LEVEN

VAN

SINTE LUTGART,

TWEEDE EN DERDE BOEK.

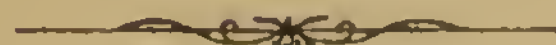
NAAR EEN KOPENHAAGSCH HANDSCHRIFT

VANWEGE DE

MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE
TE LEIDEN

UITGEGEVEN DOOR

FRANS VAN VEERDEGHEM,
Hoogleeraar te Luik.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1899.

LEVEN

VAN

SINTE LUTGART.

LEVEN

VAN

SINTE LUTGART,

TWEEDE EN DERDE BOEK.

NAAR EEN KOPENHAAGSCH HANDSCHRIFT

VANWEGE DE

MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE
TE LEIDEN

UITGEGEVEN DOOR

FRANS VAN VEERDEGHEM,
Hoogleeraar te Luik.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1899.

BOEKDRUKKERIJ VOORHEEN E. J. BRILL, LEIDEN

H och hoert gi vrowen
ende heren.
En ander dat ic u
sal leren.
Wildijt onthouden dat ic nomen
U sal en oc te staden comen
Want het es schone en openbaer
Ende oc en es het niet so suaer
Te doene, menne moge in schine
Dis plegen sonder grote pine
Op enen nacht gevil also
Dat vlucte in hogen en vro
Metten convente was gestaen
Lutgart te core, en also saen
Alse in die kerke was begonnen
Te deum, dan die yonge nonnen
Met hogen stemmen en clar
Te stride songen alle daer
En op en vers dat staet dar binnen
Dat van der hogster koninginnen
Marien spreect in derre wijs
Non horruisti virginis
Die sanc gevil. Lutgart die goede
Die oc met harde bliden moede
Dis singens plach al daer si stont
En haren werdeliken mont
Tin verse ondede al dar si ut
Der suter melodien lut
Te gode sende al sonder mide
Al daer ontfinc tin selven tide

1. Hs. fol. 191. — II Boek, vs. 10963 vlgg.

Van din dat si der vrowen oppenbaert
Wart in visione ende ene nonne
haer wel —— gen
lut
Nu restu die magt van
hogen prise
Daer boven in din
paradise.
En emmermeer regneren sal
Nu heuet si verwonnen al
Daer si na joegde in haren dagen
Nu es sonder comer en clagen
Die sile ontkommen en comen
Daer si der ewelijker vromen
En wel gebruken heft ontfaen
Dat salic vertragen saen
Met corten worden en lichte
Wildi wel horen mijn gedichte
Tin tiden dat Lutgart die fine
Beide alle nose en alle pine
Was over leden sonder blame
En in sijn graf lach die lichame
Besloten schone alse hem betam
Ene edele vrowe alsic vernam
Binnen segrene over waer
Die van Champaignen wilen daer
Van verren lande comen was
En alsic in die vite las
En ons die oudre noch verlijen
Die varen ut van der abdijen

2. Hs. fol. 340. — III Boek, vs. 4963 vlgg.

Dat si so wale was geraect.
Dat si wel terre abdien dochte:
Sowanneer dat si hare niet mochte.
Ghelpen metter walscher talen
Dat sise abdesse souden maken
In enen cloester vanden genen
Die daer int lant die beste scenen.
Want hen wel dogte al openbare
Dat wel gesaet dien cloester ware
Daer si abdessen name in droege
Dies dochte hen allen wel genoege
Dat si in enen worde abdesse.
Mer rechte en mochte niet gemesse
Mer rechte en mochte niet messloven
Daer si abdesse worde boven.
Dies wart tien tide also geslegen
Die raet. ende over een gedregen
Sowanneer dat si ter verstuende
Dis walsches. och gespreken conde
Dat menre abdesse maken soude
In welken dat si wesen woude
So lange was met gueden staden
Haer ende gins hir op geraden
Dat dese dinc es comen voert

3. Hs. fol. 9. — II Boek, vs. 238 vlgg.

INLEIDING.

I. EEN WOORD VOORAF.

In 1897, juist zes eeuwen na Willem van Affligbem's verscheiden, vond ik op de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen het handschrift van het tweede en het derde boek eener berijmde dietsche levensbeschrijving van Sinte Lutgart. Dadelijk rees bij mij het vermoeden dat ik de hand gelegd had op een deel van het tot dusverre verscholen gebleven werk van den alouden Brabantschen dichter. Na oppervlakkig kennis van den inhoud genomen te hebben, stelde ik inderhaast eene beknopte verhandeling op over het onderwerp in verband met de gedane ontdekking en zond ze, van enkele staaltjes vergezeld, aan de Académie royale de Belgique in, die het stuk in hare *Bulletins* liet opnemen [1]. De zorg, welke ik aan het afschrijven van het omvangrijk gedicht moest besteden, verhinderde mij destijds de met den tekst verbonden vraagpunten te doorgronden; ik beloofde echter dit ten spoedigste te doen en de uitkomsten van mijn onderzoek in de inleiding tot de uitgave van het werk mede te deelen. Deze belofte wordt in de volgende bladzijden vervuld.

Dat, na een rijp onderzoek, mijne eerste zienswijze in sommige opzichten eenigszins is gewijzigd geworden, zal wel niemand bevreemden; dat ik niet alles op afdoende wijze heb weten op te lossen, zal men mij, hoop ik, niet misduiden: noch aan goeden wil, noch aan ijver heeft het mij gefaald; doch in enkele gevallen ontbraken mij de noodige bewijsgronden.

Het is mij intusschen een groot genoegen geweest een vrij belangrijke bijdrage tot de geschiedenis onzer dietsche taal- en letterkunde te mogen leveren, en ik houd er mij van overtuigd dat hare beoefenaars op hunne beurt in dit genoegen zullen deelen.

---

1) Bulletins de l'Académie royale de Belgique, 3e Série, t. XXXIV, n° 12 (Décembre); 1897.

II. AYWIÈRES.

Ongeveer drie uren van Luik, in de richting van Hoei, tusschen de heuvels van den linker oever der Maas, ligt het dorpje Awirs of liever Les Awirs. Daar kwam omstreeks 1202 een klooster van Benedictijner-nonnen tot stand, dat na eenigen tijd den regel der orde van Cîteaux aannam. Door eene bul van den 14en Juli 1206 keurde paus Innocentius III dezen overgang goed. Enkele jaren later, hoogst waarschijnlijk in 1210, verlieten de kloosterzusters het Land van Luik en trokken naar Waalsch-Brabant, waar zij zich eerst te Lillois, benoorden Nijvel, vestigden. Daar immers waren haar gronden afgestaan geworden door Iwain de Rèves, proost van Nijvel, en Hendrik I, hertog van Brabant, had haar hulp en bescherming in zijne staten beloofd.

Lang echter verbleven zij ook hier niet. Reeds in 1214 waren haar door Godevaart, kastelein van Brussel, goederen geschonken op het grondgebied der huidige gemeente Couture-Saint-Germain, tusschen Waver en Nijvel, en in 1217 vinden wij onze Cisterciënser-nonnen gevestigd in haar nieuw verblijf op de oevers der Lasne, tusschen Couture-Saint-Germain en Maransart.

Aangaande de datums harer achtereenvolgende verhuizingen, ook aangaande de redenen, welke er aanleiding toe gaven, heerscht onzekerheid. Naar onze meening trokken de kloosterzusters daarheen, waar zulks haar het voordeeligst scheen.

Het gesticht behield in Brabant zijn oorspronkelijken naam Awirs of Abdij van Awirs, in 't Latijn Aquiria en later ook Awiria, ter herinnering aan zijne bakermat. Doch de Fransche of Waalsche benaming er van, evenals de dietsche vorm, werd naar de plaatselijke uitspraak gewijzigd, vaak verhaspeld en misspeld, tot dat zij eindelijk Aywières of Aywiers werd en bleef.

Tijdens zijn bestaan in het Land van Luik had het klooster tot beschermheilige Sint Steven; in Brabant stond de abdij onder de bescherming der H. Maagd. Sedert 1235 had de abt der beroemde Cisterciënser-abdij van Aulne, in Henegouwen, het geestelijk gezag over Aywières. Voor het tijdelijke was de abdij onderworpen aan de kasteleinen van Brussel en hield van hen hare rechtsmacht over Couture en Maransart. Het klooster evenals deze beide parochiën behoorden tot het bisdom van Luik tot het jaar 1559.

De eerste halve eeuw van het bestaan der abdij was ook het tijdperk van haar hoogsten bloei en tot dit tijdperk behooren de zaken en de personen, die wij naderhand zullen aantreffen. Aywières werd op het einde der vorige eeuw, tijdens den inval der Franschen, verwoest en opgeheven (1796) [1].

---

1) *Acta Sanctorum Junii*, t. III, pp. 231 sqq.

Gallia Christiana, III, pp. 603—604.

Le Roy: *Le grand Théâtre sacré du Brabant*, t. I, 2e partie (1729), p. 15 et suiv.

J. Tarlier et A. Wauters: *Géographie et Histoire des communes belges*, Province de Brabant. Arrondissement de Nivelles. Tome II. Canton de Nivelles, p. 64 et suiv. — Canton de Wavre, p. 102 et suiv.

A. Wauters: *Histoire des Environs de Bruxelles*, Bruxelles, 1855, T. III, pp. 321, 323, 328, 363.

III. SINTE LUTGART.

Het is in de abdij van Aywières dat de vrome Lutgart, *pia Lutgardis*, den 16en Juni 1246, omtrent vespertijd, overleed, na er volgens de gewone overlevering omstreeks veertig jaren doorgebracht te hebben. Dit latere deel van haar leven vormt den inhoud van het gedicht dat wij thans uitgeven. Een woord over haar vroegere lotgevallen zal dus hier niet overbodig wezen.

Sinte Lutgart werd ten jare 1182 te Tongeren, in de straat thans „de Koolkuil" genoemd, geboren. Haar vader was een aanzienlijk poorter dier stad en hare moeder behoorde tot een adellijk geslacht. In 1194, toen Lutgart ongeveer twaalf jaar oud was, werd zij in het Benedictijner-klooster van Ste-Katharina, te Sint-Truiden, geplaatst, wellicht slechts om er hare opvoeding te voltooien. Hier ontwikkelde zich weldra bij haar een buitengewone aandrift naar mysticisme en ascetisme, die tot wonderbare visioenen en geestverschijningen leidde. Alhoewel zij in haar prilste jeugd de wereldsche vermaken en ijdelheden aankleefde, zou zij de wereld verzaken en den sluier aannemen. Bij het einde van haar noviciaat, deed zij hare plechtige gelofte en werd „geprofest." Wat later, in welk jaar weten wij niet, werd zij tot priores van het klooster verkozen. Doch de zorg, aan deze waardigheid verbonden, schijnt met hare neiging tot het beschouwend leven weinig gestrookt te hebben[1]). Om er zich aan te onttrekken, nam zij het besluit van klooster te veranderen en naar een strengere orde over te gaan. Eerst dacht zij er aan, zich naar het Vlaamsche Cisterciënserklooster van Herkenrode, bij Hasselt, te begeven; doch, vooral op raad van Meester Jan van Lier, een beroemden geestelijke uit het bisdom van Luik, trok zij naar het Waalsche Cisterciënserklooster van Awirs. Dezen stap deed zij in 1205 of 1206. Zij was alsdan 24 jaar oud en had, volgens de overlevering, twaalf jaar in het Ste-Katharina-klooster doorgebracht.

De geschiedenis van hare jeugd en haar verblijf in het Ste-Katharina-klooster te Sint-Truiden maakt, zooals wij naderhand zullen zien, het eerste boek of deel harer levensbeschrijving uit. Al het wonderbare, dat er in voorkomt, hebben wij opzettelijk ter zijde gelaten en ons enkel en alleen tot de hoofdzaken beperkt. Wat wij er uit wenschen af te leiden bepaalt zich hiertoe: Sinte Lutgart verliet het Ste-Katharina-klooster voor dat van Awirs in 1205 of 1206; zij is dus nooit te Mielen of Nonnen-Mielen geweest, waar de Benedictijner-nonnen van Sint-Truiden zich eerst in 1231 vestigden. Anderzijds trok Sinte Lutgart niet rechtstreeks naar Brabant, maar wel naar Awirs, in het Land van Luik. Dit zal des te natuurlijker schijnen als wij er bijvoegen dat haar raadsman in dezen, Jan van Lier, Awirs zeer goed kende en dat zelfs zijn naam in eene akte van 1202, dit klooster betreffende, voorkomt.

Later heeft Sinte Lutgart de Cisterciënsernonnen van Awirs naar Lillois en Couture-Saint-Germain gevolgd. Hoe haar leven, als eenvoudige kloosterzuster, in de abdij van Aywières was, zal het thans uitgegeven gedicht breedvoerig

---

1) II, 268 vlgg ; 346 vlgg.

verhalen. Het was het leven eener kluizenares, een leven van gebeden en geestelijke bespiegelingen, van oefeningen van boetvaardigheid, van lijden en versterving, van zelfkastijding en zelfopoffering voor het zondige menschdom, dat onze dichter ergens schetst als volgt:

Die maget Gode liefgetal
Si stont hen allen gerne in staden
Die si van pinen sach verladen
Na hare macht getrowelike;
Want si van wille was so rike
Dat si ne conste nit gelaten
Die werke goet van karitaten
Van nfeningen achter bliven.
Mar allen mannen ende wiven,
Waren si vremde, och waren si
Van verren comen och van bi,
Halp si vercrigen dat si sochten,
So dat sijs hen beloven mochten [1]),

IV. THOMAS VAN CANTIMPRÉ EN ZIJNE VITA LUTGARDIS.

Reeds bij haar leven was Sinte Lutgart vermaard om hare godsvrucht en de wonderen welke men haar toeschreef. Hooger steeg haar roem onmiddellijk na haren dood en dit had zij vooral te danken aan haren levensbeschrijver, den Brabantschen hagiograaf, Thomas van Cantimpré, haren biechtvader en leidsman.

Voor de beoefenaars onzer middelnederlandsche letterkunde is hij geen nieuweling. Maerlant's *Naturen Bloeme, Dat Biënboec,* de levensbeschrijvingen van *Christina de Wonderbare* en van *Sinte Lutgart,* die alle op zijn latijnsche werken gegrond zijn, hebben zijnen naam zekeren luister bijgezet. En toch kennen wij tot dusverre slechts gebrekkig en oppervlakkig zijnen persoon; eenen geschiedschrijver heeft hij zelfs nog niet gevonden. Alles wat wij van

---

1) II, 4340 vlgg.

De oudere geschriften over het Leven van Sinte Lutgart, waaronder een der belangrijkste dat van Fisen in zijne *Flores Ecclesiae Leodiensis,* worden door de Bollandisten in de *Acta Sanctorum,* op de reeds aangeduide plaats, aangegeven.

Onder de jongere noemen wij: J. Daris: *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liége pendant le XIIIe et le XIVe siècle,* Liége, Demarteau, 1891; pp. 52—55.

In onze dagen heeft men in Sinte Lutgart eene voorloopster en geestverwante van Margareta Maria Alacoque († 1600) willen erkennen en haar ook met de vereering van het H. Hert van Jezus in verband gebracht. Dit heeft aanleiding gegeven tot de volgende Nederlandsche werken of werkjes; het lijstje is wellicht niet volledig:

Leven van de Heilige Lutgardis, bijgenaamd Lutgardis van het Heilig Hart, naar het Fransch van Joseph Broeckaert, S. J. door P. Ph. Schoofs, S. J. Brussel, Vromant, 1874, 12°.

Beknopte Levensschets der Heilige Lutgardis des Heiligen Harte, door G. Z. J. C. (J. Van den Busch, Priester), Tongeren, Collée, 16°, 46 bl.

Het Leven van Sinte Lutgarda (naar Cantipratanus), Hasselt, Mich. Ceyssens, 1885, 24°, 23 bl.

M. T. Tulgard (Pater Mignolet): *Leven der Heilige Lutgardis van het Heilig Hart,* Tongeren, Druk. St. Maternus, 1896, 12°, 185 bl.

Behalve het Fransche werk van J. Broeckaert, verdienen hier aangestipt te worden: *Leutgarde, la Sainte du S. Coeur de Jésus,* par un prêtre du diocèse de Malines (M. Heynen, curé-doyen de Perwez), Tournai, Desclée, 1889.

H. Nimal, Rédemptoriste: *Vies de quelques-unes de nos Grandes Saintes au pays de Liège,* Liége, 1898; pp. 176—239. Deze levensbeschrijving is slechts eene vertaling van Cantimpré's *Vita Lutgardis.*

Vie de Sainte Lutgarde, religieuse Cistercienne d'Aywières, par les Moines de Lérins, N. D. de Lérins, 1875.

hem weten is uit enkele korte berichten te putten, die zelf 's mans werken, vooral zijn *Bonum Universale de Apibus,* tot grondslag hebben.

Vatten wij beknopt alles samen volgens de jongste verhandeling van E. Berger, dan komen wij nagenoeg tot de volgende slotsom.

Volgens algemeene overlevering werd Thomas van Cantimpré omstreeks het jaar 1200 te St. Pieters-Leeuw, tusschen Brussel en Halle, geboren. Zijn vader diende onder den Engelschen koning Richard Leeuwenhart en ondernam met hem den kruistocht naar Palestina.

Toen Thomas nauwelijks vijf of zes jaar oud was, werd hij naar eene school, hetzij te Luik, hetzij te Kamerijk gezonden, waar hij elf jaren bleef. Uit die jaren dagteekent zijne kennismaking met en tevens zijne vereering voor Jacob van Vitry. Zekere schrijvers beweren zelfs dat het op diens raad is dat hij besloot het geestelijke kleed aan te nemen.

Wat hier van zij, in 1217 werd Thomas regulier kanunnik van de orde van St. Augustinus, naar men beweert, in de abdij te Cantimpré, bij Kamerijk, waaraan hij zijnen naam, *Cantipratensis*, *Cantipratanus,* ontleende. Aldaar bracht hij ongeveer vijftien jaren door, en schreef er, drie en twintig jaar oud, zijn eerste werk, het Leven van Jan, den eersten abt van Cantimpré. Toen reeds werd hij vaak met het afnemen der biecht belast, eene taak die hem, volgens eigen getuigenis, zwaar en moeilijk viel en waarbij hij door Sinte Lutgart getroost en opgebeurd werd.

In 1232 trad hij naar een strengere orde over; hij ging naar Leuven, waar hij zich onder de Predikheeren liet opnemen. Van toen af bleef hij aan dit klooster verbonden; hij werd er zelfs onderprior [1]) en bracht er zijne laatste levensjaren door.

Bestendig verbleef hij er echter niet. Kort na zijne aankomst te Leuven, werd hij naar Keulen gezonden om er de lessen van Albertus Magnus bij te wonen. Na zijne terugkomst trok hij naar Parijs, waar hij van 1238 tot 1240 vertoefde, waarschijnlijk om er zijne studiën te voltooien.

Te Leuven, in zijn klooster, nam hij de betrekking van lector waar. Doch als prediker en biechtvader was hij vaak op reis en doorkruiste in deze hoedanigheid een groot deel van België en de aanpalende streken van Duitschland en Frankrijk.

Voegen wij hierbij dat hij volgens zekere schrijvers op het einde van zijn leven suffragaan-bisschop of ambtshelper van den bisschop van Kamerijk zou geweest zijn. Dit is echter onwaarschijnlijk.

Hij stierf in hoogen ouderdom, doch de juiste dagteekening van zijnen dood is onbekend gebleven. Wij hebben er 1261, 1263, 1270, 1272, 1280, zelfs 1293 voor aangetroffen. Wij zijn geneigd om met Berger 1270 of 1272 als den waarschijnlijksten datum aan te nemen [2]).

---

1) Onze dichter noemt hem *prioer* (II, 13433, 13476).

2) Bij Choquet: *Sancti Belgii ordinis Praedicatorum,* 1618, lezen wij (bl. 100): „Et tandem postquam per sexaginta fere annos in Dei servitio perstitisset, transivit ad potiora", wat ons weinig vooruit helpt.

Ook aangaande het jaar waarin hij zijne werken opstelde heerscht onzekerheid.

Dit is in hoofdzaak nagenoeg al wat wij van Cantimpré's leven weten. Hoe gering ook, is het toch niet zonder belangrijkheid voor zijne *Vita Lutgardis* en het thans uitgegeven gedicht. Cantimpré's Brabantsche herkomst, zijn verblijf in dit hertogdom, zijne reizen daar en in de omliggende streken, zijne betrekkingen als biechtvader met tijdgenooten van allerlei aard en stand, werpen een eigenaardig licht op de personen en feiten, welke er in voorkomen. Zoo zagen wij b. v. dat Thomas, toen hij nog als knaap te Luik of te Kamerijk ter school ging, aldaar Jacob van Vitry (+ 1240) als prediker gehoord en een groote vereering voor hem opgevat had. Daaraan is het wellicht voor een deel toe te schrijven dat ook in de *Vita Lutgardis* herhaaldelijk van dezen prediker en geschiedschrijver sprake is. Anderzijds bevindt zich Cantimpré van 1238 tot 1240 te Parijs om er zijne studiën te voltooien. Nu, van Willem van Afflighem en van zijn vriend Jan van Edingen, bisschop van Luik, weten wij dat zij insgelijks te Parijs gestudeerd hebben. Het is dus niet onmogelijk dat zij er Cantimpré hebben gekend.

Als man van kennis en ondervinding, die hij vooral in zijne hoedanigheid van biechtvader opgedaan had, als godgeleerde en redenaar, niet minder om zijn ijver en zijne deugden, stond Cantimpré bij zijne tijdgenooten hoog in aanzien. Zijne talrijke geschriften zullen wel het hunne daartoe bijgedragen hebben. Doch met het oog op de thans uitgegeven *Sinte Lutgart*, meenen wij over 's mans verdiensten in 't algemeen noch over zijne andere werken te moeten uitweiden [1]).

Ook de dichter onzer *Sinte Lutgart* spreekt steeds van hem met den diepsten eerbied. Hij noemt hem *die vroede man*, *die goede man*, *die Iacobijn*, *die Iacobite*, *die wise predekare*, *die welgerakde predekare*, enz. Soms vermeldt bij hem als *Dant Thomas* (III, 676, 997, 4768),) meest met vormverandering van het woord, als *Bruder Damaes*. Eens zelfs vernemen wij o. i. zijnen naam volledig: *Die Iacobite*, *bruder Damaes van Bellenghem*. Zoo weten wij eindelijk tot welk adellijk geslacht hij behoorde. Bellenghem, thans Bellinghen, is immers eene Brabantsche gemeente op korten afstand ten zuid-westen van Sint Pieters-Leeuw gelegen; zijn geslacht zal er zijn naam aan ontleend hebben [2]).

---

1) De lijst zijner werken bevat volgens E. Berger:

1. *Vita beati Johannis, abbatis Cantipratensis.* Opgevat en grootendeels afgewerkt op 23 jarigen ouderdom; in korten tijd voltooid na 1260.

2, *Vita beatae Mariae Oigniacensis.* Begonnen door Jacob van Vitry en voltooid door Cantimpré, waarschijnlijk tusschen 1228 en 1232.

3. *De natura rerum secundum diversos philosophos*, waaraan Cantimpré vijftien jaren arbeidde, 1228—1244.

4. *Vita beatae Christinae Mirabilis*, 1249 (?).

5. *Vita piae Lutgardis*, 1248.

6. *Vita beatae Margaritae Yprensis.*

7. *Bonum universale de Apibus*, 1258—1261.

Verder worden hem met meer of minder grond door enkele schrijvers toegekend:

A. De latijnsche vertaling eener hebreeuwsche verhandeling over de edelgesteenten.

B. De latijnsche vertaling van eenige boeken van Aristoteles.

C. Een commentaar op Boëthius' *De disciplina scholarium.*

2) Zie de aanteekening op II, 11765.

Hoe Cantimpré er toe gebracht werd het leven van Sinte Lutgart te beschrijven, heeft hij zelf verhaald [1]) en in ons gedicht vindt men hetzelfde verhaal breedvoerig en met enkele geringe wijzigingen weergegeven [2]). Hij was lange jaren haar boezemvriend, *familiarissimus ejus*, geweest en, zoo zij vóór hem stierf, hadde hij gaarne van haar eenige reliquie, bij voorkeur hare hand, bekomen. Snapachtige nonnen, wien hij zijn verlangen had medegedeeld, verwittigden er Sinte Lutgart van. Zekeren dag gispte deze hem hierover half in ernst, half schertsend en gaf hem ter zelfder tijd te kennen dat hij zich met haren rechter pink als reliquie zou moeten tevreden stellen. Na Sinte Lutgart's verscheiden werd inderdaad bedoelde pink door twee leekebroeders afgesneden en aan Hadewich, de abdis van Aywières, overhandigd. Toen Cantimpré, het afsterven der Heilige vernomen hebbende, naar de abdij snelde, werd hem deze reliquie halsstarrig geweigerd. Slechts bij later aandringen stemde de abdis er in toe hem den pink af te staan onder plechtige belofte dat hij Sinte Lutgart's leven zou beschrijven.

Zoo vatte Cantimpré de pen ter eere van Sinte Lutgart op en verhaalde hij haar wonderbaar leven in een latijnsch werk, dat hij in drie deelen of boeken splitste volgens de drie trappen of graden van het ascetisch leven: het begin, den voortgang en de volmaaktheid [3]). Hij deelde er mede wat hij over haar wist, en wat hij uit haar eigen mond en uit dien van geloofwaardige personen vernomen had [4]). Het eerste boek behelst het leven der Heilige in het Sinte Katharina-klooster te Sint-Truiden, het tweede hare negen-en-twintig eerste jaren bij de Cisterciënsernonnen en het derde hare elf laatste levensjaren. Deze *Vita Lutgardis* is ons behouden gebleven in talrijke handschriften; zij is ook door de Bollandisten in de *Acta Sanctorum* opgenomen [5]).

Hagiographische werken als dit zijn gewoonlijk van bijzonderen aard; de godsdienstige strekking komt er op den voorgrond; de schrijver is er steeds angstvallig op uit om aan deze strekking al het overige op te offeren, het wereldlijke, het echt menschelijke naar den achtergrond te bannen of het met volkomen stilzwijgen voorbij te gaan. Dit is ook het geval met de *Vita Lutgardis*: voor Cantimpré was het hoofdzaak de genade te beschrijven waarmede de Heilige begunstigd werd, niet de uiterlijke daden of omstandigheden van haar leven. Wat hij uiteenzette, behandelde hij uit zijn eigenaardig godsdienstig oogpunt, zonder zich om eene strenge chronologische volgorde der gebeurtenissen te bekreunen. Dat naderhand zijne vertalers en omwerkers hem hierin gevolgd zijn, spreekt vanzelf.

Wanneer werd deze *Vita Lutgardis* geschreven? Reeds uit het gering getal mirakelen die Cantimpré na Sinte Lutgart's verscheiden vermeldt, heeft men

---

1) *Vita Lutgardis*, III, c. 19.

2) *Sinte Lutgart*, III, hoofdstuk 22.

3) *Acta Sanctorum Junii*, t. III, p. 234 *a*: „Secundum triplicem statum in anima, inchoantium, proficientium et perfectorum."

4) Ibidem: „Plurima ab ore ipsius piae Lutgardis accepi; caetera vero a talibus me percepisse profiteor, qui nequaquam a veritatis tramite deviarent."

5) *Acta Sanctorum Junii*, t. III, pp. 231—263, Antwerpiae, 1701.

gemeend te mogen opmaken dat de *Vita* kort na het overlijden der Heilige opgesteld werd. Het verhaal der omstandigheid welke er aanleiding toe gaf bevestigt dit. Doch er is meer: Cantimpré's *Vita Lutgardis* wordt aan Hadewich, abdis van Aywières, opgedragen en in zijne opdracht spreekt Cantimpré haar aan als nog in leven zijnde. Nu, volgens de lijst der abdissen van Aywières, zorgvuldig door Tarlier en Wauters opgesteld, stierf Hadewich den eersten Juni 1248, dus ongeveer twee jaren na Sinte Lutgart[1]). Vóór den eersten Juni 1248 had dus Cantimpré zijne levensbeschrijving der Heilige voltooid. De eerste, de *oudere* tekst van Cantimpré's *Vita Lutgardis* dagteekent bijgevolg van vóór den eersten Juni 1248.

Wij zeggen uitdrukkelijk den *ouderen* tekst, want er bestaat ook een andere, een *jongere*. Immers Cantimpré had niet alles neergeschreven wat hij over Sinte Lutgart wist; hij had, zegt hij zelf[2]), veel verzwegen dat hij voor ongeletterde lieden onverstaanbaar achtte of waarvoor hij geen afdoend bewijs gevonden had. Daarenboven was hij niet de éénige vertrouweling der Heilige geweest; ook aan anderen had zij een en ander van haar geheimen en van haar wedervaren medegedeeld. Onder hen bevond zich de predikheer Broeder Bernart, penitentiaris van Paus Innocentius IV[3]). Aan dezen Bernardus stelde Cantimpré omstreeks 1254, volgens de Bollandisten, dus acht jaren na Sinte Lutgart's dood en zes na dien van Hadewich, zijne *Vita Lutgardis* ter hand[4]), en Bernardus laschte enkele nieuwe bijzonderheden in het leven der Heilige in; ter zelfder tijd bracht Cantimpré eenige geringe wijzigingen aan in de bewoordingen en de wendingen van zijn werk. Wat Broeder Bernardus er aan toevoegde komt in de uitgave der *Vita Lutgardis* door de Bollandisten tusschen haakjes voor.

De handschriften der *Vita Lutgardis* zijn dus van twee soorten: die welke den tekst van 1248 volgen en die welke den nieuweren van 1254 tot grondslag hebben. Voor eene grondige vergelijking der middelnederlandsche vertalingen van het werk met het latijnsch origineel is dit onderscheid van zeker gewicht[5]).

---

1) T. a. p. Canton de Wavre, p. 108

2) *Acta Sanctorum Junii*, t. III, p. 234 *a*: „Pleraque etiam, et revera magnifica, scribere non consensi, vel quia non intelligibilia rudibus essent, vel quia testimonium conveniens non inveni."

3) *Sinte Lutgart*, III, 1499.

4) *Acta Sanctorum Junii*, T. III, pp. 231—232.

E. Berger, t. a. p. p. 13: „Libros de vita sanctae Lutgardis, tres numero, post annum ut fertur, MCCLIV Bernardo, fratri Praedicatori, summi pontificis nuper paenitentiario, Lutgardis amico, Thomas corrigendos nonnullisque augendis commisit, quae in quibusdam codicibus ad nos usque pervenerunt."

5) Voornaamste bronnen:

Ul. Chevalier, *Répertoire des sciences historiques du Moyen-Age*, au mot *Thomas de Cantimpré*. — Daar vindt men verhandelingen en berichten over den man aangewezen, waaronder het werk van W. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, 5e Auflage, 1886 (II, ss. 446—447).

Histoire Littéraire de la France, T. XIX (1838). Notice par Daunou (pp. 177—184).

A. Wauters, *Histoire des Environs de Bruxelles* (1855), T. I, pp. 105—107.

E. Verwijs, *Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme* (1878), Inleiding, bl. XVIII.

E. Berger, *Thomae Cantipratensis Bonum Universale de Apibus quid illustrandis saeculi decimi tertii moribus conferat*, Lutetiae Parisiorum, 1895.

H. Nimal, *Vies et Oeuvres de quelques-uns de nos Pieux Ecrivains dans les siècles passés*, Liége, 1898, pp. 48—75.

V. DIETSCHE VERTALINGEN DER VITA LUTGARDIS.

Dat de latijnsche levensbeschrijving eener Vlaamsche heilige weldra in het Dietsch zou vertaald of omgewerkt worden, kan niet bevreemden; dit strookt volkomen met den vromen, godsdienstigen zin onzer voorouders dier dagen. Zelfs vreemde heiligen vonden destijds Vlaamsche dichters om hun leven en hunne wonderen te bezingen; met des te inniger welbehagen zou de eene of andere geestelijke zanger onzer gewesten de pen ter eere van Sinte Lutgart opvatten en haar in het Dietsch verheerlijken. En daar in de dertiende en veertiende eeuw voor dergelijk werk in de volkstaal de ongebonden stijl zelden of nooit aangewend werd, zou de dietsche levensbeschrijving onzer heilige in versmaat opgesteld worden.

Tot dusverre haalt de geschiedenis onzer letterkunde slechts twee berijmde levensbeschrijvingen van Sinte Lutgart aan: die van Willem van Affligham, uit de dertiende eeuw, en die van Brueder Geraert, waarschijnlijk uit het laatst der veertiende of het begin der vijftiende.

Bij beide deze werken of liever bij hunne opstellers wenschen wij even stil te staan, want dit vraagpunt heeft tot allerlei gissingen en veel verwarring aanleiding gegeven.

VI. WILLEM VAN AFFLIGHEM.

Nagenoeg al wat wij van Willem van Affighem's leven weten, zijn wij aan de kroniek der vermaarde Benedictijner-abdij van Sint-Truiden verschuldigd. Het is ook uit deze bron dat hoofdzakelijk voor de volgende schets geput is.

Willem werd omstreeks 1210 te Mechelen geboren en was een onwettig kind. Zijn vader behoorde tot het adellijk en aanzienlijk geslacht der Berthouts [1]). Op jeugdigen leeftijd trok hij naar Parijs om er zijne studies te voltooien en na zijne terugkomst in het vaderland nam hij het kleed van de Sint-Benedictus orde aan in de beroemde abdij van Affighem bij Aalst; in welk jaar, is onbekend. Eenige jaren later werd hij er tot prior verheven en daarna bekleedde hij dezelfde waardigheid in de van Affighem afhangende priorij van Waver. Van hier werd hij naar Sint-Truiden geroepen, om er als abt de vermaarde Benedictijner-abdij te besturen.

Immers in 1272 legde abt Hendrik van Vaelbeke zijne waardigheid neder en de kloostergemeente vertrouwde aan Jan van Edingen (Jean d'Enghien), Prins-Bisschop van Luik, de zorg toe tot het kiezen en aanstellen van een nieuwen abt. Zijne keus viel op Willem van Affighem, dien hij tijdens zijne

1) *Chronique de l'Abbaye deSaint-Trond*, éditée par le Chevalier C. de Borman, Liége, 1877, T. II, p. 217: qui de progenie Magliniensium originem illegitimus duxit.

Ibidem, p. 216: Quem idem episcopus in studio Parisiensi optime novit et dilexit.

studies te Parijs gekend en met wien hij in nauwe vriendschap geleefd had.

Doch wegens zijne onwettige geboorte kon deze niet aan het hoofd der abdij geplaatst worden. Daarom wendde zich de Luiksche prelaat dadelijk tot het hof van Rome ten einde de vereischte toestemming of dispensatie te erlangen. Deze bekomen hebbende, liet hij aan de kloosterlingen weten dat hij voor hen een waardigen overste gekozen had en bepaalde den dag waarop deze, volgens het gebruik, zou ingehaald en ingewijd worden. De monniken echter weigerden Willem te erkennen wegens de smet die op zijne geboorte kleefde. De Bisschop, van zijn kant, betoogde, om de kloosterlingen tot andere gedachten te brengen, dat ieder wettig was, dien het hoofd der Kerk, de paus zelf, tot die waardigheid aangewezen had. Op den bepaalden dag voerde hij Willem onder een aanzienlijk geleide naar Sint-Truiden en eischte op dringenden toon dat de kloosterlingen hun nieuwen overste in een feestelijken optocht zouden inhalen. Zij volhardden nochtans in hun weigering en weerstand. Hierop vatte de prelaat een stok[1]), en dwong hen allen hunne alben aan te trekken om den nieuwen abt in plechtigen stoet naar het klooster te brengen. Dit geschiedde dan ook en de inwijding volgde.

De monniken moesten weldra erkennen dat zij in Willem een alleszins waardig hoofd bezaten, een schranderen bestuurder, die het tijdelijke zoowel als het geestelijke met de uiterste zorg behartigde. „Deze abt", zegt de kroniek, „was een man van buitengemeene godsvruchtigheid, vol ijver voor den godsdienst, nederig, voorzichtig, minzaam in zijne betrekkingen met geestelijken en leeken, inschikkelijk tegenover de kloosterbroeders en dienstboden, een hartstochtelijk beminnaar en beoefenaar der H. Schrift, bedreven in het canoniek recht en vaardig in de dichtkunst. Onder zijn bestuur leed de abdij, wat het tijdelijke betreft, geen de minste schade. Willem had een achtbaren gastmeester, die op gepaste tijden over de markt der stad wandelde, de deftige vreemdelingen, welke in de plaatselijke herbergen verbeidden, aansprak en ze tot de tafel zijns meesters, den heer abt, uitnoodigde, waar zij minzaam en gulhartig onthaald werden en vaak de genoten herbergzaamheid rijkelijk vergoedden[2])".

De kroniek stipt verder[3]) een paar feiten van zijn bestuur aan, die wij met stilzwijgen voorbijgaan, daar zij voor onze studie geen belang opleveren, en vermeldt tevens, onder het jaar 1291[4]) dat er in de abdij, ten tijde van Willem, onder de monniken en heeren zich verscheidene aanzienlijke en gelet-

---

1) Ibidem, p. 217: accepto in manu percussivo bacillo.

2) Ibidem, p. 217: „Iste abbas fuit vir precipue devotionis, zelator religionis, humilis, prudens, ecclesiasticis et secularibus personis acceptus, inter confratres et domesticos temperate solatiosus, studiosissimus in sacra scriptura, et canonibus sacris eruditus et bonus metricus. — Tempore hujus abbatis temporale dominium monasterii in nullo detrimentum sustinuit. Qui honestum hospicii seu curie magistrum secum habuit, qui congruis temporibus in foro opidi deambulavit, et si quando viri honestatis aliunde venientes in hospiciis opidanorum se reciperent, ad eos accessit, et invitatos ad mensam domni sui abbatis presentie adduxit, a quo gratiose recepti, sepe majora impendia rependerunt."

3) Ibidem, pp. 220, 222.

4) Ibidem, p. 222: „Temporibus hujus abbatis inter commonachos et dominos nostri monasterii plures honeste persone et literati viri, facundi in Teuthonico, Gallico et Latino sermone."

terde mannen bevonden bedreven in het Dietsch, het Fransch en het Latijn.

Eindelijk vernemen wij nog uit dezelfde bron dat Willem, na gedurende twintig jaren zijn klooster bestuurd te hebben, allervroomst — *inter devotos devotior* —, gestorven is den achttienden der kalenden van Mei, dus den 14en April 1297, en in den middelbeuk der abdijkerk begraven werd[1]).

Zoo hij, als E. Van Even beweert, omstreeks 1210 geboren werd, dan heeft hij den hoogen ouderdom van ongeveer 87 jaren bereikt.

Om alle verwarring te voorkomen, wijzen wij er hier dadelijk op dat Willem, die als abt gewoonlijk eenvoudig Wilhelmus Secundus genoemd wordt (er was vroeger reeds een andere abt Willem geweest, namelijk Wilhelmus de Ryckel 1248—1272 o. s.), twee namen gedragen heeft. Nu eens heet hij Wilhelmus de Mechlinia, Willem van Mechelen, naar zijne geboorteplaats, dan weer Guilielmus Affligeniensis of Guilielmus de Affligenio (*sic*), Willem van Affligbem, naar de abdij waar hij eerst verbleef. Dat met beide namen stellig dezelfde persoon bedoeld wordt, leert ons reeds de kroniek zelve, waar wij (t. I.) op de lijst der abten onder nommer 42 aantreffen: „Wilhelmus de Mechlinia, abbas, obiit 14 Aprilis 1297". Verder, aan het hoofd zijner *Vita venerabilis Beatricis quondam priorisse de Nazareth*, in handschrift ter Koninklijke Bibliotheek te Brussel berustende[2]), leest men vóór het opschrift van den proloog: „Hanc vitam conscripsit dominus Wilhelmus de mechlinia, monachus haffligensis, quondam prior in wavria, post abbas sancti trudonis." Wij denken dat deze laatste naam, Willem van Affligbem, hem bij voorkeur gegeven werd na zijne aanstelling als abt te Sint-Truiden. Hij herinnerde immers aan de abdij, waar hij het eerste deel van zijn monniksleven op eervolle wijze had doorgebracht en wierp in zekere mate een sluier over het netelige punt zijner onwettige afkomst, die den monniken van Sint-Truiden in den beginne tot aanstoot geweest was.

Spreekt de aangehaalde kroniek van Willem van Affligbem als van een man van grondige wetenschap en uitgebreide belezenheid, *vir magne literature*, noemt zij hem uitdrukkelijk bedreven in de verskunst, *bonus metricus*, zijne letterkundige nalatenschap gaat zij nochtans met stilzwijgen voorbij. Doch een tijdgenoot en een nakomeling hebben dit verzuim gedeeltelijk goedgemaakt.

Die tijdgenoot is de vermaarde Hendrik Goethals (1217—1293), meer en beter bekend onder zijn latijnschen naam Henricus Gandavensis of Henricus de Gandavo en zijn bijnaam Doctor Solemnis. In zijn werk *De Viris Illustribus*[3]) zegt hij van onzen Willem: „Wilhelmus, Monachus Affligeniensis et ibidem aliquando Prior, vitam Dominae Lutgardis, a Fratre Thoma Latine scriptam convertit in theutonicum Rithmice, duobus sibi semper Rithmis consonantibus. Dictavit etiam Latine quandam materiam satis eleganter, de quadam moniali Cisterciensis ordinis, quae theutonice multa satis mirabilia scripserat de seipsa."

1) Ibidem, p. 223.

2) Cod. 4459—4470, ff. 64r°.—141v°.

3) *De Illustribus Ecclesiae Scriptoribus*. Opera Suffridi Petri, Coloniae, 1580. Hier komt voor, p. 396: *De Viris Illustribus*, authore Henrico de Gandavo, en p. 424 de door ons aangehaalde plaats. Hetzelfde citaat vindt men ook bij A. Miraeus, *Bibliotheca Ecclesiastica*, Antw. 1639, p. 173.

Hieruit leeren wij dus twee zijner werken kennen: zijne berijmde dietsche vertaling van Cantimpré's *Vita Lutgardis* en eene latijnsche van het dietsche geschrift eener Cisterciënsernon.

De nakomeling is de abt van Sponheim, Jan van Trittenheim (1462—1516), gewoonlijk Johannes Trithemius genoemd, die in zijn werk [1]) *De Scriptoribus Ecclesiasticis*, in 1494 opgesteld, Willem van Affighem als geleerde, als prozaschrijver en als dichter roemt, en drie werken van hem vermeldt: een bundel *Sermoenen*, de *Visioenen* van zekere non en het *Leven van Sinte Lutgart*. De hier vermelde *Visioenen* zijn die van Beatrix van Tienen, priorin van Nazareth (bij Lier), de Cisterciënsernon ook door Hendrik Goethals vermeld. Den titel der overige werken van Willem van Affighem had Trithemius, naar eigen getuigenis, niet weten op te sporen.

Van Willem van Affighem's letterkundige nalatenschap kennen wij dus slechts: 1° een bundel *Sermoenen*, thans verloren of zoek geraakt; 2° zijne latijnsche vertaling der *Visioenen* van Beatrix van Tienen, in handschrift ter Koninklijke Bibliotheek te Brussel, doch reeds in de zeventiende eeuw uitgegeven door J. Ch. Henriquez in zijn werk: *Quinque prudentes Virgines*, Antw. 1630 en onlangs in 't Fransch vertaald door H. Nimal in zijn: *Fleurs Cisterciennes en Belgique*, Béatrice de Nazareth, pp. 97—142; 3° zijn berijmde dietsche vertaling van Cantimpré's *Vita Lutgardis*. Deze is tot nu toe slechts bij name, uit het door Goethals en Trittenheim medegedeelde, bekend. Al wat men er met stelligheid van kan beweren, is dat dit gedicht vóór 1280 moet opgesteld zijn, daar Hendrik Goethals de lijst der schrijvers, scriptorum Ecclesiasticorum series, waarop het voorkomt, op dat jaar 1280 afbreekt [2]).

---

1) Van dit werk bestaat ook een vroegere en een latere bewerking. Zie hierover Dr. Silbernagel, *Johannes Trithemius*, Landshut, 1868, S. 66.

Wij deelen zijne woorden mede naar J. Bormans, *Sinte Christina de Wonderbare*, Inleiding, bl. XV: „Guilhelmus, monachus Haffligemensis, coenobii ordinis S. Benedicti, natione Teutonicus et aliquando in eodem monasterio Prior, vir in divinis Scripturis studiosus et longa exercitatione eruditus, carmine valens et prosa, edidit utroque scribendi genere quaedam non spernenda opuscula, quibus memoriam nominis sui perpetuavit, e quibus sunt:

Sermones non inutiles, lib. I.

Visiones cujusdam Monialis, lib. I.

De vita S. Lutgardis, lib. I.

Alia vero quae composuit ad notitiam meam minime venerunt."

2) Köpke, *Gesta abbatum Trudonensium*, in Ed. Pertz, *Monumenta Germaniae Historica*, t. X, pp. 404—406, (1852). Ook opgenomen in den *Patrologiae Cursus Completus* van J. P. Migne, t. CLXXXIII, kol. 11—434, (1854).

Chev. C. de Borman, *Chronique de l'Abbaye de Saint-Trond*, Liége, 1877 (Société des Bibliophiles Liégeois), T. II, pp. 216 suiv. — Een gebrekkige uitgave derzelfde kroniek geeft d'Achery in zijn *Spicilegium*, t. II².

J. Daris, *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liége pendant le XIIIe et le XIVe siècle*, Liége, 1891, pp. 353—354; 366—367.

Ed. Van Even, *Guillaume d'Affighem* (Biographie nationale, t. VIII, col. 439—441), 1884—1885.

Ed. Van Even, *Willem van Affighem, Abt van St. Truijen, nederduitsch dichter* 1260—1297 (Brabandsch Museum, 1860. Ook verschenen onder den titel van: Mengelingen voor de geschiedenis van Braband, 1871, bl. 283—290).

K. Stallaert, *Maria van Brabant in Frankrijk. — Elizabeth van Spaelbeke. — Abt Willem van Affighem* (Leesmuseum, 1857, bl. 131—146).

VII. BROEDER GERAERT.

Veel minder weten wij van den opsteller van het *Leven van Sinte Lutgardis* in 1840 door wijlen professor Johannes Bormans in hetzelfde handschrift als het *Leven van Sinte Christina* terug gevonden. De achtbare geleerde besprak dit gedicht eerst in den *Middelaer*[1]) en later in de Inleiding tot zijne *Christina de Wonderbare*[2]), en gaf het met eene beknopte voorrede in de *Dietsche Warande* uit[3]). Daar het eerste der drie boeken, waaruit het bestaat, erg verminkt is en het begin er van te eenen male ontbreekt, weet men niet stellig wie er de schrijver van is.

Doch de opsteller van *Sinte Christina* noemt zich (vs. 65):

> Ic brueder Geraert, een minderbroeder.

Hieruit en uit enkele andere verzen, alsmede uit eigenaardigheden van taal en handschrift meende de uitgever te mogen afleiden dat deze Franciskaner-monnik wellicht de biechtvader was van het Sinte Katharina-klooster te Mielen, bij Sint-Truiden, voor welk klooster hij zijn werk schreef, God biddende (vs. 61—62)

> Dat dit gedichte moest troestelec wesen
> Den ionfrouwen van Mielen, als sijt lesen.

Verder dacht de uitgever ook dat de opsteller der in hetzelfde handschrift voorkomende *Sinte Lutgardis* dezelfde Broeder Geraert was. Alhoewel dit zeer waarschijnlijk is en weinig er tegen kan ingebracht worden, is het toch niet boven allen twijfel verheven; het is slechts eene gissing. Ook de tijd van het opstellen van het gedicht is niet met zekerheid te bepalen; volgens den uitgever klimt dit werk op tot het einde der veertiende of het begin der vijftiende eeuw.

Nemen wij de zienswijze van J. Bormans aan, dan hebben wij in den schrijver van het gedicht een man, die in de streek leefde waar Sinte Lutgart geboren werd en hare vier en twintig eerste levensjaren had doorgebracht, en die in de eene of andere hoedanigheid verbonden was aan het klooster, waar zij den sluier aangenomen had.

Bij den eersten oogopslag ligt hier iets in dat bevreemdt. Immers dat Willem van Affighem bij zijn vertrek uit Waver naar Sint-Truiden zijne *Sinte*

Victor Le Clerc, *Notice sur Guillaume de Malines, moine d'Afflighem* (Histoire littéraire de la France, t. XXI (1847), pp. 56—67).

Sanderus, *Chorographia Sacra Brabantiae*, t. I, p 46, col. B.

C. A. Serrure, *Vaderlandsch Museum*, II, bl. 141—145.

C. P. Serrure, *De Middelaer* (1840), I, bl. 77 vlgg.

J. Bormans, *Leven van S. Christina de Wonderbare*, Gent, 1850, (Inleiding).

J. Lambrechts, *Nécrologe de l'Abbaye bénédictine de Saint-Trond*, Saint-Trond, 1889, p. 92.

Algemeene werken over de Nederlandsche of Middelnederlandsche Letterkunde als die van Jonckbloet, J. te Winkel, Petit, enz. blijven hier opzettelijk onvermeld.

1) I (1840), bl. 142—150; 185—200; III (1842), bl. 291—304.

2) Vooral bl. XIV—XX (1850).

3) III (1857), bl. 37—67; 132—165; 285—322; IV (1858), bl. 155—170; 267—302. Het is ook afzonderlijk, als overdruk, verschenen te Amsterdam, 1857—1858.

Lutgart zal medegenomen hebben, zoo zij reeds voltooid was. of te Sint-Truiden zelf onmiddellijk na zijne aankomst zal afgewerkt hebben, is een punt dat niet in twijfel kan worden getrokken, vooral blijkens Hendrik Goethals' mededeelingen. Vervolgens, dat zijn gedicht in de streek, waar Sinte Lutgart geboren was en hare jeugd had doorgebracht moest bekend zijn en blijven, vooral aan kloosterlingen en allermeest aan Benedictijner kloosterlingen, is een ander punt dat men ons gereedelijk zal toegeven. Hoe is het dan te verklaren dat in of bij hetzelfde Sint-Truiden ongeveer anderhalve eeuw na Willem van Afflighem's verscheiden een ander kloosterling met een ander *Leven van Sinte Lutgart* optreedt?

Indien de proloog van het eerste boek van Broeder Geraert's gedicht ware behouden gebleven, dan zouden wij er wellicht de oplossing der vraag in gevonden hebben; daar immers hebben de middeleeuwsche schrijvers de gewoonte om van zichzelf te spreken en de redenen, welke hen tot het opvatten van hun arbeid hebben geleid, mede te deelen. Maar die proloog ontbreekt en langs deze zijde is het raadsel dus niet op te lossen. Veel gissingen zijn hier mogelijk; wij onthouden er ons liefst van, des te liever, daar de zaak ons niet buitengemeen verwondert: wel meer is eene zelfde stof, in alle letterkunden, meer dan eens behandeld, en de jongere Lutgart-litteratuur zelf, die wij hooger, in nota, opgaven, noopt ons over dit verschijnsel ons niet te verbazen; sedert Broeckaert in 1874 zijn werkje over Sinte Lutgart in 't licht zond, is er wel een half dozijn dergelijke Levens van de Heilige gedrukt.

Over de letter- en taalkundige waarde van Broeder Geraert's gedicht meenen wij niet te moeten uitweiden. Sedert omstreeks een halve eeuw heeft het zijne plaats, een bescheiden plaatsje, in de geschiedenis onzer taal en letterkunde ingenomen en wij zouden gedwongen zijn te herhalen wat anderen er reeds vóór ons over gezegd hebben. Doch welke de verhouding is van Broeder Geraert's werk tot Cantimpré's *Vita Lutgardis*, wenschen wij wat omstandiger te bespreken, wanneer wij hetzelfde doen voor het thans uitgegeven *Leven van Sinte Lutgart*.

Vatten wij nu beknopt samen wat wij tot hiertoe over de dietsche vertalingen van Cantimpré's *Vita Lutgardis* gezegd hebben, dan behoeven wij slechts te vermelden het nog niet teruggevonden gedicht van Willem van Afflighem en een ander, behouden doch deerlijk verminkt, toegeschreven aan Broeder Geraert.

Omtrent het laatste is men het echter niet eens; veel gissingen zijn aangaande het gedicht, dat voor Broeder Geraert's werk doorgaat, in omloop en enkele personen denken in dit werk het vroegere gedicht van Willem van Afflighem, hetzij gewijzigd, hetzij ongewijzigd te mogen zien. Gaan wij thans na of de hier uitgegeven *Sinte Lutgart* den nevel kan verdrijven, die het vraagstuk omsluiert. Wij zijn evenwel verplicht, eer wij daartoe overgaan, de zaak wat hooger op te halen.

VIII. HET HANDSCHRIFT DER SINTE LUTGART.

Op den catalogus der handschriften, ter Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen berustende, komt onder de rubriek *Letterkunde* de volgende aanteekening voor: Ny kongelige Samling, 4°, Nr. 168. Poema idiomate Belgico de vita Sanctae Lutgardis, Lib. II et III. Codex membran. c. 3 picturis.

Dit is het handschrift van het gedicht dat wij thans uitgeven. Wij troffen het er met verrassing in September 1897 aan, tijdens nasporingen welke wij op gemelde bibliotheek naar dietsche handschriften deden. Door de vriendelijke bemiddeling van den heer A. Delmer, bibliothecaris der Luiksche hoogeschool, en de bereidwillige toestemming van den bestuurder der Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen, den heer Christian Bruun, werden wij in de gelegenheid gesteld den codex te Luik te mogen gebruiken. Laat ons er eerst eene omstandige en nauwkeurige beschrijving van geven.

De zooeven genoemde heer Bruun heeft, van 1876 tot 1890, bij zijn jaarlijksch verslag over den toestand der boekerij eene verhandeling gevoegd over de handschriften met miniaturen, welke zij bevat. Men vindt er de volgende schets van ons handschrift, welke wij getracht hebben, voor zoover het mogelijk was, woordelijk te vertalen[1]):

Gedicht op de heilige Lutgardis in het Hollandsch, XIVde eeuw. Nieuwe Koninklijke verzameling, 4°, Nr. 168.

„Het exemplaar van dit gedicht, dat zich in de groote koninklijke bibliotheek bevindt, bevat slechts het tweede en derde boek; het is zeer net geschreven. Het handschrift telt 356 bladen, die 19 centimeter hoog en 13 centimeter breed zijn. Men vindt in dit boek drie miniaturen, welke 0,125 m. hoog, 0,081 m. breed zijn. Het eerste blad 1 *b* stelt eenen monnik voor in een zwart ordegewaad, staande in een gothisch portaal; in de eene hand houdt hij eene strook perkament, doch zonder schrift er op. Op blad 254 *b* ziet men Lutgardis op haar sterfbed († 1246), omringd van treurende nonnen; twee dezer houden de Heilige Schrift voor haar. De gewaden zijn alle donkergrauw, de keuvels

---

1) De illuminerede Haandskrifter i det store kongelige Bibliothek, bl, 116—117.

Digt om den hellige Lutgardis
paa Hollandsk,
XIV. Aarh. Ny kongelinge Samling, 4°, Nr. 168.

Det Exemplar af dette Digt, som findes i det store kongelige Bibliothek, indeholder kun anden og tredie Bog; det er meget smukt skrevet. Haandskriftet indeholder 356 Blade, det er 19 c. h., 13 c. b.

Der findes i denne Bog tre Miniaturer af Störrelse 0.125 m. h., 0,081 m. b. Det förste paa Bl. 1*b* viser en Munk i sort Dragt, staaende i en Portal i gothisk Stil, i den ene Haand holder han et Skriftbaand. dog uden Skrift. Bl. 254*b* ses Lutgardis paa Dödslejet († 1246) omgiven af sörgende Nonner, af hvilke to holde den hellige Skrift for hende. Alle Dragterne ere mörkegraa, Hätterne sorte, Hoved og Hals ere däkkede af et hvidt Lin; Lutgardis har Helgenglorie. Bl. 255 ses Lutgardis i Himlen; hun viser sig i en Luge, hvis Lemme holdes aabne af to Engle, og sätter Kronen paa en nedenfor knälende Munk der räkker sine Händer bedende op imod hende. Ogsaa disse to Billeder omgives af en Portal i gothisk-romansk Stil. Alle Billederne ere malede paa Guldgrund. Behandlingen af Ansigterne viser tydelig Efterligning af fransk Kunst. Paafaldende er Kindens Bredde og Hagens Runding. Initialer i sädvanlig Stil i blaa og röd Farve smykke Bogen.

zwart, hoofd en hals zijn met wit linnen omsluierd; Lutgardis heeft hare heiligenglorie. Op blad 255 *a* ziet men Lutgardis in den hemel; zij vertoont zich in een vensterraam, waarvan de luiken door twee engelen opengehouden worden, en plaatst eene kroon op (het hoofd van) een knielenden monnik, die biddend de handen naar haar opheft. Deze twee afbeeldingen zijn ook van een portaal in gothisch-romaanschen stijl omgeven. De afbeeldingen zijn alle (drie) op goudgrond geschilderd De behandeling der aangezichten wijst op duidelijke navolging der Fransche kunst. Verrassend is de breedte der wangen en de rondte der kin. Initialen in gewonen stijl, in blauwe en roode kleur, versieren het boek."

Volledigheidshalve voegen wij aan deze schets eenige trekken toe.

Miniaturen. — De monnik, welke op de eerste en de derde miniatuur voorkomt, stelt, meenen wij, den schrijver van het dietsche gedicht voor. De titel van zijn werk moest op de strook perkament, die hij in de hand houdt, staan, doch is uitgebleven. Kleed en kap van den monnik zijn geheel zwart, dus die der orde van Sint Benedictus. Zijne kruin is geschoren; slechts een randje haar is boven het voorhoofd behouden. Op de eerste miniatuur schijnt ook een randje baard het benedendeel der rechter wang, die alleen zichtbaar is, te omringen; doch op de derde, waar wij de linker wang te zien krijgen, is dit het geval niet. De monnik der eerste miniatuur ziet er nog jong en jeugdig uit, met blozende wang, met iets goedigs, iets zachtzinnigs en tevens statigs op het gelaat. Op de derde miniatuur is het aangezicht wat dikker, wat voller en heeft het een andere uitdrukking, namelijk die van iemand die bidt, die in zich zelf gekeerd is. De engelen, die de luiken voor Sinte Lutgart open houden, zijn in 't blauw; blauw is hier ook de glorie, die haar hoofd omringt.

De tweede miniatuur, Sinte Lutgart op haar sterfbed, is een echt lief tafereeltje. De Heilige rust op haar ledekant met open oogen (III, hoofdstuk 18, vs. 3959 vlgg.) en gevouwen handen, den glans en glimlach der gelukzaligheid op het gelaat, dat de kunstenaar ons vrij jeugdig voorstelt; een roode glorie omringt haar hoofd en naast haar linker arm bevindt zich de kroon der gelukzaligen. Achter de legerstede staan twee rijen kloosterzusters elke van vier, zich op hare beurt rechts en links in twee groepen, ook elk van vier, afscheidende. Verrassend is hier de afwisseling in de uitdrukking en de gelaatstrekken: dat der abdis, met haren staf, is plechtig en statig; dat der zuster naast haar ingetrokken en weemoedig; de volgende, die een kruisstaf in de linker hand houdt, is vooral ernstig en de laatste non der voorste rij schijnt eerder nieuwsgierig. De vier nonnen der tweede rij staan grootendeels verborgen achter die der eerste; van twee krijgen wij slechts de oogen te zien; haar blik drukt verbazing en schrik uit; van de twee laatste ontwaren wij slechts voorhoofd en keuvel. De linker groep is van de rechter gescheiden door de H. Schrift, die de twee middelste zusters voor de stervende open houden. Wat hooger, in 't midden, tusschen de bogen, bespeurt men het satersgezicht van den boozen geest.

Inrichting, formaat en schrift. — Het handschrift bestaat uit

katernen van twaalf bladen die elk gewoonlijk, niet altijd, hun nommer in romeinsche cijfers aan den voet der eerste en der laatste bladzijde dragen. De een en twintig eerste bevatten den tekst van het tweede boek plus de inhoudsopgave en den proloog van het derde, tot en met f°. 257. De acht volgende, afzonderlijk genommerd, bevatten het derde boek, tot en met f . 355. Katern VIII, de laatste dezer reeks, telt, bij uitzondering, veertien bladen. Daarbij komen afzonderlijk de drie eerste bladen, ff. 1, 2, 3, met de eerste miniatuur en de inhoudstafel van het tweede boek, de twee met de andere miniaturen, ff. 254 en 255, en het laatste blad, f. 356. F. 1 en f. 356 dienden aanvankelijk als schutblad; thans is het handschrift ingebonden.

Zooals de Kopenhaagsche catalogus kortelijk vermeldt, vormt het werk een perkamenten kwartijn van 356 bladen of 712 bladzijden. Aan de randen van nagenoeg al de beschreven bladen ziet men, even als op het Luiksche handschrift van het *Leven van Jezus*, de gaatjes die gediend hebben om de lijnen te trekken en deze lijnen komen ook op de meeste bladzijden naast en onder het schrift nog te voorschijn.

Behalve dat het nu en dan niet licht valt de *c* en *t*[1]), de *n* en *u* van elkaar te onderscheiden, is alles sierlijk en duidelijk, in een fraaie, regelmatige hand, met de rechtstaande gothische letter van het einde der dertiende of de eerste helft der veertiende eeuw geschreven; de twee inhoudstafels alleen zijn in het loopend schrift dier dagen. De bladen zijn aan weerszijden beschreven.

Wellicht is het handschrift niet het werk van een *enkelen* kopiist. De twaalf bladen van de eerste katern (ff. 4—15) *kunnen* van een andere hand zijn dan de volgende; de inkt is hier en daar bleeker, het schrift grooter, wat hoekiger, wat stijver en, vergeleken met het overige, biedt het eenig, alhoewel gering, verschil aan in de hoofdletters en enkele kleine letters. Doch van fol. 16 r°. tot het einde toe is het handschrift blijkbaar van eene en dezelfde hand. Bij het slot schijnt het een weinigje minder verzorgd of heeft het wat meer geleden. Dit voor zooverre den tekst betreft. Immers de opschriften der hoofdstukken, de woorden *dander boech*, *derde boech* aan 't hoofd der bladzijden, evenals de initialen en hare versiersels zijn het werk van iemand anders; vandaar de zonderlinge, het geheele handschrift door voorkomende vorm *boech*; van daar ook bijzondere vormen van andere woorden en zelfs opmerkelijke vergissingen in de titels der hoofdstukken. Voor deze titels was zekere ruimte open gelaten en zij werden, eerst na het afschrijven van den berijmden tekst, met rooden inkt aangevuld. Soms was de opengelaten ruimte wat te groot en dan nam onze rubricator zijne toevlucht tot streepjes en krulletjes om de neerhalen van enkele letters gescheiden en toch verbonden te houden en de overtollige ruimte aldus te beslaan. Hoogst waarschijnlijk is hij ook de afschrijver der twee inhoudsopgaven. De man komt ons voor als meer bedreven in zijn eigen kunstvak

1) b. v. III, 715 sele, 909 Goddane, 1430 vole; II, 1263 vertuschen (*l.* vereuschen; zie de aant bij III, 1965); II, passim aldosterwijs (*l.* aldoscerwijs), enz.

dan in het Dietsch; wellicht was hij een vreemdeling, een Duitscher of iemand uit het oostelijk gedeelte van Limburg.

De bladzijden tellen van f. 4 v°. tot f. 15 v°. slechts 24 versregels (f. 4 r°. heeft er, bij uitzondering, maar 23), van daar af tot het einde toe 30. Deze getallen echter worden nu en dan geringer tengevolge van de groote initialen en de titels der hoofdstukken. Zij zijn verder ook soms gewijzigd door het uitschrappen of toevoegen van enkele verzen.

Zooals uit het voorafgaande licht op te maken is, heeft elk hoofdstuk zijn opschrift in roode letters en begint met een grootere of kleinere rood en blauw gekleurde initiaal, die op hare beurt van roode en blauwe kronkels en versieringen voorzien is. Elk vers vangt met een zwarte hoofdletter aan, die steeds een weinig van den regel is verwijderd. Aan het hoofd der bladen van het tweede boek leest men in roode letters verso *dander* en recto *boech*, aan het hoofd van die van 't derde *derde boech*. Bij den aanvang of in de nabijheid van den aanvang van elk hoofdstuk komt in margine het nommer van dit hoofdstuk in roode romeinsche cijfers voor.

Wat eindelijk de beide inhoudsopgaven betreft, deze zijn, zooals reeds aangestipt, in loopend schrift en de titel van elk hoofdstuk begint er met eene beurtelings roode of blauwe hoofdletter.

G l o s s e n. — Op enkele bladzijden komen, in margine, Latijnsche of Nederlandsche glossen en aanteekeningen voor. Deze zijn vijf en twintig in getal. Achttien zijn van de hand van den afschrijver van het handschrift en deelen den Latijnschen tekst mede, hetzij van Cantimpré, hetzij van de Heilige Schrift of de gewijde schrijvers, waarop de verzen, waarbij zij staan, betrekking hebben. De zeven overige, in loopend schrift van eene latere hand, bevatten, in het Dietsch, overwegingen of ophelderingen van een lezer of bezitter van het handschrift aangaande de plaatsen waarbij zij gevoegd zijn. Wij deelen alle de glossen aan den voet der bladzijden mede.

V e r b e t e r i n g e n e n w ij z i g i n g e n. — Verbeteringen, doorhalingen, uitkrassingen of wijzigingen komen in het handschrift slechts in gering getal voor, wat op eene wel verzorgde kopie, althans uit een calligraphisch oogpunt, wijst. De belangrijkste laten zich samenvatten als volgt.

Overgeslagen verzen worden aangegeven: 1° in margine, soms ter zijde van de plaats waar zij moeten ingelascht worden (ff. 153 r°., 214 v°., 221 r°., 247 v°., enz.); een + ofwel 〃 staat dan, en waar het toegevoegde vers of de toegevoegde verzen moeten komen, en voor het vers of die verzen zelf; 2° aan den voet der bladzijde (ff. 127 v°., 167 v°., 220 r°., enz.); in dit geval zijn de toe te voegen verzen voorafgegaan van *a* en het vers waarvóór zij moeten komen, voorafgegaan van *b*; of wel, *a* bevindt zich vóór het vers waarna de inlassching moet geschieden en *b* bij de in te lasschen verzen.

Moet een vers vóór een ander komen, dan wordt de ware volgorde door *a* en *b* aangewezen (ff. 101 r°., 144 v°., 204 v°., 355 r°., enz.).

Een overgeslagen woord wordt in margine aangegeven met een soort van haakje V er vóór en een ander haakje op de plaats waar het in te voegen is (f. 124 v°. *om*); ook dient 〃 weleens in dit geval (f. 126 r°. *dat*: f. 180 v°. *dijn*

paradijse). Het overgeslagen woord komt soms ook boven zijne plaats, tusschen de regels, met een soort van komma onderaan (f. 81 r°. *tin tiden dat* [die] *dine also*).

Eene overgeslagen letter wordt boven het woord geplaatst met een soort van komma onderaan, tusschen de letters waar zij moet ingelascht worden (*vervul*[l]*et*, f. 124 r°.).

Moet een woord na een ander gelezen worden, dan heeft men 〃 vóór beide woorden: (f. 51 r°. 〃 *noch* 〃 *al*; f. 274 v°. *al*〃*den*〃*dor pant*).

Woorden aaneengeschreven, doch die afgescheiden moeten worden, hebben ter plaatse waar dit noodig is, een schuinsch streepje of komma boven en onder de lijn.

Vergissingen of woorden die moeten wegvallen zijn doorgeschrapt (ff. 42 v°., 49 r°., enz.). Soms is het woord doorgehaald en tevens voorzien van puntjes onder elke letter (f. 174 v°.). Soms heeft men alleen de puntjes onder elke letter (ff. 50 r°., 99 v°., enz.). Voor de wijzigingen van een latere hand, vaak nutteloos, vaak vergissingen b. v. II, 7052 *g*(*e*)*noch*; 7090 *marti*(*li*)*re*, 7096 *ontploc*(*ken*), zie verder in den tekst.

Eene enkele letter, die moet wegvallen, heeft een puntje onderaan.

Afkortingen. — De afkortingen behooren tot de gewone der dertiende en veertiende eeuw.

1°. Woorden niet voluit geschreven of door enkele letters voorgesteld:

ih'c = *ihesus*, meest afgekort, soms voluit;

xp'c = *kerst*, *kerste*, *christus*, slechts een paar maal voluit, *kerst*, *kerste*;

ap', *apl's*, = *apostolus* (in de glossen);

Eẘ = *ewangelium*, *ewangelie* (in de glossen);

Sap̄. = *Sapiens* (in de glossen);

p' = *pri*: *p'oraet*; *p'se* (*prise*);

ꝓ = *pro*, *ꝓpheciēn*; *ꝓces* (III, 5389);

q' = *que* (glosse II, vs. 6861).

2°. Afkortingsteekens:

Het meest en vaak voorkomende is —, dat ook de vormen ⌐, ¬, ⌐ vertoont en niet alleen bovenaan, maar ook soms naast, ter zijde geplaatst is. Het vervangt:

n: *comē*, *rā*, *harē*, *wāt*, *slōt*, *mōt*, *ī*, *ōtploec*, *begōnen*, *gewīnen*, enz.;

m: *ōme*, *ēmere*, *quā*, *hē*, *cōmer*; *cā*, *quidā*, enz.;

en: *com*, *vrom*;

de: *ēn* = *ende*.

Dan hebben wij nog ', een soort van accent, nagenoeg het bovenste lid van het huidige vraagteeken; het staat voor *er*, of bij Latijnsche woorden voor *us*.

De andere, niet zeer talrijk en zich tot de gewone bepalende, vindt men onder 1°.

Leesteekens. — Ons handschrift kent er slechts weinig; men vindt er zelden aan het einde der verzen. Eene punt vervangt onze komma of kommapunt en duidt een korte rust aan. Een langere rust wordt door eene soort van kommapunt aangewezen. Hetzelfde teeken omgekeerd, met het benedenste deel naar boven, dat aldus min of meer het voorkomen van ons vraagteeken aan-

neemt, komt nu en dan als echt vraagteeken voor, doch ook in plaats van de punt en de dubbele punt, zelfs wel eens van de komma. Soms gebeurt ook dat het bovenste gedeelte van dit teeken verdubbeld is; gewoonlijk geldt het dan voor het vraagteeken.

Op vaste wijze worden deze leesteekens niet aangewend; het tweede en het derde inzonderheid wisselen vaak met elkaar af. Bevreemden kan zulks ons niet; men weet immers dat in de handschriften der dertiende en der veertiende eeuw de punctuatie sterk verwaarloosd werd.

Ouderdom en Geschiedenis. — De ouderdom van ons handschrift kan niet met voldoende zekerheid bepaald worden: niets doet eenige vingerwijzing aan de hand om den tijd van het afschrijven nauwkeurig aan te duiden, en op het schrift af alleen is het heel moeilijk den ouderdom van een handschrift vast te stellen. De catalogus der Kopenhaagsche Bibliotheek brengt het tot de veertiende eeuw terug. Na het vergeleken te hebben met de facsimile's, welke voorkomen bij A. Chassant[1]), M. Prou[2]), N. De Wailly[3]), in het *Recueil des Fac-Similés à l'usage de l'Ecole des Chartes* en in J. ten Brink's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, kwam ik tot de overtuiging dat het tot de tweede helft der dertiende eeuw moest opklimmen. Na een verdere vergelijking met een honderdtal handschriften uit de dertiende en veertiende eeuw, op de bibliotheek der Luiksche hoogeschool berustende, ontstond dienaangaande twijfel bij mij: het handschrift kan ook wel tot het begin der veertiende eeuw behooren. Om de zaak verder na te gaan zou men o. a. moeten weten *waar* het afgeschreven werd en dit weten wij niet. Daar onze uitgave van facsimile's voorzien is, laten wij aan den lezer de oplossing der vraag over. Naar mijne meening dagteekent het handschrift uit de laatste jaren der dertiende of de allereerste der veertiende eeuw.

Wie onze afschrijver (of afschrijfster?) was, is ook te eenen male onbekend. Doch alhoewel wij hem niet kennen, mogen wij hem noch onze bewondering noch onzen lof onthouden: het handschrift is het werk van een echt kunstenaar in zijn vak, van een wezenlijk talent in het schoonschrijven.

Van de lotgevallen van onzen kwartijn weten wij zeer weinig. Folio 1 recto leest men in schrift der vijftiende eeuw: *dit boec hoert den brueders van den roeden cloestere toe, te sente pauwels in zonien.* Het handschrift is dus eens het eigendom geweest der vermaarde priorij Roode-Klooster, in Soniënbosch, op het grondgebied der gemeente Auderghem, bij Brussel[4]). Of men uit deze aanteekening ook mag opmaken dat de priorij slechts dezen codex en niet tevens dien van het eerste boek zou bezeten hebben, durven wij niet beweren. Evenwel, het is mogelijk. Op een lijstje van dietsche werken in deze priorij gedurende de veertiende eeuw bewaard, is ons handschrift niet vermeld[5]); ook niet op de

1) Paléographie des Chartes et des Manuscrits du XIe au XVIIe siècle, 1862.

2) Manuel de Paléographie latine et française.

3) Eléments de Paléographie, 1838.

4) A. Wauters, *Histoire des Environs de Bruxelles*, III, p. 352 et suiv.

5) K. Stallaert, *Dietsche Warande*, 1857, bl. 190—191. Zie ook: *Annales du Bibliophile belge et hollandais*, Bruxelles, 1865, p. 105. — Het slot van dit lijstje is deels onleesbaar; doch het is niet waarschijnlijk dat de *Sinte Lutgart* daar verscholen zij

lijst medegedeeld door K. van Swygenhoven[1], en noch Sanderus[2], noch Valerius Andreas hebben iets over de boekerij van het Roode-Klooster medegedeeld. Evenmin vindt men er sporen van in eene opgave van boeken die het Roode-Klooster omstreeks het midden der zestiende eeuw bezat. Deze opgave komt voor in een soort van register dat thans ter K. K. Bibliotheek te Weenen berust. Uit eene aanteekening aldaar schijnt slechts te blijken dat destijds ook het klooster te Groenendael, of een ander wiens Latijnsche naam met *V* aanvangt, een afschrift van Willem van Affllighem's werk bezat[3]).

Wanneer is het gedicht uit het Roode-Klooster verdwenen? Wij vermoeden tijdens de beroerten der zestiende eeuw. Hoe en wanneer is het naar de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen overgegaan? „Van de herkomst van dit handschrift weet ik niets", berichtte ons in 1897 de bestuurder der Bibliotheek, de heer C. Bruun; „al wat ik met zekerheid kan betuigen", voegde hij er bij, „is dat het sedert zeventig jaren ter Koninklijke Bibliotheek alhier berust". Wij denken dat het eens op eene veiling geweest is; immers folio 1 recto, onder de aangehaalde aanteekening, is een strookje papier, met nommer 25 er op, geplakt.

Inhoud. — Wat den inhoud betreft, deze is, beknopt samengevat, in volgorde:

F. 1 recto: Onbeschreven. Eene aanteekening van eene latere hand.

F. 1 verso: Miniatuur.

F. 2 recto — f. 3 recto: Inhoudstafel van „dander partie".

F. 3 verso: Onbeschreven.

F. 4 recto — f. 252 recto: „Dander partie" van het leven van Sinte Lutgart, vervat in 43 hoofdstukken met 14,544 verzen.

F. 252 verso — f. 253 recto: Inhoudstafel van „der derder partien."

F. 253 verso: Onbeschreven.

F. 254 recto: Onbeschreven.

F. 254 verso: Miniatuur.

F. 255 recto: Miniatuur.

F. 255 verso: Onbeschreven.

F. 256 recto — f. 355 verso: „Die derde partie", met proloog en epiloog, vervat in 28 hoofdstukken met 5,862 verzen.

F. 356 recto: Onbeschreven.

F. 356 verso: Onbeschreven. Eene aanteekening.

---

1) *Bulletin et Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, T. IV (1847), p. 215 et suiv.

2) Sanderus, *Bibliotheca Belgica manuscripta*, 1641—1643.

3) K. K. Familien und Fidei-Commis Bibliothek, N. 9373. — Naar eene mededeeling van Dr. De Vooys, die mij uit Weenen eene beschrijving van dit handschrift toezond.

IX. OUDERDOM VAN HET DICHTWERK.

Een ieder zal het met ons diep betreuren dat het teruggevonden gedicht niet volledig is, dat de eerste „partie" er aan ontbreekt. Dit gemis gevoelen wij des te levendiger, daar wij waarschijnlijk in den proloog van die „partie" enkele bijzonderheden hadden gevonden nopens het ontstaan van het werk en den schrijver zelven, en wij alsdan zekerheid aangaande eenige punten hadden bekomen, waar wij ons thans met gissing of waarschijnlijkheid moeten tevreden stellen.

Het eerste dier punten betreft den tijd der samenstelling van het gedicht. Is deze met zekerheid te bepalen?

Vooreerst komt hierbij in aanmerking de aanteekening, welke men f. 356 verso vindt. Zij is van dezelfde hand en met denzelfden inkt geschreven als de tekst van het handschrift en dus, meenen wij, van den kopiist.

..... *Lutgardis XVI kl.' Julii. Et sunt elapsi anni XXVIII.* Vóór *Lutgardis* is een woordje uitgesleten en onleesbaar geworden; enkele stipjes alleen zijn er van overgebleven. Welk was dit woordje? Na de ruimte afgemeten en de stipjes onderzocht en berekend te hebben, denken wij dat het *Obiit* was. Hiermede krijgen wij een volledigen zin en eene kostbare opheldering. Lutgart stierf den zestienden der kalenden van Juli en sinds zijn 28 jaren verloopen. Daar nu Sinte Lutgart den 16 Juni 1246 overleed, bekomen wij hier het jaar 1274, dat wel het jaar der voltooiing van het gedicht *kan* geweest zijn. Wij veronderstellen althans dat de aangehaalde zin zich ook in het origineel bevond; anders zouden die woorden op het afschrijven toe te passen zijn en zou ons handschrift van 1274 dagteekenen.

Raadplegen wij thans het gedicht zelf. Hier en daar hebben wij er uitdrukkingen en wendingen, berichten of mededeelingen, soms ook historische feiten, welke ons eene vingerwijzing verstrekken om den tijd van het samenstellen er van bij benadering te bepalen. Wij bedoelen natuurlijk slechts die, welke bij Cantimpré niet voorkomen, die welke dus den dietschen dichter enkel en alleen eigen zijn. Want alhoewel onze schrijver de volgorde van zijn origineel in acht neemt, gaat hij bij zijne paraphrase geenszins slaafsch te werk; steeds volgt hij zijn eigen weg, op eigenaardige wijze verhalende en aan het verhaal vaak bijzonderheden toevoegende.

Sinte Lutgart, zijne geestelijke moeder, heeft onze dichter met eigen oogen niet beschouwd; hij betreurt het diep [1]):

Ellendech man! wats mi bedaget,
Dat ic Lutgarden moet geleiden
Ter doet wert ende mi gereiden
Te seggene hoe mi orfenijn
Ter werelt lit die moeder mijn,
Die ic met ogen noit en sach!
Haddic gebeden doch den dach
Dat ic Lutgarden hadde moegen
Met ogen sien, te meer in hoegen
Waric met rechte bleven das!
Mar neenic nit! want mi ne was
Die onst van Gode nit gegeven.

Doch, heeft hij Sinte Lutgart zelve niet gekend, hij is in betrekking ge-

1) III, 3270 vlgg.

weest met allerlei personen, die in hare dagen leefden, haar gekend en hem van haar gesproken hebben. Ook vele feiten door Cantimpré in zijne *Vita Lutgardis* medegedeeld, heeft hij zelf van ooggetuigen vernomen. Dus, van Thimere sprekende, zegt hij [1]):

Beide over Senne ende over Schelde
Was hi baillu in beiden landen,
Alse ons noch seggen diene kanden.

En wat verder [2]):

Mar na dat ikker af vernam
Sent van dengenen diene sagen
Aldaer die swarte cleder dragen.

In zijn tijd spreekt men nog van Sybilie van Gages, die steeds Sinte Lutgart's trouwe verpleegster geweest was [3]):

Dat si wart condech ende maer
Ende so vernamt in haren dagen,
Dat men noch pleget hars gewagen.

Later vernemen wij hoe Sinte Lutgart „sekeren elijt troestte te varne dar hi abt gekoren was'' [4]):

Aldos geschide oc teenen tide
In corten dagen hir tevoren
Dat een der heren wart gekoren
In enen closter abt te sine.

De lotgevallen van den kordelier, den broeder van Beatrix van Dendermonde, wier buitengewone deugd onze dichter had hooren prijzen [5])

Alse ons orkonden die se sagen,

heeft hij uit haar eigen mond vernomen; zij leefde dus nog in zijn tijd [6]):

Dis beghide
Si selve mi met haren monde.

Ook [7]):

Hoe dat gevil, na dats verlijde
Si selve mi sent teenen tide.

En [8]):

alse ons beghide
Die suster sijn met haren monde.

Kort na Sinte Lutgart's dood zag Izabel, eene zuster van Aywières, haar in een visioen; hiervan betuigt onze schrijver [9]):

Ende, als ic in die vite las
Ende ons die oudre noch verlijen.

Bij het einde van hetzelfde hoofdstuk roept hij, nopens Machtelt's verscheiden, de getuigenis in van kloosterzusters, die reeds destijds te Aywières waren [10]):

Nu helpt mi hir, ghi vrowen, dan
Die in din closter wart begeven
Tin tide, ende ochtic hir teneven
U segge waer, so volgeds mi.

---

1) II, 8542 vlgg.

2) II, 9102 vlgg. Cantimpré zegt slechts (II, c. 24): Hunc ergo, in Affligemio, omnium illius ordinis ordinatissimo coenobio, monachum vidimus.

3) II, 10590 vlgg.

4) II, 11494 vlgg.

5) II, 12170.

6) II, 12178—9.

7) II, 12255—6.

8) II, 12480—1.

9) III, 4984—5.

10) III, 5186 vlgg.

Enkele regels verder zegt hij nogmaals aangaande dit wonder[1]):

So segt die vite al oppenbare
Ende ons die vrowen noch verlijen.

Ook de sterfte, die kort na Sinte Lutgart's dood onder de nonnen te Aywières plaats had, heeft hij niet alleen bij Cantimpré verhaald gevonden; hij heeft zelf de ramp van eene tijdgenoote vernomen[2]):

Mar hoe die vrowe dat vernam
Daert ons te wetene ave quam.

Sinte Lutgart had deze „wrake" voorspeld, en in het verhaal dezer voorspelling zegt onze dichter ook[3]):

alse ons verlijt
Der vrowen vite ende ons orkonden
Die vrowen selve, die onstonden
Der wraken daer wi dichten ave.

Uit de aangehaalde plaatsen meenen wij gerust te mogen afleiden dat de schrijver van ons gedicht niet heel lang na het verscheiden der Heilige de pen te harer eer zal opgevat hebben. Enkele historische feiten komen dit bevestigen en leiden tot dezelfde gevolgtrekking.

Hier hebben wij eerst de episode van het overlijden der hertogin van Brabant, Marie de France, volgens A. Wauters, in 1224 gestorven. Onze dichter beroept zich op de getuigenis van personen die de hertogin gekend hebben en nog in leven zijn[4]):

Mar wildi dat ic u ontbinde
Van derre vrowen, die wel kinde
Selc die noch levet in Brabant.

Sprekende van Broeder Jordan, die, volgens de Bollandisten, den 13en Februari 1237 verdronk, zegt hij[5]):

Dis souden wel si some lijen
Noch van denghenen diene sagen,
Ware imen dis hen wilde vragen.

Eenige hoofdstukken verder hebben wij in het verhaal van den inval der Tartaren in Europa (1236—1243) de volgende verzen[6]):

Tin selven tide int ander ijaer
Dat naest was comende, alse ons daer
Die vite segt, ende alse u somen
Noch wel gedinkt, so waren comen...
Nu laet u noch en lettelkijn
Van derre wraken seggen voert;
Al hebdijt some wel gehoert,
Masschin gi some en hebbets nit
Vernomen, want het was geschit
Eer u memorie ochte leven
Masschin ter werelt wart gegeven.

Waaruit wij terloops mogen opmaken dat 's dichters gehoor uit ouderen en jongeren bestond, welke laatsten wellicht ten tijde van den inval der Tartaren nog niet geboren waren.

Opmerking verdient ook de plaats waar Cantimpré van zekeren vijand der H. Kerk gewaagt, die, volgens eene voorzegging van Sinte Lutgart zou vernederd worden of sterven. In de *Vita Lutgardis* (III, c. 4) betuigt Cantimpré

---

1) III, 5192—3.
2) III, 5263—4.
3) III, 2848 vlgg.
4) II, 12551 vlgg.
5) III, 256 vlgg.
6) III, 1401 vlgg. en 1414 vlgg.

van deze voorspelling: „Nondum vidimus quae praedixit". Onze dichter zegt integendeel[1]):

Mar na dat hem die maget fijn
Vorseget hadde, in corten stonden
Die werelt warter af ontbonden.

De voorzegging was dus uitgekomen. Jammer maar dat wij niet juist weten welke vijand der H. Kerk hier bedoeld wordt. De Bollandisten hebben het niet verklaard; Broeckaert[2]) denkt dat het niemand anders is dan Frederik II, keizer van Duitschland, die onvoorziens in 1250 stierf.

Van Beatrijs van Raevie (Rèves), die abdis van Aywières werd en volgens Tarlier en Wauters in 1263 overleed, zegt onze schrijver[3]):

Want ons die vrowen daer verliën
Dat sise in haren ijoncsten dagen
T Aiwires sent abdesse sagen.

En enkele regels verder[4]):

En schone exempel ende en waer,
Dat noch die vrowen plegen daer
Vertrekken, ende ons es van din
Verlijt die sagen dat geschin.

Wat later komt hij er nogmaals op terug in dezer voege[5]):

ende ons verkinnen
Die vrowe selke van daer binnen,
Die doe begeven waren daer.

Uit de verzen III, 5374—6 inzonderheid meenen wij te mogen opmaken dat ons gedicht na 1263 opgesteld is, daar de schrijver van deze Beatrijs als van eene overledene gewaagt.

Andere plaatsen bevestigen dit vermoeden.

De Osanna-episode, die Cantimpré in bedekte termen verhaald had, beweert onze schrijver tot 's mans eigen ervaringen te behooren. Het is te betreuren dat wij Cantimpré's sterfjaar niet kennen; want in dit hoofdstuk[6]), evenals elders, waar van hem sprake is, schijnt hij hem als een afgestorvene te vermelden. Nu, als sterfjaar worden voor hem 1261 en inzonderheid 1263 aangegeven. Dat onze dichter Cantimpré zeer goed kende blijkt uit menig vers en o. a. uit dat, waar[7]) hij hem bij zijnen geslachtsnaam noemt.

Het belangrijkst van al is echter wat onze dichter op een paar plaatsen van Jan I, abt van Affligem, verhaalt. Deze had Sinte Lutgart weinige dagen vóór haren dood bezocht en met haar over zaken gesproken, die hij niet mocht openbaren. Dit heeft hij zelf onzen dichter verklaard[8]):

Dis heft hi sider ons beghit.

Dezen abt Jan I heeft dus de schrijver van ons gedicht vertrouwelijk gekend.

Ook in het tweede boek is sprake van denzelfden abt. Hier vernemen wij[9]) o. a. met welk wijs beleid hij de abdij bestuurde en na twee en twintig jaren

---

1) III, 726 vlgg. 2) Leven van de Heilige Lutgardis, bl. 152. Zie de aanteekening bij III, 532.
3) III, 5374 vlgg. 4) III, 5379 vlgg. 5) III, 5445 vlgg.
6) II, hoofdstuk 35. 7) II, 11765.
8) III, 3750. Cantimpré besluit zijn verhaal (III, c. 16) eenvoudig met: Hoc dicto in alia distractus Abbas discessit. 9) II, 8057 vlgg.

den „crommen staf” neerlegde. Onze dichter schreef dit dus na 's mans dood. Volgens Sanderus en de Bollandisten, werd deze Jan in 1242 tot abt van Affligem gekozen en overleed hij in 1261. Dom Bernard [1]) geeft als zijn sterfjaar 1262 op. Dat de duur van zijn bewind in onzen tekst met eenig gering verschil aangegeven wordt, doet weinig ter zake; wie weet of onze schrijver niet nauwkeuriger is dan Sanderus en zijne volgelingen? Wij bekomen hier het jaar 1261 of 1262, nagenoeg hetzelfde als voor Beatrijs van Raevie. Ons gedicht werd dus na dit jaar opgesteld. Doch niet heel veel later; want voor de echtheid van zijn beweren, beroept de dichter zich op de getuigenis van personen die den abt gekend hebben:

Alse ons verliën
Die heren noch van dire abdiën [2])...
Want ic vernam dat hi volstoet [3])...

Want sonder commer ende noet
Lit hi dabdië ende oc te boven,
So dat sijs hen noch daer beloven [4]).

Uit al deze, vrij talrijke, bewijsplaatsen vloeit voort dat ons gedicht na de jaren 1262—1263 geschreven werd. Niet lang daarna evenwel, daar er herhaaldelijk sprake is van personen die Sinte Lutgart gekend hadden of van de verhaalde feiten en wonderen tijdgenooten geweest waren en ze aan onzen dichter hadden medegedeeld, vooral daar hij zich vaak op hunne getuigenis, als op die van nog levende personen, beroept.

Dat dit alles nog niet stellig bewijst dat het jaar 1274, dat wij bij gissing voor dat der voltooiing van het werk aannamen, het ware is, erkennen wij gereedelijk; doch dat het er sterk voor pleit, zal men ons wel willen toegeven.

X. DE DICHTER.

Laten de zooeven aangehaalde plaatsen ons toe bij benadering den tijd van het samenstellen van ons gedicht te berekenen, ook op den persoon van den dichter zelven werpen zij zeker licht. Men zal immers wel met ons willen aannemen dat een man, die zóó innig met het wonderbare leven van Sinte Lutgart in Brabant bekend is dat hij er allerlei bijzonderheden aan toevoegt, welke in Cantimpré's *Vita Lutgardis* niet voorkomen, of het Latijnsche verhaal durft wijzigen [5]), een man die zich zoo vaak op de getuigenis beroept van lieden die de Heilige gekend en met haar in betrekking gestaan hadden, zelf in Brabant moet geleefd hebben. Dit valt nog meer in 't oog als wij eenige der besproken feiten wat nader en uit dit nieuw oogpunt beschouwen.

Het verhaal betreffende den broeder van Beatrix van Dendermonde, den kordelier die zijn klooster ontvlucht was, wordt door Cantimpré [6]) van den broeder eener ongenoemde kloosterzuster der Vrouwen-Perk-abdij, te Rotselaer, bij Leuven, verteld. Onze dichter wijzigt het en past het op den broeder toe eener non van het Zwijveke-klooster, bij Dendermonde, van welke non hij het voorval uit eigen mond beweert vernomen te hebben [7]). Hij was

1) Geschiedenis der Abdij van Affligem, bl. 103. 2) II, 8127—8. 3) II, 8140.
4) II, 8152 vlgg. 5) Zie het volgende hoofdstuk. 6) II, c. 35. 7) II, hoofdstuk 36.

dus haar vertrouweling. Is zoo iets niet eenvoudig en natuurlijk van een monnik der abdij van Affligbem? Deze abdij was immers op geringen afstand van Dendermonde gelegen en bezat zelfs een klein klooster of refuge in die stad.

Met de abdij van Afflighem is onze dichter vurig ingenomen en geene gelegenheid laat hij ontslippen om haren lof te verkondigen en te vermelden wat haar tot eer strekt. Zoo laat hij niet na bij het verhaal van den dood der hertogin van Brabant, Marie de France, te doen uitkomen dat zij in de abdij van Afflighem begraven werd, iets dat bij Cantimpré niet te vinden is[1]).

Een paar malen bekomen wij een echte lofrede op de abdij[2]), welke wij hier wegens hare lengte niet kunnen aanhalen. Dergelijke lofrede kan bezwaarlijk uit de pen gevloeid zijn van iemand, die niet tot die abdij zou behoord hebben. Op de eerst bedoelde plaats weidt Cantimpré over de abdij van Afflighem niet uit en begint zijn verhaal van het in dit hoofdstuk vermelde voorval eenvoudig met: „Venerabilis Joannis, Abbas Affligemiensis, cum secum quemdam virum ad piam Lutgardim duxisset..."[3]). Men zal toegeven, met deze weinige, ongekunstelde woorden is men verre van het honderdtal verzen, waarmede onze dichter de abdij in 't algemeen roemt en inzonderheid de tucht die er heerscht en de herbergzaamheid die er beoefend wordt, verheft. Slechts de grondgedachte er van zou men bij Cantimpré, in een ander hoofdstuk[4]), kunnen weervinden. Deze schrijft immers, bij gelegenheid der Thimeer-episode: „In Affligemio, omnium illius ordinis ordinatissimo coenobio."

Wat de tweede lofrede betreft, ook daarvan is bij Cantimpré niets te vinden. Bij hem komt het verhaal aangaande den „elijt" midden in een hoofdstuk voor[5]), en vangt in dezer voege aan: „Simili modo cum quidam monachus Affligemii in parochiam dissolutissimam mitteretur....". Onze dichter, integendeel, wijdt weer ongeveer honderd verzen aan den lof der abdij en doet met welbehagen uitkomen hoe van wijd en zijd monniken er toestroomen om er „den wech van ordenliken daden" te leeren en hoe er sommige broeders wegens hunne deugden gekozen worden om andere kloosters en abdijen te gaan besturen. En daarna voegt hij er nadrukkelijk bij[6]):

> Oc es geschit te mengen stonden
> Alse icker af hebbe ondervonden.....

Hij spreekt dus uit eigen ondervinding. Kan wel iemand, die tot de abdij niet zou behoord hebben, zoo uit eigen ervaring spreken?

Cantimpré noemt slechts twee driemaal ter loops Abt Jan van Afflighem. Onze dichter integendeel wijst herhaaldelijk op zijn wijs bestuur der abdij en treedt hier weer in omstandige bijzonderheden[7]). Hij heeft over hem veel van anderen vernomen en hij heeft ook, zooals wij reeds zagen, met hem gesproken[8]) en van hem het verhaal van zijn laatste onderhoud met Sinte Lutgart bekomen[9]). Pleit ook dit niet ten gunste onzer stelling? Ligt het niet voor de hand zulke stipte opgaven aan een lid dier abdij toe te schrijven?

---

1) II, 12888 vlgg. 2) II, 8056—8155 en 11405—11493.
3) II, c. 27. 4) II, c. 24. 5) II, c. 33. 6) II, 11471—2.
7) II, 8109—8160. 8) II, 8127 en 8140. 9) III, 3750.

Weliswaar is dit alles niet met onomstootelijke bewijzen te staven, maar bij gebrek aan rechtstreeksche, afdoende bewijsgronden, moeten wij ons wel met gissingen tevreden stellen. Aangaande den schrijver van het gedicht, leert ons stellig en overtuigend de *Sinte Lutgart* slechts twee feiten [1]). Die leekebroeder van Affligbem, Willem, die Sinte Lutgart enkele dagen vóór haar verscheiden bezocht, dien Cantimpré bij name noemt [2]) en wiens naam Broeder Geraert in zijn werk verzwegen heeft [3]), is de opsteller van ons gedicht niet. Onze schrijver verhaalt dat bezoek, naar Cantimpré, als volgt [4]):

Dis manedages vor den tijt
Dat Gods vrindinne wart gevrijt
Van allen werelliken sere,
So quam van Haffelghem en here,
En broeder, daer die vrowe lach.
Wildi sijns namen een gewach?
Die vite ons seget dat Willem
Sijn name was; van Haffelghem
Was hi conveers .....

Van zich zelf zou, naar onze meening, onze dichter zóó niet gesproken hebben. Overigens verklaart hij op eene andere plaats [5]), zooals reeds is opgemerkt, dat hij Sinte Lutgart „met ogen noit en sach." Dit maakt de zaak uit.

Anderzijds is het onbetwistbaar zeker dat de dichter van ons werk een Benedictijner-monnik was; de eerste en de derde miniatuur, welke hem voorstellen, vertoonen hem ons ten duidelijkste in het zwarte kleed met zwarte kap der orde van Sint Benedictus.

Vatten wij hier ons betoog samen, dan komen wij tot deze slotsom: de maker van ons gedicht was een Benedictijner-monnik; allerlei bijzonderheden die hij *alleen* mededeelt nopen er ons toe in hem een man te erkennen die in Brabant kort na Sinte Lutgart's dood geleefd, ja tot de abdij van Affligbem behoord heeft.

Gewaagd is het dus ook niet te vermoeden dat wij hier het door Henricus Gandavensis vermelde *Leven van Sinte Lutgart* voor ons hebben, de *Sinte Lutgart* van Willem van Affligbem, die deze vóór zijne aanstelling als abt te Sint-Truiden, wellicht tijdens zijn priorschap te Waver, in de nabijheid van Aywières, zal voltooid hebben.

Wij zouden onvoorwaardelijk hiertoe besluiten, indien een voornaam element, de taal zelve van het gedicht, ons niet tot omzichtigheid aanspoorde, ons niet belette in dezen een eindoordeel te vellen. Deze is immers, zooals wij naderhand zullen zien, geen zuiver Dietsch, ook geen zuiver Brabantsch. Weliswaar bevat zij talrijke bestanddeelen, die men als Brabantsch beschouwen kan; doch, afgezien aan den eenen kant van hetgeen verschrijvingen kunnen zijn, afgezien aan de andere zijde van de wisselvormen die uit het verwaarloozen van eenvormigheid van spelling voortvloeien, is die taal, in 't algemeen beschouwd, nagenoeg dezelfde als die van het *Leven van Jezus* [6]) en biedt zij ook in vele punten merkwaardige

---

1) Wellicht mag men ook uit vs. II, 13414 afleiden dat onze dichter de *eerste* was die Sinte Lutgart in 't Dietsch verheerlijkte.

2) III. c. 16: Secunda feria sequenti, quidam conversus Affligemiensis, Wilhelmus nomine, intravit ad eam visitationis gratia . . .

3) III, 555. 4) III, 3437 vlgg. 5) III, 3275.

6) Uitgegeven door G. J. Meijer, 1835, met *Nalezingen*, 1838.

Dr. J. Bergsma, *De Levens van Jezus in het Middelnederlandsch* (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde, Afl. 54, 55, 61), Gron. Wolters, 1895—98.

overeenkomst aan met die der *Limburgsche Sermoenen*[1]). Zij is sterk Limburgsch gekleurd, veel sterker dan die van Broeder Geraert's *Christina* en *Lutgardis.*

Hoe dit nu met het voorafgaande in verband gebracht? Naar onze meening kan de zaak zich op de volgende wijze toegedragen hebben: Willem van Affligh em's *Sinte Lutgart* is tijdens zijn prelaatschap te Sint-Truiden of kort daarna aldaar door een Limburger afgeschreven geworden, die, zooals meermalen voor andere dietsche werken gebeurd is, het gedicht in zijn eigen tongval afschreef; dit zou verder het vlotte, het onvaste der spelling helpen verklaren. Dat Willem zelf, vóór 1280, de Limburgsche gouwspraak zich zou eigen gemaakt hebben, komt ons onwaarschijnlijk, zoo niet ondenkbaar voor. Of wel onze *Sinte Lutgart* is het werk, niet van Willem van Affligh em, maar van een anderen dichter, van een Limburger, die er zijne landgenoote mede wilde vereeren en verheerlijken. Doch hiertegen strijden de meeste der plaatsen die wij aanhaalden om den persoon des schrijvers te kenschetsen, tenzij die Limburger in Brabant geleefd hebbe.

Bij gebrek aan afdoende bewijsgronden moeten wij het wel bij dit dilemma laten; misschien zal een latere, nieuwe ontdekking het geheim komen ontsluieren en de vraag ten volle oplossen.

XI. HET GEDICHT.

Bezaten wij den proloog van het geheele werk, wij zouden er waarschijnlijk de redenen leeren kennen waarom onze dichter zijn arbeid op touw zette. Doch, ofschoon wij deze mededeeling thans missen[2]), uit menig vers blijkt ten stelligste waarom hij de pen ter eere van Sinte Lutgart opvatte: hij was met haar wonderbaar leven hoogst ingenomen, hij minde haar hartstochtelijk, en wenschte haar voor zijne Dietsche taalgenooten te verheerlijken. Nadrukkelijk geeft hij dit te kennen:

Bruder Damaes, die predekare,
Die goede man, die wide mare
Lutgarden makde in din latine,
Dis ic mi oc in didsche pine

zegt hij ergens (II, 13411 vlgg.) en in den proloog van het derde boek betuigt hij[3]):

Want twee der boeke sijn bescreven
Der viten van der vrowen goet
Daer mi die minne af dichten doet.

Ook in het laatste hoofdstuk van hetzelfde boek herhaalt hij deze verklaring[4]):

Want ghi sijt, vrowe, die allene
Mine herte boven alle nonnen
Met uwer minnen hebt verwonnen!
Ghi sijt degene, vrowe goet,
Die mi in minnen leven doet
Ende die mine herte heft utverkoren
Ende die ic minne al sonder toren,
Ende sonder kir ende sonder wanc
Altoes sal minnen even lanc
Dat ic in dese werelt blive.....

---

1) Uitgegeven door Dr. J. H. Kern in Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde, 1891—1894.
2) Van Broeder Geraert weten wij dit ook niet. 3) III, 74—76. 4) III, 5814 vlgg.

Uitdrukkelijkst van al en, naar onze meening, afdoend, is de aanvang van een hoofdstuk uit het tweede boek [1]):

Die van der minnen sijn onsteken
Si horen emmer gerne spreken
Van minnen; dats mi wale in scine
Die so mijn herte an ene fine
Gevuget hebbe, dat ic hare
Ben stille beide ende oppenbare
Met goeder herten onderdaen.
Bedie so hebbic onderstaen
Dit were te dichtene omme dat
Dat ic mi selven dis te bat
Getrosten sal van harre minnen,
Ende oc hen allen doen bekinnen
Die horen willen mine tale,
Hoe utvercoren ende hoe wale
Si es gerakt, die minen moet
Altoes in minnen wesen doet:
Dat es Lutgart, die fine maget,
Die mire herten so behaget
Dat ic en can verswigen nit
Die schone exemple die gescit
Der vrowen sijn in haren live.

Het is dus wel de „minne,” die hem de pen in de hand gaf. Dat deze liefde voor eene heilige hier en daar naar de liefde tot God zelven overhelt en zelfs zich er soms in oplost, is geen ongewoon verschijnsel en daaraan zijn wij wellicht de tirade verschuldigd, waar onze dichter de kracht en de uitwerkselen der goddelijke minne breedvoerig uiteenzet [2]).

Doch, was het de „minne” die hem de verheerlijking van Sinte Lutgart deed ondernemen, met die verheerlijking wenschte hij tevens een ander doel te bereiken, een doel overeenkomstig het steeds practische, nuchtere karakter van den Vlaming: hij wilde ook stichten en zijne toehoorders en lezers tot godsvrucht en zedelijkheid stemmen [3]):

Wilde mi Got onnen
Dat ic des conste also volcomen
Dat het u allen mochte vromen;
Want uwe vrome ende u gewin
Begheric alremeest darin.

Aan deze zucht, of liever aan deze bedoeling, zijn voor een groot deel toe te schrijven de uitweidingen en beschouwingen over deugd en ondeugd, de raadgevingen en vermaningen, de uitvallen tegen zedeloosheid of verslapte kloostertucht, die op menige plaats het verhaal onderbreken of uitrekken. Daaraan is ook te wijten 's mans innige afkeer voor de romans, voor die „oude ijeesten [4])”,

Daer wilen eer hen onderwonden
Te dichtene af die menestrele,

een afkeer, waaraan hij zoo onbewimpeld o. a. in den proloog van het tweede boek lucht geeft.

Nochtans, in weerwil van dien afkeer, is het aan de „menestrele”, aan hun romans dat hij, behalve in zekere mate ten opzichte van den versbouw, den vorm ontleende, waarin hij zijn verhaal gegoten heeft. Zijn gedicht is immers geschreven om voorgelezen of voorgedragen te worden, of liever hij stelt zich zelf voor als zijne verzen voordragende. Van daar het vaak voorkomende

Nu hort, ghi heren ende vrowen

Die „heren ende vrowen” zijn een bonte schaar oude en jonge „closter-

---

1) II, 21, vs. 6931—6951.
2) II, 7776 vlgg.
3) II, 13642 vlgg.
4) II, 42—43.

liede"[1]), die hem omringen om de wonderen van Sinte Lutgart aan te hooren[2]). Hij heeft hen trouwens daartoe meer dan eens uitgenoodigd en aangespoord[3]):

Die van Lutgarden gerne ontfaen
Die tale mijn, hir sitten gaen
Bi mi, ic sal hen noch vertrekken ...

En zij hebben zijne uitnoodiging beantwoord; zij zijn in grooten getale opgedaagd en vormen, staande of zittende, een kring om hem heen[4]):

Dat mogdi alle wale weten
Die hir te ringe sijt geseten.

Herhaaldelijk richt hij rechtstreeks het woord tot zijne toehoorders[5]):

Wildi, nu salic u beginnen
Te seggene hoe die dinc geschiede ...
Wildi noch horen van din sede ...
Wildi noch horen wat geschide
Ter vrowen tide, alse ons beghide
Die dat latijn bescreef van hare,
Bruder Damaes, die predekare?
Ic saelt u seggen, want ic weet
Dat hir en sittet noch en steet
Noch man noch wijf in desen ringe
Die heft gehort van selker dinge.

Zijn gedicht is, zooals wij reeds zagen, in drie partiën of boeken gesplitst en elk boek is verondersteld op een afzonderlijken dag voorgelezen te worden, eene bijzonderheid die bij Cantimpré niet gevonden wordt. In den epiloog der tweede partie hebben wij immers[6]):

Mar gaet u resten ende vroch
Hir weder comt, want hir es gnoch
Te tellne margen al den dach
Van din dis voert die maget plach.

Ook in den proloog der derde partie vinden wij dezelfde aanwijzing[7]):

Dat ic hen dach op heden leide
Hir vroech te comene ende ic soude
Volbrengen metter Gods gewoude,

en wat verder lezen wij nog[8]):

Ende dire ic oc in andren steden
Gewagen hebbe ende oc noch heden
Gewagen sal eer ic ontbinde ....

Of de hedendaagsche lezer, zelfs die welke in het Middelnederlandsch geheel thuis is, in staat zou zijn in een paar dagen de twee teruggevonden boeken te lezen, betwijfelen wij ten zeerste. Want, zoo er iets is dat onzen dichter kenmerkt, dan is het stellig zijne wijdloopigheid. De verzen vloeien hem zoo glad uit de pen, dat er soms geen eind aan schijnt te zullen komen; men waant een voorklank van het rijmgekeuvel van Cats en zijne volgelingen te hooren. Indien men ergens de woorden *epische breedvoerigheid* met recht heeft kunnen toepassen, dan is dit het geval — si parva licet componere magnis — met het omslachtig verhaal van Sinte Lutgart's wonderbaar leven. Behoeven wij dit met voorbeelden te staven? Wij meenen van niet. Enkele opmerkingen kunnen hier volstaan. De episode van den zondigen broeder van Afflighem, die Sinte Lutgart niet aanschouwen kon, telt bij Cantimpré (II, c. 27) 14 korte regels,

———

1) II, 11393. 2) II, 6854; III, 2737. 3) II, 7769 vlgg. 4) II, 6853–4.
5) II, 7390–91; 13659, 13811, enz. 6) II, 14539 vlgg. 7) III, 26 vlgg. 8) III, 1019 vlgg.

bij Broeder Geraert (II, c. 27) 22 verzen en in ons gedicht (II, c. 24) 472; aan de geschiedenis van Thimeer wijdt Cantimpré (II, c. 24) 39½ korte regels, Broeder Geraert (II, c. 24) 56 verzen en onze dichter (II, c. 25) 604; het relaas betreffende de kloosterzuster, die door Sinte Lutgart's tusschenkomst van bekoringen verlost werd, beslaat bij Cantimpré (II, c. 25) 49½ regels, bij Broeder Geraert (II, c. 25) 54 verzen en in ons gedicht (II, c. 26) 628; het verhaal van den Affligheemschen monnik, die op Sinte Lutgart's raad ergens het prelaatschap aannam, is bij Cantimpré (II, c. 33) slechts 9 regels lang, bij Broeder Geraert (II, c. 34) 16 verzen en in ons werk (II, c. 34) 356. Hadden wij dus het recht niet het woord wijdloopig op onzen dichter toe te passen?

Deze wijdloopigheid wordt verder in de hand gewerkt door het aanwenden van zekere vaststaande uitdrukkingen en zegswijzen, zekere formules, welke herhaaldelijk, nagenoeg in elk hoofdstuk voorkomen en op onderscheiden plaatsen met den naam van stoplappen zouden kunnen bestempeld worden. Als staaltjes mogen de volgende dienen, die wij terloops aanteekenen: *Got, die coninc van den trone*; *Got, die die werelt al geboet*; *want Got, die alles heft gewout*; *den hogsten coninc van darboven*; *wetti warumme ic dit bedide*; *wildi noch weten wat geschide*; *wildi oc weten wat ic las*; *mar watter sider na geschide*; *nu hort in welkerhande wise*; *nu hort wat ikker ave las*; *hoert dan, ic sal u seggen hoe*; *nu hoert wis si dar selen plegen*; *wel recht es dat ic u ontbinde*. Dit lijstje is voor aanzienlijke uitbreiding vatbaar. Men zou er ook de zoogenoemde epitheta homerica aan kunnen toevoegen als: *Lutgart die fine*, *Lutgart die maget wel gedegen*, *Lutgart die welgerakde maget*, *Bruder Damaes die goede man*, *die vroede man*, *die wise predekare*, *die welgerakde predekare*, en tal van andere, die als trouwe gezellen bij de eigennamen steeds voorkomen. Doch zulke eigenaardigheden, — zulke gebreken zullen wellicht strengere beoordeelaars zeggen — behooren tot de middeleeuwsche verhalende poëzie in 't algemeen; geen wonder dus dat wij ze ook bij onzen dichter vinden. Wij zouden er zelfs niet eens de aandacht op gevestigd hebben, ware het er niet op aangekomen de oorzaken na te gaan, waaraan in zekere mate het gedicht zijne omvangrijkheid verschuldigd is.

Dat deze omvangrijkheid, vooral in 't oog vallend in enkele hoofdstukken van het tweede boek, juist niet als eene goede hoedanigheid uit een letterkundig oogpunt, kan beschouwd worden, dit heeft onze dichter zelf ingezien en beleden. Met een zeldzame en verrassende rondborstigheid bekent hij in den proloog van het derde boek, aangaande zijne toehoorders [1]):

Dat si dis horens waren sat,

voor en aleer hij tot het einde gekomen was; en niet onaardig voegt hij erbij [2]):

Dat heldekoppen ende nigen,
Dat mettin hoefden nedersigen
Gaf mi litteeken dat hen somen
Die vaec in dogen ware comen.

Daarom beloofde hij in 't vervolg de „kapiteele en lettelkijn te korten."

1) III, 9. 2) III, 15 vlgg.

En hij heeft werkelijk in het derde boek voor een goed deel zijn woord gestand gedaan, ofschoon men hier ook nog eenige al te lange hoofdstukken vindt. Doch kon het wel anders? Een geestelijk dichter, vooral een middeleeuwsch, heeft steeds iets van den leermeester, den zedenmeester. Hoe merkwaardig ook het talent zij van onzen dichter in het verhalen, hoe zeer ook de gekozen versmaat tot uitdijen moest verlokken, wij mogen nooit uit het oog verliezen dat de *Sinte Lutgart* tot voorbeeld en spiegel voor vrome lieden moest strekken en dat zij het werk is van een eerlijken, deugdzamen, gestrengen kloosterling, die er nooit aan dacht of kon denken een louter kunstgewrocht voort te brengen. Kerkleer en zedenleer zweefden hem steeds voor den geest, en daaraan hebben wij te danken de menigvuldige beschouwingen over punten uit de H. Schrift en de leer der H. Kerk[1]), evenals de vrij talrijke raadgevingen en waarschuwingen[2]), de scherpe gisping der „papelarde" en der „loese boeven die ommegaen met begardiën"[3]), de vinnige, bittere uitvallen tegen den wereldzin van zekere geestelijken[4]), en tegen de verslapping der kloostertucht bij gelegenheid der lotgevallen van de boetvaardige Yolende[5]) en bij die der verheerlijking der abdij van Affligem[6]).

Komen ons om al deze redenen eenige hoofdstukken als wezenlijk te lang voor, als b. v. de legende van den schaapherder (II, c. 17), die van Thimeer (II, c. 25), die van den kordelier (II, c. 36), het verhaal van abt Jan's laatste bezoek aan de Heilige (III, c. 11), er zijn ook tal van andere waartegen weinig uit een letterkundig of aesthetisch oogpunt zou kunnen ingebracht worden. Tot deze rekenen wij b. v. de beschrijving van den twijfel waarin Sinte Lutgart aangaande hare toekomstige zaligheid verkeerde (II, c. 6), die van de zevenjarige vasten, welke haar andermaal werd opgelegd (II, c. 10), van het bezoek dat haar de H. Maagd en Sint Jan-Baptiste brengen (III, c. 14) en van haar verscheiden (III, c. 13). Overigens, het geheele gedicht door, waar de dialoog voorkomt, is deze steeds onderhoudend en levendig; ook de gebeden en ontboezemingen zijn steeds roerend en aangrijpend.

Dat enkele feiten en episodes den hedendaagschen lezer onbeduidend, ja zelfs beuzelachtig zullen schijnen, erkennen wij gereedelijk; doch wij bevinden ons hier in een ascetisch en mystisch midden met zijn eigenaardige beschouwingswijze, en dit neemt niet weg dat wij, ondanks 's schrijvers neiging tot uitpluizen, dit gedicht aanzien als een model van losse Dietsche verhalende poëzie en zonder vrees voor tegenspraak als het merkwaardigste onzer Dietsche berijmde heiligenlevens.

---

1) B. v. II, 14112 vlgg. 2) II, 2127 vlgg., 5089 vlgg., 6271 vlgg., enz. 3) II, 721 vlgg. 4) III, 1747 vlgg. 5) II, 3769 vlgg. 6) II, 8057 vlgg.

XII. VERHOUDING TOT BROEDER GERAERT'S EN TOT CANTIMPRÉ'S LUTGARDIS.

Heeft Broeder Geraert onze Sinte Lutgart gekend? Deze vraag meenen wij onvoorwaardelijk ontkennend te moeten beantwoorden.

Broeder Geraert volgt Cantimpré's werk op den voet, vertaalt nagenoeg woordelijk, wijkt van zijn origineel niet af; de opsteller der Sinte Lutgart neemt weliswaar de volgorde van het origineel over 't algemeen in acht, doch gaat zijn eigen weg in 't behandelen der stof en aarzelt niet ze hier en daar te wijzigen of er bijzonderheden aan toe te voegen; hij paraphraseert.

Van dergelijke wijzigingen of toevoegsels is bij Broeder Geraert geen spoor. Slechts op enkele plaatsen, in zeer klein getal, komt een geringe afwijking van Cantimpré's volgorde voor, welke misschien aan de gebruikte copie van den Latijnschen tekst toe te schrijven is.

Ook wat de namen der personen betreft, volgt Broeder Geraert getrouw het Latijnsch origineel, terwijl onze dichter ze soms wijzigt of weglaat. Zoo heet b. v. bij hem (II, c. 27) de kloosterzuster die zoo hevig aan bekoringen leed, Resplent, terwijl zij bij Cantimpré (II, c. 26) Hespelendis en bij Broeder Geraert (II, c. 26) Hersplendis genoemd wordt; zoo heet bij hen (II, c. 21) zekere zuster, die Sinte Lutgart bij hare aderbreuk verpleegde, Margareta en in ons gedicht (II, 7139) Izabel.

Reeds uit deze en dergelijke bijzonderheden zou men het recht hebben te vermoeden dat Broeder Geraert het thans uitgegeven gedicht niet gekend heeft. Doch er is meer; een afdoend bewijs levert de volgende omstandigheid. In het verhaal van Broeder Jordanus' verdrinking en het wonder dat er op volgde, zegt Cantimpré (III, c. 2): „adjectoque littori sacro corpore, coeli lampas super ipsum tertia vice, et quarta super socium ejus F. Geraldum resplenduit." Broeder Geraert vertaalt dit door[1]):

Een licht quam in der selver nacht
van den hemelle, scinende claer,
neder toet ind scep, al daer
de lichame doet lach, en warp tehant
den lichame uten scepc opt lant.

Hierin heeft hij zich vergist en het Latijn *adjectoque littori sacro corpore* niet gevat; want de zin is stellig: nadat het lijk van den Heilige op het strand geworpen was, kwam een hemelsch licht, enz. Deze fout heeft onze dichter niet begaan, hij heeft den zin van het Latijn zeer juist weergegeven[2]).

Hieruit meenen wij gerust te mogen besluiten dat Broeder Geraert ons gedicht niet gekend heeft; anders hadde hij dien misslag niet begaan.

Broeder Geraert heeft dus rechtstreeks naar het Latijn geschreven en ons eene letterlijke vertaling der *Vita Lutgardis* in de gewone dietsche rijmparen nagelaten; hij volgt, zooals reeds aangeduid werd, den Latijnschen tekst op den

1) III, c. 2, vs. 30 vlgg.
2) III, 347 vlgg.

voet, namelijk den tekst van Cantimpré zooals hij door Broeder Bernardus gewijzigd en aangevuld werd. Dit blijkt uit de hoofdstukken waar[1]) deze wijzigingen door de Bollandisten tusschen haakjes aangegeven worden en die in Broeder Geraert's verzen steeds behouden zijn.

Over enkele, weinig belangrijke veranderingen in de schikking der stof, meenen wij niet te moeten uitweiden. Gaan wij dus dadelijk over tot het beschouwen der verhouding onzer *Sinte Lutgart* tot de *Vita Lutgardis.*

Op hetgeen vinding heet, maakt onze dichter geene aanspraak; rondborstig verklaart hij[2]):

Oc wett wel dat ic nit ne trachte
Dat selve dat ic u ontbinde,
Mar, na dat ict gescreven vinde
In dat latijn, seggict u voert.

De eerste opvatting, de schepping van 't werk en de schikking der stof hoort hem dus niet toe. Hij heeft Cantimpré's *Vita Lutgardis* gevolgd, zelfs er naar gestreefd ze getrouw te volgen[3]):

Din selven wech din wilen ginc
Die welgerakde Iacobijn,
Die se eer bescreef al in latijn,
Hebbic gehouden overal.

Dit heeft hij overigens bij den aanvang van het tweede boek reeds aangeduid voor de eerste „stade" van het leven der Heilige[4]):

Daer ic in mire goeder trowen
Gepinet hebbe al sonder wanc
Te houdene al den selven ganc
In didsche, ende in den selven wegen
Te gane, dic ic vant geslegen
In din latine vore mi.

Bevreemden zal het dus niet dat hier ook de volgorde der feiten en der hoofdstukken, op hun nummer na, ongeveer dezelfde is als in de *Vita.* Welke afwijkingen treft men er aan?

Daar de Bollandisten in de schikking van den tekst der *Vita* enkele wijzigingen aangebracht hebben, is het veiliger bij eene vergelijking niet den tekst zelf der *Vita* tot leiddraad te kiezen, maar wel de oorspronkelijke indeeling, de *Vetus Divisio* of tafel der hoofdstukken. Doen wij dit, dan komen wij tot deze slotsom:

Het aantal hoofdstukken voor het tweede boek is in beide hetzelfde, 43. Het verschil komt hierop neer:

1. Het eerste hoofdstuk, de proloog, is uitsluitend van onzen dichter. Integendeel laat hij onbehandeld Cantimpré's laatste kapittel: „quomodo vixit in triplici statu: et hoc fuit jacere in triplici lectulo Cantici Canticorum."

2. Cantimpré's hoofdstukken XV en XVI, over Sinte Lutgart's strijd tegen den Booze, vat hij in een enkel, XVI, samen. Daarentegen behandelt hij in twee hoofdstukken, XXXIII en XXXIV, Cantimpré's drie en dertigste kapittel „quomodo compatienti cuidam pauperculae, Dominus dixit ei, Portio mea", en aan de episode van den „elijt" wijdt hij een afzonderlijk hoofdstuk.

3. Eindelijk vormt de episode van den zondigen leekebroeder, die Sinte Lutgart's gelaat niet aanschouwen kon, de stof van kap. XXVII bij Cantimpré en van kap. XXIV in ons gedicht.

---

1) II, 6, 15, 16, 17, 18, enz. 2) II, 3054 vlgg. 3) III, 5782 vlgg. 4) II, 4 vlgg.

In het derde boek is de volgorde der feiten ook nagenoeg dezelfde in beide werken. Het eenige verschil bestaat hierin dat bij Cantimpré de beschrijving van Sinte Lutgart's begrafenis (c. XX) na de voorspelling betreffende haren pink voorkomt, en in ons gedicht er vóór (c. XXI), wat trouwens beter past.

Aangaande het aantal hoofdstukken van het derde boek, dat in beide werken hetzelfde is, zij het volgende aangemerkt:

1. De proloog (c. I) is onzen dichter uitsluitend eigen, ook de epiloog, die eigenlijk tot het derde boek niet behoort, maar het heele werk besluit en derhalve in den tekst geen nommer heeft.

2. Aan de beschrijving van Sinte Lutgart's lijk wijdt onze dichter een afzonderlijk kapittel, XIX; bij Cantimpré is deze beschrijving aan het verhaal harer dood (c. XVII) toegevoegd.

3. De drie wonderbare genezingen die Cantimpré in drie afzonderlijke kapittels verhaalt (XXIII, XXIV, XXV), vat de dichter in een enkel (XXV) samen.

4. Ook de inhoud van Cantimpré's kapittels XXVII en XXVIII, andere wonderbare genezingen, worden hier in een enkel hoofdstuk, XXVII, weergegeven.

Welke tekst der *Vita Lutgardis* heeft onzen dichter hierbij tot grondslag gediend? Niet, als voor Broeder Geraert, de door Broeder Bernardus gewijzigde, maar Cantimpré's oorspronkelijke. Immers, wat de Bollandisten tusschen haakjes als toevoegsels van Bernardus aanhalen[1]), komt in de Sinte Lutgart niet voor. Slechts aangaande het achtste hoofdstuk van het derde boek zou twijfel kunnen bestaan; doch hier, in nota, verwittigen de Bollandisten er ons van dat, wat zij tusschen haken naar Broeder Bernardus mededeelen, ook in Cantimpré's eigen tekst, alhoewel wat bondiger, te vinden is.

Dezen tekst der *Vita Lutgardis* heeft onze dichter, zooals hij vaak met een soort van welbehagen bekent, vrij getrouw gevolgd, wat de feiten en hunne volgorde betreft. Het verhaal zelf echter geeft hij steeds in eigen trant weer[2]). Zelfs wijzigt hij het nu en dan in bijzonderheden. Zoo o. a. deelt hij ons mede (II, c. 35) dat het van Cantimpré zelf was dat de Osanna-episode gold; zoo ook beweert hij (II, c. 36) dat de zuster van den kordelier, die zijn klooster ontvluchtte, Beatrix van Dendermonde was en niet zekere non van het Vrouwen-Perk-klooster te Rotselaer, bij Leuven, en dit verhaal verandert hij verder in verschillende bijzonderheden. Nog zouden hier kunnen aangehaald worden de beide lofredenen op de abdij van Affligem (II, 8056 vlgg. en 11405 vlgg.) en andere plaatsen, waar wij reeds vroeger gewag van maakten om den persoon des dichters te bepalen en wier herhaalde opsomming wellicht voor den lezer vermoeiend zou zijn,

---

1) II, c. 3, 4, 5, 14, 16, 17, 18, 40; III, c. 5.

2) Men vergelijke b. v. de Yolende-episode (II, 3769 vlg.) met het vrij dorre verhaal van Cantimpré (II, c. 12): Quaedam Yolendis, Monialis nigra, in monasterio super Sambram, mundi illecebris dedita, ad monasterium de Aquiria, hortatu piae feminae, convolavit: fuit autem nobilis genere et delicatissimi corporis femina. Pro hac pia Lutgardis mira precum instantia Dominum exoravit ut ei peccata dimitteret et gratiam infunderet devotionis. . . .

Tot de wijzigingen behoort ook het achterwege laten van zekere mystieke beschouwingen en uitweidingen, wat bij den dichter niet bijzonder veel zin voor dergelijke bespiegelingen verraadt. Aldus heeft hij, zooals wij wat hooger aanstipten, het geheele laatste hoofdstuk van Cantimpré's tweede boek, dat op het *jacere in triplici lectulo* van het Hoogelied berust, overgeslagen. Aldus heeft hij ook (III, c. 10) merkelijk Cantimpré's negende hoofdstuk van het derde boek besnoeid, dat insgelijks het Hoogelied tot grondslag heeft: „Van din dat si ontdekde enen haren vrint hoegedaen si plach te beschowene Gods anschin."

Nog wijkt onze dichter van zijn voorganger hierin af dat, terwijl deze zich graag op kerkvaders, als Augustinus, beroept, hij ze niet noemt[1]). Ook om de namen der personen, welke in de gebeurtenissen betrokken zijn, schijnt hij zich niet bijzonder te bekreunen; vaak laat hij ze onvermeld. Zoo zegt hij ons niet (II, c. 15) dat de abdis, die Sinte Lutgart verbood tot de Heilige Tafel te naderen, Agnes geheeten was; Johannes, de naam van het kind dat door Sinte Lutgart's bemiddeling van de vallende ziekte genezen werd (II, c. 28), wordt niet aangegeven; verder wordt niet gewaagd (II, c. 37) van Margareta de Velpia, die aan Cantimpré zou verhaald hebben, hoe Marie de France, na haren dood, aan Sinte Lutgart verscheen; op eene andere plaats (II, c. 21), waar van eene kloosterzuster sprake is die ook Lutgart heet, verzuimt de dichter ons, naar Cantimpré, mede te deelen dat deze Lutgart *cognomento Limmos* was. Dat hij het geheele gedicht door, waar Cantimpré den naam Elizabeth gebruikt, den bijzonderen vorm er van Ysabeel verkiest[2]), verdient nauwelijks opmerking.

Op verdere afwijkingen behoeven wij, naar wij meenen, wel niet te wijzen. Zij betreffen immers inzonderheid den verhaaltrant. Deze nu verschilt zoo zeer en zoo regelmatig van Cantimpré's wijze van doen, dat wij nagenoeg al de hoofdstukken van het gedicht zouden moeten beschouwen, wilden wij er eenigszins nauwkeurig over handelen. Ja, zoo groot, zoo ingrijpend is het verschil tusschen den thans uitgegeven tekst en den Latijnschen, dat deze laatste slechts uiterst zelden eenig licht werpt op verschillende Dietsche woorden of uitdrukkingen, welke ons bevreemden. Wij komen dus hier weer tot dezelfde slotsom als vroeger: niet eene bloote vertaling is de Sinte Lutgart, maar wel eene paraphrase, in zekere mate en zekeren zin een oorspronkelijk werk, dat zijne originaliteit vooral te danken heeft aan 's dichters eigenaardige wijze van voorstellen. Hoe de taal en inzonderheid de versbouw hier ook het hunne toe bijdragen, zullen wij thans onderzoeken en pogen uiteen te zetten.

---

1) II, c. 19; III, c. 11, enz. Paulus, II, c 19.   2) II, c. 20; III, c. 23, enz.

XIII. DE TAAL.

Ofschoon de taal der *Sinte Lutgart* buitengemeen merkwaardig is, wenschen wij ze thans niet breedvoerig te bespreken. Zij is ten volle eene afzonderlijke behandeling waard en eene dergelijke systematische behandeling zou een zeer grooten omvang krijgen en de grenzen eener gewone inleiding verre overschrijden. En dan, over de klank- en vormleer der werken van den Brabander Ruusbroec evenals over die der Limburgsche *Levens van Jezus* in het Middelnederlandsch, welke hier, inzonderheid de laatste, in aanmerking moeten komen, zijn juist afzonderlijke verhandelingen ter perse gelegd; er op wachten zou onze uitgave vertraagd hebben; zelf dezelfde studie opvatten ware verloren arbeid geweest. Wij zullen bijgevolg in deze schets er ons toe bepalen de meest in 't oog vallende eigenaardigheden beknopt aan te stippen en slechts op dezulke drukken, welke tot het kenmerken der taal kunnen bijdragen.

Woordenschat. — De schrijver zelf noemt zijne taal „Didsch"; hij bestempelt ze dus met den algemeenen naam voor de Middelnederlandsche schrijftaal [1]. Wat den woordenschat betreft, is deze benaming volkomen juist: negen en negentig honderdsten der woorden behooren tot ons zuiverste Dietsch. De meeste, ondanks hun eigenaardige spelling, maken deel uit van den algemeenen Middelnederlandschen taalschat. Slechts enkele komen ons voor aan het meer zuidoostelijk Middelnederlandsch of liever aan het westelijk Limburgsch eigen te zijn. Als voorbeelden kunnen dienen: *dae*, *even lanc dat*, *gedaeds*, *ghelpelic*, *ijo*, *itoe*, *migel*, *nimerde*, *saeh* (znw.), *sedele* (*in-gaen*), *tsare*, *verblischen*, *verkuschen*.

Franco-latijnsche bastaardwoorden komen er slechts in gering getal voor. Het zijn meest vakwoorden behoorende tot de taal van de wetenschap, de wijsbegeerte en godgeleerdheid, het recht, de kerk en hare inrichting, den eeredienst, het bestuur, enz. Hun steeds vrij zuivere spelling verraadt bij den schrijver grondige kennis van het Fransch en het Latijn. Onder de merkwaardigste noemen wij de volgende: *abanoijement*, *advocacije*, *affoleren*, *akointeeren*; *baiment*, *bandon*; *dant*, *dedut*, *discante*, *dissenteren*, *divijn*, *divise*; *elijt*, *epilemsie*; *faille*, *fenestrire*, *forche*, *forchir*, *frankise*, *frenesye*; *garson*, *glavie*; *hosteil*; *impetreren*; *kawarde*, *collacie* (gesprek, toespraak), *colacikijn*, *compereren*, *contenanche*, *convent* (verdrag); *memoriale*, *muniment*; *okison*, *ordenanche*, *orfenijn*; *parage*, *parement*, *parlement*, *pondereren*, *porprijs*, *presumptie*, *pulment*; *respons*; *saisine*, *socors*, *spacieren*; *tenure*, *termt*, *triwant*, *tumult*: *vrai*.

De woorden en uitdrukkingen welke in het Middelnederlandsch nog niet gevonden zijn en hier voor het eerst voorkomen, ook de zeldzame en merkwaardige worden in den loop der uitgave aangewezen en achter den tekst in eene lijst samengevat.

Spelling. — Gebrek aan eenvormigheid is het hoofdkenmerk der spelling van ons gedicht. Of dit ook voor een deel aan den schrijver, of uitsluitend aan

---

1) II, 7, 54, 1297, 3654, 5120, 6689, 6861, 6885, 6887, 9140, 11377, 13414, 14035, 14077, 14151, 14297; III, 979, 5794.

den kopiist te wijten is, kan niet uitgemaakt worden; wij zijn echter geneigd het laatste voor het natuurlijkste te houden. Wat hier ook van zij, in het gebruik der klinkers en medeklinkers heerscht zulke verscheidenheid, dat men gerechtigd is te vermoeden dat de tekst, welken de kopiist voor zich had, een ander stelsel volgde dan dat waarin het gedicht tot ons gekomen is. Dat op enkele plaatsen ook vergissingen voorkomen, spreekt vanzelf.

Als voorbeelden van wisselvormen bepalen wij ons tot de volgende:

Katijf kaitijf; *dar daer*, *ijar ijaer*, *har haer*; *denen deenen*, *enen eenen*, *ewelike eewelike*, *here heere*, *vrese vreese*; *eeschen eischen*, *geleesten geleisten*; *dinen dienen*, *dri drie*, *kni knie*; *bichten biechten*, *rip riep*, *sin sien*; *din dijn*, *paradise paradijse*, *ris rijs*, *sit sijt*; *do doe*, *dogen doegen*, *droven droeven*, *Gode Goede*, *gome goeme*, *ho hoe*; *don doen*, *hoft hoeft*, *schon schoen*, *vor voer* (ging); *verkult verkuulde*; *vroude vrowde*; *rasten resten*, *salke selke*, *wale wel*; *brengen bringen*, *denken dinken*; *abdisse abdesse*, *singen sengen*, *tin ten*, *willecome wellecome*; *dos dus*, *cundech condech*, *waromme warumme*; *maschin masschin*, *motic mottic*, *gi ghi*; *di die de*, *gruten groeten groten*, *har her hare here*, *hoft hoeft hovet*, *commer comer comber*, *locen loecen loescen loessen*.

De spelling der eigennamen en der vreemde woorden is betrekkelijk zuiver en biedt slechts onbelangrijke afwijkingen aan als: *Agnesen Agneesen*; *conscientie concientie consciencie*.

Niettegenstaande al deze en nog andere afwijkingen valt het niet te ontkennen dat wij hier ook regelmatige, systematische verschijnselen aantreffen, welke bepaald tot een bijzonder stelsel behooren, ofschoon men er niet steeds getrouw aan gebleven is. Daartoe rekenen wij:

A. Ten opzichte der klinkers en tweeklanken:

1. Het voorstellen van lange en gerekte klanken, ook van tweeklanken, zoowel in gesloten als in open lettergrepen, door een enkel letterteeken: *bat*, *dar* enz., *dert*, *en*, *ene*, *ens*, enz., *beghin* (confiteri), *bichte*, *blift*, *brif*, *gebidt*, enz., *bekort*, *don*, *droch*, *gekort*, enz., *brut*, *ludde*, *lut*, *hus*, *ut*, en den *oe*-klank voorgesteld door *u*: *besuken*, *bruder*, *gevulen*, *gruten*, *gemuden*, *ruken*, *ruren*, *suken*, *ufenen*, *vuren*, *wustine*, enz.

B. Ten opzichte der medeklinkers komt vooral het volgende in aanmerking:

1. *G* en *gh*. Aan 't begin eener lettergreep heeft men gewoonlijk slechts *g*: *gi*, *gaen*, *begin*, *mogen*, enz. Daarvan wordt echter vaak afgeweken inzonderheid in de tweede helft van het gedicht; *gh* komt steeds veelvuldiger voor naarmate men het einde van het werk nadert; *gheest* en *gheeelen* zijn meest, zoo niet uitsluitend, met *gh* gespeld.

2. Dezelfde opmerking geldt voor *sch* en *sc*. De vormen met *sch* zijn talrijker: *blischap*, *schade*, *schep* (navis), *mensche*, *didsche*, *schit*, *beschiwen*, *schone*, *beschowen*, *visch*, *vleesch*; *scrowen*, *gescreven*, *bescriven*, *scrifture*, doch ook *geschrefte*, *geschreven*.

3. Om den *k*-klank voor te stellen worden *c* en *k* gebruikt, de *k* echter veelvuldiger.

De verdubbeling der *k* wordt door *kk* aangeduid: *ikke*, *dikke*, *stukken*, *rekkene*, *trekken*, *vertrekken*, *ongelukke*; slechts bij uitzondering door *ck*: *icker*, *dicke*, *stucken*.

Vóór *e* en *i* wordt de *k*-klank voorgesteld door *k*; vóór de overige klinkers en vóór medeklinkers nu eens door *k* dan door *c*: *rike*, *volke*, *selke*, *kint*, *kiric*, *sprekic*; *kare*, *karmen*, *can*; *koninc*, *orkonde*, *comen*, *cont*; *kundech*, *cume; beklagen clage*, *clene*; *kraet*, *gekregen*, *crane*, *crite*; *ongemaks*, *danks*, *weles*, *ijonesten*.

Als slotletter wordt bij voorkeur *c* aangewend: *ic*, *oc*, *starc*, *ginc*; nochtans soms *selk*, *streek*, enz.

4. De *j*-klank wordt meest voorgesteld door *ij* (*y*), doch vaak ontbreken de stipjes er op: *ijar*, *ijammer*, *ijonfrowe*; ook veelvuldig door *i*: *iegen*, *iaren*. Soms is het niet zeker of men *i* of *j* moet lezen: *iacobite* of *jacobite*. In vreemde woorden en eigennamen heeft men meest *j*, doch ook *i*, *ij* en *y*: *jueel, jacobijn*, *jugeerde*, *jugement*; *Iordaen*, *Iacob*, *Gaijes*, *Yacobs*. *Yan* en *Yacob* komen meest zonder stipjes voor.

5. De *z* wordt zelden aangewend: *zee* (II, 11068, 11973, naast *seewsch*), *zie* (III, 1884), *Over Zee, Nazareth, Zacharias*, *sollempnizeren* (II, 7474),

6. De *w*-klank wordt meest voorgesteld door *w*; in enkele gevallen, b. v. soms na *s* door *v* of *u*: *was*, *wart*, *wert*, *wec*, *wilc*, *wis*, *worden*, *beworpen*; *wrake*, *wreken*, *ongewroken*, *vrovde*, *niwte*, *swar*, *svar*, *suar*.

7. De verdubbeling van *m* en *n* wordt aangeduid door het herhalen dezer letters, vaak ook door het afkortingsteeken dat er boven of naast komt; niet zelden echter is dit afkortingsteeken weggebleven. Vandaar naast *emmer*, *omme, warumme* enz., *commer* en *comer* enz.

8. *Ssone* (sonus, II, 6817) en *ssegen* (sedes, III, 5595) werden zoo gespeld om de scherpe begin-*s* aan te duiden. Vgl. *ssoute*, Leven van Jezus, c. 22.

Grammatische figuren. — Voor deze alle biedt het gedicht talrijke voorbeelden aan; op enkele, die aanwinst of verlies eener letter of lettergreep ten gevolge hebben, als de syncope en de elisie, heeft het metrum een grooten invloed uitgeoefend. Soms zijn ze graphisch voorgesteld, soms niet. Zij zullen dan ook beter bij gelegenheid van den versbouw besproken worden, daar de dichter zich naar de eischen van het metrum richt, als in *bodschap* en *bodeschap*.

Afleidingssuffixen. — Ook voor deze richt zich de dichter naar de eischen van het metrum; het achtervoegsel *ich* b. v. is vaak toonloos geworden en voorgesteld door *ech*; men heeft *lic* en *like* naast *lec*, *kin* en *kine, ik* naast *eke* (*moneke*), al naar gelang het metrum het een of 't ander meebrengt. Hetzelfde valt aan te merken voor de voorvoegsels.

Vormleer. — In de verbuiging zijn opmerkenswaardig:

1. Genitieven als: *hars vader, mijns vader, des vader*, *hars bruder*, enz.

2. Gesyncopeerde genitieven als: *onss Heren* (II, 12024), *onss gemakes* (II, 14553), *des pauss* (III, 1498), *des godeshuss* (III, 1691), *dis walschs* (II, 465).

3. Talrijke gesyncopeerde vormen van voornaamwoorden, telwoorden, lidwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, b. v. *onss* (II, 2780, 4749, 14532), *dire, sire*, *derre*, *dergerre*, *ere*, *hare*, *harre*, *terre*.

Doch nieuw zijn deze drie soorten van verschijnselen eigenlijk niet.

In de vervoeging vallen meest in 't oog:

1. De gesyncopeerde vormen op *tt*.

a. Bij verleden deelwoorden: *berechtt*, *besmett*, *brachtt*, *gedichtt*, *gedochtt*, *ge-*

sachtt, *gesett*, *getroestt*, *gewrachtt*, *ongeschadtt*, *onthachtt*, *vercrachtt*, *volbrachtt*, enz.

b. Bij den tweeden persoon meervoud: *brachtt*, *ett*, *lett*, *mochtt*, *moett*, *nutt*, *ontbett*, *roehtt*, *sett*, *vestt*, *wett*, *wistt*, enz.

c. In de gebiedende wijze: *haestt*, *laett*, *lett*, *wett*, enz.

d. In den derden persoon enkelvoud: *dochtt*, *ett*, *heftt*, *vestt*, enz.

Dezelfde syncope na *d* als *geleidt*, *dedt*, *verboudt*, is iets heel natuurlijk.

N. B. Eene dubbele *t* vindt men ook bij deelwoorden die bijvoeglijke naamwoorden geworden zijn: *onbesmett*, *ongetroestt*, *onbedachtt*, enz.

Soms ook bij zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden: *conrott*, *echtt* (III, 4038).

Eindelijk bij voornaamwoorden en waar enclisis in 't spel is: *ikkett*, *datt* (= dat + et, III, 3875), *onderstaedt* (II, 629), enz.

2. In den verleden tijd der zwakke werkwoorden blijft *d* behouden ook na harde medeklinkers: *dankde*, *dekden*, *doepde*, *genakde*, *kusde*, *makde*, *merkde*, *mikde*, *nakde*, *ontdekde*, *onthopde*, *stopde*, *vertackden*, *volmakde*, enz.

Ook in deelwoorden die bijvoeglijke naamwoorden geworden zijn: *gerakde*, *volmakde*, enz.

Wij mogen er ook bijvoegen imperatieven als *hebd* (II, 3531) en *sijds* (II, 13603 en passim), evenals *ic words* (III, 1324).

N. B. Ook buiten de vervoeging blijft *d* onverscherpt: *lampde* (II, 390 enz.), *goeds* (II, 13090, 14327, enz.), *overmids* (II, 14220; III, 3335, enz.), *tijds* (III, 768), *quaedst* (II, 13039), enz.

3. Vormen als *eist*, *geweist*, *weist* behooren hier tot de zeldzaamheden, en infinitieven als *late* (II, 5884), *bedekke* (II, 6046), *wille* (II, 13890) beschouwen wij als vergissingen, een gevolg van het toevallig wegblijven van het afkortingsteeken.

Vatten wij thans, na dit vluchtig kijkje in de taal, onze waarnemingen beknopt samen, en laten wij den woordenschat evenals het gebrek aan eenvormigheid in de spelling buiten rekening, dan hebben wij als hoofdkenmerken van de taal der *Sinte Lutgart*:

1. Het voorstellen van lange en gerekte klanken, ook van tweeklanken, zoowel in gesloten als in open lettergrepen door een enkel letterteeken.
2. Het voorstellen van den *oe*-klank door *u*.
3. Een bonte afwisseling van *g* en *gh*, *sc* en *sch*, *ij*, *y*, en *i* of *j*, *v*, *u* en *w*.
4. De talrijke gesyncopeerde vormen op *tt* en *dt* in de vervoeging.
5. De verleden tijden der zwakke werkwoorden waar *d* behouden blijft na harde medeklinkers.

Nu, zelfs na een vluchtige lezing van het Limburgsche *Leven van Jezus*, zooals het in het Luiksche handschrift voorkomt, blijkt duidelijk dat deze eigenaardigheden ook dit laatste werk eigen zijn. Wij meenen dus hieruit te mogen besluiten dat de taal der *Sinte Lutgart* Limburgsch getint is en op verrassende wijze met die der genoemde redactie van het *Leven van Jezus* overeenstemt.

Of wij echter in de *Sinte Lutgart* een origineel Limburgsch gedicht moeten erkennen dan wel een Brabantsch dat door een Limburger, waarschijnlijk een kloosterling van St. Truiden, in zijn eigen tongval afgeschreven werd, zouden

wij niet durven beslissen. Er zijn redenen, die tot omzichtigheid aansporen. Eenerzijds is het voorstellen van den *oe*-klank door *u* ook het Brabantsch eigen; de afwisseling van de korte of gerekte *i* en *e* vindt men ook b.v. in de werken van Ruusbroec, evenals de vormen *wart* (verbum), *Goede* (Deus), *selc* (talis), *spreet* (loquitur), *wet* (scitis), *selen* (debere) en tal van andere. Aan de andere zijde is in het *Leven van Jezus* de vorm *dus*, *aldus* regel en *dos*, *aldos* uitzondering (c. 210, 225), terwijl in de *Sinte Lutgart, aldus* zelden (II, 13074; III, 1805) buiten het rijm (II, 10295) voorkomt; het zoo vaak in het gedicht aangewende *it* wordt uiterst zelden in het *Leven van Jezus* (b. v. c. 136) gevonden; hier heeft men dikwijls *wille, willen* voor *wile, wilen* (b. v. c. 193, 224, 231, 238) terwijl ons gedicht geen voorbeeld hiervan oplevert evenmin als van *ede* bij naamwoorden: *diepde*. Opmerkenswaardig zijn ook de imperatieven *sich* (vide), *ghanc* (vade), *doch* (fac), *dwach* (lava) van het *Leven van Jezus*, waarvan in de *Sinte Lutgart* geen spoor te vinden is.

Dit lijstje ware zonder moeite te vermeerderen; doch waartoe zou dit dienen? Bij veel en treffende overeenkomst tusschen de taal van beide werken bestaat ook heel wat verschil. Met het oog op dit laatste meenen wij als besluit te mogen aannemen, dat wij in de *Sinte Lutgart* hoogst waarschijnlijk het gedicht van Willem van Afflighem voor ons hebben, doch niet in zijn oorspronkelijken vorm, maar wel zooals te St. Truiden een Limburger, hetzij tijdens Willem's leven, hetzij kort na zijn verscheiden, het deels in eigen tongval, deels in meer of min conventioneele schrijftaal af- of liever overschreef.

XIV. DE VERSBOUW.

De versbouw der *Sinte Lutgart* is geheel verschillend van dien van alle andere Middelnederlandsche dichtwerken. Wij moeten er dus wat uitvoeriger bij stilstaan, ofschoon wij hem, om den omvang eener inleiding niet te overschrijden, slechts in zijn meest algemeene kenmerken zullen schetsen.

Tot dusverre kende men voor onze Dietsche verhalende poëzie alleen de gewone Middelnederlandsche epische versmaat. Voor deze wordt, volgens Jan te Winkel, als uitgangspunt aangezien het Oud-Fransche achtlettergrepige vers, de eens zoo gevierde octosyllabe [1]). Ons Dietsche vers wijkt echter in den grond van het Fransche af: het is beheerscht door den klemtoon; niet de lettergrepen, maar de heffingen worden er geteld; de dalingen die vóór of achter de heffingen *kunnen* voorkomen, zijn aan geen strenge regelmatigheid onderhevig.

Niet aldus in de *Sinte Lutgart*. Ook hier vinden wij de vier heffingen als grondslag voor de versmaat aanwezig; doch tevens is er elke arsis regelmatig voorafgegaan van een eenlettergrepige daling.

---

1) Hierover is men het niet eens.

Deze regelmatige opeenvolging van thesis en arsis heeft een dubbel gevolg: zij geeft aanleiding tot een rhythmus, dien wij jambisch zullen noemen om eene onnauwkeurige, doch door het gebruik geijkte benaming te bezigen. En, daar de regelmatig voorkomende thesis eenlettergrepig is, wordt het aantal der onbetoonde lettergrepen gelijk aan dat der betoonde, zoodat het normale vers vier arses en vier theses telt, en het aantal zijner lettergrepen acht bij staand en negen bij slepend rijm beloopt.

Dienvolgens hebben wij hier eene treffende overeenkomst met den Franschen octosyllabe, eene toenadering tot het beginsel der romaansche metriek, het tellen der lettergrepen. Uit dit oogpunt beschouwd zijn de verzen der Sinte Lutgart octosyllaben met jambischen rhythmus en, volgens de classieke metriek, jambische dimeters of, paarsgewijze genomen, jambische tetrameters.

Dadelijk rijst hier de vraag: hoe werd onze dichter er toe gebracht zich aan zoo iets te wagen? Waarom wendde hij het reeds bestaande epische vers niet aan? Een afdoend antwoord hebben wij niet. Wellicht handelde hij zoo enkel en alleen uit innigen afkeer voor de Dietsche romanlitteratuur en haar metrum. Het trof ons echter dat, zoo niet het oudste bewaard gebleven Zuid-Fransche gedicht in octosyllaben opgesteld, dan toch een der oudste, juist het Leven van den H. Leodegar (thans St. Léger) is, een heilige wiens naam dezelfde is als die van Sinte Lutgart. Misschien had onze dichter — Willem van Afflighem heeft immers te Parijs gestudeerd — dat werk gelezen en werd hij daardoor tot de keuze zijner versmaat gebracht[1]). Doch op die gelijkheid van naam dringen wij niet aan; hierbij kan louter toeval in 't spel zijn. Wij denken eerder dat, behalve den Franschen octosyllabe, zekere middeleeuwsch-latijnsche kerkliederen, hymnen en geestelijke gedichten niet zonder invloed op de keuze en den aard der onderhavige dichtmaat gebleven zijn. Wij denken dit des te eer, daar in Cantimpré's *Vita Lutgardis* zelf[2]) een strophisch gedicht van acht en twintig Latijnsche octosyllaben over Broeder Jordanus' verdrinking voorkomt[3]).

Wat ook aanleiding tot de versmaat der *Sinte Lutgart* moge gegeven hebben, zoo wij ze thans omstandiger nagaan, dan ontwaren wij, zooals uit het boven aangevoerde voortvloeit, dat er vier elementen vooral onze aandacht vergen: de arses, de theses, de rhythmus en het rijm.

De vier onmisbare arses komen er steeds regelmatig voor en kunnen derhalve voortaan onbesproken blijven.

Is het vers regelmatig — negen tienden zijn zóó — dan telt het, zooals reeds is gezegd, vier eenlettergrepige theses, die altijd de arses voorafgaan. Nu en

1) Het zeer betwiste vraagstuk of de Oud-Fransche octosyllabe, ten minste aanvankelijk, al of niet rhythmisch was, laten wij in 't midden.

2) III, c. 2.

3) De eerste strophe luidt:

Hic terram sanctam adiit
Illic fratres invisere,
Sed cum per mare rediit,
Mergendo coepit psallere,

Christumque benedicere,
Sicque coelum mox subiit,
Ut signis datur credere.

Alleen het elfde vers: „membra lustravit sanctissima" telt eene lettergreep meer.

dan echter is hier van afgeweken; er zijn soms meer of minder dan vier onbetoonde lettergrepen. Doch waar dit het geval is, laat zich hun aantal, althans bij scansie, tot het normale getal brengen.

De rhythmus is, zeiden wij, jambisch, jambisch in de germaansche opvatting van het woord, de regelmatige opeenvolging aanduidende van onbetoonde en betoonde lettergrepen, van daling en heffing. Ook van dezen rhythmus komen nu en dan afwijkingen voor; soms wordt hij onderbroken of afgebroken door een trocheüs, of door een spondeüs, die zich echter steeds tot trochaïsche scansie leent.

De verzen, eindelijk, rijmen paarsgewijze en het rijm zelf is staand of slepend. Voor de afwisseling van staand en slepend rijm bestaat geen regel. Wezenlijke onregelmatigheden komen in het rijm eigenlijk niet voor en dit zal ook geen lange bespreking eischen even als enkele andere punten van ondergeschikt belang, b. v. de caesuur en het enjambement. Doch de wijzigingen van den rhythmus en de afwijkingen van het normale aantal der theses moeten ons wat langer ophouden. Wij zullen daardoor een helder inzicht in 's dichters techniek erlangen, den man als metricus en stilist leeren hoogachten en zijne verbazende vaardigheid naar waarde schatten.

Vooraf zij echter opgemerkt dat enkele verzen zich tot meer dan éene scansie leenen; dat in het handschrift vergissingen voorkomen of kunnen voorkomen en dat wij, voor de verschillende verschijnselen, ons opzettelijk tot een beperkt aantal voorbeelden bepalen.

De Rhythmus.

Verzen als die der *Sinte Lutgart* bezitten hun eigen rhythmus: de lettergrepen waaruit ze samengesteld zijn, worden in toonlooze en betoonde op eene bepaalde wijze gegroepeerd. Dan heeft men nog het gewone woordaccent en het zinaccent of de toononderscheiding in de volzinnen. Strikt genomen moeten deze drie soorten van klemtonen harmonieëren. Dit tot stand te brengen is niet steeds een lichte taak voor den dichter; daarenboven staat hij voortdurend aan een groot gevaar bloot: de ononderbroken regelmatigheid leidt spoedig tot eentonigheid, eene klip welke zorgvuldig moet ontweken worden, vooral in gedichten die, als het onderhavige, bestemd zijn om voorgedragen te worden. Treffend komen den dichter hierbij te stade de lettergrepen met hoofd- en bijtoon, welke voor de scansie van verzen als deze dezelfde metrische waarde bezitten, en de wisselende lettergrepen, die òf betoond, òf toonloos kunnen zijn. Doch niet altijd kan dit volstaan: de dwang van het metrum is steeds daar evenals de behoefte aan afwisseling. Het zinaccent, dat vooral bij de caesuur, het enjambement en de rijmscheiding [1]) in aanmerking komt, is op zich zelf daartoe niet voldoende. Daarom ook veroorlooft zich de dichter zekere vrijheden met den rhythmus; van de gekozen versmaat wijkt hij nu en dan in bijzonderheden af. Soms ook handelt hij op dezelfde wijze ten opzichte van het woordaccent.

---

1) Wat wij daaronder verstaan wordt verder bij de caesuur aangeduid.

Alzoo heeft onze dichter ook gedaan. Zijne verzen, naar den rhythmus beschouwd, zijn van jambischen aard; doch hier en daar komen er voeten in voor, welke niet jambisch zijn of anders dan jambisch kunnen gescandeerd worden. Van den anderen kant, om den jambischen rhythmus te behouden, gebeurt het wel eens dat zekere woorden hun gewone betoning gewijzigd hebben.

Gaan wij thans na wat, uit dit dubbele oogpunt, ons het meest in het gedicht getroffen heeft. Hier reeds zij er op gewezen dat voor enkele gevallen evengoed sprake kan zijn van afwijkingen van den rhythmus als van inbreuk op het woordaccent.

A. Metabole of wijziging van den rhythmus.

Afwijking van den rhythmus, metabole (μεταβολή, Taktumstellung, zeggen de Duitschers), met andere woorden trochaeën in plaats van jamben, komt nooit aan 't einde van 't vers voor; zulke storing was niet geoorloofd. Op de andere plaatsen kan men ze alom aantreffen. Haar doel was het aanbrengen van afwisseling en ook bijzonderen indruk te maken. Vandaar dat men ze vaak vindt aan 't begin van tirades en perioden en bij de caesuur; dikwijls heeft de metabole zelfs de caesuur voor gevolg.

Als voorbeelden van die waarmede verzen beginnen[1]) mogen de volgende dienen:

Brúder Damaes van Bellenghem II, 11765,
Kóninc Philips van Vrankerike II, 12516,
Brúder Damaes, die predekare II, 13814,
Vrówen Sybílien óc verlijt III, 2672, 3816,
Allen sonderen best te vromen II, 2815,
Sélken message, her messagir II, 12681,
Wáren si vremde och waren si II, 4349,
Lánge ende gnoch hadde oversehenen III, 407,
Wél gewarneert met enen stave III, 5302,
Wél te gereke ende al gesont II, 3440,
Noít en geschide af die gelike III, 1291,
Sónder kalange moten comen II, 5249,
Bóven nature ende iegen sede II, 14086,
Voért te tormentene oc gegeven II, 7012,
Dàt se die minne ontfurde lise II, 10434,
Wánt se die quale ilane so mere II, 12573,
Wéder si wonden ochte en wonden II, 5345,
Bráchte || van hogen paradise II, 11072,
Lách || ende vloide in din bloede II, 7924,
Dáer, || omme dienen onsen Heere II, 7400.

De drie laatst aangehaalde verzen gelden reeds als voorbeelden der eigenaardigheid in de caesuur; andere verzen, waar de caesuur na de vierde lettergreep en na metabole voorkomt, zijn:

Sijn orcónde || was daer te crane II, 2372,
Doe die vásten || van VII ijaren II, 2531,
Die bat óver || die vrowe goet II, 4517,
Daer si sére || in was verwerret II, 5453,
Ende oc sére || in din lichame II, 9543,
Der nodíngen || van din gelage III, 1073,
Want ware ímen || Lutgarden vrint III, 1322,
Die bedíngen, || die ic u noeme II, 4142.

Zeldzamer is de metabole bij de vijfde en zesde lettergreep:

Dat si dar horde || ónder die silen II, 10477,
So hif en storm || fél ende gram III, 338,
Gerovet was; || wánt se die minne II, 12226.

Zelden komt de caesuur zulk een trocheüs in tweeën afscheiden:

Daer wás hí || gewallópet schíre II, 12591.

In dit vers en in de meeste der voorafgaande kunnen ook de twee eerste lettergrepen als een trocheüs gescandeerd worden, evenals in

Hoch hébben se wéderstaén II, 14010.

---

1) Door het aannemen der metabole aan 't begin van het vers behoeven wij niet te gewagen van een ontbreken der daling vóór de eerste heffing.

Het gebeurt wel eens dat de zes eerste lettergrepen van een vers als drie trochaeën kunnen gescandeerd worden; zulke verzen zijn echter niet talrijk. De reeds aangehaalde

Daér si sére ín was verwérret,
Eńde oc sére ín din lichame,

Der nodíngen vá́n din gelá́ge,
Daér was hí gewállopet schíre,

laten dergelijke scansie toe. Andere zijn:

Só wanneér dat mén in dit lánt II, 420,
Wánt die víant fél ende quáet III, 548,
Ic wane ícs nemmér ne geloége II, 5645.

Merkwaardig is het vers

Sné, winter, hágel énde vórst III, 2166,

daar het een der zeldzame is waar, alles wel ingezien, twee heffingen in den eersten voet voorkomen [1]).

Wij onthouden er ons hier van meer voorbeelden aan te halen, daar wij bij het bespreken der woordbetoning menig woord zullen vinden dat zijn regelmatig accent behoudt zoodra men de mogelijke wijziging van den rhythmus in acht neemt. Voegen wij er nog bij dat op talrijke plaatsen metabole mogelijk is, om reden van het wisselende karakter der woorden, als in:

Mar, weder hi woude of en woude II, 8590.

B. Woordbetoning.

1. Monosyllaben. — De eenlettergrepige woorden behouden hun natuurlijken klemtoon. Vele, als de voornaamwoorden, voorzetsels enz., behooren tot de wisselende woorden en kunnen met of zonder accent gescandeerd worden. Zoo bekomt *te* den klemtoon in

Met háren schíne té miwért II, 12107,
In sínen dróme té drin wérven II, 12137, 2060.

In het vers

Want cort gnoch die materie es II, 13650,

heeft, naar onze meening, bij *gnoch* metabole plaats; zoo ook bij *te* en *se* II, 5331, 10602.

Het vers

Dos bén ic, àrm man, wéese bléven III, 3282,

levert een voorbeeld op van het toonloos worden van *man* in werkelijke of schijnbare samenstelling.

Dat *Got*, ook in zijn verbogen naamvallen en bij syncope, *her*, *here*, *ver*, vóór eigennamen of titels, *sint*, *sinte* (*sent*, *sente*), tot de wisselende woorden behooren hoeft hier nauwelijks vermeld te worden.

2. Dissyllaben. — Ook deze behouden haar gewonen klemtoon. Komt er wel eens eene voor, wier betoning twijfelachtig is, dan kan dit het gevolg zijn eener vergissing van den kopiist, of wij hebben een wisselend woord voor

---

1) Men vergelijke er mede: *Deus! peinsde si, wat mach dat sijn* III, 5026, waar *Deus* eenlettergrepig moet gescandeerd worden, en II, 14113; III, 813, enz., waar asyndetische opsomming in 't spel is.

Metabole vindt men nog o. a.: II, 5531, 6092, 7621, 8094, 10464, 11965, 11967, 12758, 14114, 14269; III, 665; — II, 1776, 9698, 10602; III, 2258; — II, 3281; III, 232, 348, 1334.

ons. Zoo kan men b. v. in twijfel verkeeren aangaande de scansie van *viant* in

Dats dié viánt fel énde loés II, 13179.

Met eene lichte wijziging scandeert men regelmatig:

Dat és die víant fél ende loés.

Doch ook zonder wijziging is dit vers regelmatig, daar *viant* stellig tot de wisselende woorden behoort; men heeft o. a. *víant* II, 2366, 5437, 12952; III, 2127; en *viánt* II, 12197, 14211; III, 2198, 2955. Zelfs kan men bij *fél ende loés* metabole aannemen, wat hoogst waarschijnlijk 's dichters bedoeling was.

Mag men tot de wisselende woorden nomina rekenen als *broeder, moeder*, en tweelettergrepige partikels, wier slotlettergreep een toonlooze *e* bevat? Wij meenen van niet; waar zij in schijn met den klemtoon op de slotlettergreep voorkomen, denken wij eerder dat metabole in 't spel is. Voor *broeder* [1]), *vrowen, onder, sonder, boven, weder* hebben wij reeds voorbeelden aangehaald (II, 11765, 13814, 10477, 5249, 14086, 5345); andere zijn:

Die bat óver die vrowe goet II, 4517,
Die si óver die nonne dede II, 9698,
'Over dat arme wivekijn II, 11355.

Op dissyllaben als *wanneer* (b, v. II, 420, 700) en dergelijke samenstellingen, welke overigens wisselende woorden zijn, is een algemeen beginsel van toepassing, dat wij bij de composita zullen bespreken.

3. Polysyllaben. — Bij deze zullen wij ons niet lang ophouden. De meeste behooren immers tot de composita en derivata en hebben hoofd- en bijtoon; daar nu deze, in dit gedicht, van gelijke waarde voor de scansie zijn, behoeven zij niet uit dat oogpunt besproken te worden. Die welke zich als dactylen en anapesten — in germaanschen zin —, dus met twee toonlooze lettergrepen voor- of achteraan, voordoen, en over 't algemeen alle twee- en meerlettergrepige woorden, waar ergens een toonlooze *e* in voorkomt, kunnen in bepaalde gevallen metrische inkrimpingen ondergaan, waarover beneden gehandeld wordt; ook het omgekeerde heeft soms plaats; wij vinden ook bij de scansie metrische uitrekkingen, die evenzoo naderhand, bij onze beschouwingen nopens het aantal lettergrepen der theses, ter sprake komen.

4. Composita. — In zekere mate geldt dus ook voor de samengestelde woorden wat wij zooeven van de polysyllaben zeiden. Eéne eigenaardigheid leveren zij echter op: in het handschrift zijn tal van composita nu eens aaneengeschreven, dan weer niet, zoodat het soms moeilijk valt uit te maken of wij een werkelijk compositum voor ons hebben of niet. In echte samenstellingen is de betoning nagenoeg dezelfde als thans; slechts in enkele gevallen komt zij met het tegenwoordige gebruik niet overeen. Bevreemden kunnen die enkele uitzonderingen des te minder, daar zelfs ten huidigen dage soms eenig verschil in dezen bestaat tusschen de betoningswijze in Noord-Nederland en Vlaamsch-België.

Vooraf een algemeen beginsel. In composita, ook in derivata met prae- en

1) Zie ook: II, 3281, 13411, 13530, 13586, 13814; III, 232, 321, 348, 386, 1334, enz.

suffixen, in vreemde woorden en eigennamen, waar hoofd- en bijtoon naast elkaar voorkomen, kunnen hoofd- en bijtoon met elkaar afwisselen en de minder betoonde lettergreep doet dan dienst als thesis: *ermoéde* (III, 890), *omoéde* (II, 8595), *omódelike* (III, 2439), *omódechheide* (II, 1099), *onspoéde* (II, 5578), *opgánge* (III, 1190), *sondéren* (III, 667, 3302; II, 2815), *waerhéide* (III, 523), *bisschóp* (III, 746), *Brabánt* (II, 8162), *Bernárt* (III, 1625).

In composita heeft dit beginsel voor gevolg dat enkele het karakter van wisselende woorden aannemen; zoo heeft men *aldós* (II, 5410) en *áldos* (II, 14230), en *nimán* (III, 1596) naast *nímen* (III, 1486), weliswaar met toonlooze *e*. Vgl. *imen* (III, 258, 446). Hier ook kan metabole in 't spel zijn (III, 1596).

Vul verliest gewoonlijk, zoo niet steeds, zijn accent in samenstellingen: *vulbréngen* (II, 5326, 5331, 5333, 5358, enz.); *volcómenlic* (II, 5327, 5353, 5488, enz.).

Wat de bijwoorden en voorzetsels in samenstellingen betreft, zij behouden er steeds iets van hun wankelend karakter; hunne betoning hangt vaak af van de beteekenis en de bedoeling van het woord, waar zij in voorkomen, bijgevolg van het woord- en zinaccent; vaak ook is hier het zooeven vermelde algemeen beginsel van toepassing. Zoo heeft men b. v. *daerán* (II, 5896) en *daéran* of *daerán* (II, 9050); *bíspel* (III, 79, 155, 268, 332, enz.) en *bispél* (III, 531, 1037, enz.); *wáromme* (III, 1580) en *warúmme* (III, 259).

Vooral bij werkwoorden samengesteld met scheidbare bijwoorden is dit wankelen meest in, doch ook buiten het rijm op te merken. Aldus vindt men *opstaén* (II, 2686), *opstónt* (II, 13744) en *optárt* (II, 11750) in overeenstemming met hetzelfde algemeen beginsel, naast *ópgestaén* (II, 13746), *ópgetárt* (III, 1727), *gewáden út* (III, 1430), *wéderkîren* (III, 1593), *cómen voért* (III, 1610), *íntebróken* (III, 1469) en dergelijke, waar hoofd- en bijtoon niet meer naast elkaar voorkomen en beide voor de scansie dezelfde waarde hebben.

Bij zulke verschijnselen, waar de dichter zijne woorden naar de eischen van het metrum kiest en schikt, wenschen wij niet te verwijlen, daar het ons plan niet is hier een omstandig overzicht van al de kleinere metrische bijzonderheden mede te deelen. Onze uitkomsten in dezen komen overigens in hoofdzaak overeen, althans wat de betoning betreft, met hetgeen Van Helten hieromtrent (§ 17 en 21) opgemerkt heeft, met uitzondering, wel te verstaan, van zijne zienswijze aangaande de twee op elkaar volgende arses, die in dit dichtwerk, volgens het reeds herhaaldelijk besproken algemeen beginsel, niet voorkomen, tenzij er metabole in 't spel is.

5. Derivata. — Ten opzichte van de metriek komen de derivata nagenoeg met de composita overeen. De voorvoegsels met een toonloozen klinker, als *be*, *ge*, *te*, *ver*, blijven natuurlijk onbetoond. Daarom verkiezen wij wij verzen als de twee volgende met metabole te scandeeren en niet met het accent op *ge*:

Daer was hí gewallópet schire II, 12591,
Wel gewarneért met enen stave III, 5302.

De praefixen met een anderen klinker wankelen; zoo vindt men *orlóf* (II, 14230) en *órlof* of *orlóf* (II, 8785; III, 323), *óreonde* (II, 2372), *oreónde* (II,

13797), *óreconden* (II, 5978), en *orcónden* (verbum, III, 412, 2088, 2849), *méscomt* (II, 13119) en *mescómt* (III, 1524), *mesdóet* (II, 13000), *onspóede* (II, 5578). Hieruit blijkt dat hunne betoning ook vaak van het algemeen beginsel afhangt. Anders zijn zij gewoonlijk onbetoond: *onssít* (III, 607), *onssách* (III, 1490), *onstaén* (III, 1545), *onthópenésse* (II, 13859, 13896), *onsúverheíden* (II, 14118), *ontflówen* (III, 1458), *ontfúren* (III, 1460), *ontdrágen* (III, 1487, 1551), *ontgónnen* (III, 1310).

De suffixen met klinkende vocaal behouden steeds hun accent, den bijtoon, als *ijóngelínc* (II, 5619), *pórtenáre* (II, 5748), *mártelére* (III, 2635) *drógenére, mágedijn, stúkkelkijn* (III, 725), enz. De op een toonlooze *e* uitgaande laten vaak apocope en syncope toe. Soms ook, waar het algemeen beginsel in werking treedt, bekomen zij den hoofdtoon en doen de wortellettergreep haren klemtoon verliezen, als in: *schonheíde* (II, 12139), *warrheíde* (III, 523), *ermíne* (II, 5398, 5623), *kinnéssen* (III, 2023), *deeléchtech* (II, 8771, 11327, 14288), tegenover *édelheíde* (III, 1674) enz. waar hoofd- en bijtoon niet naast elkaar voorkomen.

Die met doffe of toonlooze vocaal zijn onbetoond; doch deze vooral, als *heilege, salege*, komen bij de scansie onder den invloed van syncope en apocope, waarover later.

6. Flexie. — De verbuigings- en vervoegingsuitgangen zijn gewoonlijk toonloos. Waar zij, bij de scansie, betoond zouden voorkomen, zal wel metabole in 't spel zijn; meest doet zich dit verschijnsel in de caesuur voor. Vaak is zulks het geval met *koringen* (II, 9195, 9203, 9218, 9313, 9418, 9531, 9671, 9822, enz.):

Van kóríngen || dat mi der schaden II, 9430.

Zoo ook met *nodingen*:

Der nódíngen || van din gelage III, 1073,

en *wóninge* (II, 5487).

Echter zal men wel moeten scandeeren met een bijtoon op de slotlettergreep van *apostelen* en *hemelschen*

Dapóstelén, die mártelérenl III, 2635,
Mettin tween hémelschén geséllen II 13765.

Het volgende vers leent zich tot twee scansies:

Ten dogeden ende uten wegen II, 3792.

Of wel de slótlettergreep van *dogeden* heeft een bijtoon, als in vs. II, 3466, òf wel men scandeere *dogden* en neme een hiaat aan tusschen *ende* en *uten*.

Merkwaardig is het vers III, 1498, waar het gesyncopeerde *pauss* met dubbele diaeresis kan gescandeerd worden en dan zijn genitiefuitgang *es* den bijtoon heeft.

Ook bij de vervoeging heeft men wel eens, zeer zelden nochtans, uitgangen die in de caesuur een bijtoon bekomen:

Die álle lóvedén || wel schóne II, 2629,
So vérre ontdékkedé || sijn spél II, 3645,
Te lóvené || in sínen tróne II, 4306,
Dat si beschiwedén || wel schire II, 5187.

7. Enclisis en Proclisis. — Van enclisis en proclisis behoeven wij niet afzonderlijk te gewagen; waar de eene of de andere voorkomt, doen zich de woorden als composita voor en worden als zoodanig gescandeerd. Even als deze zijn zij in het handschrift niet regelmatig voorgesteld. Voorbeelden van beide zijn: *hebbikker* (II, 8089); III, 1552); *so sal ikker* (II, 13120); *dat ikker* (II, 5409):

Sentruden (II, 5549); *tonsuverheiden* (II, 14118); *dandre* (II, 14392); *topgange* (III, 1190); *tharselven* (III, 1273); *dbispel* (III, 2041), *tons* (III, 2478).

8. Vreemde woorden en Eigennamen. — Zuiver Latijnsche woorden worden als Nederlandsche uitgesproken, zoodat zij met deze kunnen rijmen als *Domine* met *mee* (II, 11309), *Ihesus* met *aldus* (III, 203—4), *quam* (imperf. van *comen*) met *cenam* (III, 1219—20). Hunne quantiteit komt, evenmin als in de laterlatijnsche *ὁμοιοτέλευτα*-verzen en kerkliederen, in aanmerking, zelfs niet in het rijm. Zij worden naar 't aantal hunner lettergrepen aangewend. Zoo heeft men het vers

Portio mea Domine II, 11309;

zoo ook nog de twee volgende:

Dat „Expectavit Dominum
Et intendit." Nu hebdi sum II, 11689—90,

en andere als III, 1063—4, 1175, 1215, 1220, enz.

Bij uitzondering is *Deus* eenlettergrepig in:

Deus! peinsde si, wat mach dat sijn III, 5026,

wat in de middeleeuwsche gedichten meer voorkomt.

Andere vreemde woorden behouden de betoning der taal, meest het Fransch, waaruit zij ontleend zijn. Daar reeds vroeg de Fransche versbouw nagenoeg uitsluitend op het rijm en het tellen der lettergrepen berustte, worden de Fransche woorden, in ons gedicht, min of meer als Nederlandsche behandeld, met dit onderscheid nochtans, dat er stellig eene neiging is waar te nemen om, zoo mogelijk, in overeenkomst met het Fransche gebruik, een klemtoon op de klinkende slotlettergreep te plaatsen. Bij 't scandeeren wordt hier ook geen onderscheid tusschen hoofd- en bijtoon gemaakt: *hosteíl* (II, 6381), *procés* (II, 5947), *pulmént* (II, 6558), *barón* (III, 1549), *árgumént* (III, 163), *delíte* (II, 6611), *éntremés* (II, 6538, 6543), *méssagír* (II, 5572), *órisón* (II, 6785), *spéciaél* (III, 741), *ínterdíte* (III, 1448), *ínstitúten* (II, 8071), *médicíne* (II, 6713), enz.

Die, waar *ie* in voorkomt, leveren deze bijzonderheid op dat *ie* soms voor twee lettergrepen, meest echter voor een enkele telt; dit laatste inzonderheid bij woorden van gewoon gebruik, die nagenoeg als Nederlandsche te beschouwen zijn. Zoo is *ie* tweelettergrepig o. a. in: *kastiëment* (II, 6762), *meestriën* (III, 255), *prophetië* (II, 6898), *salmodië* (II, 5998, 6006), enz. en eenlettergrepig in den uitgang *ie* van *conscièncie* (II, 5463), *contrarie* (II, 5560), *ewangelie* (III, 1120), *intencie* (II, 5588), *ymaginacie* (III, 182), *materie* (III, 98), *memorie* (II, 5804), *remedie* (II, 8505), *spacie* (II, 6415, 6579), enz. evenals in *fisicien* (II, 6487) en dergelijke, waar *ie* de waarde heeft van *ij*.

Woorden als *elíjt* (II, 11554, 11642) en *bisschóp* (III, 746, 763, 1704, dus in en buiten het rijm), of *bísschop* (III, 1555), waar hoofd- en bijtoon naast elkaar voorkomen, zijn hun eigenaardige of wankelende betoning verschuldigd aan het algemeen beginsel, dat bij de composita besproken is.

Van de aardrijkskundige eigennamen hebben de Vlaamsche of Vlaamsch gewordene hun Nederlandsche betoning: *Brússele* (II, 12912), *Tóngere* (II, 5548), *Námen* (III, 1700), *Dénremónde* (II, 12155), *Háffelghém* (II, 8059), *Háspengówe* (II, 12512), *Róme* (III, 743), *Béijerlánt* (III, 1411), *Polánen* (III, 1409), *Prúcen* (III, 1409), *Sentrúden* (II, 5549), *Túrkelánt* (III, 1408), *Vlaénderlánt* (II, 8064),

Vránkeríke (II, 8062), *Ingelánt* (III, 1474), enz. *Brabant*, met hoofd- en bijtoon naast elkaar, wankt volgens het reeds meermalen vermelde beginsel: *Brábant* (II, 5534, 8062; III, 986); *Brabánt* (II, 5534, 8058, 8162).

De vreemde geven aanleiding tot dezelfde aanmerkingen als de vreemde woorden: *Aiwíres* (II, 5535), *Alne* (II, 3248, 3280), *Saintterón* (II, 5750), *Saínterrón* (II, 8961), *Alemaígne* (III, 1473), *Bárbenehón* (III, 1711), *Monstrís* (II, 3838), *Sámbere* (II, 3769), enz. Voor die met den uitgang *ie* geldt ook de reeds gemaakte opmerking: *Gaiës* (II, 10583; III, 1017), *Hongerië* (III, 1407), *Oigniës* (III, 1706, 1728), *Rossië* (III, 1408), *Lombardië* (III, 1478), enz.

Bij de persoonsnamen met *ie* komt hetzelfde te pas; zoo heeft men *Sibílie* (II, 10583: III, 1085) en *Sibíliën* (of *Sibiljen* II, 11359; III, 2672), *Mariën* (II, 8366).

Voor de overige persoonsnamen geldt ook wat wij van de vreemde woorden zeiden: *Lutgárt* (III, 632), *Yolént* (II, 3840), *Damáes* (II, 13814), *Gódevért* (II, 12913), *Philíps* (II, 12516). *Thomás* (III, 676, 997).

Hier ook, om de reeds vermelde reden, wanken namen als *Ihesus* en *Bernart*; men vindt *Ihêsus* (III, 292) en *Ihesús* (III, 203); *Bérnart* (III, 1619) en *Bernárt* (III, 1625). Voor de scansie wordt bij hen ook geen onderscheid tusschen hoofd- en bijtoon gemaakt.

Zoo wij, na dezen blik in rhythmus en woordaccent, onze indrukken samenvatten, dan ontwaren wij dat onze dichter, wat den eersten betreft, zich slechts ééne soort van afwijking veroorlooft, namelijk de metabole, en dat hij er steeds om rhetorische en aesthetische redenen zijne toevlucht toe neemt. Wat den klemtoon aangaat, hier hebben wij alleen drie metrische vrijheden, in het Dietsch geoorloofd en gebruikelijk, te vermelden: in bepaalde gevallen, bij de scansie, verwisseling van hoofd- en bijtoon; in bepaalde gevallen zwakkere betoning, als theses, van eenige anders klinkende en betoonde wortellettergrepen, en eindelijk enkele, zeer zelden zich voordoende, betoningen van flexies. Dus is de dichter zelden van de normale, natuurlijke woordbetoning afgeweken. Aan deze zijn getrouwe inachtneming van het gewone woordaccent is voor een merkelijk deel toe te schrijven het ongekunstelde, natuurlijke, moderne voorkomen der taal van zijn werk. Dat de quaestie van het aantal onbetoonde lettergrepen hier geen afbreuk aan gedaan heeft, zullen wij in de volgende bladzijden pogen te bewijzen.

De Theses.

Is het vers regelmatig, zeiden wij boven, dan telt het evenveel onbetoonde als betoonde lettergrepen, evenveel theses als arses. Soms echter zijn er graphisch minder of meer onbetoonde dan het normale aantal. Men heeft vaak dubbele d. i. tweelettergrepige dalingen; wel eens ook is de thesis afwezig, althans in schijn. Doch met inachtneming van elisie en hiaat, syncope, apocope en diaeresis erlangt men bij de scansie het vereischte aantal theses en niet meer; de overtollige vallen alsdan licht weg en de ontbrekende laten zich even licht ter aanvulling uit de eene of andere arsis afleiden.

A. Elisie en Hiaat.

Eindigt een woord op een toonloozen klinker en begint het volgende met eenen klinker, dan heeft elisie plaats; de toonlooze klinker smelt met den volgenden samen.

Bij enclisis en proclisis is de elisie vaak graphisch voorgesteld als in *deewelike* (passim), *banderside* (III, 3668), *tons* (III, 2279), *dant* (III, 3719), en

Began donwillige Yolent II, 3840.

Bij composita of derivata met prefixen hebben wij eerder de synaloephe als in *goffert* (*ge* + *offert*), *gheechent* (II, 7358, III, 2172, 2315, 3195, 3905), *gheeschet* (III, 2430), *gheert* (II, 4874, 7838, 8344), *gheenegt* (III, 5148), *ghachemeert* (III, 5033). Doch zulke elisies, welke graphisch voorgesteld zijn, behoeven wij hier niet verder te bespreken.

Uit het aangehaalde vers blijkt tevens dat in andere gevallen de elisie niet graphisch voorgesteld wordt en toch bij 't scandeeren moet in acht genomen worden. Voorbeelden hiervan zijn:

Hare ógen beíde, ende álso saén II, 1895,
Van góede ende óc van quáde alméde, II, 4422.

Vgl. II, 1831, 3089; III, 407, 3547, enz.

Heeft de samensmelting der beide klinkers geen plaats, dan ontstaat hiatus. Dezen neemt men vooral in de caesuur waar, met name, 't spreekt vanzelf, in de slepende caesuur:

1°. De toonlooze klinker komt in de heffing voor en wordt metrisch betoond:

Te lóvené || in sínen tróne II, 4306.

Zulks doet zich echter zeer zelden voor; dergelijke lettergrepen verdwijnen gewoonlijk door elisie (b. v. II, 12574—5, 12988) of er is metabole in 't spel.

2°. In geval van metabole:

Daer si s é r e || in was verwerret II, 5453,
Ende oc s é r e || in din lichame II, 9543.

3°. Wanneer de caesuur lyrisch is (zie verder: C a e s u u r). De toonlooze slotklinker vormt alsdan de daling die anders ontbreken zou:

Daer álle v r o w d e || út ontfaén II, 6979,
Dan álle d á n d r e || ómme dát II, 8953,

Noch nít ne w í l l e || ú bedríegen II, 5529,
In m á r b r e || óchte in ándren váten II, 11801.

Deze hiaten zijn het talrijkst. Andere voorbeelden er van vindt men o.a. II, 11330, 13743, 13803, 14392; III, 473, 2368, 2824, 2867, 3974, 4122, 4217, 5507, enz.

In verzen als

Die schone exemple || ende waer II, 10388,
Ende hare bordne || emmer droch II, 10624,
Dat hi die ordne || achter lit II, 12374,

kunnen *exemple*, *bordne*, *ordne* ook als *exempel*, *borden*, *orden* gescandeerd worden; dan verdwijnt natuurlijk de hiaat.

Ook buiten de caesuur, doch niet vaak, treft men hiaten aan:

Lach ende vloide in din bloede II, 7924,
Got, die van niwte ons geboet III, 4197,
Eer dese wart te inde quamen III, 4481.

Hier kan men ook *niwten* en *ten* lezen. Vgl. II, 2662, 3417; III, 2906, 3985, 4836. 5554.

Eene afzonderlijke en vrij talrijke klasse van elisies en hiaten vormen die waar, na een toonloozen slotklinker, het volgende woord met eene *h* aanvangt. Nu eens geldt de *h* voor een medeklinker, dan weer niet, al naar gelang het metrum het eene of het andere vereischt. Volslagen willekeur heerscht in dezen. Of er meer aangeademde *h*'s dan onaangeademde in het gedicht voorkomen, zouden wij niet kunnen zeggen; in elk geval zijn er van beide soorten zooveel, dat de keuze van voorbeelden bijna overbodig wordt; op elke bladzijde ontmoet men er. Wij bepalen ons tot enkele.

Zoo is elisie waar te nemen in:

Te volgene hem aldaer hi weet II, 12954,
Bi Gods gedoege heft hi se brachtt II, 12966,
Te bat mach hire hem raet op geven II, 13098.

Hiaat ontstaat hier in dezelfde gevallen als bij vocalen:
Buiten de caesuur:

Sprac si noch anderwerf te hare II, 13136,
Daer ic u toe te helpen late III 2376,

II, 12272, 12535, 12923, 12988, 14026, 14060, 14372; III, 43, enz.
Wanneer de caesuur lyrisch is:

Eer sí versétte || háren vóet II, 13698,
Aldós bekárınde || háren rówe III, 1336,

II, 14284, enz. Zie verder Caesuur.
Bij metabole komt hij echter zeer zelden, zoo ooit, voor.
Een voorbeeld van beide, elisie en hiaat, bevat het vers

Omme hén te heldene an sijn bort II, 12988.

Dat ook hier zekere verzen, bij middel van metathesis enz., meer dan éene scansie toelaten, spreekt vanzelf.

B. Syncope.

Aan de benaming *syncope* hechten wij hier slechts eene engere, metrische beteekenis. Wij bedoelen er mede de uitstooting eener toonlooze lettergreep midden in een woord. Alhoewel graphisch voorgesteld, valt bij 't scandeeren deze lettergreep weg. Daar zulk eene lettergreep toonloos is, en in dit gedicht de strekking heerscht om alle toonlooze klanken met *e* voor te stellen, zal het geenszins bevreemden dat hier, zoo niet steeds dan toch meest, die *e* in aanmerking komt.

1. Het talrijkst zijn de voorbeelden van syncope bij het achtervoegsel *ig* (*eg*, *ech*) en wel vooral in *menich* en zijne samenstellingen:

Die menegen dikke staen in staden II, 11332,
Daer si van menegerhande wise II, 1696,

II, 13601, 13860, 14251, 14260, 14366; III, 243, 733, 1472; enz.

Begeven in dat heilege lant III, 318, 451,
Sijn metten salegen int getal III, 470, 5804.

Wel eens is de syncope graphisch voorgesteld:

Ende oc dat heilge cruce sal II, 9947.

2. Dan hebben wij den genitiefuitgang *es*:

Mar die Godes rive mogentheide II, 12402,
Dat gi uwes sinnes wordt so vroet II, 4001,
Hars selves; oc was so lange dat II, 10432,

II, 12827, 13661, 14195; III, 3410, 5789, enz.

3. Den uitgang *et* bij naamwoorden en werkwoorden:

Sent dat die maget van hogen prise II, 14425,
Tevoren brenget; mar altehant III, 1212,

II, 10254, 13906; III, 1860, enz.

In 't rijm kunnen natuurlijk al zulke woorden met of zonder syncope gescandeerd worden, als in III, 5033—4, 5247—8.

4. Den uitgang *ede* in den verleden tijd der zwakke werkwoorden:

Ende hoe hare oc bedroevede das II 12296,
Af dogede commer ende toren II 14128; II, 3417, 12232; III, 5313.

Soms ook bij een analogen vorm in 't praesens:

Daer wi an hoeveden allegader II, 12630.

5. De woorden uitgaande op *ele(n)*, *ene(n)*, *ere(n)*, waar een toonlooze klinker, voorafgegaan van een vasten medeklinker, zelf gevolgd is door *le*, *ne* of *re*:

Een edele nonne, hit Yolent II, 3774,
Ginc hi dorwandelen altehant III, 298,
Mettin apostelen es mijn name III, 481,
Die heilege ordene hebben woude II, 3695,
Ghi ons met redenen hebt verwonnen III, 4487,
Ere andere sider cont gemakt III, 2540,

II, 4242, 5208, 7396, 8087, 12913; III, 1849, enz.

Het laatst aangehaalde vers kan ook met apocope gescandeerd worden. Trouwens, men heeft vaak de keus (b. v. II, 3695, 8094; III, 318) tusschen syncope en apocope, ook wel eens elisie, wat zulke uitgangen of achtervoegsels betreft.

Wat uit dien hoofde *-like* aangaat, het handschrift spelt gewoonlijk *lic* of *lijc*, wanneer het metrum slechts eene enkele lettergreep eischt en er van elisie geen sprake kan zijn.

6. Omgekeerd verdwijnt bij het scandeeren de syncope in graphisch gesyncopeerde vormen als:

Nu hoert dan na mine wart II, 2339,
Dis pauss penitencijr III, 1498,
Nu laett, her penitencijr III, 1628,
T Adaems tiden anewis III, 2317,

In deze en dergelijke gevallen kan verschrijving in 't spel zijn, vooral in het laatste, dat juist het tegenovergestelde verschijnsel oplevert van *Jordane* (III, 1337).

Voor andere voorbeelden, zie wat verder bij Diaeresis.

Minder algemeene en bij gevolg minder belangrijke gevallen van syncope laten wij beknoptheidshalve onbesproken.

C. Apocope.

Evenals voor de syncope vatten wij het woord *apocope* niet in zijne ruimere, grammatische beteekenis op, maar in eene engere, die wij ook de metrische zullen noemen. Wij bedoelen er slechts die slotlettergrepen op toonlooze *e* mede, welke weliswaar geschreven zijn, doch die bij het scandeeren wegvallen zonder dat er van elisie sprake is.

1. Meest komt hierbij in aanmerking het voegwoord *ende*. Dit bevreemdt des te minder, daar het woordje gewoonlijk in het handschrift als *en* voorgesteld wordt (met en zonder het afkortingsteeken) en dus naar gelieven *end* of *en* kan gelezen worden. De verzen waar *ende* slechts voor een enkele lettergreep telt, zijn legio; meest komt zulks in de daling voor; doch ook in de heffing vinden wij er talrijke voorbeelden van. Beknoptheidshalve bepalen wij ons bij een paar voorbeelden van elke soort:

Ende oc met kinden énde met craten II, 501,
Lutgarden énde nemmeer te gane II, 4618,
Lutgart ende die met hare waren II, 9344,
Al sonder mide ende sonder hale II 13015.

2. Ook de bezitswoorden *uwe* en *hare* ondergaan vaak apocope:

Oc es uwe bede wale ontfaen II 388,
Uwe bodeschap es wel gedaen II, 5921,
Dat es hare welgerakde leven II, 10385,
Die sent vertrac hare sute mont II, 14484,

II, 301, 1148, 1150, 6411, 6622, 10316; III, 3173, 3991, 5702, 5568, enz.

Evenzoo het lidwoord *ene*, het voornaamwoord *hare*, het enclitische voornaamwoord *ene* en vormen als *dire*, *imene*:

So ludde ene stemme boven hare II, 7229,
Stont op die maget die hare vant II, 1810,
Dis soudene gerne wederbrengen II, 11874,
Dire silen verre jegen gine III, 835,
Warie met imene daer bekent III 1330.

3. Verder zekere persoonsuitgangen der werkwoorden, vooral waar enclisis mogelijk is:

Geheten ware si Beatrijs II, 12292, 13964, 14031,
Har testament hadde so gemakt III, 4799,
So dede si sent met goeder trowen III, 5431,
Daer mote wi comen al te samen III, 5861.

4. Bijwoorden, voorzetsels en voegwoorden op *e* geven ook dikwijls aanleiding tot apocope:

Alse deen vrint an den andren pleget II,2190;III,4942,
Daer groet verlis hem ane geleget II, 13007,
Versament omme die tale mijn III, 70; II, 785,
Hine motes hem bedroeven nit II, 2338; III, 5802.

Vgl. II, 4226, 12529; III, 5500, enz.

5. Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt dat het vooral de dissyllaben op toonlooze *e* zijn, welke apocope ondergaan. Bij meerlettergrepige woorden op *ele*, *ene*, *ere* laat zich de zaak, zooals reeds aangemerkt werd, even juist door middel van apocope als van syncope oplossen:

Vor op te hemele wert die lut II, 6001,
Dat was van Brussele die borchgrave II, 12912,
Want mine bordene die ic drage II, 5376,
Te Cort Saint Stevene bi der kerken II, 13219,
Riddere, seriant, of knecht of knape II, 8094,
Also te levene sonder schade III, 5838.

Ook bij samenstelling en enclisis kunnen enkele apocope's als syncope's beschouwd worden:

Ende also schire alse hire a n e b a n t III, 5500,
Daer m o t e w i comen altesamen III, 5861.

D. Diaeresis.

Ook het tegenovergestelde der syncope heeft vaak plaats: eene lettergreep wordt in twee opgelost en vormt, althans bij het scandeeren, eene diaeresis. Dit heeft voornamelijk plaats in twee gevallen: bij tweeklanken en bij enkele medeklinkers.

T w e e k l a n k e n. — De twee bestanddeelen van eenen tweeklank worden niet gemonophthongeerd.

1. Overwegend in getal zijn in dit opzicht de bijwoorden *oit* en *noit*:

Wel sute Got, die oit wart II, 856,
Met selker plagen oit sent III, 157,

Die noit eer op enen tijt II, 524,
Meer dan ic noit was tevoren III, 1651,

II, 12039, 13625; III 3967; II, 3516, 3819, 9716, 11001, 12484, 12716, 13346; III, 2907, 3052, 3124, 3275, 3743, enz.

Het gebeurt echter ook dat de monophthongeering plaats heeft. Voor *oit* levert het gedicht slecht één enkel voorbeeld op:

Die oit plagt wesen goedertiren III, 3171.

Voor *noit* zijn er meer, als:

Hirvoren noit in minen dagen II, 555,

II, 1246, 2707, 4130; III, 1291, 2247, 3275 enz.

2. Veelvuldig vindt men ook *gepait* met diaeresis:

Dat ics gepaijt houde mi II, 9464,
Gepait hilt; mar har gevoch II, 14510,

II, 12547; III, 52, 783, 1934, enz.

3. Het tusschenwerpsel *ai* is er ook vaak aan onderhevig:

Aï mi, benic een van din II, 8354,
Comic u clagen. Aï mi III, 1525,

II, 3531, 3535, 4440, 4749, 4766, 4813, 5037, 8338, enz.

Zonder diaeresis heeft men het in

Ai sute Got, ai sute Here II 1761; 1430, 8415.

4. De werkwoorden *liën, verliën* (confiteri) vorderen natuurlijk diaeresis:

Verliët die en salech lijf II, 2878,
Hi selve liët in die vite II, 13623.

Diet (die + et, b. v. III, 144), *wiet* (b. v. II, 12373) en *bien* (II, 5211, apes) herinneren wij ons niet met diaeresis gevonden te hebben.

5. Ook bij het scandeeren van vreemde woorden geldt de regel der diaeresis.

1°. Vooral verdient hier de aandacht het woord *paus*:

Die Innocens, die paus mar II, 1874,
Want dat men van din paus seide II, 2063,

II, 1860, 2060, 2090, 2107, 2131, 2185, enz.

Gemonophthongeerd echter is het in:

Te Rome was ic paus gekoren II, 1918,

en in III, 251 is het onzeker of men diaeresis bij *au* of tusschen *ss* moet aannemen; het eerste is het waarschijnlijkste:

Dis pauss hadde speciael.

Heel merkwaardig is ook het volgende vers, waar *pauss* drielettergrepig wordt:

Dis pauss penitencijr III, 1498.

Men kan echter ook p e n i t e n c i i r lezen.

2°. Andere vreemde woorden met diaeresis komen in de volgende verzen voor:

Die losengir sijn baïment II, 13843,
Plach geven goet kastiëment III, 2937,

Oc es sele païment gegeven II, 4721; III, 715,
Bespuwen, trekken, slaen, traïnen III 2234; II, 3394.

3°. Vreemde woorden en eigennamen met den uitgang *ie* komen met en zonder diaeresis voor, zooals bij de W o o r d b e t o n i n g aangemerkt werd:

Die prophetiё die es bleven
In deewangelie noch gescreven II, 3151—2,
Van hen die letaniё las II, 4969,

Die salmodiё van den tide II, 5998, 6006,
Alse es int purgatorie heet II, 5015,
Want die materie, daer ic wille III, 98.

Voor voorbeelden van eigennamen, zie Woordbetoning (*eigennamen*).

Medeklinkers. — Wanneer het geen diphthongen, maar medeklinkers geldt, is de diaeresis, of hoe men het verschijnsel ook anders heeten wil, gewoonlijk graphisch voorgesteld, als bij *gelovessam* (II, 14076), *abbet* (II, 8111). Over deze en dergelijke behoeven wij niet uit te weiden.

Bij de syncope (6) hebben wij er reeds op gewezen, dat graphisch gesyncopeerde lettergrepen soms bij het scandeeren weer in tweeën gescheiden worden. Dit heeft inzonderheid plaats:

1. Bij een verdubbelden medeklinker als *tt* (*dt*), *ss*:

Nu laett, her penitencijr III, 1628,
Af houdt ende viert die dage II, 10349,
Dis pauss hadde speciael III, 251.

2. Bij genitieven op *s*, waar ook verschrijving in 't spel kan zijn:

Die utverkorne Gods brut III, 3929,
T Adaems tiden anewis III. 2317.

3. Bij *r* in 't algemeen en daar waar svarabhaktische uitrekking, „Dehnung", in 't spel kan zijn:

Nu hoert dan na mine wart II, 2339,
Want sider dat ic arm wijf II, 6627,
Die menechwerff dis beghide II, 731,
Dat es verloren arbeit II, 170,

tegenover *arebeide* (II, 7623, 11960). In enkele gevallen mag men het verschijnsel aan vergissingen van den kopiist toeschrijven. In het reeds aangehaalde vers III, 1498 is *pauss* een voorbeeld der beide besproken soorten van diaeresis. Dat vaak *gnoch* (III, 3888) en dergelijke woorden zonder syncope *kunnen* gescandeerd worden, spreekt vanzelf.

Bij het slot dezer opmerkingen aangaande de theses, erkennen wij volgaarne dat men de zaak ook uit een tegenovergesteld standpunt zou kunnen beschouwen. Wij hebben al deze verschijnselen ten opzichte van de regelmatigheid der scansie in oogenschouw genomen; zij kunnen evenwel ook als onregelmatigheden behandeld worden. Doch dan nog behouden zij hunne waarde, maar zijn alsdan als even zooveel afwijkingen van de aangewezen regelmatigheid aan te zien. Wij zijn er echter van overtuigd dat de dichter er een kunstmiddel in zag, dat hij met behendigheid wist aan te wenden: bij scansie bleef hij getrouw aan de gekozen versmaat, en met voordacht vermeed hij de steeds gevreesde eentonigheid.

Het Rijm.

De versregelen, zeiden wij, worden paarsgewijze door het rijm verbonden. Het rijm zelf is staand of slepend. Staande en slepende versparen wisselen elkander af, doch zonder regelmatigheid. Soms heeft men korte reeksen verzen met staand rijm, dan weer korte reeksen met slepend. Over 't algemeen heerscht in de afwisseling groote verscheidenheid, geen regel.

Het rijm is geheel het gedicht door zeer zuiver en verraadt bij den schrijver een wel geoefend oor en een ongemeene vaardigheid in het hanteeren der taal. De onregelmatigheden welke er zich voordoen, bestaan slechts in schijn en be-

hooren eerder tot de spelling dan tot de leer van het rijm; wellicht zijn zij voor een groot deel aan den kopiist toe te schrijven. Zij wijzen op volkomen of nagenoeg volkomen gelijkheid van klank, waar gelijkheid van spelling in meerdere of mindere mate ontbreekt; komen meest voor bij *o* en *i* en berusten grootendeels op het voorstellen van lange of gerekte klanken in open en gesloten lettergrepen door eene enkele letter of door twee letters. Het etymologisch onderscheid der klanken, waar het bestaat, laten wij opzettelijk, beknoptheidshalve, in 't midden. Als staaltjes mogen dienen:

1. Voor staand rijm:

A: *aldaer*:*swar* II, 4399—4400; *naekt*:*gerakt*, II, 14225—6; *ijar*:*vaer*, III, 629—630; *verclaert*:*wart*, III, 3577—8.

E: *twen*:*scheen*, III, 391—2; *gessolvert*:*disputeert*, III, 1947—8; *gessolvert*: *reciteert*, III, 1987—8.

I: *fijn*:*stukkelkin*, II, 1357—8; *masschijn*:*versin*, II, 4033—4; *exempelkin*: *latijn*, II, 29—30; *geschien*:*van din*, II, 13359—60; *nit*:*beghiet*, III, 3659—60; *schidt*:*geniedt*, III, 869—70; *hir*:*penitencijr*, III, 1627—8.

O: *voert*:*gehort*, II, 1005—6; *vrocch*:*gnoch*, III, 2795—6; *ontploec*:*oc*, II, 13741—2; *orison*:*doen*, II, 6785—6; *doen*:*pardon*, II, 8507—8; *verwoech*:*droch*, II, 13501—2; *conroit*:*groet*, II, 2661—2.

U: *begrutt*:*moett*, III, 1867—8.

2. Voor slepend rijm:

A: Voor *a* hebben wij er geene opgemerkt.

E: *engeene*:*allene*, II, 117—8; *eere*:*sere*, II, 14443—4; *negheene*:*allene*, II, 13727—8; *allene*:*algemeene*, II, 14391—2; *algemeene*:*clene*, III, 2173—4.

I: *brengen*:*singen*, II, 1647—8; *dingen*:*brengen*, II, 6323—4; *ontfarmenesse*: *abdisse*, II, 11223—4; *riesen*:*verlisen*, II, 923—4; *tide*:*liede*, II, 12997—8; *verdrite*:*stiete*, II, 13175—6; *tide*:*lijde*, II, 13429—30; *paradijse*:*wise*, II, 9983—4; *gebenedijde*:*betide*, III, 3085—6.

O: *loene*:*schone*, II, 1731—2; *trone*:*gewoene*, II, 3885—6; *drome*:*goeme*, II, 9287—8; *oghen*:*droegen*, II, 14463—4; *doene*:*orisone*, II, 9885—6; *ijoget*:*verhoeget*, II, 12947—8; *mogen*:*hoegen*, II, 14411—2.

U: *columme*:*omme*, III, 361—2; *gevulde*:*verkuulde*, III, 3055—6, *verduën*: *bluwen*, II, 1129—30.

Dat de toonlooze uitgang *en* soms in 't rijm met *e* voorkomt en geen bezwaar oplevert kan niet bevreemden: *mesdaden*:*schade*, II, 981—2; *gelieven*: *brieve*, II, 2225—6. Vgl. II, 2161—2, 2621—2; III, 1407—8.

Wel eens, zeer zelden echter, heeft men wat de Franschen rime pour l'oeil noemen: *gedint*:*gesint* II, 10635—6; waarschijnlijk ook: *wilde*:*hilde*, II, 3123—4; 10755—6; 11595—6.

Vaker komen eensluidende rijmen, lettergreeprijmen, „rimes riches" voor en wat in 't bijzonder „rührende" rijmen heet.

Tweemalen hetzelfde woord in bepaald dezelfde beteekenis en denzelfden vorm te rijmen, dit heeft de dichter zorgvuldig vermeden; slechts één enkel voorbeeld in het geheele werk hebben wij er voor aangeteekend: *mochte*:*mochte*, II, 693—4.

Bij gelijkheid van vorm is verschil van beteekenis eene vereischte. Soms is het verschil tusschen de gerijmde woorden zeer gering, doch er is toch eenig verschil; b. v. *here* : *Heere* (dominus : Dominus = Deus), III, 873—4. Zulke voorbeelden behooren echter tot de zeldzaamheden.

Veel vaker rijmen met elkaar twee woorden van volkomen of nagenoeg gelijken vorm, maar van verschillenden oorsprong en van scherp verschillende beteekenis: *moet* : *moet* (debet : animus) II, 7583—4; *hout* : *out*, II, 7613—4; *hut* : *ut*, II, 11195—6; *leec* : *leec* (cantus : placebat), II, 2673—4; *sanc* : *sanc* (desedit : cantus) II, 6087—8; *wert* : *wert* (versus : dignus), II, 6421—2, III, 1785—6; *leet* : *leet* (dolor : ibat), III, 5109—10; *ere* : *here*, II, 211—2; passim, met verschillende spelling; *heren* : *eeren*, II, 5089—90; *horen* : *oren*, III, 5849—50.

Het is evenwel bij samenstellingen dat eensluidende rijmen zich meest voordoen; een simplex rijmt met een compositum, waar beide al of niet etymologisch verschillen: *altehant* : *hant*, II, 7117—8; *brudegoem* : *ghoem*, II, 1725—6; 7057—8; III, 3995—6, *toebehoert* : *hoert*, II, 11395—6; *onwert* : *wert*, III, 1965—6; *oc* : *ontplocc*, III, 4145—6; *gedane* : *ane*, III, 4133—4; *dogen* : *gedogen* (oculi : pati), III, 1885—6; *behoeren* : *hoeren*, III, 2063—4.

Niet zoo vaak rijmen twee composita: *antwerden* : *gewerden*, III, 975—6; *godelof* : *orlof*, II, 14229—30.

Hetzelfde vindt men ook nu en dan waar van samenstelling geen sprake kan zijn en de rijmende lettergrepen in oorsprong en beteekenis verschillen: *pine* : *Jacopine*, III, 283—4; *warden* : *kawarden*, II, 13901—2; *bandon* : *don*, II, 5053—4; *landen* : *kalanden*, II, 10421—2; *naturen* : *uren*, III, 4147—8.

Zelden heeft men weinig welluidende rijmen als: *abdiën* : *bediën*, II, 9753—4; *geschide* : *beschide*, II, 12779—80, daar de dichter misslagen tegen de welluidendheid even zorgvuldig vermijdt als het herhalen van dezelfde rijmklanken onmiddellijk achter elkander. Komen al eens minder goede lettergreeprijmen voor, dan is het: 1° bij composita of derivata: *toeverlaet* : *aflaet*, III, 3115—6; *masschin* : *geschin*, II, 9021—2; *omodelike* : *dagelike*, II, 5449—50; *onderscheedeheit* : *simpelheit*, II, 3137—8; *besechheiden* : *edelheiden*, II, 10691—2; 2° bij eigennamen en vreemde woorden: *verleenen* : *Magdalenen*, II, 8365—6; *monde* : *Denremonde*, II, 12179—80; *geduren* : *creaturen*, III, 2405—6; *argument* : *experiment*, III, 2021—2; *aventure* : *nature*, II, 4873—4.

Geen enkel voorbeeld van de samenvoeging van drie rijmende regels te midden van de gewone rijmparen is in het gedicht te vinden, en slechts op twee plaatsen (II, 1713—6; III, 3435—8) heeft men vier achtereenvolgende verzen met hetzelfde rijm.

Assonances hebben wij er niet opgemerkt; zoo ze voorkomen, dan zijn zij zeer zeldzaam en ontsnapten aan onze aandacht.

Rijmreeksen, tirades monorimes, hebben wij ook niet gevonden evenmin als glijdende of dactylische rijmen, die trouwens de regelmatigheid van het metrum zouden verbroken hebben.

Enkele rijmen, ten slotte, zijn te beschouwen als vergissingen in de spelling, en komen voor rekening van den afschrijver: *begere-haere*, III, 3475—6;

vgl. III, 1215—6, 4569—70; *verstuende* : *conde*, II, 255—6; *verbeiden* : *onttrieden*, III, 1445—6; *nonnen* : *ghcrunnen*, III, 4221—2, enz.

Dat men gansch het gedicht door sporen van stafrijm of alliteratie vindt, verdient nauwelijks aanmerking. Voorbeelden hiervan zijn:

Dos wart ons weder wide ontdaen III, 2248,
Wel sachte setten sise neder II, 13772,

Saen soude en salech inde maken III, 5262,
Met beden ende in staden stoeden II, 2096,

II, 4735, 4770, enz.; III, 447, 737, 916, 1865, 2123, 2252, 2358, 2616, 3156, 3813, enz.

Caesuur, Enjambement, Rijmscheiding.

Met behulp van het voorafgaande, kan men al de verzen van ons gedicht zonder eenig bezwaar rhythmisch lezen of scandeeren. Deze gegevens zouden dus als voldoende mogen beschouwd worden, waren er niet een drietal punten, vooral het zinaccent aanbelangend, die onze aandacht nog een oogenblik vorderen.

Een achtlettergrepig vers is van nature kort en wanneer het daarenboven, zooals in dit dichtwerk, uiterst rhythmisch is, wanneer de toonlooze en betoonde lettergrepen elkaar steeds regelmatig opvolgen, dan staat het, zagen wij, aan een gevaar bloot: het wordt licht eentonig en vervalt in den beruchten dreun, welken men vaak en met reden aan Cats en zijne navolgers verweten heeft. Om dit gebrek te voorkomen moet de dichter afwisseling in zijne verzen aanbrengen. Dit heeft onze schrijver, zooals reeds is opgemerkt, ingezien en niet verzuimd. Alhoewel hij geregeld dezelfde versmaat aanwendt, leveren zijne verzen verrassende verscheidenheid op. Deze nu is, buiten de metabole, voornamelijk een gevolg van het veelvuldig gebruik dat de schrijver maakt van de stemrust, verssnede of caesuur, den oversprong of enjambement en de rijmscheiding.

Vaak gaan caesuur en enjambement gepaard tengevolge van de kortheid zelf van het vers. In den grond is de caesuur overbodig in een zoo kort vers; zij *mag* er voorkomen; hare plaats is er onbepaald en juist daarin ligt haar voorrecht en haar voordeel om de eentonigheid, den dreun te voorkomen.

In het thans uitgegeven gedicht kan men er op elke bladzijde bewijzen van vinden. Bij de metabole, bij wijziging van woordaccent, bij hiaat enz., hebben wij er reeds meer dan eens van gewaagd. Gaan wij ze thans vluchtig op zich zelf na.

De caesuur is, evenals het rijm, staand of slepend. Van de hieronder aangehaalde verzen zijn 1 (met metabole), 2, 4 en 6 voorbeelden der eerste soort. Is de caesuur slepend, dan kan zij episch of lyrisch wezen. Zij wordt lyrisch geheeten, wanneer de stemrust na de daling dus *in* den jambischen voet voorkomt, als bij 3, 5, 7. Episch is die waar de stemrust na een overtollige toonlooze lettergreep valt; in het *Leven van Sinte Lutgart* is zij vrij zeldzaam, daar elisie, syncope en apocope ze gewoonlijk bij de scansie doen wegvallen; zoodanige zijn deze vier:

Riddere ||, seriant, of knecht of knape II, 8094,
Te voren brenget ||; mar altehant III, 1212,

Began te stokene, || ende sere,
Die puls te krankene || oc begonste II, 12574—5

Van de twee andere soorten van caesuur kan men alom voorbeelden ontmoeten. Het verschijnsel is zoo algemeen, dat de keuze er door moeilijk wordt. Wij bepalen ons tot de zeven volgende:

1. Dat hire in ufende hem so wale
Sent ||, dat hi beterde altemale II, 12197—8.
2. Ende eer t Aiwires quam die mare
Van hem ||, so seide al oppenbare, II, 12929—30.
3. Doe sloch die bode ut altehant
Ende al die selve wart ontbant
Der vrowen, || die die Godes brut
Gedichtt hem hadde, ..., II, 12759—61.
4. So dede hi oc van andren dingen
Die gheesteliker ufeningen
Behoeren toe ||. Dat heft gedaen III, 1735—8.
5. Daer sijn si alve ||; mar daer si II, 3661.
6. Mar selken die dit hoert ||, masschin
Dis wonder heft ho mach geschin II, 13251—2.
7. Dat sine weder hadde ontfaen
Te sonderlinger minnen ||, want
In allen stukken sine vant II, 13418—20.

Met deze verzen, waar de caesuur van na de eerste tot achter de zevende lettergreep voorkomt en nu eens staand, dan weer slepend is, meenen wij te kunnen volstaan. Zij dienen tevens als voorbeelden van het enjambement. Voegen wij er van dit laatste verschijnsel nog eenige aan toe: III, 360, 396, 797, 798, 2658, 3135, 4197, 4516, enz.

Tot verscheidenheid en afwisseling draagt nog een andere kunstgreep veel bij, waarvan onze dichter vaak gebruik maakt. Zij bestaat hierin, dat versparen, door het rijm verbonden, van elkaar door den zin (dus door een leesteeken als de komma punt, punt, dubbelpunt en vraagteeken) gescheiden worden. Enkele voorbeelden van deze rijmscheiding (Reimbrechung) kunnen ook hier volstaan:

Want ghijt geleesten moget wel.
Dit sprac degene, mar nit el II, 13083 vlgg.
Dit sijn die saken die u deren.
Daerna so ginc hare al verleren II, 13156 vlgg.
Ende op dat lange en achten nit.
Nochtan ne can men dat bedit III, 53—4.
Daer die materie donker es.
Nochtan sal ic mi pinen des III, 57—8.
Wildiit te rechte merken dan.
Dit seggic dis ic u wel an
Ende onnen sal altoes der vromen III, 81—83.

Voegen wij hierbij de afwijkingen van den rhythmus en het woordaccent, de hiaten en andere bijzonderheden die wij in de vorige bladzijden bespraken, dan begrijpen wij heel licht hoe het de verzen van dit heiligenleven, ondanks hunne regelmatigheid en hunne, ik zeg niet in 't oog, maar in 't oor vallende gladheid, noch aan verscheidenheid, noch aan afwisseling mangelt; en dit des te meer daar menig vers, zooals reeds is opgemerkt, zich tot twee, zelfs drie min of meer verschillende scansies leent.

Eindbeschouwingen.

Vraagt men ons, na dit alles, wat wij van 's dichters metriek denken, dan verklaren wij ronduit dat 's mans vaardigheid ons wezenlijk verbaasd heeft en dat het ons geenszins bevreemdt, zoo Willem van Affligem de schrijver is van dit gedicht, die in de kroniek der abdij van St. Truiden met *bonus metricus* betiteld is.

Beoogde Henricus Gandavensis het eigenaardige dezer versmaat in 't algemeen of slechts het rijm met zijne rekbare bewoording *duobus sibi semper rithmis*

consonantibus? Wij nemen met Ed. Norden[1]) het eerste aan. Is dit wezenlijk zóó, dan is het een der gewichtigste bewijsgronden ten voordeele van Willem van Affilghem's auteurschap.

Wat hier ook van zij, onze dichter, wie hij ook wezen moge, staat tot dusverre als metricus gansch alleen in onze Middelnederlandsche poëzie; hij schijnt, buiten de lyrische dichtkunst, noch voorgangers, noch navolgers gehad te hebben. Een vrij zonderling verschijnsel dat niet met zekerheid te verklaren is. Van den eenen kant waren het wellicht de bezwaren welke dezen versbouw eigen zijn, die er anderen afkeerig van maakten; het gewone Dietsche epische vers, dat slechts streng aan heffingen en rijm gebonden is, schijnt althans heel wat gemakkelijker te hanteeren dan het onderhavige. Van den anderen kant zag men er wellicht iets al te kunstmatigs in, iets dat maar al te licht, bij gebrek aan waar talent, in het eentonige, in den dreun kon doen vervallen.

Doch, heeft het aantreffen van dit metrum in het Dietsch ons werkelijk verrast, wij voegen er dadelijk bij dat deze versmaat, op zichzelf en buiten het Middelnederlandsch beschouwd[2]), sinds lang bekend is, inzonderheid uit de Middelengelsche letterkunde. Zij is immers, althans in hoofdzaak, die dichtmaat welke aldaar reeds in de tweede helft der twaalfde eeuw in eene paraphrase van het Pater Noster gevonden wordt en van toen af met meer of minder goed gevolg in allerlei gedichten, zoo geestelijke als wereldlijke, wordt aangewend, tot dat zij eerst in den loop der veertiende haar toppunt van volmaaktheid bereikt in werken als Gower's *Confessio Amantis* en Chaucer's *House of Fame* en *Book of the Duchesse*. De Engelschen geven er gewoonlijk eenvoudig den naam aan van *octosyllabic rhyme*; bij de Duitsche philologen heet zij *der viertaktige paarweise reimende Vers* of *viermal gehobene, paarweis gereimte Verse*, ten gevolge van de vier arses, „Takte" of „Hebungen", die haar tot grondslag dienen.

Of die Middelengelsche werken soms geen invloed op onzen dichter, zelfs op de keuze zijner versmaat gehad hebben? Dit is weer eene vraag, die wij niet in staat zijn op te lossen. Wij zouden eerst met zekerheid moeten weten wie de dichter van het werk is. Wij meenen nochtans te mogen verklaren dat invloed van de Engelsche letterkunde ons niet waarschijnlijk voorkomt.

In het „kurze Reimpaar" der Middelhoogduitsche kunstpoëzie, vooral in dat der latere, is ook treffende toenadering waar te nemen tot de Romaansche metriek. Vaak komen er verzen voor, welke met die van ons dichtwerk verrassende overeenkomst opleveren; de Verschleifungen, Zerdehnungen en wat dies meer zij, zijn ook daar zeer talrijk; ik zou er echter geen gedicht kunnen aanwijzen waar te gelijker tijd het streven naar jambischen rhythmus zoo regelmatig en zoo stelselmatig als in het *Leven van Sinte Lutgart* doorgezet is. Invloed van deze zijde is niet onmogelijk, doch ook niet waarschijnlijk.

Wij zijn dus geneigd te besluiten dat onze dichter, ten opzichte van de

---

1) Ed. Norden, *Die antike Kunstprosa*, Leipzig, Teubner, 1898, II, s. 826. — Voor werken over de metriek verwijzen wij naar de encyclopedieën van G. Gröber, Herm. Paul, G. Körting, K. Elze, enz. Wij noemen hier slechts W. L. van Helten's *Verhandeling* en J. Schipper's *Englische Metrik*.

2) Toevallig en sporadisch voorkomende verzen van dezen aard blijven natuurlijk buiten rekening.

metriek, zelfstandig gehandeld heeft, zonder ander modellen dan die der Romaansche letterkunde en der Latijnsche kerkliederen. Is dit werkelijk zoo, dan moet men des te meer zijne vaardigheid bewonderen. Zoo regelmatig zijn immers zijne verzen, dat zij op menige plaats niet eens van de nieuwere viervoetige toonjamben kunnen onderscheiden worden.

Dit baat echter niet voor het ontsluieren van het geheim dat den persoon des dichters omhult. De innerlijke bewijsgronden, die wij boven aanhaalden, wijzen op een Brabander, die in Brabant kort na Sinte Lutgart's dood moet geleefd hebben; het voorkomen der taal van het gedicht, zooals wij het thans bezitten, is Limburgsch; de metriek, eindelijk, levert zulke bewijzen van meesterschap over dezen eigenaardigen versbouw, dat het ons eenigszins bevreemdt die in een gedicht van vóór 1300 te vinden. Alleen de ontdekking van het eerste boek kan, naar onze meening, het trilemma oplossen.

XV. DE UITGAVE.

De tekst is nauwkeurig naar 't handschrift afgedrukt.

De eenige wijzigingen die aangebracht werden, betreffen: 1°. *u*, *v*, en *w*; 2°. *ij* en *y*.

1°. Voor *v* en *u* hebben wij in het handschrift òf wel hetzelfde teeken, of twee onderscheiden teekens: het eene, op onze gedrukte *v* gelijkend, stelt vaak den klinker *u* voor, meest in 't voornaamwoord *u* en het bezitswoord *u*, verder in kleine woordjes als *nu*; het andere op onze geschreven of gedrukte *u* gelijkend, duidt zoowel *u* als *v* aan, zonder eenig onderscheid in 't gebruik. Deze eigenaardigheid hebben wij niet behouden en *u* of *v* gespeld waar elke letter past. Waartoe zou het immers gediend hebben *uan* naast *van*, *uor* naast *vor*, enz. te spellen?

De *w*-klank wordt gewoonlijk in het handschrift *w* gespeld; nu en dan ook, meest na *s*, wordt *w* door het *u*- of *v*-teeken aangeduid; vaak is het zeer moeilijk uit te maken of *w* dan wel *u* moet gelezen worden, daar het laatste ophaaltje der *u* (= *w*) met de volgende letter samenvalt. Soms, doch zelden, hebben wij ook *uu* of *vv* voor *w*. Daar in dit alles noch eenvormigheid, noch regel gevolgd wordt, hebben wij alom *w* gespeld waar de *w* gehoord wordt (behalve in de verbinding *qu*). Op enkele plaatsen worden alzoo vergissingen ontweken als bij *verweren*, *bewesten*, enz.

2°. Het handschrift gebruikt *ij* als klinker en als medeklinker, gewoonlijk met stipjes of streepjes op de beide letters; vaak echter zijn de stipjes weggebleven. Wij hebben ze alom aangebracht behalve in de eigennamen als *Yacob*, *Yan*, *Yoeden*, *Yve*.

Wat in het handschrift afgekort is, wordt voluit gedrukt. Het afkortingsteeken —, dat meest de weggelaten medeklinkers *m* en *n* vervangt, is soms zelf weggelaten. In zulke gevallen hebben wij de lezing van het handschrift behouden.

Onderaan de bladzijde worden medegedeeld:

1°. De glossen.

2°. Eenige, vaak overbodige, wijzigingen van een lateren corrector, als II, 3647, 3757, 7002 (*hs.* [om] onser), 7055, 7090, 7096.

3°. De door ons voorgeslagen verbeteringen (doch de lezing van het hs. voor II, 13, 1733, 2086, 3286, 3402, 12402, 13127, 13274; III, 1921, 2128 4400, 4520, en voor de opschriften der volgende hoofdstukken: II, 11, 32; III, 1, 5, 11, 12).

4°. Taalkundige aanteekeningen, bestemd om te doen uitkomen wat voor de taalstudie nieuw of merkwaardig is.

5°. Enkele andere aanteekeningen meest van aardrijks- of geschiedkundigen aard om die verzen toe te lichten welke, uit hoofde van toespelingen op personen, plaatsen of gebeurtenissen, opheldering behoeven.

6°. De tekst van Cantimpré's *Vita Lutgardis*, waar deze van eenig nut mocht wezen. Dat wij het Latijn slechts zelden aangehaald hebben, vindt zijne reden in de omstandigheid dat het uitgegeven gedicht geene vertaling, maar eene paraphrase is.

Indien de afschrijver zelf eene verandering in de spelling gemaakt heeft, wordt dit niet afzonderlijk aangegeven; is de verandering van een lateren corrector, dan zijn de toegevoegde letters tusschen haakjes aangeduid.

Samengestelde woorden, ook bij enclisis en proclisis, zijn vaak niet aaneengeschreven. In dit opzicht hebben wij het raadzaam gevonden het handschrift, zooverre doenlijk, getrouw weer te geven.

De spelling der vreemde woorden op *ie* is vrij inconsequent; wij hebben ons best gedaan om de *t* van de *c* er in te onderscheiden. Of wij hier steeds in geslaagd zijn, zouden wij niet durven beweren.

Met eene hoofdletter hebben wij gespeld de eigennamen en den naam van het Opperwezen en van de H. Maagd.

De interpunctie is door ons naar eigen inzicht aangebracht, doch steeds, zooverre doenlijk, met inachtneming van wat hiervan in het handschrift voorkwam. Het trema hebben wij naar eigen goedvinden aangewend.

Wat ons in den loop van het verhaal een parenthesis bleek te zijn, hebben wij duidelijkheidshalve als zoodanig laten drukken.

Eene lijst der besproken woorden en eene opgave der opgemerkte drukfeilen besluiten onze uitgave.

XVI. BESLUIT.

Ofschoon onvolledig is de *Sinte Lutgart* een belangrijke aanwinst voor onze Middelnederlandsche taal- en letterkunde. Met dit toonbeeld van helder, los en gemakkelijk Dietsch den belangstellenden toegankelijk gemaakt en op de voor-

naamste punten gewezen te hebben, welke er mede verbonden zijn, meenen wij onze taak volbracht te hebben.

Alvorens te eindigen wenschen wij ons van een dubbelen plicht van dankbaarheid te kwijten.

Vooreerst betuig ik hier mijn hartelijken dank aan den bestuurder der Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen, den heer Christian Bruun, die met de uiterste bereidwilligheid mij enkele maanden te Luik over het handschrift liet beschikken.

Nog grootere verplichtingen heb ik aan mijn vriend Verdam. Uitgegeven van wege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, moest de druk geschieden onder toezicht dier maatschappij; hij had zich bereidvaardig tot die lastige taak aangeboden en is mij ook bij het herlezen der drukproeven behulpzaam geweest. Er is meer: het was mijn plan niet geweest den tekst van taalkundige aanteekeningen te voorzien. Verdam verzocht mij er enkele aan te mogen toevoegen om het merkwaardige van zekere woorden en uitdrukkingen te doen uitkomen. Met gretigheid nam ik zijn aanbod aan; als opsteller van het Middelnederlandsch Woordenboek was hij immers beter dan eenig ander geschikt om aan te wijzen wat, uit een lexicographisch oogpunt, in het gedicht nieuw is. De uitgave heeft er stellig bij gewonnen en hiervoor, even als voor den steun dien ik ook in andere opzichten van hem heb ondervonden, blijf ik hem zeer erkentelijk.

Een wensch ten slotte. Moge ten spoedigste het thans nog ontbrekende eerste boek teruggevonden worden!

Luik, 16 Juni, 1899. Frans Van Veerdeghem.

SINTE LUTGART.

TWEEDE BOEK.

INHOUDSOPGAVE.

II. *l.* walsch. XI. *l.* die.... bedroech... valschen. XVI. *l.* dat se die viande.

XL. *l.* dat se twe.

SINTE LUTGART.

TWEEDE BOEK.

I. *Tprologe.*

f. 4 r°. Nu hebbic u met waren warden
En deel der viten van Lutgarden
Verclart, gi heren ende vrowen,
Daer ic in mire goeder trowen
Gepinet hebbe al sonder wanc
Te houdene al den selven ganc
In didsche, ende in den selven wegen
Te gane, die ic vant geslegen
In din latine vore mi.
Nu hebbic van der maget vri
Geseget hoe si wart geboren
Ende oc van Gode sent vercoren
Te sire graciliker minnen;
Oc hebbic u wel doen bekinnen
Hoe si te Milen [1]) wart begeven;
Ende hare wel gerakde leven,
Dat si daer leidde, hebdi gehoert.
Nu salic u vertrekken voert,
So ic dat cortelingest mach
Volbrengen, wis si sider plach
T Aiwires, daer si lange sent
Wel virtech ijar och daer omtrent
Met groten eeren droch abijt.
f. 4 v°. Nu bidt, gi alle die hir sijt,
Wat uwer es grote ende clene,
Te Gode, dat hi mi verleene
So claren sin met schonre spraken,
Dat ic u moge cont gemaken
Wel menech schone exempelkin,
Dat staet noch daer in dat latijn
Bescreven van der vrowen viten,
Warbi dat ic mi moge quiten
Van din gelove dat ic dede
Ende daer ic bant mi selven mede
In dat begin van desen werke.
Mar wonder sie ic ende merke
An selke liede die ic weet;
Ic siese comen so gereet,
Daer men van ouden ijeesten singet,
Oc daer men voert die sagen bringet
Van wigen och van tavelronden,
Daer wilen eer hen onderwonden
Te dichtene af die menestrele,
Die consten wel met selken spele
Die riese lokken ende tenen,
So dat si wars hen daden waenen.
Mar wonder hevet mi van desen
f. 5 r°. Warumme si so gerne lesen
Van ouden sagen dat gedichte,
Ende oc geloeven also lichte
Din logeneren die se tellen,
Daer si hen gerne met gesellen,
Ende andre goede exempelkine
In didsch, in walsch ende in latine
Bescreven achter laten bliven.
Mar die die oude bourden scriven,
Si swegen bat, dat seggic hen;
Want ic dis wale seker ben
Dat si mesdoen sere utermaten
In din dat si den lieden laten
Die loegene horen over waer
Van dingen, die si tellen daer.
Ene andre pine hen van minnen
Te telne, die wel lettel kinnen

13 *hs.* gracililiker.

1) *Milen.* Het Benedictijner-nonnenklooster van Sinte-Katharina, waar Sinte Lutgart, nog geen dertien jaar oud, onder de kloostervrouwen aangenomen werd en elf jaar verbleef, stond te Sint-Truiden, buiten de Tiensche poort, nagenoeg ter plaats waar zich thans het stationsgebouw bevindt. Eerst in 1231, dus jaren nadat Sinte Lutgart dit klooster verlaten had, vestigden zich de kloosterzusters te Nonnen-Mielen, ongeveer 3 kilometer ten noorden van Sint-Truiden. De abdij, die sinds den naam van Nonnen-Mielen of Mielen droeg, werd op het einde der vorige eeuw, evenals vele andere, opgeheven. De plaats, waar zij stond, wordt thans nog Nonnen-Mielen genoemd.

De schuld dezer onnauwkeurigheid ligt aan den Latijnschen tekst, dien Willem van Afflighem vóór zijn verblijf te Sint-Truiden moet gevolgd hebben, zoo hij wezenlijk de schrijver van dit gedicht is.

M. J. Wolters, *Notice historique sur l'ancienne abbaye noble de Milen près de St.-Trond, Gand*, 1853.

J. Daris, *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liège pendant le XIIIe et le XIVe siècle, Liège*, 1891, *p.* 52. — 45 *l.* taenen

63 *l.* Ende andre pinen, d.i. *weer anderen* (?).

Och weten wat dic minne si;
Dengenen seggic weder: spi!
Dat si van minnen dorren spreken
Die loes baraet ende arge treken
Bedekken metter minnen name,
Daer beide lachter ende blame
Af comet ende menech leet
f. 5 v°. Dengenen, die dat ommecleet
Van derre minnen willen dragen.
Nochtan sic ic so wel behagen
Van derre truffen selken doeren
Dat rimen, dat sijt gerne horen.
Die hiraf spreken, sonder waen,
En hebben noch nit wel verstaen
Noch in hen selven nit ne kinnen
De vriheit van gerechter minnen:
Want Gode minnen, dats allene
Gerakde minne ende el negeene.
Die Gode minnet sonder wanc
Met goeder herten ende stranc,
Hem pinet houden goede seden
Getrowelic in allen steden,
Dat es degene die so levet
Dat hi den prijs van minnen hevet.
Ene andre sijn die achemeren
Die loegene ende so pareren,
Die si van wonderliken saken
Na haren wille selve maken,
Dat si kaitiven ende riesen
Doen haren tijt daer met verliesen:
Daer doen si stomme beesten spreken,
f. 6 r°. Daer doen si simmen speren breken,
Daer doen si rammen messen singen [1]),
Din esel dansen ende springen,
Dat hem wel qualic vugen soude,
Wart dat hi dis it plegen woude,
Na dat sijn wesen ons betoeget;
Mar die din esel meer verhoeget,
Och die hem meer ambachtes gevet
Na die nature, die hi hevet,
Dan eenen sac ter moelen dragen,
Met rechte mach hijs hem beclagen.
Mar bi din esel, die nit el
En can gedoen, noch ander spel
Betogen dan nature hem leeret,
(Die alle dinc te pointe keeret)
Ende allewege en esel blivet
So wat dat men van heme scrivet;
Ende oc bi andren beesten mede,
Die altoes houden haren sede
Din hen verleenet die nature,
So provic u dat creature
En was gemaket nie engeene
So doer alse es die mensche allene:
Want hi sijn wesen meer onschonet
Met quaden werken, die hi tonet,
f. 6 v°. Dan andre dire ende andre beesten,
Die der naturen bat geleesten
Na haren wesene hare werke,
Dan selke menschen, als ic merke
An harre wisen, doen de hare;
Dit togt hem selven oppenbare.
Die dan van beesten scriven woude,
Hem selven tirst hi noemen soude,
Na dat mi dunkt in minen wane;
Want die hem rimen pijnt te slane
Van stommen diren ende trachten
Van hen dis si wel lettel achten,
Och die hem pijnt met schonen warden
Te dichtene it van din luparden,
Van simmen ende cokatrisen
Ende andren beesten, die daer bisen
Beide achter bosche ende achter heiden,
Ende andre goede besechheiden
Verroekelosen al dic wile
Dullic om sos gedane ghile,
Mi dunke dat hem wel betaemt
Dat hi oc beeste si genaemt;
Mi dunket hi wel een cornut;
f. 7 r°. Want alse hi heft gesegt al ut,
Soe nes mar scheren ende schop
Al daer hi heft gemuset op.
Mar die daer sagen van den diren
En roeket nit, welt hi bekiren
An een gedichte sinen moet
Dat vromelic es ende goet,
So come sitten hir bi mi:
Die vite van der maget vri
Lutgarden, welt hi hem gesellen
Met mi, die sal ic hem voltellen;
Daer sal hi mogen vinden in,
Opdat hi willet sinen sin
Daertoe bekiren, die bispele
Van prise goet ende dire vele,
Opdat hi vrudt, die selen comen
Te baten hem ende oc te vromen.
Ic seggu wel in wat maniren:
Welt hi den sin daertoe bekiren
So dat hi moge al ut verstaen
Mijn dicht, hi mages bate ontfaen;
En can hi dis gedoen nit wel,
So radic hem dat hi it el
Ga suken, dat hi moge lesen;
f. 7 v°. Want over eene lesse wesen
Ende nit onthouden dat men seit,
Dat es verloren arbeit.
Ware imen oc die nit ne rochte
Mijns rimens och nit goet en dochte
Mijn dicht, dat ic hir nu bedide,
Dengenen badic ende riede

89 *l.* Ende andre, d. i. *weer anderen* (?).
1) Toespeling op *Reinaert* I, 2948 vlgg.

147 *l.* der. — 170 *l.* (of *d. i.*) arebeit. Zie: Inleiding, Versbouw, Diaeresis, Medeklinkers, 3.

Deen van den tween: och dat hi swege
Al stille, och dat hi ginge en wege
Al sonder beiden sire verde,
Daer hi dengenen nit ne derde
Met sire nosen, die hir sijn
Versament om die tale mijn
Te horne die ic seggen sal.
Nu motu geven Got geval,
Dat gi se motet so volhoren
Van buten alle metten oren,
Dat si int herte binnen blive
Ende ewelic daerin beclive,
So dat si drage vrocht daerbinnen.
Nu sal ic moten saen beginnen
Dat ander deel van desen werke.
Bidt Gode dat hi mi gesterke
Ende oc gewege in dese vart!
f. 8 r°. Daertoe so mote mi Lutgart,
Die maget edel ende goet,
Verleenen gracie ende spoet
Dat ic met eeren ende vromen
Des werkes mote al over comen. Amen.

II. *Hir begint dander partie van den boke. Van din dat mense abdisse maken woude ende van din dat si te Gode bat dat his hare verdroge, ende van din dat onse Vrowe te hare quam ende sise trostede mettin dat si hare benam dat walsch te leerne.*

Doe comen was in derre wise
Lutgart, die magt van groten prise,
T Aiwires binnen, daer si sent
Hilt langen tijt in dat convent
Die ordene ende die costumen,
Daer menech plegt hem an versumen,
Die die ne welt volbrengen nit,
Dat selden hare es sent geschit,
So lip wel vollic die nimare
Aldaer omtrent, dat comen ware
T Aiwires mettin Godes bruden
Lutgart, die goede, van Sentruden.
Dis was wel menech harde vro
Tin tiden, dat die dinc also
Beschikket was; want goet ende ere
Dede oppenbare Got, die Here,
Van Cistiaus din grawen nonnen,
f. 8 v°. Dat si Lutgarden ie gewonnen.
Dis waren blide ijonc ende out
Ende alle dankden menechfout
Dire eeren Gode al sonder wane;
Si seiden: „Got hi hebbes dane,
Dat hi ons hevet toe geweget
Lutgarden, die den name dreget
Van sonderlinger heilechheiden."
Aldos so spraken ende seiden
Die menege an din selven tide:
Want si dis alle waren blide
Die dat vernamen, ende sagen
Lutgarden grawe cleeder dragen,
Die daertevoren andre droch
Te Milen, daer si lange gnoch
Geweset hadde in eren groet,
Al schiet si deenen doer die noet.
Tien selven tide dat Lutgart
Dos in dien lande wart vermart
Ende in der goeder liede mont
Was worden aldos namecont,
So wart gemicket altehant
Van soelken lieden in dat lant,
Dien haestelike was cont gemacet
f. 9 r°. Dat si so wale was geraect
Dat si wel tere abdiën dochte,
So wanneer dat si hare iit mochte
Gehelpen metter walscher talen,
Dat sise abdesse souden maken
In enen cloester, van dengenen
Die daer int lant die beste scenen;
Want hen wel dogte al openbare
Dat wel gesciet dien cloester ware,
Daer si abdessen name in droege.
Dies dochte hen allen wel gevoege,
Dat si in enen worde abdesse;
Met rechte en mochte niet gemesse,
Met rechte en mochte niet mesloven,
Daer si abdesse worde boven.
Dies wart tien tide also geslegen
Die raet ende overeen gedregen,
So wanneer dat si iet verstuende
Dis walsches, och gespreken conde,
Dat mense abdesse maken soude,
In welken dat si wesen woude.
So lange was met gueden staden
Hare ende gins hir op geraden,
Dat dese dinc es comen voert
f. 9 v°. So verre, dat wel heft verhoert
Lutgart, die maget goedertiren,
Dat mense weder wilde stiren
Tonleden van ambachte wert.
Owi! hoe sere was ververt
Die maget, doe si dat vernam!
Want dat si daer beschiwen quam
Dor noet, ende elre moste laten
Om dat gewin van harre baten,
Ende al dat se t Aiwires brachte,
Dat was dolende van ambachte,
Daerbi si dikke was tevoren
In schade comen ende in toren
Ende oc gedoget hadde pine,

237 *l.* haestelic. — 240 *l.* it. — 250 *l.* gemessen.
250 *l.* mochten (?). — 251 *l.* mochten *of* mocht men (?).
255 *l.* verstonde. — 272 *l.* dollende *of* donlede.

Daer noch behoerde hare in te sine,
Opdat si noch din graet optorde
Dat si aldaer abdesse worde,
Ochte in dat walsche lant elwaer.
Mar doe die magt in sorgen swar
Gevallen was in derre wise,
Te Gode wert van paradise,
Die hare altoes wel stont in staden
Ende oc har herte plach onladen
Van sorgen ende van meswenden,
f.10r°. So ginc si haren hope senden
Met vaster trowen ende goeder
Ende oc te sire suter moeder
Mariën wert, ende ene bede,
Die si met vasten hope dede,
Begonste si op enen dach
Daer si in kniegebede lach;
Si seide: „Got van hemelrike,
Die alle dinc geweldelike
Volbrengen mogt, wel sute Here,
Din groten vaer, die mi so sere
Verladet nu dat herte binnen,
Din moetti, Here, also bekinnen
Dat ikker af ontcommert si;
Wel sute Got, nu sendet mi
Uwe gracie, die mi so beverde
Dat ikker af ontladen werde;
Want vilic weder in den pas,
Daer ic verlegen binnen was
Te minen schaden wilen eer,
So waric gonnert emmermeer.
Wat soude mijns gewerden dan?
Genade, Got! want ine can
Mi selven wel getrosten nit,
Opdat die dinc also geschit
f.10v°. Als ic versta; want, sonder waen,
Dis motic emmer schade ontfaen.
Wat holpe dan dat ic te Milen
Om dat gemac van mire silen
Gelaten hadde ende elre vonde
Dat selve, dis ic nit ne conde
Gedragen sonder schade groet?
Mar loesset mi ut derre noet,
Die uwen wille doet algader!
Dis biddic u, wel sute Vader.
Oc biddic u, wel sute Vrowe,
Daer ic altoes in vinde trowe,
Die maget ende moeder sijt
Ende emmermeer gebenedijt
Selt wesen in den hogen trone
Daer gi met Gode spannet crone,
Dat gi beschowet die mesquame
Dar ic af boete gerne name;
Dat es die sorge, die mi dert,
Daer ic af sere ben ververt;
Want vilic weder in die pine
Daer mi verwasset in te sine,
So we mi dan dat ic hir quam
f.11r°. Ende ic die kovele an genam,
Daer ic van commere ende sorgen
Altoes in waende sijn verborgen!
Want, moet die dinc also volcomen
Alsic hir hebbe nu vernomen,
So motic emmer werden sware
Verladen meer dan ochtic ware
Te Milen bleven, vrië Maget;
Want igewelc, die sorge draget
Van eere abdiën, lange in pine
So staet dengenen wel te sine,
In langen commer ende in leet,
Alsic wel bi mi selven weet,
Bi din dat ic so lange droch
Dat prioraet, dat mi verwoch
Beide al te sere ende al te sware.
Bi die so seggic oppenbare
Dat ic en werde abdesse nit,
So wat dat mi daerna geschit,
Noch priorinne, al sonder waen,
Magic met eeren dis onstaen.
Nu hebbic u die noet geclaget,
Vrie edele Moeder ende Maget,
Die mi verweget nu so sere;
f.11v°. Dis biddic u ende onsen Here,
Dats Ihesus Kerst, u sone goet,
Dat gi verleenet mi din spoet
Ende uwe gracie sendet mede
Dat ic in dese closterstede,
Daer ic in drage nu abijt,
Noch elre (want gi mechtech sijt
Te comene alles wel tevoren)
En werde nemmermeer gecoren
Tabdessen noch te priorinnen;
Mar dat ic mote, Vrowe, hir binnen
In eenechheiden so geleven,
Dat ic te ijonest al sonder sneven
Te meerre baten ende vromen
Te goeden inde mote comen;
O Moder ende Maget fijn,
Dis moetti mi gehelpech sijn!"
Eer dese bede har inde nam,
Aldaer met groten schine quam
Gevaren neder harde lise
Die Vrowe van din paradise,
Die Moeder ende Maget fijn,
Dat nimene el ne mochte sijn
Bedaget noit dan hare allene,
f.12r°. Die was van alre vlekken reene.
Die sprac aldos aldaer si stoet:
„Lutgart, mine utvercorne goet,
U clagen hebbic wel vernomen,
Dis benic u nu trosten comen;
U clagen hebbic wel verstaen,
Oc es uwe bede wale ontfaen,
Dis mogdi mi wel weten danc,

356 *l.* vriëdele.

Want icse ontfinc al sonder wane.
Al clagende hebdi dis verlijt,
Dat gi verladen binnen sijt
Van groten sorgen, die u deren
Ende u dat herte so ververen,
Dat gi ne cont gehermen nit;
Want gi din wederval onssit
Ende oc die nose van ambachte,
Daer men u weder gerne in brachte,
Alse u wel cont gemaket es.
Mar wet, Lutgart, sijt dis gewes,
Dat ic din raet van derre saken
Met mire macht sal wedermaken,
So dat u nemermeer ne sal
Tambachte wert de wederval
Geschaden mogen noch geletten;
f.12v°. Want ic mi sal daer iegen setten.
Nu sijt in hogen ende vro;
Dit salic wedermaken so
Dat gi ne werdet nemmermeer
Verladen, daer gi wilen eer
Te Milen wart verladen mede.
Nu houdt u herte in goeden vrede;
Dit salic u begaden wale,
Want ic u sal die walsche tale
Ontdragen, so dat gi ne selt
Noch macht gewinnen, noch gewelt,
Te sprekene it met walscher tongen;
Dos seldi bliven ongedwongen
Van uwen mesterschape; want
So wanneer dat men it dit lant
Vernemet dat u es te swaer
Dat walsch te leerne, al over waer
So seggic u, dat u van desen
En sal nemmeer begrutet wesen,
Dat gi onttredet nu so sware;
Want het welstaende nit ne ware,
Dat eene abdesse, maget fijn,
In desen lande soude sijn
Of hir of elre, die ne conde
Berechten nit met haren monde
f.13r°. Din closter, din si soude rekken
Daeromme salic u onttrekken
Ende ondergaen die walsche sprake;
So seldi leven met gemake
Voertanemeer in uwen tide.
Nu sijt in hogen ende blide;
Ic sal u dit so wel begaden,
Dat gi ne werdet meer verladen
Met bescheheiden van ambachte,
Noch met gewoude, noch met crachte,
Noch met bedwinge van gebode.
Nu blivet dan, Lutgart, te Gode;
In mach hir sijn nit langer nu;
Den suten Got bevelic u."

Na desen warden denen schit
Die Godes moeder ende lit
Lutgarden liggen wel getroestt,
Want sise hevet al verloestt
Van harre commerliker smerten.
Dis dankde si met blider herten
Den riken coninc van den trone
Ende oc der coninginnen schone,
Die boven dingele es verheven.
f.13v°. Dos es Lutgart getrostet bleven.
Mar wildi dat ic u bediede
Groet wonder, datter na geschide,
Ic saelt u seggen of ic can:
Sent dat Lutgart din troest gewan
Van onser Vrowen, die se lise
Vertrostet hadde in derre wise,
So seggic u al sonder waen,
Alse ons die vite doet verstaen,
Dat si in ernste noch in spele
En conste noit sent so vele
Dis walschs geleeren noch verhalen,
Dat si wel hadde in walscher talen
Och broet genoemet ochte wijn,
Die lichte gnoch genoemet sijn,
Noch ander dinc och licht, och swar;
Nochtan dat si wel XL ijar
Gestadelic och daer omtrent
T Aiwires binnen woende sent,
Daer si vollevede in groten eeren
Al haren tijt al sonder leeren
Dis walsches it, nochtan dat si
Din walschen nonnen was so bi,
Dat si aldaer dis walsches gnoch
f.14r°. Hen hoerde spreken int gevoch
Wel menechwerf op elken dach.
Mar alse men daer binnen sach
Dat si ne conde nit ontfaen
Int herte binnen noch verstaen
Dis walsches, noch gespreken oc,
Daer si wel lettel toe ontploc
Har herte, alse omme dat onthouden,
So lit men dis al Gode wouden,
Ende oc die maget goedertiren,
Die men tevoren plach visiren
Tambachte, eer men dis wart geware,
Dat dit gebreken was an hare,
Al sonder swarheit van gebode
In haren closter dinen Gode.

III. *Van din dat se onse Vrowe hit vasten VII ijar om te verwerne der Godes wrake.*

Tin tiden dat die Aubeiose [1]),
En volc verwaten ende bose,

403 *l.* nemmermeer.
420 *l.* in dit.

1) *Aubeiose.* De Albigenzen, een wel bekende ketтersche secte uit Zuid-Frankrijk, aldus genaamd naar

Onteirden so met bosen werken
Die vriheit van der Godes kerken,
Dat mense moste dor die noet
Van heresiën totter doet
Met crachte brengen ende ontliven,
Die man gemeene metten wiven
f.14v°. Ende oc met kinden ende met craten [1]),
(Dat ijammer es groet utermaten
Dat enech mensche so onssint
Sijn leven, dat hi dis verdint
Dat menne also ontliven moet)
So lach Lutgart, die maget goet,
Op enen dach t Aiwires binnen
Ende ene bede ginc beginnen
Te Gode wert van hemelrike,
Die si volbrachte salechlike
Te goeden inde; ic seggu hoe:
Aldaer si was gelegen doe
Op hare knin ende har gebet
Begonste lise, aldaer si met
Onledech makde har herte fijn,
So quam gevaren sonder schijn
In harde serechliker wise
Die moeder Gods van paradise
Aldaer die maget was gelegen.
Wel harde quam si wederslegen
No min no meer dan och si sware
Bevaen met serechheiden ware.
Dat togede oc wel har abijt,
Die noit eer op enen tijt
En sach die maget so onschoent;
f.15r°. Oc heft dat selve wel getoent
Har utvercorne schone anschin,
Dat ongelic was worden din
Dat het tevoren plach te sine;
Want dat tevoren so met schine
Verlichtet was, dat sijt beschowen
En conde nit, dat was teblowen
Van serechheiden ende bleec,
So dat het lettel goet geleec
Din selven dat het was tevoren;
Want sine schonheit was verloren
Ende oc sijn scoen licht ende claer.
Dos quam die Godes moeder daer;
Nu hort wis daer geplogen was:
Aldaer Lutgart lach ende las,
Heft si har hovet opgeheven
Ende enen groten crijt gegeven
Do si die Godes moeder staen
Daer sach so bleec ende ongedaen;
Daerna so riep si lude: „Owi,
Wel sute Maget, en sidi
Die Godes moeder, onse Vrowe?
Warumme gi dos sijt met rowe
f.15v°. Bevaen ende oc met groten sere,
Dis biddic u dor onsen Here,
Dat gi mi segget altehant
Al sonder alle beide, want
Dat mottic emmer weten nu,
Want sosgedaen en sagic u
Hir voren noit in minen dagen,
Noch sosgedane cleder dragen;
Dit dunket mi van ongemake
En teeken, want het sonder sake
En es nit dat gi drueve sijt,
Noch dat so schir es u abijt,
Die wilen clarre dan die dach
Van somertide schinen plach.
Nu segget mi dan, Maget rene,
Die boven alle magde allene
Ter Godes moeder wort vercoren,
Gelijc dat lange daer tevoren
Van u die propheciën spraken,
Wat u mescomt ende om wat saken
Gi schinet nu te desen tide
Van serechheiden dos omblide;
Dat motic weten sonder beide
Tehant; want uwe serechheide
f 16r°. Oc nu tewilen minen moet
In serechheiden wesen doet;
Want sonder seer ic nit ne can
U, vrowe mijn, beschowen an."
Antwerde met gestaden sinne
So gaf die hogste coninginne
Lutgarden weder hastelike:
„Lutgart, al sta ic serechlike,"
Sprac si, „en hebbets wonder nit;
Mar selve merket ende sit
Hoe men noch sleet, hoe men traïnet,
Hoe men noch gheecelt ende pinet
Din werdeliken sone mijn.
En soudic dan nit droeve sijn,
Daer ic mijn werde kint sie bluën,
Dos laidangiren, dos verspuën
Ende alle dage noch met sonden
Hem si verniwen sine wonden?
Wat wondre dan al hebbic rowe
Alsic deze overdaet beschowe?
Mar wildi dat ic u bedide,
Lutgart, welc sijn die domme liede
Die dorren maken selke nose
Dos groet? Dat sijn die Aubeiose,
Die felle menschen, die quadiën,
Die met geproeveder heresiën
Der kerken vriheit so onssetten,
Dat si die werelt al besmetten
Met haren sondeliken daden,
Daer si die goede met verladen,
f 16v°. Die hare boesheit hebben leet.
Mar over waer ic wale weet,
Oc seggict u al oppenbare,

de Fransche stad Albi. Hun vervolging begon in 1208 en duurde tot 1229.

1) Zie over de uitdr. *kint no craet*, De Vries in *Taalk. Bijdr.* II, 37 vlgg.

Dat al die werelt harde sware
Ontgelden sal in corten tiden,
Dat hen die domme nit ne miden
Der boesheit, mar in sonden leven;
Want die sententie es gegeven
Vau din gerechten sone mijn:
Dat emmer moet geplaget sijn
Met ere ijammerliker plagen
Die werelt al in corten dagen,
Dat elken liggen sal te na,
Hen si dat mense wedersta.
Mar gi, die Got, die melde vader,
Die sine wille doet algader
In hemelc ende in erterike,
So minnet dat hi meldelike
U gevet al dat gi begert,
Lutgart, bi u moet sijn verwert
Die plage swaer ende ongeroe.
Nu hort, ic sal u seggen hoe:
Ghi selt gaen vasten VII ijar;
Dat sal u moten wesen swar
Te brengene over, maget goet;
Mar sider dat het wesen moet,
So onderstaedt so eloftechlike
Dat het te ijoncst in hemelrike
Met vromen mote u sijn vergouden.
Nu laett dan alles Gode wouden
f 17r°. Ende onderstaet dat ic u wise;
Lutgart, dos seldi mogen lise
Met uwer pinen wedermaken
Die swarheit van der Godes wraken." —
„Dit salic, Vrowe, doen wel gerne,
Want nit nes recht dat ics it werne,"
Doe wedersprac die maget saen;
„Wel gerne salic onderstaen
Dit vasten, dat gi mi gebiedet;
Want gire mi toe hebt gemiedet
Wel menechwerf in minen tide
Mettin dat gi mi dikke blide
Gemaket hebt ende oc gegeven,
Daer ic ben met te rasten bleven,
Troest van mesquame clene of groet;
Mar sent dat eischet nu die noet
Dat ic moet vasten VII ijar,
Dat gi ter pinen, die ic swar
Sal moten doegen, Vrowe goet,
Verleenet mi so goeden spoet,
Dis biddic u dat gi te vromen
Hen allen, Vrowe, mote comen
Daer ic dit vasten over sal
Bestaen ende oc der werelt al." —
„Dit salic doen", die Vrowe seide.
Dos schit si denen sonder beide
Ende es te hemele wert gevaren.
Doe gine Lutgart al sonder sparen
Dat lange vasten onderstaen

639 *l.* Dos.

Dat si te dragene hadde ontfaen;
f.17v°. Si vastede al die dage lanc
Getrowelic, al sonder wanc,
So dat si noit dach en brac
Noch dor gewin, noch dor gemac,
Dis darric mi vermeten wel;
Nochtan en nutte si nit el,
Noch dranc, noch aet, no groet, no clene,
Dan dunne bir met broede allene;
Dit was har dranc, dit was har aet;
Dit hilt si sonder loes baraet
Die seven ijar al toten inde.
Mar wildi dat ic u ontbinde
Hoe si dat vasten sent volbrachte,
So seggic u dat si so sachte
Volvastede al die lange dage
Omodelic, al sonder clage,
Dat noit binnen VII ijaren
Die vrowen, die daerbinnen waren,
En sagen nutten ander spise
Van lichten noch van diren prise
Lutgarden, dan allene broet
Met hire; mar en wonder groet
So mach men merken an die maget:
So welken tijt si was beclaget
Daeraf van haren meesterschape,
Och gekastijt van haren pape,
Ochte oc gebot van hen ontfinc
Dat si oc ate al selke dinc
Alse andre vrowen nutten daer,
So seggic u wel over waer
f.18r°. Dat sijs geswelgen nit ne mochte;
Dat men ter vighen leggen moehte [1]),
Quaemt in den mont, het moster ut.
Dos halp Got vasten sire brut.
Mar wildi weten wat van hare,
Dis harde quaet vergeten ware?
Daer staet bescreven in latijn
So wanner dat die maget fijn,
Die was gevudet metter minnen,
Vernam dat iwent quam daer binnen
Dis alt convent hadde it te bat,
Nochtan dat sijs nit selve en at,
Noch nit nontfinc in haren monde,
(Want sijs genutten nit ne conde)
So was har herte meer in hogen
Dan och si hadde selve mogen
Mettin ijonfrowen int gevoch
Dis selves oc ontbiten gnoch;
Want menechwerf te goeder trowen
Plach si verliën din ijonfrowen,
Die int convent daer binnen waren;
Dat sijs te bat oc plach gevaren

1) De uitdrukking is niet duidelijk. Cantimpré zegt: Obedientia saepe coacta, pulmenti aliquid accipere in ore tentavit: sed nihil horum ad magnitudinem fabae guttur ejus transire praevaluit.

Daerna wel lange, alse int convent
Pitance quam, ochte een prosent,
Dis alle die ijoufrowen it
Te bat gecregen och genit,
Och dis gemakes it gewonnen
Gemeenlic alle dandre nonnen.
Nu comt hir voert, gi papelarde:
Ghi metten grisen langen barde,
f.18v°. Die al volmaket schinen willet
Ende al benijdt, ende al beghillet,
Ende al begrijpt met fellen moede
Dat men dengenen doet te goede
In karitaten, dies behoeven.
Hort harewert, ghi loese boeven,
Die ommegaet met begardiën,
Wis plach dis Godes brut verliën:
Die menechwerff dis beghiede
Dat si dis goedes, dat geschiede
Din armen Godes nonnekinen,
Die waren allewege in pinen,
Was ene maent altoes te blider
Daerna ende oc wel lange sider,
So welken tijt si dis gedachte
Endt hare Got te voren brachte.
Dit was dat recht van karitaten,
Die elken goedes ende baten
Wel onnet, daer si buten leven,
Die Godes armen nit ne geven
Dis hen behoevet, mar met nide
Begripen dat in allen tide,
Ende oc met harre quader spraken
Din armen dat tongoede maken
Dat si beijagen van den goeden,
Die op die dogt hen bat bevroeden.

IV. *Hoe dat si mester Yacope van Vitri verloste van den bande van kranker minnen.*

Oc was tin tiden in dat lant
En man vermart, en wel bekant,
19r°. Die oc was cont der maget vri,
Hit meester Yacob van Vitri [1]).
Die goede man was worden mare
Omdat hi was goet predekare,

730 *l.* die. — 731 *l.* menechwerve.

1) *Jacob van Vitry,* de beroemde prediker en geschiedschrijver, dien wij naderhand nog weer zullen aantreffen. Hij predikte de kruisvaart eerst tegen de Albigenzen, daarna tegen de Saracenen. Hij was eenigen tijd bisschop van Ptolemaïs; later werd hij kardinaal en bisschop van Tusculum. Hij stierf te Rome 1 Mei 1240. Zijn lijk werd naar de vermaarde abdij van Oignies, te Aiseau, in Henegouwen, overgebracht en er begraven.

Histoire littéraire de la France, Tome XVIII (1835), *pp.* 209—246. R. P. Dom Ursmer Berlière: *Monasticon Belge, Tome I* (1890—1897), *pp* 451—452.

Ende hi wel conste in din sermone
De kracht van din scrifturen tonen
Ende oc te rechte wel bedieden
Din clerken ende oc andren lieden.
Op enen tijt so was gevaren
Met droever herten achterwaren
Die here alse op gerechte trowe
Ene utvercorne schone vrowe.
Die hem met menscheliker minnen
Tevoren so plach avewinnen
Sijn herte sere ende utermaten,
Dat hijs en conde nit gelaten,
Hine es gevaren dar si lach
Onlostech, ende selve plach
Hars met phisiken lange stonde;
Want hijs onsseggen nit ne conde
Der cranker minnen, die hem dede
Dis plegen, daer hi selve mede
So trege wart ende oc so lat
Dat hi tin tiden al vergat
Dis sermonerens ende al stille
Daer lach om harre minnen wille;
Want even lanc dat hem die moet
Met hare also te sine stoet,
Heft hi sijns selves al vergeten.
Wat wondre? want hi was beseten
f.19v°. Van harre minnen, dine dwanc
So dat hi wart ten dogden cranc.
Mar Godes brut, die heft vernomen
Dat hi aldos was ave comen
Dis predekens ende omme wat saken
Ende oc hoe hi began mesraken,
Si hadde int herte groten toren,
Dat hi so dullic heft verloren
Die gracie, die hem was verleent.
Van rowe groet heft si geweent
Ende oc gebeden dis te Gode
Dat hi din mensche, och hijt gebode,
Verloestte van der cranker minnen
Ende har baraet hem dade kinnen.
Mar Got, die alle dinge sit,
Ende wilde dis noch horen nit;
Want hi der baten nit ne gherde,
Noch van der crankheit, die hem derde,
Der loessenessen nit ne roehte;
So lostelic hem wesen dochte
Met kranker minnen sijn bevaen!
Dat heft die viant al gedaen,
Die hem met sinen losen treken
Die doget dos waende avebreken.
Dis hadde int herte groten rowe,
Do sijt vernam, Lutgart, die vrowe;

755 *l.* Sermonen.

763 Glos: Auctor: dilexit eam non turpi amore sed nimis humano. Het zijn de eigen woorden van Thomas Cantimpratensis.

796 *l.* En.

Dis ginc si so har lijf karinen
Met eiseliken disciplinen
Ende oc met groten slagen blowen,
Dat hare har leven mochte rowen.
f.20r°. Aldos so bat si tonsen Here
Al suchtende met groten sere,
Dat hi din mensche wilde ontladen
Van sire commerliker schaden
Ende oc verlenen sonder beide
Kinnesse ende onderschedechheide,
Waerbi dat hi din viant wreet,
Die hem te derne was gereet,
Mochte onderbrengen ende it saen
Der kranker minnen avestaen.
Mar Got, die coninc van den trone,
Die al te horne was gewone
Dat hem die maget utvercoren,
Lutgart, plach bidden dartevoren,
Doe hi vernam dat si soe sware
Verloet met disciplinen hare,
Ende oc met haren beden lanc
Din man, die worden was so cranc
Ten dogden, wilde weder bringen
Te gheesteliker ufeningen,
So hevet hi op enen dach,
Aldaer in knigebede lach
Die maget edel ende fijn,
Gesendet enen bode sijn,
Die sprac te hare in derre wise:
„Die coninc van din paradise,
Lutgart, hi grutet u met mi
Ende u ontbidt warumme gi
U so verpijnt om enen man,
Die nit so vele goeds en an
f.20v°. Hemselven, dat hi achtte dis,
Dat Got versage sijn verlis,
Noch dat hi hem die gracie gave
Dat hi der besechheit quame ave
Van cranker minnen, die hem dert.
Och hi dan selve nit ne ghert
Noch nit ne ruket sire baten,
So mogdi u wel oc gematen
Van meer te biddene over hem.
Dit hevet u, dis bode ic bem,
Met mi ontboden, maget goet;
Nu houdt in rasten uwen moet;
Dit moet in versten sijn geleget." —
„Owi", doe weder heft geseget
Die fine Godes brut, Lutgart,
„Wel sute Got, die oit wart
Ontfarmech ende vol genaden,
Och dese mensche es so verladen
Van cranker minnen, dat hi nit
Te rechte en merket noch en sit
Wat hem mescomt noch wat hem lettet,
Moet hi dan werden so onssettet
Van uwer helpen, dat hem al
Ontgeven werde sijn geval
Dat hi tevoren ie gewan?
Wel sute Got, wat selen dan
Die arme silen van dengenen
Die hen ten quaden dingen wenen,
Dire in die werelt menech es?
Want wale benic dis gewes
f.21r°. Dat se die viant sal verleiden
Met sire boser lustechheiden,
Ende oe met hem ter hellen vuren
Dor al dat si u so te suren
Sijn worden, die in sonden leven,
Hen si dat gi hen willet geven
Die gracie weder dat si binnen
Henselven mogen bat bekinnen
Ende oc der sonden avestaen;
Mar dat gi desen mensche saen
Te wege brenget, Here goet,
Sent dat ic al volseggen moet
Dat ic int herte binnen pense,
Daer ic miselven nit ne vense,
Dis biddic u, wel sute Here,
Van alle mire herten sere
So dat hi wel te sinen vromen
Der krankheit moge al avecomen,
Die hem int herte leget stille
Weder hi wille so ne wille;
Och doet miselven uten boeke,
So dat ic uwes nit ne roeke,
Daer gi mi selve in hebt gescreven,
Ende al dat gi mi hebt gegeven,
Dat nemet hirop weder nu
Ende oc mi selven scheedt van u."
Hort hir noch wonder van Lutgarden,
Hoe si met dosgedanen warden
Din groten Here heft onderbrachtt,
Die alles dinges hevet macht:
f.21v°. Want doe die bede was volcomen,
So heft die goede man vernomen
Dat hem die Godes cracht was bi;
Want hem dat herte wart so vri
Van alre krankheit, die hem derde,
Dat hi sent nemmermeer ne gherde
Der metsamheiden van der vrowen;
Want hi began van binnen schowen
Die vrese die daer an gelach,
Dire hi tevoren nit ne sach.
Nu merket wel, dis biddic u,
Ghi, ijonge liede, die hir nu
Hebt dit exempel horen tellen,
Hoe si mesraken, die hen quellen
Met kranker minnen ende laten
Den rechten weeh van karitaten.
Warumme en willen si nit kinnen,
Die ommegaen met valscher minnen,
Hoe dommelic si hen verbouden?
Si laten dat si minnen souden,
Si minnen dat si souden laten,
Wart dat si rochten harre baten.

Mar merket wonder van din riesen,
Hoe dat si willens al verlisen
Der minnen goet, dat si wel can
Dengenen geven, din sijs an,
Ende toe gewegen ende bringen
Van allen graciliken dingen
Die rikheit migel ende groet,
Ende willens vallen in die noet,
f.22r°. In groten commer ende in pine,
Daer si begeren in te sine;
Si sijn noch dommer dan dat dir
Dat selve lopet in dat vir
Ende willens hem verbernet daer.
Dos dogen dese pine swar,
Wel groten commer ende quale,
Dat si verlisen altemale;
Want dat si doegen selc verdrit
En mach der sielen vromen nit.
Dis soude hem igewelc versin
Hoe hi betide mochte ontflin
Der cranker minnen ende ontstaen,
Eer hire bleve bi gevaen;
Want blivet hi dar af gebonden,
So werdet hem die sin ontfonden
Ende oc dat herte so ontkirt
Dat hem die doget oc faillirt
Wille of en wille, an sinen danc;
Want sent dat hi in dat bedwanc
Hem werpet van der boser ghilen,
So moet hi doen bi some wilen
Dat hem ten besten nit ne staet.
Daeromme souden dit baraet
Beschiwen alle ijonge liede,
Ende oc met haren scharpen niede
Bekiren hen ter Godes minnen;
Daer souden si meer ane winnen,
Dat seggic hen wel over waer;
Want die van Godes minnen claer
f.22v°. Verlichtet sijn, si hebben al
Geluc ende eere, ende oc geval;
Oc selen si te haren vromen
Hirna te goeden inde comen.
So mote wi oc allegader!
Dis onne ons Got, die melde vader! Amen.

V. *Van din dat si des abts Symoens sile van Foinni verloestte van den vegevire.*

In enen closter in din dagen,
Daer grawe moneke ordne dragen,
Die es genamet, alsic mi
Versta, die closter van Foinni [1])
So was gemaket abt en here,
Die langen tijt hilt in sine eere
Din closter al; hit dant Symon [1]),
Die gerne pijnde om wale don;
Hi was behendech ende vroet
Ende anders was sijn leven goet;
Mar al te swaer was hi dengenen
Die crankest in din closter schenen,
Ende al te stijf, ende al te fel,
Ende oc te wrekene al te snel
Van ijongen lieden die mesdaden.
Dat was van hem wel grote schade:
Want buten din in alre wise
So was hi van wel groten prise
Ende oc van seden wel gerakt,
Alse ons wel cont die vite makt,
Die sine seden int gevoch
Volcomenlike priset gnoch.
f.23r°. Mar dis hi hadde lof vercregen,
Bi die so haddene onderslegen
Lutgart, die goede, ende utvercoren.
Daeran en heft hi nit verloren;
Want op die wile dat hi schit
Van derre werelt ende lit
Dit brosche lijf, dit arme leven,
So wart die sile enwech gedreven,
Daer si antwerde moste ontfaen
Van allen dat si ie gedaen
Tevoren hadde in haren live.
Daer wi erminge, wi caitive
Op souden scowen ende merken;
Want igewelc van sinen werken,
Weder si quaet sijn ochte goet,
Te ijoncst antwerde geven moet.
Aldos so moste comen voert
Die sile, aldaer si heft gehort
Die Gods sententie, die se schire
Gewiset heft tin vegevire
Om hare sonden, alse daer
Te sine lange XL ijar.
Hir binnen quam met waren warden

1) *Foinni.* Thans Foigny, bij Vervins, in 't noorden van Frankrijk, bezuiden de Belgische provincie Henegouwen, in de streek welke La Thiérache heet. Daar bestond een vermaarde Cistercienser-abdij, in 1121 gesticht, die tijdens de Fransche omwenteling der vorige eeuw vernield werd.

A. Demasure: *Le Nord de la Thiérache.*

Piette: *Histoire de l'abbaye de Foigny. Vervins. Papillon* 1847.

1) *Dant Symon.* Thans slechts *Dom.* Godefroy: Dictionnaire de l'ancienne langue française, T. II, p. 417:

„*Dan, dant, dam, damp, dampt, domp, dom,* titre de dignité. Dans la hiérarchie féodale le *dam* ou *dan* venait immédiatement après le comte et avant le baron. Le plus souvent ce mot s'employait d'une manière générale devant le nom d'une personne qu'on voulait honorer et équivalait suivant les circonstances à seigneur, maître, sire."

Ter wel gerakder magt Lutgarden
Al tote Aiwires die nimare
Van hem, dat hi verscheeden ware.
Dis was si roweeh ende onblide;
Want sine lange in sinen tide
Met vaster berten daer tevoren
Geminnet hadde ende utvercoren.
f 23v°. Dis wart si saen also beraden
Dat si hem wilde staen in staden
Met harre macht getrowelike.
Dos ginc die magt omodelike
Te Gode bidden sonder beide
Dat hi dor sine ontfarmechheide
Die sile, die hi eer geboet
Van niwte, wilde ut alre noet
Verloessen ende it schire geven
Met hem dat ewelike leven.
Dit was der goeder vrowen bede,
Die si so lange wile dede,
Op enen dach, dat quam wel lise
Van boven utin paradise
Gevlogen ene stemme aldaer,
Die seide: „Gods vrindinne maer,
Lutgart, nu weset wel te rasten;
U disciplinen ende u vasten,
Ende oc u beden, sonder waen,
Der silen sal in staden staen;
Dat si u cundech oppenbare;
Want dat gi biddet over hare
Dos ernstelic, moet emmer comen
Te baten hare ende oc te vromen."
Owi! ho blide was Lutgart
Doe si verhorde dese wart!
Har herte was getroestet wale
Doe si verhorde dese tale.
Wat wondre dis? Want si vernam
Dat hare bede wel bequam
f.24r°. Den hogsten coninc, onsen Here.
Dis ginc si hem noch bidden sere
Die alle dinc geleisten mach,
Dat hi din ewelikcn daah
Van sinen rike dade schinen
Der silen, ende ut alre pinen
Verlossen wilde die it schire,
Ende utin scharpen vegevire
It cortelinge dor genade
Te sinen rike comen dade.
So lange bat die maget fijn
Dat anderwerf din bode sijn
Aldaer Got sendde weder lise,
Die sprac te hare in derre wise:
„Lutgart, nu laett u suchten staen;
Der silen sal men wouden saen
So dat si sal wel cortelinge,
Dis gise ontfaet in u gedinge,
Met Gode ginder boven schone
In hemelrike spannen crone
Dor uwen wille, maget wert;
Want sider meer dat gijt begert,
En es nit recht dat mens u werne."
Dit horde noch die maget gerne;
Si dankeds Gode sonder wane;
Mar dat die verste wart so lanc,
Dat was hare utermaten leet.
Ho meneeh werf si wee gebeet
Met langen beden, die si dede,
Ende oc met disciplinen mede,
f 24v°. Die migel waren ende swar,
En canic u niet overwaer
Geseggen wel; want vele was
Der beden, die sire over las,
Ende oc der groter disciplinen,
Dar si van irsten mede pinen
Hars selves lijf begonste sware,
Alse och si alles schuldech ware
Dis ic verdinde in sinen live
Die man, daer ic u ave scrive.
Mar wildi dat ic u ontbinde,
Na din dat ic gescreven vinde,
Hoe na si quam met haren beden
Der eweliker Gods geneden,
Ic saelt u seggen, hort na mi:
Doe sosterwijs die maget vri
Op enen namelike dach
Geknilt in harre beden lach,
Began sis wonderlike sere
Te Gode bidden, onsen Here,
Dat hi dor sine omodechheide
Dis heren sile al sonder beide
Verloessen wilde ut alre qualen
Ende oc te sinen rike halen.
Si sprac aldos: „Almechtech Got,
Die overal hebt u gebot,
Noch biddic u dat gi ontfaet
Die bede mijn ende oc verstaet
Die wart, die ic u segge nu.
Wel lange hebbic gebeden u
f.25r°. Dat gi der silen dant Symoens
Gebruken doet dis selves loens,
Din gi verleent din andren silen
Die wilen eer so u bevilen,
Dat si met u wel salechlike
Nu spannen crone in hemelrike;
Mar dis gi dit in versten lanc
Geleget hebbet, ende stranc
U hebt gehouden iegen hare,
Dis seggic u wel oppenbare
Dat ic voertane in minen tide
En werde meer no vro no blide
Noch nemmermeer en sal cesseren
Van disciplinen, noch fineren
Van beden oc in rechten trowen
Tote an der stont dat ic sal schowen
Met claren ogen ende conden

1073 *l.* dankdes — 1094 *l.* sostenwijs (?).

Gevrijt die sile ende al ontbonden
Van allen commere ende pinen;
Mar al in een met disciplinen
Salic mi selven so verduën,
Ende al mijn lijf oc so dorbluwen
Met slagen groet sonder getal,
Dat u dis, Here, ontfarmen sal,
Opdat gi langer legget it
In versten dit; mar neen gi nit,
Dis hopic; want gi sijt so melde
Dat gi die sile met gewelde
Saen loessen selt ut alre noet,
Die si noch doget al te groet."
f.25v°. Eer dese wart har inde namen,
So sach die maget, waer si quamen,
Van boven uten hogen trone
Met schinen clar, licht ende schone,
Die Godes sone metter silen.
Dar iegen ginc die maget knilen,
Doe sise comen sach bi hare.
Doe sprac aldos al oppenbare
Die Godes sone aldaer hi stoet:
„Lutgart, uwe bede, die gi doet,
Si hevet mi hir neder brachtt;
Uwe minne, die mi so vercrachtt
Dat ic en can onsseggen nit
Dis gi mi biddet, si mi rit
Dat ic hir neder quame nu
Ende ic die sile toegede u,
Die ic hir brenge nu met mi.
Nu si(e)t, Lutgart, dit selve es si,
Die sile daer gi over badet.
Nu es die pine wel bestadet,
Die gi dor hare willet doegen,
Want gi se si(e)t met conden ogen.
Oc seggic u wel over waer
Dat si wel lange XL ijaer
Int vegevir hadde emmer moten
Noch wesen ende aldaer genoten
Dis si verdinde in haren tide.
Mar sijt in hogen ende blide
Ende uwes suchtens ave staet;
Want si nu hevet vol aflaet
f.26r°. Van allen sondeliken saken,
Ende oc verlaet van alre wraken.
Dis sijt wel seker, kare mijn:
Dat toget wel die clare schijn
Daer gise mede siet verclart.
Dis mach si danken u, Lutgart,
Te rechte meer dan imene el;
Want over een dat weten wel
Dat si ne ware nit so schire
Verloesset uten vegevire,
Noch oc verheven also saen
Te hemele, en haddi gedaen,
Die hare wel in staden stoedt,
Warbi si bliven sal verhoedt
Voert ewelic van allen sere."
Doe sprac die sile oc: „Got, die Here,
Hi motu lonen, maget vri,
Ende oc vergelden dat gi mi
Verloesset hebt ut alre pinen;
U vasten ende u disciplinen,
Daer gi u selven mede quellet,
Mi hevet alle noet bevellet,
Ende oc van XL ijaren lanc
(Dis motti hebben groten danc)
Dat vegevir al af gecochtt;
Mar dat gi mijns so wale roechtt,
Dat motu lonen Got, die goede."
Dos schit enwech met bliden moede
Die sile ende es opwert gecregen
Met Gode, die se heft gedregen
f.26v°. Ter groter feesten ginder boven,
Daer alle dingle Gode loven.
Doe was die maget harde vro,
Dis si verloesset sach also
Die sile; want si was verlaten
Van groter pinen utermaten,
Daer si tevoren mede sware
Plach al ineen verladen hare
Tote op din nameliken dach
Dat si die sile comen sach
Met groten schine also verclart.
Dis dankde Godes brut, Lutgart,
Met blider herten menechfout
Der eweliker Gods gewout,
Dat es Got selve, dis so saen
Van hem was hare bede ontfaen,
Ende oc met eeren ende vromen
Die dinc te goeden pointe comen.

VI. *Hoe si begerde wesen versekert van haren levene ende hoe si daeraf versekert wart.*

Men mach hir horen wonder groet.
Hoe Got, die alle dinc geboet,
Was ere maget onderdaen.
Die wel te rechte welt verstaen
Dat ic hem segge, hi mach bekinnen
Di vriheit van gerechter minnen.
f.27r°. Daer minne int herte es wel bedegen,
Daer plegt si gerne toe gewegen
Van alre baten groet gewin
Der silen daer si wonet in.
Dat comt bidie, alsic u seide,
Dat Got met sire almechtechheide
Hemselven onderdanech gevet
Der silen, die in minnen levet.
Dat provic bi Lutgarden wale,
Die sonder alle wedertale
Beide also vaste ende also stranc

1176 *l.* wetet.

Met harre starker minnen dwanc
Den hogsten coninc, onsen Here,
Dat si van hem ilanc so mere
In graciën wart op verheven,
Ende oc ilanc so eer gegeven
Wart hare algader dat si sochte;
Want hijs onsseggen nit ne mochte,
Noch ave breken met gewoude
Der minnen, dat si hebben woude.
Nochtan so schinet meere wonder
Dat si, die Gode brachte al onder
Met hare krachtechliker minnen,
Noit dogt in hare en wilde kinnen,
Noch nimene horen prisen mede
Dis goedes iwent dat si dede;
Mar alle wile ende alle wege
Hilt si har selven over trege,
Ende over slap ende ongerakt;
Oc hevet si altoes besakt
f.27v°. Dis goedes, dat men sach an hare.
Mar och si vol van sonden ware,
Was si altoes in groten sorgen;
Want si wel wiste dat verborgen
Den Godes ogen dinc engeene
Ne mochte sijn no groet no cleene,
Die men in dese werelt doet.
Dis was bevaen die maget goet
Met groten vare in allen stonden:
Si duchtte dat se om hare sonden
Die goede Got vertuschen [1]) mochte,
Waert dat hi binnen wel besochte
Har herte, daer si binnen droch
Dat haren sinne meest verwoch.
Mar doe die magt van hoge prise
Geweset hadde in derre wise
In groten vreesen lange stonde,
Ende in har selven nit ne conde
Gevinden it, dat haren moede,
Of cleene of groet, in staden stoede,
Began si suken enen raet
Warbi si enech toeverlaet
Vercrigen mochte, dat se sachte
Te troste ende oc te rasten brachte.
Din raet si hevet vonden saen;
Ic sal u seggen hoegedaen:
Op eenen nameliken dach
Daer si in kniegebede lach,
Began si bidden ende manen
Al suchtende met groten tranen
f.28r°. Din hosten coninc, onsen Here,
Dat hi die vrese, die so sere
Verloed har herte, al ave leide
Ende oc verleende sekerheide
Der silen binnen, dat si lise

1) Vgl. mhd. *vertusschen*, in trauer versetzen, betrüben (Lexer 3, 280).
1283 *l.* hogsten.

Ten eweliken paradise
Na desen live soude comen:
Dos mochte sijn hare al benomen
Die grote vreese ende anders nit.
Mar eer die maget denen schit
Ende eer si kirde van der stat
Aldaer si dis te Godes bat,
So es si worden wel in hogen
Meer dan u imen soude mogen
Geseggen wel met didscher spraken;
Want daer si lach metterre saken
Onledech ende bat te Gode,
So quam gevlogen een sijn bode
Van boven uten hogen trone,
(Ic wane het was en ingel schone)
Die hare brachte selc salut,
Daer si es mede comen ut
Der vreesen groet, daer si tevoren
Af hadde commer ende toren
Gedoget ende groten vaer;
Ende alse comen was aldaer
Die bode, sprac hi ende seide:
„Lutgart, die Godes mogentheide
Si motu eewelic gesterken
In dogden ende in goeden werken!
f.28v°. Ic ben hir comen, want ic weet
Dat gi gedoeget hebbet leet
Van vreesen, die u heft gedert
Wel lange; want gi sijt ververt
Van din dat gi nit wel en kinnet,
Al si dat gi nu Gode minnet
Met starken wille ende oc met vriën,
Wartoe die minne sal gediën;
Want dikke siet men, die wel sere
Van irsten minnen onsen Here
Dat si hen laten so vertregen
Dat si ne conen nit volplegen
Der Godes minnen, daer si in
So wel hen proeveden int begin;
Daeromme onssiedi dat van din
Oc die gelike u mach geschin.
Mar sijt te rasten, maget schone;
Die hogste coninc van den trone
Ontbiedet u dat hem so wale
Becomt u leven altemale
Ende oc u wesen, dat hijt al
Te goeden inde brengen sal.
Dit heft hi u ontbeden nu;
Dis danket hem, dat radic u;
So mogdi oc wel gerne, want
Gi selet iegen din viant
Met sire helpen vechten sege.
Nu blijft te Gode, ic vare enwege."
Doe dese wart gesproken waren,
So es die bode enwech gevaren
f.29r°. Tin schonen paradise wert

1294 *l.* Gode. — 1335 *l.* ontboden.

Die maget, die so was ververt
Tevoren, doe si dat verstoet,
Vant si getrostet haren moet,
So dat si an din selven tide
Stont op in hogen ende blide,
Ende oc gepaiset harde wale;
Want se dis Godes boden tale
Te rasten hadde weder brachtt
Tin tiden ende wel gesachtt
Dat ongemac van harre smerten.
Dis dankde si met blider herten
Ende oc met vriën wille sere
Den riken coninc, onsen Here.
Mar doe Lutgart, die maget fijn,
Geweset hadde en stukkelkin
Getrostet wel in derre wise,
Began si peisen weder lise,
Dat si versekert nit ne ware
Te vollen gnoch, noch van din vare
Geheelen troest en hadde nit
An dat gelof, dat hare onthit
Die ingel, die te hare quam.
Dis si daer ane exempel nam,
Dat die nature es also cranc
Van allen menschen, even lanc
Dat si in dese werelt leven,
Dat sonder vallen ende sneven
Nimen in dese werelt wijt
En can volleven sinen tijt,
f 29v°. Noch din volbrengen so, dat hi
Der Godes hulden seker si;
Daeromme wart die maget wert
Tin tiden weder so ververt
Dat si din troest van daer tevoren
Saen hevet weder al verloren.
Van irst began si weder duchten
Ende oc din swaren pas ontfruchten
Van dire wreeder Godes wraken,
Daer si moste emmer toe geraken,
Wart dat die sile so met sonden
Te ijonest besmettet worde vonden,
Dat si der wraken werdech ware.
Dos bleef die maget noch in vare
Tote an der stont dat quam die bode
Gesendet weder daer van Gode
Op ene wile, aldaer si sat
Ende al ineen te Gode bat
Dat hi noch bat van derre saken
Har herte wilde seker maken.
Aldaer die bode was gestaen,
So sprac hi toter maget saen:
„Lutgart, ic ben hir weder comen,
Want ic wel hebbe noch vernomen
Dat u mijn troest, din ic u gaf,
En hevet nit doen comen af
Der groter sorgen, die gi claget
Dat gise int herte binnen draget.
Mar sidermeer dat mine wart
Nit wale en connen u, Lutgart,
f.30r°. Gegeven sekerheiden gnoch,
Noch trostes oc na u gevoch,
So segget mi wat ende hoe
Gi selve willet dat ic doe
Warbi gi moget sijn verwert
Van dire onrasten, die u dert;
Ic saelt volbrengen, canic, dan;
Ochtic u selven wale en can
Te rasten dan gebrengen nit,
Lutgart, so mikket ende sit
Win gi begert dat boven mi
Van derre saken bode si
Tote u; hi salet emmer wesen."
Doe sprac die bode noch mettesen:
„Hir es in desen closter binnen,
Die Gode met gerechter minnen
Gevestet heft in haren moede,
Ene edele nonne ende eene goede,
Dat es van Raevie ver Marië[1]);
Wildi, Lutgart, dat si u lië
Dis selves oc dat ic u seide,
Si saels u liën sonder beide;
So hebbedi van tween orconden
Hiraf die warheit ondervonden.
Dos mogdi werden oppenbare
Ontcommert van din groten vare
Din gi noch Gode alteenen claget." —
„Ai, here", wedersprac die maget,
„Wat holpet dat gi dis gewoeget
Mariën, die har herte voeget
f.30v°. So simpellic an onsen Here,
Dat men ne can no min no mere
Vergronden noch genemen ware
Hoet tuschen hem staet ende hare.
Si es so schamel ende bloede
Dat si mi soude onttekken noede
Des iwent ochte cundech maken;
Al wiste si van derre saken
Al uten gronde die warheide,
Ic wane sijs mi nit ne seide.
Dis es mi liever dat sijs nit
En wete, wat so mi geschit
Darna; mar enen vroeden man,
Die wel te staden spreken can
Ende oc van heimeliken dingen
Sijn seggen wel te pointe bringen
Ende anders onderscheedech si,
Din sendet hare tote mi;
Hi sal mi mogen vele bat

1) *Marie van Raevie*, Marie de Rèves. Rèves is eene gemeente in Henegouwen ten zuid-oosten der Brabantsche stad Nijvel, ten noorden van Charleroi, en ten noord-oosten van Bergen (Mons) gelegen. Het was op de goederen van Iwain de Rèves, proost van Nijvel, dat de Awirs-nonnen zich aanvankelijk te Lillois gevestigd hadden en eenige jaren verbleven.

Getrosten dan die vrowe, opdat
Dat hi mi sekerlic verlijt
Dis selves, dis gi bode sijt."
Do sprac die bode aldaer hi stoet:
„Lutgart, nu houdet uwen moet
In rasten ende weset blide;
Dit sal geschin in corten tide."
Dos es die bode enwech gevaren.
Nu hort, ic sal u oppenbaren,
En laettijs u verwassen nit,
Wat sider es darna geschit:
f.31r°. Der dage sent nit vive en leden,
So quam gegaen, in weet gereden,
TAiwires in den closter mar
En ijongelinc schone ende clar,
Vol sere ijoegede ende wel
Gesettet, dapper ende snel,
Ende alles harde wel bequame;
Mar nit ne wisten sinen name
Die nonnen die dar waren binnen;
Want nit ne consten si bekinnen
Noch wie hi was, noch van wat lande.
Mar och hi hem dar wel bekande,
So quam hi gaende in dat parloer
Op enen tijt dat in den koer
Lutgart, die fine maget, was,
Aldaer si hare beden las.
Die bode, aldaer hi was gestaen,
So hevet hi begonnen saen
Dos spreken din ijonfrowen toe,
Die daer versament waren doe:
„Die Got, die al geleisten mach,
Verleen u", seit hi, „goeden dach,
Gi vrowen, ende u mote geven
Met hem dat ewelike leven." —
„Got lonu, vrint", die vrowen seiden.
Do sprac die bode: „In hoveschheiden
Badic u gerne, gi ijonfrowen,
Dat ic Lutgarden mochte schowen;
Die soudic harde gerne sin
Opdat het mochte mi geschin,
f.31v°. Lutgarden, meinic, van Sent Truden;
Comt si, ic sal doen hare luden
En orconschap, dat hort te hare,
Dis ic ontcommert gerne ware."
Na desen warden ginc te hant
Te rechte al dor den closterpant
Tote in den koer der vrowen eene,
Dar si Lutgarden vant allene,
Onledech sittende over dat
Dat si al noch te Gode bat,
Dat hise wilde van der saken,
Die hare wart, bat seker maken.
Dos gaf die nonne en teeken lise
Der maget fijn van hogen prise,
Dat si din bodeginge spreken.
Darna te samen dat si streken
Al dor din pant van utin kore;
Dos quamen si totin parlore.
Nu hort hoe tuschen hen verginc
Dat parlement: Die ijongelinc,
Doe hi die magt hem sach genaken,
So hevet hi met schonre spraken
Aldos begonnen een salut:
„Got houdu", seit hi, „Godes brut,
Got houdu, maget utvercoren;
Die selve Got, die hir tevoren
Van niwte alle dinc geboet,
Hi motu geven gracie groet
Van salechheiden, die u blive
Ende alle wege in u beclive." —
f.32r°. „Got lonu", wedersprac die maget;
„Dit mote ons allen sijn bedaget,
Mijn sute vrint, die dat begeren,
Ende alle dinc, die mogen deren,
Van ons geverret moten sijn"
Do sprac die bode: „Maget fijn,
Ic ben ens hoges heeren bode;
Ic ben gesendet hir van Gode,
Die alle dinc te rekkene hevet
Ende allen creaturen gevet
Dis hen behoevet int gevoch
Altoes ende alle wile gnoch.
Lutgart, hi grotet u met mi
Ende u ontbiedet oc dat gi
Sijt wel in hogen ende vro
Voertane meer; want hem also
Becomt algader dis gi pleget,
Alse u tevoren was geseget
Van sinen bode, al si dat sake
Dat u te vollen sine sprake
En conde wel getrosten nit;
Mar dis hi u bedroevet lit
Ende ongetrostet ende onblide.
Dor al dat hi u dis verlijde
Al over waer dat gi, Lutgart,
Vaste in den Godes prise wart,
Ende oc bequame u goede leven
Hem so, dat hi u soude geven
Na desen live teenen lone
Te spanne sonder inde crone,
f.32v°. Daromme sendet hi mi nu
Hir anderwerve noch tote u
Om u te seggene oppenbare
Dat gi u selven van din vare
Ontcommert, vrowe, die u dert,
Ende oc nemmeer en sijt ververt
Van desen stukken noch besorget;
Want Ihesus Kerst u heft verborget,
U brudegoem, ijonfrowe mijn,
Iegen din hogen vader sijn;
Want hem algader es bequame
So dat gi doet, want uwen name

1467 *l.* sire.

1564 *l.* so wat.

Hi heft met sire hant gescreven
In sinen boeke, ende oc gegeven
Darbinnen stat wel salechlike
Met allen, die te sinen rike
Geteekent sijn ende oc met vromen
Te goeden inde selen comen.
Dit seggic u in orconschapen
Der nonnen, brudere ende papen
Ende al dergerre, die hir staen.
Nu blift te Gode, ende ic moet gaen.
Oc motu allen Got behouden
Geluc ende eere, ende uwes wouden,
Ghi andre vrowen, die hir sijt
Versament nu op desen tijt." —
„Dat lonu Got", die nonnen seiden.
Doe streec hi wech al sonder beiden
Utin parlore ende es gecregen
Ter porten wert so lise plegen
f.33r°. Dis henen scheedens, dat men daer
Nit wale en wiste al over waer
Al welken wech hi henen ginc
Van daer, die schone ijongelinc,
Noch waer hi voer, noch wie hi was,
Alsic en lettel eer u las.
Idoch so hebbic vonden dat
Bescreven, dat die maget bat
Getrostet bleef van sire spraken
Dan imen mochte u cont gemaken.
Si bleef in hogen ende blide,
Si dankde Gode in allen tide
Dat si so wel versekert ware.
Dos es die maget van din vare
Verloesset bleven ewelike.
Danc hebbes Got van hemelrike!

VII. *Van din dat si sterven begerde ende hoe dat geverstet was ende van den roepene der wonden Gods.*

Lutgart, die maget wel bequame,
Doe si vernam dat die lichame
Met sinen cranken live nam
Der silen, dat si nit ne quam
Daer si begerde meer te sine
Dan in die werellike pine,
Dat es in dat verwende rike
Daer alle salege ewelike
f.33v°. Met Gode selen spannen crone
Ende oc ontfangen daer te lone
Dat lange leven sonder inde,
Ende oc die maget dat bekinde
Dat si ter eweliker joyen
Dar dikke har herte af plach vervroyen
In goeden hope, nit ne conde
Volcomen even langen stonde
Dat si mettesen live sware
Alteenen dos verladen ware,
Began si pensen harde lise
In welkerhande slachte wise
Si dis te boven comen mochte.
So lange si met staden sochte
Den raet hirop, dat si te lest
Hilt over nuttest ende best
Dat si te Gode bidden soude
Dat hi die sile loessen woude
Van allre werelliker qualen
Ende oc te sinen rike halen.
Aldos so ginc die maget fijn,
Die langer nit ne gherde sijn
In dese werelt, bidden Gode
Op enen tijt, dat hi gebode
Die sile van den live scheeden,
So dat der eweliker veeden
Tuschen den viant ende hare
Bi sinen wille en inde ware;
Want evenlanc dat si tonstaden
Met broschen live was verladen,
f.34r°. So moste si met swaren wige
Din fellen nied van sinen krige
Vroch ende spade wederstaen,
Daer hi met waende hare ondergaen.
Dat hogste goet dat si begerde,
Dit was dat so Lutgarden derde
Tin tiden, dat si omme dat
Wel menechwerf te Gode bat
Dat hise wilde ut alre noet
Verloessen ende, na die doet,
Van desen live wilde brengen,
Dar si met vrouden mochte singen
Din suten sanc, dar ginder boven
Die magede alle mede loven,
Die daer met eeren spannen crone,
Den hogsten coninc van den trone.
Mar Got, die alle dinge weet
Ende oc te gevene es gereet
Dat hen gerievet, allen menschen,
Bat dan si selven mogen wenschen,
Omdat hi wiste wel dat hare
Dat langer leven beter ware,
Ende oc dat sire winnen mochte
Meer an, dat harre silen dochte,
Dan si nu schide van den live,
Daromme, al plach hi wesen rive
Lutgarden ie van sinen ghichten,
Daer hise mede plach verlichten
Van ongemake och van meswenden,
Och sinen troest dar iegen senden
f 34v°. Gelijc dat hi den goeden pleget
Altoes, so hevet hi onsseget
Nochtan der maget dat si bat
Tin selven tiden, omme dat
Dat hi die sile wilde binnen
Noch ciren bat met sire minnen,
Ende oc dis hi har herte fijn

1625 *l.* alre.

Noch wilde bat volmaket sijn
In dogden ende in karitaten,
Eer hise scheeden wilde laten
Ut derre werelt, ochte geven
Der silen deewelike leven,
Ochte in den rike sijn ontfaen.
Doch hevet hire it toegedaen
Warbi dat si gepaiset bleef
Van besechheiden, die si dreef,
Ende oc te rasten weder quam;
Want doe die sute Got vernam
Van desen stukken haren wille,
Din si int herte droech al stille,
So hevet hi op eenen dach
Dat si geknilt in beden lach,
Daer si wel hevet in gedurt,
Lutgarden haren gheest ontfurt
So lise, dat si selve aldoc
En conde nit geweten hoe.
Si wart verheven sonder hant
Daer si har selven staende vant
In eene stat van groten prise,
Daer si van menegerhande wise
f.35r°. Die grote cirheit hevet vonden;
Want daer die schone bloemen stonden,
Die so met haren suten ghoere
Die stede cirden wel ter koere,
Dat het Lutgarden wel bequam.
Mar wat si noch aldaer vernam
Salic u seggen, hort na mi:
Die maget edel ende vri,
Die stont met wondere al bevaen,
Si sach beneven hare staen
Den sone Gods van hemelrike,
Die stont bi hare also gelike
Al bloet met sinen verschen wonden,
Alse och hi an din selven stonden
Verloesset van den cruce ware;
Aldosterwijs hi quam te hare
Gestreken lise aldaer si stoet.
Doe wart verwandelt al die moet
Lutgarden, want si sach al roet
Van bloede sine wonden groet.
Mar Ihesus Cristus, Got die here,
Doe hi die maget also sere
Sach wederslegen, sonder beide
Ghinc hi se trosten ende seide:
„Lutgart, mine utvercorne wert,
Ic weet nu wale wat u dert;
Warumme sidi so verssaget?
Sijt wel te rasten, schone maget;
Ic bent, Ihesus, u brudegoem;
Siet op mi ende nemet ghoem,
f.35v°. Lutgart, och gi mi it bekinnet;
Ic ben degene din gi minnet
Met vriër herten sonder wanc;
Dis we(e)tic u wel groten danc;
Oc salic u met vollen loene
Dat wel vergelden, maget schone,
Opdat gi blivet vaste in desen.
Nu latet dan u clagen wesen
Dat gi so dekke doet, Lutgart,
Van din dat gi so gerne wart
Ontladen van der werelt pinen
Ende oc gesellet metten minen,
Die in dat schone paradijs
Nu dragen dat gebloide rijs;
Want daer seldi wel mogen comen
Al sonder waen meer tuwen vromen
Hirnamals ende nit te spade,
Opdat gi doet dat ic u rade.
Mijn raet hi es dat gi u nit
En laett verwassen, mar besit
Die grote wonden die hir staen
In minen live wide ontdaen,
Ende oc vernemet har gelut
Dat si hir maken, schone brut,
Aldaer si staen in minen live.
Hort hoe si roepen alle vive;
Si ropen alle sonderlinge.
Nu hort, Lutgart, wel har gedinge,
Ende al dat si u leeren nu,
Onthoudet wel, dat radic u."
f 36r°. Do wart Lutgart, die vrië maget
Van din ilanc so meer verssaget,
Dat si so roet die wonden sach.
Ontfarmelic si seide: „Owach,
Ai, sute Got, ai, sute Here,
Dor recht soudic u minnen sere,
Dat gi dor minen wille doeget
Die wonden die gi hir betoeget;
Mar wat die wonden roepen nu,
Dat segget mi, dis biddic u.
Dat si mi heeten, da ic gerne,
Want nit nes recht dat ics hen werne". —
Doe sprac hi voert: „Wel schone brut,
Ic sal u seggen har gelut;
Har roepen, dats dat si u manen
Dat gi met ernsteliken tranen,
Daer gi u met selt moten quellen,
Die grote abolge selt bevellen,
Die hebben die in sonden sijn
Verdint iegen den vader mijn.
So mogen si der plagen wreet
Onstaen, die hen nu es gereet,
Ende oc daertoe te haren vromen
Te sire soenen weder comen." —
Doe sprac oc dos die vrowe voert:
„Dit roepen hebbic wel gehort;
Dat mi gebieden uwe wonden,
Dat salic gerne in allen stonden
Al sonder wanc, dach ende nacht
Volbrengen al na mine macht.
f.36v°, Nu biddic u, wel sute Here

1738 *hs.* minem. — 1767 *l.* dadic of doe ic.

Dat gi dor uwes selves eere
Mi gracie ende spoet verleenet
Al te volbrengene dat gi meenet,
So dat in staden moge staen
Die pine die ic sal angaen
Allen dengenen sonderlinge,
Die ic ontfa in mijn gedinge,
Ende die mi uwe wonden groet,
Die ic beschowet hebbe al bloet,
Te minen trowen hebben nu
Bevolen; Got, dis biddic u." —
Na desen warden sonder beide
Die Godes sone weder seide:
„Dat salic gerne doen, Lutgart;
Nu kirt dan weder ende vart
Daer gi volplegen moget des;
Want dat u hir bevolen es
Nu terre wilen, maget fijn,
Dat moet bi u gevordert sijn."
Doe dese tale har inde nam,
Die gheest her weder tale quam
Te din lichame, ende altehant
Stont op die maget, die hare vant
Noch liggende op die selve stede
Daer si tevoren hare bede
Begonnen hadde; ende alse doe
Lutgart, die peinsede emmertoe
Al noch om dat si heft vernomen,
Was wel te rasten weder comen,
f.37r°. Began si loven harde sere
Met blider herten onsen Here
Omdat hi hevet wel gesachtt
Al haren commer ende brachtt
Har herte wel te rasten weder.
Dos bleef die maget lange seder
Met groten rasten, sonder clage
Hem dienende al har levedage.

VIII. *Van den paus Innocentiuse die te hare quam tire wilen dat hi verschit.*

En paus te Rome wilen was
Daer ic hir vore u ave las,
Die hit her Innocentius [1].
Nochtan, al hit die here aldus,
En heft hi nit gedaen in schijn
Met werken, dat die name sijn
Te rechte an hem bestadet ware;
Want beide stille ende oppenbare
So plach hi doen in somen stonden
Daer hi met hevet hem ontfonden
Van sinen name dat bedit;
Want al te sere hi hem verlit
Op sine grote auctoriteit:
Ende om die grote werdechheit
Die hem verleende Got die goede,
So was hi van so hogen moede
f.37v°. Dat het quam sider hem te schaden;
Want hi met noseliken daden
So verre plach hem buten leiden
Den wegen van onnoselheiden,
Dat het verginc hem sent te leede.
Want, alse quam te din gescheede
Die sile, daer si laten soude
Dit lijf ende in die Gods gewoude
Enwege varen loen ontfaen
Van allen dat si ie gedaen
Tevoren hadde in haren dagen,
(Alse alle silen oit plagen
Ende emmermeer oc selen plien;
Dis igewelc hem mach onssin
Die metten sonden ommegaet)
En conde si dat volle aflaet
Vercrigen nit noch dat pardon,
Dat hi plach andren lieden doen
In sinen live wilen eere
Die paus mar, die grote heere.
Mar dis hi selve daer tevoren
Dis tides hadde en deel verloren
Met argen werken ende boese,
Ende oc gelevet roekeloese
Gelijc dat menech ander pleget,
So wart die siele aldaer geweget
Daer si began gevulen schire
Der pinen van den vegevire
Swar utermaten ende groet;
Want Got, die alle dinc geboet,
f.38r°. Sententie heft also gegeven
Omdat si was besmettet bleven
Van groten sonden ende swar,
Die Innocens, die paus mar,
En hadde wel gebetert nit
Eer hi van derre werelt schit.
Mar wildi dat ic u bediede
Wat an din stonden oc geschide
Warbi dit selve es oppenbart?
Tin selven tiden lach Lutgart,
Die Godes brut, in kniegebede
Ende een gebet met goeme dede
Te Gode wert op eenen dach
Daer si bi wilen beden plach,
Dat was tin nameliken stonden
Dat wart dis heeren sile ontbonden
Van din lichame ende es gevaren
De sonden, die an hare waren,
Int purgatorie arnen sere;
Want dat jujeerde Got, die here.
Aldaer die magt van groten prise
Gelegen was in derre wise
Ende harre beden soude plegen,

1) *Innocentius III*, geboren 1161, overleden 16 Juli 1216. Hij was paus van 1198 tot 1216.

1857 *l.* pardoen. — 1890 *l.* jugeerde.

Gevil dat si op heft geslegen
Hare ogen beide; ende also saen
Sach si beneven hare staen
Dis heeren sile in groten pinen;
Want si die vlammen sach beschinen
Die sile omtrent in allen staden
So einselic ende oc verladen,
f.38v°. Dat si tevoren die gelike
En hadde nie in erterike
Noch horen seggen noch gesin.
Dis wart die maget so van din
Verssaget dat si rip „owi”
Met luder stemmen: „segget mi
Van Godes halven wie gi sijt;
Dis manic u dat gi mi lijt;
Van Godes halven manics u
Eer gi mi naerre comet nu;
Want u gelike en sagic nie;
Dis varet mi dat ic u sie
Met groter vlammen dos onsteken;
Nu spreket, och gi moget spreken.”
Doe sprac degene weder dus
Ende seide: „Her Innocentius
Was ic genamet hir tevoren;
Te Rome was ic paus gekoren;
Mar nit ne volgedic din name;
Mijn leven dat was onbequame
Den coninc van den hogen trone;
Daeromme ontfa ic nu te lone
Die grote pine, die ic drage
Ende toten ijoncsten doemesdage
Sal moten dragen, maget goet,
Hen si dat gi mi helpe doet;
Want over waer hebbic vernomen
Dat gi mi moget harde vromen
Ende oc verwerven mi met beden
De meltheit van der Gods geneden,
f.39r°. Opdat gi willet onderstaen
Vor mi te biddene ende ontfaen
In u gedinge, maget wert;
Want alles dis dat gi begert,
Dis es u onsteech ende hout
Die Got, die alles heft gewout.
Nu biddet dan, wel sute maget,
Hem din gi also wel behaget,
Dat hem ontfarme mire noet,
Die ic nu doege vele groet
Ende oc sal dragen harde swar
Hirna noch harde menech ijar.” —
„Acharme”, sprac met dro(e)ven moede
Doe weder dus Lutgart die goede;
„Wel sute here, en sidi dan
Daer al die werelt hovef dede an
Ende oc van Gode wart verheven
So hoge, dat u was gegeven
Te rekkene al die werelt wijt?
Hoe quam dat gi dan uwen tijt
Bestadet so kaitivechlike,
Dat gi din suten hemelrike
En moget noch genaken nit,
Mar pine swar ende oc verdrit
Alnoch om uwe sonden doeget,
Gelijc dat gi mi nu betoeget?”
Antwerde gaf al sonder beide
Die sile weder ende seide:
„Te rechte, vrowe, u wondert dis
Dat ic so dul was ende ris
f.39v°. Dat ic verdinde derre wraken;
Iedoch, drie sonderlinge saken
Si daden mi dat ic ontfa
Die pine groet, daer ic in sta;
Dat sijn drie commerlike sonden
Daer ic was lange met gebonden
In minen live, maget reene,
So groet dat igewelc allene
Der hellen pine werdech maket
Die siele, daer si toe geraket;
Daer waric toe gewiset oc
Dis ikker toe mijn herte ontploc
Ende in genugten die ontfinc;
Mar eene vromelike dinc
Geschide mi in minen dagen
Dis ic en darf mi nit beclagen
Al noch dat het mi es geschit;
Want na dat mi mijn herte rit,
So dedic enen closter stichten
Daer ic in gaf van minen ghichten
In onser suter Vrowen eere,
Die ic van herten minde sere.
Dat stont mi harde wel in staden;
Want si, die vol es van genaden
Ende oc te helpene es gereet
Altoes hen allen die si weet
Dat hare dienen sonder wanc,
Si mi verwarf, dis hebbe danc,
Eer ic volquam te minen inde,
Dat ic mi selven wel bekinde
f.40r°. Ende oc die sonden alle drie
Versach, daer ic tevoren nie
Te bichten af en was gegaen;
Oc hevet si mi doen ontfaen
Daeraf van rowen ene smerte
Eer ic verschit, die mi dat herte
Dorginc met eenen groten sere
Bi der gewelt van onsen Here,
Dat ikker af te bichten ginc;
Also warbi dat ic ontfinc
De gracie van der Godes hulden,
Die ic met minen groten schulden,
Als ic u seide aldaer tevoren,
Wel langen tijt hadde al verloren.
Aldos so benic, vrowe, ontfaren
Dengenen die daer comen waren

1946 *l.* hoefdede. Zie *Mnl. Wdb.* op hoveden, 1e Art.

Om mi te trekkene altehant
Ter hellen wert, din mi ontfant
Die Godes moeder, onse Vrowe.
Oc hevet si wel grote trowe
Alsent getoget ane mi;
Ic mach u seggen, maget vri,
In wat maniren ende hoe:
In din dat si mi hevet toe
Verworven dat ic mochte nu
Hir selve comen togen u
Din swaren commer ende groet,
Ende oc die ijammerlike noet
Die mi verwegt in allen sinnen
U mochte, vrowe, doen bekinnen,
f.40v°. Ende oc u selven bidden dis
Dat gi, die hebbet uwen kis
Van allen din dat gi begert,
Magt utvercoren ende wert,
Te Gode badet dor genade
Dat hi it loessenessen dade
Mi armen ende mi kaitiven,
Die sal in pinen moten bliven
Tote op den ijoncsten doemesdach;
Dis mi failliren nit ne mach,
Hen si dat gi mi wilt beijagen
En deel afflaets van mire plagen.
Dis manic u bi selker trowen
Die gi sijt schuldech onser Vrowen,
Die mi hir sendet omme dat
Dat ic dis hebben sal te bat,
Dat gi, die sijt van machte rike,
Mi staet in staden vromelike
Met uwen beden, so dat mi
Die pine swar gecortet si,
Die ic wel lange doegen moet.
Mar wildi weten, maget goet,
Welc sijn die sondelike saken?
Hort hare, ic salse u cundech maken,
Die ic ontgelde nu so sware."
Doe ginc hi saen betogen hare
Die dri mesdade al ut ende ut,
Die sent Lutgart, die Godes brut,
Oc oppenbarde al uten gronde
Din goeden man met haren monde,
f.41r°. Die hare vite sent bescreef,
Daer in te seggene achter bleef
Welc dat si waren die mesdade.
Mar dat was al gedaen met rade.
Wetti warumme het was gedaen?
Wildi, ic saelt u doen verstaen:
Die goede man, diet achter lit
Te seggene, hine wilde nit
Van also sondeliken saken
Din paus te nimaren maken;
Daromme latic achter nu
Die saken oc te seggene u;
Want dat men van din paus seide
Warbi dat sine werdechheide
Besmettet worde, en vugde nit.
Daromme dat al achter lit
Die vroede man, die iacobijn,
Die tirst volmakede in latijn
Der vrowen vite; oc latic dat
Te seggene u, want vele bat
Dis swigen mi nu dunket vugen.
Dis motti laten u genugen
Dat selve dat ghijs hebt gehoert.
Wildi nochten, ic seggu voert
Hoe si van een gescheeden sijn,
Die sile ende oc die maget fijn.
Tirst dat die sile in derre wise
Getalet hadde, es si wel lise
Al sonder beide enwech gecregen.
Doe ginc Lutgart van irsten plegen
f.41v°. Wel starker beden over hare;
Want dat dis wel te doene ware
Si hevet over waer vernomen.
Oc es Lutgart, die vrowe, comen
Dis anders dages na den sede
Betide in die kapittelstede
Ende allen din ijonfrowen daer
Heft cont gemaket ende maer
Gestadelic met groten gome,
Dat doet die paus was van Rome,
Daer die ijonfrowen min no mere
En wisten af; oc bat si sere
Din nonnen dat si allegader
Die sile hars gheestelikes vader
Van harre pinen swar ontloeden
Met beden ende in staden stoeden
Getrowelike sonder wanc:
Want si dis souden hebben danc
Van Gode ende oc van onser Vrowen,
Waert dat si dat met goeder trowen
Ende oc met goeden wille daden,
So dat het mochte staen in staden
Der silen, die so was verswart.
Oc heft die maget fijn, Lutgart,
Al hare macht daer toe gedaen,
Warbi si mochte in staden staen
Dis paus silen Innocents
Ende ave coepen dis torments
En deel, daer si om hare sonden
So vaste mede was gebonden.
f.42r°. Si ginc te hant met disciplinen
Har lijf castiën ende pinen
Ende oc met moruliken tranen
Der silen Gode so vermanen
Wel dikke ende oc wel menechfout
Dat hi, die alles heft gewout
Ende oc beschikket alle dinc,
Lutgarden bede gerne ontfinc
Over der silen pine swar.
Dat darric seggen over waer,

2086 *hs.* Betide in tide....

Want Got bi sire ontfarmechheide
Lutgarden noit nit nonsseide
Van selken dingen; mar te hant
Gereet si allewege vant
Dat si van Gode wilde ontfaen:
So hevet si oc nu gedaen.

IX. *Van mester Yanne die te hare quam tire wilen dat hi versceeden was.*

Hebdi vernomen, gi prelate,
Die u verheffet boven mate,
Dit bispel, dat ic u vertrac
Nu terre wilen, doe ic sprac
Van enen paus, die te sere
Hem plach verheffen wilen ere,
Daer ic dat bispel ave las
Dat ijammerlic te horne was?
Hebdi vernomen ende wale
f.42v°. Daeraf onthouden mine tale?
So radic u dat gi begevet
Der sonden, daer gi over snevet
So menechwerf in uwen dagen,
Opdat gi wilt der wreeder plagen
Onstaen, die sonder al gemes
Dengenen toe te comene es,
Die hen der sonden nit ne miden,
Mar al te roekelose liden
Al haren tijt, ende achter laten
Dat goet van gheesteliker baten,
Ende oc din fellen losengir,
Din viant quaet, din bosen ghir,
Al willens laten hen verdoren.
Mar selke sijn die noede horen
Dat imen seget hen dor goet;
Want so dengenen es har moet
Verheven, dat si over quaet
Al houden anders mannes raet,
Al es hi beter dan de hare.
Hirbi so comet dat si sware
Te ijoncsten vallen enen val
So groet, dat si verboren al
Der Godes hulden; want si laten
Den rechten wech van karitaten
Ende ommegaen met haren erigen.
Mar beter es dat ic des swige
Dan ic te na din heren sprake,
Die willen leven met gemake.
Nu late wi dit bliven dan
f.43r°. Ende een exempel, daer ons an
Geleget meer van onser vromen,
Ende oc dat u sal bat becomen
Dan dat ic u hirvoren seide,
Verstaet, ende andre besechheide
Al ave legget ende hoert
Dat ic u sal vertrekken voert:
En heilech man tin tiden was
Dar ic hir vore u ave las
Die meester Yan oc was genamet [1]).
Din goeden man wel heft betamet
Van sinen name dat bedit;
Want hi din viant nit ne lit
Met sire lust hem ondergaen,
Die gracie, die hi hadde ontfaen
Beide in den name ende in maniren,
Dar selken andren plegt failliren
Die nit ne volgen din bediede
Van haren name, alse oc geschide
Din paus, dis sent hadde toren.
Mar alsic seide u hirtevoren,
Om dis hi was Lutgarden cont,
So hadde si ter selver stont
Har herte fijn an hem geleget,
Alse deen vrint an den andren pleget,
Die hen met trowen onderminnen.
Oc hevet si hem doen bekinnen
Van haren moede al die gedachte,
Die si hem al tevoren brachte
In biechten; want hi was so vroet
f.43v°. Dat hi wel hare in staden stoet
Met sinen rade in allen stonden.
Oc hevet si wel ondervonden
Dat hi van graciliken lichte
Hadde eene sunderlinge ghichte
Die hem verclarde sinen sin
So datter Got oc restede in;
Dat wel betogden sine wart.
Dis was te vrinder hem Lutgart,
Die magt, die alle dogde minde
Daer sire an imene it bekinde.
Oc was hi dis te vrinder hare
Dat hi wel wiste al oppenbare
Dat si ter eweliker brut
Van Gode was vercoren ut
Ende oc har leven altemale
Bequam den riken Gode wale.
Dos waren dese twee gesellet
In karitaten, die bevellet
Beide alle nose ende allen strijt.
Oc hadden si op enen tijt
Also gedregen overeen

1) Volgens eene nota der Bollandisten is deze Jan van Lier en wordt hij vermeld door Jacob van Vitry in zijne *Historia Occidentalis*, cap. IX. Cantimpré zegt van hem in de *Vita Lutgardis* (I, 22): „Erat illo in tempore Magister Joannes de Liro, dioecesis Leodiensis, vir utique in omni sanctitate praecipuus." Op zijn raad was het dat Sinte Lutgart het klooster der H. Katharina, te Sint-Truiden, voor dat van Awirs verliet. Hij komt als getuige voor in een akte van 1202, waarbij de St. Stevenskerk, te Awirs, aan de Benedictijnernonnen, aldaar gevestigd, geschonken wordt.

2180 Glosse: Johannes gratia Dei interpretatur.
2182 *l.* Dat. — 2190 *l.* Als (?).

Dat deen den andren van hen tween,
Die tirst dat leven laten sonde,
Opdat dis Got gehingen woude,
Vertogen soude ende doen verstaen
Wat ingemente hi hadde ontfaen
Daer igewelken na sijn leven
Gerecht vonnesse werdt gegeven.
Dit hadden dese twee gelieven
f.44r°. Gesereven in der herten brieve
So vaste ende oc geconfirmeert
Dat Got, die alle dinc ingeert,
Dat hilt gestade ende over goet;
Want hi sach harre beider moet
Gevestet so in karitaten,
Dat hi geschin dat wilde laten.
Mar wildi dat ic u bediede
Noch voert hoe sider dat geschide,
Ic saelt u seggen of oc can.
Die heilege here, mester Yan,
Ens tides wart also beraden
Dat hi dor Gode wilde ontladen
Die arme kerken van din lande
Van enen commerliken bande,
Daer si so waren met gebonden
Dat si henselven nit ne conden
Van commere ende van mesquamen,
Daer si bi dikke schade namen,
Berichten wel tin selven tiden;
Want nit ne plagen hen vermiden
Die ommesaten, die gebure
Van moijenessen, die te sure
Din armen kerken dikke wart;
Want al te fel ende al te hart
So waren si din Godes husen.
Dis mosten clostere ende clusen
Verdragen dikke pine swar.
Daeromme wart die here mar
Also beraden dat hi woude
f.44v°. Te Rome varen, daer hi soude
Din armen clostren van omtrent
Verwerven enech muniment,
Warbi si mochten wedernieden
Die boesheit van den dommen lieden
Die hen wel dikke daden toren;
Want hen van selken wart ontsworen
Har recht, van selken af tebroken
Al met gewoude ende ongewroken.
Dos mosten die gedshuse aldaer
Wel dikke doegen pine swar.
Mar doe geporret was die here
Te plegene in die Godes eere
Der besechheiden, dire ic u
En deel gewagen hebbe nu,
Eer hi volbrachte sine vart
Te halven, wart hi so verswart
Van qualen migel ende groet,
Dat hi gesmaket heft der doet,
Alst igewelken van ons allen
Te sinen pointe moet gevallen;
Mar dat ne darf hi clagen nit,
Die goede man, want hi verschit
In goeden pointe, alsi dat sake
Dat het te groten ongemake
Dengenen quam ende oc te schaden,
Die hem die vart beginnen daden.
Mar doe die here in derre wise
Verscheeden was, tijn paradise
So wart gevuret altehant
f.45r°. Die si(e)le, ende in dat vremde lant
So wart begraven die lichame,
Die langen tijt al sonder blame
Hadde in de werelt hir gestaen
Ende oc wel menege eere ontfaen.
Nu salic u vertrekken voert
Dat u sal dunken ongehoert;
Nochtan salic u seggen waer:
Tin tiden dat die here mar
Verscheeden was in vremden lande,
So stont t Aiwires in den pande
Lutgart, die maget goedertiren,
Die nit ne wiste in wat maniren
Noch hoe die saken waren comen;
Want sijs en hadde nit vernomen
Noch met gescrefte, noch met talen,
Noch nit gehoert van sire qualen.
Aldaer Lutgart, die vrowe goet,
T Aiwires in den closter stoet,
So sach si comen werdelike
Din here gaende also gelike
Als och hi noch te live ware;
Oc was hi wel, dat dochte hare,
Gesont, in hogen ende vro;
Aldaer hi gaende quam also,
Boet hi der vrowen goeden dach.
Lutgart, doe sine comen sach,
Gaf si hem teeken dat hi ginge
Besiden uten closterringe,
Want daer so wilde sine spreken.
f.45v°. Aldos enwege dat si streken
Daer udewert al moetgemeene,
Daer sine spreken wilde allene;
Ende alse daer besiden quamen
Die twee gelieve aldos tesamen,
So hit Lutgart, die maget fijn,
Din heere willecome sijn.
„Got lonu, vrowe," sprac die heere;
„Die selve Got, die emmermeere
Ende ewelic regneren sal,
Hi motu meeren u geval
Ende u geluc in allen stonden,
Ende u van lachtere ende sonden
Altoes behuden, ende geven
Met hem dat eewelike leven."
Darna so sprac die heere voert:

2235 *l.* of ic. — 2265 *l.* godshuse.

„Dis gi en hebt noch nit gehoert,
Salic u seggen, werde vrowe;
Mar dis en hebt engeenen rowe,
Noch seer int herte binnen; want
Die merket ende wel bekant
Dat sinen vrint geluc geschit,
Hine motes hem bedroeven nit.
Nu hoert dan na mine wart,
Wel sute vrowe mijn, Lutgart:
Ic ben al nu te derre wilen
Verscheeden over hondert milen
In vremden lande, aldaer ic quam
Gevaren, daer mi dleven nam
Van groter sikheit ene quale.
f.46r°. Mar Goddanc, dats mi comen wale,
Want mi gewiset es te lone
Te spanne deewelike crone,
Dire ic verdinde in minen tide;
Dis benic wel terechte blide.
Mar dis men al geleisten moet
Van rechtes halven, maget goet,
Dat men geloft met vriën wille
Ochte oppenbarlic, ochte stille,
Daromme benic comen nu
Mi quiten, vrowe, iegen u
Van din gelove daer ic af
Te borge u mine trowe gaf,
Dat ic dat soude wel volbrengen
Opdat dis wilde Got gehingen;
Dat was dat ic u, maget vri,
Opdat ic storve eer danc ghi,
Sonde over ende [1]) doen verstaen
Wat iugemente ic hadde ontfaen.
Dit salic doen, vrowe, wel gerne:
Die viant pijnde mi te derne
Doe ic versceit met sinen treken,
Want hi mi wilde al ave breken
Met sinen logenliken clagen
Dis ic verdinde in minen dagen.
Mar Got hi motes hebben danc,
Sijn orconde was daer te cranc.
Dis wardic hem tin selven stonden
Met Gods vonnesse aldaer ontfonden.
Dos benic comen, maget schone,
f.46v°. Daerboven toten hogen trone
Daer ic sal resten ewelike
Met Gode van den hemelrike."
Doe was gesproken dese tale,
So wart ontgeven altemale
Lutgarden harre sinne cracht,
Sodat si neder in ommacht
Gesonken es aldaer si stoet;
Want so verwandelt haren moet
Es worden van der spraken sijn,
Dat nit ne conde har herte fijn
Gedragen dat si daer vernam.
Mar alse weder doe bequam
Van din ommachte, al sonder beide
So sprac die maget ende seide:
„Acharme, sute mester Yan,
En sidi nu verscheeden dan?
En salic u dan, sute here,
In dese werelt nemmermere
Na dese wile mogen schowen?
Dat es mi swar, in rechten trowen.
Oc saelt mi dikke wesen quaet;
Dis eest mi leet, haddikkes raet.
Idoch so dankic des algader
Gode, onsen eeweliken vader,
Want ic verneme an din abijt,
Daer gi nu met gecleedet sijt,
Dat gi ter feesten sijt gerakt
Die alle dingle blide makt.
Dis biddic u dat gi mi nit
f.47r°. En helet langer dat bedit
Van desen cledren, die gi draget."
Doe sprac hi weder: „Schone maget,
Dit salic u wel gerne seggen,
Wildire u merxel ane leggen:
Dat irste, wit ende onbesmett,
Dat wilic, vrowe, dat gi wett,
Bedidt dat suvre leven mijn,
Die reinechheit ensch ende fijn
Die ic behilt met sorgen groet
Tote op den tijt van mire doet;
Dat ander, roet als eer scharlaken,
Beteekent dat ic vele saken
Der Godes willen ondernam,
Daer mi groet doegen ave quam;
Dat derde, dat u dunket blau
Gelijc den halse van den pau,
Beteekent, vrowe, al sonder waen,
Dat alle wege was ontdaen
Dat herte mijn ter Godes minnen:
Die ufendic altoes daer binnen
Getrowelic in minen tide;
Daertoe was si ontploken wide
Altoes te hemelrike wert.
Omdat ic hebbe dat begert
Gestadelic in minen dagen,
So salic eewelike dragen
Daerboven in den hogen trone
De dire cleeder ende schone
Die gi mi an nu hebben sit.
f.47v°. Nu wetti, vrowe, dat bedit
Van minen cleedren altemale;
Nu korte wi dan dese tale,
Want ic moet henen varen nu;
Den suten Got bevelic u."

1) *Over ende* d i. *ter zijde, à part, in het geheim.* Zie Lübben, *Mnd. Wtb.* op *ende*.
2338 *l.* Hin (?). — 2339 *l.* horet. — 2362 *l.* danne. — 2365 *l.* vrowe, doen.

2417 *l.* een. — 2419 *l.* Dor.

Doe dese wart gesproken waren,
So es die sile enwech gevaren
Wel lise, ende oc die maget reene
Es bleven staende daer alleene,
Die noch verssaget was van din
Dat si daer hadde also gesin
Die sile comen; mar idoch,
Al was si dis bedroevet noch
Dat si hadde eenen vrint verloren,
Lief ende wert ende utvercoren,
Nochtan so hevet si wel sere
Van din gedanket onsen Here
Dat hi din viant was onstaen
Ende in possessie oc gedaen
In hemelrike ginder boven,
Daer alle dingle Gode loven.
Mar doe die magt van hogen prise
Vernomen hadde in derre wise
Van mester Yanne die niemare,
Die nimen el behalven hare
Noch doe en hadde aldaer vernomen,
(Want si ne conde nit gecomen
So saen van also verren lande)
So kirde weder dor die pande
Daer binnen wert die maget fijn.
f.48r°. Dar ginc si cere suster sijn,
Die oc begeven was aldaer
T Aiwires, maken oppenbar
Hars bruder, meester Yannes, doet.
Dis hadde serechheide groet
Die vrowe, doe si dat vernam.
Aldos t Aiwires binnen quam
Van meester Yanne die niemerde,
Die imen lettel goet begerde
Te horne daer, al mostet wesen.
Doe gingen die ijonfrowen lesen
Deene enen soutre, dandre twee,
De derde min, de virde mee,
Nadat hen Got int herte gaf.
Dat daden si om comen af
Die pine van dit vegevire
Der silen, so dat si it schire
Daer ave werden mochte ontladen,
Waert dat si ware van mesdaden
Te ijoncst besmettet bleven it,
Eer si van derre werelt schit,
Die si outgelden moste aldaer.
Dis nit ne wisten over waer
Die andre vrowen int gemeene,
Al wiste dat Lutgart allene;
Nochtan, al was si seker dis,
Hars selves schade ende hars verlis,
Dat si verdroch van sire doet,
Si heft gewerdert also groet,
Dat sijs al tongemake bleef
f.48v°. Ende oc wel groten rowe dreef

2481 *l.* van din.

Daerave sent wel lange stonde,
Want sijs vergeten nit ne conde;
Mar Ihesus Cristus, Got die goede,
Die wale wiste hoe was te moede
Lutgarden, sire vriër magt,
Die haren vrint dos hefft geclagt,
Omdat hi weder van din rowe
Verloessen wilde die ijonfrowe,
So hevet hi op enen dach,
Daer si geknikt in beden lach,
Gesendet ene stemme lise
Die sprac te hare in derre wise:
„Lutgart, mine utvercorne goet,
Warumme droevet dos u moet?
Warumme weenedi dos sere
Ende u verswart ilanc so mere
Met groten rowe om enen man?
En benic u nit beter dan
Dan u X andre souden sijn?"
Dit was gesproken in latijn;
Daromme en heft sijs nit verstaen.
Dis dedsi hare outbinden saen
Die selve wart ere andre vrowen,
Diet hare ontbant te goeder trowen,
Want si gelettert was so wale
Dat si verstont al selke tale
Bat dan Lutgart, die dat bedit
Van din latine en conde nit
Verstaen, al conde si dat lesen.
f.49r°. Idoch so wart si so van desen
Getrostet dat die stemme seide,
Dat si tehant al sonder beide
Van haren ijammere al genas,
Want het die Godes wille was.

X. *Van din dat hare anderwerf van Godes halven bevolen was te vastene VII ijar.*

Doe die vasten van VII ijaren
Al toten inde comen waren,
Die Godes utvercorne brut,
Lutgart, gevastet hadde al ut
Al sonder wanc, getrowelike,
Dor Gode van den hemelrike
Om welkes wille si ontfinc
Dat vasten, doe sijt anegine,
Als ic hirvoren u vertrac
Doe ic van desen vasten sprac,
Got, die der maget was so vrint,
(Dis si wel groetlic heft verdint
Met harre vaster karitaten)
Dat hi se koes teere advocaten

2514 Glosse: Cur fles Lutgardis? Quam obren (sic) affligitur cor tuum? Nonquid non melior tibi sum quam decem filii. — Het zijn Cantimpratensis' woorden.

Te biddene over die sonderen,
Die hen ne conden nit verweren
Iegen die cracht van din viande,
Die bindet so met sinen bande
f.49v°. Degene die hi houdt gevaen
Dat si ne conen nit ontgaen,
Hen si dat bi der Gods geneden
(Die die viande meest onttreden
Ter menschen loessenessen wert)
Si werden mogen dan verwert;
Hi heft der maget goedertiren
Geleert al noch in wat maniren
Si dis ambachtes soude plegen
Dat si die VII ijar gedregen
Hadde al ineen ende emmertoe.
Nu hort, ic sal u seggen hoe:
Aldaer die vrowe op enen dach
Geknilt in harre beden lach
Die hare wel te handen ginc,
Wel grote ioye si ontfinc
Hanc so meer int herte binnen,
Die hare van der Godes minnen
So rive quam daer in gevloten
Dat hare algader wart onsloten
Die Gods verholne eenechheide,
So dat faillirde al sonder beide
Van buten harre sinne cracht,
Die nit ne conden hare macht
Behouden noch vergronden nit
Wat hare aldoe bekinnen lit
Van binnen Got van paradise;
Want daer si lach in derre wise
Wart si harselven al ontgeven;
Oc wart tin stonden opgeheven
f.50r°. Daerboven wert die ghecst van hare
In ere stat, die was so clare
Ende oc so utermaten schone,
Dat si daerboven in den trone,
Daer Got den sinen feeste makt
Altoes, wel waende sijn gerakt.
So was si oc, dat wanic wel;
Want si ne sach daer niwent el
Dan grote cirheit daer die stede
Algader was vervroijet mede.
Aldar Lutgart, die maget goet,
Al dosterwijs verheven stoet
Daer si die ioye migel vant,
Began si schowen altehant
En vision dat ic u al,
Opdat ic can, vertrekken sal:
Si sach, aldaer si was gestaen
Met groten wonder al bevaen,
Gode, onsen eeweliken Vader,
Din hogsten coninc, die algader
Berekket dese werelt wijt;
Din sach die magt gebenedijt
Op enen troen schone ende clar
Wel mechtechlike sitten daer,
Verheven schone alse hem betam.
Dat wonderlike wel bequam
Lutgarden, die te haren vromen
Daer was tire hoger steden comen.
Oc sach si daer met groten scharen
Die ingle comen ende varen
f 50v°. Die alle songen enen sanc
Daer si met eerden sonder wanc
Ende oc feesteerden blidelike
Den coninc van den hemelrike.
Oc sach si daer in enen chore
Die XXIIII seniore,
Die alle teenen ringe saten
Cirlic gecronet utermaten
Ende alle songen: „Sabaot,
Almechtech Vader, sute Got,
Gebenedijt so motti wesen!"
Oc sach si sitten daer mettesen
Die IIII Gods evangeliste,
Die daer oc nemmer en gechisten
Van lovene allewege sere
Den hogsten coninc, onsen Here.
Daer sach si oc die patriaken,
Din ouden Noë metter arken
Ende alle dandre, die geseten
Oc waren daer mettin propheten,
Die alle loveden wel schone
Den coninc, die sat in den trone.
Oc sach aldaer die maget reene
Die Gods apostlen algemeene,
Die saten alle teenen ringe
Ende alle songen sonderlinge
Met clarre stemmen oppenbare
Dat Got, die coninc, werdech ware
Die in den trone sat daerboven,
Dat menne moste gerne loven.
f.51r°. Oc sach aldaer die maget goet
War sente Yan Baptiste stoet,
Die Gode doepde in die Jordane
Daer ons alnoch geleget ane,
Die van Adame comen sijn,
So vele, alse het wel es in schijn
Dat wijs en mogen nit ontberen.
Daer sach si oc die marteleren
Met roeden stolen wel gecleedt,
Die sente Steven heft geleedt
Vor Gode; ende alle songen dus:
„*Sit benedictus Dominus.*"
Oc sach si comen altesamen,
Die songen lude aldaer si quamen,
Die Godes confessore mar;
Ende alse quamen die bat naer
Din hogen coninc, die daer sat,
So seide si: „*fiat, fiat!*
Gelovet motti sijn, Got Here,
Nu ende altoes ende emmermere."

2625 *l.* patriarken. — 2656 *l.* seiden.

Oc quamen daer die magedine
Cecilie ende Katerine,
Die brachten leidende een conroit
Van mageden schone ende groet
Meer dan ic u geseggen can.
Din sach die maget hebben an
Van witten stolen din abijt
Tematen lanc, tematen wijt,
Die ben wel stonden int gevoech;
Ende elke en rijs gebloiet drocch
f.51v°. In hare hant; ende alle also
Blide ende in hogen ende vro
So quamen si met schoenre scharen
Daer si wel willecomen waren;
Want si daer songen enen leec [1])
Van minnen, die wel Gode leec,
Die in din trone sat verheven.
Oc sach die maget daer beneven
Op enen troen van hogen prise
Die moeder Gods van paradise,
Die vrië Maget, onser Vrowen.
Darna began die maget schowen
Dat alle, die daer waren doe,
Ende oc die daer noch quamen toe,
Feesteerden met gestaden sinne
Die alre hogste coninginne.
Doe dit algader was gedaen,
So sach die fine magt opstaen
Din sone Gods, Kerste, onsen troest,
Daerbi wi alle sijn verloest,
Die wilen waren hirtevoren
Onthopet lange ende al verloren.
Doe sos die Godes sone vri
Was opgestaen, so ginc hi bi
Den vader staen aldaer hi sat,
Ende alle sine wonden nat
Van bloede hi heft getoget hem
Ende seide: „Vader, siet, ic bem
U sone, Kerst van Nazareene;
Ic ben degene, die alleene
f.52r°. Die werelt al mettesen wonden
Verloessede eer van haren sonden;
Ic ben die goede middelere,
Die tuschen u ende din sondere
Din alre irsten vrede nam
Die sider wel te staden quam;
Want voren din dat ic din vrede
Din armen menschen hebben dede,
Noit ander dis en hadde macht,
Want allen menschen dat ontfacht.
Dis biddic u, wel sute vader,
Die vordeit uwen wille algader,
Dat u ontfarme der sonderen
So dat si mogen hen verweren
Iegen din viant, die gereet
Hen es te doene arch ende leet.
Oc offere ic mi over hen
U, vader, Here; want ic ben
Har middelere, har advocaet,
Har troest ende al har toeverlaet.
Daeromme comic selve nu
Alse advocaet te biddene u
Dat u ontfarme, vader mijn,
Der menschen, die in sonden sijn."
Doe dese bede har inde nam,
Gegaen met hastechheiden quam
Aldaer Lutgart, die maget, stoet,
Ihesus, die Godes sone goet.
Aldar so sprac hi dese wart
Ende seide: „Kare mijn, Lutgart,
f.52v°. Hebdi gesin hoe ic algader
Mi hebbe goffert minen vader
Vor alle menschen, die met sonden
In erterike sijn gebonden?
Hebdi vernomen hoe ic dede
Vor die sonderen mine bede
Aldaer ic vor den Vader stont?
So willic u dan wesen cont [1]),
Lutgart, dat ic van u begere
Dat gi oc weset middellere
Tuschen die menschen ende mi.
Dartoe so willic oc dat gi,
So welken tijt dat gi bestaet
Te biddene over die mesdaet
Van din sonderen, altemale
U offert mi, so dat gi wale
Betoget dat gi hebt verstaen
Dat ic hir hebbe nu gedaen,
Daer mi toe dwanc die karitate;
Want dit exempel ic u late
Van minenthalven, schone brut,
Te houdene uwen tijt al ut.
Nu houdet dan getrowelike
Also, Lutgart, dat het mi like,
Voertane meer in uwen dagen;
So seldi van der groeter plagen,
Die al die werelt sal dorloepen,
Wel sacn die pine al avecoepen.
Mar hoe gi selet dit begaden
So dat het moge staen in staden
f.53r°. Der werelt al, salic u wisen:
Gelikerwijs dat gi van spisen
Nu hebt u seven ijaer onthouden,
Die gi mi hebbet wel vergouden
So dat ics mi belove sere,
(Want gi dat dadet dor min eere
Ende op den troest van mire minnen),

2260 Glosse: Speciales amice beate Lutgardis.

1) d. i. *lied*. Mhd. *leich*; vgl. got. *laiks*; ags. *lâc*. Het woord was tot heden in het Mnl. niet gevonden.

2705 *l.* vore. — 2710 *l.* vordert.

1) Over de uitdr. enen wesen cont zie *Mnl. Wdb.* op cont, Aanm.

So seldi moten noch beginnen
Te vastene andre VII ijaer.
Mar dis u soude sijn te swar
Te darvene alles dis men ett,
Gelijc dat gi dis nit nontbett
Die VII ijar die leden sijn,
So willic dat gi, kare mijn,
Nutt een pulment met uwen broede
Voertane meer, dat gi nit noede
En motet doen; want ic u dis
Geve orlof ende toe den kis
Van welken dis gi wilt ontbiten.
Nu vart u dan enwege quiten
Van desen stukken, werde maget;
Want mi u vasten so behaget,
Dis sijt gewes, dat ic u al
Dat hondertfout vergelden sal
Hirboven in den hogen trone;
Want ic u sal doen spannen crone
Met allen desen magedinen
Alsic u sal van alre pinen
Te ijoncst verlaten ende geven
Hirboven deewelike leven." —
f.53v°. Antwerde gaf op dese wart
Die wel gerakde magt Lutgart
Ende seide: „Kerst, almechtech Got,
U bispel schone ende u gebot
Hebbic onthouden harde wale;
Hoe gi uselven altemale
Nu hebbet goffert uwen vader,
Dat hebbic wel gesin algader;
Dis benic wel terechte vro.
Mar wildi dan dat ic also
Miselven, Got, wel sute Here,
So welken tijt voertane mere
Dat ic u selven bidden sal
Vor elken mensche, u offere al,
So biddic u omodelike,
Genadech Got van hemelrike,
Dat gi also ontfanget mi
Vor die sonderen, alse gi
Van uwen Vader waert ontfaen,
So dat in staden moge staen
Din armen menschen dat ic ben
Gereet te biddene over hen.
Oc biddic u noch, Here goet,
Dat gi verleenet mi den spoet
Also te vastene elken dach
Van VII ijaren, alse het mach
Allen sonderen best te vromen
Ende oc te vordernessen comen." —
Do sprac dos weder toter vrowen
Die Godes sone: „In goeden trowen
f.54r°. Willic u des gehingen gerne;
Gi biddet dis ic nit ne werne,
Want ic u alles goedes an.
Lutgart, nu vart enwege dan
Ende alles, dat u es geseget
Hirboven, ginder tale pleget
Gestadelic al sonder wanc;
Dis seldi harde groten danc
Van mi beijagen ende loen."
Do was gesproken dit sermoen,
So quam die gheest her weder lise
Van boven utin paradise
In dat porprijs van din lichame.
Doe vant die magt van groten name
Harselven noch in kniegebede
Daer liggende op die selve stede
Aldaer si op den selven dach
Tevoren harre beden plach.
Doe stont si op al sonder beide
Blide ende in hogen, ende seide:
„Gedanket motti sijn van din,
Genadech Got, dat ic gesin
U hebbe aldaer ic was gevurt;
Al heft onlangen tijt gedurt
Mijn spaciëren ginder boven,
Nochtan so magics mi beloven
Met rechte wel; so do ic oec;
Want dat ic uwes it gebroec [1])
Darboven daer ic was gerakt,
Dat heft mijn herte vro gemakt;
f.54v°. Oc hebbic wale onthouden al
Ende emmermeer onthouden sal
Dat gi mi wiset ende leeret
Doe gi te miwert u bekeeret
Ende oc bevaelt met uwen monde
Dat ic dat vasten onderstonde
Noch auderwerf van VII ijaren;
Dit salic, Here, al sonder sparen
Met blider herten onderstaen."
Dos es Lutgart enwech gegaen
Dor deere van der Godes minnen
Dat vasten anderwerf beginnen.
Dat hilt si so getrowelike
Dat Gode van den hemelrike
Dat greiede utermaten wel.
Oc seggic u dat si nit el
Dan bir en nuttede ende broet;
Ende, omdat hare Got geboet
Dat si oc nuttede een pulment,
So hevet si ontbeten sent
Van enen moese al sonder meer.
Aldos so vaste sonder seer
Die lange VII ijar al ut
Lutgart, die fine Godes brut.
Oc darric mi dis wel vermeten
Dat elken mensche, die beseten
Met sonden was, in staden stoet
Dat vasten van der maget goet.
Dis hevet sent en heilech wijf
Verliët, die en saleeh lijf

1) Over de sporen eener sterke vervoeging van gebruken zie het *Mnl. Wdb.*

.55r°. Oc leidde stille ende oppenbare,
Alse ons de vite segt van hare;
Dat was Marië van Oignijs [1])
Die harde vroet was ende wijs
Ende oc in dogden wel gedegen.
Tin tiden dat si was gelegen
Ende in die vrië Gods gewoude
Van derre werelt scheeden soude,
Soe nam si in har hande lise
En dir prosent van groten prise,
Dat was en wijl, din hare op trowe
Lutgart, die wel gerakde vrowe,
Gegeven hadde op enén dach;
Oc hevet sine aldaer si lach
Gesettet op har hovet saen;
Dat hevet si op dat gedaen
Dat si in karitaten minde
Die magt ende over eene kinde
Der bester daer si iegen ie
Gesproken hadde; oc seide sie
Aldar si lach: „Owi, Lutgart,
Vergeve Got dat gi hir wart
Nu terre stont, eer ic verschiede!
Want ic met harde groten niede
Begere u spreken, vrowe, nu
Ende orlof nemen oc an u;
Want ic u saen ontfaren sal.
Got selve, die die werelt al
Berekket, hi motu gesterken
Voertan in dogdeliken werken
f.55v°. Gelijc dan hi begonnen hevet;
Want mi es cont dat nu ne levet
In dese werelt mensche engeen,
Noch man, noch wijf een over een,
Die so volmakt es alse gi
In allen sinnen, maget vri."
Daerna so sprac die vrowe voert
Ende seide: „Ic wille dat gi hoert
Wat ic u sal met waren warden
Alnoch orconden van Lutgarden,
Gi allegader, die hir sijt;
Ic segge dat op desen tijt
Negeen so heilech mensche en levet,
Die so volmakde gracie hevet
Te biddene over die sonderen,
Noch die so machtechlike weren
Van hen die Gods abolge mach,
Als eene, dire ic doe gewach,
Dat es Lutgart, die maget rene;
Si es degene, die allene
Die meeste gracie hevet vonden
Te loessene elken, die met sonden
Verladen es, die imen nu
Beijaget heft, dat seggic u.
Oc mach si staen in staden wel
Den sielen bat dat imen el
Die in dat purgatorie sijn;
Dat es Lutgart, die maget fijn,
Die es genamet van Sentruden,
De beste vau den Godes bruden
f.56r°. Die nu abijt t Aiwires dragen.
Oc can die maget wel verijag(h)en
Met haren beden altehant
Din fellen drake, din viant,
So dat hi nit ne can gederen
Met sire ghilen din sonderen
Die si ontfaet in har gedinge.
Die gracie hevet sonderlinge
Lutgart, die wel gerakde maget,
Vor alle menschen oc beijaget;
Het sijn miraklen dat si doet,
Dar si den dommen maket vroet
Ende din sondere maket reene.
Mar dats van binnen noch allene;
Dit sijn noch gheestelike ghichten
Daer si nu pleget met verlichten
Die arme sielen ende ontladen
Van sonden ende van mesdaden;
Mar tirst dat dese maget wert
Sal hebben al dat si begert,
Dat es din loen van hemelrike,
Daer si sal comen hastelike
Na din dat si sal henen scheeden,
So sal si hare ghichten breeden
Noch voerder dan si pleget nu;
Want over waer so seggic u
Dat igewelc, die sal met trowen
Dat graf versuken van der vrowen
Ende hare clagen sine noet
Die hem verwegt, of clene, of groet,
f.56v°. Ochte in die sile, ochte in den live,
Die maget vinden sal so rive
In corten stonden, dat si al
Dat hi daer sukt hem geven sal."
Dos sprac die vrowe wel gedegen,
Marië, aldaer si was gelegen
In qualebedde, al oppenbare.
Oc mogens wel geloeven hare
Die dit nu horen, want si seide
Hiraf algader die warheide.

1) Deze beroemde Belgische heilige werd te Nijvel uit een aanzienlijk geslacht omstreeks 1177 geboren en overleed te Oignies 23 Juni 1213. Zij bracht het einde van haar leven in een Cisterciënser-klooster door. Hare latijnsche levensbeschrijving door Jacob van Vitry werd door Cantimpré voltooid.

2909 *l.* dat.

2934 *l.* bat dan.

XI. *Van din dat si met beden verloessede ene nonne die de viant bedroech met valschen visionen.*

Ghi vrowen, die t Aiwires sijt
Begeven ende dragt abijt,
Met rechte mogdi danken sere
Den hogsten coninc, onsen Here,
Die al geweldech es, van din
Dat hi u hevet wel versin
Van groter eeren ende vromen,
Die u es van Lutgarden comen,
Ende oc al noch u comt van hare
In allen tiden van den ijare;
Want dat si was aldaer begeven
Wel XL ijar och daer beneven,
Dat comt u wel te staden nu;
Want sonder twivel seggic u
Dat ghijs al noch te bat gevart;
Want u in staden steet Lutgart
Getrowelic in allen tide.
f.57r°. Dis mogdi sijn terechte blide
Dat daer noch restet die lichame
Die Gode was so wel bequame
In sinen dagen, dat hi sal
Tin tiden dat die werelt al
Die Gods sententie sal ontfaen,
Aldaer ter rechter siden staen,
Ende oc dat sute wart sal horen
Ontplokenlic met beden oren,
Dat Got daer seggen sal din goeden
Die hir te sinen wille stoeden:
„Comt daenen, gi gebenedide
Mijns vader, die in uwen tide
Mi dinet wel getrowelike;
Ontfaet den loen van minen rike,
Ontfaet dat ewelike leven
Dat ic u sal te loene gheven
Over die pine, die gi doeget,
Doe gi na mine minne poeget."
Dit sal hen allen greijen wale
Die horen selen dese tale,
Mar alderbest, dis sijt gewes,
Dengenen die meest heilech es.
So saelt Lutgarden greijen dan,
Na din dat ic gemerken can,
Van rechtes halven vele bat
Dan selken die sal horen dat;
Want over waer so durric mi
Coenlic vermeten dis, dat si
So wel volmaket was van binnen
f.57v°. In karitaten ende in minnen,
Dat si sal hoger spannen crone
Daerboven in den hogen trone
Dan menech ander mensche goet,
Die al so vaste nit ne stoet
In minnen ende in karitaten,
Din Got nochtan sal comen laten
Te sinen rike ginder boven.
Dis mogedi u wel beloven,
Ghi vrowen alle, Godeweet,
Die draget nu dat kovelcleet
T Aiwires in din closter maer,
Dat si die lange XL ijaer
Daer levede ende restet nu.
Want over waer so seggic u,
Dat si u sal in staden staen
Altoes ende uwe bede ontfaen,
So welken tijt dat gi dis it
Behoevet, alse het es gescit
Wel menechwerf in u convent
Te haren tiden ende sent,
Gelic dat ic u sal betoegen
Opdat gi willet u gedoegen
Ende oc vernemen mine sprake
Daer ic u met dit cundech make,
Opdat ghijs selve nit ne wetet;
Want het gevalt dat men vergetet
Dis men tevoren wel gedachte.
Oc wett wel dat ic nit ne trachte [1])
Dat selve dat ic u ontbinde,
f.58r°. Mar, na dat ict gescreven vinde
In dat latijn, seggict u voert.
Nu biddic u dan dat ghijt hoert
Al si dat sake dat ghijt wett,
So dat gi daudre nit ne lett
Die willen weten dat bedit
Daeraf, en dis en weten nit.
Ter vrowen tide was begeven,
Als ic hir vore vant gescreven,
T Aiwires ene nonne goet
Die wel getrowelike stoet
In Godes dinste, mar dat si
Was al te simpel, daer si bi
Har selven brachte in grote schade;
Want si ne wilde nit bi rade
Dergerre werken die hen bat
Vewisten daer. Ende omme dat
Die felle viant, die altoes
Es beide nidech ende loes,
Die beide valsch es ende quaet,
Hi heft gevenset eenen raet
Ende oc geweven een getrachte

Titel: *hs.* visionem.

1) d. i. *bedenken, uitdenken*, in deze bet in het Mnl. nog niet gevonden; zoo ook 3179. In het *Mnd. Wdb.* van Lübben wordt *trachten* weergegeven door *betrachten, bedenken.* Het in vs. 3077, 3183, 3623 in de bet. *listig plan, laag.* voorkomende *getrachte* was tot heden uit het Mnl. niet opgeteekend; vgl. Mhd. *getrehter, getrahte* bij Lexer.

3072 *l.* Verwisten

Daer hise mede in dole brachte.
Ic sal u seggen welkertiren:
Hi plach hem schudden ende kiren
In ere vormen harde schone
Ende och hi quame van den trone
Darboven in ens ingels wise.
So plach hi toter nonnen lise
Bi wilen comen daer si was,
Och daer si beedde, och daer si las,
f.58v°. Ende hare brengen die nimaren
Die hare wel bequame waren;
Want si wel wanede over een,
Bidis so wel besneden scheen
Die sprake van din drogenere,
Die quam gevlogen daer so clere,
Dat si ne conde nit daerin
Baraets verstaen no meer no min,
Dat het die ingel Gabriël
Ware emmer, ochte Raphaël,
Ochte een der andre van daerboven.
Oc plach si hare dis beloven
Tin vrowen daer si iegen sprac,
Din si al over waer vertrac
Die wart die hare har ingel seide.
Dos heft om hare simpelheide
Der nonnen groten schamp gedaen
Die viant, die se hilt gevaen.
Mar do aldos van derre dinc
Daerbinnen die nimare ginc,
Ende allen din ijonfrowen daer
Dit kundech wart ende oppenbaer,
Lutgart, die maget goedertiren,
Die wiste wel in wat maniren
Die viant loes met sinen treken
Ontkiren can ende avebreken
Dengenen, dis hen nit ne hoeden,
Meer goedes dan si selve moeden,
Si wart hiraf bedroevet sware;
Want si vernam al oppenbare
f.59r°. Met claren sinne ende oc versach
Die vreese die daer an gelach.
Dis wart te rade in haren moede
Die maget vri, Lutgart die goede,
Dat si te Gode bidden soude
Dat hi din viant met gewoude
Verijagede ende nit ne wilde
Gedogen dat hi langer hilde
Die nonne in dole, die so was
Staerlic verblindt in dat gedwas.
  Aldos beraden ginc die vrowe
In karitaten ende op trowe
Met droeven moede vele sere
Te Gode bidden, onsen Here,
Dat hi die creature sijn,
Dat arme wijf, dat nonnekijn,
Dat was in dole comen groet,
Verlocssen wilde ut derre noet
Ende oc verleenen wilde hare
Dat nuttelic dar iegen ware,
Kinnesse ende onderschedechheit,
Warbi die grote simpelheit
Verlichtet worde, aldaer si mede
Harselven die mesquame dede.
Aldaer die vrowe op enen dach
Met derre saken besech lach,
So quam van boven uten trone
Gevlogen ene stemme schone,
Die las alut der maget wijs
Dat vers *illuminare hijs* [1])
f.59v°. Dat Zacharias wilen sprac
Ter selver stont dat hi vertrac
Van Sente Yanne, sinen kinde,
Dat hi vercorenlike minde,
Die prophetië die es bleven
In deewangelie noch gescreven.
Mar doe Lutgart, die maget goet,
Die dis latijns nit ne verstoet,
Al si dat sijt wel lesen conde,
Dat vers, dat si in somer stonde
Plach beide singen ende lesen,
Verhoerde, stont si op mettesen
Getrostet wel; want si vernam
Dat hare bede wel bequam
Den coninc van den paradise.
Daeromme ginc si weder lise
Ens anders dags met groten tranen
Gode, onsen vader, dis vermanen
Dat hi met sire groter cracht
Din viant name sine macht,
Daer hi met hilt die nonne in schade,
Die werken plach bi sinen rade,
Ende hare gracie wilde gheven
Eer se die viant dade sneven
Met sinen rade, ochte anegaen
Dat evel ware ochte arch gedaen,
Warbi si mochte sijn gedwas
Versi(e)n, dat hare oncondech was.
Aldaer die maget was gelegen
Ende harre beden soude plegen
f.60r°. Vor die ijonfrowe op ene wile,
Die losengir, die dese ghile
Gevenset hadde ende al getrachtt,
Doe hi vernam dat hi verkrachtt
Moste emmer wesen van Lutgarden,
Die hem met haren starken warden
Al wederniedde sin getrachte,
Daer hi tevoren mede brachte
Dat arme nonnekijn in dole,
So quam hi lise ut sinen hole
Geslopen daer die maget reene
Tin selven stonden lach allene
In ere heimeliker stat
Ende over die ijonfrowe bat,
Dis hi was tornech ende gram

1) *Luc.* I, 79. — 3183 *l.* sijn.

Te hare wert, want hi vernam
Dat hare bede hem was te swar.
Daromme quam hi selve daer
Ende hem vertoget heft der vrowen
In ere vormen, die beschowen
Hare ogen schone mochten wel;
Swart ende ru so was sijn vel;
Sine ogen bernende alse en vir;
Sijn anschijn swart ende ongehir
Ende oc te schowene onbequame:
„Lutgart, ins leedes evels name
So mostti wesen ie geboren,
Dis gi mi doet so dikke toren!"
Sprac hi aldaer hi was gestaen;
„Want gi mi hebbet ondergaen
f.60v°. Met rechte nit, mar met gewoude,
En wijf die mine wesen soude,
Mocht ic gebruken rechtes it,
Och mire macht; mar neenic nit,
Want gi mi hebbet beide ontfonden
Cracht ende macht, ende oc gebonden
Met uwen beden also stranc,
Dat ic te de(e)rne ben te cranc
Der nonnen, alsic wilen plach.
Dis ic mi wel beclagen mach;
Want gi mi willet ondergaen
Mijn recht; dat evel es gedaen
Ende dis gi u vermiden soudet
Opdat gi rechtes plegen woudet.
Mar neen gi nit, dat wetic wel;
Want gi so quaet sijt ende fel
Dat ghijs en soudet nit begeven,
Al soudu costen dat u leven!"
Do sos die viant dese wart
Gesproken hadde, gaf Lutgart
Antwerde hem weder hastelike
Ende seide: „Kerst van hemelrike,
Die beide Got es ende Here,
Motu verwaten emmermere
Ende ongemac ende ongeluc
U geven, quade Belsebuc,
Dat gi din silen, die hi cochte
Met al den dirsten daer hi mochte
Verstaen [1]) mede onser alre schout,
Dos ongenadech ende onhout
f 61r°. Al sonder sparen dorret sijn!
Alse het es worden wale in schijn
An ene, die so es verdoert
Dat si u boerden gerne hoert
Ende hare oc vaste houdt dar ane.
Mar bi denghenen ic u mane,
Die es geweldech overal
Ende u te ijonesten dumen sal,
Fel drogenere, dat gi vart
Van henen ende nit ne spart

1) d. i. *voldoen.* Zoo ook Mhd.: zie Lexer op verstân.

Noch nit ne lett no meer no min
Vor dat gi t Ane comet in [1])
Al sonder imene evel doen.
Daer es en bruder, heet Symon [2]),
En heilech man van groten name
Ende die oc Gode es wel bequame,
Want hi met goeder ufeningen
Din Godes wille hem pijnt volbringen
Getrowelic in allen stonden;
Oc hevet hi so leet die souden
Ende alle noeselike saken,
Dat gi ne cont hem nit genaken
Noch nit gederen oc en twint,
Want hi met vriër herten mint
Den hogsten coninc, onsen Here;
Dien seldi gruten harde sere
Van minenthalven ende lise
Vertrekken hem in welker wise
Ghi hebt die nonne brachtt in schade
Ende oc verdoert met uwen rade.
f.61v°. Daerna so segget hem dat hi
T Aiwires come hir tote mi
So hi dat irst geleisten mach."
Doe sprac die viant dus: „Owach!
Wat dedic hir, dat ic van desen
Sal u message moten wesen?
Dit motic doen, mar vele ongerne;
Want gi mi hebt met uwen scherne
So vaste dit geleget an,
Dat ict onsseggen nit ne can." —
„Nu vart, nu vart," die vrowe seide.
Do schit hi henen sonder beide
Ende es gevaren al tehant
Tote Alne binnen, dar hi vant
Din goeden man, bruder Symoene,
Geknilt in sinen orisone;
Ende alse totin here quam
Die viant tornech ende gram,
Began hi spreken dese wart:
„Met mi so grutet u Lutgart,
Dat felle wijf, die quaderhande,
Dire allen tijt Got geve schande,

3248 *l.* Alne.

1) Alne of Aulne, beroemde Cisterciënser-abdij op den rechter oever der Sambre, tusschen Landelies en Thuin, op het grondgebied der gemeente Gozée gelegen en door de Franschen in 1794 verwoest. Sedert 1235 had de abt van Alne het geestelijk gezag over Aywières. Zie Dom Ursmer Berlière: *Monasticon Belge, I. p.* 329 *suiv.*

2) Deze Symon was een eenvoudig convers of leekebroeder. Bij zijne tijdgenooten stond hij om zijne vroomheid en zijne deugden goed aangeschreven; hij was een vriend o.a. van den beroemden Jacob van Vitry. Hij overleed 6 Dec. 1229. *Ibidem*, p. 332.

3286 *hs.* groe(u)tet.

Mesquame, toren ende leet!
Want sijs de quaedste die ic weet,
Lutgarden seggic van Senttruden
Die mi met crachte welt vercruden [1])
Ende oc verstoren allen tijt.
Si u ontbiedet dat ghi sijt
T Aiwires binnen derre weken,
Want daer begeret si u spreken.
f.62r°. Wetti warumme? Ic segget u:
T Aiwires es begeven nu
En wijf die wesen soude mijn,
Opdat mi Got wilde onstech sijn
Mijns rechtes, dat hi mi ontgevet
Dis hi Lutgarden liever hevet.
Want mochtic rechts gebruken wale,
So soudic sonder wedertale
Dat wijf behouden; wetti hoe?
Ic ben die hare wanen doe,
Dat ic en ingel ben van dien
Die Gode in allen tiden sien.
Als ic dan come daer si es,
So waent si sonder al gemes
Di(e)n ingel scho(u)wen Gabriële.
Dos do ic wel te minen spele
Din wivekine wanen wars.
Warumme en soudic dan ni(e)t hars
Gebruken? Want si wel beghi(e)t
So welken tijt dat si mi si(e)t,
Dat sijs dis dags te bat gevart.
Warumme welt mi dan Lutgart
Dos ondergaen mijn eigen goet?
Ic seggu wel dat si mesdoet.
Oc seggic u dat ic mi sal
Dis wreken noch, hebbics geval,
Alsic dis mach vercrigen stade.
Mar gi, die sijt van haren rade,
Vart wech ende hare dit mespriset
Ende eenen raet daer iegen wiset
f.62v°. Warbi dat si des ave come,
Want dat sal wesen hare vrome."
Doe dese wart gesproken waren,
So voer enwech die evelbaren [2])
Al sonder orlof ende gru(e)te;
Want hi wel wanede oc onsute
Onthalet sijn, opdat hi mere
Gesproken hadde, van din here.
Doe stont die here op van der stede
Aldaer hi lach in kniegebede,
Ende es gegaen darbinnen wert
Te varne daer hi sijn begert,
Din orlof nemen altehant,
Dat es t Aiwires binnen; want
Daer heveten ontboden lise
Lutgart, die magt van hogen prise.
Dos heft din orlof daer genomen
Die here ende es t Aiwires comen.
Lutgart, doe sine daer vernam,
Wel vollic si te heme quam,
Want si was diene daer ontboet.
Dar was die blischap harde groet
Van tween gelieven, doe si quamen
Te spraken onder hen tesamen.
Die maget edel ende fijn
Din here hit willecome sijn;
Die here antwerde gaf met sinne:
„Got lonu, vrowe, sute minne!" —
Doe ginc die maget goedertiren
Vertrekken hem in wat maniren
f.63r°. Die viant hadde in dole brachtt
Die nonne dul ende onbedachtt
Die was so tatolf [1]) ende ris
Dat si geloevede alles dis
Dat die viant hare aneleide;
Want al die sprake, die hi seide,
Schone ende wel besneden scheen.
Darna so drogen overeen
Die Godes vrinde, aldaer si saten
Tin viant wert sere utermaten
Verbolgen, dat si daer op trowe
Ontbeiden souden die ijonfrowe
Ende over waer betogen hare,
Hoe swarlic si bedrogen ware.
Mettesen rade ontboden si
Die nonne, die daer was so bi
Dat sise schire wel vercregen.
Doe gingen dis kastiëns plegen
Te hare wert met groten niede
Die Godes vrint, die goede liede.
Tirst sprac Lutgart, darna die here,
Die beide lachterden wel sere
Der nonnen, dat si din viant
Lit nemen harre silen pant
Ende avewinnen sonder were
Harselven enen drogenere.
Mar doe die nonne dese wart
Began vernemen, die Lutgart
Ende oc die bruder hare ontbonden,
Die viant, die in allen stonden
f.63v°. Den mensche lettet daer hi mach,
Tirst dat hi wiste ende hi versach
Dat hi der silen darven soude,
(Want hem die maget met gewonde

1) d. i. *verdrijven, verjagen.* Zie *Sp*, I^5., 50, 4; Velth. VIII, 34, 73.

2) Een tot heden onbekende benaming van den duivel; eigenlijk *de held in het booze, de baas in het kwade* (?) Vgl. *Mnl. Wdb.* op *baren.* Elders wordt het woord in tweeën geschreven, nl. vs. 5105, zoodat het ook mogelijk is, dat men het woord verklaren moet als *de kwade man.* Vgl. *moederbaren*, dat verder voorkomt.

1) d: i. *onnoozel.* Zie *Rose* 5283 en de aant. ald.: Hermans, *Gesch. d. Reder.* 292, 108; Kil., p. 660.

3368 *l.* ontbieden.

Dien sach [1]) van hare hadde aftebroken,)
Began hi din lichame stoken
Met ere ijammerliker pinen
So krachtelic, ende oc traïnen,
Dat si ter erden neder sanc.
Woude of en woude an haren danc,
Si vi(e)l dar neder op die erde;
Wel eiselike si geberde,
Si dogde commer harde swaer;
Si sloch har hoeft, si trac har haer
Wel crachtelic met beiden handen;
Si cricelde oc met haren tanden;
Die mont hi stont hare al verkirt;
Oc heft har anschin sere onssirt
Dat leelic si(e)n ut haren ogen.
Aldos began die nonne doegen
Wel groten commer ende pine,
Daer doe gevil hare in te sine,
Omdat si hadde na din raet
Gehort dis drogeneren quaet.
Mar doe die Godes vrinde sagen
Met also ijammerliker plagen
Die nonne liggen daer bevaen,
Op hare knin si vilen saen
Ende ene bede si begonnen
Te Gode wert; want hen der nonnen
f.64r°. Ontfarmede sere utermaten,
Die hare also began meslaten.
Si baden beide omodelike
Den coninc van din hemelrike
Dat hi te paise weder brachte
Dat arme wijf, dat so onsachte
Verladen was met pinen groet
Ende hem ontfarmde harre noet.
Aldaer die Godes vrinde lagen
Geknilt ende harre beden plagen
Vor die ijonfrowe beidegader,
Die sute Got, die milde vader,
Die alles dinges heft gewout,
Omdat hi was hen beiden hout,
Wel saen hi hen bekinnen dede
Dat was ontfangen hare bede.
Ic sal u seggen alse hoe:
Die nonne, die noch emmertoe
Gestrekket op die erde lach
Ende einseliker voeren plach,
Tirst dat die bede har inde nam,
Te goeden pointe weder quam,
So dat si an der selver stont
Wel te gereke ende al gesont
Es van der erden opgestaen.
Dat heft die Godes cracht gedaen,
Die sent gaf hare oc selken spoet
Dat si wart heilech ende goet,
Ende oc van gheesteliker minnen
Verlichtet so int herte binnen,
f 64v°. Dat si wel lange sent daeraf
Goet bispel andren nonnen gaf.

XII. *Van din dat si verledegde ene nonne die metten viant beseten was ende ene andre die die alf bedrogen hadde.*

Hebdi vernomen altemale
Van ere nonnen mine tale
Die ic getellet hebbe nu,
So salic voert ontbinden u
Wat daer noch seget in die vite
Die vroede man, die Jacobite,
Die derre viten meester was.
Gelijc dat ic van derre las,
So telt hi noch van eere aldaer
En ander bispel harde swar;
Oc seget hi dat hise sach
Degene dire ic doe gewach:
Hi seget daer, ende ic u voert,
Dat die viant, die gerne coert
Din goeden mensche in allen stonden,
So roekeloes hadde eene vonden
Der grawer nonnen ende lat
Tin dogeden, dat hi besat
Bi Gods gedoege din lichame.
Dat was en ghast wel onbequame
Daerbinnen ende en fel gebur;
Want hi der nonnen makde sur
f.65r°. Har leven al met groter pinen,
Daer hise mede plach carinen
Sere utermaten ende sware;
Want hi bi wilen dede hare
Harselven bluwen ende slaen;
Bi wilen hevet hi gedaen
Die arme nonne so geberen
Dat igewele plach hem ververen
Die sach har einselic gelaet.
Oc was so dorper ende quaet
Die felle viant, daer si mede
Verladen was, dat hise dede
Wel dikke leven met onrasten,
Wel dikke waken ende vasten
Beide over tijt ende over macht.
Dos heft die viant sine cracht
Getoget over die ijonfrowe.
Dis hadden dikke groten rowe
Die andre nonnen, die se sagen
Selc overlast van pinen dragen.
Dis vonden si in haren rade
Dat si die noeselike schade,
Daer si die nonne in sagen sijn,
Der maget edel ende fijn,
Lutgarden, souden maken cont,

1) d. i. *gezag*. *Sach* schijnt in dezelfde beteekenis voor te komen in de bij de zuster Hadewijch gewone uitdrukking *op minnen sach*.

3402 *hs* c(k)ricelde. — 3433 *hs*. Ic sal (ic) u Vgl. vs. 3647.

Die allewege in staden stont
Getrowelic al sonder sparen
Dengenen die verpinet waren,
Opdat si harre baten rochten
So vele dat si helpe sochten
f.65v°. Och raet an hare van mesquamen,
Daer si it schaden ave namen.
Mettesen rade brachten si
Die nonne toter maget vri
Seerlic mesbaerende utermaten
Dis hare en wilde nit verlaten
Noch nit verdragen die viant;
Want over waer hi ondervant
Doe hi began Lutgarden naken,
Dat sine vluchtech sude maken
Ende oc verijagen met gewoude,
Opdat sijs hare pinen woude.
Daromme wart hi also gram
Tirst dat hi bi Lutgarden quam,
Dat hi hem pijnde quellen meer
Die nonne dan hi noit eer
Gepinet hadde hem dis tevoren.
Mar doe die maget utvercoren,
Die fine Godes brut, Lutgart,
Also die nonne sach verswart
Van din viant, began si doen
Al sonder beide en orison
So starc, dat sine dede criten
Van pinen ende van weewiten [1]),
Ende al verwoeden in dat vat
Dat hi met crachte noch besat.
Mar doe die bede was gedaen
Ende op die maget was gestaen,
Began hi roepen over lut:
„Lutgart, ic wille varen ut!
f.66r°. Aï, Lutgart, hebd mijns genade!" —
„Neen, sprac die vrowe, het es te spade,
Fel ghast; hoe wardi ic so coene
Dat gi bestondet dit te doene?" —
„Aï, Lutgart, in mochtes nit,
Want si mi hars gebruken lit,
Sprac hi, met harre quader hoeden;
Ende oc met dingen, die messtoeden,
Gaf sijs mi macht; mar laett mi nu
Enwege vlin, dis biddic u;
Want uwe bede en canic nit
Gedogen. Wach! wats mi geschit
Dat mi en wijf dos onderbringet!" —
„Wat helpet dat gi lange dinget,
Fel losengir, die vrowe seide;
Ic mann dat gi sonder beide
Enwege vart; want u bedwanc
Heft hir geweset al te lanc."

3510 *l.* sonde.

1) d. i. *pijn.* [Zie *Boëth* 225 *c*: „wij werden met *weewijten* ter wereld brocht", en vgl. *Taalk. Bijdr.* 2, 63 vlg.; Kil. p. 792. Zie ook III, 5498, 5628.

Eer dese wart gesproken waren,
So es die viant utgevaren
So lise, dat ter selver stont
Die nonne weder wart gesont
Ende al verloestt van harre noet,
Die si gedoeget hadde groet.
Dat heft si saen gedaen in schine;
Want sonder commer ende pine
So stont si op, blide ende vro
Dat si ontcommert was also
Van haren ghast; dis si wel sere
Sent lange dankede onsen Here
f.66v°. Omodelic met goeder trowen
Ende oc Lutgarden, der ijonfrowen.
Nu merkt, gi alle, dat u lone
De hogste coninc van den trone,
Die wart die ic u brenge voert;
Hebdi die tale mijn gehoert
Die ic u segge van Lutgarden,
Hoe si met haren starken warden
Din losengir so achterdreef
Dat hi altoes verwonnen bleef,
Dat quam bidie, al sonder waen,
Dat si van Gode was ontfaen
Te sire sonderlinger minnen;
Dat mach men wel daeran bekinnen
Dat si din viant so bedwanc,
Dat hi te derne was te cranc
Hen allen daer hem hare bede
Lutgart, die maget, over dede.
Daromme, als ic u nu vertrac,
So wie dat dogede ongemac
Van selker dinc, quam hi te hare,
Der baten schire wart geware.
Dat provic noch bi ere nonnen,
Die so tin tiden was verwonnen
Van din viant fel ende wreet,
Dat si van hem wel menech leet
Te do(e)gene alle dagen ontfinc
Van ere wonderliker dinc.
Ic sal u seggen welkertiren:
Die viant, die wel can visiren
f.67r°. Met sire lust die lose treken
Daer hi met pleget avebreken
Den dommen lieden sonder hoede
Die gracie, die hen Got die goede
Verle(e)nen pleget omme dat
Dat si dis souden hen te bat
In goeder ufeningen proeven,
(Dis alle menschen wel behoeven),
Hi plach ter nonnen comen lise
In eenes ijongelinges wise
Die vol van sire ijogde scheen.
Want wel gesett op sine been
So was hi, als en ijonc sariant,
Schone, amoreus ende achemant.

3601 Vgl. II, vs. 1467.

Aldos ter nonnen comen plach
Die viant lise op elken dach,
Daer hise in hemeliken steden
Betrapede, ochte in haren beden,
Ochte elre, daer si plach te sine.
Daer hevet hi gedaen in schine
Met loser talen, dat hi ware
Geminnet gerne also van hare,
Alse een die valsche minne dreget
Int herte, die hem so verweget
Dat hi ne can gehermen nit,
Mar dar na poget ende spit
Dat hi en simpel magedijn,
Daer hi gemint af willet sijn,
Te sire minnen moge bringen.
Dos plach met boser ufeningen
f.67v°. Die viant suken sijn gevoech
An die ijonfrowe, die verdroech
Wel dikke ongerne sijn getrachte;
Want hise so in dole brachte
Mettin dat hi hare aneleide,
Dat hare al die bedaehtechheide
Ontgeven wart, ende al die raet
Daer si met mochte sijn beraet
Beschiwet hebben, hadde si
Betide raet gesochtt, warbi
Dat si dis mochte sijn onstaen.
Mar dis en heft si nit gedaen,
Omdat si waende dat het ware
En mensche, die daer quam te hare,
Een van din risen ijongelingen,
Die ommegaen met selken dingen
Daer si met taenen die ijonfrowen,
Din si van minnen ende trowen
Doen een gelof schone ende loes,
Daer si bedrigen met altoes
Degene dis hen nit ne hoeden;
Want dar si minst dis schampes vroeden,
Dar schrinken[1]) sise dikke meest.
Mar sider dat die evel gheest
So verre ontdekkede sijn spel
Dat die ijonfrowe wiste wel
Dat het en ware mensche nit
Die hem so wonderlic gelit
Te hare wert, mar een viant,
En drogenere ende een triwant, —
f.68r°. Een van din valschen losengiren
Din hen bi wilen plegen kiren
In menschen vormen ende sijn
In didsche, na din wane mijn,
Genoemet alve ende oc elvinnen,
Na din dat si hen doen bekinnen
Din lieden ende laten schowen
In manne vormen ende in vrowen;
Want daer si mannes wise toegen
Ende om der vrowen lachter poegen,
Daer sijn si alve; mar daer si
Din mannen willen comen bi,
Daer sijnt elvinnen, want si dan
Der vrowen vorme dragen an.
Geliker wise dat die quade,
Die pogde na der nonnen schade,
Hem togede in ens mans gelike, —
En wiste si in erterike
Wat rade suken, daer si mochte
Die viant, die se so besochte
Nachts ende dags, beschiwen mede;
Want so si meer daer iegen dede
Met beden och met andren saken,
So si gereeder vant te wraken
Din viant, alse hi weder quam;
Want alse hi iwent dis vernam,
So hevet hi te hare wert
Geschonden so ende oc gebert,
Dat si was blide ho sijs begaf.
Dos hevet al tebroken af
f.68v°. Die losengir ende afgewonnen
Met sire lust der armer nonnen
Dat goet van vromeliken daden;
Want si so sere was verladen,
Dat si ne wiste plegen wis,
Warbi si mochte dat verlis
Beschiwen, ende sijn ontgaen
Den viant, die se hilt gevaen.
Oc segt van hare al over waer
Die Jacobijn, die here mar,
Die meester derre viten was,
Dat si so sere in dat gedwas
Verblindet wart in corten tide,
Dat si gelaten sonder mide
Die heilege ordene hebben woude
Ende oc ut haren clostre soude
Wel hastelike sijn gegaen,
En hadt die grote cracht gedaen
Van starken beden, daer si plagen
Dat mede ontkiren die se sagen
Din commer dogen also swar.
Mar selke liede waren daer
Die terre dinc noch bat gerieden;
Die seiden dat men soude ontbieden
Al dese dinc met waren warden
Der vriër Godes brut, Lutgarden
(Die hadde macht van onsen Here
Van allen commere ende seere
Te loeeene igewelken, dis
Behoevede ende sijn verlis
f.69r°. Ontbant van selken stukken hare)
Ende dartoe bidden dat si ware
Ontfarmech dire cranker nonnen,

1) d. i. *ten val brengen*. Vgl. *Tijdschr.* XVI, 16.

3647 *Gheen*. aan den voet der bladzijde, om na *ware* in te lasschen. Nuttelooze wijziging van een latere hand.

3670 *l.* Din viant.

Die van den viant was verwonnen
So ijammerlic, dat si die doet
Begerde meer dan in die noet
Ende in die commerlike pine
Van herten langer it te sine.
Aldos beraden die ijonfrowen
Onboden al te goeder trowen
Van derre nonnen die mesquame
Der maget fijn van goeden name,
Lutgarden, die van derre dinc
Dergerre bede gerne ontfinc,
Die over die ijonfrowe baden.
Do ginc die magt met goeden staden
Te Gode senden ene bede
Vor die ijonfrowe, die si dede
Met selken wille, dat si saen
Van onsen Here was ontfaen.
Dat hevet men wel sent vernomen;
Want doe die bede was volcomen,
So wart getroestt der nonnen moet
So dat harre herte in rasten stoet
Meer dan het dede nie tevoren;
Want die se willen plach becoren,
Die alf, die felle losengir,
Hi heft verloren sinen kir,
Dat gaen, dat comen, altemale
Te hare al sonder wedertale;
f.69v°. Want sider dat Lutgart, die goede,
Die nonne ontfinc in hare hoede,
En was die viant noit sider
So machtech dat hi conde wider
Aldaer dis comens it geplegen.
Dos heft die maget wel gedegen,
Lutgart, din viant al vercrachtt
Ende oc der nonnen so gesachtt
Din commer daer si ave qual,
Dat si vergat hars leedes al
Ende alles commers ende pinen.
Dat dede si wel sider schinen
Volcomelic in haren dagen;
Want al degene, die se sagen,
An hare welgerakde leven,
Dat si texemple heft gegeven
Hen allen, hebben wel verstaen
Dat si van Gode was ontfaen
Te sire nameliker minnen.
Dartoe so mote wi gewinnen
Din selven spoet daer si die mede
Verwarf, dat was Lutgarden bede,
Der maget edel ende goet,
Die menechwerf in staden stoet
Dengenen die it schaden namen
Van commere ochte van mesquamen
Daer si af wilden sijn genesen.
Gebenedijt so motsi wesen!

3736 *l.* wilen. — 3757 *Si*, in margine, om vóór *hebben* in te lasschen. Zie vs. 3647.

XIII. *Van din dat so Yolenden bekirde ende van din dat sise te hare weder hit comen na hare doet.*

f.70r°. Monstris op Sambere [1]) es genamet
En closter, din wel lof betamet,
Van swarten nonnen, als ic wane.
Dar droch die swarte cleder ane
Ter vrowen tide in dat convent
Een edele nonne, hit Yolent,
Die was, alse ons met waren warden
Die vite seget, van Lutgarden
Geminnet sere ende utvercoren.
Daeran en heft si nit verloren;
Want sider, bi der vrowen rade,
So hevet si wel grote schade
Beschiwet an hars selves leven;
Want, daer si wilen was begeven,
Daer was so clene dat bedwanc
Ende oc die ordine al so cranc,
Dat elc daer dede sinen wille
Beide oppenbarlic ende stille,
Gelic dat men noch elre sit
In somen steden, daer men plit
Der goeden seden al te maten.
Dat men allene din prelaten,
Die al te slap sijn ende trege
Ten dogeden, ende uten wege
Degene leiden, die si souden
Met rechte in goeden wegen houden
Daer hen gerivet in te gane,
Met rechte witet, als ic wane.
f.70v°. Daromme, dis die maget fijn,
Lutgart, oc sach en lettelkijn
Die nonne buten weges terden,
Dis si daer mochte wel gewerden
Omdat bedwanges badde min
Dan hem betam har domme sin,
So hevet si daer na gestaen
Dat si t Aiwires worde ontfaen,
Daer si in dogdeliken dingen
Becliven mochte, ende oc bedwingen
Harselven, ende nemen ware

1) Thans Moustier-sur-Sambre, gemeente in de Belgische provincie Namen, 14½ k. ten westen der stad Namen gelegen. Het klooster dat er sedert het midden der zevende eeuw bestond, werd op het einde der vorige, tijdens den inval der Franschen, verwoest. Eerst verbleven er Benedictijnernonnen en na 1259 (?), seculaire kanonnikessen. Zie Dom Ursmer Berlière: *Monasticon Belge, I, pp.* 63—64. J. Daris: *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liège pendant le XIIIe et le XIVe siècle, p.* 289 *et passim.*

Ter silen, ende sijn vor hare.
Mar doe die maget goedertiren
Daertoe began har herte kiren,
Wel saen der nonnen si gheriet
Dat si din swarten cloester liet
Ende es t Aiwires in gecregen
Der ordenliker seden plegen,
Die men aldaer noch houdet bat
Daent elre doet in somer stat.
Mar doe die nonne was gerakt
Daer si dis levens heft gesmaekt
Dis si tevoren noit eer
Gepruft en hadde min no meer,
Ende andre pointe, ende andre seden
Daer vant, die waren bat besneden
Dan die si daer van elre brachte, —
Want die tevoren dikke sachte
Plach beide op bedden ende op plumen
Te liggene, ende bi costumen
f.71r°. Te nuttene alrehande spise,
Ende oc abijt van diren prise
Te dragene, ende in allen stonden
Te sine vri ende ongebonden
Van ordenliken seden, nu
Die cleeder moste dragen ru
Met langen loken [1]), ende laten
Genugen hare oc dat si aten
Die andre nonnen, daer si mede
Gesellet was in dire stede,
Ende oc bedwanges meer verdragen
Dan te Monstris die nonnen plagen,
Dat hare was en groet torment; —
Began donwillege Yolent
Beclagen hare al overlut
Dat si die swarte cleder ut
Ende oc die grawe hadde angedaen.
Lutgart, die hevet dit verstaen
Ende hare was van herten hout,
Wel menechwerf daeromme schout
Ende oc kastijde die ijonfrowe
In karitaten ende op trowe.
Darto so bat omodelike
Din coninc van din hemelrike
Lutgart, die maget wel gedegen,
Dat hi ne liete nit vertregen
Der cranker Yolenden moet,
Mar gave gracie ende spoet
Dat si met goeder ufeningen
Har leven moste also volbringen
f.71v°. Dat si met eeren ende vromen
Te goeden inde moste comen.
Al dat Lutgart, die maget fijn,
Te Goede bat, dat moste sijn,
Want hijs onseggen nit ne conde.
Dat wart gepruft in corden stonde
An Yolenden; want si saen
Van Gode gracie heft ontfaen
So groet, dat si al oppenbare
Vertoget hevet dat si ware
Ter minnen Godes ntvercoren;
Want die so trege was tevoren
Dat si ne conde en orison
Met vriër herten nit gedon,
Si wart so sere ontfunket al
Van minnen, dat sire ave qual
Ende alle dage ilanc so mere
Har herte vugde an onsen Here
Met starken beden ende lanc,
Ende oc harselven so bedwanc
Met ordenliker disciplinen,
Dat si har leven dede schinen
Al oppenbare, ende oc daraf
Din andren goet exempel gaf.
So lange dos heft toegenomen
Die nonne in dogdeliker vromen,
In minnen ende in karitaten,
Ende alre vromeliker baten,
Dat Got, die coninc van den trone,
Die wel te geldene es gewoene
f.72r°. Dis men verdint in desen live
Ende es van sinen ghichten rive
Waer dat si wel bestadet sijn,
Wel hevet sent gedaen in schijn,
Dat hem bequam terechte wale
Der nonnen wesen altemale.
Want sider over lange stonde
Alse Yolent, die wale conde
Hars selves wesen so begaden
Dat si daermede stont in staden
Ende oc exempel gaf van din
Hen allen, die se mochte sien,
Got, die die werelt al geboet
Dor sine ontfarmechheide groet,
Gaf hare in ghichten, omme dat
Dat si der silen dis te bat
Volplegen soude ende oc bewaren
Van harre silen thenen varen,
Dat si din nameliken dach
Int herte binnen wel versach
Op welken dat si henen soude
Bekiren in der Gods gewonde.
Ende alse doe die nonne goet
Van Godes halven dat verstoet
Dat si der doet begonste naken,
Ginc si Lutgarden eundech maken
Met groten vresen die niemare
Ende oc op trowe bidden hare
Dor Gode van din paradise,
Die hare ontdekket hadde lise

1) Welke de bet. van *loke* hier is, is niet zeker. Er is geene enkele in het *Mnl. Wdb.* vermeld, die bijzonder goed past. Het waarschijnlijkst is de bet. *haar*, ndl. *lok*.

3862 *l.* corten.

f 72v°. Die niemare ende weten lit,
Dat sise ne besweke nit
Nu terre wilen, mar ontfinge
Die arme sile in har gedinge
Op welken tijt dat si verschide.
Des bat met harde groten niede
Lutgarden suster Yolent;
Want si ontsach dat swar torment,
Din commer groet, die sware pine,
Daer allen silen in te sine
Staet sonder twivel, die in sonden
Na desen live werden vonden.
Mar doe die maget goedertiren,
Lutgart, vernam in wat maniren
Began te taelne die ijonfrowe,
Gewan si schire groten rowe
Ende ongedout int herte binnen;
Want si met sonderlinger minnen
Hadde Yolenden dartevoren
Geminnet lange ende utvercoren.
Dis heft die maget welgedaen
Int herte groten rowe ontfaen
Alse over waer si heft vernomen
Dat scheeden swar, dat moste comen
Saen tuschen hare ende Yolenden,
Die Got sonde emmer hare onssenden
In corten tiden; mar nochtan,
Dor al dat si dis seer gewan,
So hevet si met suter spraken
Begonnen weder blide maken
f.73r°. Der nonnen moet, die sere was
Verbloedet, eer si dis genas;
Si seide: „Suster Yolent,
Die merket ende wel bekent
Wat an dit brosche lijf geleget
Dat ons so saen failliren pleget,
Es hi so vroet van sinne dan
Dat hi hem wel bedinken can
Hoe menech commer ende leet
Te doegene allen menschen steet
Die hir ontfaen van moedre lijf,
Hoe ijammerech ende hoe katijf
Es die nature van ons allen,
Hoe dikke ons oc hir moet mesfallen,
Ic seggu wel in rechten trowen
Dat hem en darf nit harde rowen
Dat henen scheeden, opdat hi
Also versi(e)n te voren si
Ende oc bewart van sekerheiden,
Dat hi der doet wel moge ontbeiden;
Want over dit kaitive(ge) leven
So werdet hem darna gegeven
Dat lange lijf, dat sonder fijn
Sal eewelic gedurech sijn.
Wis mogdi dan onttreden [1]) u,

1) d. i. *ontraden* (voor *ondraden*), vreezen; eng. *dread;* ook 4081; 4232; enz.

Al es die tijt genaket nu,
Wel sute dochter, dat gi selt
Bekiren in die Gods gewelt?
Mar sijt in hogen ende vro,
Want ic u weet bewestet so
Van allen dogdeliken saken,
f.73v°. Dat gi wel gerne moget naken
Der doet, die u na dit saison
Sal ewelike leven don.
Owi, mine utvercorne wert,
Hoe lange stonde hebbic begert
Dat scheeden oc van desen live!
Al mostic doegen doede vive,
Nochtan wildicse gerne ontfaen
Indin dat mi Got wilde it saen
Des armes lives hir verlaten,
Dis mi verwasset utermaten.
Nochtan so hort wat ic u rade:
Al es so groet die Gods genade
Dat alle menschen hars genieten,
Nochtan en laettu nit verdrieten
Tontcommerne u van allen dingen
Die u in doegen mochten bringen,
Ochte in verdrit na dit verscheeden;
Mar gaet u, Yolent, gereeden,
Alst Got gebiedt, die doet tontfaene;
Pijnt u met biechten af te dwane
Volcomenlic alle uwe sonden,
Daer gi met sider wordt gebonden
Dat gi uwes sinnes wordt so vroet
Dat gi wistt evel ende goet;
Want alse gi met bichten sijt
Van allen sonden wel gevrijt,
So mogedi wel sekerlike
Der doet ontbeiden, die u rike
f 74r°. Sal maken ende salech mede,
Dat nie in desen live en dede
No gout, no schat, noch goet, noch have,
Noch amiral, noch palesgrave,
Noch andren man, wie dat hi si,
Noch wive almet, geloevets mi;
Want even lanc, dis sijt gewes,
Dat enech mensche levende es
In desen live, och wijf och man,
So verre hi comen nit ne can
Dat hi versekert si van allen
Daer menschen pleget af mesfallen;
Want een, al es hi nu gesont,
Hi werdet siec in corter stont;
Al es oc nu en ander blide,
Hi werdet droeve in corten tide;
Es oc en ander rike nu,
Hijs vollic arm, dat seggic u;
Oc es een schire worden out;
En ander dogt grote ongedout
Van ongemake och van mesquamen;
En ander pleget hem dis schamen
Dat hi es leelic ochte ontwert;

Selc ander es die meer begert
Des goedes dan hijs can gewinnen;
Dis draget hi int herte binnen
Afonst tengenen wert masschijn
Din Got bat heft daraf versin.
Dos volgt so menech accident
Din armen menschen, Yolent;
f.74v°. Dis men ne can beschiwen nit
Dat elc, die hem bevroedet it,
Mach liever hebben dor die doet
Te lidene ende ut alre noet
Verloesset emmermeer te sine,
Dan in die werellike pine
Te doegene ongelukke lanc.
Dis mogdi weten groten danc
Gode, onsen eweliken vader,
Dat hi u schire dis algader
Verlaten welt ende ewelike
Doen spannen crone in hemelrike.
Daer seldi, schone dochter mijn,
Gesalegt eewelike sijn;
Want daer en sal u nit genaken
Dat u sal mogen droeve maken,
Of cranc, of out, ochte ongedegen,
Of dat u iwent sal verwegen
Of dat u sal mesvugen it;
Want daer en es des alles nit,
Noch ander ongemac negeen;
Mar Gode loven al ineen
Met uwen wille sonder vaer,
Dat sal u ambacht wesen daer;
Dis seldi plegen wel gedichte,
Kare Yolent, wel sute nichte,
Daer emmermeer met allen din
Die oc aldaer dis selves plin,
Dat sijn die ing(e)le altesamen
Ende oc die silen die daer quamen
Sent dat si van der werelt schiden,
Die hen dis selves daer genieden
f.75r°. Ende ewelic genieden selen.
Daer seldi lacchen ende spelen,
Baleren ende wesen blide
Voertanc meer in allen tide;
Want u geluc ende u geval
Daer eewelic geduren sal.
Nu latet dan u sorgen staen,
Sute Yolent, want, sonder waen,
So seggic u dat u mach wesen
Dat sterven liever dant genesen,
Of dan dat langer wesen hir.
Mar dis gi so dat vegevir
Onttredet, dat die silen quellet
Die nit ne waren hir gestellet
So vaste in dogdeliken dingen
Dat si har leven mochten bringen
Ten inde al sonder arge daet,
Dict fegevir daer ave dwaet,
So manic u bi trowen nu
Die lange tuschen mi ende u
Geweset hevet, Yolent,
So wanneer gi u iugement
Ende uwe sententie hebt ontfaen
Van Gode, dat gi weder saen
Comt tote mi al sonder mide
Daer ic sal lesen mijn getide,
Ochte elre daer ic wesen sal,
Ende oppenbare ontdekket al
Wat u gegeven sal te lone
De coninc hebben van den trone
f.75v°. Vor uwen dinst, din gi hem daedt,
Ende over dat gi hebt bestaedt
Wel uwen tijt in karitaten.
Oc seldi mi dan weten laten
Ochte u behort te dogene it
Der pinen, die gi so onssit;
Want es dat sake dat in pine
Staet uwer silen daer te sine,
So sijt dis seker sonder waen
Dat ic u sal in staden staen
Getrowelic tote an der stont
Dat mi sal wale wesen cont
Dat gi van pinen sijt ontladen
Ende oc ontfaen ter Gods genaden.
Mar wetti wat ic u bevele?
Die viant, die van quaden spele
Es ende loes, hi brenget gerne
Met sinen dorpeliken scherne
Die fantasiën ons te voren
Daer hi ons pleget met becoren
Ende oc te ijonest bedriegen soude,
Wart dat mens hem gehingen woude;
Darumme op welken tijt dat gi
Hir weder comet tote mi,
Eer gi begint met uwer spraken,
Hoet met u staet, mi cundech maken,
So segget lude ende oppenbare
Met hoger stemmen ende clare
Ten irsten: *benedicite*;
Darna so leest dat sute *Ave*,
f 76r°. Dat sute vers daer wilen mede
Die vrowe, die noit sonde en dede,
Die ingel gruette Gabriël,
Die hofschelic dede ende wel
Ter maget edel sijn salut.
Oc seldi lesen mede al ut
Din *Pater Noster* vore of na
Also dat ikken wel versta.
Dan salic weten wel dat gi
Van Godes halven tote mi
Sijt comen daer; want die viant,
Al can hi maken din triwant
En dekken hem met valschen roeme,
Die bedingen, die ic u noeme,
En heft hi nit geleert alnoch;
Dos mach men kinnen sijn bedroch,
Dos kenniet oc op somen tijt.

Dos salic weten dat gi sijt
Die selve die gi wilen wart.
Sidi van pinen dan verswart,
Dat seldi mi aldaer ontbinden;
Oc seldi dan wel ondervinden
Ochte ic u sal getrowe sijn.
Ja ic, mine utvercorne fijn,
Ic sal u helpen sonder wanc
So dat ghijs mi selt weten danc;
Want over een, sijt seker des,
Dat mijn gebet, selc als het es,
Opdat gi pinen doget it,
En sal u dan failliren nit.
f.76v°. Nochtan so hopic ende wane
Dat u sal sijn gereet tontfane
Na desen live Got, die Here,
Daer gi van commere ende seere
Selt sijn ontladen ewelike.
Dis onne u Got van hemelrike."
  Aldos so heft die maget vroet
Getrostet der ijonfrowen moet,
Ende oc so toegesproken hare
Dat si van sorgen ende vare
Ontladen bleef ende al verloestt,
Ende oc int herte so getroestt
Dat si dis dankde sider lise
Din conine van din paradise
Ende oc Lutgarden, sire brut,
Dis hare al dede comen ut.
Mar doe die tijt genaket was
Daer ic hir vore u ave las,
Dat si dit leven soude laten,
Met blider herten utermaten
Ende oc met vrouden harde groet
So es si comen toter doet;
Dat heft gedaen die Gods genade
Die hare gaf wille ende stade
Te beterne al dat si tevoren
Mesgrepen hadde ende oc verloren
Hars tides wilen, eer si quam
T Aiwires, dar si weder nam
In dogdeliken dingen toe.
  Mar hort, ic sal u seggen hoe
f.77r°. Dat sent die saken sijn vergaen:
Doe dat verscheeden was gedaen
Van Yolenden, daer ic u
En deel gesegt af hebbe nu,
So ginc Lutgart te goeder trowen
Der silen plegen van der vrowen
Met starken beden, die si dede,
Met langen vastene ende mede
Met disciplinen vele swar.
Dit herdde si en stukke; mar
Nit lange en heft si dis geplegen;
Want Yolent, die was geeregen
Tin schonen paradijse wert,
Daer si te wetene af begert
Hoe si van Gode was ontfaen,
Si es daer weder comen saen
Ter vrowen lise op enen daeh
Daer si in kniegebede lach
Ende over hare namelike
Te Gode van din hemelrike
Dede een gebet; ende alse daer
Die sile quam, die was so claer
Dat si verlichtede al die stede
Daer har gebet die vrowe dede,
Began si spreken sonder beide
Met hoger stemmen ende seide
Van verren: *benedicite*;
Mar eer die sile dat *Ave*
Begonste, anwerdde weder dus
Die maget edel: *dominus*.
f.77v°. Doe las din *Pater Noster* na
Ende oc din *Ave Maria*
Van din beginne al toten inde
Die sile, also dat wel bekinde
Lutgart, die vrowe, al oppenbare
Datt Yolenden sile ware,
Die stont bi hare also verclart.
Daromme sprac hare ane Lutgart
In derre wise: „Kare mijn,
Hir motti willecome sijn!
Nu segget mi, sute Yolent,
Hoe hebbedi gevaren sent
Dat gi van derre werelt schidt?
Die pine, die gi so onttridt,
Heft si u noesen it gedaen?
Wat iugemente hebdi ontfaen?
Wat vonnessen es u gegeven?
Segt mi, sidi met Gode bleven?
Ende of gi sijt van pinen vri,
Dat willic weten, segget mi." —
  Antwerde gaf met suten warden
Der welgerakder magt Lutgarden
Der nonnen sile aldaer si stoet;
„Vrie edele maget, vrowe goet,
Ic ben hir weder comen nu,
Gelijc dat ic gelovede u
Eer ic van desen live schit;
Mar Got, die alle dinc versit,
Hi sijs gedanket emmermeer
Dat ic u, vrowe, wilen eer
f.78r°. Bekinde; want bi uwen rade
Hebbic beschiwet grote schade,
Daer ic mi selven hadde in brachtt
En haddic mi nit bat bedachtt;
Want daer ic wilen was begeven,
Daer leiddic lange stonde en leven
Wel roekeloes, ende achtte min,
Dat wetti wel, op mijn gewin
Dan orborlic mi selven was;
Mar dat ic sider dis genas,

4217 *l.* antwerdde.
4226 *l.* an.

Dis dankic u, wel sute vrowe;
Want gi mi toeget selke trowe
Dat het mi noch in staden staet;
Want gi mi gaeft den irsten raet
Dat ic t Aiwires sider quam,
Daer ic so weder toegenam,
Dat Got, die ewelike vader,
Vergaf mi sider allegader
Die commerlike sonden mijn,
(Gebenedijt so mote hi sijn!)
Ende oc verleende sine minne,
Die ic so ufende in gewinne
Datt Got, die here es over al,
Mi ewelike lonen sal
In sinen rike ginder boven,
Daer ikken sal alteenen loven
Voertane meer in allen tide.
Nu sijt in hogen ende blide;
Mijn purgatorie es gedaen
Ende ic van Gode ben ontfaen
f.78v°. Met hem te wesene ewelike
Daerboven in sijn hemelrike.
Daer salic uwes, vrowe, ontbeiden." —
„Got motu, Yolent, geleiden,
Sprac weder altehant Lutgart;
Die selve Got, die dese vart.
Beschikket hevet, hi motu,
Kare Yolent, geleiden nu!
Oc dankic ende love sere
Den hogsten coninc, onsen Here,
Dis hi u gracie heft gegeven
Warbi gi sijt behouden bleven.
Nu biddic u, sute Yolent,
Dat gi die grote noet bekent
Daer ic noch ben verladen mede,
Ende uwe sonderlinge bede
Te Gode vuret over mi!" —
„Dat do ic gerne, maget vri;
Got selve, hi motu achterwaren!"
Sprac si ende es enwech gevaren.
Doe bleef Lutgart, die maget reene,
Daer liggende op die stede allene,
Daer Yolent te hare quam,
Blide ende vro; want si vernam
Dat Got die sile salechlike
Ontfangen hadde, alse ewelike
Met hem te wesene ende schone
Te lovene in sinen trone.
Dis was so vro Lutgarden moet,
Der maget edel ende goet,
f.79r°. Dat si dis dankede onsen Here
Met blider herten vele sere
Eer si van daer es opgestaen.
Dos sijn die saken daer vergaen.
Mar Got, die here es over al,
Hi motons geven sele geval,
Dat ons dat ewelike leven,
Dat Yolenden wart gegeven
Doe si van derre werelt schit,
Begeven dan ne mote nit,
Alse ons dit leven sal failliren!
Dis si die maget goedertiren
Gehelpech ons, Lutgart, die fine,
Gelic dat si bestont te sine
Dergerre, daer ic hebbe nu
Dit bispel af getellet u.

XIV. *Van din dat hars selves suster te hare quam na hare doet.*

Met rechte mogen alle loven
Den hogsten Heere van daerboven
Die spreken horen van Lutgarden;
Met rechte moet met schonen warden
Die maget edel ende fijn,
Lutgart, altoes gelovet sijn.
Want sonder twivel oppenbare
So seggic u dat men van hare
f.79v°. Die dogt volprisen nit ne can,
Noch al dat goet dat si gewan
In haren dagen, ende oc mede
Dat si din andren lieden dede.
Want alsic u in somen stonden
Met waerre talen hebbe ontbonden
Ende oc alnoch ontbinden sal,
Die maget Gode liefgetal,
Si stont hen allen gerne in staden,
Die si van pinen sach verladen,
Na hare macht getrowelike;
Want si van wille was so rike
Dat si ne conste nit gelaten
Die werke goet van karitaten
Van ufeningen achter bliven;
Mar allen mannen ende wiven,
Waren si vremde, och waren si
Van verren comen och van bi,
Halp si vererigen dat si sochten,
So dat sijs hen beloven mochten.
Oc seggic u in goeder trowen
Dat Got Lutgarden, der ijonfrowen,
Gegeven hadde alselken spoet
Dat si wel dikke in staden stoet
Din armen silen, din in pine
Dis vegevirs gevil te sine.
Dit hebbedi oc wel verstaen
In somen stonden ende saen
Noch hat selt weten, opdat gi
Met staden willet horen mi.
f.80r°. Nu hort wat ic u noch bediede:
Tin selven tiden het gescide
Dat ene welgerakde vrowe,
Rike ende wert, van Haspengowe [1]),

1) Het Haspengouw (Hasbania, Hesbaye) was destijds veel uitgestrekter dan thans.

Die suster was der maget fijn,
Lutgarden, alse het moste sijn
Ende igewelken van ons allen
Te sinen tide moet gevallen,
Verscheeden es van desen live.
Daer wi verdoerde, wi kaitive
Op souden schowen ende merken
Ende oc met dogdeliken werken
Also bewesten onse leven,
Dat wi te ijoncst behouden bleven!
Mar lettel siet men selker liede
Die hen met also starken niede
Gevugen an die Godes minne,
Dat si al doen ut haren sinne
Daer sonden it geleget an.
Hirbi so comt dat menech man
Ende oc altoe wel menech wijf,
Alse hem failliret hir dat lijf,
Int vegevir moet doegen pine,
Nochtan dat wale was in schine
Dat hi met dogdeliken daden
Wel conde sinen tijt bestaden
Eer hem ontginc dit leven hir;
Want emmer moet dat vegevir
Besuken elken sonder waen,
Eer hi van Gode werdt ontfaen
f.80v°. In sinen rike, die van sonden
En es algader nit ontbonden,
Alse hi dit leven laten moet.
  Aldos so wart die vrowe goet,
Lutgarden suster, dar ic u
Dit bispel af vertrekke nu,
Tehant gewiset oc aldaer
Si moste doegen pine swar,
Dat was tin vegevire; want,
Al was si dogdelic bekant
Ende oc vermaert van goeden daden
Die hare oc stonden wel in staden,
Doe si van derre werelt schit,
Nochtan en was si quite nit
Van pinen, die van sonden clene
Dergerre silen maken reene
Din Got dat ewelike leven
Na sal in sinen rike geven.
Mar doe verscheeden was die vrowe
Te Tongere, op dat Haspengowe,
En wister af no meer no min
Lutgart, die was t Aiwires in;
Want eer die boden, die te hare
Die vrowe sendde, die nimare
Volbrachten toter maget fijn,
So was die vrowe en stukkelkijn
Verscheeden ende enwech gecregen
Vor Gode rekeningen plegen
Van allen dat si ie gedede
Van goede ende oc van quade almede.
f.81r°. Mar wildi weten hoe vernam
Die maget, eer te hare quam
Die bodeschap van derre dinc,
Te welken pointe si virginc,
Ic segget u, hort harewert:
  Die maget edel ende wert
In kniegebede was gelegen
Ende ere beden soude plegen
Op enen dach t Aiwires binnen.
Die bede ginc si doe beginnen
Met groten goeme, ende also saen
Alse een der deele was gedaen
Van hare beden, horde si
Met hoger stemmen lude „owi!"
Van hogen roepen boven hare.
Darna so rip al oppenbare
Die selve stemme die daer sprac:
„Ai Lutgart, mijn ongemac
Comic u togen, want ic weet
Dat u moet sijn van rechte leet
Dat ic met pinen ben verladen.
Mar wildi mi nu staen in staden
Gelic gi hebbet vremden lieden
Gedaen die vore mi verschiden,
So quitedi u, vrowe, wel;
Want vele bat dan imene el
Betamet mi van u te sine
Geholpen, werde suster mine,
Alsic met leede ben bevaen.
Want sonder twivel ende waen
f.81v°. Was ic u suster, ende gi
Wart oc de mine, maget vri.
Mar over waer so si u cont
Dat ic al nu te derre stont
Verscheeden ben van desen live.
Nu sijt mi dan van helpen rive,
Want ikkes hebbe wel te doene,
Gelijc gi wart den abt Symone
Ende Yolenden, suster goet,
Din wel uwe helpe in staden stoet,
Ende andren lieden oc almede
Din wel gerievet uwe bede.
So salic sijn verloesset schire
Van din wel scharpen vegevire
Daer ic noch met verladen ben,
Gelijc dat moet gevallen hen
Die quite en sijn van sonden nit,
Als ic en was, doe ic verschit.
Nu varic wech; die selve Got,
Die over al heft sijn gebot,
Hi motu meerren lof ende eere
Voert ane altoes ende emmermere."
  Doe dese wart gesproken waren,
So es die siele enwech gevaren
Al sonder letten altehant.
Die maget, die wel ondervant
Dat si ne soude nemmermeer
Di suster sien, en migel seer

4426 *l.* verginc. — 4480 *l.* Die.

In herte binnen si gewan,
Ende oc van binnen saen began
f.82r°. So groten rowe har herte doegen,
Dat hare spronken uten ogen
Die trane migel ende groet;
Want harre goeder suster doet
En conde si al sonder clagen
Noch sonder rowe nit verdragen.
Nochtan, al was Lutgart, die goede,
Also bevaen met droeven moede,
Began si danken des algader
Gode, onsen eweliken vader,
Die doet algader sinen wille
Beide oppenbarlic ende stille;
Ende alse was die danc gedaen,
Eer si van daer es opgestaen,
Began si bidden hertelike
Din coninc van den hemelrike
Dat hi die sile ontladen woude
Van alre commerliker schoude,
Daer si verladen mede was.
Darna si dat *placebo* las
Ende andre beden, die si conste;
Darna din soutre si begonste;
Din las si oc al toten inde
Over die suster, die si minde
Met goeder herten daer tevoren.
Dos heft die maget utvercoren
Der silen so gestaen in staden,
Dat si van pinen wert outladen
In corten stonden ende saen
In hemelrike toe ontfaen,
f.82v°. Daer si sal ewelike loven
Den hogsten coninc van daerboven.
Dis moet geloeven igewelc;
Want hare bede was so selc
Die bat over die vrowe goet,
Dat si altoes in staden stoet
Dengenen daer si over bat.
Oc mogen wel bekinnen dat
Die van Lutgarden altemale
Onthouden hebben mine tale.
Nu mot ons allen sonderlinge
Also ontfaen in har gedinge
Lutgart, die maget wel gedegen,
Ende oc tin rikewert gewegen
Alse ons dit lijf failliren sal,
Ende ons verleenen selc geval,
Dat wi tire eweliker vromen
Al sonder pine moten comen.

4481 *l.* Int.

XV. *Van din dat hare verboden was dat sacrament tontfane ende hoe dat gewroken was.*

Wildi noch horen van der nonnen
Daer u dit dicht af es begonnen,
Dat es Lutgart, die maget fijn,
En harde schone exempelkijn,
Daer igewelc in mach bekinnen
Die vriheit van der Godes minnen?
f 83r°. Ic saelt u seggen, hort na mi:
Die maget edel ende vri
Hadde enen sonderlingen sede,
Die goet was ende schone almede:
Dat was dat si met groten ghere
Elks sonnendages tin outere
Tis pristers handen lise ginc
Ende daer dat sacrament ontfinc,
Dat hoge, dat gebenedijde,
Dat Got sacrerde teenen tide
Met sinen werdeliken monde,
Dat was aldaer ter selver stonde
Dat sine ijongren alle saten
Dis donresdags met hem ende aten,
Alse hi dis vriëndags darna
Gepassijt wart in Golgatha:
Dit es dat werde sacrament
Ende oc dat starke muniment [1])
Dat Ihesus Kerst ons, menschen, lit,
Doe hi van derre werelt schit,
Op minne ende op gerechte trowe.
Dat plach ontfangen die ijonfrowe
Elcs sonnendags te goeder tijt;
Want menech gheestelic delijt
Plach sire dikke vinden in
Ende ander menech groet gewin
Van vromen, die hare anewies.
Mar doe die vrowe en stukke dis
Geplogen hadde in derre wise,
Die viant, die can tonen lise
Die stukken daer hi mede veet
Dengenen die nit vaste en steet
f.83v°. In karitaten ende in minnen,
Hi heft hen somen, die daer binnen
Begeven waren, brachtt tevoren
Dat si begonsten hebben toren
Van derre dinc ende oc beneden
Dat wilde trekken dos te seden,
Dis nit ne plagen int gemeene
Der vrowen daer, Lutgart allene.
Mar die benidet dat geschit
Din evenkersten goedes it,
Och die alhonst int herte dreget,

1) Vgl. *Mnl. Wdb.* op *monigen.* Bij *muniment* is geen voorbeeld van de bet. *versterking, bevestigingsmiddel, steun* vermeld.

4579 *l.* afonst.

Ic seggu dat hem so verweget
Die nijd darbinnen, dat hi moet
Blameren anders mannes goet.
Dit mach men merken al den dach,
Want nijd es selc dat hi ne mach
Int herte bliven nit verborgen,
Daer hi met nideliken sorgen
Die redene hevet in verwonnen.
Aldos so worden oc die nonnen
Verladen so met swaren nide,
Dat si ne conden an din tide
Nijt wel gedogen van der vrowen,
Dat si aldos met goeder trowen
Elks sonnendags allene ginc
Daer si dat sacrament ontfinc,
Sonder begrijp noch sonder schade.
Dis vonden si in haren rade
Dat si Lutgarden die costume
Afbreken souden, dis si cume
f.84r°. Met eeren selen ende vromen
It lichte mogen overcomen.
Nochtan so sijn si noch in din
Begrepen, dat het sal geschin
Opdat sijt mogen dan volbringen.
Aldos bedachtt die nonnen gingen
Te harre abdissen ende saen
Der vrowen hebben doen verstaen
Ontplokenlic ende oppenbare,
Dat het nit wel gevuge en ware
Dat men gedogede ere allene
Dis nit ne plagen int gemeene
Die andre nonnen; want daermede
So ware ontmakt die clostersede.
Daeromme baden altesamen
Die nonnen, die dat toegen quamen
Der vrowen, dat sijt ave leide
Ende oc voertane meer ontseide
Dat sacrament also tontfane
Lutgarden ende nemmeer te gane
Elks sonnendags ter Gods offranden.
Mar dat sal comen noch te schanden
Dengenen diet ontmaken nu;
Dis wanic wel, ic segget u:
Want hi die blome es van den velde,
Ende es sijns selves also melde,
Dat hi ne can nit min gegeven
Dengenen die in minnen leven
Sijns selves dan hem selven al,
Ende ons sijn sacrament beval
f.84v°. In elker sonderlinger messen
Te nuttene in gedinkenessen
Sijns selves ende sire minnen,
(Die hi ons dede wel bekinnen
Doe hi om onsen wille starf
Ende ons dat rike sijn verwarf)
Wel seggic u dat hi begert
Dat elc tin sacramente wert
Met vriër herten hem bekire,
Dat menschen nie en was te dire,
Mar al der werelt es gemeene.
Warumme sal Lutgart allene
Dis moten nu ontberen dan?
Ic seggu wel dat ic en can
Die dinc gemerken nit, warbi
Dit redene of gevuge si.
Nochtan so wart also beraden,
Omdats die nonnen hare baden,
Die vrowe dat si sonder beide
Ontboet Lutgarden ende onsseide
Dat sacrament tontfangene hare
In allen tiden, het ne ware
In feesten ende in hogen dagen
Of dats die vrowen allen plagen.
Mar doe die fine magt, Lutgart,
Mettin verbode was verswart
So commerlic in derre wise,
Din coninc van din paradise
Began sijs danken altehant
Met harde vriër herten; want
f.85r°. Si wiste wel al oppenbare,
Al was dat sake dat men hare
Dis sacramentes was onhout,
Dat Got, die alles heft gewout,
Die schade wel versetten mochte
Hare anderssins, opdat si sochte
Socors an hem van derre saken,
Ende oc deelechtech hare maken
Dis sacramentes alle stonde,
Opdat si dis verdinen conde
Met karitaten ende in minnen;
Want wie so vrome welt gewinnen
Van desen sacramente goet,
In karitaten wesen moet;
Ende es dat sake dat hi es
In karitaten, si gewes
Dat hi met elker vromer daet
Dat sacrament int herte ontfaet.
Daeromme bleef Lutgart, die goede,
Verduldech ende in goeden moede,
Ende alles dankede onsen Here;
Want sine minnede also sere,
Dat si gevulde wel van binnen
Dat si met harre starker minnen
Dat sacrament soude innechlike
Ontfaen met eeren dagelike,
Al waest van buten hare ontgeven.
Dos es die magt terasten bleven.
Mar Got, die coninc van din trone,

4591 *l.* Nit. — 4623: Glosse: Canticum: Ego flos campi et lilium convallium.

4632 Glosse; Ew. Hoc quotiensque feceritis, in meam commemorationem facite.

4637 Glosse: Sapiens: Transite ad me omnes qui concupiscitis me etc.

Die al te schowene es gewone
f.85v°. Met oenden ogen dat men doet
In elker stede, est quaet, est goet,
Ende alle dinge die geschin,
Hi hevet schire wel versin
In welker wise ende om wat saken
Met harre boser achterspraken
Ende oc met haren fellen nide
Die vrowen hadden an din tide
Lutgarden, sire brut, benomen,
Dat si nemmeer ne mochte comen
Dis sonnendags na haren sede
Te sire offranden, die hi dede
Din eweliken vader sijn,
Ihesus, Lutgarden minnekijn.
Mar die gerecht vonnesse gevet
Van allen saken die men hevet
Vor hem te handelne alle stonde,
Gedogen lange nit ne conde
Al sonder wrake dat Lutgart
Also tonrechte was verswart
Van din ijonfrowen, ende onsseget
Was hare dis men nit ne pleget
Tonsseggene allen goeden lieden.
Daromme gaf hi dat te mieden
Hen allen, die te rade waren
Daer men Lutgarden soude ontwaren [1])
Dis sacramentes, dat hen somen
Die doet ghaelinge es overcomen
Ter wraken over haren nijt,
Daer si der magt gebenedijt,
f.86r°. Lutgarden, met te haren schaden
Dat sacrament onttrekken daden.
Oc es sele paiment gegeven
Din andren, die te live bleven,
Dat si geplaget worden alle
Met commerliken ongevalle
Van starken reden ende sochten,
Die si gedragen nit ne mochten
Al sonder grote noet, warbi
Si hebben wel verstaen dat si
Verbolgen hadden vele sere
Den hogsten coninc, onsen Here,
Ende oc mesgrepen an Lutgarden.
Daromme si nit lange en sparden
Maer moetgemeene ende altesamen
Si toter vrowen alle quamen
Ende alle op hare voete vilen
Omedechlike. Mar dat knilen
En heft nit lange aldaer gedurt;
Want so daerave wart berurt
Die maget, dat si seide: „Owi,

1) d. i. *berooven, iemand iets benemen*; mhd. *entwërn*, ook *entwern*; mnd. *entwaren, entweren*. Vgl. o. a. *R. v. Vollenh.* 2, 186, 217: „enen sine borgerscap *ontwaren*" 4714 *l.* Dat.
4725 Vgl. III, 5231. — 4736 *l.* Omodechlike.

Staet op, gi vrowen wat doedi?
Wat sukedi? Mescomt u it?
Dat segget mi; want ic u nit
En sal van helpen avegaen;
Mar so salic in staden staen,
Magic, u allen sonder wane,
Dat ghijs mi selet weten danc;
Dat seggic u in goeder trowen."
Doe spraken weder die ijonfrowen:
f.86v°. „Aï, Lutgart, hebt onss genade!
Wi sijn die u met bosen rade
Benomen hebben, maget reene,
Dat gaen tin sacramente allene,
Gelijc dat gi tevoren plaget.
Mar dor genade, schone maget,
Ontfarme u onser groter pinen,
Daer Got met doet ons allen schinen
Ende oc bekinnen oppenbare
Dat wi gesnevet hebben sware
Ende oc mesgrepen iegen u
Sere utermaten, dis wi nu
Te beternessen willen staen;
Want dat wi hebben quaet gedaen
Ende u dat sacrament benomen,
Dats ons te groten leede comen
Ende oc te schaden harde groet.
Aï, ontfarme u onser noet,
Magt utvercoren ende fijn,
Daer wi so met verladen sijn
Dat wi der doet becoren selen
Of langer qualen moten quelen,
Hen si dat gi ons, vrowe goet,
En vordeel van genaden doet
Ende ons met uwer beden schone
Iegen din coninc van den trone
Versoenet, vrowe, ende oc verdinget
Ende ons te rasten weder bringet."
Antwerde gaf op dese wart
Die welgerakde magt, Lutgart,
f.87r°. Din vrowen weder ende seide:
„Gi vrowen, grote omodechheide
Hebdi getoget nu dat ghi
Te voeten sijt gevallen mi,
Dis ic onwerdech harde ben.
Mar Got hi moett vergeven hen
Die hebben mi gepijnt te derne,
Ende ic vergevet hen wel gerne.
Nu sijt te rasten, gi ijonfrowen;
Want ic u al te goeder trowen
Vergeve dat gi hebt mesdaen.
Nu latet dan u sorgen staen;
Die selve Got, die allen lieden
Vergeldet met gerechter mieden
Dat si verdienen sonder wane,
Eist hastelic, eist over lane,
Ende elken geldet van den sinen,
Al hevet hi met swarre pinen
Nu tesen stonden u verladen,

Hi sal u weder met genaden
Vertrosten schire; want hi weet
Dat u berowet ende es leet
Dat gi mi hebbet doen onsseggen
Dat sacrament ende aveleggen,
Dis ic op elken sonnendach
Ter Godes eeren wilen plach.
Nu sijt terasten, vrowen mijn,
Ic sal met mire beden sijn
Uwe advocate ende u verdingen
Vor Gode, opdat gi wilt gehingen
f.87v°. Dat ic dis weder si in inne,
Dis mi sine utvercorne minne,
Die ic int herte drage, allene
Doet plien ende andre dinc engeene." —
„Aï, Lutgart," doe weder sprac
Dabdesse, die groet ongemac
Gelijc den andren, die tevoren
Gemaket hadden desen toren,
Oc dogede ende pine swar
Daer si wel waende al over waer
Af sterven emmer eer it lanc,
„Gi motes hebben groten danc
Dat gi ons hebbet wel getroestt.
Wildi, wi mogen sijn verloestt
Van onsen leede in corten stonden;
Wildi, wi bliven noch gebonden
Van onser qualen, die ons dert.
Mar kiret dit ten besten wert
Ende ons verloestt van onsen sere!
Datt u vergelde Got, die Here!
Nu si u, vrowe, dan gegeven
Die dage die gi selet leven
Die orlof allen tijt te ganc
Daer men met eeren plegt tontfane
Dat sacrament gehenedijt,
Dis gi so wale werdech sijt,
Dat het noch schinet wale ons somen,
Die sijn te groten schaden comen,
Bidis wijt u onsseiden eer.
Daeromme sijt voertane meer
f.88r°. Dis seker, maget wel gedegen,
Dat wijs nemmeer en selen plegen."
Na dese tale al sonder beide
Lutgart die knin ter erden leide
Ende een gebet begonste lise
Te Gode van din paradise
Te sendene over die ijonfrowen.
Dat hevet si met goeder trowen
In corten stonden so gedaen,
Dat sijs geware worden saen;
Want also schire alse emmermeere
Die bede quam vor onsen Here,
So wart gestelpet al die noet,
Die si gedoeget hadden groet
Van swarre plagen, sent dat si
Der maget edel ende vri
Te haren ijammerliken schaden
Dat sacrament verbeiden daden.
Ende alse doe die plage swar
Gestelpet was, al over waer
So seggic u dat daer negeene
So koene en was, no groet, no clene,
Die sider spreken dorste en wart
Warbi dat mochte sijn verswart
Lutgart, die magt van hogen prise.
Nu hort, gi alle: in derre wise
So togde Got al oppenbare
Ho wel gedegen dat si ware
In karitaten ende in minnen.
In desen mach men oc bekinnen
f.88v°. Dat si mesdoen sere utermaten
Die goede menschen nit ne laten
Gebruken dis hen Got gehinget;
Want die hen toe die gracie bringet
Dat si vermogen sonder pine
Daer hi begert af gheert te sine,
Hi es te wrekene oc gereet
Op elken die se wedersteet,
Dat si dis moten bliven achter,
Beide hare schade ende sinen lachter.
Dit wisten oc die nonnen wale,
Die sonder alle wedertale
Lutgarden sijn gegaen in hant,
Die se absolverede ende ontbant
Van Godes halven an din tide
Van allen commere ende nide
Daer si verladen mede waren.
Nu motons allen so bewaren
Die maget edel ende fijn
Dat wi ontcomert moten sijn
Van allen noseliken dingen,
Die menech herte in pinen bringen,
Ende ons dat ewelike leven
Ten ijoncsten dage si gegeven!

XVI. *Van din dat se die viant rampeneerde ende van din dat se die viande alle sere onssagen.*

Al noch tin tiden het geschide
T Aiwires, dat ic u bediede,
Wildi volhoren mine wart;
f.89r°. Die welgerakde magt Lutgart,
Si was vervullet al van binnen
Van karitaten ende minnen
Meer dan ic u geseggen can.
Dat mogdi merken wel daeran
Dat si so gerne stont in staden
Dengenen, die si sach verladen
Van commere ende van meswinden;
Die plach die vrowe altoes ontbinden
Van haren comerliken bande.
Dis hadden toren die viande,

4856 *l.* verbieden.

Die felle ghire, die altoes
Sijn even quaet ende even loes,
Ende allewege sijn gereet
Te doene ons lachter ende leet;
Want si ne conden nit verdragen
Al sonder toren dat si sagen
Lutgarden so getrowelike,
Die was van karitaten rike,
In staden staen al sonder sparen
Dengenen die becommert waren.
Daeromme quam op enen tijt
Een, die dis hadde groten nijt,
Van din vianden, daer si lach
Ende ere beden lise plach
Vore eene van din nonnen goet,
Die in dis selves dages stoet
Ende op die wile was verscheeden,
Omdat si wilde die geleeden
Met harre beden. So es comen
f 89v°. Die viant, die dat heft vernomen,
Verbolgen sere ende utermaten.
Dat heft hi schinen wel gelaten
Der maget fijn van hogen prise.
Nu hort in welkerhande wise:
Aldaer hi stont beneven hare
So sprać hi lude ende oppenbare
Ende seide: „Wijf, wat widtstu mi?
Dat Got schennesse geve di!
Warumme doestu mi so leede?
Du mochtes wel Lutgart die wreede
Met allen rechte sijn genamet!
Men seget oc dat di betamet
Lof ende prijs, mar dat es scheren;
Want honen, letten ende deren,
Dats allewege dijn ambacht.
Acharme! wars nu mine cracht
Van wilen eer, dat mi dos dwinget
En wijf alleene ende onderbringet!

Nu sege dan, verrumpen[1]) quaet,
Wie gaf di desen dommen raet,
Dattu mi willes met gewoude
Afwinnen dat met rechte soude
Mijn wesen? want ic hadt gewonnen:
Dat es die sile van der nonnen
Die ghinder leget nu verscheeden;
Die haddic mogen wel geleeden
Ter hellen wert, en hadt gedaen
Dat se mi hevet ondergaen
Dijn runen, dat mi dikke steet
f.90r°. Tonstaden groet. Nochtan ic weet
So vele alnoch van ouden treken,
Dat iks mi sal noch wale wreken,
Al over waer seggic di dat.
Oc moten hebben din godshat
Die andre nonnen altesamen
Die so gebiset alle quamen
Ter nonnen wert met selker haest
Dat ic, die sat hare aldernaest,
Beschiwen moste dat bedranc,
Woude of en woude, an minen danc;
Want daer si stonden teenen ringe
Ende igewelke sonderlinge
Van hen die letanië las,
So swar mi die te horne was,
Dat ic en conde nit gebliven
Daer langer mettin bosen wiven
Noch nit verbeiden oc ene ure;
Want mi so sere wart te sure
Dat letten, dat ic moste vlin.
Dis magic wel te rechte din
Ontdanken, die mi so verstiten
Ende dat ontbeiden nit ne liten
Der silen, die mijn sonde wesen,
En hadt gedaen dat lange lesen
Daer sise mi met ondergingen.
Acharme, dat mi dos bedwingen
Die oude quenen achter lande!
Got geve hen deewelike schande
Bidis, ende u met hen, Lutgart!
f.90v°. Want gi sijt die mi meest verswart
Met uwen vruchteliken beden.
So hebbedi gedaen noch heden
Ende ondergaen mi mijn beijach,
Dis ic mi wel beclagen mach,
Dat es der doder nonnen sile,
Die daer vart henen met Michile,
Din ingel, die se mi ontfurt.
Wattan! si sal doch sijn geschurt
Int vegevir met pinen swar,
Dat weetic wel al over waer,
Eer si sal vorder mogen comen.
Wattan! al es si mi genomen,
Dat vegevir heft mi gewroken.

4920 Glosse: Someghe onbekinde menschen sijn die ondertiden vragen watter aen gheleet aen lesen ofte aen beeden, ofte aen ten dienste Gods te gane bi nachte ofte bi dage. Dien mochte men vragen hoe vele dat de ziele edeldere es dan de lichame. Alsoe vele eest meerre noot dat de geestelcke oeffeningen volbracht werde (sic) dan duutwendeghe werken, omme dat de ziele geoeffent werde in inwendegen dingen voer in uutwendegen dingen.

4922 Cantimpré II, c. 15: Cum ergo quaedam Soror ageret in agone et fine gravissimo vexaretur, apparuit ei daemon. . . ; *ald.* stoet = stont, stonde (?).

4925 Glosse: Augustinus: Het es orborleker te geerigene innege bedroeftheit dan ondersucken, versuchten dan pruven, eenpaerleke versuchtinge dan meneghcrande twestingen, tranen dan sententien, beeden dan laesen (sic), goem van tranen dan const van leren, contempplacie van hemelschen dingen dan erdsche veronledinge. Deo gratias.

1) *Verrompen*, d. i. *gerimpeld*, *verschrompeld*. Vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 139.

Owi! ochtic nu moste stoken
Dat vegevir daer onder hare,
Hoe wel dat mijn gevuge ware!
Mochtic dat vir aldaer onsteken,
Ic wedde, ic mi wel soude wreken
Volcomenlic na minen ghere!" —
„Nu makt u wech, vul drogenere,
Van vor mine ogen sonder beide,"
Lutgart, die maget, weder seide.
„Nu, segt mi, valsche losengir,
Hoe dorstti heden comen hir?
Hoe dorstti heden mi genaken?
Gi mochtt wel lichte dat gemaken
Ic soudu senden daer gi soudt
Wel al so heete sijn beschoudt
Alse es int purgatorie heet
f.91r°. Die sile; want ic wale weet
Hoe ic u mochte wel vergelden
U kalengiren ende u schelden,
Dis gi geplogen hebbet nu.
Mar haestt u wech, dat radic u,
Want u dat letten nit ne vromet,
Ende u wel wachtt dat gi ne comet
Nemmeer daer gi mi vinden waent.
Al hebbedi mi nu getaent
Al te vergevens, dan masschin
Soudic u so doen henen vlin,
Dat u dat letten soude lanc
Gerisen; want an uwen danc
So soudic u in corter stont
Besuken doen der hellen gront,
Daer gi soudt wesen emmermere
In selken commere ende in sere
Dat gi, fel losengir verwaten,
Die silen soudt met goede laten,
Die gi u pijnt noch dagelike
Tonssettene achter erterike." —
„Aï, Lutgart, do weder sprac
Die viant, dat ic u vertrac
So ghelpelic die tale mijn,
Dis motti onverbolgen sijn,
Want mi daer toe bedwanc die noet.
Mar dor den coninc, die geboet
Die werelt al, so biddic u
Dat gi mi latet scheeden nu
So henen, dat ic nit ne vare
f.91v°. Ter hellen wert, want het mi ware
En utermaten evel spel;
Maer heett mi of gebiedet el,
Wat so gi wilt, al sonder waen,
Ic saelt met trowen anegaen
Ende oc volbrengen so, dat gi
Selt u beloven dis van mi.
Nu laett mi dan op din bandon
Mijn scheeden so van henen don,
Lutgart, dor uwes selves eere,
Dat ic en come nemmermere,
Wel reene magt, daer ic u vinde." —
„Makt uwes parlements en inde
Ende uwer verde enwege vart,"
Antwerdde weder hem Lutgart,
„So dat gi creature engeene
No grote en schendet meer no clene,
No man no wijf, no kint no kraet,
Fel drogenere, onreene vraet;
Mar makt u ter wustinen wert,
Daer gi en lettet noch en dert
Noch vogle vligende in den woude,
Noch beesten lopende in die moude,
Noch worme crupende in die erde.
Dos makt u henen uwer verde
Staphans te derre wilen nu,
Fel losengir, dat heetic u."
Ende eer dat wart gesproken was,
So voer enwech alse een gedwas
Die evele g(h)eest, die felle drake.
f.92r°. Doe bleef Lutgart al met gemake
Daer liggende op die selve stede
Daer si din viant achterdede.
Darna met harde bliden moede
Van allen sinen groten goede
So dankde si wel hertelike
Din coninc van den hemelrike,
Die met sire eweliker cracht
Benam din viant sine macht,
Daer hi te sere hem op verlit;
Want hi met lachtere henen schit
Daeromme, dat hi met gewoude
Der nonnen sile ontfuren woude.
Nu merkt, gi vrowen ende heren,
(Dat u die sute Got mote eeren!)
Die wart die van der maget fijn,
Lutgarden, u geseget sijn:
Hebdi gehort hoe die viant
Die hem dis scheldens onderwant
Te sinen schanden iegen hare,
Verwonnen wart so oppenbare,
Dat hijs hem moste saen onttin
Met lachtere ende enwege vlin?
Wetti wat dit algader dede?
Die starke minne, daer si mede
Verwarf die rike Godes hulde,
Die altemale so vervulde
Met sire cracht har herte binnen,
Dat nit ne conde entwint gewinnen
Die evel haren dis hi sochte
f.92v°. An hare; want hi nit ne mochte
Genaken hare in verren ghinde, [1])

5063 Vgl. II, 501.

1) d.i. *gehinde*, nabij. Zie *Mnl. Wdb.* op g e h e n d e, waarnaast ook eene enkele maal *gende* voorkomt. De uitdr. *in verren ghinde*, hoewel in zich zelve eenigszins vreemd, komt (met de ontkenning) in bet. overeen met mnl *nergens naer*, en ndl. *bijlange na niet*, dial. *niet hen(t) of omtrent*. Vgl. II, 7203;

Op welken tijt dat hi bekinde
Dat si in harre beden was
Of dat si die getiden las;
Want sine so darmet verstit,
Vermaledijde ende oc verwit,
Dat hi altoes verwonnen bleef.
Oc seget die die vite screef,
Die Iacobijn, die wise man,
Die oc Lutgarden eer gewan
So lief dat hi bestont die pine
Al te vertrekkene in latine
Der vrowen vite, die ic u
In didscher talen segge nu,
Hi seget daer ende ic u voert
Dat hi vertrekken heft gehort
Der maget fijn in somer stonde
Met haren werdeliken monde,
Dat si bi wilen comen sach,
Daer si in kniegebede lach,
Met groten scharen die viande
Gevlogen dor die closter pande,
Of dor die kerke, of dor din koer
Te hare wert, daer si op hoer
Gelegen was op hare knin
Ende harre beden wilde pliu,
Of haren soutre wilde lesen,
Ochte oc in eenechheiden wesen;
So quamen dan die drogeneren
f.93r°. Geslopen daer mettin nimeren
Die si van elre brachten daer.
Die telden si al over waer
Der maget edel daer si lach,
Die lettel na die borden plach
Te horne, want si wiste wel
Dat si ne sochten niwent el
Dan hoe dat si met selken saken
Har herte mochten beseeh maken,
Warbi dat si ware afgestaen
Dis bedens ende enwech gegaen.
Mar alse dan die vrowe goet,
Die oc van sinne was so vroet
Dat si wel horde watter an
Gelach, die saken wiste dan
Ende oc dat si nit el en sochten
Dan hoe dat si beletten mochten
Met selken dingen hare beden,
Daer si alteenen iegen streden
Of stillekine ochte oppenbare,
So segghende die maget hare
Ter Godes eeren ende las
Din salm, die goet dar iegen was.
Wildi, ic salne u seggen sum:
Deus in adiutorium [1])
Begint dat irste vers van din.

Daer met so dede enwege vlin
Die vrowe al dat geperte [1]) quaet;
Gelijc dat een na vligen slaet
Die hi met quispele och met rise
f 93v°. Verijacht, also geliker wise
Verijagede oc die maget reene
Met enen salmekine allene
Die kudden van din bosen ghiren,
So dat si nit ne dorsten kiren
Dar weder even lange stonde
Dat si Lutgarden metten monde
Onledech wisten, die se nit
En twint en sparde, mar verstit
Ende oc verijagede altesamen
Temet dat si te hare quamen.
Oc seget in din boeke sijn
Noch voert die wise Iacobijn
Aldaer hi sprekt van dijn vianden,
Dat si te haren groten schanden
Bi wilen quamen bi der steden
Daer bi costumen hare beden
Die maget fijn plach op te doene;
Maer nit ne waren si so koene
Dat si gemerret hadden daer;
Want hen dat letten was so swar
Dat si beschiweden wel schire
Gelic dat vlammen van den vire,
Al was elwar die maget fijn,
Dat utvercorne stedekijn.
Daer af so vlowen die kaitive
Alse een die waent van sinen live
Gerovet wesen ende vlit
Daer hi beschiwet sijn verdrit.
Mar wetti wat dit heft gedaen?
f.94r°. Die starke beden, sonder waen,
Die si met goeme senden plach
Te Gode wert op elken dach,
Si daden hen so utermaten
Die stat verleeden ende haten
Dat sire af vlowen sonder beiden
Met harde groter hasteehheiden,
Op welken tijt si waren daer
Genakt, al was die vrowe elwar.
Aldos so sach die maget goet
Of daer si sat, of daer si stoet,
Of daer si lach in haren beden,
Die evele gheeste aldar si leden
Hare ende ghins beneven hare
Gelijc dat het en kudde ware
Van bien, die vligen teenen swarme.

II 10389 *in velen ghinde*; III, 3345 *in seven dagen ghinde*; en passim.

5156 *l.* seghende. — 1) Begin van *Psalm* 70.

1) Een tot heden onbekend woord, waarvan de bet. wel zal zijn *troep*, *bende* of *gespuis*. Misschien is het eene afleiding van *paert*, *part*, en dus te vergelijken met ndl. *partij*; (vgl. de bet. *hoop*, *boel* van dit woord in het Zuid-Afrikaansch). Doch waarschijnlijk moet men lezen *gesperte*, d. i. *geestverschijning*, *spook*. Zie *Mnl. Wdb.* op gesperte.

So sprac die vrowe dan: »Acharme,
Wel sute Got, ontfarme u des
Dat hir aldos versament es
Dit parlement om ons te derne
Die u met trowen dienen gherne!"
Ende alse dan gesproken was
Dat wart, so schit als een gedwas
Dat kudde van din losengiren;
Want si dan mosten wederkiren
Al sonder letten uter kerken.
Nu hort, hir mogdi echter merken
Wat an die beden es belanc
Dergerre, die al sonder wanc
Met vriër herten Gode minnen.
f.94v°. Oc mogdi wel daeran bekinnen
Dat ic hirvoren u vertrac,
Doe ic u van dengenen sprac
Die van Lutgarden was verdreven,
Omdat hi wilde Gode ontgeven
Der nonnen sile, dar ic u
Dit bispel af begonste nu:
Dat si wel doen die gaen geleeden
Dergerre silen, die verscheeden,
Met gheesteliken orisoenen;
Want die se gerne dan onspoenen,
Dat sijn die valsche drogeneren
Di van din beden hen ververen
So utermaten ende onssin,
Dat si met hasten henen vlin
Ende achterlaten dat si souden,
Opdat si mochten, gerne onthouden,
Dat sijn die silen van dengenen
Die van der werelt scheeden henen.
Nu motens allen so bewaren
Als ons sal naken thenen varen,
Lutgart, die magt van hogen prise,
Dat wi tin schonen paradise
Sonder kalange moten comen
Dergerre, die van alre vromen
Ons souden roeven, mochten si.
Segt *amen* allen nu met mi.

XVII. *Van din dat se Onse Here verledegde van ongedoude van herten met enen schapere die van over XII milen verre quam.*

f.95r°. Die wale in minnen es bedegen,
Die minne doet hem dikke plegen
Dis hi met eeren mochte ontberen;
Wel dikke doet si hem begeren
Die dinc, die hi wel laten mochte,
Wart dat hi binnen wel besochte
Sijns selves wesen ende sage
Van binnen watter an gelage,
Dis hem die minne plegen doet.

5238 *l.* Die (?) — 5245 *l.* motons.
Titel: *hs.* Schape, *zonder afkortingsteeken.*

Want een, al waent hi wesen vroet,
Welt hi der minnen rade volgen,
Hi werdet schire also verswolgen
In haren putte grondeloes,
Dat hi hem pijnt te doene altoes
Meer dan hi wel volbrengen mach.
Dis selves oc die maget plach,
Lutgart, die goede, in haren tide:
Si wilde doen al sonder mide
Dis mensche engeen ne mach volplin,
Noch dis oc nit ne mach geschin.
Wildi verstaen in welker wise?
Die maget fijn van hogen prise
Si minde Gode al sonder wanc;
Har selven bant si ende dwanc
Met ordenliker disciplinen;
Har vasten ende har ander pinen
f.95v°. Dat was wel dikke boven mate;
Oc was so groet die karitate
Die si int herte binnen droch,
Dat si ne waende nemmeer gnoch
Met pinen swar verladen hare;
Mar allewege alse of si ware
Beschuldegt iegen Gode meer
Dan iman el was noit eer,
So wilde si met pinen groet
Hem gelden meer dan hi geboet
Te geldene hare ochte imene el.
Daertoe so was si also snel
Ende also willech, dat sire af
Har selven sent groet doegen gaf.
Hoe dat gevil, salic u toegen:
Die maget die wel conde poegen
Altoes na gheestelic gewin,
Si peinsde wel: die geldet min
Dan hi met rechte schuldech es,
Dat menne mach blameren des
Ende oc bedragen van ontrowen.
Daeromme quam der goeder vrowen
In haren wille op enen tijt
Dat si har herte so gevrijt
In din getiden wilde houden
Tote an der wilen dat si souden
Al ut ter Godes eeren wesen
Beide of gesongen of gelesen,
Dat alt gepens, dat imen can
Gepensen of gedinken, dan
f.96r°. Ware uter herten so gedreven
Dat si geheellic mochte geven
So telken warde al die gedachte,
Al waert dat sake dat men brachte
Hare anderssins tevoren it,
Dat sijs geware en worde nit,
Mar die memorie al geheel
Gave elken warde al sonder deel
Van allen dingen die si las;
Dat al te swar te doene was.
Mar doe die maget goedertiren

Aldoscerwijs begonste kiren
Har herte fijn an dese dinc,
Die si wel waende al sonder crinc [1])
Volbrengen (want si hadde goet
Din wille, al wrachte bi iegen spoet),
Wart si geware in corter stonde
Dat si volbrengen nit ne conde
Volcomenlic na haren wille
Dat si begerde int herte stille
Van derre dinc; want al te cranc
Was die memorie, die se dwanc
Dat te volbrengene over macht,
Warbi gevil dat hare ontfacht
Dis te volcomene an din tide.
Dis was si rowech ende onblide
Ende oc beswart so utermaten,
Dat si ne wiste hare hoe gelaten.
Si droevede ende makde seer;
Die rowe dwanc se vele meer
f 96v°. Dan al die rowe ende al die toren,
Din si gedogede ic tevoren,
Hadde ic gedaen in haren dagen.
Dat wisten die se horden clagen
Tin selven tide ende oc bekarmen
Har leet, so dats hen moste ontfarmen
Weder si wouden ochte en wouden;
Want nimen hem en conste onthouden
Die so Lutgarden sach geberen,
Hen moste oc sere hemselven deren,
Want het gedurede al den dach.
Hoe dikke seide si: „Owach,
Ellendech wijf, wats mi geschit,
Dat ic en can vergelden nit
Al mine schout volcomenlike
Din coninc van din hemelrike
Van din getiden, die ic hem
So schuldech al te geldene hem,
Dat hire en sie nit fauten an,
Dis ic volbrengen nit ne can!
Ach mijns! wat salic mogen doen
Alse es vergangen mijn saison
Ende ic van derre werelt scheede,
Dat ic so qualic mi gereede
Dar iegen? Wat sal mijns geschin?
Waer salic mogen dan ontflin?
Wat sal gewerden mijns? Owach!
Want ic vergelden nit ne mach
Dat ic ben schuldech u, Got Here!
En magic dan terechte sere
f.97r° Onttreden ende droeve wesen?
Want ic gesingen noch gelesen
En can dat u bequame si.
Acharme! Wouddi laten mi
Verscheeden doch van desen live,
Wel sute Got, daer ic in blive
Te minen schaden iegedage [1])!
Want mine bordene, die ic drage
Van mire schout, die es so swar
Dat ic mi liever ware elwar
Dan in dit werellic ellinde,
Daer ic al ongemac in vinde
Ende al verdrit. Mar, sute Got,
Waert dan u wille ende u gebot,
So badic u gerne utermaten
Dat gi mi willet varen laten
Elwar, daer mi te lovene u
Stonde emmermeer bat dan ic nu
Dat can gedoen, dats ginder boven,
Daer alle salege u so loven,
Dat sijs ontfaen van u te lone
Aldaer die ewelike crone,
Dat sijn beide ingele ende sante,
Die u daer loven met discante
Ende oc met hemelscher musiken.
Owi! hoe wale mach hen liken
Dat si tin love sijn vercoren
Din si volbrengen sonder toren!
Want alle noese es daer verdreven
Die ons, ermingen, die noch leven
f.97v°. In dese werelt, dikke dert.
Daromme, al benic dis onwert,
Soudic nochtan aldaer mettin
Dis selves oc wel gerne plin,
Got Here, waert u wille dan!
Want ic vergelden nit ne can
Met mire macht al mine schulde,
Daer mi uwe ewelike hulde
Es an belanc, Got, Here mijn.
En magic dan wel droeve sijn
Dat ikker dos verboren moet?"
  Aldos so sprac die vrowe goet
Wel menechwerven in den dage;
Dit was altoes hare irste clage
Ende oc hare utterste alle stonde,
Want sijt vergeten nit ne conde.
Mar doe die magt van hogen prise
Geweset hadde in derre wise
En stukkelkijn in pine swar
Van herten, selke, die aldaer
Begeven waren ende sagen
Der vrowen selken commer dragen
Van dingen die sijn boven macht,
Bidis dat hare also ontfacht
Dat allen menschen moet ontfechten
Die an dit brosche leven plechten,
Si gingen ende seiden hare

1) d. i. *zonder gebrek* of *tekortkoming*. Het woord is hier voor het eerst gevonden. Vgl. mhd. *krenke*, zwakheid, gebrekkigheid.

1) Een nieuw woord met de bet. *iederen dag*, *dagelijks*; ohd. *eo gatago* (Graff 5, 363). Vgl. mnd bnw *gedegelik* (Lübben 2, 21) en mnl. bijv. *gedagelike* (*Rose fr. L.* 195). Zoo ook II, 7438, 9452, 9886 en passim. — 5376 *l* borden (?).

Dat het nit wel gedaen ne ware
Noch dat het oc nit wel en stoede
Dat si harselven so verloede
f.98r°. Met dingen, die men nit ne can
Volbrengen al, noch daer nit an
En es belanc no groet, no clene,
Dan commer ende pine allene.
Daeromme baden oc die nonnen
Der maget, die so was verwonnen
Van sorgen, dat si varen lite
Dat okison[1]) ende achter stite
Den viant, die se brengen woude
Met selker dinc in ongedoude.
Mar al dat die ijonfrowen spraken
Te hare wert van derre saken
Ende al dat si daertoe gerieden,
En conde nit en twint gedieden
Der maget, die so was ververt
Te harre loessenessen wert.
Daeromme selke van din vrowen
Die minden met gerechter trowen
Die maget, ende droeve waren
Dat si se sagen so vervaren,
Si baden Gode omodelike
Met groten tranen dagelike
Dat hi Lutgarden, sire brut,
Dis leedes dade comen ut
Daer si sere in was verwerret,
Bidis si waende sijn geverret
Van hem om saken die se onttrit
Die nochtan hare en worren nit.
Mar Got, die vader goedertiren,
Die wiste wel in wat maniren
f.98v°. Ende om wat saken was Lutgart,
Die maget fijn, also verswart,
Hi hevet schire weder brachtt
Te rasten ende wel gesachtt
Die consciëncie, dar si mede
Harselven desen toren dede,
Met ere wonderliker saken,
Die ic u wille condech maken.
Nu hort se dan; so mogdi kinnen
Hoe Got met sonderlinger minnen
Die maget fijn hadde onderslegen,
Dis hise wale vant bedegen
In sire minnen ende stranc
Te pogene oc na sinen danc
Tin selven tiden dat die vrowe
So was bevaen met groten rowe,
Ende oc van binnen so verladen
Dat hare en conde nit in staden
Gestaen dat bidden, noch kastien
An hare en conde nit bedien,
So was en schaepere, en goet man
(Din ic genoemen nit ne can,
Want sinen name ic nit ne vant
Bescreven), in en verre lant
Van daer die magt begeven was;
Want, alsic in din boeke las
Van harre viten wilen eer,
Wel XII milen ochte meer
Was die woninge van hen beeden
Volcomenlic van een gescheeden
f.99r°. En elkes lant van anders lande,
Warbi so quam dat nit ne cande
Noch hem Lutgart, noch hi Lutgarden.
Idoch so sal bi sinen warden
Die vrowe noch int herte wesen
Van haren commere al genesen.
Hort hare, ic sal u seggen hoe:
Het quam tin selven tide aldoe
So verre dat op enen dach
Die selve, dis ic doe gewach,
Die schapelkine sijn ter weiden
Gedreven hadde an ere heiden
In ere margenstonde schone,
Gelijc dat herden sijn gewone
Te doene alnoch, die achterwaren
Har quic. Mar desen moderbaren,
Bidis sijn leven was so goet
Dat hi in Godes love stoet,
Al was hi simpel ende onfir,
So hevet hine messagir
Gemakt sijns selves an din tide;
Want alse sent die man verlijde,
Aldaer hi stont bi sinen schapen
Die hare weide gingen rapen
Hare ende ghens, so quam gegaen
En ijongelinc so wel gedaen
Ende oc so utermaten schone,
Dat hi den ingel van den trone
Wel waende sien doe hine sach,
Die hofschelic hem goenden dach
f.99v°. Geboden hevet, dat hem wale
Genugde; want an sine tale
Ende an sijn hebben hi vernam
Dat hi van goeden halven quam.
Ende alse was gedaen dat grueten
Met hofschen warden ende suten,
So sprac die schone ijongelinc:
„Ic sal u seggen ene dinc,
Mijn sute vrint, nu hort mi wel.
Want ine make nit mijn spel
Noch nit ne wille u bedriegen,
Want honen, schernen ende liegen
Dat sijn wel sondelike saken.
Mar hort, ic sal u kundech maken
Wies gi moett plegen altehant.
Het staet en closter in Brabant,
Aiwires es die name sijn
Daer vrowen in begeven sijn

1) d. i. *reden van klagen*. Zie *Mnl. Wdb.* op occusoen 5).

5489 *l.* Ende. — 5518 *l* goeden.

Die grawe cleder dragen an;
Dat es en heilech volk; nochtan
So esser in begeven ene
Die boven dandre algemeene
Lof hevet ende prijs beijaget;
Want si es ene pure maget
Ende ene van din besten nonnen
Die Godes gracie ie gewonnen;
Dis es si harde wel vermart
Aldaer omtrent; oc es Lutgart
Genamt die wel gerakde vrowe;
Te Tongere op dat Haspengowe
f.100r°. Was si geboren; bi Sentruden
Was si met andren Godes bruden
Begeven wilen hir tevoren.
Mar sider hevet si vercoren
Din closter daer si nu in es
Begeven. Vrint, nu sijt gewes
Dat Godes wille also gedreget,
(Die alle goede menschen pleget
So te versiene in allen staden
Dat hen ne moge nit geschaden
Die viant evel ende loes
Die hen contrarie es altoes)
Dat gi enwech staphandes gaet
T Aiwires wert, dat henen staet
Wel XII milen ochte mere.
Daer welt u senden Got, die Here,
Ter vrowen edel ende goet,
Die so bedroevet heft din moet
Dat si geresten nit ne can.
Mijn goede vrint, nu gaet mi dan
Ter vrowen ende segget hare
Ontplokenlic ende oppenbare
Van Godes halven, die u hir
Nu maket sinen messagir,
Dat si dis droevens ave sta
Dat si harselven legt te na
Om ene wonderlike sake;
Want si daromme es tongemake
Dat si onttredt in haren moede
Dat si vergeldet met onspoede,
f.100v°. Ende oc te pointe nit ne bringet
Al dat si leset ende singet.
Dis si ne darf onttreden nit;
Want Got, die haren wille sit
Ende over sele har herte kinnet
Dat sine vleiet ende minnet
Met goeder onst al sonder wanc,
Hi weet hare alles groten danc
Dat si dor sinen wille doet;
Want hare intencie es so goet
In allen dingen die si werket,
Dat hi der fauten nit ne merket
Noch an har singen, noch ant lesen,
Mar dat ende al har ander wesen
Hem utermaten wel behaget.

5593 *l.* behagt.

Nu gaet ende segget dan der magt
Dat si ne droeve nemmermere
Om dese dinc; want onsen Here
Becomt algader dis si pleget.
Want hare minne, die si dreget
In herte binnen, dat volmakt,
Al dunkt het hare al ongerakt
Ende onvolcomen ende onssint.
Nu segget mi, mijn sute vrint,
Hebdi verstaen wel dese tale
Ende al onthouden?" — „IJaic, wale;
Ic hebbe onthouden wel dat gi
Geseget hebbet tote mi,
Schone utvercorne ijongelinc,"
Die herde sprac, „mar ene dinc
f.101r°. Mi hevet wonder harde groet,
Dat Got, die alle dinc geboet
Ende es gereet in allen stonden
(Als ic nu wel hebbe ondervonden)
Te helpene allen goeden lieden,
Met mi welt sinen wille ontbieden
Der vrowen, die so es bedroevet
Dat si des trostes wel behoevet,
Als ic vernomen hebbe nu;
Want over waer so seggic u,
Her ijongelinc, dat ic en can
Nit spreken alse en ander man,
Die bodeschape plegt te doene.
Ho soudic wesen dan so koene
Dat ic, erminc, ende ic, kaitijf,
Die leide en arm onsalech lijf,
Gods messagir mi noemen soude?
Wart dat ic dis it plegen woude,
Ic wane het soude mi wel saen
Te schanden harde groet vergaen;
Want ic ben simpel ende ruut
Ende ine quam oc noit ut
So verre, dat ic mochte weten
Waer dat die closter es geseten
Din gi mi hebt genoemet hir.
Ochtic dan worde messagir,
Hoe soudic mi dar met bedragen?
Hoe soudic dorren dis gewagen
Dat mi die ewelike Got,
Die over al heft sijn gebot,
f.101v°. Ter vrowen sendde van so verren?
Ende ochtic lange moste merren
Ende ic van minnen quikke schide,
Daer ic verdiene an mine miede,
Ende ikkes twee verlore of drie,
Wie soude mi versetten die?
Ic wane ics nemmer ne geloege;
Daer omme dunkt mi bat gevoege,
Her ijongelinc schone ende goet,
Dat gi die bodschap selve doet
Ter vrowen; want gi wetet bat

5599 *l.* Int herte.

In wat maniren ende wat
Men daer moet spreken ende hoe
Gi selet seggen dan ic doe,
Die ben en ongedegen man;
Oehte imen suket, die bat ean
Bedragen hem met sire spraken
Dan ic. Hoe soudic oc geraken
Tin closter, die so verre staet?
Want ic en weet alwaer men gaet
Tin lande wert, daer gi af spreket.
Nu merkt hoe alles mi gebreket
Dat hort te goedes mannes bode.
Hoe soudic dorren dan op Gode
Din coninc lijen van den trone?" —
„Mijn sute vrint, dat u Got lone!
Al derre onsehoude comet af",
Die ijongelinc antwerde gaf;
„Want over waer, in go(e)der trowen
So seggic u dat toter vrowen
f.102r°. U willet senden Got die Here,
Ende al die wart die ic u leere,
Ende al dat gi mi hebt bedieden
Gehort, met u welt hare ontbeiden.
Nu gaet dan wech al sonder vaer,
Want ic u segge al over waer
Dat gi wel metter Gods gewelt
Al sonder dolen comen selt
T Aiwires toe in corter stont.
Oc sal ontpliken (u) uwen mont
Die Godes cracht, op welken tijt
Gi toter vrowen comen sijt,
So dat gi selt vermogen wale
Ende oc volbrengen uwe tale
Van din beginne al toten inde;
Want bat dan icse u nu ontbinde,
So seldi die vertrekken voert.
Oc salsi gerne sijn gehoert,
Dat seggic u, want si wel saen
Der vrowen goet sal doen ontfaen
Din troest, dis si gemesset nu.
Her herde, vrint, oc seggic u
Dat gi u metter Gods geneden
En dorvet nit entwint onttreden
Van uwen quikke dat hir es;
Want over waer, sijt dis gewes,
Dat Got, die here es over al,
Dat selve so behuden sal
Ende oc beverden, dat van din
En sal u schaden nit geschin.
f.102v°. Nu gaet enweeh, mijn sute vrint,
Ende enen Godes loen verdint
Die u sal wel noch staen in staden." —
Do sprac die herde: „Ic bens beraden
Dat ic sal gerne doen dat gi
Van Godes halven hetet mi,
Want recht nin es dat ics u werne;
Ic sal din Godes wille gerne
Volbrengen al te goeder trowen;
Ic sal t Aiwires gaen ter vrowen
Ende al die wart ontbinden hare
Beide over lut ende oppenbare,
Die gi te mi nu hebt geseget.
Nu segget mi alwaer men pleget
Daerwert te gane, ende ic sal gaen
Enwech, want mi dat lange staen
En mach nit helpen, sidermere
Dat mi gebiedet Got die Here,
Dat ic nu si sijn messagir."
Doe sprac die ijongelinc: „Alhir
Gaet henen rechte vorewert,
Har herde; oc sijt al onververt,
Gi selt geraken harde wale.
Nu laett ons corten dese tale,
Want ons dat letten werdt te lanc
Ende u gevugt an uwen ganc
Ende henen gaet al sonder sparen;
Got selve, hi motu achterwaren." —
„Got lonu", sprac dat herdekijn.
Aldos van een gescheeden sijn
f.103r°. Die herde ende oc die ijongelinc;
Want dese weder henen ginc
Din selven weeh din hi was comen.
Oc heft sijn palstekijn genomen
Dat herdekijn in sine hant
Ende es gecregen al tehant
T Aiwires wert, ende an der heiden
Lit staen sijn quikkenoet ter weiden,
Dat hi den eweliken Gode
Beval, dis hi was worden bode.
Dos ginc hi weeh al sinen pas
Din weeh die hem gewiset was;
Want hi gereet in allen staden,
So dat hi bi der Gods genaden
T Aiwires sonder al gemes
Dis selves dages comen es.
Ende alse quam t Aiwires binnen
Die bode, lit hi saen bekinnen
Dengenen din hi irsten vant
(Dat was die portenare, want
Hi lieten in), dat hi Lutgarden
Van Saintteron met corten warden
Begerde spreken, want hi ware
Van verren daer gesendt te hare.
Doe sprac die portenare: „Alhir
Gaet rechte enweeh, har messagir;
Vore u staet open dat parloer;
Si es, ic wane, in genen koer,
Die vrowe die gi gerne spraket,
Ende int parloer en teken maket
f.103v°. Dat gi daer sijt; men sal u saen
Berechten." Dos es wech gegaen
Die knape tin parlore wert.

5672 *l.* ontbieden. — 5678 *l.* ontpluken (?).

5720 en 5754 *l.* her. — 5732 *l.* palsterkijn

Daer tart hi in al onververt
Ende ere vrowen, die daer sat,
Met goeme hi hofschelike bat
Dat si Lutgarden dor genade
Van Saintteron hem comen dade,
Want hise gerne soude spreken.
Mettesen es si wech gestreken
Ende hem Lutgarden heft gehaelt.
Hir mogdi horen hoe getaelt
Was tusschen hen, aldaer si quamen
Te spraken onder hen tesamen.
Die bode hi seide: „Goeden dach
Motu Got geven, diet wel mach
Gelcesten, vrowe, ende u gesterken
In allen dogdeliken werken."
Antwerde weder gaf Lutgart:
„Got motu geven goede vart
Ende oc die ewelike vrome,
Her bode, ende oc sijt willecome!
Nu segget, vrint, wat sukedi?" —
„Ic saelt u seggen, maget vri,
So ic dat best volbrengen can.
Al dunkic u en arm man,"
Die bode seide, „ende ic ben alles [1]),
Nochtan hebbic noch it gevalles,
Want ic ben hoges heeren bode;
Ic ben gesendet hir van Gode
f.104r°. Din coninc van din paradise;
Hi grutt u, vrowe, in dire wise
Dat brudegoem grutt sire brut.
Oc heft hi mi gesendet ut
Om ene sake, die ic nu
Sal oppenbare ontdekken u:
Hi heft vernomen, vrowe goet,
Dat u bedroevet es die moet
So dat gi sijt met ongemake
Verladen swar omme ene sake
Die gi ne dorvet nit onssin;
Want gi becommert sijt mettin
Dat gi die schout van din getiden
Die dagelikes overliden,
En cont so lise nit vergelden,
Noch die memorie so gehelden
Tin dat gi leset ende singet,
Dor al dat gi se so bedwinget,
Dat si geleesten nit ne can
Met harre macht, dat gi hare an
Te dikke suket boven mate,
Dat u die conciëntie late
Met vreden leven ende in rasten;
Die al te nawe welt betasten,
Wel sute vrowe, al dis gi plit,
Dat hem en es bequame nit;
Want hi, die vol es van genaden,
En willet u nit so verladen

1) d. i. *in alle opzichten, in hooge mate* Vgl. Mnl. Wdb. I, 360 op *als*.

Dat gi u selven it verswart
Dor sinen wille, ver Lutgart,
f.104v°. Ochte over mate, ochte over macht;
Mar also verre alse u die cracht,
Die u verleenet die nature,
Gehinget, Got, die u in cure
Ontfangen hevet, maget fijn,
Van u gelovet willet sijn,
Ende oc en eescht hi u nemmere.
Daromme doet dat u die Here
Met mi ontbiedet, dis ic hir
Tote u ben, vrowe, messagir,
Dats Got, die ewelike vader,
Die sinen wille doet algader
In hemele ende in erterike;
Hi u ontbiedet sekerlike
Met mi, ijonfrowe goedertiren,
Dat gi ne laett u nit verschiren [1])
Din viant, die u soude gerne
Verdoren dos met sinen scherne;
Mar latet u gespreken, vrowe,
Ende allen vaer ende allen rowe
Ut uwer herten so verijaget,
Dat u die commer, din gi draget,
Nemmeer dos schadelic en si.
Want Got ontbiedet u met mi
Dat hem u sengen ende u lesen,
U beden ende u andre wesen
Es so bequame, dat hijt al
U hondertfout vergelden sal
Daerboven in dis hemels trone.
Daer seldi, vrowe, singen schone
f.105r°. Met blider herten niwen sanc;
Want die memorie, die te cranc
Es nu te doene al u gevoech,
Si sal gesterket wesen gnoch
Ende oc ontfaen daer selke macht,
Dat gi daer selt met harre cracht
Volbrengen dat u nu ontfechtet,
Bidis, ijonfrowe, dat gi plechtet
Noch an dit menschelike leven,
Daer dikke in alle moten sneven
Die hier van moedre lijf ontfaen.
Nu latet dan u droeven staen,
Yonfrowe, want u torenmoet
Es iegen redene ende spoet;
Dat mogdi merken wel daran
Dat niman hir gedoen ne can,
No man no wijf, no groet no clene,
Dat gi volbrengen wilt allene.
Daeromme Got, die dit versit
Ende u ne welt gedogen nit
Dat gi u selven dos verswart,
Met mi ontbiedt u, ver Lutgart,

1) d. i. of *verrassen*, zooals *Vierde Mart.*, 668, of *begoochelen* „fascinare", *Taalk. Bijdr.* 1, 297).
5843 *l.* singen

Dat gi des droevens ave comet
Dat u ter silen nit ne vromet
No min no meer, mar dat gi blide
Sijt ende vro in allen tide;
Dat es sijn wille, maget fijn;
Dos willet hi gelovet sijn
Van u, ijonfrowe goedertiren.
Nu blijft te Gode, ende ic sal kiren
f.105v°. Te lande wert, want het es tijt.
Got, die was ie gebenedijt
Ende oc sal wesen emmermere,
Motu behouden lof ende eere
Ende oc ter eeweliker vromen
Na desen live laten comen." —
Doe gaf die vrowe aldos antwerde
Din messagir, die sire verde
Te gane weder was gereet,
Ende seide: „Her bode, mi es leet
Dat gi dos schire weder kirt;
Mar Got, die alle dinc bestirt
Met sire macht geweldelike
In hemele ende in erterike,
Hi motu lonen hondertfout
Dat gi so wel van mire schout
Mi hebt versekert, sute vrint;
Oc hebbedi daeran verdint,
Al es hi clene, minen danc,
Die u sal bliven even lanc
Dat ic in dese werelt blive;
Want ic bi u in minen live
Sal bliven emmermeer ontladen
Van ere noseliker schaden
Die dikke mi verloed onsachte
Ende oc in menech doegen brachte,
Eer ikker ave was genesen;
Want dikke mostic weder lesen
Dat ic gesongen hadde vore;
Daer met so plagic oe aldore
f.106r°. Die dage lanc onledech maken.
Nochtan en condic nit geraken
Na minen wille al dat ic las;
Dat mi te swar te doene was.
Mar Got hi mots gelovet sijn!
Nu hebbedi dat herte mijn
Getrostet wel, her messagir.
Dis motu lonen dat gi hir
Sijt comen Got, die melde vader,
Die wel vergelden mach algader
Dat men dor sinen wille doet.
Nu gaet enwech, her bode goet;
Uwe bodeschap es wel gedaen;
Dis gi te plegene hadt bestaen,
Dis sidi wel volcomen nu.
Nu gaet enwech, Got si met u." —
„Dat lonu Got", die knape seide.
Darna so es hi sonder beide
Gestreken lise utin parlore.
Oc kirde weder toten kore
Lutgart, die maget wel gedegen.
Daer ginc si ere beden plegen
Daer si met harde bliden moede
Van allen sinen groten goede
In dankde wel gestadelike
Den coninc van den hemelrike.
Mar hoe die Godes messagir
Van denen dede sinen kir
En willic achterlaten nit:
Sent dat hi van der vrowen schit
f.106v°. En lette hi no meer no min;
Ter selver porten dat hi in
Was comen, ginc hi weder ut,
So dat Lutgart, die Godes brut,
Noch nimen el, als ic daer las
Van hem, en wiste wie hi was,
Noch van wat lande hi dar was comen.
Doch heft men sider wel vernomen
Al din proces van derre dinc;
Hoe dat quam gaende en ijongelinc
Daer hi bi sinen schapen stoet,
Die hem die bodeschepe loed,
Die hi met eeren sent volbrachte.
Oc wiste men wel sijn geslachte
Ende oc hem selven men bekande;
Daer toe sijn name ende in wat lande
Hi wart geboren, sider wale
Wart ondervonden altemale.

XVIII. *Van din dat ene nonne sach ene vlamme virs ut hare kele varen.*

Tin tiden dat in derre wise
Lutgart, die magt van hogen prise,
Bi der gewelt van onsen Here
Verloesset was van haren sere
Dat si int herte binnen droch,
Bidin dat si tevollen gnoch
f.107r°. Versekert was van haren sange,
Daer si tevoren hadden lange
Geweset omme also ververt,
Began si al te Gode wert
So vaste kiren haren sin,
Dat daer en mochte niwent in
Geduren, dat hare it mesquam;
Want tirst dat sijt daerin vernam,
So moste het ut verdreven sijn.
Aldos so hilt die maget fijn
Din Godes dinst getrowelike;
Van goeden wille was si rike;
Weder si dede, of sanc, of las,
Har herte aldoes met Gode was.
Dat was geproevet an din stonden
Met ongevensden orcconden,
Dire ic u een vertrekken sal,
Welt mi verleenen Got geval

5961 *l.* hadde. — 5976 *l.* altoes.

Daertoe, die alles heft gewelt,
Dat gi wel gerne horen selt,
Dis wanic, sonder al verdrit,
Die Gode minnet ende ontssit;
Want hets en bispel harde schone
Daer Got, die coninc van den trone,
Vertogde met al oppenbare
Hoe wel gename dat hem ware
Lutgarden lesen ende singen
Ende oc in gheesteliken dingen
Har andre wesen, als ic nu
Met staden sal betogen u.
f.107v°. Op enen dach die vrowe goet
T Aiwires in die kerke stoet
Mettin ijonfrowen, daer si songen
Met stemmen vri ende onbedwongen
Genendechlik al sonder mide
Die salmodië van den tide,
Die was te horne wel bequame;
Want suver ende sonder blame
Vor op te hemele wert die lut
Van dire; oc stont die Godes brut,
Lutgart, aldaer mettin ijonfrowen
Die hertelic met goeder trowen
Aldaer volbrachte sonder wanc
Der suter salmodiën sanc.
Si sanc met harde blider stemmen;
Din suten lut si dede clemmen
Opwert so hoge, dat hi saen
Eerlic van Gode wart ontfaen
Daerboven in din paradise.
Nu hort in welkerhande wise
Dat wart tin tiden ondervonden:
Mettin ijonfrowen, die daer stonden
Ende alle waren int gevoch
Van haren sange melde gnoch,
Daer si volbrachten dat getide,
So stont dwers over banderside
Dar iegen dar Lutgart, die fine,
In harre staien [1]) plach te sine,
Ene andre vrowe wel gedegen,
Die wel hars selves conde plegen
f.108r°. In karitateliken dingen
Ende oc so wel te pointe bringen
Din Godes wille in haren daden,
Dat si was wert der Gods genaden
Die hi gesparen nit ne can
Noch ane wijf, noch ane man
Daer hise wel bestadet sit.
Mar wildi weten wat geschit
Es derre nonnen, die ic u
Aldos gepriset hebbe nu?
Si stont gekirt also dat si
Die maget edel ende vri,
Lutgarden, wale mochte schowen.
Och stont si also na der vrowen
Dat si wel sach al dat si dede;
Si sach se singen ende mede
Versuchten, ende op hare wangen
Die trane al even dikke hangen
Die groet ut haren oogen vloten,
Nochtan dat sise hilt besloten.
Dat teeken was van groter minnen
Die si gevulde int herte binnen
So stark, dat sise nit ne coste
Bedekke; want si saen begonste
Harselven togen oppenbare
Der vrowen, die daer stont bi hare
Ende oc aldaer dis sanges plach.
Want daer si op Lutgarden sach,
Die so van minnen stont onsteken
Dat se van buten al besweken
f.108v°. Die sinne, die met harre cracht
Cume hare gaven selke macht,
Dat si op hare voete conde
Gestaen, so sach ut haren monde
Die nonne vligen enen schijn
So clar, dat al dat korekijn
Daeraf verlichtte, daer die nonnen
In stonden, alse van der sonnen
Die schijnt te somertide clar.
Mar nit ne hevet lange aldar
Die schijn gemerret, die so groet
Lutgarden uten monde schoet;
Want alse en schijn van enen vire
Die hoge opschietet, ende schire
Te niwte weder es vergaen,
So hevet oc die schijn gedaen;
Hi schoet op hoge met gewoude
Alse of hi al verbernen soude
Die kerke ende al din closter oc.
Oc sach si dat die vorst ontploec
Daer hi schoet ut met hastechheiden.
Dos voer hi op al sonder beiden,
So dat hi quam wel hastelike
Daerboven in dat hemelrike
Daer sijs nemmeer ne mochte schowen.
Mar doe der werdeliker vrowen
Dat was getoget daer si stoet,
Wart hare onttempert so die moet
Van vresen, die hare overquam
Van wondre dat si daer vernam,
f.109r°. Dis si en hadde noit eer
Gesin aldaer no mijn no meer
Tevoren op negeenen tijt,
Dat si gaf enen groten krijt
Ende oc ter erden neder sanc,
Warbi verlettet bleef die sanc;

5984 *l.* ontsit.

1) d. i. *stade*, plaats. Vgl. Plant. „*moete oft staey, wijle*" en den ndl. geslachtsnaam *Van der Staay* naast *Van der Stad*. Vgl. Mnl. Wdb. op *moete*.

6036 *l.* Oc. — 6045 *l.* conste.
6046 *l.* bedekken. — 6084 *l.* min.

Want die ijonfrowen altesamen
Te hare wert geronnen quamen
Omme ondervinden wat het ware
Dat se brachtt hadde in selken vare.
Mar die ijonfrowe, die daer sat
Van groter vreesen also mat
Ende oc van herten so besweken
Dat si ne conde nit gespreken,
En gaf antwerden meer no min.
Dat quam bidis dat so har sin
Gemesset hadde sire cracht,
Dat si welna was in ommacht
Gesonken daer ter selver stede
Ende oc ut haren sinne mede
Altoe welna gevaren was
Van vreesen, eer si dis genas.
Mar Godes maget goedertiren,
Die wiste allene in wat maniren
Dat was geschit ende oc die sake
Daer si was omme togemake;
Si es gegaen met goeden staden
Ter nonnen wert; want hare baden
Die andren vrowen, die daer stonden
Ende ondervinden nit ne conden
f.109v°. Wat hare warr, dat si vername
Din commer ende die mesquame
Daer si so sere af was verssaget.
Doe nam die welgerakde maget
Die vrowe lise bi der hant
Ende es gegangen dor den pant
Inwert met hare al moetgemeene [1])
Daer sise spreken wilde alleene
Om weder haren sin verbouden;
Ende alse quamen daer si wouden
Tegader spreken die ijonfrowen,
So sprac hare an met goeder trowen
Lutgart, die magt, in derre wise
Ende seide: „Got van paradise
Mote u gehelpech, vrowe, sijn!
An u gelaet es wale in schijn
Dat gi verladen sijt wel sware
Van enen commerliken vare
Die sere onttempert uwen moet;
Mar segget nu, ijonfrowe goet,
Wat u mescomt; met goeden staden
Masschin salikker toe geraden.
Ic sal u helpen of ic can;
Nu segget mi die saken dan
Waer af gi doget dese pine;
Ic weet noch salke medicine
Die nutte wesen sal dar iegen."

6108 *l.* tongemake

1) d. i. *één van zin of gemoed, eensgezind, eendrachtig*. Een aardig, tot heden uit het Mnl. niet opgeteekend, woord: vgl. mnl. *montgemene* en ndl. *handgemeen*. Het komt ook elders in dit gedicht voor b. v. 11, 2317, 8685.

Dos sprac dle maget wel gedegen;
Mar die ijonfrowe, die al noch
Van vresen makde en groet gecroch [1]),
f.110r°. Si sat van vresen so verswart,
Dat si ne conde nit en wart
Gespreken noch betogen nit
Waraf dat hare was geschit
Noch hoe die vrese hare anequam.
Mar doe die maget dat vernam,
Sprac si aldos te hare wert
Ende seide: "Vrowe mijn, nu hoert;
Die saken, die gi hebt vernomen,
Die sijn van Godes halven comen,
Dat seggic u wel over waer;
Nu laett gesinken uwen vaer
Ende achterlaett u beven dan.
Ic sal u seggen watter an
Te merkene es, dat gi din schijn
Sagt vligen uten monde mijn,
Aldaer wi beedegader stonden
Ende ons dis sanges onderwonden
Ter Godes eren mettin vrowen,
Die plagen oc te goeder trowen
Dis selves ende sonder mide
Ons holpen singen dat getide.
Nu hort na mi, ijonfrowe goet:
Die allen sinen wille doet,
Dats Got, die vader goedertiren,
Ende alle saken plegt bekiren
So dat si comen tonsen baten
Op dat wijs hem gewerden laten,
Hi hevet u die dinc vertoget
Daer gi din vaer nu ave doet,
f.110v°. Nit omme dat dat u van din
Soude ongemakes it geschin
Ochte iwent u mescomen soude,
Mar omme dat dat hi u woude
Vertogen, vrowe, al oppenbare
Hoe groet die cracht van minnen ware,
Die mi so binnen hadde ontsteken,
Dat si din schijn dede utebreken
Daer ic tin sange was gestaen.
Oc es, ijonfrowe, in din mijn waen
Dat Got, die here es over al
Ende ewelike wesen sal,
Vertogede u mettesen schine
Dat hi van u begert te sine
Geminnet met gerechter trowen,
So dat die schijn, din gi beschowen
Noch nit ne cont al sonder vaer,
U herte oc make binnen clar
Ende oc ter minnen so gedegen,
Dat ghire mogt voertane plegen
Getrowelic in uwen tide.

1) d. i. *gesteen, gekerm*, van crochen (*Mnl. Wdb.* 3, 2112. *Gecroch* was tot heden uit het Mnl. niet opgeteekend. — 6149 *l.* voert. — 6172 *l.* doget.

Nu sijt terasten ende blide
Ende alles danket onsen Here,
Dat radic u; want lof ende eere.
Betamet hem ende ewelike
In hemele ende in erterike
Sal oc betamen, vrowe mijn;
Gebenedijt so mote hi sijn!"
Eer dese tale har inde nam,
So wel te rasten weder quam
f.111r°. Der vrowen moet, dat si Lutgarden
Began met dankeliken warden
Vertogen dat al sonder beide.
Nu hort wat die ijonfrowe seide.
„Ai, Lutgart, magt utvercoren",
Sprac si, „welna haddic verloren
Nu terre wilen minen sijn
Van vresen; mar dat ikker in
Ben bleven ende weder nu
Getrostet wel, dis dankic u
Getrowelike al mine macht;
Want alle mire sinne cracht
Haddic verloren, maget vri,
En haddi nit getrostet mi;
Want ic so sware was verladen,
Dat mi ne conde nit in staden
Gestaen dat mi die andre nonnen
Toespraken; so was ic verwonnen
Van groten vare ende ondercomen!
Nu hebbedi mi dat benomen
Ende al ontcommert minen moet;
Dis dankic u, ijonfrowe goet.
Oc manic u bi karitaten
Die Got so heft an u gelaten
Verschinen, vrowe goet van prise,
Dat si in mengerhande wise
Vertoget hare ende oppenbart,
Ende oc van binnen so verclart
Dat het van buten wale schinet,
Dat gi vor mi te Gode pinet
f.111v°. Met uwer beden, maget rene,
Dat hi die gracie mi verleene,
Dat ic hir mote also geleven
Dat mi ten inde si gegeven,
Als ic dit leven laten sal
Ende es vergangen dat getal
Van minen dagen, die noch duren,
(Dat dikke werdet mi te suren)
Dat grote licht van ginder boven
Daer alle sante Gode loven." —
„Dat salic harde gerne doen;
Op dat u mach mijn orison
In staden staen, ijonfrowe mijn,
So willics u deelechtech sijn,"
Lutgart, die maget, weder sprac.
„Nu gaet ende houdet u gemac;
Die Godes cracht si met ons beeden!"

Mettesen warden sijn gescheeden
Van een die vrowen an din tide,
Vro beidegader ende blide;
Want die ijonfrowe, die din vaer
Gedoget hadde, wart aldaer
Getrostet overmids den warden
Die si verhorde van Lutgarden,
So dat sijs sider emmermere
Gedanket hevet onsen Here
Met goeder herten sonder wanc.
Oc wiste sijs so groten danc
Lutgarden sent in allen stonden,
Dat si wel vaste bleef gebonden
f.112r°. Met harre minnen sent altoes
Ende oc int herte so vercoes
Die maget edel ende fijn
Sent dat si sach din claren schijn
Hem so vertogen boven hare,
Dat beide stille ende oppenbare
Sent emmermeer al hare leven
Si hare es onderdanech bleven.

XIX. *Van din dat si onsen Here bat dat hi hare name sine gracie van sutheiden ende hise en andre gave.*

Ghi heren ende vrowen, hoert
Wat ic u sal noch brengen voert,
Opdat ic can, met corten warden:
Ic sal u seggen van Lutgarden
Noch een wel schone exempelkijn,
Dat nutte sal te horne sijn
Ende oc hen allen sal behagen
Die Godes minne int herte dragen.
Dis wanic wel, opdat si dan
Vernemen willen watter an
Geleget, ende int herte binnen
Verstaen wat ho(e)rt ter Godes minnen.
Want die der minnen willen plin,
Si moten merken ende sin
Hoc verre dat men volgen moet
Hars willen; want si dikke doet
f.112v°. Begeren meer dan imens cracht
Geleesten can met sire macht.
Daeromme radic al dengenen
Die hen ter minnen dinste wenen [1])
Of die te harre scholen gaen,
Dat si hen pinen wel verstaen
Die wart die ic hen sal ontbinden;
Want sire in selen mogen vinden,
Opdat si weten dat begeren
Wat hen mach helpen ende deren,
Wat hen mach schaden ende vromen;
Want die ter minnen willen comen,
Geloevens wel den worden mijn,

6209 *l.* sin.

1) d. i. *wennen*. Vgl. *Nat. Bl.* IV, 410, 942; *Sp.* IV [1], 40, 12; mhd. *wenen*. — 6299 *l.* Geloevets.

Si moten onderscheedech sijn;
Si moten weten hoe men sal
Bi goeder minnen liefgetal
Met Goede werden, onsen Here;
Want menech poget dikke sere
Ter minnen wert met hastechheiden,
Die met gemake moet ontbeiden
Eer hi volbrenget sinen ganc.
Wille of en wille an sinen danc,
Dergerre, din hi was ontgaen;
Masschijn die selen also saen
Ochte eer, al volgen si met staden,
Volcomen toter Gods genaden.
Hoe dat geschit, mach igewelc
Wel merken, want hets heden selc
Die hem der minnen onderwindet,
Bidis dat hi so sute vindet
f.113r°. Die ufeninge in din beginne
Dat hise vestt in sinen sinne
Alse emmermeer te sine in din,
Dat hi der minnen wille plin
Gestadelic al sonder sparen;
Mar wel gevalt dat hi verswaren
Hem welt maschin met selken dingen
Die hi nit wel en can volbrengen.
Es dan dat sake datten taent
Sijns selves wille, die wel waent
Volbrengen dis hi nit ne can
Geleesten, moet hi bliven dan
Te ijonest van sinen daden achter,
So sal hijs hebben groten lachter,
Dat seggic u; want hets en ris
Die hastet omme sijn verlis,
Daer hi namaels te sire vromen
Met goeden staden mochte comen.
Daeromme schijnt het wel gevuge
Dat igewelken dat genuge
Daeran geleget sine bate,
Ende oc intides varen late
Dis hi te ijonest ontberen moet,
Want mate es tallen spele goet.
Wetti warumme ic dit ontbinde?
Om een exempel dat ic vinde
Alnoch gescreven van der vrowen,
Dat ic u sal te goeder trowen
Vertrekken, die int herte binnen
Gevult onsteken u van minnen
f.113v°. Alse u betamet, mar idoch
En hebt vernomen nit alnoch
Al welken wech gi motet gaen,
Wildi ter minnen dinste staen;
Die onderschedechheit, ic meene,
Daer wel Lutgart, die maget reene,
In coste suken har beijach,
Als ic u wel beto(e)gen mach,
Opdat gi wilt geloeven mi.
Nu hoert mi dan: Die maget vri
Hadde enen dogdeliken sede,
Daer ic u eer af boren dede
En schone exempel ende inwaer,
Al dochtt masschijn u somen swar,
Bidis dat selke dat ontgouden
Die met gemeenen rade wouden
Din sede goet hare ave breken;
Dat was dat si van elker weken
Dis sonnendages plach te gane
Tin Gods outare ende daer tontfane
Dat sacrament gebenedijt.
So hevet sent op enen tijt
Gedaen die maget utverkoren
Gelijc dat si dis plach tevoren;
Si hadde ontfaen dat sacrament
Te goeder wilen; dis si sent
In corten stonden wart geware
Bidin dat het begonste an hare
Saen oppenbaren sine cracht.
Wat wondre? Want die hevet macht
f.114r°. In hemele ende in herterike,
Dats Ihesus Kerst, die dagelike
Ons voedt mettin lichame sijn,
Hi hevet in har herte fijn
Dis dages sijn hosteil genomen
Ende es met hare ontbiten comen
Van sire spisen, die hi brachte
Met hem, daer hise met so sachte
Tin selven stonden heft gevudet
Dat si wel lettel wart gemudet
Van din ontbitene even lanc
Dat het gedurde; want si dranc
Der minnen wijn met groten toegen
So dat sire ave wart in hoegen;
Si dranc daer uter volre maten
Din suten wijn van karitaten,
Die goet es buten allen prise,
Daer Ihesus Kerst van paradise
Af schinker was, die an din stonden
Dis schinkede ute sinen wonden
So groten coep [1]), dat hiser mede
In groter ioijen wesen dede.
Si was in hogen ende blide;
Die vroude wart hare an din tide
So over swinge [2]) int herte binnen,
Dat si ne conste van der minnen
Te vollen werden nit versaedt.
Mar saen wart sire af so begaedt,
Dat si op eten noch op drinken
En achtte nit, noch oc gedinken

6377 *l.* erterike.

1) d i. waarschijnlijk *in overvloed, met eene ruime maat*. Vgl. goeden coep, *Mnl. Wdb.* 3, 1841.

2) Overswinge (ook II, 7892 en passim) d. i. *buitengemeen, grenzeloos, onuitsprekelijk*. Zoo ook *D. Doct.* I, 391. Vgl. mnd. *overswenge, -swenke*, mhd. *überswenke* en hd. *überschwänglich* (mnl. ook *overswenkelijc*, *Boec d. Minnen* 73 *r* en 73 v).

f.114v°. En conste omme andre dinc negeene
Dan omme dat si minde allene;
Si doegde suten orewoet [1]);
So sere was hare oc die moet
Vervloten [2]) op hare minnekijn,
Dat si begerde lange sijn
Also met hem in eenechheiden.
Mar nit ne mochte sijs verbeiden,
Want cort die spacie was daertoe
Bidis dat was gesongen doe
Ter selver wilen die middach
Din men na messen singen plach,
Ende oc die cymble was geslegen,
Die die ijonfrowen plach gewegen
Te haren refrotoere [3]) wert.
Wat mach dan doen die maget wert,
Lutgart, die es gevudet binnen
So metter spisen van der minnen,
Dat sire ongerne af scheeden sal,
Mar banderside in dat getal
Moet emmer sijn van din ijonfrowen,
Sal si voldoen te goeder trowen
Dat dordne wiset die si draget?
Nu hort: hir mogdi van der maget
En bispel merken harde goet,
Hoe men der minnen volgen moet
Nit al te verre, mar te maten:
Die vrowe, die doen ende laten
Wel conde, na dat si vernam
Datt hare meest te baten quam,
f.115r°. Ende oc versach dat si dat een
Moste emmer laten van den tween,
Si mikde dat het nutter ware
Dat si intijds gesellde hare
Mettin convente in dat gemeene
Dan dat si langer bleve allene
In eenechheiden (dat men soude
Bevaen, wart dat sijs plegen woude
Tin selven nameliken tide);
Mar oc versach si banderside
Dat schade groet daer an gelage
Wart dat si so dis eenes plage
Dat si dat ander liete bliven,
Dat mochte an imene el becliven,
Waert dat hi dis en lettelkijn
Gesmakede in dat herte sijn.
Nu mogdi merken wis si plach,
Die maget edel: doe si sach
Dat si moste emmer henen gaen
Te reftre wert, began si saen
Te Gode senden ene bede
Die si met corten warden dede.
Idoch so was si hastelike
Van Gode ontfaen in hemelrike.
Wildi nu weten wat si bat?
Ic salt u seggen omme dat
Dat gis oc selt te bat bekinnen
De vriheit van gerechter minnen,
Daer si in imene es becleven.
Tin selven tiden was begeven
f.115v°. T Aiwires ene vrowe goet
Die, alsic wane ende ic verstoet
Doe ic der vrowen vite las,
Ver Ysabeel gemanet was;
Die vrowe, al was si wel geraket,
Nochtan so hadde si gesmaket
Van langen tiden dar tevoren
Groets ongemakes, dar si toren
Wel dikke af dogede ende leet;
Want Got, die gheeelt ende sleet
Met sire vaderliker roeden
Din hi verkiset, dats den goeden
Din hi in sinen boeke brievet
Nadat hi weet datt hem gerievet,
Hi gaf oc derre selver nonnen,
Daer ic af hebbe nu begonnen
Te seggene, ene plage swar;
Want daer tevoren menech ijar
Lach si bevaen met groter qualen
So dat met rade noch met talen
Noch fisicien, noch ander man,
Die hem dis onderwinden can,
En conste nit en twint gehelpen
Der siker nonnen, noch gestelpen
It van der qualen die si droch,
Dor al dat men dis pijnde gnoch.
Mar hort noch wonder van der plagen:

1) Vgl. *Limb. Serm.* 193 *c* en de aant. van J. H. Kern aldaar.

6409 Glosse: Augustinus: Alregoedertierenste Here, hoe suete es dijn herdinken! Soe ic mere in di peijnse, alsoe vele mere bestu mi te suetere!

2) d. i. *verliefd, gesteld op, hangende aan, gericht op.* Het is mogelijk dat de lezing juist is, en dat het woord gevoeld is als een vorm van *vervlieten*, welke schrijfwijze ook elders voorkomt (vgl. ook *vervloten*, vs. 6986); doch het hier bedoelde ww. is *vervliten, vervleet, vervleten.* Zie Verdam in *Tijdschrift* 18.

6411 *l.* haer (?).

3) Als de lezing juist is, en niet *refeetore* moet gelezen worden, is het woord te beschouwen als door metathesis te staan voor *refortoor*, van mlat. *refortiare*, versterken (Duc.).

Aan den voet van fol 114 v°. deze glosse: Got, onse Here, Ihesus Christus gheeft somegen goeden lieden, die hem vromeleec oeffenen toter contemplacien in allen tiden, alsi stade ende stonde vercrigen, eenen voersmaec in dit leven dat si volcomeleec selen besitten euwich leven, opdat si bliven in hare oeffeningen ende scuwen alle ijdelheit van buten ende houden hem suver van herten ende keeren hem leedichleke te Gode.

6440 *l.* geselde. — 6470 *l.* genamet.

Die nonne si lach so beknagen
Dat si gelijc den doden scheen,
Want hare en was huut ende been
f.116r°. Mar bleven, so was al vertert
Dat it gedroch te live wert.
Nochtan so was selk die manire
Van harre plagen, dat si schire
Moste emmer alle dage ontbiten;
Ende oc en conde si gequiten
Har selven nit met ere werven;
Want si van honger waende sterven,
En hadde si nit telker uren
Daertoe noch gheten; dat geduren
Moste al den dach ende al den nacht.
Nochtan so was hare al die cracht
Van haren leden so ontgeven,
Dat si al even cleene bleven
Ende even cranc ende even mat,
Hoe dikke so si dranc ende at.
Aldos so was dat cranke wijf
Van qualen worden so kaitijf,
Dat si ne conde noch gegaen,
Noch opgesitten, noch gestaen,
Noch ander dinc gedoen negeene
Dan liggen allewege allene.
Dis plach gedades die ijonfrowe;
Dis si wel dikke moste rowe
Int herte doegen vele swar,
Ende oc din vrowen, die aldaer
Hars mosten plegen, dikke in pine
Met harre qualen stont te sine;
Want si se hoeven ende lieden [1]),
Ende oc met groter besechheiden
f.116v°. Hars namen ware in elker stonde,
Want sijs ontberen nit ne conde.
Mar nu willic u van Lutgarden
Volseggen voert met welken warden
Si hevet har gebet gedaen
Eer si van daer es opgestaen.
Si seide: „Almechtech vader, Got,
Die vrijlic hebbet u gebot
In dese werelt over al,
Dat emmermeer geduren sal,
Van uwer spisen hebbedi
En entremes gegeven mi
Dat ic wel gerne, opdat ic mochte,
Gebroke nu; want ine rochte
Der spisen nit dar die lichame
Met werdt gesaedt, opdat mi quame
Also te pointe u entremes,
Dat mi hir nu gegeven es,
Dat ics gebruken mochte nu.
Mar neenic nit! Dis biddic u,
Almechtech Got, wel sute Here,
Dat gi dor uwes selves eere
Die grote ioye ende dat delijt
Dat mi so saedt op desen tijt
Dat mi bat wesen nit ne mach,
Al doet van mi op desen dach
Also dat ics nemmeer ne si
In inne ende het ne volge mi
Nit vorder oc; want ic moet saen
Van henen scheeden ende gaen
f.117r°. Te reftre wert mettin convente
Daer sijn gerechtet die pulmente
Die anders smaken; mar idoch
Motikker gaen ontbiten noch,
Al es mi dat te doene swar,
Want mi die cymble eeschet daer.
Mar, Got almechtech, vader mijn,
Sent dat ic hir nit langer sijn
En mach met u in eenechheiden,
(Want ic moet gaen al sonder beiden
Te reftre wert mettin ijonfrowen),
So biddic u met goeder trowen
Dat gi die vronde ende dat dedut,
Gelijc dat ics hir ga nu ut,
Ere andre gevet al geheel
Die dis behoeft, dats Ysabeel,
Die ghinder leget so verpinet
Dat si gelic den doeden schinet;
Want hare commer es so swaer
Dat si gedaeds moet liggen; mar
Nochtan en can si nit met rasten
Geleven, moet si langer vasten
Dan elke spacie van ere uren
Al lidende over mach geduren.
Dis moet si plegen al den dach
Ende al den nacht, dat sere mach
Dengenen namelic verwegen
Dis hars alteenen moten plegen.
Mar eist u wille ende u gebot,
Genadech vader, sute Got,
f.117v°. Dat si der spisen van der minnen
Gevule en deel int herte binnen,
Ic wane wel dat sise sal
So binnen voeden, dat si al
Der andre spisen sal vergeten;
Want die van derre spisen eten,
Die andre es hen saen verleedt.
Nu biddic u dan, eer gi scheedt
Met uwer spisen doch van mi,
Dat mine bede ontfangen si,
Want ine mach hir letten nit."
Mettesen warden henen schit
Die maget ende es wech gegaen.
Mar hoe die bede wart ontfaen,

6504 Glosse: Eene siecte die men heet menghierael; het compt ondertiden van groter apstenencien.
6519, 6576. Zie *Mnl. Wdb.* op gedaets.
6525 *l.* leiden.
1) *heffen ende leggen*, d. i. (een zieke) *oppassen.* Zie voorbeelden in *Mnl. Wdb.* op heffen en op leggen.

6584 *l.* Die.

Salic u seggen altebant
Na din dat ict gescreven vant.
Nu hort, gi vrowen ende heeren,
Dat u die sute Got mote eeren!
Ic sal u seggen wonder groet,
Hoe Got, die alle dinc geboet,
Wart onderhorech sire brut:
Want eer die bede was al ut
Gedaen ende oc ten inde comen
Die wart, so wart hare al genomen
Die sute smak van din delite;
Dis es si worden also quite
Alse of sire oit hadde sonder
Geweset. Mar en meerre wonder
Sal ic u seggen, wildijt hoeren,
Hoe Ysabeel began verschoeren [1])
f.118r°. Lutgarden, die daer henen ginc;
Want si so grote vrowde ontfinc
Int herte binnen, dar si lach,
Van minnen, dat si rip: "Owach!
Almechtech vader, wat doedi?
Got, Here, uwe minne doedet mi!
Mi dunket dat mi therte binnen
Verswelten sal van uwer minnen,
Moet sijs gewerden, eer it lanc!
Genadech Got, dis hebbet danc!
Want sider dat ic, arm wijf,
Ontfinc van mire moeder lijf,
En wardic noit dos in hogen.
Hoe salics u gedanken mogen
Te vollen gnoch, Got, Here mijn?
Want gi mi doet nu wale in schijn
Dat mijns en es nit al vergeten,
Al es mijn arme lijf versleten
Van qualen, die mi dikke swart.
Want so mijn herte es nu verclart
Van starker minnen ende ontfunket,
Dat over waer mi selven dunket
Dat ic ben al genesen nu.
Wel sute Got, dis dankic u!"
Aldos so lach tin selven tide
Die vrowe in hogen ende blide,
Ende oc van minnen so bevangen,
Dat hare en conde nit gelangen
Om eten noch om drinken mede
Gelijc dat het tevoren dede.
f.118v°. Want hare minne, die si droech
Int herte binnen, so verslocch
Din honger, dat hi nit ne conde
Genaken hare in langer stonde;
Mar al din nameliken dach
Si so versaedt van ioyen lach,
Dat hare algader wart ontgeven
Die honger ende so verdreven,
Dat si en hadde gheeten nit,
So wat dat hars ware el geschit,
Noch min noch meer, no groet no clene;
Mar liggen ende sijn allene
In ioyen, dat was har ambacht
Beide al din dach ende al din nacht
Ende oc dis anders dags al mede.
So lange Got geduren dede
In haren sinne dat dedut,
Dat si wel hadde oc din al ut
Gevastet. Mar Lutgart, die fine,
Die sach dat hare also te sine
Gelievede in dire eenechheiden,
Ende oc die vrowe sach ontbeiden
So lange eer si ontbiten woude,
Dat die nature werden soude
Daraf gekranket al te sere
Waert dat si plage dis emmeere,
So ginc te Gode bidden lise
Dat hi die gheestelike spise
Der siker nonnen weder name,
Die meer verswarde din lichame
f.119r°. Dan hi tevoren was verswart.
Dos heft die vrie magt Lutgart
Der krauker nonnen met gewelde
Met harre beden, daer si melde
Af was altoes ende allewege,
Gequitet vore al har gelege [1])
Ende oc te pointe weder brachtt.
Mar hoe dat sider wart gesachtt
Har ongemac ende hoe genesen
Wart Ysabeel, sal ic u lesen
Ende oc met corten warden voert
Vertrekken, die mi gerne hort
Der vrowen vite in didscher spraken
Ontbinden ende u kundech maken.

XX. *Van din dat si Ysabelen genas met harre beden.*

Als Ysabeel doe wart geware
Dat hadde aldos gewrachtt an hare
Got overmids die maget fijn,

1) Het woord is niet duidelijk en uit het Mnl. tot heden niet opgeteekend (want *verscheuren* Kil., is hier natuurlijk niet bedoeld). De bet. moet zijn *prijzen, vereeren, zijn dank of bewondering tegenover iemand uitspreken.*

6627 *l* arem (?). — 6630 Glosse: In allen tijde van allen dinghen te danken Gode, dat heeft ons dapostel Paulus gheboden ende dandre heijlegen dier oc op screven dat wijs niet achter en souden laten bliven.

1) De bet. is niet duidelijk. *Gelege* kan uit de bet. *slot*, *burcht*, *woning* (*Mnl. Wdb.*), de bet *huisgezin*, *huisgenooten* ontwikkeld hebben, en dit zal hier wel bedoeld zijn. *Vore* sluit het denkbeeld uit dat *gelege* zou kunnen zijn = mnl. *gelage*, en *toestand* beteekenen.

Lutgarden, die genade sijn,
Ende over waer sijt ondervant,
Began si pensen altehant,
Aldaer si lach, in haren moede
Dat Godes brut, Lutgart, die goede,
Die so van Gode was gemeent,
Dat hi die macht hare heft verleent
f.119v°. Dat si hen allen stont in staden
Die si met pinen saeh verladen,
Daer sijs hare onderwinden woude,
Hare oc met harre beden soude
Beijagen weder die gesonde
Van din lichame, opdat si conde
Verbidden dis der vrowe goet;
Want die tevoren haren moet
Van minnen so vervroijen dede
Dat si din honger groet darmede
Verstit, die hare was so wreet
Dat sire af dogde menech leet,
Si soude oc wel die medicine,
Waert dat si dis bestonde pine,
Vercrigen, daer si soude wesen
In corten stonden met genesen.
Aldos beraden bat die vrowe
Lutgarden op gerechte trowe
Tin selven tide op enen dach
Aldaer si so verquolen lach
Dat si begerde meer die doet
Dan lange doegen selke noet,
Dat si dor Gode ende op genade
Den coninc van den trone bade,
Dis macht gedurech wesen sal
Beide eewelike ende over al,
Die beide gheeeelt ende bluwet
In desen live ende oc verduwet
Din goeden din hi heft vercoren,
Dat hi din commerliken toren
f.120r°. Daer si af doegede ongedout
Van binnen dikke menefout,
Bidin dat si so menech ijaer
Die quale migel ende swar
Gedoeget hadde in din lichame,
Met sire macht it saen bename
Hare, ende weder die gesonde,
Die si vercrigen nit ne conde
Met imens helpen of met rade,
Hare oc it saen gewinnen dade.
Doe dese bede aldos gedaen
Hadde Ysabeel, daer menech traen
Na volgede ende menech karmen,
So dats Lutgarden moste ontfarmen,
Woude of en woude an haren dane,
Began se trosten sonder wane
Aldos die welgerakde vrowe
Ende seide: „Latet uwen rowe,
Kare Ysabeel, tsarmeer gesinken;
Want Got saen uwes sal gedinken
So tuwer loessenessen wert,
Dat gi din troest, din gi begert,
Verkrigen selt in corten tide.
Nu sijt in hogen ende blide:
Die Got, die here es over al,
Saen uwes, vrowe, ontfarmen sal;
Also die hope mijn gedreget.
Want hi, die elken goeden pleget
Te gheeelne omme sijn gewin,
Denselken meer, denselken min,
f.120v°. Na datt hen allen mach beschieten
Die dis kastiëments genieten,
Hi can oc wel met goeden staden
Van pinen weder lise ontladen
Dengenen, din hi int gevoch
Gegheecelt hevet lange gnoch,
Geliker wijs dat gi sijt nu.
Ver Ysabeel, dis radic u,
Dat ghijs hem dankt met goeder trowen.
Want dat hi hevet u teblowen
Ende oc gegheecelt menech ijaer
Met langer plagen ende swar,
Dats, uitvercorne suster mijn,
Dis mogedi wel seker sijn,
Gedaen algader omme u goet.
Want hi, die nimene arch en doet
Noch dis kastijen nit ne schadet,
Hi heft die dine aldos begadet
Bi sinen nameliken wille.
Nu swigt, ver Ysabeel, al stille
Ende oc u droeven latet staen;
Dis seldi schire boete ontfaen,
Dis hopic, bi der Gods genaden.
Mach u oc comen it te staden,
Selk als het es, mijn orison,
Dat salic harde gerne doen
Te goeder trowen over u.
Got geve dat het mote nu
Ver Ysabeel, u so te vromen
Ende oc te vordernessen comen,
f.121r°. Dat gi te dankene emmermere
Dis schuldech blivet onsen Here,
Den coninc van din hemelrike,
Die u sal geven sekerlike
Dat gi begert, ijonfrowe mijn;
Gebenedijt so mote hi sijn!"
Alse inde namen dese wart,
So ginc die Godes brut, Lutgart,
Ter kerken wert al sonder beiden.
Daer ginc si hare also gereiden
Alse over suster Ysabelen
Dengenen, die se dede quelen,
Dat was Got selve, al sonder mide
Te biddene an din selven tide.
Ende alse quam die Godes kare
Ter kerken in, vor din outare
Daer si der beden wilde plin,

6732 *l.* menechfout.

So es si lise op hare knin
Gevallen neder altehant.
Oc seggic u dat si daer vant
Die Godes gracie al gereet
Die si bekirde in har beheet
Nit anderssins dan of si woude
Gebieden dis si bidden soude.
Si bat met harde vriën wille;
Al sweech har sute mont al stille,
Har herte rip met hogen ssone,
Dat hare en was nit swar te done.
Want si van minnen was onsteken
Die se so lude dede spreken,
f.121v°. Al sweech die mont, int herte binnen,
Dat met geleede van der minnen
Die bede quam so verre voert,
Dat si van Gode was gehoert,
Din coninc van den hogen trone,
Die al te horne was gewone
Dis hem Lutgart, die vrowe, bat.
Mar hoe die fine maget dat
Vernam, sal ic u saen ontbinden:
Doe die vercorne Godes inden
Die bede wilde ende ave staen
Dis biddens, dat si daer gedaen
Met goeder trowen hadde lise,
So quam van utin paradise
Gevlogen ere stemmen lut
Dar boven, dar die Godes brut
Op hare kin gevouden lach,
Daer Got, die alle dinc vermach,
Der maget tijn vertogde mede
Dat ware ontfangen hare bede.
Nu hort, ic sal u seggen hoe:
Die selve wart, die daer aldoe
Die stemme ludde, al in latijn
Gesproken waren, ende sijn
Gescreven in die prophetië
Die wilen sprac Sente Ysayë,
Die Godes vrint, die vroede man.
Oc esser wel te merkene an
Dat Ysabelen die gesonde,
Die si begerde, in corter stonde
f.122r°. Verleenen soude Got, die Here,
Dor sire brut, Lutgarden, ere.
Dat mogdi alle wale weten
Die hir te ringe sijt geseten.
Wildi vernemen dat bedit
Van desen warden? Dat u nit
En sal verholen lange bliven,
Want ict u gerne sal bescriven
Also gelijc als ict versta:
Dit sijn die wart, nu hoerter na,
In didsche, die die stemme clar
Al in latijn verludde aldaer:
„Stant op, Iherusalem, stant op,
Verheffe di, die hefs den kop
Geheldet van der Gods abolgen
Te monde wert ende oc geswolgen
Den suren dranc van sire wraken!
Stant op, hi sal die quite maken
Dis koppes, dar du dronkes af
Din swaren dranc, din hi di gaf
Met sire hant te drinkene ut."
Mar doe die vrië Godes brut,
Lutgart, der stemmen wart geware,
Die lude sprac ende oppenbare
Al dese wart, began si saen
Int herte goeden hope ontfaen
Dat Got, die vader goedertiren,
Die saken soude also bekiren,
Dat hi der armer siker nonnen
It schire ontfarmen soude ende onnen
f.122v°. Dat si genase. Mar nochtan,
Al was dat sake datter an
Die maget merkde dit bedit,
Idoch, dis si ne wiste nit
Wat didsche dat te derre spraken
Behoerde, noch en conde maken
Nit wel dat didsch van din latine,
Want sijs en hadde noit pine
Bestaen te leerne, omme ondervinden
Hoe men die sprake soude ontbinden
Ende oc bedieden dese wart.
So ginc die Godes brut, Lutgart,
Daer binnen wert teere andre vrowen,
Die hare ontbant te goeder trowen
Wel hastelike algader dat,
Want dis die maget hare bat.
Ende alse doe die vrowe goet
Die prophetië wel verstoet
Ende an der stemmen lut vernam
Dat wel die dinc te pointe quam,
Began si danken ende loven
Den hogsten coninc van daer boven
Van sire ontfarmechheiden groet,
Dat hi, die alle dinc geboet,
Hadde an din tiden hare bede
So saen ontfangen, die si dede
Vor Ysabelen, die tehant
Remedie ende boete vant
Van harre qualen, die si swar
Gedoget hadde menech ijar.
f.123r°. Want op din nameliken dach
Dat harre vriër beden plach
Lutgart, die edele, ovor hare,
So wart ver Ysabeel geware
Dat si begonste bate ontfaen
Ende oc dis quelens ave staen,

6817 *l.* sone (?). — 6861 Glosse: Elevare, elevare, consurge Iherusalem, que bibisti calicem ire Domini de manu eius (Jesaia 51, 17).

6864 *Kop*, calix, kelk; dit zal ook wel de ware lezing zijn vs. 6397. — 6913 *l.* over.

Daer si so lange daer tevoren
Af hadde commer ende toren
Gedoget ende grote pine.
Dit was Lutgarden medicine
Daer si die nonne met genas,
Die sider lange stonde was
Gesont, welvarende ende vro,
Ende hare oc sider hevet so
Geproevet onder har convent,
Dat si met groten eeren sent
Vollevede haren tijt al ut.
Dis hebbe danc die Godes brut,
Die maget edel ende goet,
Lutgart, die hare in staden stoet.

XXI. *Van din dat hare Onse Here gaf martilie te dogene.*

Die van der minnen sijn onsteken
Si horen emmer gerne spreken
Van minnen; dats mi wale in scine
Die so mijn herte an ene fine
Gevuget hebbe, dat ic hare
f.123v°. Ben stille beide ende oppenbare
Met goeder herten onderdaen.
Bedic so hebbic onderstaen
Dit werc te dichtene omme dat
Dat ic mi selven dis te bat
Getrosten sal van harre minnen
Ende oc hen allen doen bekinnen,
Die horen willen mine tale,
Hoe utvercoren ende hoe wale
Si es gerakt, die minen moet
Altoes in minnen wesen doet:
Dat es Lutgart, die fine maget,
Die mire herten so behaget,
Dat ic en can verswigen nit
Die schone exemple, die gescit
Der vrowen sijn in haren live.
Wildi dat ic u dan bescrive
Noch een van din al over waer
Dat ic bescreven vinde aldaer
Volcomenlic in din latine,
So salic onderstaen die pine
U dat te seggene, es dat sake
Dat ghijt wilt horen met gemake.
Oc radic dat ghijt gerne hoert,
U allen meenic, die behoert
Ter Godes minnen; want bidie
Ic segge wel dat ic noch nie
En hoerde engheen van imene el
Dat mi behagede also wel,
Wat het es selsene ende schone.
f.124r°. Nu merket dan, dat u Got lone!
Te rechte watter an geleget,
Ghi, die gerechter minnen pleget.
Die maget edel ende goet,
Lutgart, die vaste in minnen stoet,
Si was in minnen so becleven,
Dat se die minne hadde opgeheven
In enen wesene onvermart
Denghenen die noch sijn verswart
Van werelliker besechheiden.
Daer se die minne in plach geleiden
So verre, die se hadde onschaket,
Dat si tin kelre [1]) was geraket
Daer alle vrowde ut outfaen
Die vaste in goeder minnen staen.
Daer schip si in met volre maten
Din starken wijn van karitaten
Die se vervullet hevet so,
Dat hise binnen makde vro,
So dat si boven alle sinne
Wart so vervloten [2]) in die minne,
Dat si begonste ens tijds begeren
Sijn een van Godes marteleren.
Want alse die gebenedijde
Lutgart, die vrowe, in somen tide
Wart pensende omme dat verdrit
Daer Ihesus Kerst hem mede lit
Tormenten omme die sonderen,
Die hen ne conden nit verweren
Tevoren iegen die viande,
f.124v°. Te loessene uter hellen bande;
Ende alse voert die maget reene
Wart pensende oc dat hi allene
Vergout in sinen suten live,
Daer hi ontfinc in wonden vive
Doe hi gesperret hinc ant hout,
Wel swarlic onser alre schout,
Die wi din eweliken vader
Doe waren schuldech allegader,
Ende oc geweset hadden sent
Dat Yve sijn commandement
Brac mettin apple din si beet
(Dat noch mach sijn ons allen leet),
So hadde gerne, hadt mogen sijn,
Die maget edel ende fijn
Dor sinen wille hars selves leven
Voert te tormentene oc gegeven,
Gelijc dat daden wilen eere
Die marteleren, die so sere
Hen lieten pinen ende plagen
Dor sinen wille in haren dagen,
Die beide braden ende sieden
Henselven lieten eer si schiden
Van sire minnen, die si cochten
Met al den dirsten dat si mochtan
Geleesten, dat was metten bloede.
Aldos hadde oc Lutgart, die goede,
Gedaen wel gerne ende oc geplogen

1) Vgl. Hooglied, 2, 4.
2) Zie bij vs. 6411.
7020 *l.* mochten.

Dis selves, hadt gevallen mogen.
Mar dis dat kerstenheide algader
f.125r°. Geloevet an den hogsten vader,
Dat nu so vast es tesen tiden
Dat het niman ne mach beniden,
Gelijc dat daden hirtevoren
Die schalke, die dis hadden toren
Dat har geloeve ende hare wet
Daer se bedroech so lange met
Die wreede viant uter hellen,
Onssetten wilden ende vellen
Die Godes vrint, die martelien;
Bidis so moste nu ontberen
Die maget fijn van hogen prise
Te sine in marteleren wise
Gepassijt, al was si nochtan,
Na din dat ic gemerken can,
Van selven martelere gnoch;
Want grote pine, die si droech
Ter Godes eeren vele swar,
Nit enen dach, mar menech ijar;
Har vasten, waken ende pinen,
Hare overswinge [1]) disciplinen
Ende andre penitencie mede
Die si met goeden wille dede,
Hebbense brachtt te selken loene,
Dat si der marteleren crone
Nu spannet hoge in hemelrike,
Die si verdinde dagelike
Doe si in desen live stoet.
Nochtan, al was die vrowe goet
Gnoch martelere in derre wise,
f.125v°. Die coninc van din paradise,
Her Ihesus Kerst, har brudegoem,
Die hars altoes nam groten goem
In allen dis si lude of stille
Ontfinc begerte in haren wille,
Hi dedse sent op enen dach
Sijn dat si woude, al sonder slach
Van wapene ende passie dogen
Selke, als ic u die sal betogen:
Tin tiden dat Lutgart, die goede,
Aldos met groten orewoede
Int herte binnen was bevaen,
So was op enen dach gedaen
Collacie, ende oc waren mede
Gesongen na den clostersede
Compleeten, ende enwech geeregen
Die vrowen harre rasten plegen
Te dormtre wert, al moetgemeene.
Daer was Lutgart, die maget rene,
Mettin ijonfrowen int getal.
Nu hort hoe si daer werden sal
Dat si van herten so begert
Al sonder glavie ende swert,
Al sonder iser ende wapen.
Die vrowe goet, die op dat slapen
Wel lettel achtte, was gestaen
Dar si te bedde soude gaen;
Daer stont si also lange wile
Dat een wel mochte ene halve mile
Sijn overleden, eer si conde
f.126r°. Gesitten neder op die sponde
Van haren bedden, aldar si plach
Te restene ende snachtes lach;
Want daer si stont, began si schire
Noch pensen omme die martire,
Die si begerde ilanc so meer.
Oc pensde si hoe wilen eer
Die scone ijonge magedine,
Cecilie ende Katherine,
Agnese, ende andre menege oc,
Die so te Gode wert ontploc
Har herte met gerechter minnen,
Dat se ne conde nit verwinnen
Die viant die se wilde vellen,
Heu plagen liten ende quellen
Met swarre pinen ende groet
Dor sinen wille toter doet.
Aldaer die magt van hogen prise
So beseeh stont in derre wise
Met pensene omme dese dinc,
Got, die din wille gerne ontfinc,
Hi dedse wesen dat si woude;
Want daer si nedersitten soude
So gaf ene adere enen crac
Die iegen therte hare ute brac
Nit anderssins dan of si ware
Ontwe getrokken, die van hare
Dat bloet so starke dede springen
Dat sijt ne conde nit bedwingen.
Want tirst dat si dat bloet vernam
f.126v°. Dat also rasch gesprongen quam,
So stont si op ende altehant
Began si pinen metter hant
Dat bloet te lettene, of si conde;
Mar so si stopde meer die wonde
Mar harre hant, so meer dat bloet
In allen sinnen ute woet.
Doe wart Lutgart, die fine maget,
Daeraf en lettelkijn verssaget,
Want si noch doe ne wiste nit
Warumme dat het was geschit.
Idoch so ginc si hare ontcleeden
Met hasten ende also gereeden,
Dat si din bloede onttrekken mochte
Die witte eleeder, diet besochtte
Hare ende ghens, so dat men saen
Die moste wringen ende dwaen.
Dat daden sent twee andre nonnen

7035 *l.* marteleren. — 1) Zie bij vs. 6401.
7055 *hs.* G(e)noch.

7090 *hs* marti(li)re. — 7096 *hs.* ontploc(ken).
7121 *l.* Met harre.

Die schire quamen toe geronnen
Om ondervinden wat het ware,
Dat si Lutgarden sagen hare
Ontcleeden met so groter haest,
Want si der vrowen lagen naest,
Dat was Lutgart ende Ysabeel [1]).
Si holpen trekken hare en deel
Der cleder ut, want si wel sagen
Der vrowen noet al sonder vragen;
Si sagen wel dat si was sere
Gewondet, want ilanc so mere
Dat bloet ut harre wonden spranc
f.127r°. So rasch an harre beider danc,
Dat sijt gestelpen nit ne conden
Dor al dat sijs hen onderwonden.
Daer hadde men van tween ijonfrowen
Wel groet die were mogen schowen
Die si daer voert te tride [2]) brachten
Alse omme letten ende hachten
Dat bloet; mar dat ne didde nit,
Want het sijn lopen nit ne lit
Noch omme letten, no dor weren.
Dat dedse beide so ververen,
Dat Ysabeel „herna, walop!"
Om dat convent te wekkene op,
Geroepen hadde, en hadt gedaen
Die magt, die gerne wilde ontfaen
Al dat hare oversenden woude
Doe beide ende echt die Gods gewoude.
Want si was emmer dis gewes
Dat Got, die vol genaden es
Ende oc gerecht in allen dingen,
Also te pointe soude bringen
Die dinc die hare was tevoren
Gevallen, dat si sonder toren
Dis wesen ende sonder vaer
Wel mochte. Aldos so stont aldaer
Nat ende wet [3]) Lutgart, die goede,
Ende al mesmakt van haren bloede,
Dat even rasch ende even rive
Alteenen spranc ut haren live,
So dat si moste in corter stonde
f.127v°. Gaen sitten, want si nit ne conde
Op hare voet emmeer gestaen.
Mar doe si sitten was gegaen
En was si van din bloede nit

1) Deze Lutgart heet bij Cantimpré Lutgardis Limmos, bij Broeder Geraert Lutgard Lymons.

7151 *l.* cride. — 2) Ook in den *Proza-Rein.* komt meermalen van *crijt*, strijdperk, de verbogen naamval *cride* voor; zie *Mnl. Wdb.* 3, 2102.

3) Een in het Mnl, zoover bekend is, nog niet gevonden bnw. met de bet. *nat.* Het woord is (met klankverkorting) gelijk aan het eng. *wet*; ags *waét*; ofri *wét*; nfri. *wiet.* Zie E. Müller 2, 636; Richthofen 1145 *Wetheit*, vloeistof, komt voor *Proza Sp. d. Sonden*, 36 *b*.

Ontcommert, dat alteenen schit
Van haren live al sonder stelpen,
So dat ne conden nit gehelpen
Noch min noch meer die vrowen hare,
Die waren dis in groten vare
Dat si dat leven soude laten,
So sere ontdaen ende utermaten
Sat si van bloedene ondercomen;
Daertoe so was hare al benomen
Van livechheiden [1]) die gedane.
Mar si, die was gereet te stane
Al ut ende ut tin Godes wille,
Si sat gebrawet [2]) al stoc stille
Ende alles hem gewerden lit;
Want si die doet en duchtte nit,
Mar die begerde ilanc so mere,
Te dogene om die Godes eere,
In dire wijs dat mense sloge
Te doet, wart dat also gedroge
Die Godes wille endt mochte sijn.
Mar alse dos die maget fijn
Met staden hadde lange gnoch
Gebloedet meer dan int gevoch,
So dat si was bi niwte ghinde [3])
Welna volcomen toten inde
Van haren live ende op die doet,
Die selve Got, die se geboet,
f.128r°. Die wiste wel in wat maniren
Hi soude also die dinc bekiren
Dat si der magt in staden stonde,
Hi stopde weder hare wonde
Met paradijscher medicinen,
So dat van commere ende pinen,
Daer si verladen mede was,
Die maget weder al genas.
Oc hevet hi der vrowen saen
Bescheedenlike doen verstaen,
Aldaer si sat ter selver stede,
Warumme dat hi lopen dede
Dat bloet van hare ende om wat saken
Dat hi se lit also mesmaken
Der wonden, die hi selve ontploec
In harre siden ende loec
Bi sinen wille oc weder lise.

1) *Livechheit* is hier voor het eerst in het Mnl. gevonden. Het beteekent hier *levenskracht, gezondheid, gezonde vleeschkleur.* Vgl. mnl. livich. Het mhd. *libecheit* heeft eene andere beteekenis, nl. die van *zwaarlijvigheid* (Lexer).

2) Vgl. over *braeuwen, breeuwen,* J. W. Muller in *Tijdsch.* IX, 220 vlgg.

3) *Bi niwte* (niente) *ghinde* (gehinde), d. i. *zoo dicht mogelijk.* Vgl. boven vs. 5107 *in verren ghinde.* De uitdr. *bi nieute* (mhd. *bi nihtin, bi nihte*, hd. *bei nichte*, Grimm 7, 793) moet om eene nog niet verklaarde reden hare ontkennende beteekenis hebben afgelegd: zij bet. eigenlijk *volstrekt niet.*

Nu hort in welkerhande wise:
Aldaer Lutgart, die vrowe, sat
So ondercomen ende mat
Ranc ende bleec, ende oc ontdaen
Dat si die doet wel waende ontfaen,
So ludde ene stemme boven hare
Die seide lude ende oppenbare:
„Lutgart, Gods utvercorne drut,
Nu es die wille comen ut
Van din dat gi met groten ghere
Woudt wesen Godes martelere.
Nu sidi worden sonder swert
Dat gi so lange hebt begert;
f 128v°. Dat sal u wesen wel vergouden
Al hebdi dleven noch behouden:
Want ic u segge al sonder waen
Dat gi van Gode selt ontfaen
Din selven loen van desen bloede
Din Sente Agnese ontfinc, die goede,
Van din dat si lit hare in trowen
Dat hoft van haren buke howen."
Doe dese wart har inde namen
Die daer gevlogen lise quamen
Van boven utin hemelrike,
Die maget, die noch ijammerlike
Mesmaket sat ende oc ontdaen
Van haren bloede, es opgestaen
Met blider herten ende sere
Began te dankene onsen Here
Van sinen menechfouden goede.
Oc seide aldos Lutgart, die vroede:
„Geweldech Here, almechtech Got,
Her Ihesus Kerst, die u gebot
Hebt over al die werelt wijt
Ende oc altoes genadech sijt,
Met allen rechte magic nu
Dis loven ende danken u
Met vriër herten, dat ic ben
Getellet ende ontfaen met hen
Die marteleren sijn genamet,
Dats mettenghenen din betamet
Roet van sinopre die parure,
Die hen wel dikke wart te sure
f.129r°. Eer si van desen live schiden;
Want beide braden ende sieden
Si liten hen dor uwen wille,
Ende anders oc lude ende stille
Hen liten nemen hir dat leven;
Daer over es hen nu gegeven
Dat si met eeren spannen crone
Daerboven in den hogen trone.
Daer danken si, Got, Here mijn,
U alle, want si comen sijn
Daer alles leeds ende alre plagen
En werdet nemmermeer gewagen;
Daer es die blischap harde groet;
Want so was scarper hir die doet,
So meerre daer die vrowde es.
Acharme, al benic nu gewes
Dire eeren, noch en benic nit
Daer alle pine ende al verdrit
Geverret es; ellendech wijf!
Hoe lange sal dit brosche lijf
Gedurech sijn mi, armer weesen?
Of gi mi dan te Sente Agneesen
Wilt leggen, Here, al benic noch
Onwerdech dis, so laett mi doch
It saen volcomen tuwen rike,
Daer ic Agnesen ewelike
Beschowen moge, ende u, Got Here,
Met hare oc danken emmermere
Van alre ghesteliker baten
Die gi mi hebt gewinnen laten
f.129v°. In minen tide, ende oc van desen
Dat gi mi hebt gelaten wesen
Op desen tijt dat ic begere,
Dat es, Got Here, u martelere."
Antwerde gaf al sonder beide
Die stemme weder ende seide:
„Lutgart, des laett gewerden al
Dengenen, die gerieven sal
Die dinc also alse hi versteet
Dat si best vuget, want hi weet
Bat u gevoech ende alre menschen
Dan menech doet, die pleget wenschen
Daer sijn verlis geleget an.
Nu lates hem gewerden dan;
Hi sal die dinc also begaden
Dat si sal comen bat te staden
Dan of si na u wenschen quame.
Nu weset dan in Godes name
Gesont, welvarende ende vro,
Ende oc voertan u pijnt also
Te houdene, alse comt die dach
Din men beschiwen nit ne mach,
Dat u gemeerret si die crone.
Nu sijt te rasten, maget schone,
Al es dat sake dat hi merret,
Die crone en werdt u nit ontferret;
Sijt oc in hogen ende blide,
Want gi wel comen selt te tide
Daer gi den Hogsten selt beschowen
Met Sente Agnesen, der ijonfrowen."
f.130r°. Eer dese tale har inde nam,
So wel te rasten weder quam
Die maget, dat si lettel goet
Geware wart dat se dat bloet
Gekrenket hadde ochte it verswart.
Dos wart die Godes brut, Lutgart,
Dat si begerde al sonder sterven;
Dos dedse har brudegoem verwerven,
Her Ihesus Kerst, dat si begerde
Tin tide al sonder slach van swerde.
Doe dit gevil der maget vri [1])

1) Cant. II, 21: fuit autem annorum viginti et octo quando ei ista contigisse feruntur.

Was si den XXX ijaren bi;
Dat seget die bescreef die vite,
Die vroede man, die Iacobite,
Diet wiste wel; want hem die vrowe
Op minne ende op gerechte trowe
Verlijde dis met haren monde.
Dartoe so was die selve wonde,
Die si tin tide aldaer ontfinc,
Litteeken goet van derre dinc,
Dat hare bleef tote op den dach
Dat si die werelt utterst sach.
Nu merket wel, dis biddic u,
Hoe wel te pointe es comen nu
En wart dat sprac en heilech wijf,
Die lange leidde en salech lijf
Te Milen binnen wilen eere,
Die hadde ontfaen van onsen Here
Die gracie dat si an din tide
Der ijonger maget dis verlijde
f.130v°. Ontplokenlic ende oppenbare,
Dat si van Gode gheechent ware
Genoet te wesene eewelike
Daerboven in dat hemelrike
Der vriër maget Sente Agneesen,
Die noch met crachte noch met vreesen,
Met luste noch met ouden treken
En conde nit daertoe gebreken
Die felle drake, die viant,
Dat si ware hem gegaen in hant;
Want so hi meer met selken dingen
Die ijonge maget waende dwingen,
So hise starker vant daer iegen;
Want eer die maget wel gedegen
Dat hoevet lit hare ave slaen,
Eer si in hant hem wilde gaen,
Daromme spannet si nu crone
Daerboven in den hogen trone
Ende ewelike spannen sal.
Metterre maget int getal
So es Lutgart, die maget fijn,
Ende oc sal sonder inde sijn
Daerboven in dat hemelrike.
Nu geve Got dat die gelike
Van daer te comene oc gevallen
Na desen live mote ons allen!

XXII. *Van din dat si genas ene vrowe van harre doefheit.*

f.131r°. Aldaer t Aiwires in dabdië
So hevet sent Lutgart, die vrië,
Ens tides noch verschinen laten
Die cracht van harre karitaten
An een exempel, daer si mede
Blide ende in hogen wesen dede
Die vrowen alle van daerbinnen.
Wildi, nu salic u beginnen
Te seggene hoe die dinc geschiede,
Dis an din tide goeder liede
Orconde waren int gevoech
Daer beide ende elre vele gnoch.
Aldaer t Aiwires in din dagen
So halp die heilege ordne dragen
Met vriër herten ene vrowe
Die comen was ut Haspengowe,
Van verren lande wilen eere
Daer, omme dienen onsen Heere,
Dat si volbrachte al sonder blame.
Es hir oc imen die din name
Van derre vrowen weten welt,
Geheeten was si ver Machtelt;
Van riken lieden ende vromen
Was har parage algader comen;
Want, als ic in die vite las,
Die strunc, daer si af comen was,
Dat waren na die werelt wise
Geheeten riddren goet van prise;
f.131v°. Oc waren die na hare bleven,
Alse in die vite staet gescreven,
Vermarde riddren ende wert,
Stout ende vrome ende onververt.
Mar wildi dat ic u bescrive
Warumme ic van din goeden wive
Beworpen hebbe dese tale?
Ic saelt u seggen, wildi wale
Daraf onthouden mine wart:
Die vrowe goet si was verswart
Van oudere ende met van din
Dat ouden lieden plegt geschin,
Si was van oudere al tebroken;
Dat ongemac dat pleget stoken
Die oude liede, din ontgaen
Die ijoeget es, die nit gestaen
En can in imene, oc der vrowen
Har leven dikke dede rowen;
Mar boven alle dandre sinne
Die hare wel in din beginne
Gedienet hadden ende waren
Versleten, so was meest tevaren
Dat hoeren; want si nit ne conde,
Hoe lude so men metten monde
Geroepen mochte vor die oren,
Der stemmen meer noch min gehoren.
Dat was der vrowen meeste clege
Die si verniwede iegedage;
Want alles leeds, dat si verdroch,
Die doefheit hare meest verwoch.
f.132r°. Oc was die alre meeste sake
Daer si was omme tongemake
Van derre dinc, dat si nemmere
Den suten lof van onsen Here,
Den coninc van den hogen trone,
Din die ijonfrowen daden schone

7371 *l.* hovet.

7437 *l.* clage.

Nacht ende dach in allen tide
Getrowelic al sonder mide,
En mochte horen noch verstaen,
Noch dat si oc en mochte gaen
Mettin convente emmeer te koere,
Noch mettin vrowen tin parlore,
Noch elre, dar men spreken soude.
Dis was si dikke in ongedoude;
Oc hadde sijs te meerren torn,
Want sire oc hadde met verloren
Al dat solas van erterike
Dis si behoefde dagelike;
Want si was out, cranc ende swar
Ende die ijonfrowen, die aldaer
Gedaeds met hare mosten wesen,
Verladen waren so mettesen
Dat si te noeder quamen dis
In har gemoet; want hen verwis
(Dis si wel lijden oppenbare),
Dis lude roepens iegen hare.
Mar wildi horen hoe die dinc
Ten besten sider al verginc?
Ic saelt u seggen met geninde
Na din dat ict gescreven vinde:
f.132v°. Het was op eenen hogen dach
Din men t Aiwires eeren plach
Met hogen sange, alst elre doet
Daer men sollempnizeren moet
Die hoge feesten ende viren.
Die vrowen alle gingen ciren
Din messetijt met claren sange,
Daer si gedurden in wel lange;
Wel lancsame ende wel met staden
Si op die noten clemmen daden;
Daer songen beide ijonge ende oude;
Die noten clommen met gewoude
Te hemele wert al sonder sparen,
Daer si wel saen ontfangen waren
Van Gode, want hem wel bequam
Die lof, eer hi sijn inde nam,
Ende allen sinen santen mede,
Din men din dage teeren dede.
Mar doe die sanc begonnen was,
So sat ver Machtelt ende las
In enen winkel dar besiden;
Van verren sach die vrowe liden,
Aldar si sat, te kore wert
Die nonnon, dar si met begert
Te wesene oc in dat getal.
Dis clagde si har ongeval
Dat sire en mochte wesen nit:
„Ellendech wijf! Wats mi geschit?"
Sprac si; „en sal mi nemmermere
Dat goet verleenen Got, die Here,
f.133r°. Dat alre wijf ic meest kaitive
Doch enewerf in minen live
Dis horens so gebrukech si,
Dat ic genenden moge mi
Mettin ijonfrowen in din koere
Te sine, aldaer ic singen hoere
Din Godes lof, dis ic ongerne
Vertije, al staet mi dis tontberne!"
Aldaer die vrowe sat bevaen
Met rowe aldos, so quam gegaen
Te hare wert der vrowen eene,
Die sach die vrowe daer alleene
Bedroevet sitten ende onvro;
Oc hevet si die dinc also
Begadet eer si denen schit,
Dat sise meer tonrasten lit.
Ic mach u seggen alse in welken:
Men waent bi wilen trosten selken
Din men onttrostet vele meer;
Want hem verswart daeraf sijn seer
Dat hi dis imene hort gewagen
Dis hi hem selve plegt beclagen;
Dits oppenbare gnoch ons allen.
Aldos so es het daer gevallen;
Want die ijonfrowe, die daer stoet,
Si heft geteekent omme goet
Der vrowen, die daer sat so droeve,
Dat si en lettelkijn verhoeve
Har selven, want men an din tide
Daerbinnen songe al sonder mide
f 133v°. So lude beide ende oc so clare,
Dat het wel goet te hoerne ware.
Doe dat vernam Machtelt, die goede,
Wart si verswart in haren moede
Noch meer dan si tevoren was;
Der salmodiën, die si las
Tevoren, hevet si vertegen;
Want in har herte so verwegen
Began die vrowe ende dat verdrit,
Dat si dat lesen varen lit
Dis si tevoren lise plach.
Want tirst dat si dat teeken sach,
Wart hare onttempert so die moet,
Dat hare wis en orewoet
Int herte binnen, die se dede
Versuchten ende weenen mede;
Van haren tranen was si rive;
Wel dikke seide si: „Kaitive,
Hoe lange sal dit leven mijn
Met pinen dos verladen sijn
In dese werelt quaderhande?
Waric verloesset van den bande
Van desen live, ic hop ic soude
Bat horen meter Gods gewoude
Din Godes lof dan ic nu can
Gehoren din. Vergave dan
Got, die die werelt al geboet,
Dat mi it schire metter doet

7494 *l.* nonnen.

7539 *l.* die rowe. — 7558 *l.* metter.

Worde ondergaen dit arme lijf!
Al benic hir nu so kaitijf
f.134r°, Dat ic en can gehoren nit
Din Godes lof (dis ic verdrit
Moet dikke doegen ende seer),
Van ewen te ewen emmermeer
Soudikkene horen bat met staden,
Waric van desen live ontladen."
Aldoscerwijs sat daer die vrowe
Met enen comerlike rowe
Bevaen tin tiden over mate,
Dat kinlic was bi din gelate
Dat si daer hevet oppenbart.
Hiraf en wiste nit Lutgart
Nochtoe, die quam tin anegange,
Daer dit met staden ende lange
Geherdet hadde in derre wise
Machtelt, die vrowe goet van prise.
Mar doe Lutgart, die maget rene,
Daer vant dat goede wijf allene
Dos sittende in dire ongedout,
Omdat si was van herten hout
Hen allen, die si sach verladen
Met elker noseliker schaden
Die menschen dikke noesen moet,
So wart harselven oc die moet
Met enen rowe also bevaen,
Dat si daer sitten es gegaen
Ter rechter hant beneven hare
Om ondervinden wat het ware
Daer si hare omme so meslit,
Dis si noch doe ne wiste nit.
f.134v°. Do sprac die vrowe, die daer sat
Van langen suchtene also mat
Dat si met pinen conde en wart
Verluden: „Ai mi, Lutgart,
Magt wel gedegen ende fijn,
En magic wel terechte sijn
Van herten rowech ende droeve?
Want dis ic alremeest behoeve,
Dis hebbic alreminst behouden,
Gelijc dat het den armen ouden
Gevallet dikke in desen live!
Wat vragdi dan wat enen wive
Mescomt, die over haren pas
Es comen? Wilen, doe ic was
Van dagen ijonc, doe van der ijoeget
Mijn lijf algader was verhoeget,
Doe was dit leven mi bequame;
Doe was so mechtech die lichame,
Dat hi hem selven wel vermochte;
Want allewege, als ic besochte
Die willechheit van minen sinnen
So daden si mi wel bekinnen
Dat si mi alle waren hout.
Nu benic worden cranc ende out;
Daromme si mi nu begeven
Die sinne, die mi daden leven
In groten rasten wilen eere.
Mar alles dankic onsen Here;
Ic dankes hem, want ic wel weet
Dat sonder commer ende leet
f.135r°. Nimen ne mach te sinen rike
Volcomen, daer men dagelike
Moet poegen na met arebeide.
Oc hoertertoe verduldechheide,
Dat wetic wel, dat es mi cont.
Mar dat ic ben so ongesont,
Dat ic gehoren nit ne can
Din lof onss Heren, daer ons an
Al onse salechheit geleget,
Ende ons tin rikewert geweget,
Dat es dat singen ende lesen,
Hoe soudic mogen dis gewesen?
Hoe soudic mogen sonder clagen,
Wel sute vrowe, dat verdragen,
Of sonder suchten ende weenen
Dat ic hirachter moet alteenen
Verborgen sitten, alse men
Din Godes dinst, daer ic en ben
Nit toe geroepen noch gedegen,
(Want dat contrarie es daer iegen,
Dat es die doefheit quaderhande;
Si bindt mi so met haren bande
Dat ic dis horen nit ne mach
Beide al den nacht ende al den dach!)
Geleesten schone in genen koere?
Haddic onstoppet doch ene ore
Ende ics en lettel horen mochte,
So wanic wel dat mijns Got rochte
Meer dan hi doet! Mar neen ic nit!
Dit es die rowe ende dat verdrit
f 135v°. Dat mi mescomt meest tesen stonden.
Mar dat witic al minen sonden,
Die Got verschonet anc mi!"
Doe dit vernam die maget vri,
Lutgart, die vol was van genaden,
Ende al dengenen stont in staden
Met goeder onst getrowelike,
Waren si arm, waren si rike,
Die si met pinen sach verswart,
So stont si op ende achterwart
Geeregen es en lettelkijn
Tote ere steden, daer si sijn
Plach dagelike in orisoene,
Daer si die beden plach te doene
Die Got, die Here, gerne ontfinc.
Daerwert die vrowe lise ginc
Te biddene over dese noet
Gode, onsen vader, die geboet
Die werelt al met sire cracht
Ende alles dinges hevet macht.
Daer dede Godes brut, die goede,
Lutgart, met harde vriën moede

7645 *l.* Geleestet.

En cort gebet op hare knin.
Doe si ontcommert was van din,
(Dat hastelike was gedaen)
So es si weder opgestaen
Ende es ter vrowen wert gecregen.
Nu horet wis si daer sal plegen:
Si quam gegaen aldaer die vrowe
Noch sat bevaen met groten rowe
f.136r°. Ende heft genomen altehant
Dat vingerkijn van harre hant,
Ende in der vrowen oren beide
Si stac den vinger ende seide:
„Dit mote Gode sijn bequame!
Machtelt, nu hort in Godes name!"
Nu merkt groet wonder allegader,
Hoe Got, die eewelike vader
Lutgarden, sire werder brut,
Al sonder speeie ende crut
Aldaer ter nameliker stede
Met sire cracht verhuegen dede
Beide alle meestere ende clerke
Die ommegaen mettin gewerke;
Want clerc no meester in dat lant
En was tin tiden so bekant,
Noch so vermart van cirurgiën,
Die ware met sire arsetriën
Volcomen dis die maget rene
Volquam met enen warde allene.
Want op die wile ende also saen
Alse emmermeer dat was gedaen,
Ende in der vrowen oren stac
Lutgart din vinger, enen krac
Gaf igewelke van din oren.
Darna begonste weder horen
Machtelt, die goede, aldaer si sat,
Ontplokenliker ende bat
Dan si vormals hadde ie gedaen,
Sent dat si hadde lijf ontfaen
f.136v°. In dese werelt wilen eere.
Dos wart van commere ende seere
Dat si gedoget hadde swar,
Die vrowe goet verloesset daer.
Doe stont si op ende altehant
Si nam Lutgarden bi der hant
Met blider herten ende seide:
„Lutgart, die Gods ontfarmechheide
Motu vergelden hondertfout
Dat gi mi hebt geweset hout
Ende oc verworven ene dinc,
Die liefste die ic ic ontfinc,
Dat es dat horen, vrowe goet;
Want mi tonstaden dekke stoet
Dat ic gehoren nit ne conde
Wat so men rip ut enen monde.
Nu horic wel, Got hebbes danc!
Ic hore wel din suten sanc,
Die noten die met claren stemmen
Hoge op in genen kore clemmen
Mar ic erminge ende ic kaitive,
Al ben ic hir in desen live
So arm, dat ic u nit ne can
Dat goet, al dis ic u wel an,
Vergelden, vrowe goet van prise,
Die coninc van din paradise
Motu antwerden over mi
So dat u wel vergouden si
Die loen van uwer karitaten!
Din motu Got gewinnen laten
f.137r°. Daerboven in dat hemelrike,
Daer sal besitten eewelike
Elc, die met trowen Gode minde,
Die lange blischap sonder inde."
Aldos so heft gedanket sere
Dat goede wijf Gode, onsen Here,
Ende oc Lutgarden an din tide
Die se gemaket hadde blide
Meer dan ic u geseggen can.
Mar dat wel saen darbinnen ran
Van desen stukken die niemare,
Dat seggic u wel oppenbare;
Want si verhelen nit ne conde
Harselven daer ter selver stonde;
Want selve quam die vrowe saen
Die dese gracie hadde ontfaen,
Ende allen din convente lise
Vertrac in welkerhande wise
Si was genesen ende waer
Van harre doefheit, die si swar
Gedoeget hadde, ende oc bi win
Got die mirakle lit geschin.
Dis waren alle die ijonfrowen
So vro, dat si met goeder trowen
Dire eeren dankden allegader
Gode, onsen eeweliken vader,
Ende oc darbinnen men daraf
Lof ende prijs Lutgarden gaf.

XXIII. *Van din dat si al bloetroet wart alsi pensede om de passie Onss Heren.*

f.137v°. Die van Lutgarden gerne ontfaen
Die tale mijn, hir sitten gaen
Bi mi; ic sal hen noch vertrekken
En schone exempel, ende onttekken
Hoe mechtech es die Godes minne
Dar menre wale werdt in inne.
Ic sal u seggen wis si pleget;
Si geft dengenen, die se dreget
In herte binnen goeden spoet
Te comene in dat Gods gemoet;
Si doet hen allen, dire plin,
Afstaen der sonden ende onttin;
Oc plegt si geven vol aflaet
Van alre noseliker daet
Der herten, daer si toe geraket;

7777 *l.* Int.

Si es die van din dullen maket
Den wel gesedden, ende van
Den dommen knecht den vroeden man.
Noch heft die minne meerre macht:
Din si beverdt met harre cracht
Ne can die viant nit gederen;
Die minne makt die marteleren;
Oc makt die minne die propheten,
Want si hen doet die dinge weten
Die al dengenen sijn verholen
Die nit ne gaen te harre scholen;
Die minne sterket dat geloeve;
Bi harre cracht so hort die doeve;
f.138r°. Den blenden doet die minne schowen;
Beide onder heren ende vrowen
So es si middelere goet;
Die minne maket reenen moet;
Die minne betert alle saken;
Dat gerne vasten ende waken
Die Godes vrint, dat doet die minne;
Si es die oit van beginne
Met Gode was ende ewelike
Regneren sal in hemelrike.
Dit seggic u, gi die begert
Te wetene hoe die maget wert,
Lutgart, so wale in elker stede
Volbrengen mochte al dat si dede,
(Want u dis wondert) omme dat
Dat gi dis teer ende oc te bat
Voert selt geloeven minen warden
Die ic u dichte van Lutgarden.
Din wonder hevet dan van desen
Dat si mi hebben horen lesen
Hoe dat Lutgart, die maget rive
Van alre dogt, in haren live
Volbrengen mochte al dat ic u
Vertrokken hebbe tote nu,
Hen seggic dat si nit allene,
Mar metter minnen al gemeene,
Van allen stukken, die si wrachte,
Die dinc altoes ten inde brachte.
Si was der minnen altemale;
Hirbi so quam dat si so wale
f.138v°. Volbrengen mochte al dat si dede;
Want dar minne werket mede,
Daer es die spoet altoes gereet.
Es imen dan, die ondersteet
Dis hi met eeren ende vromen
Begert te goeden inde comen,
Hem radic wel dat hi beginne
Die dinc also, dat hem die minne
Gehelpech si in sinen daden,
So sal si comen hem te staden.
Dis was die maget wel geleert,
Bidis so heft se weder gheert
Die Goedes minne ende oc gegeven
Din groten lof, die hare es bleven
Ende oc sal bliven sonder inde.
Mar wildi dat ic u ontbinde
Wattic mettesen warden meene?
Ic segget u: Die maget reene,
Lutgart, die vrowe, op selken dach
Dat si in knigebede lach
Ende si dis pensens wart in inne,
Hoe wilen dwanc die starke minne
Din sone Godes, Ihesum Kerste,
Dat hi dor onser alre berste
Van ere maget utvercoren
In dit ellende wart geboren,
Ende alse voert Lutgart, die goede,
Wart pensende omme dat ermoede
Dat Ihesus Christus, Got, die Here,
Verdragen wilde wilen eere
f.139r°. In sinen live dor ons allen,
Din so tevoren was mesfallen,
Dat ons die helle was ontploken
Ende oc dat paradijs beloken,
Daer wi af doolden allegader
Sent dat Adam, onse irste vader,
Din appel beet met sinen tanden,
Daer hi ons brachte met te schanden;
Ende alse dan Lutgart, die fine,
Wart pensende oc hoe grote pine
Dor onser alre wille ontfinc
Die Godes sone aldaer hi hinc
Ant cruce naket ende bloet,
Daer hi wel bitterliker doet
Becorde om onser alre bate,
Dis hem die rive karitate
So meldelike dede plegen
Dat hire en seide noit iegen
Noch meer noch mijn, mar altemale
Verdroech al sonder wedertale
Din groten commer, din hem daden
Die Yoden fel ende onberaden;
Ende alse dan ter selver stonde
Wart pensende om die vifte wonde
Lutgart, die fine maget, oc
Die een met sinen schachte ontploc
Die bi den cruce was gestaen,
Sent dat hem dleven was outgaen,
Daer beide water ende bloet
Lip ut: so wart hare al die moet
f.139v°. Op die materie so verswart,
Dat si wel lettel heft gespart
Die trane, dar si mede wrac
Dis Godes sones ongemac
In dire wijs dat sire an leide
So overswinge ontfarmechheide,
Dat van din starken orewoede
Faillirden ende worden moede
Die sinne; want si nit ne conden

7785 *l.* geseedden (?). — 7828 *l.* dar die minne.

7875 *l.* min.

Geherden dat te langer stonden,
Si mosten wiken; want het dede
Die minne, daer si waren mede
Vermeestert so, dat sijt geherden
En conden nit. Bidis gewerden
Si liten therte metter minnen,
Die so tin tiden was darbinnen
Gevestet, dat men dis an hare
Oc wart van buten wel geware.
Ic sal u seggen alse hoc:
  Die minne starc ende ongeroe
Die emmer wokert ende breedt
Harselven dar men wel gereedt
Dat herte dar si restet in,
Si hadde so Lutgarden sin
Vervullet ende so verladen,
Dat si woed ut in allen staden
In ere wonderliker wise;
Want daer die vrowe goet van prise
In din gepense onslapen lach,
Gevil dat men vertrekken mach
f.140r°. Te wondere utermaten groet;
Want si van bloede wart al roet
In allen staden van den live
Gelijc dat si begoten rive
Met bloede roet ware altemale
Van boven toten voeten tale.
Aldoseerwijs Lutgart, die goede,
Lach ende vloide in din bloede
Op welken tijt dat si mettesen
Har herte lit onledech wesen.
Dat alle dage lit geschin
Die vrowe goet. Mar hoe van din
Es die nimare comen ut,
Dat seggic u: Die Godes brut,
Lutgart, die maget wel geraket,
Si hevet selve cont gemaket
Op ene wile aldaer si sat
Bi enen din si telde dat
Al ut ten inde van beginne.
Dat heft gedaen die starke minne
Diet hare bergen nit ne lit.
  Mar hoe die saken sijn geschit,
Si hevet an din selven stonden
Al bi der minnen rade ontbonden
Dengenen, die van derre dinc
Der vrowen biechte gerne ontfinc,
Want siit in biechten hem vertrac.
Mar doe van desen dingen sprac
Die vrowe totin confessoer,
So sat en ander daer op hoer
f.140v°. Nit verre denen, die die wart
Verstoet algader, die Lutgart
Vertrokken hevet van din bloede.
Dis was die maget sonder hoede,
Die waende also vertrekken wel
Die sprake dat se nimen el
Gehort en hadde noch vernomen.
Mar neen si nit; ses voerder comen,
Want se die ander oc verstont,
Warbi die sake es worden cont
Dengenen dire en wisten nit.
  Mar watter sent es na gescbit
Sal ic u seggen of ic can
Volbrengen dat: die goede man,
Die hadde onthouden wel die wart
Die daer gesproken heft Lutgart,
Hi sweech al stille; mar iedoch
Hi pensde dat hi soude noch
So lange wachten ende spin
Dat hi die vrowe soude sien
Daer si in harre beden lage,
Om weten hoegedaen si plage
Te wesene alse in haren sinne
Wrachte har ambacht die Godes minne
Ende si in din gepense ware.
Die goede man, die selve an hare
Wilde ondersuken dese dinc,
Hi wachte, hi spide, hi quam, hi ginc
Al stille swigende alse en dief;
Waest din ijonfrowen leet of lif,
f.141r°. Hi ginc, hi quam beide in ende ut
Aldaer te neven daer die brut
Onss Heren Gods, Lutgart die fine,
In eenechheiden plach te sine.
So lange plach die goede man
Dis spiens, daer hi was comen an,
Dat hi quam gaende op enen dach
Aldaer die fine maget lach
In din gepense so onslapen
Dat hise waende wel betrapen
In selken pointe alse hise sochte.
So hevet hi; want hem wel dochte
Al sonde twivel ende waen
Daer hi van verren quam gegaen,
Dat hare werdelik anschin,
Dat hijs ontdekket mochte sien
Van roden bloede ware al nat.
Die goede man, die merkde dat,
Hi ginc en lettel staen bat naer
Om ondervinden over waer
Dat wonder, dat hi daer vernam.
Ende alse toter vrowen quam
Die goede man, no min no meer
Dan hi der magt en lettel eer
Vertrekken hoerde, en was geschepen
Die dinc aldaer; want rive sepen
Die druppen bloeds al roet van hare;
Gelic dat si gewondet ware
In hondert staden van den live,
So even starke ende even rive
f.141v°. Lac ut dat bloet in allen staden.

7912 *l.* woet (?). — 7943 *l.* sijt.

7989 *l.* sonder.

Dis wart die man also beraden
Dat hi van denen wilde bringen
Litteeken goet van desen dingen
Om dat te proevene ende voert
Te toegene oc; want ongehoert
Dat wesen soude ut imens monde
Die dat geproeven nit ne conde.
Aldos beraden sonder beide
Hi knilde neder ende leide
Der vrowen wijl bat achterwert,
Die so tin tiden lach vertert
In contemplaciliken saken,
Dat si ne conde nit ontwaken
Mettin dat hi se also gereen.
Daerna so heft gesneden een
Dis haers, dat daer besiden hinc,
Die mensche, din mettere dinc
Gelustte onledech dos te sine,
Met enen cleenen schaerekine
Dat hi met hem daer hadde brachtt.
Na wart die here also bedachtt
Dat hi stont op ende es gekregen
Tin lichte wert; daer hilt hi iegen
Dat haer om ondervinden dat
Ontplokenliker ende bat
Dat hi so nawelik besochte.
Mar hoe so hi besuken mochte
Die dinc, al eens dat hise vant
Ende al in eenen pointe; want
f.142r°. Dat haer van bloede was al roet.
Dis hadde hem wonder hadde groet;
Mar doe dit hadde en stukkelkijn
Gedurt, so es die maget fijn
Van harre beden opgestaen.
Doe saeh die here oc also saen
Alse emmermeer die vrowe goet
Op weder van der erden stoet,
Dat weder sonder alle beide
Dat haer, daer ic u ave seide,
Te sinen irsten pointe quam.
Die goede man, die dit vernam,
Hi stont van wondere so verdart,
Dat hi ne conde nit en wart
Gespreken na in langen tide.
Idoch verhoget ende blide
Hi lise weder henen ginc
Bidis dat hi van derre dinc,
Die na din wille sijn was comen,
Die warheit hevet al vernomen.

8083 *l.* harde groet.

XXIV. *Van din dat se en bruder van Haffelghem, die in hovetsonden was, en conste nit angesin.*

En closter wert ende wel bekant
Staet op die marche van Brabant,
Die Haffelghem genamet es [1]).
Ic dart mi wel vermeten des
f.142v°. Al over waer dat die gelike
In Brabant noch in Vrankerike
Nirwen en staet in ere stede
Noeh in dat Vlaenderlant almede;
Want over waer so seggic u
Dat doerdne, die men houdet nu
Wel krankelik in somen staden
Ende so nit alse wilen daden
Die Godes vrint, die selve stichten
Die clostre holpen, ende dichten
Die instituten, daer si mede
Opbrachten menegen schonen sede,
Warbi ter eeweliker vromen
Es menech mensche sider comen,
Die mettin ordenliken saken
Die vrinde Gods hen pijnden maken,
Die houdt men tesen tiden daer
Volcomenliker dan elwar
In somen staden, als ic soude
Wel proeven u, wart dat ic woude
Mi pinen dis. Mar sonder tale
Die dinc harselven proevet wale;
Want alle die daer sijn begeven
Si moten ordenlike leven
Vo(e)rtane meer in haren dagen;
Si lief, si leet, si moten dragen
Die ordne sent dat sijs beginnen,
Want dats die sede van daer binnen.
Oc hebbikker meer af vernomen
Dat men dengene die daer comen
f.143r°. In allen tiden wel gereet
Met groter eeren daer ontfeet;
Want igewele, si clerk, si pape,
Riddere, seriant, of knecht, of knape,
Comt hi alleene of met geverde,
Daer werdt ontfaen na sine werde.
Noch es en ander daer men moet

1) Deze abdij, de vermaardste van gansch Brabant, werd ten jare 1086 gesticht en in 1796 afgeschaft. Zij was gelegen op de grens van Brabant en Vlaanderen, op het grondgebied der gemeente Hekelghem. Hekelghem zelf ligt 7 k. Z. O. van Aalst, [7 k. W. van Assche], 21 k. N. W. van Brussel. Het grondgebied der abdij bevatte toenmaals de vier dorpen Hekelghem, Meldert, Baerdegem en Esschene.

8063 *l.* Niwren (nieuweren) of nirgen.

Omme eeren desen closter goet
Dor recht; dat es die karitate,
Die men daer ufent boven mate
Gedaeds an alle Godes arme,
Dic gedren daer gelic den swarme
Van al omtrent om har beijach,
Alse igewelc daer schowen mach.
Bi desen pointen provic dat
Dat dese closter vele bat
Te rechte in minen prise steet
Dan enech ander din ic weet.
In desen closter, daer ic u
Gesegt af hebbe tote nu,
So was en abbet hirtevoren
Te dire abdijen daer gekoren
Wel ordenlik, al sonder blame.
Wildi oc weten sinen name?
Geheeten was hi mijn her Yan.
Dat was en wel gedegen man
In allen dogdeliken dingen;
Hi conde wel hemselven dwingen
Met ordenliker disciplinen;
Dat dede hi wel dengenen schinen
f.143v°. Die onder hem begeven waren;
Want hi wel rive, al sonder sparen
In sinen dagen hen daraf
Wel menech goet exempel gaf.
So wel geraket was die here,
Dat hi din closter in sine eere
Hilt langen tijt, alse ons verliën
Die heren noch van dire abdiën;
Want even lanc dat droch aldaer
Din crommen staf die here mar
Die harde wel betamede hem,
So was dat hus van Haffelghem
Exempel ende spigel mede
Van mengen ordenliken sede
Vor alle clostre, die men kande
In alle marchen ende lande.
Din closter mar, als ic u seide,
So hilt in groter werdechheide
Wel langen tijt die here goet;
Want ic vernam dat hi volstoet [1])
Daerbinnen metter Godes krachte
Wel twintech ijar in din ambachte
Ende oc twee ander ijar darna.
Daerbinnen dede, alsic versta
Die resingnatie ende gaf
Die here op weder sinen staf,
Dat es die croche, die hi lit;
Want hem die langer dragen nit
Die ouderdom en wilde laten,
Dat schade was groet utermaten.
f.144r°. Idoch lit hise in eeren groet;
Want sonder commer ende noet
Lit hi dabdiё ende oc te boven,
So dat sijs hen noch daer beloven.
Mar wilen lange daer tevoren,
Eer tire abdiën wart gecoren
Die here wert, ende eer hi quam
Ter crochen die hem sider nam
Die ouderdom, alsic vertrac
En lettel eer, omdat men sprac
Meer van der vrowen an din tide
Al dor Brabant wide ende side,
Ende omme dat die magt Lutgart
Van heilechheiden was vermart
Meer dan ic u geseggen can,
So plach die welgerakde man
T Aiwires comen alse in trowen
Hem takointeerne metter vrowen
Bi wilen, dis hi es volcomen,
So dat hi sider heft vernomen
Dat sine gerne ontfinc te spraken,
Ende oc in ghesteliken saken
Met hem begerde besech sijn;
Want beide suver ende fijn
Vant si sijn herte ende al van binnen
Onsteken metter Godes minnen.
Hirbi so quam dat haren moet
Gevestet heft die vrowe goet
Also tin tiden an din here,
Dat si sijn bleven emmermere
f.144v°. Gevrinde, sent dat si tesamen
Beide onder hen te spraken quamen.
Mar doe die vrowe goet van prise
Ende oc die here in derre wise
In minnen goet versament waren,
So plach hi comen ende varen
Te dikker dis daer hi se vant
Ende oc te houdeliker; want
Die vrome sijn daer an gelach
Dat hi die maget dikke sach.
Dis heft oc sider tenen stonden
Die here in sinen rade vonden
Dat hi t Aiwires varen woude
Daer hi collacie hebben soude
Iegen die maget utvercoren,
Gelikerwis dat hi tevoren
Die plach te hebbene, alse orlof
Hem dis gehingde, ende in en hof,
Dat hoerde dire abdiën toe,

1) Volgens Sanderus en de Bollandisten (Acta Sanctorum Junii, III, p. 261) stond deze Jan I aan 't hoofd der abdij van 1242 tot 1261 en zou den 16ⁿ April van laatst gemeld jaar overleden zijn. Wie heeft hier gelijk? Onze dichter? of Sanderus en zijne volgelingen? Volgens Dom Bernard stierf abt Joannes I den 16ⁿ April 1262. Dom Bernard, *Geschiedenis der Benedictijner Abdij van Affligem*, Gent, Siffer. 1890. *Nederlandsche vertaling van H. Cloonen O.S B. bl.* 97—105; A. Wauters: *Histoire des environs de Bruxelles*, *I* (1855) *pp.* 476 *vlgg.*.

Daer hi was rekkere [1]) over doe,
Hi enen broeder heft met hem,
Die was conveers van Haffelghem
Ende een begeven man, genomen
Ende es met hem t Aiwires comen.
Tirst dat die heren comen waren
T Aiwires in dat hof gevaren,
So beetten si ende altehant
Sijn si gestreken dor den pant
Daerbinnen wert, aldaer si vonden
Die maget, die tin selven stonden
f.145r°. Met Gode was in eenechheiden.
Mar hastelike, al sonder beiden,
Doe si din here aldaer vernam
Die hare visiteren quam,
Hit sine willecome sijn.
Dis was so vro sijn herte fijn
Dat het verhoegede al van binnen.
Mar hoert, ic sal u doen bekinnen
Wat an din andren heft gewrachtt,
Din hi met hem daer hadde brachtt,
Die eewelike Gods genade:
Het was en man die sine schade
Wel lettel werderde [2]) an din tide,
Mar roekeloese, al sonder mide
Hi sinen tijt verlisen plach;
Want hi in hovetsonden lach
Ende oc en stukke daertevoren
Gelegen hadde ende al verloren
Tijt ende penitentie mede
Met hovetsonden, die hi dede;
Want die in hovetsonden leget,
Hets oppenbar, wis so hi pleget,
Al esser doget an in schine,
Dat hi verlieset sine pine.
So hevet oc die man gedaen
Din so die viant hilt gevaen
Met cranken wille, daer hi in
Gevestet hadde sinen sin,
Dat hi ne wilde no ne conde
Gelaten dorperlike sonde
f.145v°. Te doene, al was hi man begeven.
Dos leidde en wel onsalech leven
Die broeder ende en wel verwaten.
Mar Got met sire karitaten
Verschowet hevet sijn verlis
So dat hi af es comen dis,
Dar hi bi was in grote schade
Gevallen bi din bosen rade
Din hem die viant gaf daertoe.
Mar wildi voert vernemen hoe
Dat sent volquam, ic saelt u tellen:

1) d. i. berecker, *bestuurder*. Het woord was nog onbekend.
2) Werderen, d. i. *achten, schatten, rekenen*. Zoo ook II, 2494 enz., en Mnd. *werder, werderen* en *werderinge* (Lübben).

Tin tiden dat die twe gesellen
Daer dese tale es af geschert,
Ter fijnre maget ende wert
Volquamen ende geven sonden
Dat gruten ende dat Got houden
Der vrowen weder na den sede,
Gelijc dat hen tevoren dede
Die maget edel ende goet,
So quam din broeder, daer hi stoet
Ende daer hi op die vrowe sach,
Een also migel wederslach,
So groet en commer ende en vaer
Ende oc en wederstoet so swar,
Dat hi tevoren noit ere
En wart verssaget also sere,
Noch wederslegen noch verdart [1]),
Dat hi ne conde nit en wart
Gespreken noch emmeer beschowen
Dat heilege anschin van der vrowen;
f 146r°. Want also migel ende groet
Hem anewis die wederstoet,
Dat hi beschowet noch besin
En hadde emmeer dat werde anschin
Der maget (so was hi in vare!)
Noch meer gesproken iegen hare
Om hondert mark van roden goude;
Mar weder woude hi ochte en woude,
Hi moste mat ende al confus
Al sonder beide rumen thus.
Dis wonderde utermaten sere
Din goeden man, din andren here,
Die bi der vrowen was geseten;
Want hi ne conde nit geweten
Noch wat hem wart, noch wat hem derde,
Noch wis dat hi hem so ververde.
Idoch so bleef hi bi der vrowen,
Die hem aldaer te goeder trowen
Geseget hevet sijn bederve,
Gelijc dat si hadde anderwerve
Gedaen tevoren ende sent
Oc dede. Mar dat parlement
En greide nit ter selver uren
Din andren, din so wart te suren
Dat hi der vrowen schone ansichte
Beschowet hadde bi den lichte
Daer hi bi hare was gestaen.
Mar wetti wat hi heft gedaen?
Tirst dat hi van Lutgarden schit
Daer hi allene mede lit
f,146v°. Din here, din geselle sijn,
So ginc hi wech en lettelkijn
Op hoer besiden, alse en man
Die droeve es ende nit ne can
Na sinnen wille sijn getroestt
Noch van din rowe sijn verloestt.

1) Vgl. Couchy I, 479 en de aant.
8305 *l.* sinen.

Aldaer hi stont, began hi lise
Bepensen hem in welker wise
Hem die confusie, die hi droch,
Int herte binnen so verwoch,
Dat hi ne conde nit beschowen
Dat edele anschin van der vrowen;
Want sine wederniedde so,
Dat hi van hare enwege vlo
An sinen danc. Dat heft die man
Getegen sinen sonden an
Daer hi hemselven wiste mede
Verswart. Nu hort wat hi noch dede:
Hi wiste wel dat sine sonden,
Daer hi gevulde hem met gebonden,
Din commer hadden hem beraden,
Mettin dat sine schamen daden
Aldaer hi bi der vrowen stoet.
Daeromme gine hi sinen moet
Besuken ende sinen sijn,
Daer hi der hovetsonden in
Gevreeschet hevet also vele
Dat het met hem ginc uten spele.
Want doe der sonden hem gedachte
Die hem die consciëncie brachte
f.147r°. Tevoren, wart hi sonder beide
So sere onttempert, dat hi seide:
„Wats mi geschit, ellendech man,
Dat ic beschowen nit ne can
Dat heilege anschin van der maget?
Onsaleeh man, wats mi bedaget?
Wat rade magic suken nu?
Aï Got, Here, dat ic u
Verbolgen hebbe, dats die sake
Warumme ic ben dos tongemake;
Want mine mesdaet es so swar,
Dat wetic wel al over waer,
Dat gi onwerdech mi iugeert
Dat anschin heilech ende gheert
Taensiene van der maget fijn
Om okison der sonden mijn.
Dit iugement houdic gestade,
Want hets gerecht; mar mijns genade
Hebt, Here Got, die nit bederven
En laett in sonden noch versterven
Dengenen, die hem schuldecht gevet
Dat hi in sonden heft geleeft
Ende hem der boesheit welt onttin.
Aï mi, benic een van din,
Hebt mijns genade, sute Got!
Al hebbic dullic u gebot
Gebroken ende in minen tide
Mesgrepen dikke al sonder mide,
Des willic voert al ave staen
Indin dat gi mi wilt ontfaen
f.147v°. Te beternessen ende laten
Genaken u met karitaten,
Dire ic verbort hebbe emmermere,
Hen si dat gi, wel sute Here,
Die gracie willet mi verleenen
Die gi Mariën Magdalenen
Verlenet, die met haren tranen
Hars selves conste wel vermanen.
Mar ic, erminc, die tesen stonden
Nu ben verladen meer van sonden
Dan ie die Magdalene wart,
Wat mach ic doen? Want mi so hart
Van sonden es dat herte binnen,
Dat ic en can noch nit gewinnen
Din koep van tranen din gi gavet
Mariën, daer gi mede lavet
Har herte so dat si genas,
Die ongesont van sonden was.
Mar sidermeer dat ic doch soeke
Genade ende ic die sonden vloeke
Die mi ne laten nit besin
Der vrowen gracieuse anschin,
So biddic u, wel sute vader,
Die uwen wille doet algader
In hemele ende in erterike
Ende oc verlenet meldelike
Hen allen gracie ende spoet
Daer gi u werdelike bloet
Gereet te stortene omme wart,
Dat gi mijn arme leven spart
f.148r°. So lange, dat ic moge noch
Te beternessen comen doch
Van minen sonden ende afstaen
Der dompheit, die mi heft gevaen,
Daer ic begere af scheeden nu!
Genedech Got, dis biddic u."
Doe sos die mensche besech stont
Metterre dinc ende ongesont
Van rowen, die hem overquam,
Ende oc verbolgen ende gram
Ten sonden wert, die hem din toren
Tin tiden hadden brachtt tovoren,
So hevet an die maget fijn
Die here, die geselle sijn,
Met staden din orlof genomen
Ende es te hem daerbuten comen.
Oc hevet hi hem dis te meer
Gehaestt, dat hi en lettel eer,
Doe si ter vrowen beide quamen,
Din bruder sach so sere hem schamen,
Dat hi al mat ende al confus
Met hasten ruumde weder thus,
Dis hem gewondert hadde sere.
Daeromme sprac aldos die here
Tin bruder ende seide: „Ai mi,
Mijn sute vrint, en sagedi
Die vrowe nit van hogen name,
Die onsen Here es so bequame

8325 *l.* sin. — 8351 *l.* schuldech.

8402 *l.* tevoren.

Dat hi dor haren wille doet
Hen allen dikke menech goet
f.148v°. Verholenlike ende oppenbare
Die gerne spreken iegen hare?
Dis ic mi wel beloven mach;
Want sent dat ic die vrowe sach
Met ogen irst, Got hebbes dane,
So es mi menech groet vervanc[1])
Van harenthalven comen toe.
Ic mach u seggen alse hoe:
Alsic van saken ben verladen
Die mi of noesen ochte schaden,
Och van mesquamen die mi swart,
Ende ic dan come daer Lutgart,
Die maget, es, van hogen prise,
Ontdekkic hare in welker wise
Dat mi die commer es geschit.
Si doet den raet dat mijn verdrit
Vergaet te niwte al sonder beide;
Want ic ontfa verduldechheide
Of helpe, die mi wel genoeget,
Van allen din dat mi mesfoeget.
Daeromme radic u met trowen
Dat gi kirt weder toter vrowen
Ende uwe noet, daer ic u mede
Verladen sie, na minen sede
Ontplokenlike ontdekket hare;
So seldi werden saen geware
Dat si u sal in staden staen,
Want gi dis selet boete ontfaen." —
Doe sprac die broeder: „Here mijn,
Dat gi mi raedt ne mach nit sijn
f.149r°. Negeere wi(j)s nu tesen stonden;
Want die vermaledijde sonden
Daer ic noch mede ben verladen,
So vruchtelike schamen daden
Mi, daer ic bi der vrowen stoet,
Dat ic en ware om al dat goet
Daer bleven nit van erterike;
Dis mostic weder hastelike
Wilde of en wilde, an minen danc
Van denen kiren minen ganc
Met groten schanden ende onneren.
Hoe soudic dorren wederkeren
Daerbinnen wert ter vrowen dan?
Sijt dis wel seker, mijn her Yan,
In dades nit, al mochtic winnen
Al dat die werelt hevet binnen.
Mar Got, die alle creaturen
Geboet, hi late mi geduren
So lange dat ic van din sonden
Met beternessen werde ontbonden
Die mi din swaren wederstoet
Beraden hebben ende groet
Die schande hebben mi gedaen.
Dit sal gebetert wesen saen,
Behoudt mi Got dat leven mijn;
Dit sal noch so gebetert sijn,
Dat ic met eeren ende vromen
Ter vrowen wel sal mogen comen."
Mettesen warden henen gingen
Die heeren, die van desen dingen
f.149v°. Nemmeer ne wilden talen maken,
Want het began den tide naken
Dat si dis varens souden plegen.
Dos sijn die heeren wech gecregen,
Dos voeren wech die goede liede.
Mar wildi weten wat geschiede
Dis anders dags des margens vroch?
Die bruder, die din commer droch
Die emmertoe hem anewis,
Wel saen te rade es worden dis
Dat hi der sonden welt vertijen
Voertane meer ende oc verlijen
In biechten alles daer hare af
Die consciëncie schuldech gaf.
Mettesen rade es wech gestreken
Degene; ende dat hi wilde spreken
In biechten sinen confessoer,
Hi teekende ende leidde op hoer
Din goeden man daer ic af seide;
Daer ginc hi vore al sonder beide
Van sinen sonden hem ontladen.
Dat hem wel sider quam te staden;
Want penitencie hi ontfinc,
Die es van alre boser dinc
Remedie ende medicine
Ende oc die eewelike pine
Ontkoept dengenen die se doen;
Want si verleenet vol pardon
Van allen sondeliken dingen
Dengenen die se wel volbringen.
f.150r°. Dis wart die bruder oppenbare
In corter stont oc wel geware;
Want sider dat hi ave stont
Der sonden, wart hi so gesont
Int herte binnen ende vri
Van alre boser daet, dat hi
Voer sent ter vrowen ende quam,
Ende oc so verre toegenam,
Dat hi met hare wart bekent
Ende een van din es worden sent
Die si vercoes in haren sinne.
Dat heft gedaen die Godes minne
Ende oc dat welgerakde leven
Dat si an hem wel sach beeleven.
Dos heft Lutgart, die maget reene,
Din man met haren siene allene
Van sinen sonden al genesen.
Gebenedijt so motsi wesen!

1) Vgl. II, 11238. — 8462 *hs.* wederki(e)ren.

8481 *l.* tale.

XXV. *Van din dat si bekirde heren Thimere met haren beden.*

Oc was tin tide en riddre goet,
Rike ende wert, wijs ende vroet
Die was vermart ende oc bekant
In Vlaendren beide ende in Brabant;
Mijn her Thimeer die riddere hit.
Wat hem oc sider es geschit,
Wildijt verstaen, dat seggic u:
f.150v°. Die rike man, hi was baillu
Van beiden landen ende wale
Voldede in beiden altemale
Dat hem bevolen was te doene;
Want hi was vromech ende koene;
Oc was hi hovesch ende melde;
Beide over Senne ende over Schelde
Was hi baillu in beiden landen,
Alse ons noch seggen diene kanden.
Die riddere mar, die rike man,
Daer ic u seggen af began,
T Aiwires hadde en kint begeven
Dat leidde en wel geraket leven
Wel lange sider mettin nonnen,
Want het dis hevet ijonc begonnen.
Wildi noch horen van din kinde?
Ic seggu dat het Gode minde
Wel lange sent met goeder trowen,
Want het wart ene van din vrowen
Die meest vermart darbinnen waren.
Te derre dochter es gevaren
Die rike man op enen dach,
Gelijc dat hijs tevoren plach
Ende oc geplogen hevet sent.
Die dochter, die in har convent
Tin tiden was, doe si vernam
Dat hi aldaer gevaren quam,
Nam si din orlof ende ginc
In dat parloer, dar sine ontfinc
Met blider herten ende in hoegen.
f.151r°. Wis oc die dochter heft geplogen
Daer, eer si van din vader schit,
En salic achterlaten nit:
Si wiste wel dat hem die moet
Te werelliken saken stoet,
Gelijc dat men van selken lieden
Mach merken, die hen so genieden
Der werelt, dat si sonder mide
Dat meeste deel van haren tide
Verliesen om en cranc beijach,
Dat hen wel lettel vromen mach.
Daromme sprac hem an met staden
Die dochter, want van sire schaden
Si rowe int herte binnen droch,
Ende oc met corten warden gnoch
Si wesen hevet hem gewiset
Ende oc die sonden so mespriset,
Dat hem daeraf en lettelkijn
Vermorwt wart dat herte sijn.
Want so die wart besneden waren
Die hem toebrachte al sonder sparen
Die dochter wijs ut haren monde,
Dat hi bedekken nit ne conde
Sijns selves wesen met onschoude.
Mar weder hi wonde of en woude,
Hi es gegangen hare in hant;
Want hi hemselven schuldech vant
Van allen dis hi was betegen.
Daeromme en sprac hi nit dar iegen,
Mar bat dar dochter met oinoede
f.151v°. Dat si hem so in staden stoede
Met hare beden, dat si moehte
Genade vinden, ende sochte
Oc an die vrowen van darbinnen
Dat selve, die met harre minnen
Ter Godes hulden waren comen.
Die dochter, die wel heft vernomen
Dis heren wart, al sonder beide
Antwerdde weder ende seide:
„Owi, gebenedijde Got,
Die over al hebt u gebot,
Des motti sijn gedanket sere!"
Darna so sprac si toten here
Ende seide: „Werde vader mijn,
Wildi dan wel berechtet sijn
Van allen din dattu behoert,
So dat die viant, die verdoert
U herte noch met sinen treken
Daer hi met pleget avebreken
Die dogt, ende hevet tote nu
Verleidet, vluchtech si van u,
So blivet hir, ende ic sal gaen
Daerbinnen wert, daer ic sal saen
Degene vinden, die u sal
Berechten ende seggen al
Wis u behoevet ende geven
Wel goeden raet, hoe gi u leven
Met beternessen selt vercleren
Ende alle saken, die u deren,
Verwinnen selt met goeden seden;
f.152r°. Oc sal si u met haren beden
Beijagen wel die Gods genade." —
„Vergave Got dat si dat dade,"
Die riddere seide, „ende ic van sonden
Bi haren rade worde ontbonden!
Te rechte soudic wesen vro

8581 *l.* Sijn wesen. Vgl II, 8589.
8584 vermorwt *te lezen als* vermoruut.
8590 weder *te lezen als* weer.
8595 *l.* der dochter.
8609 Ende *zooals meermalen te lezen als* end *of* en.

Wart dat het mi gevile also
Als ic vernomen hebbe nu.
Daromme, dochter, biddic u
Dat gi mi haren name segget
Ende oc in minen monde legget
Die wart, daer icse na den sede
Van desen sal begruten mede,
Want lettel hebbic des geplegen."
Doe sprac die dochter wel gedegen
Die schire wart verhoeget sere:
„Owi, vergave Got, die Here,
Dat ghijs in goeden wille wart!
Der vrowen name hi es Lutgart;
In Haspengowe ende in Brabant
Es dese name wel bekant
Beide onder arme ende onder rike;
Want hir van verren dagelike
So comen beide rike ende arme,
Die bidden dat si hars ontfarme
Van din dat igewelken dert.
Opdat gi, vader, dan begert
Ontcommert sijn van uwen sonden,
Daer gi gevult u met gebonden
Alnoch, so radic u dat gi
f.152v°. Die maget edel ende vri
Onthiedet ende ontdeket hare
Wat u mescomt al oppenbare;
Ende alse gi hare hebt betoget
Al die mesquame die gi doget,
So seldi bidden voert der vrowen
Dat si u si te goeder trowen
Gehelpech ende gave raet
Hoe gi der sondeliker daet
Voertane meer u selt onttin,
Ende u late eenen sijn van din
Daer si doet over iegedage
Die beden ende grote slage
Van disciplinen dikke ontfaet." —
„Dit salic gerne doen: nu gaet,
Want het es tijt dat ic begeve
Der dompheit ende in paise leve
Van herten", sprac die rike man,
„Opdat mi Got der eeren an.
Nu gaet ende haelt die vrowe goet."
Mettesen op die nonne stoet
Ende es gegaen al dor din pant
Tote in die kerke, daer si vant
Die vrowe liggende in gebede.
Nu hort wat die ijonfrowe dede:
Doe si ter maget quam gegaen,
So gaf si hare en teeken saen
Dat men se gerne soude spreken
Daerbuten. Dos enwege streken
Die vrowen beide al moetgemeene
f 153r°. Tin riddere wert, die was allene
Darbuten bleven ende ontbeidde

8657 *l.* ontdekket. — 8663 *l.* geve.

Lutgarden, die die dochter leidde
So verre, dat si al tesamen
In dat parloer gegangen quamen
Daer si din here allene vonden,
Die besech sat met sinen sonden,
Dire hem vermaent en lettel eere
Die dochter hadde. Mar die here,
Doe hi die vrowe comen sach,
Sprac hi: „Got motu goeden dach
Verleenen, vrowe!" — „Got lonu!"
Si seide weder, „her baillu;
Oc weset hir groet willecome!"
Doe tastte voert na sine vrome
Die ridder ende bat der maget,
Tirst dat hi hadde en deel geclaget
Der fauten dine meest verswarden,
Dat si met haren suten warden
Hem gave raet, hoe hi sijn leven
Voertane meer al sonder sneven
So leiden mochte ende sonder blame
Dat hi ter Godes hulden quame.
Oc bat hi voert der maget fijn
Dat sine wilde laten sijn
Met haren vrinden int getal
Die si der Gods gewout beval
Met haren beden iegedage.
Die dochter oc, die gerne sage
De beternesse van den seden
Des vader, die al ombesneden
f.153v°. Noch waren meer dan int gevoech,
Tirst dat hi selve lange gnoch
Gesproken hadde ende oc met staden
Van sire beden hem ontladen,
Wel saen dat si din mont ontploec
Ende halp din vader bidden oc.
Aldos so baden beidegader
Der vrowen, dochter ende vader,
Dat sine ontfinge in die weldane [1])
Van haren beden, daer si ane
Lit hebben plecht al sonder toren
Alle hare vrint, die si vercoren
Hadde in gerechter karitaten,
Ende si met hen hem wilde laten
Oc deelen an dat selve goet
Dat hen wel dikke in staden stoet.
Doe dese bede was volcomen,
Die maget, die wel heft vernomen
Warwert gedroech dis heren tale
Ende oc der dochter, die so wale
Hem halp volbrengen sine bede,
Hen beiden saen bekinnen dede
Verstandelike ende oppenbare,

1) d. i. *Weldaden*, goede werken, verdiensten. Misschien is het het mw. van het deelw. *weldaen* van *weldoen*. De vorm is mogelijk, evenals *onderdaen* van *onderdoen*, (Vgl. ook *Mnl. Wdb.* 2, 239) doch is elders nog niet gevonden.

Dat hare bede ontfangen ware
Van desen stukken; ende saen
Die maget edel heft gedaen
En cort collacikijn din here,
Daer si hem in mesprijsde sere
Die sonden ende die mesdade
Daer hi hemselven met in schade
f.154r°. Wel dikke al willens hadde brachtt.
Daerna so heft si hem gesachtt
Din orewoet van sire herten,
Dat si hem selve dede smerten
Mettin dat sine also kastijde;
Want sine in hogen ende blide
Oc makde weder altehant,
Mettin dat hi wel ondervant
An hare wart ende heft verstaen
Dat sine bede was ontfaen;
Want hem gelovde over lut
Lutgart, die fine Godes brut,
In goeden trowen dat si soude,
Indin dat hi allene woude
Van swaren sonden hem onttin
Voertane meer, ende oc indin
Dat hi it achtte op sine bate,
Vor Gode sijn sine advocate
Met haren beden, daer si mede
Wel menech goet beijagen dede
Hen allen daer si over bat.
Oc hevet si gelovet dat
Din here ende oc der dochter sijn
Dat sine soude laten sijn
Deelechtech gerne, opdat hijs rochte,
An al dat si beijagen mochte
Met beden of met disciplinen,
Met vastene of met andren pinen,
Ende oc an ander har gewin
Daer si harselven ufende in
f.154v°. Getrowelike in allen tide.
Dis hebben hare al sonder mide
Met blider herten beidegader
Gedanket docter ende vader.
Mar doe die maget wel gerakt
Din riddere hadde aldos gemakt
Blide ende vro metterre saken,
So hevet si met suter spraken
Orlof an hen genomen saen
Ende es darbinnen wert gegaen.
Oc es te lande wert geeregen
Die riddre sijns ambachtes plegen
Gelijc dat hijs tevoren plach.
Mar hoe die maget, die wel sach
Din riddere ondercomen sere
Van sonden, sider halp din here
Met harre beden, salic u
Voert seggen, wildijt horen nu:
Tirst dat die maget dat gelof
Ontfangen hadde int Godes hof,
Began si stichten een gedinge
Stark ende groet; want sonderlinge
Met haren beden si began
Te taelne vor din riken man.
Hort hare in welkerhande wise:
Te Gode van din paradise,
Die rechtere es altoes getrowe
In allen saken, heft die vrowe
Die sake tsridders altehant
Beroepen iegen din viant,
f.155r°. Die rechtes hem vermeten woude
Noch an din man, dis hi ne soude
Nit lichte af hebben oc gestaen,
En hadt die maget fijn gedaen,
Die bat din rechtere op genade
Dat hi din man vonnesse dade
Van allen stukken, daer hem af
Die viant noch kalange gaf;
Want sidermeer dat hi der sonden,
Daer hi so vaste met gebonden
Tevoren was, hem welt onttin
Voertane, al hevet hi maschin
Mesgrepen dikke in sinen daden,
Der eweliker Gods genaden
En hevet hi nit so vertegen
Men ne moget allegeren iegen.
Mach si vonnesse dan vercrigen
Int Godes hof, si sal doen swigen
Din kalengirre ende oc verijagen,
Die Gode selve welt ontdragen
Sijn recht ende oc der silen thare.
Want het beide ongevoege ware
Ende oc onrecht geliker wise,
(Dat wel die vrowe goet van prise
Betoget heft in din gedinge)
Dat sonder redene ondergingc
Gode imen dat hem toebehoert.
Oc hevet si geproevet voert
Dat het wel volgen nit ne soude
Dat men die vriheit breken woude,
f.155v°. Daer elke sile op enen tijt
Van Kerste mede was gevrijt,
Die kerstenliken name dreget,
Gelijc dat die scrifture ons seget;
Dewelke vriheit es so selk
Dat alre kerstene igewelc,
Die hem der sonden welt onttin,
Din viant lichte mach ontflin.
Die hem van sonden welt gematen,
Al hevet hi din wech gelaten
Bi wilen van onnoselheiden,
Welt hi met onderschedechheiden
Ten rechten wege wedercomen,
Daromme en werdt hem nit genomen
Die vriheit van der Gods genaden.

8757 *l.* gelovede. — 8780 *l.* dochter.

8822 *l.* mochter (?). — 8835 *l.* voegen.

Bidis so ginc met goeden staden
Vor desen mensche so plaidiren
Lutgart, die vrowe goedertiren,
Met starken beden, datter af
Also Got die sentencie gaf
Dat hi behouden soude bliven,
Opdat hi liete in hem becliven
Die Godes gracie, die die maget
Lutgart hem weder heft beijaget.
Want so gehandelt es die sake
Van hare: welt hi met gemake
Voertane in sinen tide leven,
Welt hi den raet din hem sal geven
Lutgart, die vrowe goedertiren,
Te sire baten wert bekiren
f.156r°. Voertane meer, also dat hi
Daeraf in ufeningen si,
So sal met eeren ende vromen
Die dinc te goeden pointe comen;
So sal die rive Gods genade,
Die noch in commer noch in schade
En laett dengenen vallen nit,
Die hem der boser werke onttit
Ende af der sonder willet staen,
Te beternessen hem ontfaen.
Oc hevet hem die vrowe goet
Verworven gracie ende spoet,
Warmet hi des sal mogen plegen.
Mar watter sider taelde iegen
Die viant, die van derre dinc
Wel grote moijenesse ontfinc,
En salic u nit achterlaten.
Hi was so sere ende utermaten
Ter maget wert verbolgen dis
Dat si dos stoet na sijn verlis,
Dat hijt verhelen nit ne conste.
Mar hoe hi toegen sent begonste
Din toren moet din hijs verdroch,
Die meerre was dan int gevoch,
Ende oc met welkerhande warden
Hi hem beclagde van Lutgarden,
Der maget edel ende vri,
Sal ic u seggen, hort na mi:
Tin selven tiden was aldaer
Begeven ene vrowe maer
f.156v°. Van heilechheiden ende cont,
Die vaste in karitaten stont,
Ende op die starke Godes minne
Dat fondement van haren sinne
Gevestet hadde also met staden,
Dat si was wert der Gods genaden.
Op enen dach so was gelegen
Ende ere beden soude plegen
Die vrowe goet op hare knin;
Die viant, die noch was van din
Vergrammet sere ende utermaten
Dat hem Lutgart en wilde laten
Gebruken nit dis hi tevoren
Gebroken hadde al sonder toren,
Hi quam met hastechheiden groet
In menschen wise, alse een die noet
Van binnen doeget ende rowe,
Gestreken tote aldaer die vrowe
Geknilt in harre beden lach.
Mar nit ne boet hi goeden dach
Din goeden wive na den sede,
Bidis si hem nit lieve en dede
In dire wijs dat si so sere
Har herte vugde an onsen Here
Met innechliker eenechheiden;
Mar hastelike al sonder beiden
Sprac hi hare an al sonder gruten,
Met fellen warden ende onsuten
Ende seide: „Alselkene overdaet,
Alse hir en out verwaten quaet
f.157r°. Nu doet, en hordic noit eer!
Dat es Lutgart, die mi mijn seer
Verniwen doet met harre ghilen;
Want si mi nu te derre wilen
Ontdingen welt ende ondergaen
Mijn recht, daer ic hebbe in gestaen
Sonder kalange ende sonder clage
Der ijare vele ende oc der dage,
Dat es Thimere, minen vrint,
Die mi met trowen heft gedint
Wel langen tijt in din ambachte,
Daer ikken omme dartoe brachte
Dat hi mi soude al sonder wanc
Gedinsteeh bliven even lanc
Dat hi gedurde in desen live.
Mar nu benic bi enen wive
Geroeft van desen rechte mijn.
Vermaledijt so motsi sijn!
Dat es Lutgart, die quene wreet,
Die mi beraedt wel menech leet
Met haren beden! Mar nochtan
So clagic meer nu desen man
Dan alt verlis ende al die schade,
Die si met haren dommen rade
Mi heft beraden hir tevoren;
Want ikken hadde meer vercoren
Dan al dandre omme dat
Dat hi eerliker ende bat
Mi dienen plach dan imen el.
Mar nu makt hi met mi sijn spel,
f.157v°. Want hi mijns weder welt vertijen.
Dis motse Got vermaledijen
Ende hare geven quade vart
Die hem dat raedt! Dat es Lutgart
Van Sainterron, dat wreede wijf,
Die so stiborijs [1]) ende stijf

8875 *l.* sonden.

8953 *l.* alle.

1) d. i. *verhard*, *vijandig* eig. *hardnekkig* (?). Een

Es iegen mi, dat ic en mach
Nit sijn met rasten enen dach.
Want alsic proijen it beijage,
Gevallet dat sijs hevet clage
Van imene ende si dat weet,
So es die wrake dan gereet,
So wrekt sijt over mi wel sware.
So doe mi Got oc over hare!
So sal hi, welt hi rechtes plin!
Mar cume sal mi dat gescin,
Dat wetic wel, want hi mi des
Dor haren wille ononstech es.
Mar nit ne clagic nu so sere
Van allen dat si wilen eere
Heft dikke iegen mi mesdaen,
So dat si mi welt ondergaen
Nu terre wilen minen vrint
Die mi met trowen heft gedint
In sinen tide al tote nu,
Dat es Thimere, din baillu.
Maer moet hare emmer des gewerden,
Si saelt wel lange moten herden
Eer sine mi sal af gebreken,
Hebbic gebruc mire ouder treken.
f.158r°. Nochtan, wart dat mi so mesfile
Dat ic gemessede an die siele,
Sijn lijf dat blijft mi doch te pande;
Dat sal doch liden dor mine hande
Wille of en wille an haren danc,
Dis wilic wedden, eer it lanc!
Nu laetten houden sijn rabat;
Ic wedde ic sal hem seggen mat
Tin inde van din schakespele
Daer ic alselker liede vele
Te swaren matte mede bringe.
Nu laetten haijen sijn gedinge
Ende hem beworpen sine sake;
Ic sal antwerden met gemake
Nit over lanc, mar harde saen.
Al heveten mi ondergaen
Lutgart, dat ongehire wijf,
Ic saels mi nemen an sijn lijf
Ende an sijn goet; dat blieft mi doch
An haren danc te pande noch;
Dat salic hem onttrekken so
Dat ikken maken sal onvro
Ende onverduldech in die schade.
Dan sal hi van Lutgarden rade
Beclagen hem, die hem gherit
Dat hi mijns loechende ende nit
In minen dinste wilde bliven;
Dan sal hi weten hoe men wiven
Ende ouden quenen moet geloeven,
Die domme liede so verdoeven
f.158v° Met haren borden, dat si laten
Den rechten wech van harre baten
Ende ommegaen die valsche pade,
Warbi si comen dikke in schade
Ende in meswende. Also maschin
Sal desen riddere oc geschin;
Dis mach hi sijn also gewes
Alse hi sijns doemesdages es."
Doe dese wart gesproken waren,
So voer enwech die evelbaren [1])
Al sonder langer letten it;
Want hi dantwerde so onttrit
Die hem die vrowe geven soude
Waert dat hi daer it merren woude,
Dat sijs gemessede altehant.
Mar wildi weten, die viant,
Die gerne lieget ende altoes
Es ongewarech ende loes,
Of hi oc it can seggen waer?
Ya hi, en rechten trowen, mar
Dat comt hem al van quaden arde;
Want daer hi mach met waren worde
Doen imene evel ochte leet,
Daer es die waerheit hem gereet.
Dis selves heft hi nu geplogen;
Al hevet hi masschijn gelogen
In somen warden die hi sprac
Daer hem der waerheit in gebrac;
In din nochtan dat hi so sere
Hem heft vermeten van din here
f.159r°. Dat hi van haven ende schatte
Hem soude schak met enen matte
Saen seggen, alse hi dede sent,
Daeran en loech hi nit entwent.
Want sent daerna in corten dagen
Began die riddere hem beclagen
Dat hem algader metter doet
Onttrokken wart sijn quikkenoet;
Want altehant orss ende part,
Stire ende render so verswart
Met plagen worden altesamen,
Dat si te lives inde quamen;
So daden beide ram ende oo [2]).
Dis was die riddere vele onvro,
Din selker schaden so verwis
Dat hi hem sent beclagde dis
Wel menechwerven; mar nochtan
Verloes noch meer die rike man;

zeer zeldzaam woord en in dezen vorm, die vreemd is, nog niet in het Mnl. gevonden. *Stiborich* vindt men *Denkm.* 3, 116, 60. Vgl. eng. *stubborn*. Van een last gezegd, in den zin van *niet meegevend*, *moeilijk te dragen*, of ook *hard*, staat het woord *Boeth.* 294 c: „als die eene zware *stiborighe* burdine draeght up den hals."

1) Zie bij vs II, 3330 en vlg. vs. II, 9121 en *evelschalk* II, 13441.

9038 *l.* warde. — 9042 *l.* masschin.

2) d. i. *ooi*. Vgl. mnl. *ouwe*, ohd. *ou*, hd. *aue*, en ndl. *oonen*, lammeren.

Want beide selver ende gout,
Dis hi doe hadde in sijn behout
Vele ende gnoch, in corter stont
Oc wart gesielet[1]) al in gront;
Dis hi verdroch wel menech seer.
Nochtan so hevet hi noch meer
Verloren sent; want an sijn erve
Hi moste suken sijn bederve
Tirst datter haven hem gebrac
Die hem die viant al onttrac.
Mar so hi landes meer vercochte,
So hi hem wers bedragen mochte
f.159v°. Mettin dat hem noch overbleef;
Dis hi wel menech ijammer dreef.
So lange Got gewerden lit
Din viant, die ne sparde nit
Dis ridders goet no groet no clene,
Dat hi beschaven wart so rene,
Dat hem te lesten dor die noet
Gebeden sider wart dat broet.
In een godshus, daer ic u af
En lettel eer te horne gaf,
Dat es dat hus van Haffelghem,
Daer hevet sent beijaget hem
Dat broet en prinche die ne kande,
Dat was die here van den lande.
Bi sinen wille, want hi dat
Begerde, in dese closterstat
So wart begeven sent die here.
Dat hem so wonderlike sere
Tin tiden vaerde ende utermaten,
Dat hi die werelt nit gelaten
En hadde noch dat broet ontfaen,
En hadt die schade nit gedaen
Van allen sinen groten goede,
Ende oc dat werellic ermoede
Dat al te swar hem over quam.
Mar na dat ikker af vernam
Sent van dengenen diene sagen
Aldaer die swarte cleder dragen,
So seggic u dat hi hem sent
So wale proefde in dat convent
f.160r°. Van Haffelghem te sinen tide,
Ende oc so wale al sonder mide
Die ordene hilt na sine macht,
Daer hem toe gracie ende kracht
Verleende Got, die melde vader,
Dat hi bestaedde sent algader
Wel sinen tijt ende oc met vromen
Sent es te goeden inde comen.
Dis hebbe danc Lutgart, die maget,
Die hem die gracie heft beijaget
Warmet hi quam ter Gods genaden
Ende oc van sonden wart ontladen,
Al waest ondankens, alsic u
Vertrokken hebbe tote nu,
Dis evelbarens, diene soude
Masschin met luste of met gewoude
Hem onderdanech bliven don,
En hadt gedaen dat orison
Lutgarden, dar si met ontfant
Ende oc ontdingde din viant
Die siele, al bleef dat goet verloren,
Dis hi darf hebben clenen toren;
Want die te Gode hen bekiren,
Des goeds en mach hen nit faillireu,
Des goeds, menic, sonder getal
Dat emmermeer geduren sal.

XXVI. *Van din dat si vertogt wart ere nonnen in drome, die si sider genas met beden van coringen ende van sikheiden.*

f.160v°. Tin selven tiden was begeven,
Alse in die vite staet gescreven
In een godhus van grawen nonnen,
Dat niwelinge doe begonnen
Ende oc vermart van eren was,
En nonnekijn, daer ic af las
En schone exempel, dat ic nu
Voert wille in didsche seggen u.
Dat nonnekijn, dar ic af sal
U seggen, beide liefgetal
Ende gracieus, was an din tide
Gesont, in hoegen ende blide
Ende oc sijns selves wel gemeet;
Want hem wel stont dat kovelkleet
Ende oc die swarte wijl opt hovet.
Hirbi so quam dat het geloevet
Hemselven hevet sent so verre,
Dat het darmede wart in sperre[1])
Sent lange iegen din viant,
Die okison dar ane vant
Van lettenessen, dar hi mede
Hem sider groten toren dede;
Want hi, die fel es ende loes
Ende allen menschen es altoes
Gereet har ongevoch te doene
Met enen maten okisoene,
Hi enen saen bedrogen hevet
Die hem consent van herten gevet,

1) d. i. *geseilt*; vgl. mhd. *sigelen* De uitdr. *in den gront seilen* komt ook voor *Sp. d. Sonden* 6454 en in het Mnd., doch nog niet in de ruimere opvatting *verderven, doen verloren gaan*, zoovals hier.

9135 *l.* godshus.

1) *In sperre werden jegen*, in vijandschap komen bij, den haat opwekken van; vgl. *in sperre sijn jegen* II, 9891, *in vijandschap zijn met, niet de gunst genieten van*; vgl. vs. 9214. De uitdr., welke hier voor het eerst voorkomt, behoort bij *sperren*, in den zin van *zich verzetten*. Zie Lexer op sperren, en vgl. gespar.

f.161r°. Gelijc der nonnen daer ic af
Began te telne, die hem gaf
Dat okison van selker dinc
Daer si sent doegen af ontfinc.
Want cranke minne in herte dragen
Began der nonnen so behagen
Doe si der ijoget was in inne,
Dat sijt hanterde in haren sinne
Te lange sider boven mate.
Mar doe si waende van verlate
Die medicine weder vinden
Ende haren sin daeraf ontbinden,
En conde sijs nit wel geplegen;
Want so die viant streer dar iegen
Dat sijt geleesten nit ne conde.
Dos bleef si sider lange stonde
In sware pine ende in verdrit,
Want se die viant nit ne lit
Dis avestaen, daer si hem af
Consent van herten wilen gaf.
Dat was die cranke besechheide
Van herten, daer hi omme leide
Die lagen sijn so menechfout,
Dat sijt wel ijammerlike ontgout
Doe si dis ave wilde staen;
Want dat si wilen hadde ontfaen
Van selken dingen din consent,
Dat moste si ontgelden sent.
Wildi verstaen in wat maniren?
Tirst dat die nonne waende kiren
f.161v°. Har herte van din ongevoege,
Die viant, die dat gerne onsloege
Ende alle dogt hem pijnt bevellen,
Hi ginc se stoken ende quellen
Met coringen groet ende swar,
Die dogde sider menech ijar
Die arme nonne, want het was
Die Godes wille, eer sijs genas.
Aldos so bleef si lange sent
In grote pine ende in torment
Van herten; want se nit ne sparde
Die viant, die se also verswarde
Met coringen swar utermaten,
Dis hem gewerden wilde laten,
Mar nit te vollen, Got, die Here.
Idoch, so was sire af so sere
Getormenteert int herte binnen,
Dat si ne conde nit verwinnen
Din commer din sire ave droch,
Die meerre was dan int gevoch.
Dos es si tongemake bleven.
Mar noch vindikker af gescreven,
Hort hare, ic sal u seggen wat:
Sent dat die viant so gehat
Der nonnen wart, dat hare in pine
Aldos van herten stont te sine,
Want si verwinnen nit ne conde
Die koringen daer si die sonde
Tin tiden af onfruchtte so
Dat si wel dikke was onvro,
f.162r°. Got, die geboet die werelt al,
Hi sendde en ander ongeval
Hare over noch: dat waren twee
Daer si af dogde oc menech wee.
Ic sal u seggen welkerhande:
Hi bantse met so swarren bande
Van plagen die hare ane wis
Bi sinen wille, dat si dis
Gevulde sider oc mesquame
Ende ongemac in din lichame.
Dos was van buten ende binnen
Beswart so sere in allen sinnen
Die nonne, dire ic doe gewach,
Dat si vermonden dikke plach
Har ongemac met groter clagen
Ende oc hars ongevals gewagen.
Oc bat si Gode omodelike
Met dro(e)ver herten dagelike
Dat hi har clagen ende karmen
Beschowede ende hem liete ontfarmen
Dis overlastes, daer si mede
Verladen was. Mar hare bede
En wart van Gode nit so saen
Na haren wille al noch ontfaen;
Want over een, sal si genesen,
Dat sal noch bi Lutgarden wesen;
Also gedregt die Godes raet.
Nu merket ende wel verstaet,
Ic sal u seggen hoe die dinc
Ten besten sider al verginc:
f.162v°. Die nonne, daer ic ave seide,
Si herdde grote besechheide
Nacht ende dach met wille groet
Met biddene over dese noet.
Mar Got, die vader goedertiren,
Die plegt die saken so bekiren
Dat si te goeden pointe comen,
Al leget hi maschin ons somen
In versten meer en lettelkijn
Dan ons gevoge dunket sijn
Dis wi hem bidden, sijt gewes
Dat ons die verste betes es
Dan ons die haste ware, indin
Dat wi die dinge, die geschin
Bi Godes wille, ende dat hi doet,
Algader houden over goet.
Hibi so quam dat hi der nonnen
En wilde noch so saen nit onnen
Dat si genase, al was hem dat
Wel cont dat sijs hem dikke bat.
Idoch bi sire volre doeget

9165 *l.* int herte. — 9174 *l.* street.
9186 *l* hi.

9261 *l.* sijts. — 9262 *l.* beter. — 9267 *l.* hirbi.

So hevet hi ens deels verhoeget
Har herte sent op enen tijt,
Gelikerwijs dat si gelijt
Dis hevet selve, ic seggu hoe:
  Tin nameliken stonden, doe
Si mettin leede was verladen
Ende si aldos der Gods genaden
Geclaget hadde har ongeval,
Gevil dat ic u seggen sal.
f.163r°. Op enen nacht so was gelegen
Ende hars gemakes soude plegen
Die selve nonne, ende also saen
Alse igewelken was ontgaen
Van haren sinnen sine cracht,
Ende oc dat waken hare ontfacht,
So sloch si lise in enen drome.
Daer sach si in met groten goeme
En vision schone ende waer
Daer dat bedijt af oppenbaer,
Diet wilde merken, wesen mochte;
Want over waer der nonnen dochte
Dat si quam gaende in ere stede
Daert een wel sute wesen dede.
Daer sach si heren ende vrowen
Die waren vro ende alles rowen
Vergeten hadden; mar den prijs
Din gaf men daer, na har avijs,
Vor alle dandre ere maget,
Die hevet oc so wel behaget
Har selven, dat si goeden dach
Vor dandre alle, die si sach,
Tirst hare boet, want dat si ware
Dis werdech best, dat dochte hare.
Doe sach si voert dat quam gestreken
En ander, die se wilde spreken,
Te hare wert al sonder beide.
Nu mogdi horen wat hi seide;
Hi sprac: „Yonfrowe, dat gi sijt
Verladen nu op desen tijt
f.163v°. Van qualen, dat es wale cont
Ons somen, ende oc ongesont
Van koringen int herte binnen.
Mar over een, seldi gewinnen
Der boeten it van allen desen,
Dat moet bi derre maget wesen.
Wildi oc weten wie si si,
Ic segget u, geloeves mi:
Het es Lutgart van Saintteron;
Dor haren wille sal u don
Got, die die werelt al bewart
Ende sine gracie nit ne spart
Daer hise wel bestaden welt,
So groet die gracie, dat gi selt
In corten tide al sonder waen
Van uwen leede boete ontfaen,
Daer gi noch mede sijt gebonden.
Nu vart enwech, ende u van sonden
Voertan gematet, ende sere
Dankt alles goedes onsen Here.
Oc seldi bidden hem met trowen
Dat hi it schire toter vrowen
U late comen; so seldi
Ontladen werden ende vri
Van allen stukken dar gi nu
Al kroenende af beclaget u."
  Doe dese wart har inde namen
Die wonderlike wel bequamen
Der siker nonnen, die daer stont
Van qualen noch al ongesont,
f.164r°. Ende op die magt van hogen prise
Hare ogen sloch, so waren lise,
Eer sijs it moedde, enwech gevaren
Lutgart ende die met hare waren.
Oc es daerna in corter stonde
Die nonne ontwaket, die ne conde
Dis slapens langer nit geplin;
Want so verhoeget wart van din
Har herte binnen dat si sach
Dat vision aldaer si lach,
Dat sire met ontspranc ter vart.
  Mar hoe die droem sent wart verclart
Salic u seggen, want het es
Wel recht dat ics u doe gewes:
Op enen tijt sent, doe din Here,
Die alle dinc heft in bekeere [1]),
Tijt dochte, na dat hi versach
Dat har gewijn daran gelach,
Der siker nonnen wilde ontfarmen
Ende ave leggen al dat karmen.
Dat si met droever herten dede
Wel dikke na dergerre sede
Die van mesquamen sijn verladen,
So hevet hi met goeden staden
Beworpen lise en okison
Daer hi met sal vercrigen don
Der nonnen dat si so begert;
Want sider es t Aiwires wert
Gevaren die met andren nonnen
Daer u dit dicht af es begonnen.
f.164v°. Ende alse quam in dat convent
De nonne, daer si ombekent
Tin tiden was (want noit eer
En hadde si geweset meer
T Aiwires daer se Got, die goede,
Geweget hadde), al sonder hoede
Began si mikken ende spin

9290 *l.* bediet of bedit.

1) De uitdr. moet beteekenen *onder zijne macht hebben*. Het zuw. *bekere* (*bekeer*), dat tot heden slechts in de bet. *bekeering* was gevonden, zal gebracht moeten worden tot *bekeren*, in de bet. *wenden, richten, leiden*. *Bekere* beteekent dan *leiding, bestuur*.

9358 *l.* gewin.

Of si Lutgarden it gesin
Ende oc bekennen soude mogen.
So lange si dis heft geplogen
Dat si die vrowe comen sach.
Meer, dat men u te wondre mach
Vertrekken, onder vremde liede
Tin selven tide aldaer geschide;
Want die ijonfrowe, tirst dat si
Die maget edel ende vri
Met ogen sach, began si saen
In herte binnen wel verstaen
Al sonder vragen oppenbare
Dat het Lutgart, die maget, ware
Die si in drome sach tevoren;
Nochtan sent dat si wart geboren
En hadde sise, al sonder daer,
Met ogen nie gesin elwaer.
Maer dat sire ave wart verhoeget,
Dat wanic dat gi weten moeget
Wel bi u selven sonder tale.
Want sal die commer ende die quale
Daer si noch sere af es verswart
Vergangen, dat sal doen Lutgart.
f.165r°. Daeromme en wondert nu nit sere,
Al dankde si dis onsen Here,
Dat si die vrowe sach met ogen.
Nu salic u dan voert betoegen
Hoe sent volcomen es die sake:
Die nonne, dat si gerne sprake
Die vrowe in heimelriker stede,
Si vollic hare weten dede.
Doe gingen wech al sonder beide
Die vrowe ende, daer ic ave seide,
Die cranke nonne, die van hare
Wel gerne it saen vertrostet ware;
Ende alse quamen daer si wouden
Har parlament die vrowen houden,
So ginc der maget hare noet
Die nonne clagen, die si groet
Gedoeget hadde lange stonde
Van koringen, die si ne conde
Verwinnen nit, mar al te swar
Verdregen hadde menech ijar.
Oc hevet si geclagt der vrowen
Die quale, daer af was teblowen
Sere utermaten al har lijf,
Ende seide: „Ic, arm, onsalech wijf,
Wel sute vrowe, u comic clagen
Dat ongemac van mire plagen,
Die beide buten ende binnen
Mi tormenteert in allen sinnen;
Want binnen benic so verladen
Van koringen, dat mi der schaden
f.165v°. (Want si mesvuget onsen Here)
Verwasset utermaten sere;

Oc toeget buten die lichame
Dat hi wel gerne u helpe name
Iegen den commer die hem dert,
Want nit ne mach hi sijn verwert
Dar iegen noch gewinnen spoet,
Hen si dat gi hem helpe doet
Met uwer beden, maget fijn,
Ende oc geradech willet sijn;
Want noch met dranke, noch met spisen
Die ons die phisicine wisen,
En canic weder mine cracht
Vercrigen nit; want in ommacht
So vastic dikke an minen dane,
Want ic ben doesech [1]) ende crane
Ende ongebrukech mede lede.
Nochtan so motic enen sede
Hanteren dikke, ver Lutgart,
Die mi dat herte meer beswart
Dan enech commer din ic drage,
Hoe groet hi si; want iegedage
So motic breken, maget rene,
Die abstinentie, die gemeene
Es overal in die convente;
Wan closterspise noch pulmente
En conen mi nit so gestaen
In staden, dat ic moge ontgaen
Der qualen migel ende groet.
Dis motic nutten dor die noet
f.166r°. Dat vleesch in overtullechheiden,
Want eume can men dat gereiden
So welkertiren dat het si,
Dat ics gepaijt houde mi;
Want alsic iwent dis ontbite
En vuget nit din appetite;
So es die cost daeraf verloren.
Dis dogic sonderlingen toren,
Die mi verswart dat herte meer
Dan ander pine ochte ander seer
Dat mi mescomt van andren saken.
Mar gi, die moget blide maken
Dengenen die bedroevet es,
Wel sute vrowe, ontfarme u des,
Dis biddic u dor uwe doeget;
Want nit ne magic sijn verhoeget,
Noch nit genesen, maget vri,
Van minen commere, het ne si
Dat ghire mi welt toe geraden
Ende onstech sijn der Gods genaden."
Doe gaf antwerde in derre wise
Lutgart, die vrowe goet van prise,
Der nonnen weder ende seide:
„Die ewelike ontfarmechheide

9388 *l.* Int herte. — 9401 *l.* u.
9407 *l.* heimeliker.

1) d. i. *suf*, *versuft*; zoo ook 9542. Vgl. ndl. *doezelig*. Van dit woord was tot heden slechts één voorbeeld uit het Mnl. gevonden. Zie *Mnl. Wdb.* op dosich.

9447 *l.* mire lede. — 9456 *l.* Want.

Dis Heren, die in allen dingen
Al sinen wille mach volbringen,
Mote uwes, lieve dochter mijn,
Ontfarmen ende u onstech sijn
Der baten die gi so begert!
Mar hort en lettel harewert;
f.166v°. Ic sal u seggen, so ic can
Dat best volbrengen, watter an
Te merkene es, dat u dos sere
Gegheecelt hevet Got, die Here.
Gi hebbet wel in somen stonden
Geboret seggen dat die sonden
Die ons besmetten ende onssinen
Dat herte binnen, dis verdinen
Dat wi gegheecelt moten wesen;
Oc hebbedi masschin gelesen
Of horen seggen, alsic wane,
Al si dat ic u dis vermane,
Dat Got, die coninc van din trone,
Die meest te gheecelne es gewone
Hir in dit werellike ellinde
Din hi die blischap sonder inde
Ende oc dat ewelike leven
Na sal in sinen rike geven.
Daeromme en moet u varen nit,
Yonfrowe, al doegedi verdrit
Ende ongemac in din lichame;
Want onsen Here es so bequame
U quelen ende u doegen al,
Dat hijt u wel vergelden sal.
Nochtan, ijonfrowe, alsi dat sake
Dat gi van groten ongemake
Te meerre selt din loen gewinnen,
Wildi te meer dis Gode minnen
Ende oc met trowen hem te meer
Dis danken, alse wilen eer
f.167r°. Vor ons sine utvercorne daden,
Die beide sieden ende braden
Hen lieten ende villen mede;
Dat hen die minne doegen dede
Daer si so waren met verclart,
Dat sire en conden nit en wart
Geseggen iegen, mar al stille
Dis swegen dor den Godes wille.
Idoch, dis gi mi hebt geclaget
Dat gi so groten commer draget
Van koringen, die u verwegen
Dat si u therte doen vertregen,
So salic harde gerne don
Na mine macht en orison,
Wildijs mi helpen, tonsen Here,
Warbi dat gi voertane mere
In groten rasten leven selt
Van herten. Mar dat gi mi telt
Dat so beworpen es die eesch
Van uwer saken, dat gi vleesch
Moett nutten dikke an uwen danc,
(Want gi sijt doesech ende cranc
Ende oc sere in din lichame
Onttempert, dat gi die mesquame
En cont beschiwen anders nit,
Daer gi wel dikke groet verdrit
Af hebt te doegene, alse gi
U hebt beclaget iegen mi),
Wildi din raet, din ic u geven,
Yonfrowe mijn, sal hir te neven,
f.167v°. Ontfaen, so radic u met trowen,
Sent dat u Got so heft tebloewen
Met qualen groet, dat u in pine
Bi sinen wille staet te sine
Ende oec in commer, die u swart,
Dat gi der spisen nit ne spart
Die elken dage tidech es,
No vleesch, no visch; want sijt gewes
Dat u en soude nit te vromen
Die abstinentie mogen comen,
Mar meer te schaden, dochter mijn.
Daromme en spart no bir, no wijn,
No visch, no vleesch, mar nemet al
Te vollen danke dat u sal
Verleenen Got, tote an der stonde
Dat gi u weder die gesonde
Sal geven ende gi van desen
Noch sijt en lettel bat genesen."
Doe dese wart Lutgart, die goede,
Ten inde brachte, in droeven moede
Stont op die nonne al sonder beide
Ende hare knin ter erden leide
Ende op der vrowen schoet hare hande
Tesamen, so dat wel bekande
Lutgart, die vrowe, al oppenbare
Dat si noch tongemake ware;
Oc sprongen met ut haren ogen
Die trane groet, diet wel betoegen
Alleene mochten sonder tale.
Dos heft si weder altemale
Heranderwervet [1]) hare bede
Alnoch, die si tevoren dede,
f.168r°. Ende seide: „Acharme, sute vrowe,
En salic dan van minen rowe
Genesen mogen nemmermere?
En sal dan mines Got, die Here,
Dor uwen wille ontfarmen nit?
Motic dan vuren mijn verdrit
Van mire qualen, die mi dert,
Also geheel te lande wert
Alse ic se doegde hir tevoren,
Soo wee mi dat ic wart geboren!
Mar gi, die vol sijt van genaden
En al dengenen staet in staden
Die u besuken, maget reene,

9543 *l.* so sere(?). — 9552 *l.* teblowen.—9566 *l.* hi.

1) d. i. *herhalen. Heranderwerven* was tot heden in het geheel niet, en *heranderen* slechts in de bet. *veranderen* gevonden. Vgl. *veranderwen*, II, 10741.

En latet mi van u allcene
Nit scheeden sonder toeverlaet,
Mar mi also in staden staet
Alse andren lieden, die u clagen
Of leet, of commer din si dragen;
Want over een u cundech si,
Magt utvercoren ende vri,
Dat ic begere meer dic doet
Dan lange sijn in desc noet,
Die beide singen ende lesen
Mi al benemet ende wesen
In mijn convent, dis ic ongerne
Ontbere, al staet mi dis tontberne.
Mar dor den coninc van den rike
Dat emmermeer ende ewelike
Geduren sal, so bid ic u,
Wel sute vrowe, dat gi nu
f.168v°. Mijn herte en letel bat verhoeget,
Want gi dat bat geleesten moeget
Dan enech ander din ic kinne."
Do gaf aldos met suten sinne
Der nonnen weder hare antwerde
Die maget fijn, Lutgart, die werde,
Ende seide: „So begerdi dan,
Na din dat ic gemerken can,
Van uwen commere, die u swart,
Ontladen wesen? Want u vart
Ende oc verweget, alsic hore,
Dat gi te reftre noch te koere
Mettin convente nit ne gaet,
Ende u ne can noch dranc, noch aet
Genugen, daer hen dandre mede
Bedragen na den clostersede.
Nu laett gesinken dan, ijonfrowe,
Beide uwen vaer ende uwen rowe
Ende u terasten weder doet.
Al riedic u eer om u goet
Dat gi die craebt van din lichame,
Dat si te niwte nit ne quame,
Onthildet so gi langest mochtt
(Want ijammerlike es hi veriohtt,
Si man, si wijf, die die verlieset:
Ende u es cont dat hi meskiset [1])
Die hem verdervet so dat hi
Sijns selves ongebrukech si),
Nochtan dis gi die closterpine
Begert ende in convent te sine
f.169r°. Daer gi die ordne houden moett,
So hopic dat u sal geboett
U commer werden eer it lanc,
So dat gi dis selt weten danc
Din coninc van din paradijse;
Want noch pulment, noch closterspise
En werdt u nemmermeer verleedt
Na desen dach. Mar eer gi scheedt
Van mi, so willic u noch meer
Geloven; want en lettel eer
So hordic u beelagen dis
Dat u dis nuttens so verwis
Van vleesche, dat ghire alle dage
Daedt emmer over niwe clage
Bidis dat uwen siken monde
Die smak genugen nit ne conde
Noch nit bequame gnoch gesijn.
Nu sijt dis seker, dochter mijn,
Dat gi van desen dage voert
En werdet nemmermeer gekoert
Van selker spisen; want u sal
Die smak daeraf verleeden al.
Nu vaert enwech ende emmermeere
Dankt alles goedes onsen Here
Dat gi hir hebt verworven nu;
Want over waer so seggic u
Dat ghijt van rechte hem schuldech sijt,
Want hir u herte werdt gevrijt
Van koringen die u mescomen;
Daertoe so werdt u hir benomen
f.169v°. Van langer qualen die mesquame
Die u noch dert in din lichame." —
„Owi, die nonne weder sprac,
Nu hebbedi dat mi gebrac
Metterre antwerden al volbraehtt;
Nu hebbedi mijn seer gesachtt,
Lutgart, gebenedijde maget;
Nu hebbedi die noet verijaget
Die ic bekarmde dagelike!
Dat motu Got van hemelrike
Vergelden, vrowe goedertiren!
Nu blijft te Gode, ende ic sal kiren
Te lande wert, want het es tijt.
Got, die was ie gebenedijt
Ende emmermeer oc wesen sal,
Hi motet u vergelden al
Ende ewelike hir over geven
Met hem dat paradijsche leven!" —
„Dat lonu Got!" die maget seide.
Doe stonden op die vrowen beide,
Die harre spraken int gevoch
Geweset hadden rive gnoch.
Mar nu willic u seggen voert
Hoe sent van Gode was gehoert
Der welgerakder vrowen bede
Die si over die nonne dede:
Doe sos die orlof was genomen
T'Aiwires ende wedercomen
Die nonne was in hare abdie,
So was si in die fermerie
f.170r°. Gedaen, daer si tevoren plach
Te wesene; ende op enen dach
So sette men na die costume

9613 *l.* lettel.
9636 *l.*. veriochtt of versochtt (?).

1) d. i. *eene slechte keus doen, een verkeerden weg volgen.* Het woord was nog niet in het Mnl. gevonden.

En groet gerechte ende en gerume
Van vleesche op haren tafeldisch
Daer si toe sat; oc wasser visch
Gesettet omme dat si soude
Van welken eten dat si woude.
Mar doe die nonne sach met ogen
Dat vleesch, en conde si gedoegen
Nijt langer dat het stonde aldaer;
Want een verleeden also swar
Tin vleesche wert dat si gewan,
Dat noit eer no wijf, no man
En hadde meerre in sinen live;
Want so began die cranken wive
Dat herte wassen iegen dat
Tir selver stonde aldaer si sat
Ende si dis hebben waende gheten,
Dat sijs en hadde nit ontbeten
Om al dat goet van enen rike.
Dis moste men wel hastelike
Dat weder dragen van vore hare
Alse het vergheffenesse ware;
Want sijs en hadde ontbeten nit
Noch meer, noch mijn, wat hars geschit
Geweset hadde. Oc es die sake
So verre comen na die sprake
Der vrowe, dat si noit sent
No vleesch en conde no pulment
f.170v°. Genutten, daer materie in
Van vleesche was no meer no mijn.

Voert willic u oc kundech wesen,
Dat si so wale es sent genesen
In corten stonden na dat si
Die maget heilech ende vri
Gesproken hadde, ende oc verclart
Van allen daer af was verswart
Har herte beide ende har lichame,
Dat si noch commer, noch mesquame
Negheene en dogde sent so groet,
Dat si dis imene hare noet
Of clagen dorste, och clagen woude.
Oc hevet metter Gods gewoude
Die selve sent so toegenomen,
Dat si te meerre dinc es comen;
Want sent daerna in corten dagen
Die selve, dire wi gewagen,
Abdisse wart gekoren daer
Daer si met eeren menech ijar
Droch dat ambacht van der abdiën.
Dos heft die nonne doen bediën
Die starke bede van Lutgarden
Ende oc die cracht van haren warden,
So dat si sent in haren tide
Bleef wale in hoegen ende blide
Ende oc met eren ende vromen
Te groter dinc es sider comen.

9706 *l.* goet. — 9713 *l.* Nit. — 9718 *l.* din. 9728, 9734 *l.* min.

XXVII. *Van din dat si Resplenden vorseide dat si van haren coringen genesen soude in goeden vriendage.*

f.171r°. Oc was ene andre in din dagen
Die hare oc dikke plach beclagen
Van koringen, daer si was mede
Verladen na dergerre sede
Die ommegaen met selken dingen
Daer si henselven mede bringen
In groten commer ende in pine
Van herten, daer oc in te sine
Behorde derre, daer ic u
Gesegt af hebbe tote nu,
Die hare warp in groet verdrit
Van herten, alse oc es geschit
Dergerre, dire ic doe gewach,
Bidis si oc dis selves plach.
Daeromme soude mi wel dunken
Gevuge, eer imen liete ontfunken
Sijn herte van din quaden vire
(Daeraf besinget werden schire
Die herten van din dommen lieden
Die alles willen hen genieden
Ende dat si sien, ende dat si horen,
Ende oc din viant hen verdoeren
Al willens laten sonder were),
Dat si din valschen drogenere
(Die wilen in serpentes wise
Quam erupende in din paradijse,
Aldaer hi beide Adame ende Yeven
Din appel dede so gelieven
f.171v°. Dat sire in beten sonder mide)
So vromelike in allen tide
Verijagede ende slote voere
Van din consente sijn die doere,
Dat hi der herten nit ne conde
Genaken, dire hi gerne ontpronde,
Opdat hi mochte, din consent.

Hadde oc gedaen also Resplent
(Dat was die name van der nonnen,
Daer ic u hebbe nu begonnen
Te seggene af), so hadde si
Behouden, wel geloevets mi,
Die vriheit dar si ave schit
Do si din viant comen lit
So na der herten, dat sire af
Swar dogen sent har selven gaf.
Want ic u segge in rechten trowen
Dat si so sere wart teblowen
Van koringen sent dat si hare
Genaken lit din drogenare,
Ende oc ant herte so genopt,
Dat si welna was al onthopt
Eer si dis leedes avequam;

9784 *l.* hi.

Want die viant, die even gram
Ende allewege es even wreet
Ten mensche wert, bidis hi weet
Dat Got die menschen heft verkoren
Tin rike dat hi heft verloren
Ende alle die gesellen sijn,
Hi ginc dat arme nonnekijn
f.172r°. So stoken ende quellen mede,
Dat hijt welna verwoeden dede;
Want beide commer ende noet
Van koringen het dogde groet
Nacht ende dach, vroch ende spade.
Daeraf ontfruchtte so die schade
Resplent, die nonne, dat si dis
Wel dikke clagde har verlis
Jegen die nonnen van daerbinnen.
Mar nit ne conde si gewinnen
Dor bede noch dor andre daet
Volmakde raste noch verlaet
Van haren doegene even lanc
Dat se so hilt in sijn bedwanc
Die viant bi din Gods gedoege.
Mar wildi dat ic u betoege
Met corten warden hoe Resplent
Van desen wart ontladen sent,
Ic segget u: Die rike vader,
Die melde Got, die weet algader
Wat so men doet in erterike,
Bidis hi sach so ijammerlike
Resplenden herte gaffolert,
So hevet hi hare inspirert
Bi sinen wille op enen tijt
Dat si der magt gebenedijt,
Lutgarden, soude ontdekken al
Din commer dar si ave qual,
Ende hare bidden dat si wilde
Dis trostes hare wesen milde,
f.172v°. Din si nonsseide man no wive,
Mar even melde ende even rive
Dis emmer was al sonder sparen
Hen allen dis geniedech [1]) waren.
Aldos beraden tenen stonden
Daer si die maget hevet vonden
So quam Resplent, ende altemale
Der vrowen seide al sonder hale
Van harre qualen die meswinde.
Darna so bat si met geninde
Der wehgerakder Godes brut,
Dat si se dade comen ut
Dis leedes, daer si was so sere

9848: Aan den voet van fol. 172 r°. leest men: Den viant es lief dat men de coringen heelt ende hem es leet dat mense oppenbaert

1) d. i. *verlangend, belast.* Vgl. *Mnl. Wdb.* op genieden. Het woord is hier voor het eerst gevonden.

9859 *l.* welgerakder.

Verwerret in, ende onsen Here
Wilde oc met trowen hars vermanen.
Des bat Resplent met groten tranen.
Mar Godes vrint, Lutgart die goede,
Doe si bevaen met droeven moede
Die nonne sach, began si saen
So grote ontfarmenesse ontfaen
Te hare wert, dat si met trowen
Gelovet hevet der ijonfrowen
Dat si vor Gode soude wesen
Hare advocate ende oc van desen
Din Godes trost beijagen hare
Indin dat het sijn wille ware;
Ware oc dat sake dat het nit
Sijn wille en ware, al har verdrit
Dat wilde si hars selves maken.
Dos heft met herre suter spraken
f.173r°. Eens deels te rasten haren moet
Gesett Lutgart, die vrowe goet.
Mar hoe si dat geleeste sent,
Willic u seggen: Doe Resplent
Getrostet was in derre wise,
So ginc die vrowe goet van prise
Ter kerken wert, dar si te doene
Plach iegedage har orisone;
Darwert si ginc also beraden
Die fine maget alse in staden
Dire armer nonnen daer te stane,
Ende oc dengenen tondergane
Daer si noch iegen was in sperre [1]).
Mar eer ic u te lange merre,
Willic u seggen hoe die dinc
Ter Godes eren sent verginc:
Tirst dat die maget wel gedegen
Was comen dat si wilde plegen
Der beden, sonder alle beide
Si hare knin ter erden leide
Ende een gebet begonste saen
Dat so met goeme was gedaen,
Dat Got, die coninc van den trone,
Die al te horne was gewone
Dat si beide eeschede ende bat,
Met goeder onst oc horde dat.
Dat hevet schire wel vernomen
Die vrowe goet; want eer volcomen
Die bede was, so sendde hi
Der boden enen, daer hi bi
f.173v°. Ontbidt hirneder sinen wille
Den vrinden sijn lude ende stille,
Te sire brut aldar si lach.
Nu hort wis daer die bode plach;
Hi seide: „Got van hemelrike,
Lutgart, hi motu eewelike
Gebenedijen ende geven
Met hem dat ewelike leven!"

1) Vgl. II, 9150.

9878 *l* harre. — 9896 *l.* dar.

Darna so sprac die bode voert
Ende seide: „Maget fijn, nu hoert
Wat u ontbiedet Got, die Here.
Hi heft vernomen dat gi sere
U pinet vor ene arme nonne
Te taelne; want dat si gewonne
Din pais van herten, dis si lange
Gemesset hevet bi bedwange
Dis argers [1]) die se heft van din
Geroeft, dat souddi gerne sin,
Want gi des hebt gebeden nu.
Mar over waer so seggic u
Dat si noch moet en stukkelkijn
Ontbeiden; dats die wille sijn,
Die alle dinc te rekkene hevet.
Mar goeden troest der nonnen gevet
Ende over waer gelovet hare
Dat si sal binnen desen ijare,
Welt si ontbeiden, ende oc saen
Van haren leede boete ontfaen;
Want op din goeden vriëndach,
Din wel met rechte viren mach
f.174r°. Ende eeren al goet kerstenheide,
Indin dat si so lange ontbeide
Verduldechlike, so sal si
Ontbonden werden ende vri
Van haren commere din si claget.
Want op die wile, vrië maget,
Dat men sal crupen ende cherken [2])
Beide in kapellen ende in kerken,
Ende oc dat heilge cruce sal
Din volke toegen overal,
Dan sal Resplent, die nonne, wesen
Van haren commere al genesen;
Dan sal si op die selve stonde
Dat si sal cussen metten monde
Dat Goedes beelde, int herte binnen
Van haren leede aflaet gewinnen;
Want Godes raet also gedreget.
Nu hebbic u hiraf geseget
Din wille Godes ende u cont
Gemakt; nu blivet dan gesont
Ende ic sal wederkiren nu.
Die sute Got hi si met u!"
Doe dese wart gesproken waren,
So es die bode enwech gevaren
Die hastelike denen schit.
Oc stont Lutgart op ende lit
Dat beden, ende es weder comen
Daer si Resplenden heft vernomen.
Mar widi weten hoe die vrowe
Der nonnen commer ende rowe

1) d. i. *leed, verdriet*. Hd. *ärger*. Het woord was in de oudere germ. talen nog niet aangetroffen.

2) d. i. *rondgaan*; ofra. *cherquer*, *cerquer*, fra. *chercher*. Vgl. II, vs. 9988 vlgg.

9967 *l.* wildi.

f.174v°. Mettire antwerden heft gesachtt
Die si van bedene hadde brachtt,
Ic saelt u seggen: Doe tasamen
Lutgart ende oc die nonne quamen,
So sprac die vrowe: „Dochter mijn,
Gi moget wel getrostet sijn,
Want Got, die here es over al,
Saen uwes leeds ontfarmen sal.
Idoch, so moetti noch ontbeiden
Ende oc met biechten u gereiden
Dar iegen bat, dis sijt gewes,
Want dat die wille Godes es.
Want op din nameliken dach
Dat alre menschen leet versach
Die sone Gods van paradijse
Ende in ens armes menschen wise
Ant cruce naket ende bloet
Geslegen hine ende oc der doet
Bekoren wilde al sonder clage,
Dat es in goeden vriëndage,
Ter selver wilen dat men sal
Dat cruce anbeden overal,
So seldi, schone Godes drut,
Al uwes leedes comen ut
Dar gi so sere af u beclaget;
Oc sal die commer din gi draget,
Alse een gedwas vergangen al,
Want Got, die Here, u geven sal
Din suten troest din gi begert.
Nu heldet dan te Gode wert
f.175r°. U herte algader ende sere
Dankt alles goedes onsen Here." —
„Raeddi mi dan dat ic ontbeide?"
Resplent, die nonne, weder seide;
„So salic, vrowe, ontbeiden dan
Ende houden vaste mi daran
Dat gi mi hebt gelovet nu,
Want ics ben seker gnoch an u.
Oc benic so itoe van din
Getrostet dat het sal geschin
In corten stonden, maget vri,
Dat ics itoe belove mi,
Ende onsen Here al sonder wanc
Met blider herten geve danc
Van din dat hi mi, armer nonnen,
So wel te trostene heft begonnen
Dor uwen wille, ende u al mede,
Wel vrië magt; want uwe bede
Si es die mi dit heft verworven;
Want over een waric gestorven
Van commere, en haddi gedaen."
Aldos die redene es vergaen
Van desen tween. Mar hoe Resplent
Genas van harre qualen sent
Die si noch droch int herte binnen,
Dat wanic dat gi mogt bekinnen

9971 *l.* tesamen.

Wel bi u selven sonder meer
Vertrekkens; want, als ic u eer
Betogede, op din selven dach
Dis ic u makede eer gewach,
f.175v°. Ende op die namelike stonde
Dat si dat cruce metten monde
Gekusset hadde al oppenbare,
Wart si van binnen wel geware
Dat si was quite van der schaden,
Daer si so lange met verladen
Geweset hadde, ende al gevrijt
Alse eer die magt gebenedijt
Van Godes halven hare ontbant,
Ende oc die raste weder vant
Van herten, die si daer tevoren
Bi Gods gedoege hadde al verloren.
Aldos so heft Lutgart, die werde,
Resplenden dat si so begerde
Vercrigen don met harre beden;
Dos es terasten ende in vreden
Die nonne bleven ende sere
Des goedes dankende onsen Here.

XXVIII. *Van din dat si en kint genas van den groten evele.*

Hort noch en ander, goede liede,
Dat an din stonden noch geschiede,
Daer oc Lutgart, die fine maget,
Lof ende prijs heft an beijaget,
Want het die Godes wille was
Die sire brut wel onste das
f.176r°. Dat si gehoeget worde in prise.
Nu hort in welkerhande wise
Het es geschit dat hebbic u
Te seggene oc begonnen nu:
Tin selven tiden dat Lutgart
Dos achter lande was vermart,
So was in die geburte en wijf
Die leidde en arm, onsalech lijf
Ende een becommert; want se sere
Gegheeeelt hadde Got, die Here,
Met ere ijammerliker plagen;
Want si en kint in haren dagen
Vercregen hadde, alsic dar las,
Dat met epilemsiën was
Beswart (dar Got af hoede ons allen!),
So dat het dikke moste vallen
Ende oc gequellet sijn onsachte
Beide alle dage ende alle nachte.
Dit was die commerlike noet
Dar si die pine af doegde groet
Ende onvertrekkeliken rowe;
Want se die moederlike trowe
Meer quetchede op so welken dach
Dat si din kinde naken sach
Dat ongemac, dan ic u soude,
Al wart dat ics mi pinen woude,
Betogen of vertrekken mogen.
Oc was so lange des geplogen
Ende dit geherdet, dat sire in
Welna algader haren sin
f.176v°. Geschoten hadde [1]). Mar die Here,
Die ganssen mach van allen sere,
Dat es Got selve, hi hevet saen
Din wive weder don ontfaen
Din suten troest daer si was sonder.
Nu hort, ic sal u tellen wonder,
Ic sal u seggen hoe die dinc
Tis wives baten sent verginc:
Op enen nacht so lach die vrowe
Moede ende mat van groten rowe
In haren bedde vele onsachte
Onslapen; want se die gedachte,
Die allewege blift in wake
In elken mensche, al si dat sake
Dat die lichame onslapen es,
Der rasten lit gebruken des
Te min, dat si din rowe droch;
Want si in enen drome sloch
Die hare al slapende al vertrac
Hars lieves kindes ongemac
Ende oc dat moederlike seer,
Dis si gevulde ilanc so meer
Van din dat si din kindekine
Sach doegen also grote pine.
Darna so dochte al oppenbare
Din droeven wive dat si hare
Sach naken enen, die van verren
Al sonder letten ende merren
Gestreken quam al toter stat
Of daer si stoet, of daer si sat,
f.177r°. Die sprac aldos: „Got houdu, vrowe!
Mi dunket dat gi sijt van rowe
Verswart ende oc van ongemake.
Mar woudi seggen mi die sake
Waraf dat gi dos sijt verladen,
Masschin soudikker toe geraden;
Want ic ben een die vele plege
Beide achter stade ende achter wege
Te wandelne, ende vele weet."
Doe sprac dat wijf aldos: „Mijn leet,
Dis ic gevule int herte binnen,
Soudic u gerne don bekinnen,
Mijn sute vrint, indin dat gi
So mochtt dartoe geraden mi,
Dat ic dis doegens ave quame.
Idoch, bidis ic gerne name
Dis boete, mochtic die vercrigen,
En salic u dat nit verswigen.

1) d. i. *tot wanhoop vervallen was.* Vgl II, 10140. *Scieten* heeft hier de bet. *verliezen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* op insciete n, 3).

Van enen kinde, sute vrint,
So benic moeder, dat verdint
Heft ere ijammerliker wraken;
Mar nit ne weet ic bi wat saken
Dat Got din armen kindekine
Laett doegen also grote pine;
Want ic u segge al over waer
Dat sine gheecele es so swar
Daert alle dage es met teblowen,
Dat ic verwoeden sal van rowen
Hen si dat mi die Gods genade
Versie van enen selken rade
f.177v°. Warbi die commer, die hem dert,
It cortelike si verwert.
Want also swar es dat verdrit
Dat het wel lichte swarre nit
En mochte sijn na minen wane.
Dat toget oc wel die gedane
Van sinen doegene, alse het des
Al vallende onderhavech es.
Nu hebbic u gesegt die noet
Die ic gedoeget hebbe groet
Beide over tijt ende over mate.
Mar op gerechte karitate,
Mijn sute vrint, so biddic u,
Dat gi mi helpt geraden nu
Hoe ic des leeds moge ave comen;
Want het ne werde mi benomen
In corten tide, al sonder waen
Motic der doet bekoren saen."
Antwerde gaf die ander doe:
„Ic hebbe wel vernomen hoe
Gi hebt betoget uwe schade;
Mar wildi don dat ic u rade,
U kindekijn sal schire wesen
Van sinen commere al genesen
Ende gi almet van uwen sere.
Nu hort din raet din ic u lere:
Het staet en closter in dit lant,
En rike, en mar, en wel bekant
Omtrent, Aiwires es sijn name,
Daer ene maget wel bequame
f.178r°. Den riken Gode es in begevem;
Die leidt en utvercoren leven
Vor dandre alle van darbinnen,
Ende oc met ghesteliker minnen
Can wel din Godes wille don;
Lutgart heett si van Sainteron.
Wildi vercrigen dan en inde
Des leeds, so gaet met uwen kinde
T Aiwires margen in den dage
Ende daer vertrekket uwe clage,
Ende uwen commer telt al ut
Der welgerakder Godes brut,
Lutgarden, dan al oppenbare;
So seldi werden saen geware

10 173 *l.* begeven.

Der baten, want u kindekijn
Sal altehant genesen sijn
Van sire plagen, ende, vrowe,
Gi oc almet van uwen rowe;
Want over een, dis sijt gewes,
Dat Got, die vol genaden es,
Van uwer commerliker schaden
Wel cortelike u sal ontladen,
Indin dat gi die vrowe goet
Vor u te Gode bidden doet;
Want hare bede u sal verwerven
Dat gi, die meer begert dat sterven
Dan lange sijn in dit verdrit,
Van rowe en selet sterven nit,
Mar blide werden ende vro.
Nu pijnt u dan te doene also
f 178v°. Als ic geleert u hebbe nu;
So doedi wel, dat seggic u."
Doe dese wart die vremde man
Gesproken hadde, so began
Te dankene hem met groten goeme
Dat wivekijn in haren drome;
Mar eer volcomen was die danc,
Mettire onleden si onspranc;
Want so har herte wart in wake
Mettin dat si die sute sprake
Vernomen hadde aldaer si lach,
Dat si onsprongen es eer dach;
Ende alse was onsprongen doe
Dat wijf, began si al itoe
Dis dromes danken onsen Here
Daer si van haren groten sere
Wel groet din hope binnen vant.
Dis stont si op ende altehant
Es mettin kinde enwech gestreken
T Aiwires wert; dar sal si spreken
Die maget edel ende goet,
Die sal ontladen haren moet
Van sinen sere ende die meswinde
Bevellen toe van haren kinde.
Ende alse doe t Aiwires quam
Dat wijf, die maget die vernam
Dat si gevraget hadde om hare
Ende si berechtet gerne ware
Van saken die si quam betoegen,
Eer si die vrowe sach met ogen,
f.179r°. Wart hare ontdekket al die sake
Warumme si was tongemake
Ende oc warumme dat verdrit
Din kindekine was geschit.
Dis hevet si en cort gebet
Begonnen, dar si sonde met
Din siken kinde in staden staen;
Ende alse dat was al voldaen,
Stont op die maget wel gedegen
Ende es tin wive wert gekregen.
Ende alse quam, daer sise vant,
Lutgart, so hevet metter hant

Dat wijf har kindekijn genomen
Ende es der vrowen iegen comen.
Oc sprac aldos dat wivekijn:
„Nu motti willecome sijn,
Gebenedijde Godes brut,
Dat gi nu comen sijt hir ut!
Dat motu lonen ewelike
Die melde Got van hemelrike!"
Oc sprac dat wivekijn noch voert
Ende seide: „Vrië maget, nu hoert,
Ic ben en wijf, wel sute vrowe,
Die langen tijt wel groten rowe
Gedoget hebbe ende (e)en verdrit
Dat ic en can beschiwen nit;
Ic sal u seggen bi wat saken:
Met ere ijammerliker wraken
Heft mi geplaget Got, die Here,
Die mi becommert heft so sere
f.179v°. Dat ic van rowen sterven wane;
Want desen kinde es comen ane
Dat evel swar, dat grote leet
Dat beide fel es ende wreet
Vor alle commere ende plagen
Dengenen die dat moten dragen.
Dat souddi weten, fine maget,
Wart dat gi desen kinde saget
Dat evel doegen dat ic seide,
Dar Got af hoede al kerstenheide!
Mar gi, die vol sijt van genaden
Ende al dengenen plegt geraden
Die u besuken, maget fijn,
Laett mi van u getrostet sijn
Gelic den andren, din gi doet
Van karitaten menech goet,
Ende an dit kint togt uwe doget;
Want gi hem wel benemen moget
Din swaren commer dart met es
Verladen, dis benic gewes;
Want Got, die here es over al,
U dis onsseggen nit ne sal."
Doe gaf antwerde aldos Lutgart:
„Dat gi dos, vrowe, sijt verswart
Van groter pinen die u quellet
Gelic dat gi mi hebt getellet,
Dat mote u Got van hemelrike
Vergelden ende u ewelike
Vercrigen don met uwen kinde
Die lange blischap sonder inde!"
f.180r°. Darna so heft die maget fijn
Te harewert dat kindekijn
Don comen ende seide aldus:
Benedicat te Dominus!
Darna so reikede altehant
Den dume van der rechter hant
Die maget hovesch ende wijs
Ende overstrece in crucewijs
Dis kindes borstekijn darmede.
Darna die vrowe ontpluken dede
Sijn mondekijn din knapeline;
Daer stac hem in Lutgart, die fine,
Twe harre vingere ende seide:
„Die ewelike ontfarmecheide
Dis Heren, die in allen dingen
Al sinen wille mach volbringen,
Motu verlenen, schone ijoeget,
Dor sine vaderlike doeget
Dat u dit evel nemmermeer
En mote quellen noch dat seer,
Dat meerre was dan int gevoch
Der liever moeder die u droch!"
Do sprac tin wive noch Lutgart
Ende seide: „Vrowe, uwe walevart
Motu behouden Got die goede!
Nu danket Hem met bliden moede
Voertane altoes van allen desen;
U kindekijn es wel genesen." —
„Owi, gebenedijde vrowe,
Nu hebbedi van groten rowe
f.180v°. Mijn herte ontladen," sprac dat wijf;
„Got, die ontfinc sile ende lijf
Dor onsen wille, hi motu lonen
Ende u met allen santen cronen
Daerboven in dijn paradise!"
Na derre talen namen lise
Orlof die vrowen ende schiden.
Mar nu willic u voert bediden,
Eer ic u dis en inde make,
Hoe sent vergangen es die sake:
Nu hort, ic sal u seggen waer [1])
Dat sider lefde menech ijar
Dat kint welverdech [2]) ende al quite
Dis ongemaks, daer die weewite [3])
Hem af benam die maget fijn.
Gebenedijt so motsi sijn!

XXIX. *Van din dat hare vertogt wart ene schare van heilegen in visione.*

Die van Lutgarden horen lesen
Die vite, wale mach het wesen
Dat si mi houden over rijs
Dat ic mi dar genenden dis
Dat ic die vrowe al sonder mide
Tin santen van din ouden tide
Darr leggen ende geven hare
So greet din lof, alse of si ware
f.181r°. Genoet dergerre in hemelrike,
Daer men di feesten dagelike

1) Deze belofte is niet vervuld; wellicht heeft de afschrijver hier eenige verzen overgeslagen. Bij Cantimpré heet het kind Joannes.

2) Een zeldzaam woord met de bet. *welvarend.* Het staat ook *Lsp.* II. 35, 82 *var.*, waar het hs. welvarende heeft.

3) Zie II, 3524. — 10 348 *l.* die.

Af houdt ende virt die dage,
Ende ic so groter dinc gewage
Van enen maten wivekine,
Die ic mi also sere pine
Te prisene, alse het ware wert
Der pinen; mar so wien so dert
Dat ic met sosgedanen warden
Der welgerakde magt Lutgarden
Gepriset hebbe ende emmertoe
Noch prise, ic segge hem wat hi doe:
En wilt hi mi nit wel getrowen
Dat ic war segge van der vrowen,
Noch minen warden nit geloeven,
Eer ikken wille meer verdoeven
Met mire talen, daer hem nit
Af en genuget dat bedit,
So biddic hem beide ende rade
Alse hi dis vindet sine stade
Och hem mijn prisen nin behaget,
Dat hi die vite van der maget
Die over waer al in latijn
Bescreef die wise Iacobijn,
Of selve lese, ochte imene el
Hem lesen doe; so mach hi wel
Vernemen ochtic it messegge
Indin dat ic Lutgarden legge,
Die maget fijn van hogen prise,
Tin santen van din paradijse.
f.181v°. Gevallet dan dat hem genuget
So dat latijn dat hem noch vnget
Te kirne weder tote mi,
Ic sal hem don verstaen warbi
Mijn herte so verboudet es
Dat ic mi darr genenden des.
Die sake dan, die mi Lutgarden
Doet prisen met so riven warden,
Dat es hare welgerakde leven
Dat in die vite staet bescreven.
Want alsic overlese aldaer
Die schone exemple ende waer,
Dire ic elwar in velen ghinde
So groet din koever nit ne vinde
In selke van din ouden viten,
En canic mi nit wel gequiten
Met mindren prise dan dengenen
In haren boeken es verschenen
Die si masschin verhoeget hevet;
Want Got, die alle gaven gevet
Ende allewege es even rike,
Lutgarden wilde oc die gelike
Don dat hi dede wilen eer
Din ouden santen, ende meer
Verleende graciliker vromen
Masschin dan hi verleende somen
Dengenen, die nochtan vermart
Sijn meer masschin dan es Lutgart.
Mar sider dat Got selve dan
Lutgarden wel der eeren an
f.182r°. Dat mense love in allen staden,
So darr ic wel dengenen raden
Die horen selen ochte lesen
Dit dicht, dat si Lutgarden wesen
Altoes van herten onderdaen
Ende sise in haren love ontfaen,
Want si dis wale werdech es
Als ic u wel sal don gewes.
Die weten wilt warumme ic u
Dit dicht beworpen hebbe nu,
Nu hort: Het was op enen dach
Den welken dat men viren prach
In alre sante ende ingele eere
Ende oc sal viren emmermere
In allen kerken ende landen,
Die liggende es op die kalanden [1])
Van din novembre alle ijare,
Dar Godes brut, Lutgart, die karc,
Gelegen was op hare knin
Ende ere beden soude plin,
Die si met selken goeme dede,
Dat sire wart ontgeven mede
Harselven, ende so van binnen
Onsteken metter Godes minnen,
Dat si van buten al vergat
Hars selves; oc was so lange dat
Geherdt aldaer in dire wise,
Dat se die minne ontfurde lise
Har selven buten harre macht,
So dat opgaven har ambacht
f.182v°. Ende oc faillirden in den live
Din sinne buten alle vive,
Want hen dat volgen was onsseget
Darwart, dat henen was geweget
Die gheest allene van der vrowen,
Die voer en vision beschowen
Dat wondelike schone was.
Want, alsic in die vite las,
Got, die es alre heren meest,
Hi vurde enwech Lutgarden gheest
In ere steden also clar
(Nochtan dat sonneschijn aldar
Negheen ne was die dat porprijs
Verlichtede), alse en paradijs.
Dar sach Lutgart, die maget, oc
Wel menech crut dat sute roec
Ende oc dat schone was ter koere;
Aldos so was met suten ghoere
Ende oc met claren schine almede
Omtrent vervroijet al die stede,
Dat wel Lutgarden heft behaget.
Oc sach aldar die fine maget

1) d. i. *de eerste van de maand*; lat. *kalendae*. Vandaar *calendarium*, ndl. *kalender*. Vgl. *Mnl. Wdb.* op calendier.

10 418 *l.* plach. — 10 424 *l.* Dat.
10 438 *l.* Die. — 10 443 *l.* wonderlike.

Van silen, dire engeen getal
En was ende die vervullden al
Die stat, wel grote sameninge,
Die alle waren sonderlinge
Gecirt met stolen van ermine
Snewit gelic den sonneschine.
Daer blikkede oc dat rode gout,
Daer was die cirhet menechfout
f.183r°. Op elker hovet, want met cronen
Van diren werke ende oc van schonen
Gecroent die salege alle waren.
Oc ludden daer met suten snaren
Die mengerhande melodiën,
Daer se met hoerde benediën
Din coninc van din paradise
Lutgart, die vrowe goet van prise.
Owi! hoe wel der Godes brut
Bequam die feeste ende dat gelut
Dat si dar horde onder die silen!
Hoe wel der maget oc bevilen
Die stolen clarre dan die dach
Ende oc die cronen daer si sach
Gecroent die salege alle mede!
Hoe wel bequam hare oc die stede
Die mettin bloemen was gecirt!
Mar eer si weder es gekirt
Van denen, wat si daer vernam
Daer si te goeder wilen quam,
Salic u seggen, hort na mi:
  Aldar Lutgart, die maget vri,
Met groter ioijen stont bevaen,
So quam te hare wert gegaen
Een van din Gods gebenedijden,
Ende eer hi over wilde liden,
Sprac hi met wel gedichtten warden
Ter welgerakder magt Lutgarden
Ende aldos seide: „Maget fijn,
Hir motti willecome sijn!"
f.183v°. Oc gaf antwerde al sonder beide
Die maget weder ende seide:
„Dat motu lonen Got, die Here,
Ende u behouden emmermere,
Gods utvercorne, al u delijt
Daer gi dos met gesalegt sijt!"
Doe sprac aldos die maget voert
Ende seide: „Waric wel gehoert
Van u, so soudic gerne vragen:
Wie sijn die mi dos wel behagen,
Die salege alle, die ic schowe?"
Antwerde gaf die ander vrowe:
„Ic saelt u seggen harde gerne,
Want recht nin es dat ics u werne;
Dit sijn degene, vrowe goet,
Daer men die feeste af heden doet
In kerken ende in kanesiën,
In prioreite ende in abdiën
Ende oc in dorpen ende in staden.
Dit sijn die silen die ontladen
Got hevet van din broschen live,
Daer si hem dinden in so rive
In haren dagen wilen eer,
Dat si dos selen emmermeer
Gesalegt sijn ende ewelike
Dos spannen crone in hemelrike.
Nu wetti, vrowe, dat bedit
Van derre scharen die gi sit;
Nu wetti, welgerakde maget,
Wie sijn daer gi mi omme vraget.
f.184r°. Mar noch en hebbic u nit al
Geseget dat men mi beval
Te seggene u, noch al ontbonden
Wat graciën gi hebbet vonden
Vor Gode, maget wel gedegen,
Indin dat ghire willet plegen;
Nu hort na mi, ic segget u:
Die selve gracie, daer gi nu
Met siet gesalegt alle dese,
Indin dat het u wille wese
Dat ghise kirt in ufeningen,
Sal u die selve gheest toebringen
Die ons dos salegt, ver Lutgart.
Mar nemet orlof ende vart
Eer u dat merren si te lanc,
Ende onsen Here gevet danc
Met blider herten, vrowe goet,
Van allen din dat hi u doet,
Want alse comen es die tijt
Dat gi selt werden oc gevrijt
Van din lichame tuwen vromen,
Seldi tote ons hir weder comen." —
  „Owi," Lutgart doe weder sede,
„Die rive Godes mogentheide
Die u dat ewelike leven
Ende allen desen heft gegeven
Ende u dos salech heft gemakt,
Mi die noch ben bloet ende nakt
Van allen dogdeliken saken,
So mote mi gedegen maken,
f.184v°. Dat ic ten inde van den live
Daer ic met leede noch in blive,
Al sonder sneven ende vallen
Hir mote comen met u allen
Voertan te blivene emmermere." —
„Dis motu onnen Got, die Here,"
Die ander sprac, ende also saen
Hir tale weder was ontfaen
Der vrowen gheest in sijn proprijs.
  Doe ginc Lutgart, die maget wijs,
Van irsten danken ende loven
Den hogsten coninc van daer boven
Van sinen menechfouden goede.

10 460 *l.* vervulden.
10 466 *l.* cirheit.

10 549 *l* seide. — 10 554 *l.* bloet ben (?).

Dat heft met harde bliden moede
Volbrachtt die vrowe aldaer si lach,
Alse igewelc bekennen mach
Wel bi hemselven die dit hoert.
Hirbi so willic proeven voert
Dat ic Lutgarden, alsic seide,
Dor recht tin andren santen leide;
Want sent dat Got der maget an
Dire eren wel, so mogent dan
Diet horen seggen (want het doet
Got selve) ontfaen wel over goet.

XXX. *Van din dat ver Sybilie van Gaijs berespt wart in drome om haren wille.*

Ene edele nonne wel geboren
T Aiwires wilen was hir voren,
f.185r°. Van Gaies, die Sibilie hit [1]),
Die beide lant ende erve lit,
Mage ende vrinde, ende es gecregen
T Aiwires harre silen plegen.
Dis es so wel volcomen sent
Die vrowe goet in dat convent
Ende onder die ijonfrowen daer,
Dat si wart condech ende maer
Ende so vernamt in haren dagen,
Dat men noch pleget hars gewagen.
Wat derre vrowen oc geschide
Op enen tijt, dis si beghide
Met haren monde, salic u
Oc tellen, wildijt horen nu:
Die vrowe, dire ic doe gewach,
Bi dis si merkede ende sach
Dat beide in werken ende in warden
Der welgerakder magt Lutgarden
Die Godes gracie was so milde,
Dat elc die se besuken wilde
Der helpen schire wart geware,
Began si don so sere an hare
Har herte beide ende haren sin
Dat sire ontfinc die maget in
Vor alle menschen di si kande.
Aldos so worden metten bande
Van karitaten onderlinge
Gesament beide nawe ende inge
Sibilie ende ver Lutgart;
Want elke en hevet nit gespart
f.185v°. Ter andre wert din goeden moet,
Die in gerechter minnen doet
Die herten waken ende leven
Die hen dis minnens ondergeven;
Want dat Sibilie, die ijonfrowe,
Der maget hilt gerechte trowe
Van karitateliker minnen,
Dat lit si hare wel bekinnen
In din dat si al sonder mide
Der vrowen goet in allen tide
Was onderdaen spade ende vroch,
Ende hare bordne emmer droch
Daer sijs behoevede, ende altoes
So metter vrowen sijn vercoes,
Dat sijt hantcerde al sonder wanc
In haren dagen even lanc
Dat hir gedurde in desen live
Lutgart. Mar van din goeden wive,
Die hare aldos gedinstech was,
Willic u seggen wat ic las:
Doe langen tijt al sonder clage
Die nonne, dire ic u gewage,
Der maget hadde aldos gedint
So datter mede was gesint
Hars selves leven, omne dat
Dat si har selven dis te bat
Bekirde in goeder ufeningen.
Wat wondre? Want van allen dingen
Die eerlic ende nutte waren,
So sach si alle dage baren
f.186r°. Die schone exempele an die vrowe.
Die viant, die dis hadde rowe,
Want hi wel merkede ende sach
Dat har gewin daran ghelach,
Hi heft beworpen enen raet
Warbi die dogdelike daet
Sal sijn belettet, mach hi dan.
Nu hort hoe hi des sent began:
Op enen dach Lutgart, die vrië,
Onlostech in de fermerië
Ut din convente was gekregen;
Sibilie, die hars wilde plegen
Met trowen ende in staden staen,
Met hare es oc daer in gegaen.
Aldaer gevil het teenen stonden,
(Gelijc dat dikke din gesonden,
Die siker liede willen plin
Met haren dinste, moet geschin),
Dat ver Sibilie wart tonstaden
Met haren dinste so verladen
Dat sire wart vermoijet af,
Warbi dat sijs eer tijt begaf.
Ende alse dis was ave comen

1) Gaijs, thans Gages, een dorpje in Henegouwen, 8 k. O. N. O. van Chièvres, 11 k. Z. O. van Ath en 19½ k. N. N. W. van Bergen (Mons). De kerk van het dorp, aan St. Lambertus gewijd, bevat de grafsteenen der voormalige heeren van Gages. Het lijk dezer Sibylla berust thans, evenals de reliquieën der H. Lutgardis, te Ittre-St. Remy, benoorden Nijvel. Over haar kan met ook raadplegen: H. Nimal, Rédemptoriste: *Fleurs Cisterciennes en Belgique*. Liége. 1898, pp. 150—152. Ook van Yolent (II, C. XIII) is daar sprake pp. 152—153.

10 607 *l.* die.

10 637 *l.* omme.

Die nonne min te haren vromen
Dan het met rechte wesen soude
(Dis hare alleene was die schoude,
Want si met cranken wille droech
Din dinst die hare also verwoech),
Began si dinken ende pensen
Ende enen raet al stille vensen,
f.186v°. Dat si dis hare wilde onttin
Voertane meer ende oc van din
Nemmeer ne wilde sijn verswart.
Mar des en wiste nit Lutgart,
Die maget edel ende vri,
Die van onloste lach daer bi
Beide ondercomen ende moede.
Oc hevet voert al sonder hoede
Nit over lut, mar stillekine,
Sybilie over hare pine
Har selven lise aldos geclaget:
„Sibilie, wat es di bedaget
Dattu dos dienes andren lieden,
Die bat met rechte mochts gebieden
Dengenen din du dienen pleges?
Wats di bedaget, dattu dreges
Der liede bordene ende groet
Die pine doeges sonder noet
Van anderr liede besechheiden?
Dat nit ne vugt dire edelheiden!
Want sos te dinne lettel plagen
Donsalegste ie van dinen magen.
Bidis so machtu wel begeven
Dis dinens ende in paise leven
Voertane meer; want sonder waen
Des soudestu cleine eere ontfaen,
Wordt dinen vrinden cont gemaket,
Dire enech cume es so mesraket
Ochte ongedegen, dat te sine
Betamet hem in selke pine
f.187r°. Ende dos verworpen alse du
Geweset heves tote nu.”
Aldos Sybilie heft geclaget
Dat si der welgerakder maget,
Lutgarden, hadde also gedint.
Mar die viant, die nimens vrint,
Die beide valsch es ende loes
Ende oc contrarie es altoes
Hen allen die met goeden daden
Hen pinen haren tijt bestaden,
Hi was die dit der nonnen rit.
Mar Got, die weet al dat gescit
In hemele ende in erterike,
Doe hi vernam dat dommelike
Die nonne aldos verlisen soude
Din groten loen bi harre schoude,
Din si verdinde an sine brut,
Ende hi verhoerde dat ghelut
Van harre clagen die si dede,
Daer se die viant gerne mede
Noch hadde in meerre schade brachtt,
Heft hi betide also gesachtt
Die ongedout van haren moede,
Dat se die viant lit met goede
Ende ongeschadtt, al was dat sake
Dat si din dinst met ongemake
Droech ene werf, ic seggu hoe:
Doe dat gepens was comen toe
Der nonnen bi des evels rade,
Die gerne ons allen brachte in schade,
f.187v°. Mochte hijs gebruken, mar Goddanc
Dat sine macht es al te cranc
Daertoe! so lach ter selver nachte
In haren bedde onslapen sachte
Die nonne dire ic u gewage.
Aldaer so wart die selve clage
Verniwet, want met groten goeme
So hevet si in haren drome
Veranderwervet [1]) al die wart;
Dat si tonrechte was verswart
Van dinste meer dan haren magen
Betam, dis was aldaer gewagen
Aldaer si lach metterre dinc
Onledech. Eer die droem verginc,
So horde si dat boven hare
Ludde ene stemme al oppenbare
Die sprac: „Sibilie, wat dert di
Dattu dos clages over mi?
Dat ic ter werelt wilen quam
Ende armes menschen vorme nam,
En dedic nit omdat ic woude
Dat mi daer imen dinen soude,
Mar dis ic selve dinen wilde;
Warbi dat men van mi onthilde
Dat bispel van omodechheiden
Wildic daer selk en leven leiden,
Daer igewelc in mach bekinnen
Dat wie so welt te mire minnen
Verkrigen gracie ende spoet,
Den evenkersten dienen moet.”
f.188r°. Doe dese wart der stemmen lut
Aldos gesproken hadde al ut,
Sibilie, die se hadde ontfaen
Al slapende, hevet wel verstaen
Dat si van Godes halven quamen
Ende sire met van harre blamen
Begrepen was; want Got, die Here,
Al dis men pleget dor sirie eere,
Al sonder kriepen ende clagen
Welt sijn gedaen, saelt hem behagen.

10 691 *l.* ander.

[1]) d. i. *herhalen*. Vgl. mhd. *veranderweiden*, met dezelfde bet. Het woord was in het Mnl. (bij Nijh. 4, 241) nog slechts als wederk. ww. gevonden in de bet. *hertrouwen*.

10 755 Glosse: Non veni ministrari, sed ministrare. — 10 770 *l.* sire.

Oc wart har herte so teblowen,
Aldaer si lach, van dire onttrowen,
Die si gebesegt hadde in din
Dat si din dinste wilde ontflin,
Din si verdroch met ongemake,
Dat sire mede wart in wake;
Ende alse doe tharselven quam
Sibilie, ende si vernam
Van haren drome dat bedit,
Dat hare en was verborgen nit
Want het was cont ende oppenbar,
Began si hebben harde swar
Die consciëncie ende onttreden
Dat si der river Gods geneden
Dullic verbort hadde omme dat
Dat si hars selves so vergat,
Doe si der pinen wart geware,
Dat si gaf okison an hare
Din evelbaren, din viant,
Din fellen, din si ginc in hant
f.188v°. Met harre clagen di si dede.
Idoch so besech wart hirmede
Sybilie, die ijonfrowe goet,
Dat si dis clagens ave stoet
Ende oc gelovet heft met trowen
Dat si der welgerakder vrowen
Voertane meer al sonder clagen
So dinen soude in haren daghen,
Dat si dis soude loen ontfaen.
So hevet si oc sent gedaen:
Want sider dat die dinc geschide,
So hevet si met meerren niede
Gedint der maget utvercoren
Dan si gedaen hadde ic tevoren.

XXXI. *Van din dat en sondere die sprac iegen hare sach enen groten schijn blaken boven hare.*

Hort noch en ander dat Lutgarden
Geschide, alse ons met waren warden
Vertoegt die vite noch van hare,
Dat goet verswegen nit ne ware;
Want allen, die in sonden leven,
Exempel es daeran gegeven
Van goeden hope, indin dat si
Van sonden willen werden vri.
Ter vrowen tide was en man
Din ic genoemen nit ne can,
f.189r°. Want sinen name ic nit ne weet,
Die was ten sonden so gereet,
Ende oc met commerliken daden
So sere binnen was verladen,
Dat hem die hope onssonken was.
Want, alsic van din mensche las,
Dat alremeest der silen derde,
Dat was dat alremeest begerde
Sijn herte; want hi din viant
Al willens was gegaen in hant,
Die hem te doene al evel rit.
Mar Got, die alle dinge sit
Ende alre menschen herten kinnet
Ende oc so sere ons allen minnet
Dat hem ontfarmet onser noet,
Hi togde ontfarmechheide groet
Oc an dengenen, dis ic u
Gewagen hebbe al tote nu.
Nu hort in welkerhande wise:
Die coninc van din paradise,
Die nit ne welt dat imen sterve
In sonden, mar dat lijf verwerve
Dat emmermeer geduren sal,
Din mensche, die so sere qual
Van groten sonden ende swaren,
Sent teenen stonden dede varen
T Aiwires, dar Lutgart, die fine,
Versochtt tin tiden plach te sine;
Want sal hem imen staen in staden
Of terre saken it geraden,
f.189v°. Dat sal Lutgart, die maget, wesen
Die men(e)gen hevet don genesen
Van groten sonden, die wel sere
Geverret was van onsen Here.
Ende alse hi tote Aiwires quam,
Lutgart, die vrowe, die vernam
Dat hise gerne soude spreken,
Es tin parlore wert gestreken;
Ende alse quam die maget rene
Daer si din mensche vant allene,
Hir mogdi horen wis si plach:
Si boet hem schire goeden dach
Ende din festeerde alse of hi hare
Te rechte willecome ware.
So was hi oc, dat seldi weten;
Want vrindelike es si geseten
Bi hem daer neder omme don
Met staden hem en cort sermon
Ende hem vermanen sire baten.
Daer hevet si in karitaten
Met corten warden hem mespriset
Die sonden ende wech gewiset
Al welken hi sal moten gaen,
Welt hi der sonden ave staen
Ende oc ter Gods genaden comen,
Die emmermeer sal sijn benomen
Dengenen die in hovetsonden
Na desen live werden vonden,
Gelikerwijs dat dese was.
Mar hoe hi sider dis genas,
f.190r°. Wel recht es dat ic u ontbinde
Na din dat ict gescreven vinde.
Nu hort marakle harde schone,

10 793 *l.* die.

10 848 *l.* mengen. — 10 879 *l.* mirakle.

Die Got, die coninc van den trone,
Der maget teeren lit geschin
Ende oc te groter vromen din
Die was geseten daer bi hare:
Eer Godes brut, Lutgart, die kare,
Ten inde quam van harre spraken,
Begonste lichten ende blaken
Omtrent die vrowe, aldaer si sat,
En schijn so groet, dat al die stat
Verclart daeraf began te sine
Gelijc van enen sonneschine.
Oc wart die Godes brut, Lutgart,
Van desen lichte so verclart,
Dat nit ne conde wel beschowen
Dat clare ansichte van der vrowen
Die mensche, die da(e)r sat beneven.
Oc hadde hi enen crijt gegeven
Van vreesen, so was hi verssaget,
En hadt gedaen die fine maget,
Die hem vertroestte sinen moet.
Mar eer hi van der stede opstoet
Ende eer vergangen was die schijn,
Wart hem berurt dat herte sijn
So crachtechlike ende utermaten,
Dat hi ne wiste hem hoe gelaten;
Want een herowenesse groet
Gaf hem ter herten selken stoet
f.190v°. Bi Godes wille tirst dat hi
Die maget, dire hi sat so bi,
Sach mettin schine also verclart,
Dat hi die sonden nit gespart
En heft te vloekene an din tide;
Mar rivelike al sonder mide
Began hi suchten ende karmen
So dats der vrowen oc ontfarmen
Begonste; want si wel vernam
Dat het van groten rowe quam,
Die hem tin stonden ane wis.
So lange was geplogen dis
Aldaer hi bi der vrowen sat
Ende op die namelike stat
Daer hi began din rowe doegen,
Dat hem oc sprongen uten ogen
Wel groet die betterlike trane,
Daer hi begonste met te dwane
Die sile itoe van din mesdaden
Daer si noch sere af was verladen.
Mar eer dat scheeden was gedaen,
Heft hi din goeden hope ontfaen
Van beternessen, die tevoren
In hem algader was verloren.
Dat heft hi sent wel cont gemakt;
Want sider dat hi was gerakt
T Aiwires, daerne dede varen
Got, dine wilde noch gesparen,
So hevet hi van haren sonden
Die sile ontcommert ende ontbonden,
f.191r°. Want hi te biechten es gegaen;
Aldaer so hevet hi ontfaen
Die penitencie ende in vromen
Heft hi oc sent so toegenomen,
Dat hi an sijn gerakde leven
Wel goet exempel heft gegeven
Hen allen diene sagen sent
Ende daer hi mede was bekent.
Dos wart die goede mensche ontladen
Van sonden ende oc van mesdaden,
Daer hi tevoren lange met
Al sonder redene ende wet
Gebesegt hadde sinen tijt.
Mar dat hire ave was gevrijt,
Dis plach hi danken ende loven
Den hogsten coninc van daerboven;
So heft hi oc met goeder trowen
Gedaen Lutgarden, der ijonfrowen,
Die hem materie gaf warbi
Hi wart ontcommert ende vri
Van lachtere ende van meswenden,
Ende oc van swaren hovetsenden
Daer hi masschin ware in bedorven
En hadde hem gracie nit verworven,
Daer sine dede met bekiren,
Lutgart, die maget goedertiren.

XXXII. *Van din dat hare onse Vrowe oppenbarde ende dankde hare.*

f.191v°. Noch hoert, gi vrowen ende heeren,
En ander dat ic u sal leeren,
Wildijt onthouden, dat te vromen
U sal ende oc te staden comen;
Want het es schone ende oppenbar
Ende oc en es het nit so swar
Te doene, menne moge in schine
Dis plegen sonder grote pine.
Op enen nacht gevil(t) also
Dat blide, in hogen ende vro
Mettin convente was gestaen
Lutgart te koere, ende also saen
Alse in die kerke was begonnen
Te Deum [1]), din die jonge nonnen
Met hogen stemmen ende clar

Opschrift: *hs.* en.

1) De bekende eerste woorden van den „Hymnus sanctorum Ambrosii et Augustini"; „Te Deum laudamus, te Dominum confitemur, te aeternum Patrem omnis terra veneratur . . . .; te per orbem terrarum sancta confitetur ecclesia, Patrem immensae Majestatis, venerandum tuum verum et unicum Filium, sanctum quoque Paraclitum Spiritum. Tu Rex gloriae, Christe. Tu Patris sempiternus es Filius. Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti Virginis uterum *enz.*"

Te stride songen alle daer
Ende op en vers dat staet darbinnen,
Dat van der hogster koninginnen
Mariën sprect in derre wijs:
Non horruisti virginis,
Die sanc gevil, Lutgart, die goede,
Die oc met harde bliden moede
Dis singens plach aldaer si stont,
Ende haren werdeliken mont
Tin verse ondede, al dar si ut
Der suter melodiën lut
Te Gode sendde al sonder mide,
Aldaer ontfinc tin selven tide
f.192r°. Van Gode weder een prosent,
Dis si ende ander menech sent
Genoet, ende achter erterike
Genitt noch menech dagelike.
Want eer dat versekijn volquam
Tote *uterum*, daert inde nam,
Die coninc van den hogen trone
Hi gaf te sonderlingen lone
Der maget edel ende goet
Dat si dat versekijn verstoet,
Die dar tevoren noit eer
En plach studeren min no meer
Op dat bedit van din latine.
Idoch van desen versekine,
Dat van der maget utvercoren,
Daer Got af wilde sijn geboren
Om ons te loecene uten bande
Daer ons, kaitiven, die viande
Ter hellen wert met wilen traken,
Gedichtet es met suter spraken,
Was hare ontploken dat bedit.
  Mar watter sent es na geschit
Salic u seggen, hort na mi:
Die maget edel ende vri,
Die sonder waen was seker das
Dat in dat vers gelovet was
Die vrië moeder ende maget
Die boven seraphine draget
Naest Gode crone in hemelrike,
Op hare knin omodelike
f.192v°. Dat si ter erden neder sanc,
Ende aldos seide: „Vollen danc
So motti hebben, maget rene,
Die moeder ende magt allene
Sijt boven werken van naturen,
Ende alle Godes creaturen
Hermaket hebt met uwer dracht,
Dat van Adames tide ontfacht
Tote u hen allen die tevoren
Ter werelt worden ie geboren!
Want dingle van din paradise
Si loven u met groten prise
Bidis gi hebt se vro gemakt
An har getal, dat was gelakt;
Want gi sijt, vrowe, die die stade,
Daer Lucifer ende sijn geswade [1])
Ter hellen wert af sijn gevallen,
Selt weder vullen met ons allen
Die sijn in Godes brif gesereven.
Dis mote wi oc alle geven
Met rechte u eweliken prijs;
Want dat dat Godes paradijs
Ons, menschen, es onploken nu,
Gods utvercorne, dats bi u;
Bi uwer helpen, maget vri
Ende utvercoren, so si wi
Verloesset van der hellen pine.
Bidis so es het wale in schine
Dat u met allen rechte loven
Die heilege ingle ginder boven
f.193r°. Ende oc wi, menschen, sekerlike
Hir neder in dit erterike;
Want gi din Godes sone ontfinget
Die ons, kaitiven, heft verdinget
Iegen den eweliken vader.
Dos si wi comen allegader
Bi u te so(e)nen, maget fijn;
Gebenedijt so motti sijn!"
  Aldos so heft met goeder trowen
Lutgart gelovet onser vrowen
Aldaer si lach in knigebede.
Mar wetti wat die vrowe dede,
Die coninginge van den trone
Die boven dingle spannen crone
In hemelrike? Eer ver Lutgart
Ten inde brachte dese wart,
So quam die coninginne vrie,
Die sterre van der zee, Marie,
Die Goedes moeder, onse troest,
Die alle kerstene heft verloest
Van swaren commere, ende lise
Brachte van hogen paradise
Wel clar en licht, dat scheen van hare
Gelijc dat al die kerke ware
Verlichtet binnen van der sonnen;
Mar dis en sagen nit die nonnen,
Noch wiene brachte en wiste engheene
Der vrowen dan Lutgart alleene.
Si sach se comen ende staen,
Tirst dat dat knilen was gedaen,
f.193v°. Dwers over iegen daer si stoet.

1) d. i. *troep, bende,* een tot heden onbekend woord. Vgl. mnd. *swade* en hd. *geschwader,* d. i. *afdeeling, schaar,* van ruiters. Het laatste woord kan onder den invloed gestaan hebben van rom. woorden (vgl. hd. *schwadron,* fra. *escadron,* it. *squadrone*), maar van mnd. *swade* is dit niet aan te nemen. Eerder is te denken aan eene afleiding van den stam van eng. *swath,* band, en *to swathe,* omwikkelen, samenbinden: ook *bent* en *bende,* fra. *bande,* komen van den stam van *binden.*

11 063 *l.* coninginne. — 11 064 *l.* spannet.

Owi! hoe wart Lutgarden moet
Verhoegt, doe si begonste schowen
Dat edele anschijn van der vrowen!
Wel seggic u dat si so sere
Vervroijet wart, dat si nemmere
Gesingen noch gedon ne conde
Die noten vligen uten monde,
Mar sweech al stille ende op die schone,
Die daer quam varende utin trone,
Genendelike hare ogen sloch.
Mar die wel sutelike loech
Te hare wert, dat was die maget,
Die prijs vor alle vrowen draget,
Die vrië, die gebenedijde.
Si sprac aldos: „Nu weset blide,
Lutgart," aldaer si was gestaen,
„Want uwen danc hebbic ontfaen
Din gi mi hir nu teeren daedt.
Dat loven hebdi wel bestaedt
Daer gi mi mede lovet nu
Doe gi dat versekijn, dat *tu*
Ad liberandum es begonnen,
So hoge songet mettin nonnen
Mi teeren, ende vilt al mede
Dor minen wille in knigebede,
Ende oc verhoeget minen prijs
Doe gi dat sute *virginis*
Vertrokket datter binnen steet
Gescreven; want ic u dis weet
f.194r°. Wel groten danc, dis sit gewes.
Want over een so wel mi es
Dat sute versekijn gemikke,
Dat elc die dat sal lesen dikke
Te minen love, sonder waen
Dis sal wel groten danc ontfaen
Van minen kinde ende oc van mi.
Dat willic dat u cundech si,
Ende oc so verre brenget voert
Dit bispel, dat het si gehoert
Onder die vrowen algemeene
Bede onder grote ende onder cleene.
Dit doet, Lutgart, al sonder mide;
So seldi, want in allen tide
Hebbic u vonden willech gnoch
Te doene algader mijn gevoch
Getrowelike al sonder wanc;
Dis wetic u so groten danc
Dat ict u sal din sone mijn
Tirst dat die termt sal leden sijn
Van uwen levene, ewelike
Vergelden don in hemelrike.
Nu blijft gesont ende ic sal varen."
Doe dese wart gesproken waren,
So voer enweeh al sonder beiden
Die schijn met groter hastechheiden
Mettire maget utvercoren.

11 091 *l.* sloeh. — 11 111 *l.* sijt.

Dos heft dat vision verloren
Lutgart, die goede, aldaer si stoet
Doch wart verblischet [1]) so die moet
f.194v°. Der vrowen van din visione,
Dat si van irst began te doene
Met blider herten een gebet
Daer si van irsten dankde met
Der Goedes moeder, onser vrowen,
Van harre moederliker trowen,
Die si daer makede oppenbaer
In din dat si was comen daer
Om hare wisen ende leeren
Dat alle, die se plegen eeren,
Gheert selen sijn van haren kinde
Ende oc van hare al sonder inde.
Nu merket ende wel verstaet
Al din proces, dat es min raet,
Van desen warden, ghi die nu
Dit bispel hoert vertrekken u.
Hebdi onthouden din proces,
Die mate gnoch tonthoudene es,
Van derre spraken, lieve kinder,
So radic u, meerre ende minder,
Met goeder trowen alse en man
Die uwer baten u wel an,
Dat gi der hogster coning(h)innen
Met ere sonderlinger minnen
U pijnt te wesene onderdaen.
Want die te haren wille staen
Met vriër herten blidelike,
Of sijn si arm, of sijn si rike;
Die gerne singen ochte lesen
Dat hare plegt ename wesen,
f.195r°. Ochte anders volgen haren wille,
Si oppenbarlic ochte stille
In welker wise dat het si,
Si sal se, wel geloevets mi,
Op haren ijonsten dach verdingen
Ende oc te goeden inde bringen.

XXXIII. *Van din dat hare onse Here leerde hoe hare hars evenkerstens ontfarmen soude.*

Sent dat ic u volseggen moet
Die vite van der vrowen goet,
So salic u noch seggen een
Exempel, dat mi so gereen
Ter herten doe ict irsten las,
Dat ikker af verhoget was,

1) Een vooral in het Limburgsche Leven van Jezus voorkomend woord, met de bet. *verblijden*; ook *Boetps.* 32, 8; *Lofz. v. Maria* 2. Vgl. ook *Gloss. Bern.* 84 „verblisgen, resultare (*opspringen*?)". Vgl. eng. *bliss*; oeng. ww. *blissien, blissen*, ags. *blissian*, zich verheugen.

11 154 *l.* mijn (?). — 11 175 *l.* ijoncsten

Want het mi dochte wesen schone.
Nu swiget dan, dat u Got lone,
Ende weder maket een gestille,
Ende hoert dat ic u seggen wille:
Het es geschit op enen dach
Dat quam Lutgart, aldaer si sach
T Aiwires dor den closter gaen
En wivekijn sere ongedaen,
Out ende cranc, arm ende nakt,
Ende oc van binnen so verspakt [1])
Dat si den doeden wel gelecc;
Want si was mager ende bleec,
Ende al verrumpen was hare hut;
f.195v°. Daertoe so was gellegen ut
In hondert staden harentare
Die drope, alse of si pakers [2]) ware,
Daer si af dogde grote pine.
Hare cleder waren uut chelkine [3])
Gebutt beide achter ende vo(e)re;
Nochtan so stonter selke schoere
Al ongebutt, die was so groet,
Dat mense toten live al bloet
Dorsach. Dos quam aldaer gecropen
Dat wivekijn in goeder hopen
Dat men hare iwent geven soude
Of ghelt, of broet, of dat men woude,
Want alles goedes hare gebrac.
Al gaende rip si ende sprac:
„*Por Deu, merchi*" ende andre wart
Die daertoe horden. Mar Lutgart,
Die maget edel ende fijn,
Doe si sach gaen dat wivekijn
So kri(e)pende alse conen wel
Die arme liede, die nit el
En hebben daer si met bedragen
Har leven dan dat si beijagen
Met haren biddene, enen rowe
Ontfinc die welgerakde vrowe
Van din dat si din evenkersten
Sach wesen in so groter bersten,
So groet ende ene ontfarmenesse,
Hadsi geweset ochte abdisse
Of priorinne, al sonder waen
f.196r°. Si hadt den wive don verstaen
Met ere melder karitaten;
Want eer si hadde also gelaten
Dat arme wijf van denen scheeden,
Si hadse schoijen ende cleeden
Gedaen dis dages ende ontbiten,
Aldos hare emmer soude quiten
Iegen din evenkersten. Mar
Het was also geschepen daer,
Dat sijs en hadde engheene macht,
Lutgart; want si negheen ambacht
En droech tin tiden, daer it an
Was te vervane [1]). Mar nochtan
So gaf si dat si gheven mochte;
Want si int herte binnen sochte
Daer si den wive mede gout:
Dat was compassie menechfout.
Die gaf si hare al sonder mide
So groet, dat si tin selven tide
Met droever herten seide: „Owach,
Got, die u wel vertrosten mach
Ende alle menschen, vrowe goet,
Motu vertrosten uwen moet
Ende oc verlichten uwe pine!"
Dit sprac die vrowe al stillekine
So dat dat wart nit ut en quam.
Mettin den kir si lise nam
Ende es ter kerken wert gegaen;
Want si ne conde nit gestaen
Aldaer si sach met conden oghen
f.196v°. So groet verdrit din wive doegen;
Dos ginc si wech bedroevet sere.
Mar Ihesus, die genedege Here,
Die hare was altoes getrowe,
Doe hi vernam dat si van rowe
Verladen was ende om wat saken,
Met ere wel gedichter spraken
Heft hi getrostet haren moet;
Want daer sine utvercorne goet
Ter selver stat, daer si te doene
Plach alle dage hare orisone,
Gevallen lach op hare knin
Bedroevet harde gnoch van din
Dat si dire armer creaturen
So sere werden sach te suren
Har leven, ende si ne conste
Gedon gelijc dat si hare onste
Der karitaten nit an hare,
So horde lude ende oppenbare
Van boven utin paradise
Toespreken hare in menschen wise
Die maget ere stemmen lut

1) d. i. *uitgedroogd*, *uitgeteerd*. Eig. gezegd van den grond, *ZVl. Bijdr.* 5, 322, 267; *Rincl.* 352; bij uitbr. ook van den mensch, *Teest.* 2157, juist in denzelfden zin als hier, en met *verdroocht* verbonden.

11 196 *l.* geslegen.

2) d. i. *melaatsch*. Zoo ook *Sp.* I^7, 65, 227; I^7, 69, 24; *Hs. Serr.* 14, 42 („dese olie es goet jegen laserse of pakers of scuerfde"; ald. ook *pakersch*). De oorsprong is niet bekend.

3) De woorden *uut chelkine* zijn niet duidelijk: de bedoeling is wel: „hare kleeren waren met oude lappen versteld". Het Lat. heeft slechts: Pauperculam quamdam indigentem valde conspiciens, ad benefaciendum ei miro compassionis spiritu monebatur, et mox in spiritu dixit illi Dominus......

11 232 *l.* Aldos se (?).

1) d. i. *beschermen*, *beschutten*, *ondersteunen*. Zie o. a. *Sev. Vroeden* 406 en Lexer op *vervâhen*. Vgl. *vervanc*, vs. 8426 en 11534, d. i. *steun*.

Die aldos seide: „Mine drut,
Mine utvercorne, latet staen
U droeven! Wel hebdi gedaen
Dat gi te doene schuldech wart;
Wel hebdi, kare mijn, Lutgart,
Vergouden heden uwe schout
Al sonder selver ende gout
Die gi din armen wivekine
f.197r°. Wart schuldech! Want in grote pine
Litti dor haren wille wesen
U herte binnen. Mar van desen,
Al es het comen wel te staden,
So willic dat gi sijt ontladen
Voertane, ende emmer weset vro
Dat het geschepen es also
Dat u dat gheven es benomen.
Sijt vro dat het u es so comen
Dat gi u selven wetet bloet
Tontladene anders menschen noet
Van selken ghichten ende mieden
Daer u ende andren closterlieden
Die closterlike willen leven
Al dat gebruc af es ontgeven.
Warumme laetti dan, Lutgart,
U herte wesen dos verswart?
En wetti nit dat ic allene
Uwe porcie ben ende el negheene?
Ic ben uwe portie ende u schat
Geliker wijs dat gi mi dat
Vermonden pleget alse ghi
Dos in din salme segget mi:
Portio mea, Domine [1]),
Dat es, Lutgart, no min no mee
En moetti suken buten desen.
Mettesen goede laett u wesen
Gepaijt ende wel vergouden,
Wildi dat portion behouden
Mar sidermeer dat ic u dan
f.197v°. Mi selven gheve ende ic u an
Dat gi mijns weset in gebruke,
Ende ic u din tresoer ontpluke
Van allen graciliken goede,
Wildi verlichten dat ermoede
Dis wivekijns, so doet, Lutgart,
Dat ic u rade, al ongespart;
Ic sal u wisen hoe gi selt
Din wive g(h)elden sonder g(h)elt
Gerechte schout van karitaten:
Gi selt se sonderlinge laten
Deelechtech wesen an dat goet
Dat gi met vriën wille doet,
Dats an u lesen ende u singen
Ende oc an andre ufeningen
Van karitateliken daden
Die menegen dikke staen in staden.

1) *Ps.* 142, 5.

Oc seldi bidden over hare;
Dos sal si werden saen geware
Dat hare wel vergouden si;
Want hare ende elken, dis gi mi
Vermaent, Lutgart, in uwen beden,
Salic ontfangen te geneden."
Doe dese wart ten inde brachte
Die stemme, dire wel gedachte
Dat was die Gods gebenedijde,
Lutgart; al hadde si onblide
Geweset, nu al sonder waen
Sal si dis droevens ave staen;
Want Got, die conine van den trone,
f.198r°. Hi heft se minlic ende schone
Met sinen warden brachtt daeraf.
Daeromme si hem weder gaf
Wel groten lof ter selver stede
Eer si den kir van daenen dede;
Ende alse dos met goeden staden
Der eeweliker Gods genaden
Gedanket hadde ende int gevoech
Gebeden hadde oc lange gnoch
Over dat arme wivekijn
Na Godes raet die maget fijn,
So stont si op ende altehant
Es si gegaen aldaer si vant
Sibiliën, die wel gerakde,
Daer ic u eer af kundech makde
En schone exempel dis u somen
Noch wel gedinkt; ende alse comen
Die maget was daer si der stonden
Van sprekene hadde koever vonden,
So sloch si ut [1]), ende altemale
Die selve namelike tale
Der vrowen seide al sonder sparen
Ende al die wart, die hare waren
Geseget op din selven dach
Daer si in knigebede lach.
Ende alse toten inde al ut
Die welgerakde Godes brut,
Lutgart, die redene hadde brachtt,
Sybilie schire wart bedachtt,
Die int gevoch gelettert was
f.198v°. Ende al verstont wat so si las
In didsche, in walsche ende in latine,
Dat si van desen versekine,
Dat Got der maget utverkoren
Geloefde selve daer tevoren,
Besuken soude al dat bedit
Op aventure of si dis it
Daer mochte vinden dat Lutgarden
Got selve ontbant met suten warden.

1) d. i. *beginnen*, als mhd. *ûzslân*. Eig. gezegd van ruiters, die op weg gaan., ndl. met een ander beeld *van wal steken*; vgl. *uteslaen* ook 11733, 11859, 12065, 12759, en *aenslaen*, vs. 11556.

Ende alse dat hadde onderstaen
Sybilie, lise es si gegaen
In die librarie, daer si vant
Geloesde boeke, ende altehant
Ginc si besuken dat latijn
Op dat genoemde versekijn
Dat *portio mea* beginnet.
Nu hort na mi, die Gode minnet,
Ghi closterliede, ghi die sijt
Int herte binnen wel gevrijt
Van allen din dat toebehoert
Der werelt, merket ende hoert,
Ic sal u seggen dat u sal
Wel greijen: eer Sybilie al
Hadde overlesen dat si sochte,
So vant si dat nit bat ne mochte
Noch properliker sijn verclart
Van desen versekine elc wart
Noch met gescrefte, noch met monden,
Dant Got Lutgarden hadde ontbonden.

XXXIV. *Van din dat si enen elijt van Godes halven troestte te varne dar hi abt gekoren was.*

Van enen clostre haddic tale
f.199r°. Dis noch gedinkt u somen wale,
Die Haffelghem genamet es.
Wel mogdi mi geloeven des
Dat ikker af sal seggen waer.
Het es en closter wide maer
Ende een godshus van hogen prise
Dat men in alre slachte wise
Met rechte loft in allen landen.
En wildt oc uwer nimen andren
Noch dis verwassen laten hem,
So soudic prisen Haffelghem
Vor alle clostre die ic kinne;
Want mi dis dunkt in minen sinne
Dat nie ne wart gestichtt abdië
Daer men so schone ghasterië
Of houden wilde, of houden conste,
Noch daer men met so groter onste
Gemeenlic alle ghaste ontfinc.
Noch seggic u en ander dinc:
Dat men aldaer wel menech goet
Din armen alle dage doet,
Dats oppenbare wale in schijn;
Want wie of wanen dat si sijn,
f.199v°. Met lichten mogen si gewinnen
Die karitate van daerbinnen
Die al der werelt es gemeene;
Want sijn si groet of sijn si clene,
Of sijn si wijf, of sijn si man
Daer ghichte es wel bestadet an,
Of sijn si ijone, of sijn si out,
Der melder karitaten schont
Werdt hen vergouden sonder sparen.
Dos werdet menech moederbaren
Verlichtet daer van sire noet,
Dat ere es ende vrome groet.
Ware imen oc die wilde kinnen
Die contenanche van daerbinnen,
Hi quame aldaer ende sage omtrent
Wis men dar plit in dat convent,
Hi merkede hoe men houdt aldaer
Die ordne, iegen dat se elwaer
Gehouden es in swarte abdijen;
Ic wane hi wel dis soude lijen,
Opdat hi sage al din proces
Hoe daer die dinc geschepen es,
Dat dese closter, daer ic u
Dit bispel af begonste nu,
Alse oc orcondet die nimare,
Van allen clostren spigel ware.
So es hi oc, dats wale in schine
An menege ordenlike pine
Die men daer houdet vele bat
Dant elre doet in somer stat,
f.200r°. Daer allen tijt van hogen sange,
Van lesene ende van bedwange
En es so groet die koever nit.
Oc es het menechwerf geschit
Dat omme leeren goede seden
Sijn comen daer van andren steden
Persone, beide ijonge ende oude,
Warbi dat menech in behoude
Es dikke bleven van sire eeren
Dergerre, die daer quamen leeren
Den wech van ordenliken daden,
Die hem wel stonden sent in staden.
Oc es geschit te mengen stonden,
Alse icker af hebbe ondervonden,
Dat van din heren, die dar waren
Begeven, selke sijn gevaren
Berekken clostre ende abdijen
Elwar, daer si ter prelaciën
Verkoren worden omme dat
Dat si geraket waren bat
In alre dogdeliker wise,
Ende oc verheven meer in prise
Dan enege el van andren staden.
Oc hebben bi der Gods genaden
Die heren, dire ic doe gewach,
So waer so mense varen sach,
Beijaget beide lof ende eere.
Oc namen toe bi hen so sere
Die clostersteden, daer si quamen,
Dat sijs hen nit ne dorsten schamen;

11 388 *l.* Gegloesde boeke: Bij Cantimpré: Quae, scrutatis glossis super illum locum, invenit lucidissime secundum glossam eidem Dominum respondisse.

11 414 *l.* anden.

f.200v°. Want si van wereliken goede
Aldaer si vonden dat ermoede,
Ende oc van ordenliken seden,
Daer sise vonden tegeleden [1]),
Die wel versagen sonder mide.
Aldos geschide oc teenen tide
In corten dagen hir tevoren
Dat een der heren wart gekoren
In enen closter abt te sine,
Daer beide commer ende pine
Hem stont te dogene, alse hem dochte,
Eer hi gereformeren mochte
Ende al voldon dat daer gebrac,
Daer beide leet ende ongemac
Hem stont te dragen eer hi soude
Din closter (die doe was van schoude
Sere ondercomen utermaten
Bi cranker waren van prelaten,
Die ambacht hadden daer gedregen
Ende selker overdaet geplegen,
Warbi van eren ende vromen
Die closter sere hadde afgenomen
Van allen vromeliken dingen),
In die tenure weder bringen.
Dis was die here in groten vare,
Want hi des hoerde die nimare
Van dire abdiën, daer hi doe
Van niwes was gekosen toe,
Dat so die closter was beschaven
Van eren beide ende oc van haven
f 201r°. Ende allen vromeliken goede,
Dat beide commer ende ermoede,
Ende ongemac met cleenre baten
Hem bleven was van din vorsaten.
Dis wart die goede man te rade
Dat hi die rive Gods genade
Besuken wilde, eer hi van desen
Geloffast [2]) soude willen wesen.
Nu hort hoe hi des sal beginnen:
Die goede man hadde hem don kinnen
Der maget fijn ende utverkoren,
Lutgarden, wilen daer tevoren.
Dat sal hem nu in staden staen
Indin dat sine wille ontfaen
In haren beden, daer si af
Wel groet vervane [3]) hen allen gaf
Die se besochten. Nu hort dan
Wis plach die welgerakde man:
Doe hi verhorde an die nimare
Dat hi aldos gekosen ware
Te werdene abt in vremden lande,
Daer hi die seden nit ne kande
Dergerre daer hem stont gebot
Te dragene over, wilde Got
Dat hijs met eeren mochte plegen,
So sat hi op ende es gekregen
T Aiwires wert al stillekine,
Daer Godes brut, Lutgart, die fine,
Tin tiden dikke was versochtt.
Daer voer hi; want hem heft gedochtt
f.201v°. Al oppenbare in sinen wane
Dat pijnlic ware hem tonderstane
Dat ambacht sonder haren raet,
Want si was al sijn toeverlaet.
Ende alle quam die goede man,
Die niwe elijt, daer hi gewan
Der vrowen koever, altehant
So sloch hi an ende hare ontbant
Sine aventure al ut ende ut.
Daerna bat hi der Godes brut,
Lutgarden, vele omodelike
Dor Gode van den hemelrike
Dat sire hem toe geraden wilde
Ende harre beden wesen milde,
Op dat die dine also volquame
So dat hi mochte al sonder blame
Te eeren Gods in sinen dagen
Dambacht van sire abdijen dragen.
Tirst datter magt gebenedijt
Die goede man, die niwe elijt,
Hadde over hem also gebeden
Met schonen worden wel besneden,
Gaf hem antwerde al sonder beide
Die maget weder ende seide:
„Mijn sute vrint, sent dat u dan
Got selve wel der eeren an
Dat hi bi u welt restoreren
Din closter ende reformeren
Die ordne, ende u sonderlinge
Daertoe verkiset dat die dinge
f 202r°. Gebetert werden daer bi u
Die sijn al ongebetert nu,
Wel seggic u, so es mijn raet,
Dat gi met trowen onderstaet
Te dragene al dat Got gebidt,
Ende u der pinen so geniedt
Die u te dragene es versehenen
Aldaer gi vart, dat al denghenen
Die tuwer scholen selen gaen
Die doere al wide si ontdaen
Van alre goeder toechgenessen [1]),
So dat niman ne moge messen
An u van helpen noch van rade;
Mar allewege maket stade

1) d. i. *achteruitgegaan, afgenomen*, eig. *versleten*. Het woord zal wel staan voor *tegleden*, daar een ww. *tegeliden* niet goed denkbaar is.

2) Een aardig, tot heden onbekend, woord met de bet. *door eene belofte of gelofte verbonden*.

3) Zie bij vs. 11 238.

11 553 *l.* alse. — 11 565 *l.* Ter (?).

1) d. i. *terechtwijzing, onderrichting*. Tot heden is het woord alleen gevonden in het Gloss. Bernense: „*tognisse, manifestatio*."

Te toegene elken, diet begert,
Den rechten wech te Gode wert.
Ware imen oc die nin onthilde
Dat gi hem leeret, noch en wilde
U onderdanech wesen nit,
Daertoe ne sparet noch verdrit,
Noch ongemac, mar din tervart
Kastijet; want so wie so spart,
Alse u wel eondech es, die roede,
Gelijc dat Salomon, die vroede,
Ons leert, hets waer dat hi sijn kint
Verkorenlike nit ne mint.
Daeromme radic u met trowen
Dat gi u pijnt alomme schowen,
Eende elken na dat hem betamet
U conformeert; want die hem schamet,
f.202v°. En welt nit harde sijn beschouden;
Die krigel sijn ende hen verbouden,
Men moet se schelden ende dwingen,
Sal men se wel te pointe bringen.
Aldos so motti igewelken
U conformeren, ende selken
Met beden, selken oc met slagen
Don dordenlike seden dragen
Die closterlieden toebehoren.
Dos seldi dommen ende doren,
Dos seldi riesen ende vroeden,
Den quaden oc gelijc den goeden
Vergelden metter volre maten
Gerechte schout van karitaten.
Hebdi onthouden, kare mijn,
Die wart die u geseget sijn,
So werkt dar na; want over waer
So seggic u, al saelt u swar
In dat beghin te doene wesen,
Wildi gestadech sijn in desen
Ende des in ufeningen staen,
Gi selets groten lof ontfaen,
Ende oc van commere ende schaden
Seldi din closter schire ontladen.
Oc willic dat u condech si,
Want gi hi comet tote mi,
Al es het mate, om mijn gebet,
Dat ikker u sal helpen met
In allen tiden sonder wanc.
Nu vart; den riven Godes danc
f.203r°. Motti beijagen ende comen
Te lest ter eweliken vromen!" —
„Dat lonu Got, die melde vader,"
Sprac die elijt; „nu es algader
Vergaen die twivel die mi warr[1]);
Dat ic allene varen darr
In vremden lande om een ambacht
Te dragene over mine macht,
Dat doet die troest van uwen warden,
Want si van stukken, die mi swarden,
Vertrostet hebben minen moet.
Dis hebbet danc, ijonfrowe goet.
Mar ene bede biddic u:
Dats dat gi gact enwege nu
Daerin wert, eer ic u ontfare,
Gebenedijde Godes kare,
Ende over mi doet ene bede
Daer ic bevolen blive mede
Van uwenthalven ewelike
Den coninc van den hemelrike." —
„Ic lovet", sprac die maget rene.
Doe stont si op ende es allene
Ter kerken wert also gekregen;
Daer salsi ere beden plegen
Met vriër herten, die wel saen
Van Gode wesen sal ontfaen;
Want Got, die alles heft gewout,
Hi was Lutgarden ie so hout
Ende oc van allen din so milde
Dat si an hem verwerven wilde,
f.203v°. Dat hare en was onssegget nit
Dis si begerde. Mar, nu sijt,
Aldoseerwijs geschide nu,
Want over waer so seggic u
Na din dat ic gescreven vinde,
Dat eer die bede quam ten inde,
So gaf die coninc van den trone
Der maget een litteeken schone
Warbi si schire wart gewes
Dat Got, die vol genaden es,
Hare onste wel dis si hem bat.
Nu hort hoe si sent wiste dat:
Aldaer si lach op hare knin
Ende harre beden soude plin,
So quam gevlogen over dwers
Een sire boden, die en vers
Dat in din soutere es gescreven
Met hoger stemmen heft verheven
Ende aldos segede: *expectans*;
Darna so volgede altehans
Dat *expectavit Dominum*
Et intendit[2]). Nu hebdi sum
Gehort van desen versekine
Die wart; mar selk in din latine
Wart daer gewandelt, dats *michi*;

11 601 Glosse: Qui parcit verge, odit filium.
11 607 *l.* Ende.
11 615 Glosse: Apostolus: Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.
11 623 Glosse: Apostolus: Sapientibus et insapientibus debitor factus sum.
11 634 *l* gi hir.

1) d. i *war*, in de war maakte. Van het st. ww *werren*, *war*, *geworren*. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 139.
11 670 *l.* sit.
2) Ps. 40, 1: „Expectans expectavi Dominum et intendit mihi."

Daer over sprac die bode *ei*
Ende *exspectavit* metter *t*.
Mar om wat saken dese twee
Gewandelt waren, wildijt weten,
Ic segget u: Van din propheten
f.204r°. Der hogster een dat was David,
Die Godes vrint, hi dichtte dit;
Mar dis hi van hemselven sprac
Doe hi dat versekijn vertrac,
Daeromme es *michi* daer gebrievet,
Want igewelken dat gerievet
Aldaer hi van hemselven sprekt;
Mar dis dat vers nu was getrekt
Tin daer die maget over bat,
Daeromme was gewisselt dat
Omme *ei*; want also die tale
Gedregt, dat wetti some wale
Die u verstaet op dat latijn.
Mar wat bedide dat versekijn,
Wildi, salic u seggen voert:
Dat wel die bede was gehoert
Die doe Lutgart, die vrowe, dede,
Dat wasser onderscheeden mede;
Want aldos ludden dese wart
Tin here wert, die sine vart
En hadde noch nit al bereidt;
Al hopende hevet hi ontbeidt
Der Gods genaden ende si
Sal hem tin varne wesen bi;
Dit eist bedit van din latine.
Mar Godes brut, Lutgart, die fine,
Doe si dat vers, dat daer van Gode
Gesendet was met sine bode,
Vernomen hadde, al was dat sake
Dat hare onkondech was die sprake,
f.204v°. In dat parloer es si nochtan
Gekirt, daer si din goeden man
Gelaten hadde; ende also saen
Alse een salut daer was gedaen
In beiden siden, so sloch ut
Die welgerakde Godes brut
Ende een vertrek begonste dis,
Hoe groten troest hare ane wis
Doe si dat beden onderstont;
Oc heft si van din verse cont
Gemaket hem al din proces,
Gelijc dat u vertrokken es.
Daerna so bat hem oc in rade
Die vrowe goet dat hi wel dade
Ende onderstonde sijn ambacht
Met trowen, want die Godes cracht
En soude hem nemmermeer failliren.
Dos heft die maget goedertiren
Met suten warden al verdreven
Din twivel ende troest gegeven,

11 712 *l.* bedit (?).
11 719 *l.* bereidt. — 11 726 *l.* sinen.

Warbi dat hi te rade wart
Dat hi din hogen graet op tart
Van dire abdijen ende ontfinc
Die croche, dat hem sent verginc
Te groten eeren; want in vromen
Heft so dat godshus toegenomen
Bi sinen tide ende even lanc
Dat hi die heeren daer bedwanc,
Die hi te dwingene hadde ontfaen,
Dat metter Godes helpen saen
f.205r° Die closter buten ende binnen
Wart reformert in allen sinnen.

XXXV. *Van din dat hare ene heilege ijonfrowe oppenbarde ende seide haren name.*

En schone exempel ende en goet
Dat ic u noch vertrekken moet,
So vindic in der vrowen vite
Besereven, dat die Iacobite,
Bruder Damaes van Bellenghem [1])

Bellenghem, thans Bellinghen, is een Brabantsch dorpje, 7 k. W. van Halle, 23 Z. W. van Brussel gelegen. Ongeveer 8 k. N. O. van daar ligt St. Pieters-Leeuw, waar, volgens de gewone opgave, Cantimpré zou geboren zijn. Bellinghen behoorde tot het rechtsgebied der abdij van Affligem (A. Wauters: *Histoire des Environs de Bruxelles I*, *p.* 498).

Reeds vóór 1182 kwam te Bellinghen eene priorij van reguliere kanunniken der orde van St. Augustinus tot stand. In dit jaar werd zij door Roger, bisschop van Kamerijk (tot wiens bisdom de streek behoorde), onder het beheer der abdij van Cantimpré geplaatst (L. Everaert: *L'Abbaye de Cantimpré à Bellinghen. Annales du cercle archéologique d'Enghien* 1880, *I. pp.* 198—221).

Dat de hagiograaf Cantimpré in de priorij van Bellinghen, in de nabijheid zijner geboorteplaats het habijt der orde van St. Augustinus zou aangenomen hebben en eerst later naar de abdij van Cantimpré zelve zou heengetrokken zijn, schijnt ons heel natuurlijk. Het is dus niet onmogelijk dat onze dichter *Bellenghem* als synoniem van *Cantimpré* opvat en er 's mans eerste klooster mede bedoelt.

Andere gegevens echter laten ons vermoeden dat wij hier stellig Cantimpré's geslachtsnaam leeren kennen.

Immers tot de aanzienlijkste geslachten welke te St. Pieters-Leeuw woonden en er goederen bezaten, behoorde dat der *de Monte* of *du Mont*, die ook den naam *van Bellenghem* gevoerd hebben.

In 1234 schonk ridder *Jan du Mont* tien bunder (boniers) grond te Bogaerden, ten zuiden van

Daer tellet over waer van hem,
Want hi was selve dint geschide;
Mar donkerlike hi dis beghide [1]),
Alse ochtt van heme nit ne ware.
Nu hoerter na: Die predekare
Hi was gegaen op enen tijt,
Gelijc dat hi daer selve lijt
In sinen boeke, int walsche lant
In enen closter, daer hi vant
Beslegen werdelike allene
In enen diren marbelstene
Dat heilegdom van ere maget,
Dat langen tijt daer was verdaget
Ende oc so menech ijar gehouden,
Dat noch den ijongen, noch den ouden
En conste nit gedinken das
Dat het daerin beslegen was.
f.205v°. Iedoch men hadt gehouden daer
Van avre tavre menech ijaer
In werdechheiden harde groet.
Bi derre saken hi onsloet
Din steen, ende datter binnen lach
Met goeden staden hi besach.
Mar nit ne vant hi dar te neven
In walsch noch in latijn gescreven,
Daer hi dat heilechdom besochte,
Warbi dat hi bekinnen mochte
Hoe dat degene was genamet
Die in dat marbre lach bekramet [2]),

Bellinghen, aan de abdij van Cantimpré (L. Everaert: *L'Abbaye de C. etc. p.* 200).

In 1235 werd te Lennick, op geringen afstand N. W. van St. Pieters-Leeuw, een Cisterciënsernonnen klooster gesticht door toedoen van *G. van Bellengem of Bellinghen,* priores der Bernardijner (= Cisterciënser) nonnen te Dendermonde, en *haar vader, ridder Jan de Monte,* denzelfden dus, die 't vorige jaar zekere gronden aan de abdij van Cantimpré schonk (A. Wauters: *Histoire des Environs de Bruxelles, I, pp.* 93, 94, 108).

1) Cantimpré zegt inderdaad slechts: Quidam ordine Presbyter, ad Gallicas partes in Jotrensi monasterio Galliae veniens

In nota deelen de Bollandisten mede dat het hier het bisdom van Melde (Meaux) en het klooster van Jotrum geldt gesticht door Adon, broeder van den H. Ouanus (Audoënus), op den oever der Marne.

2) d. i. *besloten,* hetzelfde als vs. 11781 *beslegen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* op crammen, 2) en de uitdr. „het uytsicht *bekrammen*", d. i. *afsluiten* bij Huygens. Het woord, dat zeer zeldzaam is, en nit het Mnl. nog niet opgeteekend was, zal wel een beeld bevatten aan het dijkwezen ontleend. Of is *beeramen* van *becrammen* te onderscheiden en bet. het eigenlijk „door een *„crame"*, d. i. *zeildoek, tentzeil afsluiten*", en vervolgens *besluiten, insluiten*? Vgl. *Mnl. Wdb.* op crame, 1).

Noch wie si was, noch van wat lande.
Dis hadde beide rowe ende ande
Die goede man, die Iacobijn,
Die dis gewes begerde sijn;
Want hem en dochte nit gevoege
So wie dat heilegdom besloege
In marbre ochte in andren vate,
Dat hi dis namen daer vergate,
Warbi men soude mogen kinnen
Wat sante ware, of wat santinnen,
Dis heilegdom daer binnen lage.
Want daer men wel bescreven sage
Die namen van din Godes vrinden,
Ende welker eren si verdinden
In haren tide in erterike,
Daer plage men meer dagelike
Die tueffenne in der liede mont
Dan daer die name af ware ontkont,
f.206r°. Ende oc verheffen meer in love
In keisers ende in coningshove
Ende over al die werelt breet;
Want daer men dsnamen nit ne weet,
Te min versoeket men din sant.
Aldos so was oc onbekant
Die maget, dire ic doe gewach,
Dor al dat si beslegen lach
Int marber na den ouden sede.
Mar wetti wat die broeder dede,
Die dis was rowech ende onvro
Dat hi beslegen sach also
Die maget sonder haren name?
Hi pensde, wart dat hi noch quame
T Aiwires toter maget fijn,
Daer dikke plach berechtet sijn
Wel menech af na sijn gevoch
Van din dat hi int herte droch,
Dat hi Lutgarden, dinen soude
Berechten wel, opdat si woude
Dat onderstaen, soude emmer vragen
Wat namen hadde ijo gedragen
Die in din sarke lach beslegen;
Want gracie hadde si verkregen
Dat si volbrengen mochte wale
Van selken stukken altemale
Dat si begerde. Nu hort dan
Wis heft geplon die goede man:
Hi quam in corten dagen sider
Eer hi te lande kirde wider,
f.206v°. T Aiwires int parlor gestreken.
Dat hi Lutgarden wilde spreken
Van Saintteron, dat heft hi saen
Der fenestriren don verstaen [1]).

11812 *l.* onkont. — 11816 *l.* namen (?).
11831 *l.* dine.

1) Du Cange, Gloss.: Fenestrarius, seu fenestraria: cui fenestrae seu per fenestram res traducendi cura incumbit. Tourière. Statuta Con-

Ende alse comen was die vrowe,
Op minne ende op gerechte trowe
Hit sine sijn groet willecome:
„Got geve u deewelike vrome,”
Die broeder seide aldaer hi stoet;
„Ic ben hir comen, vrowe goet,
Om u te vragene ene dinc.”
Mettesen neder sitten ginc
Die bruder, ende oc es geseten
Bi hem Lutgart, die wilde weten
Wat hi begerde, of wat het ware
Dat hi besuken wilde an hare.
Mettesen sloch die bruder ut
Ende al vertrac der Godes brut
Hoe dat hi quam int waalsche lant
In enen closter daer hi vant
In enen schonen mabelsteen
En eors geleget, daer af scheen
Dat sonder sake en mochte nit
Bi ouden tiden sijnt geschit
Dat het daer lage also verwrachtt [1]);
Mar nit ne waren wel bedachtt
Die dat beslogen in din vate,
Al waest gedaen op karitate,
Dat si dis namen nit ne screven;
Want ongenoemt hi ware bleven
f.207r°. Bi roekeloser ufeningen.
Dis soudene gerne wederbringen
Die broeder in der liede mont,
So dat hi weder worde cont
Din ommesaten van den lande.”
  Aldos geelaget heft sine ande
Van derre dinc met droeven warden
Der vriër Godes brut Lutgarden
Die goede man, die Iacobijn.
Darna bat hi der maget fijn
Dat si besochte an onsen Here
Met beden dor der maget eere
Daer dit gedichte af es geschert,
(Want si wel eeren schene wert)
Dat hi vertogede oppenbare
Met welken name dat si ware
Genamet ende wis si plach
In haren dagen, daert gewach
Af was te niwte algader bleven
Bidin dats nit ne was gescreven.
  Doe dit vertrec al was gedaen,
So es die maget opgestaen
Die sine bede gerne ontfinc,
Ende es gegaen van derre dinc
Voldon dat hare was bevolen.
Dat allen menschen was verholen
Die ommegaen der werelt inden,
Dat sal Lutgart nu ondervinden
Nu hort, ic sal u wonder seggen:
  Tirst dat Lutgart begonste leggen
f.207v°. Die knin ter erden daer si soude
Te Gode bidden dat hi woude
(Want alle dinc hem kundech waren)
Dergerre name hare oppenbaren,
Ende oc vertoegen har geslachte
Daer die nimare hare ave brachte
Die broeder diet begerde weten,
(Want dat dis namen was vergeten
Ende overal daer men besloege
En heilegdom, groet ongevoege
Hem dochte wesen ende ommate
Dat men dis namen dar vergate),
So quam van boven uten trone
Vor alle creaturen schone
Die si ter werelt ie gesach,
Verlichtet clarre dan die dach,
En magedijn van hogen prise,
Daer wel betoegede af die wise
Dat het van Godes halven daer
Gesendet ware, want so claer
En sach si noit creature
Die van menscheiden droch figure;
Ende alse quam die schone maget,
Die ijogdelik ende ongedaget
Lutgarden dochte aldaer si lach,
Ende die van verren comen sach
So na der vrowen, dat si mochte
Hare oppenbaren wat si sochte
Hir neder in dit erterike,
So sprac si wel gestadelike
f 208r°. In derre wijs der vrowen toe
Ende seide: „Wat ic hir nu doe,
Wildi, Lutgart, dat seggic u.
Dat ic hir neder come nu,
Dat hebdi, maget wel gedegen,
Met uwer beden nu vereregen.
Ic ben degene, ver Lutgart,
Daer gi berechtt af gerne wart
Hoe ic genamet wilen was.
Daer u die broeder Dant Thomas

cilii Trevir, Ann. 1217, apud Marten tom. 7, Ampliss. Coll col. 112: In quolibet monasterio ordinetur monialis Deum timens, discreta, pudicitiae et religionis amatrix, quam fenestrariam vocant, quae diligenter custodiat fenestram, quam sonante completorio firmiter seret.

T.Godefroy heeft *fenestrière* in deze beteekenis niet.

Deze soort van portierster heet dus in 't Fransch *tourière*. De mnl. benaming is waarschijnlijk geweest rolverwaerster. Vgl. *hs. Openb. Joh.*, alwaar in een aflaatbrief ook deze zinsnede voorkomt: „soowie (*de zuster die*) *die rolle verwaert* wt ghehoorsamheit van elker bootscap” (*krijgt* 40 *dagen aflaat*).

1) d. i. *ingesloten, weggeborgen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* op bewerken, 3), en *Renout* (uitg. Pfaff) 788: „zwyschen muren *verwarcht*” Vgl. ook vs. 12040. Van eene kluizenaarster wordt het woord gebruikt vs. 12935. 11 863 *l.* marbelsteen.

11 866 *l.* sijn. — 11 874 *l.* souden (?).

So groet die ande af heft geelaget,
Dat ben ic, welgerakde maget.
Wildi oc weten minen name
Ende hoe ic leefde sonder blame
In minen dagen wilen ere,
So es wel recht dat ict u lere.
Nu hort na mi dan, maget fijn:
Osanna was die name mijn;
In Schollant so was ic geboren
Wel lange wilen hir tevoren.
Dis conings dochter van den rike
Was ic, die hilt geweldelike
Sijn lant, ende oc der coninginnen.
Mar also saen alse ic bekinnen
Mochte in mi selven dat gedwas
Al derre werelt eere was
Ende oc dat men dat hogste goet
Met arebeide copen moet,
Diet hebben sal na desen live
So dat het eewelike blive,
f.208v°. So lietic vader ende moeder,
So litic suster ende broeder,
Mage ende vrint, ende al dat mi
Verschenen was verre ende bi,
Borghe ende lant, have ende schat.
Ende alsic hadde algader dat
Gelaten sonder imens raet,
Want Got hi was mijn toeverlaet
Die mi doe makde licht die pine,
So streek ic wech al stillekine
Beide over zee ende over mere.
Aldoseerwijs so quamic here
Gewandelt in dit walsche lant,
Ter selver steden daer mi vant
Die goede man, die predekare.
Daer dochte mi dat nutte ware
Dat ikker bleve; so dedic.
Ic bleef er sider een goet stic
Mettin geburen van den lande
Daer men mi sider wel bekande.
Daer ufendic dach ende nacht
Din Godes dinst na mine macht
In langen wakene ende in pinen,
In vastene ende in disciplinen,
In beden ende in andren dingen,
Die mi die Godes cracht volbringen
So dede aldaer ter selver stont,
Dat ikker wart al namekont.
So lange blevic sider daer
In derre wijs, dat menech ijar
f.209r°. Leet over ende menech dach
Daer men mi dikke binnen plach
Te visiterne, want omtrent
Was ic tin tiden wel bekent.
Mar doe genaket was die stonde
Die ic beschiwen nit ne conde,
Dat mi die doet dat lijf benam,
Got, din mijn leven wel bequam,
Hi brachte mi te schoenre doet,
Want hi met eeren vurde groet
Die sile in sinen paradise.
Nu hort, Lutgart: In derre wise
So levedic in dat ellinde
Ende aldos brachtic toten inde
Mijn leven hir in ertrike.
Idoch salic verwendelike
Met allen santen ghinder boven
Ende ewelike oc Gode loven.
Mar doe ic van der werelt schit
Ende ic dat arme leven lit,
Al waest ten besten mi vergaen,
Nochtan so was wel menech traen
Gelaten ende menech karmen
Gesegt van riken ende van armen,
Die alle clagden har verlis
Ende alle waren droeve dis
Ende onverduldech, dat mijn leven
Voert emmermeer hen was ontgeven
Te derre werelt; want te mi
Vroch ende spade plagen si
f.209v°. Te comene, ende bi genaden
Onss Heren worden si ontladen
Van mengen commere omme dat
Dat ic vor hen te Gode bat.
Dos wardic dar in minen dagen
So liefgetal, dat menech clagen
Van din geburen was gedaen,
Doe mi dat leven was ontgaen.
Hirbi so quam doe ic verschit
Dat sijs ne wilden laten nit
Sine hebben met wel groter werden
Mijn lijc aldaer gedaen ter erden.
Daer lach het lange sent al stille;
Mar sider bi din Godes wille
Het es verresen ende allene
Geleget in den marbelstene.
Daer hevet oit sent gelegen
Verwrachtet ende wel beslegen,
Gelijc dat u die broeder seide.
Mar die die grote werdechheide
Mi daden, doe si oc tegingen,
Dor al dat din nakomelingen
Van hen mijn name was gevestt,
Dis hebben sent nechtan gemestt
Die quamen na; want sijs vergaten.
Aldos te noemene es gelaten
Van ouden tiden tote nu,
Lutgart, mijn name din ic u
Gemaket hebbe weder cont.
Ic vare enweeh, nu blijft gesont."
f.210r°. Na desen worden benen schit
Die daer en wilde letten nit,
Osanna, die gebenedijde.
Oc es in hogen ende blide

12 046 *l.* nochtan.

Die maget weder opgestaen
Ende es tin broeder wert gegaen.
Ende alse quam in dat parloer
Die vrowe, rip si lise op hoer
Din goeden man, din predekare;
Om hem te telne die nimare
Die hi begerde sere weten,
Es si bi hem aldaer geseten.
Doe sloch hem ut al sonder beide
Lutgart, die maget, ende seide
Dat selve algader, so si conde
Dat best volbrengen menten monde,
Dis si en lettel daer tevoren
Der maget schone ende utverkoren
Don hoerde ende oppenbaer gewach
Daer si in knigebede lach.
Owi! ho blide wart die here
Die daer tevoren hadde mere
Bedroft gesijn dan int gevoech!
Owi! hoe hem dat herte loch
Doe hem genoemet was die name
Osanna, die hem so bequame
Te horne was, dat van blischapen
Die ogen hem begonden sapen [1])
Daer hem die trane lipen ut!
Ende alse dos die Godes brut
f.210v°. Din goeden man terasten wale
Gesettet hadde, ene andre tale
Al vorvoets hevet si begonnen
Ende seide: »Wel sondic u onnen
Dat tote u selven selve quame
Die maget vri ende haren name
U selve liede, ende al dat u
Gesegt van hare es tote nu,
Met haren werdeliken monde
U selve segede ende ontbonde;
So souddijs mi te bat geloeven." —
»Ach, ver Lutgart, wildi mi roeven
Van minen sine?" antwerde gaf
Die broeder; mar des comet af!
Dat gi mi segget, dats van din,
Wet Got, dat spade sal geschin!
Dat wetic wel al oppenbare;
Want ic dis harde onwerdech ware
Dat ic die maget soude schowen.
Oc seggic u in rechten trowen
Dat ics wel gerne sal ontberen;
Want lichte ic soude mi ververen
Wel harde, wart dat ic se sage
Bi nachte comen of bi dage
Met haren schine te mi wert." —
»Sidi so lichte dan ververt?"
Lutgart, die maget, weder sprac;
»Nu swigt ende houdet u gemac
Van desen stukken; al si wi
Onwerdech dis, ic ende ghi,
f.211r°. Dat wi die maget wel gedegen
Beschowen souden, dar gi iegen
Hebt u gebreken ghallegeert,
Die maget, die gecompereert
Din santen es van paradise,
Si es wel wert dat mense prise
In allen marchen ende lande;
Ende oc dat mense wel bekande
Bi haren name, sonder waen
En soude wesen nit mesdaen."
Na desen warden een gestille
Des was gemakt. Mar eist u wille,
Ic seggu watter sider na
Geschide, na dat ict versta:
Die selve man, die Iacobijn
Daer dese tale af heft gesijn,
Ter selver nacht dat hem Lutgart
Die stukken hadde also verclart
Alse icse u hebbe nu geseget,
Gelijc dat men te doene pleget
Daer men der rasten welt gebruken,
Te bedde ginc sine oghen luken
Ende om en slapen heft gepoget.
Aldaer hi lach wart hem vertoget
In sinen drome te drin stonden
En magedijn, daer men vergronden
Nit af en mochte die schonheide,
Die hem al ongevraget seide
Al din proces van derre saken,
Gelijc dat hem met suter spraken
f.211v°. Lutgart din hadde ontbunden al:
Hoe si din magen lise onstal.
Hoe si dat rike varen lit
Ende hoe si uten lande schit
Ellendech ende goedeloes,
Ende oc wat lande si verkoes
Voert haren tijt te nuttene in,
Vertrac si hem no meer no mijn,
Ende haren name ende har geslachte
Driewerven in der selver nachte,
Dant hem dis dages daer tevoren
Vertrac die maget utverkoren.

XXXVI. *Van din dat si vorseide van enen die ut der ordinen geronnen was dat hi weder comen soude.*

Bi Denremonde in Vlaenderlant
So staet en closter wel bekant
Ende een vermart, die Swiveke es [1])

12 068 *l.* metten. — 12 076 *l.* loech.

1) Een zeldzaam, hier voor het eerst gevonden woord, met de bet. *vochtig worden*. Vgl. mhd. *der ougen saf*, d. i. *tranen* (Lexer 2, 569).

12 095 *l.* sinne.

12 153 *l.* Dat.

1) De Cisterciënser-abdij van Zwijveke was buiten den vestingwal der stad Dendermonde, tusschen de

Genamet, alsic ben gewes
Bi horen seggene; oc es mi
Don te verstane dat het si
Van grawen nonnen ene abdije,
Daer menege edele ende vrië
Ende oc in dogden wel bedegen
Die heilige ordne heft gedregen.
In dese abdië was hir voren
Ene uter port daerbi geboren,
f.212r°. Die was genamt ver Beatrijs
Van Denremonde. Oc hadde prijs
Verworven dese in haren dagen,
Alse ons orkonden die se sagen;
Want si was hovesch ende vroet;
Oc wassi heilech ende goet
Ende oc in dogden so volcomen,
Dat menech ander heft genomen
Exempel goet an haren daden,
Dat hem wel sider stont in staden.
Wat derre vrowen oc geschide,
Salic u seggen, dis beghide
Si selve mi met haren monde.
Ver Beatrijs van Denremonde
Hir veremaels hadde enen broeder,
Hars vader kint ende harre moeder,
Die was geleert ende int gevoch
Was van clergiën kunstech gnoch.
Die cleerc ens tides was gekregen
Daer hi der silen soude plegen,
Nadat die suster hem gerit,
Ende achter hem die werelt lit,
Ende enen grawen roc an dede
In ere minderbroeder stede
Daer bleef hi in en stukkelkijn
Bi rade van der suster sijn
In ordenliker ufeningen.
Mar die van allen goeden dingen
Benijdt die dogdelike daet,
Die altoes valsch es ende quaet,
f 212v°. Dats die viant, die felle ghir,
Hi rit din niwen cordelir
Dat hi ter werelt weder trake:
En dade hijs nit, met ongemake
Hi moste leven emmemeer;
Want groten commer ende seer
Ende ongemac hi moste dragen
Voert emmermeer in sinen dagen.
So lange lach die argere[1]) an
Din cordelir, din ijongen man,
Met sinen sondeliken rade,
Dat hine dede in grote schade
Ende oc in sonden vallen swar.
Want eer ten inde quam dat ijar
Daer hi die corde metten knopen
Begordt in hadde, es hi gelopen
Ter werelt weder ende lit
Corde ende abijt, na dat hem rit
Die losengir, ende es gecregen
Der werelliker weren plegen
Gelijc dat hi tevoren plach.
Daer bleef hi sider mengen dach
In quaden pointe al sonder waen,
Want hi was worden onderdaen
Din quaden gheest, din drogenare.
Mar doe verhorde die nimare
Die suster van din riesen man,
So groten rowe sijs gewan,
Dat si wel na van haren sinne
Gerovet was; want se die minne
f.213r°. Ende oc die trowe die si droch
Tin bruder wert, nit int gevoch
Mar over mate, alteenen dede
Versuchten ende weenen mede.
Si schree, si suchtte menechfout,
Si levede in groter ongedout;
Vroch ende spade, in allen tide
Was si so rowech ende onblide,
Dat die ijonfrowen algemene
Die sagen dat, grote ende clene,
Dis harde waren tongemake;
Want so geschepen was die sake,

Mechelsche en de Brusselsche poort, op den Zwijvekekouter, in de Ballouissen gelegen. Zij bestond er reeds ten jare 1228 en had hare stichting in de stad zelf, aan Machteld I van Dendermonde († 14 April 1224) te danken. Na den brand der abdij betrokken de zusters, in 1671, een nieuw klooster binnen de stad dat tot na de eerste Fransche omwenteling in wezen bleef.

Dat onze dichter deze abdij zoo wel blijkt gekend te hebben en een vertrouweling der kloosterzusters geweest te zijn, zal niet bevreemden indien men in 't oog houdt dat de abdij van Affighem, overigens op geringen afstand gelegen, te Dendermonde een klein klooster, toevlucht of refuge (refugium) bezat.

A. L. de Vlaminck: *De Stad en de Heerlijkheid van Dendermonde. Dendermonde. E. du Caju*, 1864—1874. *IV. bl.* 168, 195, 266, 308, 311—313.

Id. *Cartulaire de l'abbaye de Zwijveke-lez-Termonde. Ibidem*, 1869.

Aangaande deze episode vgl. *Inleiding*: De Dichter. Cantimpré zegt immers, II c. 35: Quaedam erat in Parco Dominarum, juxta Lovanium, devota Monialis, quae fratrem carnalem, de Ordine Fratrum minorum duodecim annos apostatam, inconsolabiliter deplangebat.

12 181 *l.* voremaels.

12 196 altoes, *niet in 't hs.*

12 201 *l.* emmermeer. — 12 216 *l.* eren.

1) d. i. *de verderver*. Vgl. *Mnl. Wdb.* op *argen*. Het woord was in het Mnl. nog niet gevonden. Het mhd. *erger* heeft de bet. *booswicht*, *oproermaker* (Lexer 1, 629).

Dat alle waenden, die se sagen
Dat overlast van rowe dragen,
Dat si dis sins gemessen soude,
Hen ware of si begeven woude
Dis droevens; want noch raet noch bede
Daertoe noch min noch meer en dede.
Mar Got, die ewelike vader,
Die merket ende sit algader
Wat so geschit in erterike,
Hi hevet wel getrowelike
Gehandelt sent dat goede wijf,
Al bleef die arme fugitijf
In selken commere alse hi was;
Want bi der helpen Gods genas
Nochtan die welgerakde vrowe,
Ver Beatrijs, van haren rowe.
Hoe dat gevil, na dats verlijde
Si selve mi sent teenen tide,
f.213v°. Salic u seggen, so ic can
Dat bleef geraken; nu hort dan:
Tin selven stonden dat Lutgart
Dos achter lande was vermart,
So es der nonnen dit geschit;
Mar deene en kinde dandre nit
Van desen welgerakden tween,
Want verre woenden si van een.
Idoch, dat men te wondre groet
Vertrekken mach, Got, die geboet
Al dat die werelt hevet binnen,
Tin tide dede hen onderkinnen
In ere wonderliker wisen
Lutgarden ende Beatrisen;
Want, sal dat goede wijf onstaen
Den rowe, die se heft gevaen
Ende over mate es ongeroe,
Daer moet Lutgarden helpe toe;
Also gedregt die Goedes wille.
Nu swigt en lettelkijn al stille;
Ic sal u seggen hoe die dinc
Ter vrowen besten sint verginc:
Tin selven tiden dat ter nonnen
Dos anewassen was begonnen
Die grote rowe ende dat verdrit,
Got, die se en wilde laten nit
So swaren commer langer doegen,
Hi ginc Lutgarden al betoegen,
Alse hi bi wilen plach te doene
Selke andre dinc, in visione
f.214r°. Ontplokenlike ende oppenbare
Hoe dat in verren lande ware
Te Swiveke onder Denremonde
En wijf begeven, die wel conde
Verdinen beide eere ende prijs;
Geheten ware si Beatrijs
Oc wart die maget goedertiren
Betoget voert in wat maniren

12 258 *l.* Dat best (?). — 12 292 *l* was *of* wart.

Die broeder ut geronnen was;
Ende hoe hare oc bedroevede das
Ver Beatrijs, die suster sijn,
Wart al verclart die maget fijn.
Darna so was hare oc ontbonden
Al oppenbare in welken sonden
Gevallen was die riese man
Sent dat hi weder ute ran,
Ende om wat saken din abijt
Hi wandelde ende hoe langen tijt
Hi soude wesen in din state;
Wat voeren ende wat gelate
Oc soude hanteren die musart,
Was hare algader met verclart.
Tirst datter magt van hogen prise
Vertoget was in derre wise
Al die proces van desen dingen,
Hoe si te rasten mochte bringen
Die arme nonne, die van rowen
So ijammerlike was teblowen,
So dat sijs bleve al sonder schade,
Si sochte lise in haren rade;
f.214v°. Ende alse des Lutgart, die fine,
Beraden was, al stillekine
Heft si beijaget enen bode,
Die dor den groten loen van Gode
Des een getrowe bode ware.
Oc hevet din die Godes kare
Na har gevoech tin selven stonden
So goet ende so gewarech vonden,
Dat si van desen stucken al
Al sonder twivel hem beval
Die bodeschap te doene voert
In verren lande, bi der poert
Van Denremonde in ene abdije.
Din bode ginc Lutgart, die vrië,
Met staden dichten ende wisen,
Wat hi der droever Beatrisen
Van harenthalven seggen soude;
Van gruten ende van Gothoude [1])
Hit si hem maken een begin;
Voert hit si hem no meer no min,
Noch af noch toe dan altemale
Die selve namelike tale
Vertrekken, die si hem met staden
Gevestet hadde Aldos geladen
So es die bode enweeh gegaen;
Din langen weeh heft hi bestaen,
Te Swiveke es hi toe gestreken
Der goeder Beatrisen spreken.
So lange ginc die messagir
Wech verdelike al sonder kir,

12 298 *l.* der. — 12 309 *l.* dat der (?).

1) Het begin van de zegenspreuk „Got houde di(u) Zie *Mnl. Wdb.* op h o u d e n (3, 623) en vgl. vs 8256: „dat gruten ende dat *Got houden.*" en 13067: „een *Gothout.*"

f.215r°. Dat hi te Swiveke es gerakt.
Oc wart der vrowen cont gemakt
Dat daer en bode comen ware
Die wilde spreken iegen hare.
Doe dat vernam ver Beatrijs,
Die was gerakt in alre wijs,
Es si tin bode wert gegaen.
Nu hort wat hevet oc gedaen
Die bode, alse hi se comen sach:
Hi boet der vrowen goeden dach,
Ende si hem weder altehant
Met wel gedichtter talen, want
Van hovescheiden was si milde,
Bidie sijs laten nit ne wilde.
Ende alse in beiden siden gnoch
Gessaluërt was int gevoch,
So sloch die bode ut ende seide
Die bodeschepe al sonder beide
Die hem bevolen was te doene.
Al dat in haren visione
Der vriër maget was ontdekt
Heft hi der vrowen wert vertrekt
Ontplokenlike ende ongespart,
Gelijc dat hem beval Lutgart.
Daer was gesproken van din man,
Warumme dat hi ute ran,
Wat hem bestac [1]) ende wiet hem rit
Dat hi die ordne achter lit
Ende hem ter werelt weder dede.
Oc was aldaer gesproken mede
f.215v°. Van sinen sondeliken daden
Daer hi begonste met verladen
Die arme sile ilanc so meer;
Oc was aldaer der vrowen seer
Vertrokken mede al uten gronde,
Dat si beschiwen nit ne conde,
Noch nit verbergen even lanc
Dat si din bruder sach so cranc
Te dogdeliken dingen wert.
Oc was der vrowen met verclert
Hoe lange dat geduren soude,
Dat XII ijar bi sire schoude
In selken state soude bliven
Die bruder, ende wat hi driven
Darbinnen soude, al oppenbare
Die maget heft ontboden hare.
Darna sprac voert die messagir
Ende seide: "Vrowe, die mi hir
Gesendet heft, dat es Lutgart
Van Sainteron; dat gi verswart
Van rowe sijt, dat weet si wale,
Want haro es kundech altemale
Van uwen bruder daventure,
Die mensche engheen no creature
Van derre werelt hare en seide,

1) d. i. *prikkelde, dreef.* Vgl. *Mnl. Wdb.* op besteken, Onpers. 12 362 *l.* Gesaluërt.

Mar die Godes rive mogentheide
Met sinen boden hare ontboet.
Al hebbedi din rowe groet
Gedoget, vrowe, al tote nu,
Met minen monde ontbiedt si u,
f.216r°. Dat gi u herte sett van desen
Terasten; want hen sal nit wesen
In langen tiden noch hirna
Dat sire dompheit ave sta
U bruder, die so roekelose
Met quaden werken ende bose
Noch dullic sinen tijt bestaedt.
Daromme bidt u ende raedt
Van Saintteron Lutgart, die vrowe,
Dat gi van commere ende rowe
Ontcommert u so gi best moget,
Ende in u selven dis verhoeget
Dat u die vrowe condech makt;
Al es u bruder so mesrakt
Ende so gevallen tesen stonden
In schade, in lachter ende in sonden,
Dat hi noch sal, eer hi verscheedt
Van desen live, sijn geeleedt
Mettin abijte al sonder waen,
Ende oc al ongeschoijet gaen
In dordne van den kordeliren;
Daer sal hi weder noch toe kiren,
Dat segt die vrowe al over waer;
Mar emmer moten XII ijar,
Si lief, si leet, tirst overliden
Eer gi dat mogen selt gebiden [1]);
Des benic een gewarech bode;
Nu salic u bevelen Gode;
Got selve hi motu achterwaren!"
Doe dese wart die moederbaren
f.216v°. Gesproken hadde in derre wijs,
So gaf antwerde Beatrijs
Ende seide: "Got van hemelrike
Motu vergelden meldelike
Dat gi mi hebbet dese wart
Ten oren brachtt, die ver Lutgart,
Die Godes kare, mi ontbiedt;
Want harde was ic wederniedt [2])
Van groten rowe, die mi dede
Versuchten ende weenen mede
Ende emmer leven vele onsachte
Beide alle dage ende alle nachte.
Mar sidermeer dat Godes raet,
Of si mi goet, of si mi quaet,
Also gedreget na die sprake
Die gi mi segget, dat die sake
In desen pointe bliven moet
Noch XII ijar, so es mi goet

12 402 rive, *niet in het hs.*

1) d. i. *beleven.* Zie *Mnl. Wdb.* op gebiden.

2) d. i. *bestookt, verslagen.* Zie *Lsp.* Gloss. op niede (met-).

Dat ic dis droevens ave sta;
Want dat ic mi name al te na
Dat nit gebetert sijn ne mach,
Dat ware mi en quaet beijach.
Mar alles dankic onse Here;
So do ic oc der vrowe sere
Die mi dit heft ontboden nu.
Her bode, nu bevelic u
Den coninc van din hogen trone;
Oc biddic hem dat hi u lone
Dat gi dos verre sijt gepijnt
Dor minen wille, want het schijnt
f.217r°. Dat gi hir sijt van verren comen."
Aldoscerwis wart daer genomen
In beiden siden die orlof.
Oc ruumde schire weder thof
Die bode ende es enwech gegaen.
Nu willic u voert don verstaen
Hoe sent verginc die prophietië,
Die Godes brut, Lutgart, die vrië,
Vorseget hadde van din man,
Die sider achter lande ran
Die lange XII ijar al ut.
Al dat van hem die Godes brut
Vorseget hadde, also geschide
Ende anders nit, alse ons beghide
Die suster sijn met haren monde.
Mar alse leden was die stonde
Van XII ijaren, daer hi binnen
En wilde noit hem versinnen
Noch omme lief, noch omme leet,
Got, die dengenen gerne ontfeet
Te beternessen die begert
Te dogdeliken dingen wert
Hem te bekirne ende af te stanc
Der sonden die hem hangen ane,
Hi heft an desen so gewrachtt,
Dat hi hem weder heft bedachtt
Ende es te beternessen comen;
Want weder heft hi angenomen
Din grawen roc ende din abijt.
Oc willic dat gi seker sijt
f 217v°. Dat hire in ufende hem so wale
Sent, dat hi beterde altemale
Dat daer tevoren was mesdaen;
Want sider wart hi so gestaen [1])
In dogdeliker ufeningen,
Dat hi van allen goeden dingen
Al sijn wel ghordineerde leven
En goet exempel heft gegeven
Hen allen, dine sider sagen

12 459 *l* onsen — 12 460 *l.* doe(?) ... der vrowen.
12 468 *l* Aldoseerwijs. — 12 473 *l.* prophetië.
1) d. i *standvastig*, *volstandig* Zie *Mnl. Wdb* 2, 1696. Het woord was nog slechts op ééne plaats gevonden, en wel, gezegd van eene zaak in de bet. *duurzaam*, *standhoudende*.

Gegordt met ere corden dragen
Din grawen roc, ende sonder ande
Gaen ongeschoijet achter lande.

XXXVII. *Van din dat si der hertoginnen vorseide dat si sterven soude.*

Tin selven tiden doe Lutgart
Dos achter lande was vermart
Ende oc bi namen wel bekant
In Haspengowe ende in Brabant,
So was ene hertoghinne vrië [1]);
Geheeten was si ver Marië
Ende was geboren edellike:
Koninc Philips van Vrankerike,
Die machtechlike rekde [2]) algader
Dat lant, hi was der vrowen vader.
Die vrowe, alsic van hare las,
Lutgarden vrint van herten was
f.218r°. Tin tiden, want si hadde wale
Vernomen an der liede tale,
Dat si was heilech ende goet
Ende oc wel dikke in staden stoet
Met harre gheesteliker beden
Denghenen die ter Gods geneden
Begerden comen, ende laten
Die sonden, ende in karitaten
Voert ane bestaden haren tijt,
Ende oc dat meneeh wart gevrijt,
Bi hare beden, van mesfalle,
Dis hen beloven plagen alle

Opschrift: *Het eerste* si *is vergeten.*
1) Marie de France, dochter van Philippe Auguste, tweede vrouw van Hendrik I, hertog van Brabant, stierf 1 September 1224 en werd wezenlijk in de abdij van Affllighem ter aarde besteld. Bij vergissing werd door de Bollandisten en door J. Bormans, in zijne uitgave van Broeder Geraert's Lutgardis, beweerd dat zij in de St.-Pieterskerk te Leuven zou begraven zijn. Sanderus (Chorographia sacra Brabantiae, 1, p. 43) zegt ook dat zij te Afflighem rust en in de Brabantsche Yeesten (Vierde boek, vs. 713, bl. 383) leest men:
Ende te Affelghecm in die abdië
Leghet sijn leste wijf Marië.
A. Wauters schrijft over haar: „La seconde femme de Henri, Marie de France, morte en 1224, reçut la sépulture, suivant Baudouin de Ninove, dans l'abbaye d'Afflighem, où son anniversaire se célébrait le 15 Août". *Biographie nationale*, IX, p. 118 (1886—87), notice Henri I.
Of dit officie op dien datum, O. L. V. Hemelvaart, plaats had, mag men betwijfelen.
2) d. i. *bestuurde*, *regeerde*. Van *recken*, dat zeldzaam is in de bet. van *berecken*, Vgl. r e c k e r, boven vs. 8200. R e c k e n staat ook vs. II, 9931; III, 565.
12 531 *l.* haren.

Die daenen quamen, ijonge ende oude;
Want igewelc, die hebben woude
Troest ende raet, quam hi te hare,
Hi wart der helpen saen geware.
Om dese dogt die hertoghinne
Lutgarden hadde in haren sinne
Gedaen so vaste ende oc verkoren
In haren dagen daertevoren,
Dat sise visiteren quam
Bi wilen, ende gerne nam
Din suten raet van haren monde,
Din wel die maget geven conde
Hen allen dis begherden it.
Aldos die vrowe dikke schit
Daer met gepaijt wel van hare;
Want beide stille ende oppenbare
Lutgarden raet in haren daden
Der vrowen dikke stont in staden.
f.218v°. Mar wildi dat ic u ontbinde
Van derre vrowen, die wel kinde
Selc die noch levet in Brabant,
Dat ikker af gescreven vant,
Ic segget u: Die hertoghinne,
Die edel was van suten sinne,
Daer dit gedichte af es geschert,
Die liefgetal was ende wert
Mettin baronen van den lande,
Tin tiden dat se van den bande
Van desen live ontbinden woude
Got, die al hevet in behoude
Dat terre werelt lijf ontfeet,
Ende alle dinc tevoren weet
Die men geschin sit iegedage,
Van swaren doegene ene plage
Heft hi die vrowe don bestaen,
Daer si so sere af wart bevaen
Tin tiden (want het Got geboet),
Dat sire af moste bliven doet.
Mar doe vernam dat hoge wijf
Dat harde in vreesen was dat lijf
(Want se die quale ilanc so mere
Began te stokene, ende sere
Die puls te krankene oc begonste,
Want fisicien negheen ne conste
Daerto gedichten noch geraden
Dat hare it mochte staen in staden,
Want geingiert het was van Gode),
Heft si don ceschen enen bode,
f.219r°. Die over dach ende over nacht
Enwege voere al sine macht
T Aiwires wert, ende bode ware
Ter maget, dat si over hare
Te Gode bade omodelike,
Want si nit lange in erterike
En waende sijn, mar sterven saen.
Doe dese bodschap hadde ontfaen
Die messagir, al ongespart
Reet hi enweech t Aiwires wart.
Daer was hi gewalloppet [1]) schire.
Nu hoert noch van din messagire:
Tirst dat hi quam ter porten in
En hevet hi no meer no min
Gelettet, mar te din parlore
Es hi gegaen ende uten koere
Heft hi Lutgarden van Senttruden
Ontboden, dire hi sal don luden
Die bodeschap, die hem die vrowe
Beval te doene op sine trowe.
Tirst dat din bode aldaer vernam
Lutgart, gegangen dat si quam
In dat parloer daer sine vant.
Doe sloch die bode an altehant,
Ende een salut met schonen warden
Hare heft gedaen, dat van Lutgarden
Met schoenre antwerden wart ontfaen.
Daerna so sprac der vrowen saen
Die bode in derre wise toe:
„Vrowe, eist u lief, wat ic hir doe
f 219v°. Seldi saen weten; ic ben hir
Ere hoger vrowen messagir;
Die van Brabant es hertoghinne
Si grutet u met suten sinne
Ende u ontbiedet, ver Lutgart,
Dat si wel harde legt verswart
Van groter qualen, daer si sal
Af sterven, het ne doe geval;
So overswinge es hare pine!
Oc dragens alle fisicine,
Die se achterwaren, overeen
Dat mensche nie so sik en scheen
Dis metten live mochte ontfaren,
Got selve en wilde din gesparen.
Daeromme sendt mi hir die vrowe
Te biddene u op grote trowe
Van harenthalven, vrië maget,
Dat gi met beden bars gewaget
Gode, onsen eweliken vader,
Daer wi an hoeveden allegader
Ende anebeden, rike ende arme,
Dat harre silen hem ontfarme,
Eist dat si scheedt van desen live;
Eist Godes wille oc dat si blive
Ter werelt ende si genese,
Dat Got genadech hare wese
Ende doe pardon van haren sonden.
Nu hebbic u, ijonfrowe, ontbonden
Die bodeschap, die men mi loet
Te seggene; ende, want ic moet
f 220r°. Dis wederkirens mi genieden,
Wildi der vrowen it ontbieden
Die mi hir sendde, maget fijn,
Dis salic gerne u bode sijn."

1) Naast *walopperen* (*Ferg.* 5195; *Merl.* 290 23) was een ww. *waloppen* in het Mnl. nog niet gevonden.

Na derre talen sprac hem an
Lutgart ende seide: „Goet ijonc man,
Gi moett en lettel beiden hir;
Want ere vrowen messagir
Sidi, her bode, al sonder waen,
Dire ic sal gerne in staden staen
Na mine macht getrowelike.
Nu beidt, ende ic sal hastelike
Hir weder comen ende leggen
In uwen mont dat gi selt seggen
Der ongesonder hertoghinnen."
Mettesen warden ginc daerbinnen
Lutgart ter steden daer si plach
Te bedene, ende neder lach
Op hare knin, ende ene bede
Ter vart met groten goeme dede.
Aldaer si lach, te goeder trowen
Vermaende si der siker vrowen
Die lach in vreesen van den live;
Oc bat si dat tin hogen wive
Har leven moste sijn gelinget,
Wart Gode lief. Dos heft gedinget
Lutgart, die maget, over hare.
Mar eer it lanc wart si geware
Dat die sententie was gegeven
Selke op der hertoginnen leven,
Dat het ten inde moste comen
Die maget, die dat heft vernomen,
f.220v°. Es opgestaen met serechheiden
Ende es gegaen al sonder beiden
Tin messagir wert, die noch stont
In dat parloer, ende haren mont
Ontploken heft in derre wise
Ende seide: „Got van paradijse,
Die over alle creaturen
Heft sijn gebot, hi latu vuren
Selken message, her messagir,
Der vrowen, die u sendde hir,
Die harre silen nutti si;
Want over een, geloevets mi,
Dat si in corten tiden ghinde
Genaket es des lives inde,
Ende saen bekoren moet der doet,
Dat schade es ende ijammer groet,
Want geiugeert het es van Gode.
Daeromme radic u, her bode,
Dat gi u hastet ende vart
Ter vrowen wert al ongespart
Ende segget dat ic hare ontbiede,
Dat ic wel lovede ende riede,
Wart it van enen maten wive
Ter pinen wert: sent dat van live
Ter doet die vrowe comen moet,
Dat si din hope stichtte goet
Op Gods genade, die se en sal

12 664 *Vgl.* 12 309 dat ter. — 12 683 *l.* nutte.
12 696 *l.* Der. — 12 698 *l.* stichte.

Beswiken nit, opdat si al
Met biechten pijnt hare af te dwane
Die sonden die hare hangen ane.
f 221r°. Nu segget dan der hertoghinnen
Dat si besuke in allen sinnen
Die consciëntie, ende ga
Te bichten, ende al ave dwa
Dat harre silen nosen mach.
Doet si in bichten dis gewach,
Wel seggic u dat si van din
En darf dat wroegen nit onssin,
Dat iegen alle die in sonden
Na desen live werden vonden
Vor Gode sijn gereet te doene
Die felle draken, die grifoene,
Die keiser, grave noch marchijs
En sparden noit, mochten sijs
Volcomen, sine daden vallen
In haren ketel ende wallen
Die sile metten helschen vire:
Dat sijn die valsche losengire
Die scriven al dat wi mesdoen,
Ende alse comet dat saison
Dat ons dit leven hir ontgeet,
So hebben si din brif gereet
Van onsen sonden, ende lesen
Al dat ons mach verweten wesen
Van allen dat ons ie geschide.
Daeromme sijn si domme liede
Ende onberaden, die tevoren
Met beternessen nit ne schoren
Din chartre die se wroegen sal
Te ijoncst, daer Got die werelt al
f.221v°. Sal doemen ende maledijen,
Die harre sonden daer verlijen
Die ongebetert bleven hir.
Nu vart enwech, her messagir,
Ende aldos segget ure vrowen,
Ende oc gelovet hare in trowen
Van minenthalven oppenbare
Dat ic sal bidden over hare
Getrowelike al sonder wanc." —
„Dis motti hebben groten danc,
Gebenedijde Godes brut,"
Die bode antwerdde, ende een salut
Gaf hi der vrowen van orlove.
Dos schit hi weder uten hove,
Ende es gereden din walop
Van daer hi was geseten op
Ter vrowen wert met hastechheiden,
Die sere onttrit dat lange beiden
Van hem, want si ne waende nit
Din dach verleven Mar doe schit
Die bode van der clostersteden,
Es hi met hasten wech gereden
So dat hi quam te vollen tide
Ter vrowen, die suns was so blide

12 756 *l.* siins *of* sins.

Dat si sat op, ende om die maget,
Vrowen Lutgarden, heft gevraget.
Doe sloeh die bode ut altehant
Ende al die selve wart ontbant
Der vrowen, die die Godes brut
Gedichtt hem hadde; ende alse al ut
f.222r°. Gesproken was dis boden tale,
Die hertoginne, die se wale
Onthouden hadde, al was si sere
Verslaget [1]), idoch onsen Here
Heft sijs gedanket, ende ontfaen
Har sacrament ende al gedaen
Dat harre silen it te vromen
Na desen live mochte comen.
Mar doe genaket was die stonde
Dat si dis levens nit ne conde
Gebruken langer, mar der doet
Gesmaken moste, alst Got geboet,
So schit die sile van din live,
Gelijc dat van din hogen wive
Vorseide onlange daer tevoren
Lutgart, die maget utverkoren.
Mar watter sider na geschide,
Alse ere vrowen sent beschide
Op enen tijt die maget fijn,
Diet seide voert din Iacobijn,
Wildi, dat doe ic u verstaen:
Doe dat utleede was gedaen
Ende die liehame in sinen grave
Geleget was, daer ic u ave
Die tale mijn wel korten mach;
Want wildie u dat hantgeslach
Van riddren ende van baronen,
Van knapen ende van garssonen,
Van vrowen ende van ijonfrowen,
Die alle weenden ende schrowen [2]),
f.222v°. Bescriven, al te lanc masschin
So wordu dat vertrec van din.
Daeromme latic achter dat
Ende andre sake die u bat
Genugen sal, willic u tellen.
Got, die ons, menschen, van der hellen
Verloesset heft met sire doet
Ende ons sijn paradijs onsloet
(Want hem ontfarmede onser schaden),
Dis hi die sile vant ontladen
Van hovetsonden, so gaf hi
Sijn iugement also dat si
Tin purgatorie varen soude,
Daer hise suver maken woude
Van allen sondeliken dingen
Eer hise voerder wildë bringen.
Dos bleef die sile int vegevir
En stukke sider, want si hir
Van haren dageluksehen sonden
En was algader nit ontbonden,
Doe si van desen live sehit.
Mar dit ne bleef verholen nit
Lutgarden, die sent heft verstaen
Hoe met der silen was vergaen;
Want het geschide op enen dach
Dat si die sile comen sach
Gevåren tote bi der stede
Daer si lach op in kniegebede,
Ende alse quam so na der vrowen
Dat sise mochte wel besehowen,
f 223r°. Die sile, sprac aldos die maget:
„Of gi verstaet dat men u vraget,
So manic u dat gi mi lijt
Of gi van Godes halven sijt." —
„Ja ic, Lutgart, die Godes vrindinne,
Ic was die selve hertoghinne
Die tote u sendde minen bode
Ende u ontboet dat gi te Gode
Baedt over mi eer ic versehit.
Nu benic, alse ghi wel sit,
In selken state, ver Lutgart,
Dat ic nit al en ben verclart
Van minen sonden; dis in pine
Mi staet en stukke noch te sine,
Want die sententie es gegeven
Also; mar dat ic ben gescreven
In Godes brif, dat trostet mi.
Oc comic hir nu, maget vri,
Om u te biddene op genede,
Want ic wel weet dat uwe bede
Mi harde mach in staden staen,
Dat gi mi helpt dat ic it saen
Van derre pinen werde ontbonden
Dire ic verdinde metten sonden,
Die mi tin tiden hingen ane
Dat mi dat lijf began tontgane
Ende ic was comen toter doet;
Ochtic moet doegen pine groet
Noch een lanc stukke, vrië maget,
Hen si dat gi mi dan beijaget,
f.223v°. Van minen sonden dat aflaet,
Gelijc dat gi in staden staet
Din andren silen dagelike.
Want mi dat sute hemelrike
En mach nit werden, het ne si
Dat ic van sonden wese vri
Die ic bekoepe noch so sere.

1) Een spoor van een zw. ww. *verslagen* wordt ook gevonden *Sp.* I², 29, 50 *var. L.* „(hi) verwanse ende *verslaghede*" (*ths.* versaghede). De beteekenis kan ook hier zijn *verslagen maken.*

2) Over *scrouwen,* praet. van *scriën,* zie Van Helten, bl. 240; Franck, § 139 en vgl. nog *Serv.* I, 2492; 2935; *Belg. Mus.* 8, 391. Het praet. conj. *schrowe* komt voor vs. 13 968.

12 811 *l.* dagelijkschen *of* dageliiksehen. *Vgl.* siins II, 12 756. — 12 816 *l.* Hoet.

Mar dor der hogster vrowen eere,
Die spigel es van allen vrowen,
So biddic u dat gi met trowen
Mi korten helpt mijn vegevir;
Want si es die mi sendet hir
Opdat, Lutgart, dat ic u toege
Din groten commer, din ic doege,
Ende u mijns leedes doe gewach.
Want omme dat dat ic se plach
Met eere sonderlinger minnen
Te dragene in mijn herte binnen
Gestadelike al sonder wane,
So wistt sijs mi selken dane,
Dat si mi heft gesendet nu
In goeder trowen hir tote u
Om u te toenne, ver Lutgart,
Din groten commer, die mi swart,
Ende u te biddene oc dat ghi
Te Gode biddet over mi."
Tirst dat die tale ghindet was,
So voer enwech alse een gedwas
Die sile van der hertoghinnen.
Doe ginc van irst al noch beginnen
f.224r°. Aldaer si lach ter selver stede
Lutgart, die maget, ene bede
Met melder herten over hare.
Aldos vernam die Godes kare
Warwert die sile was geweget
Der hertoghinnen, dar af leget
Te Haffelghem noch die liehame
In een godshus van goeden name.
Dos heft alnoch te mengen stonden
In haren dagen ondervonden
Lutgart van selken andren lieden,
Die oc van derre werelt schiden
Ende oc har iugement ontfingen
Daerboven, daer si voren dingen
Int Godes hof van haren daden,
Daer selk sententie van genaden
Ontfinc, selk ander pine swar
Ontfinc te doegene eer hi daer
Tin paradise mochte comen.
Aldoseerwijs heft oc vernomen
Tin tiden noch Lutgart, die fine,
Van enen din wel grote pine
In deele was doe hi verschit;
Want hi die sile en hadde nit
Ontkommert al van haren sonden
Daer ne beschudden nit ne conden,
Al was hi rike man tevoren
Geschouden ende wel geboren,
Noch gout, noch selver, schat noch have:
Dat was van Brussele die borchgrave [1]),
f.224v°. Die edele mijn her Godevert.
Hi haestte hem oc ter vrowen wert,
Doe sijn vonnesse was gegeven
Ende hi te Gode wert was bleven,
Al bleef die sile en stukke sent
In grote pine ende in torment,
Daer hem te varne Got geboet
Om hare ontdekken sine noet
Ende oc te biddene op genade
Dat si hem die gelike dade
Van hem te helpene oc met beden,
Die si den mengen, die geneden
Behoefden, dikke plach te doene.
Dos wiste van din riddre koene,
Din kastelain, dat hi was doet,
Die maget eer ment hare ontboet;
Ende eer t Aiwires quam die mare
Van hem, so seide al oppenbare
Warwert hi henen was geeregen,
Lutgart, die maget wel gedegen.

XXXVIII. *Van ere die si van koringen genas ende seide wat hare derde.*

Te Cort Saint Stevene in Brabant [1])
Bi Wavre in dat walsche lant
So lach verwrachtt in een reclus
Opt kerkhof an dat godeshus
f.225r°. En wijf, die clusenersse was.
Wildi oc weten wat ic las
Van hare, ic saelt met corter spraken
U seggen ende kundech maken.
Tin tiden dat Lutgart, die fine,
Also vermart began te sine
Alsic u hebbe don verstaen,
Eer in die cluse was gedaen
Die clusenersse, daer ic nu
Dit bispel af sal seggen u,
Dat was nochtoe dat van der ijoget
Har herte binnen was verhoeget,
Ende si van werelliken saken
Die vrocht begonste int herte smaken,
Dat was die vrocht van lostechheiden,
Die viant, die wel can verleiden
Dengenen din hi sit gereet
Te volgene hem aldaer hi weet
Dat hine best verleiden mach,
Doe hise also beraden sach,
Dat si hem gerne volgen sonde

12 872 *l.* wiste.

1) Deze Godevaart, Godevaart van Brakel (Braine), die aanzienlijke goederen te Couture-St Germain en in de omgeving bezat, was, even als zijn vader, ook Godevaart genaamd en Castellaan van Brussel, steeds een begunstiger en begiftiger van het Aywières-klooster geweest In 1233 stond hij b v. aan de abdij het patronaat der kerk van Couture af. Zijn sterfjaar is onbekend.

1) Court St. Etienne. Dit Brabantsch dorpje is niet verre zuid-oostwaarts van Aywières gelegen. Het ligt 11 k Z. van Waver, 19 k N. O. van Nijvel en 36 k Z. O. van Brussel.

Indin dat hise leiden woude
Te cranker lostechheiden wert,
Hi hevet enen stric geschert
Daer hise met wel schire vinc
Eer si met hem it verre ginc;
Want in en doegen harde swar,
Dat sider hevet menech ijar
Gedurt eert weder wart gesachtt,
Bi Gods gedoege heft hise brachtt.
f.225v°. Ic sal u seggen welkerhande:
Hi bant se met so swaren bande
Van starken doegene ende groet,
Dat si din swaren wederstoet
Al sonder karmen ende clagen
En conde langer nit gedragen;
Want sere ontfruchtte si die sonde
Die si beschiwen nit ne conde
In din dat si din cranken wille
Van loste droch int herte al stille
Besloten sonder imens raet,
Die was contrarie ende quaet
Der silen, die met Gode allene
Welt hebben har delijt gemeene.
Want selke noese int herte doegen,
Hen si dat mense wille toegen
Din vroeden ende kundech maken,
Die sijn geleert van selker saken,
Om raet tontfane ende omme leeren
Die herten van din dingen keeren
Daer se die viant met bekort
Omme hen te heldene an sijn bort
Ende hem te makene onderdaen.
Ic seggu wel al sonder waen
Dat si dengenen comt te schaden
Die hen betide niet ontladen
Daeraf na vroeder liede sede,
Gelijc dat die ijonfrowe en dede
Dat sere was ende utematen
Verladen ende en wilde laten
f.226r°. Dat weten imene an din tide.
Mar omme dat sijs nit en liede
Din confessoren, din men moet
Vertrekken al dat men mesdoet
In allen sondeliken daden,
Daeromme was si dos verladen.
Dis soude hem igewelc bedinken
Eer hi sijn herte hem lite onssinken
Te boser lostechheiden wert;
Want het gevalt dat selc begert
Daer groet verlis hem ane geleget.
So wie so dan int herte dreget
Van lostechheiden selc verdrit
Dis hi ne can beschiwen nit,
Hem soudic raden dat hi dan
Hem dade an enen vroeden man
Die liede wel berechten conde,
Ende hem vertrake al uten gronde
Al sonder mide ende sonder hale
Warane dat hi binnen quale,
Ende al sijn doegen brachte voert,
Daer over macht af es gekort
Dat herte sijn ende over mate;
Wart dat hi achtte op sine bate
Ende hi dit dade, hi soude wesen
Van sinen leede saen genesen.
Hadde oc degene also gedaen
Dire ic gewage, al sonder waen
So seggic u dat het te vromen
Hare oc tin tiden ware comen.
f 226v°. Mar neen si nit; want die viant
So vaste har herte binnen bant
Ende oc so harde street dar iegen,
Dat si dis lijens nit geplegen
En conde in bichten noch in rade.
Dos bleef in commer ende in schade,
In grote pine ende oc in rowe,
Wilde ochte en wilde, dic ijonfrowe.
Mar Got, die coninc van den trone,
Die allen menschen es gewone
Te staene in staden, die begeren
Iegen din quaden hen verweren
Die quaedst es alre creaturen,
Doe hi din quaden sach mesfuren
Dat ijonge wijf so ijammerlike,
Die wilen was van hemelrike
Geworpen dor sine overdaet,
Heft hi gesendet enen raet
Verholenlike in haren sinne
Die nutte sider was daerinne;
Want si te rade es worden das
Dat si Lutgarden, die so was
Van heilechheiden worden maer,
Dat rike ende arme quamen daer
Ende die versochten ijonge ende oude
Tin tiden, oc versuken soude
Met goeder herten ende maken
Hare advocate in derre saken
Vor Gode; want met harre beden
Die gracie van der Gods geneden
f.227r°. Si soude vinden ende saen
Van haren leede boete ontfaen.
Mettesen rade es wech gestreken
T Aiwires wert, daer si sal spreken
Lutgarden, sider die ijonfrowe.
Ende alse quam te din beschowe
Van hare ende se met ogen sach,
Die daer was comen, goeden dach
Boet si der maget over lut;
Ende also saen die Godes brut
Gaf hare weder een Gothout
Daer si der andre met vergout
Dat gruten dat si tirst ontfinc.
Mettesen neder sitten ginc
Die maget, ende stade gaf

12 995 *l.* Die .... utermaten.

Te seggene hare al daer si af
Begerde spreken. Doe sloch an
Die andere ende aldus began:
„Wel sute vrowe, dor genade,
Hort mi; ic ben die grote schade
Gedoget hebbe in minen dagen!
Daeromme comic u hir clagen
Met droever herten mijn verlis;
Mar dor genade ontfarme u dis,
Want ics u mane bi der trowen
Die gi sijt schuldech allen vrowen,
Want ghijt geleesten moget wel."
Dit sprac degene; mar nit el
En heft si voert ontdekket hare.
Doe gaf antwerde al oppenbare
f.227v°. Die maget weder ende seide:
„Die melde Gods ontfarmechheide
Motu vertrosten, dochter mijn,
Ende alles goeds u onstech sijn,
Ende u verleenen dat gi soeket,
Want gi wel toeget dat gi roeket
Met goeder herten uwer baten!
Mar wouddi mi bekinnen laten
Wat u mescomet, dan masschin
Soudic geraden bat te din;
Want die bekint ens anders leven,
Te bat mach hire hem raet op geven;
Dat togt hem selven oppenbare;
Want imen die gewondet ware,
Opdat hi wilde sine wonden
Al ongewikt ende ongebonden
It lange laten, sonder waen
Te leede mochtt hem wel vergaen;
Want een die wel genesen sal
Van sinen wonden, hi moet al
Ontdekken ende laten sien
Den vroeden man, den cirurgien,
Die selker medicinen pleget,
Die wonde waer dat hise dreget.
Al die gelike seggic u,
Wel lieve dochter; wildi nu
Dat ic ter nosen, die gi claget
Dat ghise int herte binnen draget,
U gheve raet, so motti mi
Algader seggen wat het si
f.228r°. Daer gi af doeget dat verdrit.
Nu segget ende en helets nit
Wat u mescomt met goeden staden,
So sal ikker u toe geraden."
Doe dese wart Lutgart, die goede,
Gesproken hadde, also te moede
Die andre wart aldaer si sat,
Dat si ne conde nit op dat
En wart gegeven van antwerden,
Mar neder sloch al toter erden
Hare ogen, want se die viant
Met selker moyenessen bant
Van herten, dat si nit ne conde
En wart gespreken metten monde,
Noch metten ogen nit beschowen
Dat edele anschin van der vrowen.
Mar doe die maget goedertiren
Vernomen hadde in wat maniren
Si sat becommert mettin vare,
Sprac si noch anderwerf te hare
Ende aldos seide: „Dochter wert,
Wouddi mi seggen wat u dert,
Masschin soudikker u te bat
Geraden toe; mar omme dat
Dat ic u sie en lettelkijn
Van herten ondercomen sijn,
Warbi gi swiget aldos stille,
So salic bi den Godes wille,
Die rechtere es van allen saken,
U selven selve condech maken
f.228v°. Din commer, daer gi u so sere
Beclaget af; want Got, die Here,
Omme uwen toren, din gi doeget,
Te sachtene, hevet mi vertoeget
Wat u mescomet; nu hort dan,
Ochte ic u dat betoegen can."
Doe sprac aldos die maget voert
Ende seide: „Kare mijn, nu hoert,
Dit sijn die saken die u deren."
Daerna so ginc hare al vercleren
Die stukken, daeraf was verswart
Har herte binnen, ver Lutgart
Van din beginne al toten inde,
So dat die andre wel bekinde
Dat si van enen warde nit
Noch en faillirde, noch en lit
Te seggene achter, dat ter dinc
Behoerde, mar also volginc
Met haren warden, dat si al
Vertrac warave dat si qual
Ontplokenlike ende oppenbare.
Doe sprac die vrowe noch te hare
Ende seide met gestaden sinne:
„Ic rade u, vele sute minne,
Dat gi hiraf te biechten gaet;
En doedijs nit, dat es u quaet;
Want alle menschen, die verhelen
Die sonden daer si ave quelen,
Si moten leven in verdrite.
Dit es sijn raet die hen af stiete
f.229r°. Al dat profijt van harre vromen,
Opdat sijs lieten hem volcomen,
Dats die viant fel ende loes,
Die allen din beraedt altoes
Har ongevoech vroch ende spade
Die ommegaen met sinen rade.
Daeromme, dochter, radic u

13 127 se, *niet in het hs.*

13 179 *l.* Dat es (?).

Dat gi van desen tide nu
Nemmeer ne werkt na sinen raet,
Mar schire u herte ontladen gaet,
Daer gi besloten binnen draget
Din commer daer gi over claget;
Dos seldi mogen schire wesen
Int herte weder al genesen."
Aldos so heft die vrowe goet
Getrostet der ijonfrowen moet
Met haren gheestcliken warden,
So dat die noesen, die beswarden
Har herte binnen, worden saen
Ontmaket weder ende ontdaen.
Dat sent es worden wale in schine;
Want sider dat Lutgart, die fine,
Har herte binnen so besochte
Met haren warden, so ne mochte
Sent nemmermeer dartoe genaken
Die losengir, noch dat gemaken
Met sinen treken, noch beweven
Dat si emmeer hem wilde geven
Consent van herten. Mar van allen,
Daer wilen hare af was mesfallen,
f.229v°. Heft si ontcommert ende ontladen
Har herte sent met goeden staden
In bichten ende so gevrijt.
Dat si met rasten haren tijt
Al toten inde sider hevet
Ende oc met eeren voert gelevet,
So dat sire al der werelt af
Sent menech goet exempel gaf.
Dos hevet sider toegenomen
Die selve in gheesteliker vromen
In har reclus, aldaer si lach
Besloten sider mengen dach
Te Cort Saint Stevene bi der kerken.
Nu hort: hir mogdi alle merken
Dat Godes brut, Lutgart die fine,
Met enen sonderlingen schine
Int herte binnen was verclart,
Die sonder teeken ende wart
Dis evenkerstens herte binnen
Also van buten mochte kinnen.
Dit mochte men te wondre groet
Vertrekken. Mar Got, die geboet
Al dat die werelt hevet in,
Dat hi verleende al selken sin
Bi sire mogentheit der vrowen
Dat si van buten mochte schowen
Die herten, omme die verclaren
Daer si also verdonkert waren,
Dis was hi mechtech gnoch te doene.
Daeromme en si niman so koene
f.230r°. Die over scheren ende spot
Dat houde, want het dede Got.
Al sent geschide oc die gelike
Enen conveers, bruder Werike,
Die van Aiwires broeder was,
Din oc Lutgart also genas
No min, no meer dan als ic u
Van der ijonfrowen seide nu;
Want si din man ontdekkede al
Din commer daer hi ave qual,
Ende selken raet hem heft gegeven
Daer bi bi es te rasten bleven,
Ende oc in hoegen ende blide
Voertane meer in sinen tide.
Mar selken die dit hoert, masschin
Dis wonder heft, ho mach geschin
Dat een des anders herte binnen
Also van buten mach bekinnen.
Hoe dat mach sijn sal ic u proeven:
Got, die verleent al dis behoeven
Ons menschen hir in erterike,
Al gevet hi so meldelike
Dis hem behoevet din lichame,
Meer honderwerf es hem bequame
Nochtan die sile; ende omme dat
So an hi alles goedes bat
Der silen dan hi doet den live;
Want hi begert dat si beclive
In minnen ende in karitaten.
Mar dis hi siet den selken laten
f 230v°. Den rechten wech ende ommegaen
Daer si die schade groet ontfaen,
Daeromme gevet hi din goeden
Die hen van sinne bat bevroeden,
Dat si van buten mogen schowen
Die herten binnen, die teblowen
Sijn van mesfalle ochte it verladen,
Om hen te loesene uter schaden,
Daer si met luste of met gewonde
Die viant gerne in werpen sonde,
Hadde hi van herten din consent.
Dits een gewarech argument
Dit met te proevene oppenbare.
Mar wistic datt u wille ware
Ic soudt u doen noch bat in schine
Met enen corten bispelkine
Dat in die vite alher teneven
Om dat te proevene es gescreven.
Nu hort wat ikker ave las:
Om enen tijt en mensche was
Die so met ere groter sonden
Beladen was ende oc gebonden,
Dat hi ne dorste nit van din
Te bichten gaen noch dat beghin,
Gelijc dengenen die ontladen
Begeren sijn van harre schaden.
Mar Got, die vader goedertiren,
Die gerne ontfeet die hen bekiren,
Van quader dinc te Goede wert
(Want hi die salechheit begert

13 257 *l.* wi(?).—13 274 *hs.*loescene (de *s* erboven).
13 275 *l.* se. — 13 283 *l.* alhir. — 13 286 *l.* Op.

f .231r°. Van allen menschen ende lieden
Meer dan u imen can bedieden)
Hi hevet desen oc gedaen
Die sonde laten ende gaen
Te biechten, ende in goeden dingen
Sijn leven sent ten inde bringen
Met ere wonderliker saken
Die ic u wille condech maken:
Want het geschide, alsic vernam,
Dat een gesendt van Gode quam
Of daer hi stoet, of daer hi sat,
Ende hem met groten ernste bat
Dat hi sijn hoeft hem wilde dwaen.
Nu hort hoe hi dat heft begaen;
Hi seide: „Vrint, Got si met u;
Ic ben die harde gerne alnu
Ter wilen, waert u dan bequame,
Mijn hoeft van u gedwegen name;
Dit biddic u, mijn sute vrint,
Dat gi din Godes loen verdint
An dat ic bidde, ende onderstaet
Dat ambacht, ende thoft mi dwaet
In loessenessen van der sonden
Daer gi u meest af wett gebonden."
Doe sprac die ander: „Vrint, dat si;
So sere hebdijs gebeden mi
Dat ics onsseggen ni ne can."
Die ander sprac: „So haestt u dan,
Want iet ilanc so meer begere;
Ic ben gereet, nu comet here."
f.231v°. Nu hort van desen tween gesellen
Groet wonder, dat ic u sal tellen,
Dat hen geschide aldaer ter stede:
Die een ginc liggen, dander dede
Dis hem gebeden was te doene;
Hi bloette thoeft van din caproene,
Hi nam dat water ende goet
Opt thoeft des anders, die al bloet
Vor hem ter erden was gelegen.
Mar eer it lange was geplegen
Dis dwaens, so sach hi staen ene oghe
Opt hoeft des ghens, daer hi die loeghe
Hadde op gegoten, onder thar,
Schone utermaten ende clar,
Die sach op hem aldaer hi stoet
Gelijc dat een op andren doet.
Mar tirst dat hi die oghe sach,
Van groten wondre rip hi: „Ach,
Genade, Got, almechteeh Here!
Wie sach dit wonder noit eere
In dese werelt, dat ic sie?
Sele wonder, wanic, en sach nie
Noch man, noch wijf in erterike
Alsic hir sie, noch die gelike
En hoerde seggen, alsic wane,
Dat oghe opt hoevet plach te stane
Alsic nu vonden hebbe an desen.
Genadeeh Got, wat mach dit wesen?"
Doe sprac die ander: „Vrint, dit es
Die oghe, wel sijt dis gewes,
f.232r°. Die al beschowet dat men doet;
Si es die sit quaet ende goet
Ende alle dinge die geschien;
Sijs oc die wruget u van din
Vor Gode ende alles dis verlijt
Daer gi mesdaaech ave sijt,
Ende u tin ijoncsten dage sal
Oc wroegen, daer die werelt al
Die Gods sententie moet ontfaen,
Hen si dat ghire af willet staen
In baten ende u schuldech geven
Die wile dat u Got u leven
Behouden welt ende u gesparen."
Doe dese wart gesproken waren,
So voer enwech alse een gedwas
Degene die daer comen was,
So dat die ander, die allene
Daer staende bleef, no groet, no clene
En wart berecht van allen din
Dat hi gehort hadde of gesin;
Want wanen quam of waer hi voer,
Die daer tevoren op den vloer
Bi wilen stont, bi wilen lach,
Ende din hi tastte ende din hi sach,
En conde noit sent vergronden
Die mensche; mar van sinen sonden
Wart hi so wonderlike sere
Verssaget, dat hi onsen Here
Ende oc der Maget, onser Vrowen,
Gelovede ende gaf in trowen
f.232v°. Dat hi te bichten soude gaen
Ende oc te beternessen staen
Van allen din daer hi hem af
Int herte binnen schuldech gaf.
Dis es hi sent te sinen vromen
In corten dagen so volcomen,
Dat Got, die here es over al,
Hem sent verleende sele geval
Ende selke gracie ende spoet,
Dat hi wart heilech ende goet.
Bi desen bispele es verclart
Dat Got, die gerne ons allen spart
Ende ons gereet es goet te doene,
Ons maent bi menegen okisoene
Dat wi van sondeliken daden
Betide vriën ende ontladen
Die herten buten ende binnen.
Hiromme doet hi oc bekinnen
Die herten van din dommen lieden
Dengenen die se wedernieden
Met haren gheesteliken warden,
Gelijc dat ic u van Lutgarden
Tevoren seide ende oc van din
Daer Got dit ane lit geschin.

XXXIX. *Van din dat si bruder Damaese verloesde van koringen.*

Bruder Damaes, die predekare,
Die goede man, die wide mare
f.233r°. Lutgarden makde in din latine,
Dis ic mi oc in didsche pine,
Hi was der welgerakder vrowen
So speciael [1]) ende oc met trowen
So vaste worden onderdaen,
Dat sine weder hadde ontfaen
Te sonderlinger minnen, want
In allen stukken sine vant
Altoes na goedes mannes sede
Getrowe ende oc gestade mede.
Oc vant die goe man Lutgarden
Altoes in werken ende in warden
In vaster trowen so gestade,
Dat hi altoes bi haren rade
Dede ende lit, want hi vernam
Dat hem al goet daer ave quam.
Mar wat hem sider teenen tide,
Gelijc dat hi dis selve lijde
Alhir teneven, es geschit
En sal ic achterlaten nit.
Die goede man hi was prioer
Ende oc dergherre confessoer
Die hem te bichten wilden gaen;
Hi hoerde bichte, hi heft gedaen
Die absolucie van den sonden
Daer igewele af was gebonden
Die hem te bichten wilde comen.
Dos heft die goede man genomen
Din evelschalk, die hem vermat
Rechts an die liede, algader dat
f.233v°. Daer hise met bekalengirde,
Mettin dat hise also bekirde
Van haren sonden ende gaf
Die absolucie hen daer af
Mar doe vernam die evelbaren
Datten die here al sonder sparen
So wederniedde in sinen doene,
(Want hi verloestte utin prisoene
Die silen die in hovetsonden
Verborgen lagen ende en conden
Hen selven ut geloeen nit),
Heft hi gewachtt ende oc gespit
So lange dat hi over desen
Daer wi dit bispel ave lesen,
Hemselven hadde na gewroken;
Want hine int herte binnen stoken
Met koringen swar ende groet
Begonste, so dat hi verboet
Hem selven oc dat bichten hoeren.
Want alse quam hem ten oren
Der liede sonden, die si spraken
Van menger wonderliker saken
Daer si mesgrepen hadden an,
So warter af die goede man
Int herte binnen so gekort,
Dat hi nemmeer en dorste vort
Des bichten horens hem genenden;
Want hi ontfruchtte datten schenden
Die viant soude in enen dage,
Wart dat hi dis it langer plage.
f.234r°. Aldos so lit dat goede ambacht
Tin tiden, want het hem ontfacht,
Die goede man, die confessoer.
Dos heft die viant din prioer
Met sire lust daer toe gedreven,
Dat hi dis bichtens heft begeven
En stukke sider, want hem dochte
Dat hijs geplegen nit ne mochte
Noch sonder leet, noch sonder schade.
Idoch vant hi in sinen rade
Dat hi t Aiwires soude gaen
Ende al Lutgarden don verstaen
Die saken ende bidden hare
Dat sire hem toe geradech ware;
Want don noch laten hi ne woude
Tote an der stonden dat si soude
Geraden hem op dese dinc.
Aldos beraden henen ginc
T Aiwires wert sent teenen stonden
Die Iacobijn. Daer heft hi vonden
Die maget edel ende goet,
Lutgarden, die hem sinen moet
Sal reformeren. Nu, hort dan
Wat heft gedaen die goede man:
Hi ginc, tirst dat hi quam te spraken
Der vrowen, hare al condech maken
Hoe dat hi confessoer te sine
Gekosen ware, ende hoe die pine
Van bichten horne hem so verwoech
Dat hise onwillechlike droch;
f.234v°. Want hi van wonderliken dingen
Die hem tevoren plagen bringen
Die liede in bichten, dogde groet
Van koringen din wederstoet,
Die tormenteerden alle dage,
Alse hi die bichten horen plage,
Sijn herte so, dat hijs begeven
Wilde ende voert met rasten leven
Ende hem van din ambachte ontladen,

1) d. i. mnl. *heimelijc*. Vgl. Duc. op *specialissimus*: „necessitudine et familiaritate conjunctissimus", en *Devoot B.* 36, 98 r: „sijn *speciael* vrient." Vgl. vs. 14485, waar het woord als znw. gebruikt wordt in de bet. *vertrouwde, bijzondere vriend.*

13 423 *l.* goede.

13 462 *l.* quamen.

Waert datt die vrowe hem wilde raden
Daer al sijn toeverlaet an stoet,
Dat was Lutgart, die vrowe goet.
Dos heft der welgerakder maget
Die goede man sijn leet geclaget,
Dat hem ter herten so mesquam.
Mar doe die vrowe dat vernam,
Antwerdde si met goeden staden
Ende seide: „Vrint, gi sijt verladen
Van ere saken, daer ic u
Sal gerne toe geraden nu,
Want daer ic u geraden mochte,
En dadics nit, masschin u doehte
Dat ic veronrechtte u daer an.
So dadic oc; nu hort mi dan,
Ic sal u seggen minen raet;
Oc biddic u dat ghine ontfaet
So dat hi blive in uwen sinne.
Bruder Damaes, wel sute minne,
Mi es wel condech ende ic weet
Dat din viaut es harde leet
f.235r°. Dat imen hem dis onderwindet
Daer hi die silen met onthindet
Van haren sondeliken bande;
Dis heft hi beide rowe ende ande
Groet ende migel utermaten.
Daeromme en sal hi u nit laten
Dis plegen, mach hijt u verbieden,
Want hi benijdt dat gi din lieden
Dos helpt te sinen torne; mar,
Al dunket u dambacht te swar,
Daeromme en seldijs laten nit;
Want die so bloede es dat hi vlit,
Hi vindt dengenen dine ijaget [1]);
Die so van herten es verssaget
Dat hi it vromen laett te doene,
Hi vindt din viant wel so koene
Dat hine ijagt in sine schade.
Daromme in trowen ic u rade
Dat gi die plache dint viant
En rumet nit; want hi in hant,
Si lief si leet, sal moten gaen,
Wildine en lettel wederstaen.
Want so verneeset [2]) ende clene
Es sine macht, dat hi allene
Die doegede alle die wi don,
Si goet gepens, si orison,
Met sinen torttene [3]) ons verbidt.
Mar dine en lettel wedernidt,
Hi vlit enwege al sonder were.
Mar alse imen din drogenere
f.235v°. Ontdoet al willens sinen sin
Ende hine comen laett daerin,
So moet hi bliven sonder waen,
Si lief si leet hem onderdaen.
Wat wondre? Want die daer tevoren
Was vri, al willens heft verloren
Die privilegie van vriheiden,
Mettin dat hi hem laett verleiden
Dengenen die den irsten man
Dos sine vriheit ave wan,
Die Ihesus Christus, Got die goede,
Met sinen werdeliken bloede
Ons allen weder heft beijagt.
Sent dat gi dan u so beclagt
Van din viant, die u die pine
Beradet, so es wale in schine
Dat gi ne sijt verwonnen nit;
Want menechwerf het es geschit
Dat selk te stridene heft begonnen,
Eer hi victorie heft gewonnen,
Dat hi van pinen moede was,
Dis hi nochtan wel sent genas.
Al die gelike seggic u,
Bruder Damaes; al sidi nu
Van pinen moede, u sal te vromen
Noch die victorie ane comen.
Des willic wel u borge wesen;
Want Got, die Here, u sal genesen
Met sire macht, geloevets mi,
Int herte binnen, so dat ghi
f.236r°. En werdt van desen dage voert
Van bichten nemmermeer gekort,
Wat sonden so men u beghie;
So wat so anders u geschie,
Des seldi bliven sonder schade.
Wildi dan don dat ic u rade,
So gaet ende dis ambachtes pleget
Daer grote vrome u an geleget
Ende andren menegen, die gi selt
Ontladen metter Gods gewelt
Van sinen sonden, sijds gewes,
Gelijc dat u bevolen es."
Doe gaf antwerde aldos die here:
„Dat ic tevoren was so sere
Bekommert ende so ververt,
Magt utverkoren ende wert,
Dat hebdi mi benomen al,
So dat ic nemmermeer ne sal
Van bichten hoerne mi onssin.
Selk een gelof hebbie van din

1) Een spreekwoord. Vgl. *Troyen* 11 400 en 24 703: „die vliet hy vint wel die hem jaghen."
13 551 *l.* din.

2) Een onbekend en duister woord, dat in bet. met *klein, gering, beperkt* moet overeenkomen. Verwant met mhd. *neisen* (naast *neizen*), d. i. *in het nauw brengen, kwellen, plagen* (Lexer 2, 52)?

3) d i. *tarten, uitdagen, eene uitdagende houding aannemen.* Vgl. *torten* ook *Mar. v. Nijm.* 32, 747, en *tort*, d i. *in weerwil van, ten spijt van, trots* (*Teest.* 2377; Velth. II, 48, 5).

Ontfaen albir, dat ic voortane
Mi pinen sal dat tonderstane
Getrowelike al sonder wanc.
Dis motti hebben groten danc,
Lutgart, gebenedijde vrowe;
Nu salic dragen sonder rowe
Dat ambacht ende lichte gnoch
Dat mi tevoren so verwoech."
Dos sprac die bruder toter maget.
Mar wetti wis al ongevraget
f.236v°. Hi selve liët in die vite?
Ic segget u: dat hi so quite
Bleef oit sider tallen stonden
Dat hi was besech mettin sonden
Te hoerne in biehten, dat hi sent
No pine en dogde no torment
Van koringen no groet no cleene;
Mar so meer was die sonde onreene
Die men in biehten hem vertrac
Sent tallen wilen dat hi sprac
Lutgarden omme dese dinc,
So hise in biehten eer ontfinc
Te horne; want hi heft vernomen
Dat hem en mochte nit mescomen
Dat smetten datter an gelach,
Gelijc dat het tevoren plach.

XL. *Van din datse twe ingle leidden ten outare.*

Noch soudic u met corten warden
En schone exempel van Lutgarden
Van Saintteron, der goeder nonnen,
Vertrekken, wilde mi Got onnen
Dat ic des conste also volcomen
Dat het u allen mochte vromen,
Want uwe vrome ende u gewin
Begheric alre meest dar in.
f.237r°. Nu horet dan met goeden staden,
Want ine sal u nit verladen
Met langer talen, sijds gewes,
Want cort gnoch die materie es
Te makene af en cort gedichte,
Dat u sal bat bekomen lichte
Dant al te lanc van talen ware.
Nu horet dan: Die Godes kare
Hadde enen sede, alsic u las
Hir voremaels, die schone was
Ende oc wel dogdelijc al mede.
Wildi noch horen van din sede,
Hets recht dat ics u noch gewage:
Die vrowe in elken sonnendage
Tin hogen Godes outare ginc
Ende daer met groten ghome ontfinc
Dat sacrament, dat Got, die Here,
Ons lit tontfane wilen eere,
Ende dat die prister in der messen
Noch handelt in gedinkenessen
Der eweliker karitaten
Daer Got met minnede utermaten
Ons menschen, daer hi omme gaf
Sijn bloet te stortene ende int graf
Hem leggen lit ende opverstoet.
Des plach Lutgart, die vrowe goet,
Elks sonnendages van der weken;
Want diet hare ave wilden breken
Tevoren, swegen dis al stille
Bidie het was die Godes wille,
f.237v°. Die wel betogede oppenbare
Dat het nit wel gedaen ne ware
Dat men der vrowen dat onttrac;
Want grote pine ende ongemac
Sijs dogden alle diet berieden;
Daeromme liten sijs genieden
Der vrowen sider ende plegen
Al sonder seggen it daer iegen.
Mar doe die magt van hogen prise
Des hadde en stukke in derre wise
Geplogen sonder wedertale,
Dat Got sijns selves onste wale
Lutgarden, heft hi don bekinnen
Van din convente van daerbinnen
Hen somen die hem hoerden toe.
Nu hoert, ic sal u seggen hoe:
Het was op enen sonnendach,
Gelijc dat si tevoren plach,
Dat Gods vrindinne soude gaen
Tin sacramente; ende also saen
Alse opgerechtt die vrowe stoet,
Eer si versette haren voet,
So quamen uten hogen trone
Twee ingele utermaten schone
Gevlogen neder toter vrowen,
So dat se selke mochten schowen
Van din convente ende oc hen somen
Dat sien daer ave was benomen,
Die beide quamen so verclart
Van groten schine, aldaer Lutgart,
f.238r°. Die vrowe, stont, dat si die stede
Omtrent verlichten al daermede.
Nu hort wat daer die ingle daden:
Si quamen toe met goeden staden
Gestreken beide al moetgemeene
Aldaer Lutgart, die vrowe, alleene
Stont opgerechtt, ende altesamen
Die vrowe in wederside namen,
Ende, alse in hoger vrowen wise,
Met goeden staden leidden sise
Tin hogen sacramente wert.
Oc wart die kerke so verclert
Aldaer die maget henen ginc,
Dat die ijonfrowen, din die dinc
Van Godeshalven was gegeven
Te schowene, alle staende bleven

Verstart [1]) in doegen van din schine.
Dos was geleidt Lutgart, die fine,
Tis pristers handen; mar nochtan
En sach nit el die goede man,
Noch schijn, noch andre dinc negheene
Dan die verkornc Gods allene,
Lutgarden, die op hare knin
Daer lach gevallen. Dat geschin
Got lit hi saken, alsic wane;
Want it masschin gelach her ane
Dat hi die ingle nit beschowen
En mochte. Idoch so gaf der vrowen
Dat sacrament in haren mont
Die prister, die ten outre stont.
f.238v°. Nu hort wat oc die ingle daden
Die brachten daer met goeden staden
Geleidt die vrowe in wederside.
Tirst dat die Gods gebenedijde
Geknilt was neder ende ontploec
Din mont, so knilden neder oc
Die heilege ingle effens hare;
Ende alse opstont die Godes kare,
So waren weder also saen
Beneven hare oc opgestaen
Die Godes boden alle beide,
Die weder namen in geleide
Die welgerakde Godes brut.
Gelijc dat sise brachten ut,
So leidden sise oc weder in.
Owi! hoe was Lutgarden sin
Verhoegt, doe mense leidde also
Hoe wel in hoegen ende vro
Har herte was aldaer tesamen
Die ingle effens hare quamen!
Dat doe har herte was in hoegen
Met lichten wel geproeven moegen
Si die met gheesteliker minnen
Verlichtet sijn int herte binnen;
Si weten wel al ongevraget
Ende sonder twivel dat die maget
Met groter ioyen was bevaen
Int herte, aldaer si quam gegaen
Mettin tween hemelschen gesellen.
Nu laett u noch en lettel tellen
f.239r°. Hoe si gevoren, doe si quamen
Ter selver stat daer sise namen
In har geleede eer, doe si ginc
Tin outre wert, daer si ontfinc
Dat hoge sacrament: daer weder
Wel sachte setten sise neder
Op hare knin tin wederkire,
Want si so woude; ende alse schire
Alse emmermeer des was geplogen,
So sijn si weder wech gevlogen
Tin hogen paradijse wert.
Oc worden selke so ververt
Van din ijonfrowen die dat sagen,
Dat sijs vermanen dikke plagen
Te groten wondere; idoch sere
So dankden sijs Gode, onsen Here,
Ende oc die maget hadden sijs
Te werder, ende gaven prijs
Van sonderlinger heilechheiden
Ie sider dat se sagen leiden
Also die ingle tin outare.
Aldos so tellet noch van hare
Die Iacobijn, die vrowde man,
Dat onse Vrowe ende Sente Yan,
Die Godes doepre, die baptiste,
Din wilen Got so heilech wiste
Dat hi gewerdde in die Jordane
Van hem dat sacrament tontfane
Daer hem die name es af becleven,
Ende din van Gode was gegeven
f.239v°. Van heilechheiden dat orconde
Vor alle man, teere ander stonde
Van boven utin hemelrike
Oc quamen ende also gelike
Die vrowe leidden ende brachten
Met schonen gange ende oc met sachten
Tin hogen outre ende wider.
Mar dat geschide lange sider;
Tin tiden dat si laten soude
Dit lijf ende in die Gods gewonde
Bekiren soude, alse over waer
Die vite segt, int selve ijaer
Es dit geschit der maget fijn.
Gebenedijt so moet si sijn!

XLI. *Van din dat si en wijf verledegde die onthopt was ende dat si walsch sprac.*

Wildi noch horen wat geschide
Ter vrowen tide, alse ons beghide
Die dat latijn bescreef van hare,
Bruder Damaes, die predekare?
Ic saelt u seggen, want ic weet
Dat hir en sittet noch en steet
Noch man, noch wijf in desen ringe,
Die heft gehort van selker dinge
It vele, alsic u seggen sal,
Welt mi verleenen Got geval
f.240r°. Dat ict vermoge, als ict versta,
Te seggene u; nu hoerter na:
Ter vrowen tide was en wijf
Die leidde en harde onsalech lijf,
Ende een verwaten, ende en quaet;

1) d i. *verblind*, eig. „wiens oogen stijf of strak op een punt gericht zijn." Vgl. *Ovl. Lied. e. Ged.* 320, 180; 449, 241; 464, 240.

13 789 *l.* vroede.

13 797 Glosse: Ew.: Inter natos mulierum unus surrexit maior, Johannes Baptista.

Want alle sondelike daet
Den dommen wive was bequame,
Die noch op lachter, noch op blame
En achte nit, noch op onwerde;
Mar datter armer silen derde,
Hoe lachterlijc het was te doene,
Daer was si bout toe ende koene.
Hirmede wassi din viant,
Din fellen, so gegaen in hant
Al willens sonder wedertale,
Dat si harselven altemale
Onthopde van der Gods genaden,
Bidie so harde van mesdaden
Die arme sile was verswart
Ende so gedeiset achterwart,
Dat hare en rochte wat si dede,
Noch wis si plach; dos hilter mede
Die losengir sijn baïment [1]).
Mar dat was hem benomen sent;
Want Got, die vader goedertiren,
Die wel verstoet in wat maniren
In desperacie was gevallen
Dat arme wijf, die gerne ons allen
In staden steet, al was dat sake
Dat si na deewelike wrake
f.240v°. So harde pogede al in een
Ende si so ongenadech scheen
Der armer silen, die met sonden
In sinen kerkere hilt gebonden
Die evelharen, die tiran,
Dor sine ontfarmechheit nochtan
Gaf hi din wive selken spoet
Dat si der dompheit ave stoet
Ende si van dire onthopenessen,
Die meneger doeget doet gemessen
Der herten daer si vallet in,
Verclarde sider haren sin
Ende es te wege weder comen
Van beternessen, dis u somen
Sal wondren, alsic u bediede
Bi wat miraklen dat geschide.
Nochtan salic u seggen waer,
Na din dat ic die dinc aldaer
Bescreven vinde in din latine.
  Tin tiden dat Lutgart, die fine,
Was comen in der liede mont
Ende achter lander namecont
Was worden, ende men van hare
Sprac beide stille ende oppenbare,
So heft die eewelike vader,
Got, daer wi kerstene allegader
Geloeven an, den raet gedaen
Dat tote Aiwires es gegaen
Dat wivekijn, die nit op dat
En mikde dat sijs it te bat
f 241r°. Of hebben waende, of hebben soude,
Mar omme dat si spreken woude
Der vrowen ene van daerbinnen.
So ginc si daer si sal gewinnen
Van herten weder die frankise [1]).
  Nu hort in welkerhande wise:
Doe si t Aiwires binnen quam
Ende se die vrowe aldaer vernam,
Degene meenic daer si iegen
Dis sprekens soude wille plegen,
So quam die vrowe aldaer si vant
Dat wivekijn, ende altehant
Wart daer gegeven een salut.
Mar cume was dat gruten ut,
So quam dat wijf tere andre lessen,
Die si van dire onthopenessen
Hadde overvestt [2]) so lange stonde
Dat sise al bi der herten conde.
Daer was gesproken ut ende in;
Dat harde onttempert was har sin,
Verstoet men wel bi haren warden;
Dat si nin achtte twe kawarden [3])
Op al dat goet van hemelrike
Ende ander dinc al die gelike
Die goet vertrokken nit ne ware,
Heft si geseget al oppenbare.
Mar die ijonfrowe, die daer sat,
Ende andre vrowen, die hen bat
Bevrudden, die tin anegange
Daer waren comen ende onlange
f.241v°. Geseten hadden bi den wive,
Si ripen alle: „Owi, kaitive,
Onsalech wijf, wats u geschit,
Dat gi dos sprekt? En vroeddi nit
Wat werret u? Sidi verschoven,
Dat gi die glorie van daerboven
So lettel werdert? Wardi vroet,
Des swegedi; want al dat goet
Dat men met oghen mach gesin,
Diet compareren welt te din
Dat men beschowen nit ne mach,
En es nit wert dats een gewach
Doe enech mensche, die it vroedt.
Dis voeget wel dat gi u hoedt
Van selker talen, die betoget
Dat gi van frenesijen doeget
Din orewoet, of dat gi sijt

1) d. i. *spel.* Van den stam van fra. *s'ébahir*; vgl. Scheler op dit woord. Een soortgelijken oorsprong heeft *badiner*; vgl. Scheler op *bayer.*

13 872 *l.* lande.

1) Noordfransche vorm van *franchise.*

2) d. i. *vastmaken, bevestigen,* hetz. als mhd. *vervesten.* Hier in de bet. *zich inprenten.* Het woord was tot heden in het Mnl. niet gevonden.

3) d. i. *pompoen, kalebas.* Zie *Mnl. Wdb.* op cauwoerde, waarnaast ook cauwarde voorkomt.

13 890 *l.* willen.

Onthopet of vermaledijt;
Want die hemselven dos verwatet
Ende die hem dos verwinnen latet
Bi sinen wille al sonder were
Din onversaedden drogenere,
Die even valsch ende even loes,
Ende even gherech es altoes
Der armer silen sonder soene
Beide evel ende leet te doene,
Sijt seker dis ende al gewes
Dat hem die wech geslegen es
Ter hellen wert, daer hem in pine
Staet sonder inde altoes te sine.
f.242r°. Onsalech wijf, wat dert u dan
Dat gi u selven din tijran
Al willens dos abandoneert?" —
„Neen," sprac dat wijf, „hets geiugeert,
Ende die sentencie es gegeven
Van mi also, dat ic ben bleven
Tin divel wert, dat wetic wale.
Wat holpet dan dat ict u hale?
Ic seggu dat ic seker bem
Si lief si leet, dat ic met hem
Ter hellen wert sal moeten varen."
Mar die ijonfrowen, die daer waren
Tin wive comen, doe si dat
Verhorden, gingen sise bat
Noch schelden ende noch kastijen.
Si seiden: „wilde si vertijen
Dis divels, die so hilt gevaen
Har arme sile, ende ave staen
Der sonden, daer si met so sware
Verladen was, dis seker ware,
Dat Got, die vader goedertiren,
Die gerne ontfaet die hen bekiren
Te baten wert van bosen daden,
Al ware se allene meer verlaten
Dan enech wijf ochte enech man
Van sonden oit wart, nochtan
Indin dat hare also berowe
Der sonden dat sire omme schrowe
Met heeten tranen, die al ave
Die sonden dwaen, of dat si gave
f.242v°. Met droever herten doch en karmen,
Hars sonder twivel sonde ontfarmen,
Gelijc dat hi der Magdaleenen
Ontfarmde, doe si quam beweenen
Te sinen voeten daer hi sat
Met Symon Pharisewe ende at,
Hars selves ongerakde leven,
Dat al dengenen es gegeven
Te bispele, ouden ende ijongen,
Dengenen seggic, die bedwongen
Die viant heft ende so gevaen
Dat si te sinen dinste staen."
Aldos kastijden ende schowonden
Dat wijf die nonnen, die se souden
Te pointe weder hebben brachtt
Wel gerne; mar so was verkrachtt
Har herte cranc ende so gebonden,
Dat sijs volbrengen nit ne conden.
Owi! hoe rowech ende onvro
Si waren, doe si vonden so
Dat wijf verweert [1]) in haren erige!
Doch eer si wilden van din wige
Victorie gheven din viant
Die mettin wive hem onderwant
Dis iegenstridens (want hem dochte
Dat hijs hem wel verweren mochte),
So gingen si noch brengen voert
Scrifturen, bispele ende wort
Sute ende sure, ochte it te vromen
Van allen din doch mochte comen
f 243r°. Din ongerakden wivekine.
Mar dat was al verlorne pine;
Want so dis meer die vrowen seiden,
So si van meerre onkondechheiden
Ontfingen weder die antwerde.
Want so din dommen wive derde
Dat parlement, dat si din nonnen
Te lesten wilde sijn ontronnen
Ende al met forchen hen ontgaen.
Idoch hebbense wederstaen
Die vrowen die se bliven daden;
Want si gemeene hare alle baden
Dat si met hen daer blive noch
En stukkelkijn, so lange doch
Dat si van Saintteron Lutgarden,
Die beide in werken ende in warden
Was so bedegen, dat si sonde
Geleesten metter Gods gewonde
Dat si volbrengen nit ne consten,
Ontbiden mochten. Doe begonsten
Die vrowen onder hen visiren
Dat si die maget goedertiren
Ontbieden souden, want hen dochte
Dat sise wel verschoren [2]) mochte,

13 964 *l.* verladen. — 13 983 *l.* schouden.

1) Ook hier, evenals op de tot heden bekende plaatsen, waar *verweert* gevonden is, is de oorsprong noch de eig. beteekenis duidelijk aan te wijzen. Waarschijnlijk bet. het woord *verward.* Vgl. *Stroph.* Ged.[2] Gloss. bl. 292 en *Tijdschr.* 1, 250. In een Limburgsch zinnespel, *Bruer Willeken* (1565) leest men *r.* 588: tkint is verweert in der moeder buyck, met de beteekenis: bedorven vóór zijne geboorte

2) Ook hier, evenals vs. 6616, is de verklaring van het woord onzeker. Hier schijnt de bet. *tot rust brengen, genezen,* welke eerder aan *verstoren* (= fra. *restaurer*) eigen kan zijn. Misschien is de schrijfwijze *verscoren* (verkeerde lezing voor *verstoren*) door den copiist in *verschoren* veranderd. Deze verklaringswijze baat evenwel niet voor de boven genoemde plaats.

Indin dat si der walscher talen
It conste. Idoch so ginc se halen
Der vrowen ene op aventure,
Want Got, die alle creature
Van niwte makde, hi soude moegen
Met harre beden doch verhoegen
f.243v°. Dis wives herte, al ware dat sake
Dat se die vrowe nit ne sprake,
Die walscher talen nit ne conde
En wart gespreken metten monde;
Also ne dede oc didscher wart
Dat andre wijf. Aldos Lutgart
Was daer ontboden ende quam.
Mar doe die maget fijn vernam
Warumme dat se die ijonfrowen
Ontboden hadden, so teblowen
Van torne wart har herte binnen,
Dat si ne wiste wis beginnen;
Want op denghenen die dat wijf
Gemaket hadde also kaitijf,
So graciloes ende so verschoven
Dat hise dede algader loven
Dat tire onthopenessen wert
Gedroch it, ende al onververt
Ter hellen wert hem dede volgen,
Wart so die vrowe goet verbolgen
Dat sijt wel gerne werken soude
Op hem, want sine was die schoude.
So sal si oc, opdat sijt can
Geleesten. Mar hoe sal si dan
Volcomen des? Want si der talen,
Daer si met soude weder halen
Dis wives herte van prisone
Dis divels, die se gerne onspone
Ende dire ongerne gnoch af scit,
En hadde en wart te helpen nit.
f.244r°. Nochtan hort hare wis si plach;
Ic sal u seggen dat men mach
Te groten wondere u bedieden:
Tirst dat si van din goeden lieden
Was instruërt van derre saken,
Al hadde si van walscher spraken
So cranc din coever ende cleene,
Nochtan so rip si op alleene
Dat wivekijn ende es gegaen
Met hare op hoer besiden staen.
Der stonden si so lange wile,
Dar die ijonfrowen hare ghile
Begonsten bouden die dat sagen;
Want dat si souden mogen dragen
Met harre spraken over een,
Nit wel gelovessam [1]) en scheen;

14 051 *l.* wreken.—14 071 *l.* Dar.—14 072 *l.* Dat.

1) d. i. *geloofwaardig, geloofelijk.* Van het woord ontbrak tot heden eene bewijsplaats in het Mnl.; van de afleidingen *geloofsamheit* en *geloofsamicheit* waren voorbeelden opgeteekend.

Want didscher talen nit en wart
Dat wijf en conste, ende oc Lutgart
Dat walsch ghuseert en hadde nit.
Mar Got, die alle dinge sit
Ende over alle creaturen
Heft sijn gebot, die van naturen
Die werke wederkiren [1]) mach,
Die wilen Josuë din dach
Verlengede, ende spreken dede
Boven nature ende iegen sede
Dat eselkijn daer Balaäm,
Die magus, op gereden quam,
Hi heft oc nu te derre stonde
Geleget in Lutgarden monde
f.244v°. Die walsche tale, also dat hare
Verstandelike ende oppenbare
Die wart schone ende wel besneden
Al sprekende uten monde leden.
Daer sprac die maget in fransoes
Gelijc dat si dat walsch altoes
Gesproken hadde, ende el negheene
Der talen dan dat walsch alleene
Ghuseert en hadde in haren tide.
Daer met began al sonder mide
Dat wijf kastijen ver Lutgart;
Daer wart vertrokken menech wart
Dat wel gedichtt was ende schone;
Daer wart gesproken van din lone
Die sinen vrinden ewelike
Got geven sal in hemelrike
Die hir der minnen teeken dragen.
Oc wart der pinen daer gewagen
Die dogen selen sonder inde
Die divel ende sijn inghesinde
Die oc sijn teeken dragen hir:
Dats die hoverdech ende fir,
Fel, nidech ende quaetgemoet,
Vrek ende ghirech op dat goet
Van derre werelt, ende vrate
Van overdranke ende overate,
Incontinent ende al te rive
Tonsuverheiden van den live,
Ende over alle dandre meest
Die overmids den quaden gheest
f.245r°. In desperacie comen sijn;
An alle dese es wale in schijn,
Dat si met swarre domenessen
Geteekent sijn. Metterre lessen
So heft die Godes brut, Lutgart,
Dis wives herte so verclart
Van allen din daer si tevoren
Af dogede commer ende toren,
Dat sise wonderlike sachte
Te groten paise weder brachte

1) d. i. *omkeeren, veranderen, verkeeren.* Vgl. *wederkeert*, d. i. *omgekeerd, Tondal.* 36 tweemaal; *Haagsche Bijbel* I, 31 *c*: „te desen tijde ist al *wederkeert*.”

Met haren walsche, aldaer si stont
Ende din gebenedijden mont
Ontploec. Dis si volquam so wale
Dat noit mensche en hoerde tale
Noch bat gedichtt, noch bat besneden.
Mar doe dat wijf aldos te vreden
Die Godes maget hadde brachtt
Ende al din orewoet gesachtt
Daer si dat doegen af ontfinc,
So nam si orlof ende ginc
Daer inwert danen si was comen.
Oc hevet haren kir genomen
Ende es tin vrowen wert gegaen
Dat wijf, die stonden noch bevaen
Met groten wondere utermaten
Van din dat sijs so wel gelaten
Hen beiden sagen metten monden
Daer si op hoer besiden stonden;
Want hen was kundech ende wel
Si wisten alle dat nit el
f 245v°. Dan didsch en conde ver Lutgart;
Oc was hen kundech dat en wart
Der didscher talen nit ne conste
Dat walsche wijf, die dos begonste
Din vrowen toe van verren spreken,
Dar si met hasten quam gestreken
Ende seide: „Altoes ende emmermere
So sijs gedanket Got, die Here!
Dat mi mesquam es mi benomen,
Ic ben te rasten weder comen;
Dis dankic hem met goeder trowen.
Warumme seiddi, gi ijonfrowen,
Dat ver Lutgart, die Godes kare,
Der walscher talen sonder ware?
Geloevets mi, sent dat ic ic
Geboren wart, en hoerdic nie
So wel gedichtt, noch so besneden
Die walsche tale alsic se heden
Te wondere hebbe groet gehoert
Ut haren suten monde; voert
So seggic u, gi vrowen mijn,
Dat buten derre maget fijn
En es beneden hemelrike
No man, no wijf (so ijammerlike
Was ic verdoert van din viant!),
Die mi vertrostet hadde; want
In ene onhopenesse swar
Was ic gevallen, die din vaer
Van dire ontfruchtter Godes wraken
Mire herten nit ne lit genaken.
f.246r°. Hirbi so wasic emmer koene
Beide evel ende quaet te doene;
Want ine ontfruchtte no nonssach
Noch iugement noch doemesdach,
Ende oc wasic so sere in desen
Verwerret, dat ics nit genesen
En conste, wat so men mi seide.
Oc was die Gods genadechheide
Mi uter herten so gegaen,
Dat ic en conste nit verstaen,
Want iegen redene het mi dochte,
Hoe ic ter Gods genaden mochte
Geraken; want al oppenbare
Ic waende dat gegeven ware
Die Godes sentencie iegen mi.
Mar Got, hi hebbes danc, neen si!
Dat seget mi Lutgart, die goede,
Diet wel bekennet, ende ic moede
Dat sijt van Godes halven weet.
So doet si oc; want al mijn leet
Ende al mijn doegen uten gronde
Vertrac si mi met haren monde
Al ongevraget, dis ic nit
Verlijt en hadde, want en lit
Die divel mi nit lijen das
Din ic so onderdanech was.
Mar alsic hoerde ende ic vernam
Dat si die dinc, die mi mesquam,
So wel vertrac al onverlijt
(Got selve hi sijs gebenedijt!),
f.246v°. So dochte mi dat die viant,
Die mi tevoren so verbant
Die ogen van der herten mijn,
Dat mi algader was die schijn
Verborgen van der Gods genaden,
So van hem selven ginc ontladen
Mijn herte binnen, dat ic bem
Versekert emmermeer van hem;
Want al hebbic in minen tide
Mesgrepen dikke al sonder mide
Spade ende vroch, lude ende stille,
Goddanc! nu benic in den wille
Dats ics te baten wille staen
Voert ane meer. Nu laett mi gaen,
Ghi vrowen, want die tijt hi naekt
Dat ic, die quaet ende ongerakt
Was tote nu, van minen sonden
Met beternessen werde ontbonden."
Doe ripen alle „Godelof"
Die nonnen. Aldos nam orlof
Dat wijf an hen ende si an hare.
Dos heft Lutgart, die Godes kare,
Te rasten brachtt dat wivekijn.
Gebenedijt so motsi sijn!

XLII *Van din dat onse Here vegde de trane van haren ogen.*

Noch wanic dat hen somen wale
Gedinkt die hebben dese tale
f.247r°. Gehoert vertrekken van Lutgarden,
Dat ic met oppenbaren warden

14 223 *l.* Dat.

Vertrac en lettel hirtevoren,
Dat Got die maget utverkoren,
Lutgarden, vor die werelt al
Makde advocate ende oc beval
Dat si te vastene onderstonde
Twee seven ijar ende haren monde
Onttrokke, daer si met onthilde
Die werelt, die Got plagen wilde
Met swarre plagen ende fel.
Oc wanic dat u somen wel
Alnoch gedinkt dat ic u seide
Dat Ihesus Kerst, die Gods wijsheide,
Te menegen stonden noch der vrowen
Beval dat si te goeder trowen,
Gelijc dat hi hemselven al,
Alse hi die menschen hem beval,
Opgaf din eweliken vader
Ende offerde, oc also algader
Har selven offerde ende gave
Hem, alse voert te kopene ave
Der werelt al van sire wraken
Die plage dire in menegen saken
Verdinden dikke al sonder mide
Die quade menschen an din tide.
Dit heilege ambacht, daer ic u
Gesegt af hebbe al tote nu,
Beval her Ihesus Kerst, die goede,
Lutgarden, diet met bliden moede
f,247v°. Droch haren langen tijt al ut.
Dat wisten die die Godes brut,
Vrowen Lutgarden, houden sagen
Die Godes regele ende dragen
Dat schone ambacht lude ende stille.
Mar wildi horen wat ic wille
Mettesen warden u bediden?
Ic saelt u seggen: so genieden
Plach hare alteenen dis ambachts
Die vrowe dages ende nachts,
Vroch ende spade, in allen stonden,
Dat gnoch tevollen nit ne conden
Die andre nonnen toeghesin,
So harde wonderde hen van din!
Si was der werelt advocate,
Si bat vor princhen, vor prelate,
Si bat vor coninge ende graven,
Vor die in ordne hen begaven,
Vor abte, moncke ende nonnen;
Al waren si oc utgeronnen,
Nochtan lit se die maget fijn
Deelechtich harre beden sijn;
Vor clerke bat si ende papen,
Ende oc vor riddren ende knapen
Har herte si te Gode ontploec;
Vor andre liede bat si oc
Beide over arme ende over rike.
Dit hilt si so gestadelike
Nachts ende dages, dat niman,
Hoe wel so hi betogen can
f.248r°. Met didscher tongen u ne soude,
Al waert dat hijs hem pinen woude,
Vertrekken nit na mijn avijs,
Al ware hi tinwerf also wijs,
Dat tindendeel van harre pinen.
Ho menech bitter disciplinen,
Ho menech vasten ende waken
Si haren live lit genaken
Ende dis si emmer over quam!
Ho menechwerven dat si nam
Die corte venie op die knin;
Hoe dikke si har selven spin
Ter langer met gerekten armen;
Hoe menech suchten ende karmen
Si lit ut haren monde gaen,
Ende oc ho menech bitter traen
Lip alle dage ut haren oghen,
En mochte u nimen al betoegen.
Mar doe die Gods gebenedijde
Dat meerre deel van haren tide
Gebesegt hadde in din ambachte,
Ende si din divel al met crachte
Verijaget hadde ende afgekochtt
Die Godes wrake, die besochtt
Die werelt hadde in hondert steden,
En hadde sise nit verbeden
Die ijagede alder liede bate,
Lutgart, der werelt advocate,
Ende si ten inde wert begonste
Te gane, her Ihesus, die hare onste
f.248v°. Beide alles goeds ende alre vromen,
Hi es ter vrowen selve comen
Op enen nameliken dach
Dat si in ufeningen lach
Van din ambachte op hare knin
In selker vromen, datten sin
Die maget mochte al oppenbare;
Ende alse quam beneven hare
Die Godes sone, al sonder beide
Beneven haren knin hi leide
De sine, ende es also genikket
Dat hi hem selven heft gemikket [1])
Beneven sire brut. Nu hoert
Wis plach die Godes sone voert:
Hi ginc besuken altehant
Met sire koningliker hant
Lutgarden oghen, die al nat
Van tranen waren, omme dat
Dat hise weder droegen wonde,
Ende instruëren hoe si soude
Voertane meer van din sonderen
Die Gods abolge mogen weren
Al sonder suchten ende traen.

14 332 *l.* vormen.

1) Een wederk. ww. *hem micken* was tot heden onbekend. Misschien heeft het de bet. van *zich voegen, zich schikken, zich neervlijen.*

Dat hevet hi aldos gedaen:
Hi rechtese op na sijn gevoech
Ende over beide hare ogen droech
Sijne edele hant, daer hi die trane
Dikke ende groet vant hangende ane;
Die vegde hi af met goeder onste
Darna dos spreken hi begonste
f.249r°. Ende seide: „Kare mijn, Lutgart,
Wel hebbedi nu oppenbart
Ende oc willic u wel verlijen
Dat gi van dire advocacijen
Die ic te dragene u beval
Vormaels vor dese werelt al
Dat ambacht hebbet wel gedregen;
Oc hebbedi mettin verecregen,
Dis willic dat gi sijt gewes,
Dat meneger swarre wraken es
Onstaen die werelt tuwen tiden,
Die emmer hadde moten liden
Beide over arme ende over rike,
En haddi nit so vromelike
Die wederstaen mettin ambachte,
Dat ic u irst te handen brachte
Bidis ic wiste ende ic vernam
Dat u dat pinen wel bequam
Dat gi dor minen wille ontfinget.
Nu hebbedi so wel gedinget
Vor die sonderen, dat ic u,
Lutgart, wille absolveren nu
Van suchtene ende weenne almede
Op welken tijt dat gi die bede
Doet over die sonderen mijn.
Want voert soudu dat weenen sijn,
Daer dikke waren met gevochtt
Uwe oghen, doe ghijt bat vermochtt,
Te swar, wounddijs it langer plin.
Dis absolveric u van din.
f.249v°. Nu weest dar ave dan ontbonden
Voert emmermeer van desen stonden.
Op welken tijt dat gi mi dan
Eist over wijf, eist over man,
Eist over enen mensche allene,
Eist over dandre algemeene
Wilt bidden, maget wel gedegen,
So seldi ure beden plegen
Met blider herten sonder seer.
Aldos willic voertane meer
Van u, Lutgart, gebeden wesen.
Oc seggic u dat gi mettesen
Selt don alt selve dat gi daedt
Doe gi mi mettin tranen baedt;
Aldos so willic dat gi draget
Dat ambacht ende mi gewaget
Dergerre die in sonden sijn,
Lutgart, die utverkorne mijn."
Doe dese wart har inde namen,
Die wonderlike wel bequamen
Der vrowen, daer si waren toe
Gesproken si ne wiste hoe
Noch welken tijt, so schit van hare
Her Ihesus, din si gerne ware
Gevolget, hadsi dan gemogen.
Mar neen si nijt; doch bleef in hoegen
Har herte van din visione
Dat Got gewerdde da(e)r te doene,
Dat hi met sire werder hant
Hare oghen droegede, ende ontbant
f.250r°. Har herte weder van din rowe.
Dis hevet hem gedankt die vrowe
Ter selver stede aldaer si lach.
Mar wildi horen hoe si plach
Voert an te sine in ufeningen
Van din ambachte ende hoe si dingen
Plach sider over die sonderen,
Hoert mi, dat salic u vercleren:
Sent dat die maget van hogen prise
Van Gode was in derre wise
Gevisiteert, al sonder waen
So seggic u dat noit traen
En leet hare og(h)en, daer si dede
Iesent vor imene hare bede;
Mar blide, in hogen ende vro
So bleef si sider; ende also
Heft si gedregen sonder toren
Dat ambacht, dat si droch tevoren
Met commere, eer se Got, die Here,
Van allen commere ende sere
Verloessede ende weder gaf
Remedie ende afflaet daer af.

XLIII. *Van din dat se die heilegen ende die ingle plagen te visiteerne.*

Die wale onthouden mijn gedichte
Si mogen bi hen selven lichte
f.250v°. Wel merken ende wel verstaen
Dat Got Lutgarden heft gedaen
In haren dagen menege eere
Van welker si was schuldech sere
Te dankene hem; oc sijn gewes
Dat si dis wel volcomen es,
Die hebben dat vertree gehoert
Daer af. Nu salic seggen voert
Dat ic ten meesten wondre tie
Van allen din dat ic noch ie
Gescreven vant in andre viten
Van magden ende van ermiten
Ende oc van andren Godes karen,
Hoe wel dat si met Gode waren
Nu hoert wat noch die Iacobijn
Daer seget, wies die maget fijn,
Lutgart, in bichten teenen tide
Ende oc al wenende hem verlijde.

14412 *l.* nit.

Hi seget daer dat hem Lutgart,
Die vrowe, lijde al ongespart
Dis selves dat ic u bescrive,
Dat overleden ijare wive
Sent dat die Godes sone hare oghen
Quam tote hir neder selve droegen
Met sire coningliker hant
Gelijc dat ic u eer ontbant
Daer noit dages in ne ginc
Die sonne in sedele [1]), eer ontfinc
Die maget bodeschap van Gode,
Ende eer hi sendde sinen bode
f.251r°. Te sire wel gerakder brut
Daer hi met sendde sijn salut
Der maget fijn op elken dach
Daer si in knigebede lach.
Nochseget voert die predekare
Dat quamen elkes dags te hare
Bi drin, bi viren daren binnen
Die sante beide ende die santinnen,
Die alle visiteren quamen
Lutgarden, die se wel bi namen
Bekande ende die se wale ontfinc.
Daer wart ontdekket selke dinc
Die andren lieden was onkont
Die sent vertrac hare sute mont
Met staden haren specialen.
Mar dikke mosten sijt verhalen
Met beden, eer sijs wilde en waert
Beghin; want nit ne was Lutgart
Te licht in warden noch in daden,
Mar emmer beidde si der staden,
Ochte eer si seide, ochte eer si dede
Die dinc; dat was der vrowen sede.
Mar wildi horen wat die broeder
Van sire gheesteliker moeder,
Vrowen Lutgarden, noch beghit?
En littijs u verwassen nit,
Ic soudt u seggen Nu hoert dan

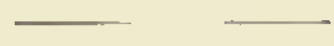
14462 *l.* vive.

1) d. i. *onderging*, eene zeldzame, aan de oude epische poëzie herinnerende uitdrukking. Vgl mhd. *ze sedele gân*, gezegd van de zon (Lexer 2, 843), en *Mnl. Wdb.* op gademe. *Sedel* beteekent hier *rustplaats*, *legerstede*; eig. *zetel*, zoo b. v. *Vaderb.* 147 *d*: „Eufemianus ghinck voor mit sijnen knapen om die *sedelen* te versieren", en *Proza-Serv.* 61: „een stadt vol alre vrouden, in welcker stonden *siedelen* op alle sijden."

Wis noch beghit die goede man:
Hi seget daer, al was dat sake
Dat si so gerne ontfinc die sprake,
f.251v°. Dat visiteren, die salute
Daer elkes dags die Godes drute
Met besech makden haren moet,
Nochtan so plach die vrowe goet
Verlijen dis al oppenbare
Din welgerakden predekare,
Dat si in ingel noch in sant
Nie so volmakde raste en vant,
Dat sijs har selven over gnoch
Gepaït hilt; mar har gevoch
Ende al har troest, dat was allene
Got selve ende ander dinc negheene:
Hi was der vrowen toeverlaet,
Hi was har troest, hi was har raet,
Ende al dat goet dat si begerde
Beneden ende boven erde,
Ende al daer si hare op verlit,
Dat was hi selve ende elles [1]) nit.
Mar wildi horen bi wat saken
Ic u gewage derre spraken,
Ic saelt u seggen: omme dat
Dat selke menschen sijn so lat
Van herten, dat si meer begheren
Met groten sorgen hen generen
In dese werellike pine
Dan al van herten vri te sine,
Gelijc dat was Lutgart, die goede,
Die meer dat gheestelic ermoede
Begerde metter Godes minnen
Dan al dat heft die werelt binnen.
f.252r°. Nu reste wi en lettelkijn
Onss selven, want wi moede sijn
Ende onss gemakes plegen gaen
Eer wi dat derde boek bestaen
Van derre viten, dat u wesen
Soude al te lanc, wildict u lesen
Al ut; ende oc soudikker in
Masschin vermoijen minen sin.
Mar gaet u resten ende vroch
Hir weder comt, want hir es gnoch
Te tellne margen al den dach
Van din dis voert die maget plach
Van daer wijt selen laten nu.
Nu gaet en wech, Got si met u. Amen.

1) Hetzelfde als *els*. Deze vorm, overeenkomende met ags. *elles*, was tot heden uit het Mnl. niet opgeteekend.

SINTE LUTGART.

DERDE BOEK.

INHOUDSOPGAVE.

XVII *l.* sic . . . . se dabt. — XVIII *l.* schit.

XIX *l.* onbevlect. — XXIII *l.* bit.
XXVI *l.* quetchingen. — XXVII *l.* gruweliken.

SINTE LUTGART.

DERDE BOEK.

I. *Hir beghinnet tprologhe van der derder partien.*

f.256r°. Doe ic vertrac dat ander deel
Daer menech edel kapiteel
In staet bescreven, so sagic
Dat selke hir saten die en stik
Hare oren gaven ende wale
Int irste ontfingen mine tale;
Mar eer ic toten inde quam,
So sagic ende wel vernam
Dat si dis horens waren sat.
Wetti warbi ic merkde dat?
Ic saclt u seggen: die tevoren
Beclagden hen dat si verloren
Den tijt, sine hadden al verstaen
Die wart van din gedichte, saen
Dat heldekoppen [1]) ende nigen,
Dat metten hoefden neder sigen
Gaf mi litteeken dat hen somen
Die vaec in dogen ware comen.
Darbi so quamic in den wille
Dat ic geswegen hadde al stille,
En haddens mi verbeden nit
Die andre, daer ict omme lit,
Die dende van der viten horen
Begerden ende gaven oren
So tallen din dat ic hen seide,
Dat ic hen dach op heden leide
f.256v°. Hir vroech te comene ende ic soude
Volbrengen metter Gods gewoude
Der vrowen vite al toten inde,
Die ic in ellef ijaren ghinde [2])
Volseget hebbe in twe der deele;
Mar dat te lanc die kapiteele
U somen dochten, dat was sake
Warumme gi so mettin vake
Begrepen wordt dat u verwis
Dis horens; want si plegen dis
Die horen dat hen nit ne vnget;
Mar even lanc dat [1]) hen genuget
Die tale, en can men hen nit lichte
Te lanc gemaken dat gedichte.
Dat provic noch wel bi u somen
Die sijt van verren weder comen
Te horne dinde van der viten,
Daer ic mi saen sal ave quiten
Op dat mi Got der stonden an.
Mar dis ic al te lanc began
Die kapiteele in din beginne,
So dunkt mi goet in minen sinne
Dat ic se korte en lettelkijn
So dat si bat gemikke sijn
Dengenen die hen laten lichte
Gepaijt sijn met corten dichte
Ende op dat lange en achten nit.
Nochtan ne can men dat bedit
Met corten warden nit so clar
Gemaken, het ne blive swar,
f.257r°. Daer die materie donker es.
Nochtan salic mi pinen des
Na mine macht in desen werke
Voertane meer; want alsic merke
Dat het u allen wel genuget,
So dunket mi dat het bat vnget
Dat ics ure alre wille doe,
Ende ikker oc den minen toe
Gevuge, dan ic al te lanc
Die tale makde an uwen danc.
Nu biddic bi gerechter trowen
Gemeene u, heeren, ende u, vrowen,

Opschrift: *hs.* beghinet prologhe.

1) Een schilderachtig woord, te vergelijken en in bet. overeenkomende met ndl. *knikkebollen*.

2) Zie boven II, 5107, 7203, 10389, 12685, en beneden III, 112 en 131, 3345 en passim.

1) d. i. *wanneer*. Het woord is tot heden slechts gevonden in de bet. *terwijl* (III, 170) en *voorzoover*, eveneens in het Limburgsch.

Ende al dengenen die hir sijn
Versament omme die tale mijn
Te horne, dat si met gemake
Mi horen, want den inde ic nake,
Ende saen dis dichtens sal begeven;
Want twee der boeke sijn bescreven
Der viten van der vrowen goet
Daer mi die minne af dichten doet.
Nu comt dat derde boec hir voert;
Oc biddic dat ghijt gerne hoert,
Want menech bispel es daer in
Dat u sal geven groet gewin,
Wildiit te rechte merken dan.
Dit seggic dis ic u wel an
Ende onnen sal altoes der vromen
Die u sal van din boerne comen.
Mar ware iman in derre stede
Die nit nontfinge mine bede
f 257v°. Of mijns gedichts en achtte nit,
Hem ridic, alsic wilen rit,
Dat hi hem schide ut onsen ringe
Ende andre viten horen ghinge,
Die hem bat gaedden, ochte it el;
So dade hi hofscheit ende wel.
Mar Godelof! mi dunket wale
An u gelaet dat mine tale
U allen wel becomen sal.
Nu biddic dan dat overal
Gemaekt si weder een gestille,
Want die materie, daer ic wille
Af scheren mijn gedichte voert,
Welt al met staden sijn gehoert.
Nu biddewi dan algemeene,
Wat onser es grote ende cleene,
Den coninc van din paradise
Dat hi den rechten wech ons wise
Ten inde wert van derre viten;
Want salic mi terechte quiten
Van din gelove daer ic mede
Mi selven bant ende dat ic dede
Doe ic dat dichten onderstoet,
So motic van der vrowen goet
Die vite brengen toten inde,
Dis ic in ellef ijaren ghinde
Volcomen ben, alsic u seide.
Nu si die Godes mogentheide
In mijn geleede, ende ic sal u
Dat derde boec beginnen nu.

II. *Van din dat si blent wart XI ijar vor hare doet.*

f 258r°. Tin tiden dat Lutgart, die fine,
In dese wereltlike pine
Geweset hadde menech ijaer
Ende si van oudre wart so swaer
Dat si began den inde naken,
Got, die se wilde so volmaken
Dat si ter eeweliker vromen
Na desen live mochte comen
Al sonder sneven ende stoet,
Dor sine ontfarmechheide groet
Heft hi der vrowen goet gegeven
Noch een jueel[1]), dat hare es bleven
De dage die si leefde sent;
Want beide hare ogen worden blent
Doe si in ellef ijaren ghinde
Was comen na des lives inde.
Dat was der vrowen omme dat
Gegeven dat si dis te bat
Die ogen van der herten binnen
Tin schine van der Godes minnen
Ontpluken soude, ende inneclike
Din claren schijn van hemelrike
Ende oc din eeweliken-dach
Beschowen, din men nit ne mach
Van buten metten ogen sin.
Bi derre saken lit geschin
f 258v°. Got sire brut dat ongeval.
Mar diet terechte merken sal,
En sal nit seggen dat het si
Groet ongeval, dat dunket mi;
Want die so selken wissel doet
Dat hi behoudt dat meerre goet,
Al werdt dat mindere hem ongeven,
Degene en mach hem hir teneven
Beclagen nit van ongevalle.
Des wanic wel dat gi mi alle
Selt volgen; eist u wille dan
So kiric daer ic u began
Dat bispel, ende van der maget
U segge voert, die bleef geplaget
Met selker plagen oit sent.
Nochtan, al waren dogen blent
Die herte binnen sonder waen
Te meer wijsheiden hadde ontfaen
Van din dat hare ontgeven was
Dat sien van buten. Wildi das
En argument? Ic saelt u toegen:
Een die gebruken mach sire ogen
Ende ommesien verre ende bi,
Al dat hi siet, geloevets mi,
Dat moet ter herten comen in;
Daer over moet hi sinen sin,
Si willens ochte an sinen danc,
Onledech maken even lanc
Dat in der herten binnen durt
Dimaginacie, die men vurt
f.259r°. Van buten in mettin beschowe.
Hir af was al Lutgart, die vrowe,
Ontladen overmiddes din
Dat hare ontgeven was dat sin.
Mar doe vernam die Godes kare,

1) Vgl. *Mnl. Wdb.* 3, 1085.

Lutgart, dat was onttrokken hare
Dat sien van buten ende si
Was quite worden ende vri
Van allen din dat metten ogen
Ymaginacie mochte toegen
Der herten binnen, vele sere
Began sijs danken onsen Here;
Want si van binnen wel vernam
Dat het te groten staden quam
Der silen, die in eenechheiden
Met Gode har leven wilde leiden.
Mar dat die welgerakde maget
Heft oit sider meest geclaget,
Sent dat die dinc also geschide,
Dat was dat hare op selke liede
Ende op die sonderlinge vrint,
Die wilen hadden dis verdint
Dat si die gracie van der vrowen
Met harre sonderlinger trowen
Verworven hadden ende plagen
Beide omme leeren ende vragen
Die magt te visiteerne comen,
Dat sien van buten was benomen.
Dit plach die vrowe in din beghinne
Te clagene, eer si wart in inne
f.259v°. Dis ongemaks; mar her Ihesus,
Die ordineerde selve aldus
Die dinc, hi heft der vrowen saen
Dis clagens oc don ave staen;
Want hi der maget selve onthit
Dat hare en soude lange nit
Dat sien failliren van denghenen
Die hare ant herte so gerenen
Dat sijs verladen was van seere;
Want hi, die Got es ende Here,
Ontboet met sinen bode sent
Der vrowen goet: al waren blent
Hare ogen buten, dat si soude,
Indin dat si verbeiden woude,
Die vrint beschowen eewelike
Daerboven in dat hemelrike.
Na dat gelof so bleef Lutgart
Van allen rowe so verclart,
Dat dinc in erterike engheene
En was no weder groet no cleene
Die mochte ontpointen [1]) haren moet
Voert ane meer, so vaste hi stoet,
Gevestt in rasten ende in vreden.
Dos es tin tiden overleden
Van allen commere ende rowe
Din swaren pas Lutgart, die vrowe.

1) d. i. *uit zijn verband brengen, aan iem. zijn rust en vrede benemen.* Het woord was tot heden slechts op ééne plaats gevonden, nl. *Brab. Y.* VII, bl. 697, vs. 182 in de bet. *benadeelen*.

III. *Van din dat bruder Iordaen te hare quam na sine doet ende seide hoet met hem staet.*

f 260r°. Een Jacobijn, en heilech heere [1]),
Die beide groten lof ende eere
In sinen dagen hadde ontfaen
(Genant was hi bruder Jordaen),
Was an din tiden, alsic vant
Van hem gescreven, ende, want
Hi was gerakt in alre wise,
Was hi verheven oc in prise
Tin tiden, want dat Godes wart
Al sonder mide ende ongespart
Plach hi te sprekene overal.
Daermede wart hi liefgetal
Beide onder arme ende onder rike
Die plagen alredagelike [2])
Te volgene hem van meneger stede
Daer hi sermoen ten volke dede;
Want absolutie ende afflaet
Plach hi te gevene ende raet;
Hen allen, die van haren sonden
In bichten wilden sijn ontbonden,
Die absolveerde met orlove
Die goede man, din hi van hove
Dis pauss hadde speciael;
Want meester was hi generael,
Ende over alle predekaren
Die achter erterike waren
Droch hi dat ambacht van meestriën.
Dis souden wel si some lijen
Noch van denghenen diene sagen,
Ware imen dis hen wilde vragen.
f.260v°. Wetti warumme ic dit bediede?
Ic segget u: met groten niede
Die goede man hadde onderslegen
Vrowen Lutgarden, die vereregen
Die gracie hadde van din here
Dat hise in trowen minde sere
Ende in gerechter karitaten.
Hirmede willic u dit laten
Ende u voert seggen van din man
Daer ic dit bispel af began.
Tin selven tiden enen wille
Outfinc die goede man al stille
Int herte binnen, din die gheest,
Die here es alre heeren meest,
Hem inspireerde in minen wane.

1) Volgens de Bollandisten verdronk Broeder Jordanus den 13n Februari 1237.

2) Zie *Taalk. Bijdr.* 2, 220 vlgg. en vgl. *Teest.*, 2262: *alre daghe ghelike.*

266 *l.* nu dit.

Die wille hi was dat hem te gane
Int heilege lant van Over Zee
Gelustte, daer wel menech wee
Hem stont te doegene eer hi soude
Volcomen daer hi wesen woude,
Want hi was beide ont ende cranc;
Oc was die bedevart so lanc
Dat hise in schine en mochte nit
Volbrengen sonder groet verdrit
Ende ongemac ende andre pine.
Doch was din wisen Jacopine
Die herte binnen so gesont,
Dat hi din langen wech bestont
Te wandelne ende es weeh gegaen.
Die bedevart heft hi bestaen
f.261r°. Ende es tin lande wert gekregen,
Daer an den cruce wart geslegen
Dor onsen wille wilen eere
Her Ihesus Christus, Got die Here.
Ende alse quam die Jacobijn
Daer over daer hi wilde sijn,
Ende hi met eeren ende vromen
Na sinen ghere was volcomen
Der bedevart, dat sute lant
Ginc hi dorwandelen altehant,
Ende overal, waer so hi mochte
Gaen ende comen, hi dorsochte
Dat rike van Iherusalem:
Te Nazareth, te Betlehem
Ginc hi; so dede hi oc te Surs;
Al buten ende binnen murs
Heft hi Ihernsalem, die stat,
Dorsochtt tin tiden, omme dat
Dat in din boeken staet gescreven
Dat Ihesus Kerst aldaer teneven
Dor onsen wille ontfinc die doet
Ende ons sijn paradijs onsloet.
Van daer ginc voert die predekare
In andren staden hare en dare
Die ic genoemen nit ne can.
Mar doe die wel gerakde man
Daer over hadde lange gnoch
Gespacieert na sijn gevoch,
Ende hi die broedre die hi vant
Begeven in dat Heilege Lant
f.261v°. Gevisiteert hadde allegader
So heft die gheestelike vader,
Bruder Jordaen, die Iacopijn,
An alle die gesellen sijn,
Oude ende ijonge, orlof genomen
Ende es tote Akers weder comen.
Daer es gescheept ende in geseten
Die goede man, alse ons doet weten
Die vite aldaer si sijns gewaget.
Mar Got, die gheecelt ende plaget
Die werelt al na sinen wille
Ende effne loenet ende stille,
Hi gaf sentencie iegen desen
Daer wi dit bispel ave lesen,
Ende alle die met heme waren
Geschepet ende wilden varen
Te lande wert, selk dat si alle
Verdronken sijn met ongevalle.
Want eer dat schep te lande quam,
So hif en storm fel ende gram,
Die so verhif die seewsche vloet,
Dat si dat schep so voert verloet
Met groten slagen dat het brac.
Dis mosten doegen ongemac
Die broeder ende die mede quamen,
Want si verdronken altesamen
Meerre ende minder, ijonge ende oude.
Dat moste sijn, want het Got woude.
Mar op die wile ende also saen
Alse op die zee bruder Jordaen
f.262r°. Verdronken lach, die predekare,
So toegde Got al oppenbare
Weles loens verdinde in sinen live
Die goede man; want uren vive
Ende over an derselver nachte,
Eer men dat lijc te lande brachte,
So scheen van utin paradijse
En licht, dat in colummen wise
Stont op din broeder, daer hi lach,
So claer dat ment van verren sach,
Want het van verren scheen den vire
Gelijc. Mar doe die maronire
Van verren sagen die columme,
So lange roiden si al omme
Dat si vertaekden [1]) die lichamen
Bruder Jordaens ende die daer quamen
Met hem gevloten in der zee,
Dat waren andre broedre twee
Die oc dis selves daer genoten
Met hem. Dos quamen daer gevloten
Die drie lichamen van den heeren;
Die hiven op met groten eeren
Die maronire ende altehant
So vurden sise opt hoge lant;
Daer lagen si sent enen dach.
Mar dat men u te wondre mach
Vertrekken, sach men daer gesehin:
Want op den eenen van den drin,
Die meester van den predekaren
Geweset hadde, quam gevaren
f.262v°. Van boven uten hogen trone
Claer utermaten ende schone
In lampden wise en ander schijn,
Die van din goeden Jacobijn
Bescheen driwerven din lichame.
Dos toegde Got hoe wel bequame
Hem wilen was in sinen dagen

1) d. i. *bereiken, komen bij*, hier voor het eerst uit het Mnl. opgeteekend. In de verwante germ. tongvallen schijnt het woord niet bekend.

Bruder Iordaen, dis wi gewagen.
Mar doe die schijn in derre wise
Dat lije hadde overschenen lise
Driewerven ende claer gemakt,
So es die lampde voert gerakt
Op enen van den andren twen,
Den weles lichame si bescheen
Oc eenewerf met claren schine.
Wildi van desen Iacobine
Din name oc weten, din so hout
Got was? Sijn name was Gherout;
Dat segt die vite aldaer teneven,
Daer sijs gewagt; oc es bescreven
Met prosen elre al die proces [1])
Van din dis u gewagen es.
Mar wildi dat ic u bediede
Wat van der lampdem voert geschide?
Ic saelt u seggen: doe die schijn
Din welgerakden Iacobijn
Ende enen van din drin gesellen,
Daer wi dit bispel af vertellen,
Lange ende gnoch hadde overschenen,
So creech die lampde weder henen
f 263r°. Ende es tin hemele wert gevaren,
Toesiende hen allen die daer waren
Van verren comen ende bi,
Die allen oreonden dat gi mi
Hoert seggen; want ter selver uren
Van vremden ende van geburen
Was daer wel groet die sameninge,
Die alle quamen sonderlinge
Dat wonder schowen an din dage.
Mar warumme ic u des gewage
Wel recht es dat ic u bediede:
Tin tiden dat die goede liede
Ten inde hars lives waren comen,
Ende oc die gracie die hen somen
Versehenen was, hadde oppenbart
Got mettin schine, ver Lutgart
T Aiwires lach in orisone
Ende een gebet, dat si te done
Hadde onderstaen, ter wilen dede
Met groten goeme; ende eer die bede
Ten inde quam, so hoerde si
Dat quam gegaen een tote bi
Der selver steden daer si lach,
Die seide: „Vrowe, goeden dach
Motu verleenen Got, die melde,
Die alle dinc heft in gewelde!
Ic ben hir comen uwen moet,
Magt utvercoren ende goet,
Vervroijen ende blide maken.
Nu hoert na mi: van ere saken
f.263v°. Salic u seggen din proces
Die u noch, vrowe, onkondech es;
Ic ben Iordaen, die predekare,
Die van mi selven die nimare
U brenge, maget wel gedegen.
Ten lande wert was ic gekregen
Van Over Zee; dat wistti wel,
Want gi mi bat dan imen el
In staden stondt met uwen beden;
Nu benic bi der Gods geneden
Van allen commere ende seere
Verloestt, danc hebbe Got, die Heere!
Want alsic hadde int Heilege Lant
Met onsen broedren, die ic vant
Begeven daer, tevollen gnoch
Gespacieert na mijn gevoch,
So kirdic weder ende soude
Te lande comen; mar en wonde
Noch mi noch nimene el van din
Die met mi waren, dat geschin
Got laten; mar met ongevalle
Gevil dat wi verdronken alle.
Aldos so benic tesen stonden
Van desen cranken live ontbonden,
Ende aldos es die dinc geschit.
Mar dat ne darvic clagen nit,
Want mi dat eewelike leven
Te loene es emmer toe gegeven
Daerboven in den hogen trone.
Daer hebbic nu begonnen crone
f.264r°. Te spanne ende ewelike sal
Sijn metten salegen int getal;
Daer salic mettin confessoren
Die sute melodijen hoeren
Daer ingle ende seraphine
Met loven Gode al sonder pine;
Daer salic mettin marteleren
(Die hebben al dat si begeren,
Want sijt met allen dat si mochten
Geleesten, quijtten ende kochten)
Daer boven in dat hemelrike
Oc Gode loven eewelike;
Mettin apostelen es mijn name
Gescreven oc; want so bequame
Mijn leven was den hogsten Gode,
Die van mi makde sinen bode
Sijn wart te sprekene oppenbare,
Dat ic al sonder pine vare
Ende oc van sonden al vereleft
Tin hogen paradise wert.
Oc seggic u, Lutgart, die fine,
Dat u nit lange en staet te sine
In dese werelt, mar die tijt
Hi nakende es, dat gi gevrijt
Van alre pinen werden selt.

1) *Elre.* Cantimpré zegt: „De his quidam ex nostris in prosa, quae continet gesta ejus, inter cetera, plane descripsit, dicens . . . „waarop vier strophen, elk van zeven korte verzen, volgen; dan komt: „Sed et in literis Prioris Fratrum praedicatorum apud Venetias haec eadem testata perlegimus."
402 *l.* lampden. — 412 *l.* alle.

Nu salic u der Gods gewelt
Bevelen, maget goedertiren,
Lutgart, ende ic sal wederkiren."
Doe dat vertrec Lutgart, die vrowe,
Verhoerde, blischap ende rowe,
f.264v°. Lief ende leet van erc dinc
Int herte binnen si ontfinc;
Want dat die welgerakde man,
Din si van herten lief genan
Dor sine doget wilen eere,
Verscheeden was, dis bleef in sere
Har herte binnen; mar dat hi
Den hogsten Goede was so bi
Ende hi ter eeweliker vromen
Was sonder plecht van pinen comen,
Dis was der vrowen wel te moede.
Aldos vernam Lutgart, die goede,
Van desen stukken die nimare.
Oc was tin tide en predekare,
En heilech broeder, die hem das
Vermat dat hem vertoget was
En vision tin selven tide,
Daer hem die Gods gebenedijde
In grote glorie ende in eere
Was in vertogt Jordaen, die here.
Dos wart der maget wel gerakt
Al die materie cont gemakt
Eer die nimare quam int lant,
So dat men sider ondervant
Van din processe al die waerheide
Na dat Lutgart te voren seide.

IV. *Van din dat hare derdewerf was bevolen te vastene VII ijar.*

f.265r°. Tin tiden doe volcomen waren
Die vasten van din seven ijaren,
Die Goedes maget utverkoren
Hadde anderwerven daer tevoren
Bestaen te vastene omme saken
Daer wi tin tiden ave spraken
Doe wi vertrokken dat bispel,
So was en mensche, en quaet, en fel,[1])
En overdadech ende en wreet
Die presecutie ende leet
Din lieden van religioene
Ende al denghenen plach te doene
Die Gode minde ende onssagen.
Met eere aldosgedaenre plagen
So was geplaget an din stonden
Omme okison van haren sonden
Die werelt utermaten sere,
Want het jugeerde Got, die Here,
Die alles dinges heft gewout.
Mar doe die gheecele menechfout
Dat kerstenheide hadde overlopen,
Dat moeste ontgelden ende koepen
Van sinen sonden doverdaet
(Want die viant fel ende quaet,
Die boese mensche, die tiran
So lach din godeshusen an
Ende allen goeden kerstenheide
Daer hem so groet die mechtechheide
f.265v°. Got toe verleende in sinen dagen,
Dat selke ontfruchtten ende onssagen
Dat hi met sinen bosen werken
Die vriheit van der heileger kerken
Onssetten sonde ende onderdon),
So hadde ens dags en orison
Lutgart begonnen, dat si dede
Met groten goeme; ende eer die bede
Ten inde quam, die was begonnen
Beide over moneke ende nonnen,
Beide over papen ende clerke
Ende alle die die Goedes kerke
Te rekkene[1]) hadden ende waren
Bekommert mettin moederbaren,
So quam en Godes bode lise
Van boven utin paradise
Gevaren daer die vrowe lach,
Die seide: "Kare, goeden dach
Verleen u Got, dis bode ic bem!
Gesendet benie hir van hem
Die alle dinc heft in behoude;
Dat hi dis kerstenheides woude,
Dis hebdi hem, Lutgart, gebeden;
Mar dis die tijt es overleden
Die u van Gode ende onser Vrowen
Bevolen was te goeder trowen
Te vastene, ende ghi, Lutgart
Twee seven ijaer al ongespart

502 *l.* gewan.

1) De Bollandisten hebben niet onderzocht wie hier bedoeld wordt.

"Welke vijand werd door dat orakel aangeduid? Het kon niets (*sic*) anders zijn dan Frederik II, keizer van Duitschland, die zich allerslechtst jegens den Paus Innocentius IV gedroeg en die tot zijne dood toe niet ophield groote stoornissen in de Kerk te veroorzaken. Maar vijf jaren voor de dood van den vervolger wist de heilige Lutgardis bovennatuurlijkerwijze dat hare gebeden en verstervingen Gode aangenaam waren geweest: "Gij moocht u verzekeren, zeide zij op zekeren dag aan Thomas van Cantimpré, de listige vijand der Kerk zal òf wel vernederd worden, òf zal welhaast sterven, de kinderen Gods in vrede latende. "De voorzegging wierd bewaarheid op twee wijzen: Frederik werd afgezet van zijnen troon en stierf onvoorziens in 1250, in den ouderdom van 56 jaar." J. Broeckaert S. J. Leven van de Heilege Lutgardis, bl. 152—153.

534 *l.* persecutie. — 537 *l.* minden.

1) Zie boven II, 12517.

Gevastet hebt genendelike
So dats hem Got van hemelrike
f 266r°. Belovet harde gnoch van u,
Daer omme sendet hi mi nu
Hir neder, maget wel gedegen,
Te seggene u dat gi moett plegen,
Al saelt u lanc sijn ende swar
Te doene, ene ander seven ijar
Alnoch dis vastens, es dat sake
Dat ghi die sware Godes wrake
Daer gi so harde u af beclaget,
Wilt ave kopen, schone maget,
Din kerstenheide. Oc sijt gewes
Dat het die wille Godes es
Dat ghi dat vasten onderstaet
Noch derdewerf; want sal die quaet,
Die bose mensche, die tiran,
Dis overdaet men nit ne can
Alnoch beschiwen, hem gematen,
So dat hi sal met goede laten
Die Godes vrint, dat selen don
U vasten ende u orison.
Nochtan, Lutgart, al es dat sake
Dat bi u sal die Godes wrake
Gemindert wesen, nit so saen
En sal sire archheit ave staen
Die mensche, din men so onssit;
Mar beide pine ende oc verdrit
Sal hi noch don din kerstenheide.
Nu hebbes dan verduldechheide,
Want Godes wille also gedreget.
Lutgart, nu hebbic u geseget
f.266v°. Dat mi te seggene u beval
Got, die jugeert die werelt al.
Nu sijt bevolen dan te Gode;
Ic vare en wech." Dos schit die bode
Met hastechheiden van der vrowen,
Die sal bestaen te goeder trowen
Dat vasten, want sijt gerne doet.
Mar sere onttempert bleef har moet
Van din dat metter Gods gewonde
Die wrake noch gedaren soude.
Dis bleef si noch bedroevet sere;
Idoch beval sit onsen Here,
Die al mach sinen wille don.
Dos heft die vrowe har orison
Volbrachtt tin tide aldaer si lach.
Nu salic u voert don gewach
Hoe noch die derde seven ijar
Al sonder duchte ende sonder vaer
Began te vastene an din tide
Lutgart, die Gods gebenedijde.
Al wassi cranc ende out, nochtan
Dis anders dages si began
Dat vasten weder met geninde.
Dat hilt iesider toten inde
Van haren levene ende al ut
Die seven ijar die Godes brut;
Want so te pointe sider quam
Dat vasten, dat het inde nam
Met haren levene; ende oc es
Al sonder faille ende al gemes
f 267r°. Ten inde van den seven iaren
Lutgarden sile en wech gevaren
Tin schonen paradise wert.
Mar dat die bruder heft verclert
Die derre viten meester was
Ende ic in din latine las,
Salic u seggen van der vrowen:
Hi segt dat si te goeder trowen
So wel dat vasten onderstont,
Dat nit ne quam in haren mont
Noch visch, noch vleesch, noch dinc enghеene
Dan een pulment met brode allene.
Dat nutte si met dunnen bire,
Ende oc en wassi nit so dire
Hars vastens, dis si gerne plach,
Sine heft gevastt din paschedach
Ende alle dandre in den ijare
Alse of het quatertempere ware;
Die sonnendage ende alle mede
Die andre, die men na den sede
En plegt te vastene elre nit,
Die vastte si; want dat verdrit,
Pine, arebeit ende ongemac,
Daer Got sine ande mede wrac
Op die sonderen, nit ene ure
En lit die maget, die se in cure
Van Godes halven hadde ontfaen,
Al sonder vasten over gaen.
Nochtan bleef noch die Godes wrake
So starc tin tide, al was dat sake
f.267v°. Dat si bi beden van der maget
Gemindert wart, dats hem beclaget
In somen stonden jegen hare
Heft Dant Thomas, die predekare,
Die seide aldos: „Gebenedijde,
Wats ons bedaget tonsen tide
Dat ons en mensche dos verswart?
Wat saels gewerden, ver Lutgart,
Dat ons alteenen Got, die Here,
Plagt ende gheccelt aldos sere?
En sal dan nit met goede laten
Die bose mensche, die verwaten,
Die Godes vrint? Was saels gewerden?
Sal hijt it lange moten herden,
So wee dengenen die nu leven
Die Godes gracie heft begeven,
So dat sijs hebben groten toren!" —
„Neen, sprac die maget utverkoren,
Mijn sute vrint, en segges nit.
Dat Godes vrinden es geschit
Dit ongemac, dis sijt gewes
Dat het schult harre sonden es,

685 *l.* Wat.

Want sonder redene ende sake
En doet hi nit, die dese wrake
Doet lopen over sine vrint.
Sent dat wijs hebben dan verdint
So menechwerf in onsen dagen,
En mote wijs ons nit beclagen,
Mar loven Gode in allen tide.
Nu sijt in hoegen ende blide,
f.268r°. Want ic u segge al over waer,
Die plage, die so menech ijar
Ons heft gedert an onsen danc,
Sal inde nemen eer it lanc;
Want emmer sal geschin dat een,
Dis sijt gewes, van desen tween
In corten tide, her predekare:
Of dese man die noch in vare
Die werelt houdt, sal hem gematen
Van overdaden ende laten
Die Godes vrint in paise leven,
Ochte eer it lanc werdt hem gegeven
Sele païment dat hi met schanden
Sal sijn gelevert din vianden
Die hem met eeweliker pinen
Vergelden selen dit karinen,
Daer hi so harde met verswart
Die Godes vrint." Dos heft Lutgart
Van derre dinc din goeden man
Gesett te rasten; mar nochtan
Die vite segt, die hi bescreef,
Dat na der vrowen live bleef
Die wrake staende en stukkelkijn;
Mar na dat hem die maget fijn
Vorseget hadde, in corten stonden
Die werelt warter af ontbonden.
Dis darr ic over waer beghin;
Want allewege lit geschin
Got dor sine eewelike doeget,
Gelijc dat ghi wel merken moeget
f 268v°. Van desen werke in menegen steden,
Al dat Lutgart met haren beden
Besochte ende dat si wilde voert
Vertrekken ende sijn gehoert.

V. *Van din dat si mester Iacops sile van Vitri sach comen in hemelrike.*

En meester Iacop wilen was
Daer ic en bispel ave las
Int ander boec, hit van Vitri.
Oc segt die boec van hem dat hi
Lutgarden vrint was speciael.
Die goede man was kardenael
Te Rome ende een der groter heeren
Van derre werelt, want in eeren
Ende oc in werdechheiden op
Was hi verheven; want bisschop
Was hi tote Akers over zee,
Daer hi dor Gode menech wee
Bestont te doegene ende pine.
Mar wat van hem in din latijne
Bescreven staet, dat salic u
Vertrekken, wildijt horen, nu:
Die goede mensche, sider dat
Lutgart vor hem te Gode bat
Ende sine van der cranker minnen
Verloessde, die sijn herte binnen
Sere hadde onttempert utermaten,
Heft hi van vaster karitaten
f.269r°. Gelegt daer in en fondement
Daer hi van goeden werken sent
En groet gestichte op heft verheven,
Dat sent texemple wart gegeven
Bisscoppen ende kardenalen;
Want beide in werken ende in talen
Die goede man was so volcomen,
Dat dikke worden sent genomen
An hem van dogden die bispele
Schone ende goede, ende dire vele,
Want hise hanteerde al sonder wanc.
Mar nit ne willic u te lanc
Die tale maken van din heere;
Hoe groten lof, hoe menege eere
Dat hi vercreech in sinen dagen
Worde u te lanc, wildics gewagen;
Mar die dis seker wilde wesen,
Hi dade hem dat geschrefte lesen [1])
Daer hi sijns selves wesen in
Betoget; want no meer no min,
Noch af noch toe dan al sijn leven
En soude hi vinden daer gescreven.
Daeromme latic achter dat
Ende u sal seggen daer gi bat
U met gepaijt houden selt.
Hoe sider metter Gods gewelt
Die man te goeden inde quam
Ende hoe die vrowe dat vernam
Salic u seggen, hoert na mi:
Ens tijds so lach die maget vri
f.269v°. Op hare knin ende een gebet
Hanteerde, daer si wilde met
Har herte fijn onledech maken.
Mar doe began den inde naken
Dat beden, heft si opgeheven
Har herte, so dat hare ontgeven
Die sinne worden alle vive.
Mar dat si buten in den live
Verloes, dat hevet si van binnen

Opschrift: helmelrike.

1) Vermoedelijk wordt hiermede zijne *Historia orientalis et occidentalis*, of zijne *Briefwisseling*, of een ander, thans verloren, werk bedoeld.

Verhaelt met helpen van der minnen.
Want eer sijs selve it wart geware,
So wart gevurt de gheest van hare
Hoge op tote in dat paradijs,
Daer beide glorie ende prijs,
Danc, werdechheide, lof ende eere
Die ingle gaven onsen Heere.
  Daer quam die gheest, ende also saen
Alse hi daerboven wart ontfaen
Daer hi met groter eeren gnoch
Gessaluwert was int gevoch
Van santen ende van santinnen,
Die quamen toe van allen sinnen
Lutgarden toeven ende grueten,
Dat wonderlike wel gesueten
Began der vrowen, die bi namen
Wel kennede alle die daer quamen,
Want si dat selve dagelike
Hanteerden hir in erterike,
Die sante, meenie, die die vrowe
Feesteerden op gerechte trowe,
270r°. Dis si daer plagen an din tide,
So sach van verren banderside
Van inglen comen ene schare
Die magt, ende oc wart si geware
An dat gelaet van harre feesten
Dat si daer enen van den gheesten
Dergerre brachten die gescreven
Got heft in deewelike leven
Daer boven, want si hem bevilen.
Mar doe die ingle metter silen
Bat naerre quamen, so sach si
Dat meester Yacob van Vitri
Die selve was, die daer ontfaen
Ende in possessie was gedaen.
Dis was so vro Lutgart, die goede,
Dat si met harden bliden moede
Dire silen verre jegen ginc
Ende sise in haren arme ontfinc
Ende seide wel gestadelike:
  „Den coninc van den hemelrike
Ende allen santen, kare mijn,
So motti wellecome sijn!
Dat gi derre eeren hebt verdint,
Wel lieve her Yacob, sute vrint,
Dat gi ontfaet lof ende prijs
Hir boven in dit paradijs,
Dis dankic Gode al mine macht,
Die u daertoe verleende cracht
Wille, ende gracie, ende spoet,
Gelijc dat hi hen allen doet
f.270v°. Die daerna pogen ende staen.
Mar dis hir werden selke ontfaen
Din grote pine int vegevir
Tirst staet te doegene eer si hir
Ter Godes feesten mogen comen,
Mar selken meerre dan ben somen,
Na dat gerivet igewelken;
Ende ic hebbe oc verstaen van selken
Die sonder pine ende ongemac
Tirst dat des lives hem gebrac,
Hir boven quamen, (want hen das
Die Godes gracie onstech was
Daer si na poegden met geninde),
Dis soudic oc van uwen inde
Wel gerne weten die nimare,
Wistic dat het u wille ware.
Mijn sute vrint, nu segt mi dan,
Ochte ic u dis verbidden can,
Ochte u it lange stont te sine
Int purgatorie ende in pine
Nadat gi van der werelt schidt."—
  „Dis gi te biddene u geniedt,
Dis salic u berechten gerne,
Want nit nes recht dat ics u werne,"
Die sile antwerdde van din here;
„Mar tirsten dankic onsen Heere
Van sire ontfarmechheiden groet,
Bi welker ic van alre noet,
Van allen commere ende schaden
Nu ben ontcommert ende ontladen.
f.271r°. Wildi dan weten, ver Lutgart,
Ochtic it lange was verswart
Van pinen sent dat ic verschit,
Got sijs gelovet! neenic nit;
Want heden es die virde dach
Dat ic die werelt utterst sach;
Drie dage lettic eer ic quam
Hir boven, sent dat inde nam
Mijn brosche lijf, want ic van sonden
En was algader nit ontbonden
Doe ic verschit. Mar Got, die goede,
Hi sijs gelovet! noch ermoede,
Noch ongemac, noch ander seer
En mach mi deren nemmermeer,
Want ic van allen ben gevrijt.
Got selve hi sijs gebenedijt!" —
  „Owi", antwerde gaf Lutgart,
„Hoe quam dat gi so lange wart
In pine ende ics en wiste nit?
Hoe es die dinc also geschit
Dat gi met pinen wart verladen
Ende ic no min no meer in staden
En hebbe u terre noet gestaen?
Haddict geweten, sonder waen
So lange en hadde u nit in pine
Behoert noch in torment te sine!
Want van Aiwires die ijonfrowen
Ende ic met hen te goeder trowen
Met beden souden hebben u
Gestaen in staden, dis gi nu,
f.271v°. Goddanc! en hebt nemmeer te doene;
Want, Godelof! utin prisone
Des vegevirs gi comen sijt."

834 *l.* harde.

Die ander sprac: „Gebenedijt
So moetti nu ende emmer sijn,
Lutgart, die Gods verkorne fijn!
Ghi hadt mi bat dan imen el
Gestaen in staden, weetic wel;
Dis moetti hebben groten danc.
Mar dis die tijt en was nit lanc,
Ende dis gi soudt van mire doet
Gedoeget hebben rowe groet,
Got, die dat wiste, hi hevet u
Verbolen, vrowe, al tote nu
Dat ic ten tide comen was
Mijns lives; ende, want gi das
Sijt seker dat ic ben verloestt
Van pinen, dat gi sijt getroestt,
Dis biddic u, ende dat gi sere
Dankt alles goedes onsen Here,
Die mi die gracie heft gegeven
Dat ic int ewelike leven
Die institucie hebbe ontfaen"
Doe dese antwerde was gedaen,
Lutgart, die waende wedertale
Geghеven hebben, daer si wale
Op was beraden, altehant
Na die antwerde har selven vant
Noch liggende op die selve stede
Hir weder tale in kniegebede
f.272r°. Daer si te voren was gelegen.
Doe ginc die maget wel gedegen
Van allen danken ende loven
Den hogsten koninc van daer boven
Getrowelike ende ongespart.
Dos heft die Godes brut, Lutgart,
Vernomen binnen virden dage
Dis heren doet, dis ic gewage,
Die over XXX ochte meer
Jorneyen was verscheeden, eer
Dis virdes dags; want, alse ons seget
Die vite, op enen dach die leget
Naest din kalanden van den Meije
Verschit die here in die contreije
Van Rome; ende op den virden dach
Gevil datten die maget sach
Daer boven in din paradise.
Mar si u lief dat ic mesprise
En lettelkijn hare overdaet
Din dommen lieden, die eer quaet
Eer goet vermonden ende ben dis
En schamen nit, die over ris
Die dichtren houden, die bescriven
Die fantasijen van din wiven,
Na dat si seggen. Mar, Goddanc!
Die proeffenesse es ben te cranc
Daer si ons wanen met bevaen;
Want si den lieden doen verstaen
Dat truffen sijn ende oude sagen,
Ende al baraet, dis wi gewagen
f.272v°. Van ouden quenen, die ons don
Bescriven over vision
Dat hen in drome comt tevoren
Benachte. Mar die hebben toren
Dat ic altoes prijs ende lof
Lutgarden, dieghene comen of
Hars croenens, ochte mi antwerden
Dis ic hen vrage, of sijt gewerden:
So vragic dan of truffen sijn
Dat ic daer vinde in dat latijn
Ende ic in didsche ontbiude voert,
Hoe ongesegt ende ongehoer
Die Godes brut, Lutgart, die vrië,
T Aiwires in de fermerië
In virden dage dar vernam
Daer sider bodschap ave en quam
In dertech dagen el negheene
In Brabant dan die hare allene.
Die dan messpreken van der maget,
Antwerden dis hen es gevraget;
En conen si gantwerden nit
Warbi di vordeel es geschit
Lutgarden, dat si heft so saen
Vernomen ende wel verstaen
Van desen stukken die waerheide,
So swigen dan, dats hoveschheide.
Mar es hir imen die des blivet
In wane, hi sie wat noch bescrivet
Albir teneven Dant Thomas
Die derre vite meester was.
f.273r°. Welt hijs geloeven dan van desen,
Te bat so mach hi seker wesen;
Want hi daer segt al oppenbare
Dat een goet man, en predekare,
Was an din tiden binnen Rome
Din wart vertogt in enen drome
En vision, daer hi in sach
Dat op din selven virden dach
Van pinen bi der Gods genaden
Dis heren sile wart ontladen
Ende op tin paradise voer.
Dit sprac die broeder ende swoer
Tin selven tide; ende omme dat
Mach men Lutgarden dis te bat
Geloeven dat si die waerheide
Oc van din selven dingen seide.

VI. *Van din dat hare vertogt wart die dach van harre doet vif ijar eer si verschit.*

Wildi noch weten wat geschide
Tin selven tide, alse oc beghide

923 *l.* ten inde (?).

974 *l.* Lutgarden gheve, comen of.
980 *l.* ongehoert. — 990 *l.* dit.

Sybilie, die van Gayes was,
Daer ic en bispel ave las
Ende dire ic oc in andren steden
Gewagen hebbe ende oc noch heden
Gewagen sal, eer ic ontbinde
Der vrowen vite al tote inde
(Want si was die die maget rene
Daertoe verkoes dat sise allene
Begoemen soude ende sijn met hare
f,273v°. In allen tiden van den ijare.
So wassi oc ende omme dat
Mach men din warden dis te bat
Geloeven dat si met beschit
Dis andre liede en wisten nit;
Want si met conden ogen sach
Algader dis die maget plach
Vroch ende spade, in allen tide,
Ende selker dinge hare oc verlijde
Lutgart, die vrowe, in somer stont
Die andren lieden was onkont),
So hoert na mi: noch een bispel
Salic u tellen, daer gi wel
Bi mogt vernemen dat Lntgart
In herte binnen was verclart
Van prophecijen, die geschiden
Gelijc dat sise plach bedieden;
Want het in enen somertide
Gevil dat Gods gebenedijde
Ens sonnendages was gegaen
Te messen, daer si soude ontfaen
Dat sacrament van din outare;
Ende alse quam die Godes kare
Ter kerken in, so was begonnen
Dat messe ambacht, dat van din nonnen
Verheven was met claren sange
Ende oc met suten; mar onlange
Was dis ambachts aldaer geplon,
So quam der magt en vision
Tevoren daer si neder lach
f.274r°. Op hare knin; want si versach
Van Godes halven ende kinde
Den ijoncsten dach van haren inde.
Want sekerlike ende sonder waen
Heft si van binnen wel verstaen
(Aldaer men dewangelie las
Ter messen die begonnen was,
Alsic u segge, *homo quidam*,
Daer so comtt na *fecit cenam* [1])
Ende andre wart, die ons bedieden
Die werschap groet die allen lieden
Got heft gereet in hemelrike,
Daer hi toe noedt arme ende rike,
Meerre ende minder, ijonge ende oude),
Dat si ter feesten varen soude
Van derre werschap op den dach,
Op welken dat men doet gewach
Der nodingen van din gelage
In dewangelie van den dage.
Doe dat vernam die maget wijs,
Met goeder herten dankde sijs
Din hogsten coninc van daer boven;
Oc heft dat danken ende loven
Gedurt din messetijt al ut.
Mar doe die vrië Godes brut
Dat sacrament, die hoge spise,
Ontfangen hadde na die wise
Dat sijt tevoren plach tontfane,
Die hare altoes plach bi te stane
(Dat was Sybilie) metter hant
f 274v°. Si nam die vrowe ende altehant
So leidde sise al sonder spreken
Al dor den pant. Dos henen streken
Enwech ter fermerijen wart
Sybilie ende ver Lutgart
Al moetgemeene; ende alse quamen
Die vrowen beide in hus te samen:
„Sybilie", sprac Lutgart, die fine,
„Got motu lonen dese pine,
Die menege eere ende al dat goet
Dat gi mi, armer weesen, doet,
Dis ic ontberen nit ne mach,
Want inc sie noch schijn, noch dach;
Oc benic worden cranc ende out.
Dis motu gelden hondertfout
Die rike Got, die melde vader,
Dat goet dat gi mi doet algader.
Nu hoert, Sybilie, wat ic u
Al over waer bediede nu;
Ic sal u seggen wat mi was
Des dages heden doe men las
In dewangelie van der messen
Vertogt in dirste van der lessen:
Mi was vertogt ende ic vernam,
Eer dat geles ten inde quam
Dat ons vermaent van din gelage
Daer Got ons, menschen, alle dage
Toe noedt in boeken ende in brieven,
Die ons die werschap don gelieven
Mettin geloven die si don,
f.275r°. Ende dire oc dikke in har sermoen
Die predekare don gewach,
Dat ic op enen selken dach
Op welken dat men reciteert
Die ewangelie, die tracteert
Van derre werschap, int getal
Met Godes vrinden varen sal."
Aldos so sprac die maget vri,
Lutgart; mar nit nonttekde si
Hoe menech ijar soude overliden
Eer si die hoge vart gebiden
Ter werschap van din paradise
Te varne soude, al hadde sise

1023 *l.* toten. — 1040 *l.* Lnt.

1) *Luc.* 14, 16.

1064 *l.* comt.

Also genoemt dat si gelach
Alse op din nameliken dach.
Daeromme waende al over waer
Sibilie dat int ander ijaer
Dat naest was comende emmer soude
Geschin (want sijs der maget woude
Geloeven wel) die prophecije
Na dat se sprac Lutgart, die vrië.
Mar doe die tijt van enen ijare
Was overleden ende an hare
Vernam Sybilie dat si nit
Van derre werelt noch en schit,
Mar dat si overleet din dach,
Daer dewangelie op gelach
Die van der werschap es gescreven
Daer Got sal sinen vrinden gheven
Die ewelike ontbitentide,
f.275v°. Gesont, welvarende ende blide,
So wart si pensende altehant
Dat die materie die viant,
Die alle menschen plegt bekoren,
Lutgarden hadde brachtt tevoren
Ende hi sijn scheren metter vrowen
Gemaket hadde; mar, en trowen,
Dat dis Sybilie heft gewaent,
Daer wassi selve met getaent
Ende oc verdoert; want over nit
Si bliven ende varen lit
Die prophecie alse een gedwas,
Die wilen van Lutgarden was
Geprophetecrt ende emmer soude
Bedijen metter Gods gewoude.
Mar doe die dage van vif ijaren
Deen na den andren leden waren,
Got, die die werelt al geboet
Ende alle dinc clene ende groet
Beschikket na den wille sijn,
Hi dede also die maget tijn
Die werelt laten, dat volquam
Die prophecije ende inde nam
Har leven hir in erterike
Int vijfte ijar, also gelike
Alse over langen tijt tevoren
Vertrac die maget utverkoren.
Want op din nameliken dach
Daer dewangelie op gelach
Homo quidam, daer ic seide ave,
f.276r°. So was gelegt in haren grave
Dat lijc van hare, alsic u bat
Vertrekken sal tere ander stat,
Daer bat gerieven sal masschin.
Daeromme latic hir van din
Ende u sal seggen voert van desen,
Want mi bat dunkt gevoege wesen
Dat ic bescrive elc sonderlinge
Dan ic so van den enen ginge
Int ander, dat het donker bleve
Ende onverstaen dat ic bescreve.
Nu hoert dan wies Sibilie sent
Verlijen plach: do int convent
Die vrogemesse was begonnen
Die men topgange van der sonnen
Began te singene omme dat
Dat men des likes na te bat
Met goeden staden wilde plegen,
Ende in die kerke was gedregen
Dat lijc dat daer in baren stoet,
Si die plach voegen haren moet
Ende haren sin an dat men las
(Want si gelettert wale was),
Dat was Sibilie, die ijonfrowe,
Al was bevaen met groten rowe
Har herte binnen, (want vor hare
So lach verscheeden op die bare
Die liefste die si ie gekreech),
Nodan so stont si ende sweech
Ende oren gaf tin messe ambachte;
f.276v°. Mar nit en twint hare en gedachte
Der profecijen die Lutgart
Ens tides harre hadde oppenbart,
Die si lit varen over nit;
Want si die fantasije onttrit
Die selken lieden die viant
Tevoren brenget; mar altehant,
Doe quam en lettelkijn bat voert
Dat messambacht, heft si gehoert
Dat *homo quidam*, daer tgelege
In dewangelie van den dage
In es bescreven daer wi u
Gedichtt af hebben tote nu.
Ende alse doe ten oren quam
Der vrowen dat *fecit cenam*,
Dat staet bescreven in die lesse,
So quam in die gedinkenesse
Sybilie weder van din warden
Die van der Godes brut, Lutgarden,
So lange waren daer tevoren
Geprofeteert, dat si verloren
Hadde al van desen die gedachte,
Eer se int gedinken weder brachte
Die ewangelie die men las.
Mar dat so wel volcomen was
Die profecije, al was dat sake
Dat si was anders tongemake,
Des was nochtan blide ende vro
Har herte binnen; want also
Heft si geproft ende oc verstaen
f.277r°. Dat int gelage was ontfaen
Lutgarden gheest van ginder boven,
Daer hi sal danken ende loven
Met allen santen ewelike
Den coninc van den hemelrike.

1205 Vgl. vs. 1050 en 1214.
1208 *l.* hare. — 1215 *l.* tgelage; zie vs. 1236.

VII. *Van din dat se bruder Iordaen noch quam visiteeren ende seide hare dat si hem cortelinghe volgen soude.*

Int selve ijaer op enen dach
Daer die kersavont op gelach,
So was ter kerken wert gekregen
Lutgart ere ufeningen plegen
Van eenechheiden, wart dats hare
Die Godes gracie onstech ware.
Nu hoert hoe sijs beginnen sal:
Doe dat convent versament al
Was in den koer te vespertide
Daer ongespart ende sonder mide
Die Godes lof was op verheven,
So lach die vrowe aldaer te neven
Op hare knin daer si te doene
Plach al gedaeds hare orisone;
Ende oc en was si ledech nit,
Want si int herte binnen lit
Gewerden al die Godes minne.
Mar doe si worden was in inne
f.277v°. Dire eenechheiden, heft begonnen
Der vrowen dunken dat hare onnen
En wilde nit die Gods genade
Dat si devocie hem verbade
Selke alse gerne, hadt mogen sijn,
Genomen hadde har herte fijn;
Want si gedanken noch geloven
Den hogsten coninc van daer boven
Ter wilen doe na har gevoch
En conde nit tevollen gnoch
Van sinen menechfouden goede.
Owi! hoe sware wart te moede
Der maget, doe si dat vernam!
Hoe torneeh wart si ende gram
Thar selven wert! want si dat leet
Algader haren sonden weet.
Daeromme sprac aldos die maget
Ende seide: „Wats mi nu bedaget,
Ellendech wijf! dat ic dos sere
Gevremdt nu ben van onsen Here,
Ende ic mijn herte nu so stijf
Te Gode wert, ellendech wijf!
Ende ongetempert hebbe vonden!
Dat magic witen minen sonden,
Want si sijn okison van desen.
Acharme! hoe magic dis gewesen
Dat ic, Kerst Here, op desen dach,
Op welken dat van u gelach
Al sonder wee van arebeide
Die moeder ende maget beide
f.278r°. Was boven werke van naturen
(Daer menscheliker creaturen
Noit en geschide af die gelike
Noch na, noch vore in erterike,
Noch nemmermeer en sal geschin
Dat die gelike werdt gesin
Van ewen toter werelt inde),
So graciloes mi selven vinde
Dat ic en can na mijn gevoech
Gedanken nit tevollen gnoech
Nu tesen stonden u, Got Here,
Van allen din daer ic u sere
Af danken soude, haddics de macht!
Want dat gi alse op desen nacht
Van ere maget utverkoren,
Her Ihesus Here, wordt geboren
Om ons te loessene uter noet,
Die ijammerlijc was ende groet
(Daer ons Adaem, onse irste vader,
Ende Yve in brachten beide gader
Doe si den appel metten tanden
Ontgonnen, dat hen sent te schanden
Ende ons te schaden es vergaen),
Dis haddic u al sonder waen
Nu terre stont gerne utermaten
Gedanket, hadden mi gelaten
Die sonden mijn! Mar neen si nit!
Ellendech wijf, wats mi geschit?
Nu hebbic, arme, wel vernomen
Dat mi te groten leede comen
f.278v°. Die sonden evel ende boes!
Want si mi maken vrindeloes,
Ende ongedegen, ende onssint.
Want ware imen Lutgarden vrint
Van santen ochte van santinnen,
Ic words geware int herte binnen
Op desen tijt! Want van der feesten
Daer si den Hogsten ende den Meesten
Verheffen nu met haren love,
Dats van den paradijschen hove,
Soudic doch hebben een prosent,
Waric met imene daer bekent.
Mar neenic nit, dat schijnt mi wale!"
Dos sprac Lutgart; mar eer die tale
Ten inde quam, so was gestaen
Die Godes vrint, bruder Jordaen,
Aldaer teneven, daer die vrowe
Aldos bekarmde haren rowe,
Jordane meenic, din Jacobijn,
Dis ic u eer en letlelkijn
Gewoech ende emmertoe gewuge.
Aldaer hi stont, van goeden dage
Heft hi beworpen en salut;
Daer heft hi met die Godes brut
Gegroett aldaer si neder lach;
Hi seide: „Vrowe, goeden dach
Motu verleenen Got, die goede!
Dat u, Lutgart, es wee temoede,
Dat weetic wel ende om wat saken.

1337 *l.* Jordaen.

Dis benic comen blide maken
f.279r°. U herte weder ende vro
Nu terre feesten; want also
Gedregt u waen, dat ghi nu sijt
Al vrindeloes op desen tijt.
Dat comt bidis u heft gedochtt
Dat ghi gewinnen nit ne mochtt
Devocie heden desen dage;
Hir af es comen uwe clage
Ende al geporret u verdrit.
Mar sijt terasten, neen gi nit!
Want ic dat neme op mine trowe
Dat Got, die Here, ende onse Vrowe,
Ende alle sante ende oc santinnen
U beide prisen ende minnen.
Wis mogdi wesen dan ververt?
Sent dat u hevet Got so wert
Dat hi u heft so menech goet
Gedaen ende alle dage doet
Ende oc sal don voertane altoes,
Waendi dan wesen vrindeloes?
Neen ghi, Lutgart, dis sijt gewes;
Want sent dat u Got onsteeh es
Beide alles goeds ende alre vromen,
So moet u wesen oc becomen
Din Godes vrinden sonder waen.
Nu latet dan u droeven staen;
Want beide u beden ende u lesen
Ende oc in eenechheiden wesen
Becomet Goede altoes so wale,
Dat hijt bescrivet altemale
f.279v°. Daer hijs vergeten nit ne mach.
Wildi oc hebben een gewach
Mijns namen eer ic u ontfare?
Ic ben Jordaen, die predekare,
Een van den vrinden, daer ghi nu
Al suchtende af beclaget u.
Mar sijt in hoegen ende blide,
Dat radic u, want het din tide
Wel harde es emmertoe genakt
Dat ghi selt wesen los gemakt
Van allen wereliken sere.
Nu salic u Gode, onsen Here,
Bevelen, want ic varen moet.
Got, die al sinen wille doet,
Motu altoes genadech sijn!"
Doe rechtte hare op die maget fijn
Te dankene hem; mar eer si conde
En wart gebrengen uten monde,
So was die sant enweeh gevlogen.
Doch bleef te rasten ende in hogen
Ende al verclart van haren rowe
Sent emmermeer Lutgart, die vrowe.

VIII. *Van din dat hare vertogt wart dat die Tatren in dit lant nit comen en souden.*

Tin selven tide, int ander ijaer
Dat naest was comende, alse ons daer
f.280r°. Die vite segt ende alse u somen
Noch wel gedinkt, so waren comen
Die Tartarine, en volc verwaten [1])
Ende een horribel utermaten
Ute Oriente in Hongeriën,
Dat Turkelant ende al Rossië,
Al Prueen dore ende al Polanen,
Al Hongerije ende oc bat daenen
Die marchen tote in Beijerlande
Dorwoestte; want die Godes ande
Also gewroken moste sijn.
Nu laet u noch en lettelkijn
Van derre wraken seggen voert;
Al hebdijt some wel gehoert,
Massehin gi some en hebbets nit
Vernomen, want het was geschit
Eer u memorie ochte leven
Massehin ter werelt wart gegeven.
Nu hoert hoe Got, die mach gebieden
Al dat hi welt, mettesen lieden
Sine ande wrac op die sonderen;
Mar nit ne can ic u vercleren
Waeraf outfinc begin ende inde,
Want ics gescreven nit ne vinde,
Dat okison van derre wraken.
Tin tiden doe den inde naken
Began Lutgart, die Godes brut
So quam dat volc gewaden ut [2])
Alse een tempeest met groter vart
Dat man noch wijf en hef gespart,

1) *Tatren*, in het opschrift, zal wel niet in *Tartren* (d. i. *Tartaren*) behoeven veranderd te worden; ook *Limb. Wijsd.* 90 komt tweemalen voor „Heydens (Heydenen) of *Taters*". (18de eeuw). De vorm staat ook III, vs. 1627.

Deze inval geschiedde onder de regeering van Oktaï, zoon van den beroemden Genghis Khan. Oktaï belastte zijnen neef Batou met de verovering van Rusland, dat weldra overweldigd werd (1236). De Mongolen vielen daarna Polen (1240), Silezië, Moravië en Hongarije aan, die schrikkelijk verwoest werden. Verder westwaarts drongen zij niet door en na Oktaï's dood (1243), trokken zij naar Azië terug.

2) *Utewaden* is zeldzaam met een pers. als ondw., gewoonlijk wordt het van bloed gezegd in de bet. *uitstroomen* (uit het lichaam). *Inwaden*, van een zwaard gezegd, staat *Limb.* V, 397 (*in het lichaam dringen*).

1432 *l.* heft.

f.280v°. Noch kint noch kraet, no clerc no pape,
Dat beide riddere ende knape,
Beide oude metten ijongen al
Versloch, so dat negheen getal
Der liede en was die si verwonnen;
Si doedden moneke ende nonnen,
Kanoneke ende regulire.
Noch daden meer die felle ghire:
Si bornen kerken ende clusen;
Van clostren ende van godshusen
Si makden stalle ende oc tavernen;
Dis hen ne conden nit gewernen,
Noch hen ne dorsten nit verbeiden,
Want sise onssagen ende onttrieden,
Noch patriarken, noch elite
Met bannen noch met interdite,
Noch met geboden, noch met crachte.
Want die daer bleven in die hachte,
Waren si papen ochte clerke,
Waest in capellen, waest in kerke,
So mosten sonder wedertale
Der doet gesmaken. Mar die wale
Bedachten hen, si lieten al,
Ende over berch ende over dal,
Ende over bosch ende over heide
Ontflowen, want die lange beide
Dengenen sette in aventuren
Die daer sijn leven wilde ontfuren.
Dos wrac tin tiden Got sine ande
Op al degene van din lande,
f.281r°. Beide op die arme ende op die rike,
Met lieden die se ijammerlike
Mesfurden ende slogen doet,
Dat schade was ende ijammer groet.
Mar doe die felle Tartarine
Dos waren comen in saisine [1])
Van al din lande ende in tebroken
Bi Gods gedoege ende ongewroken,
So quam gevlogen die nimare
Die menegen warp in groten vare
In Alemaigne ende in Brabant;
Oc sprac men tote in Ingelant,
So dedt in Vrankerike al mede
Van derre wraken, die Got dede
In Prucen ende in Hongerië;
So dedt al tote in Lombardië;
Ende in die werelt overal
Was so vermart dat ongeval,
Dat beide in dorpen ende in staden
Die vreese van diro ongenaden
Materie gaf van groten sorgen;
Want noch in vesten, noch in borgen,
Noch in battaillien, noch in stride
En waende nimen an din tide
Sijn lijf ontdragen, quamen voert
Die Tartarine ochte in die poert,
Ochte in die stat, ochte in din lande,
Daer men onssach die Godes ande,
Die menech herte makde swar.
Mar doe die commerlike vaer
f.281v°. Die werelt hadde also verssagt,
So quam t Aiwires toter magt
En Godes vrint, en predekare,
Din oc sijn herte was in vare
Van derre wraken ongehir;
Dis pauss penitencijr
Die bruder was ende hit Bernart [1]).
Die goede man was so vervart,
Dat hi van verren quam gestreken
Ende al te voet die maget spreken;
Want hi wel waende an haren warden
Van allen saken, die so varden
Sijn herte binnen, trost ontfaen.
So heft hi sider oc gedaen
So dat sijs bleef in sinen prise.
Nu hoert in welkerhande wise:
Doe hi t Aiwires binnen quam
Ter fermerijen wert hi nam
Din wech mettin geselle sijn.
Daer hebben si die maget fijn,
Lutgarden, vonden an din tide,
Die harre comsten was so blide,
Dat si din willecome gaf
Hen beiden, daer si weder af
Van gruten die antwerde ontfinc.
Daerna die bruder sitten ginc
So na der vrowen, dat hi mochte
Hare al ontdekken dat hi sochte
Ende om wat saken so ververt
Hi was tin tiden: „Maget wert,"
f.282r°. Sprac hi, „Lutgart, die Gods vrindinne,
Dat mi mescomt, met droeven sinne
Comic u clagen. Aï mi!
Hebdi vernomen, maget vri,
Hoe Got die werelt emmertoe
Met ere wraken ongheroe
Begint te plagene overal?
Hebdi vorhort dat ongeval,
Die grote wrake ende dat verdrit
Dat in Pollanen nu geschit,
In Turkelant ende in Rossië,
In Prucen ende in Hongerië,
Ende hir bat naer in andre lande?
Hebdi verstaen hoe Got sine ande

1445 *l.* verbieden.

1) d i. *bezit*, ofra *sesine* Zoo ook *Rose*, (*fragm. Leipz.*) 841

1) Deze predikheer, die later poenitentiarius van Paus Innocentius IV geworden is, had Sinte Lutgart van nabij gekend. Sommige bijzonderheden van haar leven, door hem medegedeeld, werden naderhand in Cantimpré's werk ingelascht. Zie Inleiding: *Thomas van Cantimpré en zijne Vita Lutgardis.*

1530 *l* verhort.

Wrekt over rike ende over arme,
So es wel recht dats u ontfarme;
Want over waer so segt men dat
Dat muur noch veste en can die stat
Beschermen, die die Tartarine
Besitten; mar al sonder pine
Si worpen borch ende oc kasteel
Ter neder, so dats nit geheel
En can gebliven noch onstaen.
Oc horic seggen dat si slaen,
Dat si belopen, al te doet
So dat noch prinsche, noch genoet,
Baron noch ander hoge man
Sijns selves leven daer en can
Ontdragen, welt hi comen voert.
Noch hebbikker meer af gehoert:
f.282v°. Si doeden moneke ende papen;
So wie so daer hem laett betrapen,
Si bischop, deken ochte elijt,
Hi heft vollevet sinen tijt.
Noch segt men van din Tartarinen
Dat si tormenten ende pinen
Die vrowen van religione,
Ende hen ne schamen nit te doene
Onwerde, lachter ende schande
Din Godes bruden achter lande
Die in abdijen sijn begeven;
Want selker nemen si dat leven,
Die andre vaen si ende binden,
In welker stat dat sise vinden.
Oc don noch meer die bose liede:
Si wusten al met groten nide
Kapellen, clostre ende clusen;
In kerken ende in Godes husen,
Daer Got tevoren was gelovet,
Daer don si, dinc die mi ongrovet [1])
Te seggene, evel ende quaet
Dat ijammer es ende overdaet.
Dos heft begonnen Got, die Here,
Te plagene utermaten sere
Van Prucen dat verwende lant;
Dos laett regneren din viant
Got in die werelt met gedoege.
Mar warumme ic u dit betoege,
Salic u seggen, vrië maget,
Want gi die gracie hebt beijaget,
f.283r°. Dat Got, die ewelike vader,
Volgt uwer herten wille algader.
So dunkt mi wel gevoege sijn
Dat gi u herte, maget fijn,

Met starker beden sonder sparen
Te Gode wert laett henen varen
Te biddene over dese noet,
Dat Got, die alle dinc geboet,
Van derre wraken late it saen
Die werelt weder boete ontfaen,
Ende dat hi oc doe wederkiren
Dat bose volc, dat quadertiren,
Te lande wert it hastelike;
Want hens nijman, noch arm no rike
In al dit lant, no man no wijf,
Die nit ne waent goet ochte lijf
Verlisen, eist dat si volcomen.
Dit hebdi selve wel vernomen
Bi horen seggene, alsic wane;
Nochtan dat ic u des vermane
En mach nit schaden, want ic weet,
Al sidi, vrowe, altoes gereet
Te vorderne alle goede saken,
Dat u nochtan sal willech maken
Van mire beden dat bedit
Te biddene over dit verdrit
Met enen sonderlingen niede;
Want comen voert die bose liede
Die andre lande also verterdden,
Wat sal des landes dan gewerdden,
f.283v°. Dat ongelijc din andren es? —
„Laett u getrostet wesen des,"
Anwerde gaf die vrowe goet,
„Dat Got sijns selves wille doet,
Want alle dinc doet hi bi saken.
Nochtan willic u kundech maken,
Her Bernart, here, want gi mi
Gebeden hebbet dat ic si
Der werelt onstech mire beden
Nu terre noet, dat lange es leden
Dat ics began, dis gi mi nu
Gebeden hebt; oc seggic u
In rechten trowen, her Bernart,
Dat nu gevesstet es die vart
Der Tatren van te comene hir.
Nu laett, her penitencijr,
Hir af gesinken uwen rowe,
Want ic u des sal mine trowe
Te pande gheven dat si tsare [1])
Noch tuwen live en comen hare.
Nu sijt in hoegen ende vro,
Want die sententie es also
Gegeven iegen die viande
Dat si nemmeer die Godes ande
En selen wreken tesen tide.

1) d i. *ontgroven*, waarschijnlijk *te grof*, *te gemeen zijn*. Het woord komt nergens elders voor. Voor de vorming vergelijke men *Wap. Rog.* 850 *ontdinnen*, eig. *te dun*, *te zeldzaam zijn*, d. i. *ontgaan*, *onbereikbaar zijn*, en *ontdieren*, *Belg. Mus.* 10, 118, 9, d. i. *te duur zijn*. Zoo ook III, 2004 *ontgroten* en *ontswaren*, d. i, *te moeilijk zijn*.

1596 *l.* niman. — 1615 *l.* Antwerde.

1) d. i. *weldra*, *spoedig*, *binnen kort*. Vgl. *tsaren* (*Lanc* II, 13879), Stoett in *Noord en Zuid* 9, 174 vlgg., en het meer gebruikelijke *saermeer* (*tsaermeer*, *tjaermeer*), o. a. II, 6749. *Tsare noch en* heeft hier de bet. van *niet nog*, *niet meer* (*bij uw leven*).

Nu sijt in hoegen ende blide,
Want sonder twivel ende waen
Si selen weder kiren saen
Te lande wert, her predekare.
Dit seggic u al oppenbare
f.284r°. Ende sonder twivel, want ic des
Ben seker ende wel gewes." —
„Owi", antwerde gaf die here,
Beide allewege ende emmermere
Gebenedijt si, ver Lutgart,
Got, die u hevet dese wart
Gedichtt tevoren, die gi sprakt!
Want si mi hebben vro gemakt
Meer dan ic noit was tevoren,
Want ic din hope hadde al verloren
Die ic te locenessen wert
Gedroch; so was ic oc ververt
Dat mi tongoede al wart dat leven.
Nu hebdi mi din troest gegeven
Die so verboeget minen moet,
Dat hi mi weder comen doet
Te goeden pointe ende al van desen
Int herte binnen sijn genesen."
Dos sprac die bruder toter maget.
Nu willic u al ongevraget
Voert seggen watter na geschide:
Dat bose volc, die domme liede,
Doe si die Godes ande gnoch
Gewroken hadden int gevoch
Ende over, gingen si die vart
Bestaen, ende toriente wart
Si kirden weder sonder beide,
Na die sententie, daer af seide
Die maget totin predekare.
Aldos gevil dat si nit hare
f.284v°. En quamen, want hen dat verboet
Got dor sine edelheide groet
Ende oc bi beden van der vrowen,
Die ons verwarf met harre trowen
Dat wi ontkommert sijn van desen.
Gebenedijt so motsi wesen!

IX. *Van din dat hare vertogt wart hare Bouduins doet van Barbenchon.*

Op enen tijt en stukkelkijn
Tevoren eer die maget fijn,
Lutgart, tes lives inde quam,
So was en here, alsic vernam
Doe ic der vrowen vite las,
Die kapellaen t Aiwires was
Ende oc en man van goeden name,
Want sonder lachter ende blame
Droch hi sijn ambacht menech ijar.
Oc plach die goede man aldaer
Te sermoneerne din ijonfrowen
Ende anders oc te goeder trowen
Des Godes huss bederve don.
Her Boudewijn van Barbenchon [1])
Was hi genamt, ende oc was hi
Dor sine dogt verre ende bi
Vermart tin tiden ende sent
Noch voerder; want in een convent
Begaf hem sent die goede man
Daer hi des namen meer gewan,
f.285r°. Dat was t Oigniës, bi Flerus [2]),
In lant van Namen, in en hus
Van reguliren, daer men seget
Dat noch in sinen grave leget
Die Godes vrint, mijn her Yacob,
Die wilen t Akers was bisschop;
Ende oc die Godes brut, die vrië,
Die van Oigniës ver Marië
Genamet es, si restt aldaer;
Die namakont beide ende maer
Van groter heilechheiden sijn.
In dat godshus her Bouduijn
Van Barbenchon hem heft begeven.
Aldaer so leidde selken leven
Die goede man, die confessoer,
Dat hi wart sider daer prioer
Al soverain ende al rewart [3]);
Dos was die goede man vermart
Noch meer dan hi tevoren was.
Mar wat ic in die vite las
Van desen, wildijt horen dan,
Salic u seggen: doe die man,
Die sonder commer ende toren
Van herten lange daer tevoren
Hadde overleden sinen tijt
In eenechheiden (want gevrijt
Hi was van werelliken saken
Die herten dikke besech maken
Van buten, eer hi opgetart
Din graet ende hi t Oingniës wart
f.285v°. Prioer), was comen tire onleden

1) Deze Boudewijn, wiens naam in de hoedanigheid van kapelaan van Aywières reeds in eene oorkonde van 1215 voorkomt, wordt vermeld als prior van Oignies 22 Januari 1234 en in latere stukken van 1236, 1238, 1239. Naar alle waarschijnlijkheid overleed hij in 1242. Hij was beroemd als prediker, doch zijn beheer van Oignies liet te wenschen over. Dom U. Berlière: *Monasticon Belge*, I, *p.* 453.

2) Vs. 1699 *Flerus*. Thans Fleurus, in Henegouwen, ongeveer 10 k. N. van Aiseau, $9\frac{1}{4}$ k. N. O. van Gosselies, 12 k. N. O. van Charleroi, $49\frac{1}{2}$ k. O. van Bergen (Mons).

3) d. i. *bestuurder, regent*. Zie het opstel over *ruwaard* van De Vries in *Versl. en Meded. Kon. Akad.* Afd. Lett. dl 12 (1869).

1700 *l.* Int; 1709 *l.* namekont.

Van din ambachte, van gebeden,
Van vastene ende van karinen,
Van daghelikschen disciplinen
Beide al te saen ende al te sere
Began gematen hem die here.
So dede hi oc van andren dingen
Die gheesteliker ufeningen
Behoeren toe. Dat heft gedaen
Die cranke wille al sonder waen
Die willens hem vertregen lit,
Want hi ne was so vaste nit
Opt fondement van karitaten
Gevestt, dat hi van sire baten
It onderschit dat meeste goet,
Doe hi te hoge sinen moet
Hem lit verheffen omme dat
Dat hi dat meesterschap besat,
Gelijc dat men van selken lieden
Mach merken, die hen so genieden [1])
Der eeren, die se in haren dagen
Met prelacijen hir beijagen
Ter werelt, dat si dis temin
Op ander gheestelijc gewin
Al willens achten, ende gheven
Bi wilen deewelike leven
Om een beijach van cranken prise.
Mar elc die hem in derre wise
Vertregen laett van goeden doene,
Opdat hi beidt van din saisone
f.286r°. Tote op den termt, in rechten trowen
Te spade mags hem wel berowen.
So dedt oc desen dis ic u
Gewagen hebbe al tote nu;
Want, alse ons seget dat latijn,
Doe comen was her Bouduwijn
Tis lives inde ende hi verschit,
Om dat die sile algader nit
En was gesuvert noch onladen
Van sonden ende van mesdaden,
So was sententie iegen hare
Also gegeven dat si sware
Ontgelden moste int vegevir
Die besechheiden die si hir
Gedreven hadde in din ambaehte,
Want sise al suver nit ne brachte
Tin jugemente, aldaer sire af
Vor Gode rekeninge gaf.
Mar om wat saken ic u des
Gewagen hebbe ende hoe men es
Hiraf ter sekerheiden comen,
Ende hoe ment sider heft vernomen,
Salic u seggen; nu hort dan:

1) Het wederk. *hem genieden* staat hier in de bet. *behagen scheppen*, welke in het *Mnl. Wdb.* aan het onpers. ww. wordt toegekend. Van deze aan het wederk. ww. eigene opvatting was tot heden geen voorbeeld gevonden. Vgl. ook vs. 2036.

Ter selver wilen dat die man
Der doet bekorde ende hem dat leven
Hir was ontgaen, ende op geheven
Die gheest tin jugemente wert,
So sat Lutgart, die maget wert,
T Aiwires in de fermerije;
Oc sat Sybilie daer, die vrië,
f.286v°. Ende andre vrowen van daer binnen,
Die disputeren van der minnen
Lutgarden horen comen waren.
Oc sat aldaer en moederbaren
Die vrint van herten sonderlinge
Was din prioer; mar van der dinge
Die verre denen was geschit,
En wisten die ijonfrowen nit.
Dat dede wel Lutgart, die fine;
Si heft verstaen dat grote pine
Ontfinc te doegene an din stonden
Dis heren sile om hare sonden
Daromme sprac aldos die vrowe
(Want sijs gewan int herte rowe)
Te ghenen wert met groter haest
Bidis hi sat hare alder naest
Ende seide aldus: „Herna [1])! wal op!
Wat sitti hir? Staet vollic op!
En hebdi noch vernomen nit
Wat nu ter wilen es geschit?
Her Bouduwijn van Barbenchon
Es rekeninge varen don
Van allen dat hi ie gedede,
Van sinen daden ende mede
Van spraken ende van gepeinsen;
Dat ambacht, datten weder deinsen
Dede achterwert, dat staet hem nu
Tonstaden groet. Mar hastet u
Ende over hem, dis heft te doene,
Gaet bidden, want uwe orisone
f.287r°. Hem wale in staden mogen staen,
Bidis hi hevet swar ontfaen
Sententie in dat vegevir.
Nu haest u dan! Wat sitti hir?
Gaet bidden datten hastelike
Verloesse Got van hemelrike
Van swarre pinen die nu doeget
Die sile." Aldos so wart vertoeget
Der maget edel ende fijn
Tin tiden dat her Bouduwijn
Van Barbenchon verscheeden ware;
Dis sider lijden oppenbare
Die andre nonnen dars die vrowe
Onddekde iegen haren rowe,
Want si daerna in corten stonden
Die dinc ter warheit ondervonden.

1) d. i. *kom hier! hier!* eig. *hierheen, naderbij*; vgl. na, 1e Art. (*Mnl. Wdb.*) en mnl. h e r - d e n (*herwaarts, Teuth.*) en *Warenar* 75: *heruit!*

X. *Van din dat si ontdekde enen haren vrint hoegedaen si plach te beschowene Gods anschin.*

Hebdi vernomen hoe Lutgart
In herte binnen was verclart
Dat si die dinge, die geschiden
In verren landen vremden lieden,
Versach met innechliken schine,
So hoert wat noch in din latine
Gescreven staet; so mogdi kinnen
Hoe si die dinge sach van binnen
f.287v°. Dire ander liede en sagen nit.
Wildi dan weten dat bedit
Hir af, so hoert wat hir teneven
Noch in die vite staet bescreven:
Op enen tijt so sat die vrowe
Bi eenen vrint, die hare op trowe
Ene edele questie heft gevraget,
Die hem solveerde so die maget
Dat sijs beijagde eere ende prijs.
Die vrint hi vragde in welker wijs
Ende hoegedaen si plage sien
Dat overschone Gods anschin,
Alse hise visenteeren quame.
Antwerde gaf van suten name
Die maget weder ende seide:
„Die melde Gods ontfarmechheide
Verleen u dat gi mogt verstaen
Dat gi mi vraget, want mi mijn waen
Also gedregt dat mensche en es
In dese werelt, die u des
Terechten wel berechten soude.
Want een die hem dis pinen woude,
Al hadde hi alre tongen tale.
Nochtan en soude hi u nit wale
Solveeren dis gi mi begrutt.
Mar Got hi geve u dat gi moett
Geraken daer ghijt eewelike
Moett schowen! want in erterike
En mach noch mi, noch u geschin
Dat wijt te vollen mogen sien.
f.288r°. Mar so ic u met corter spraken
Best can bereeten van der saken
Die gi mi vragt, dat salic don:
Alsic hantere en orison
Ende ic dan late int herte binnen
Din gheest gewerden metter minnen,
So comt bi wilen daer en schijn
Gevlogen, die den ogen mijn
Es al te stare ende al te claer;
Mar lange nit en lett hi daer,
Want mensche in erterike nie
En wart geboren, die der zie

1836 *l.* Int. — 1874 *l.* berechten.

So wel gebroec[1]) dat hi in dogen
Din claren schijn mochte al gedogen.
Daeromme en lett hi, alsic wane,
Daer lange nit, want hi tontfane
In dogen sonder wederstoet
Es allen menschen al te groet.
Ende alse dese es leden dan,
Dis ic dorgronden nit ne can
Noch mijn noch meer, ende ic dan sla
Mine ogen op, ende ic sie na
Dat licht dat daer enwege vert
Tin hogen paradise wert,
So vindic daer na desen schine
En ander licht, dat sonder pine
Ende onverstaert[2]) mijn ogen sien.
Mar alsic dan sijn schone anschijn
Die mi daer visenteeren quam,
Dat mi te schowene eer benan
f.288v°. Dat irste licht, daer binnen soeke
Ende ic denghenen, dis ic roeke,
Daer schowen waene, en vindies nit;
Dis doegic menech swar verdrit
Ende ongedout groet utermaten.
Want wilde hi hem beschowen laten
Gelic dat ikken gerne sage
So ware al leet, ende alle clage,
Ende al verdrit van mi geverret.
Mar neen hi nit! want hi ne merret
Daer langer nit dan ic en doe
Mine oge op ende weder toe;
Mar dat nes gnoch nit minen ghere.
Oc seggie u dat mi so clere
Sine ogen dunken ende fijn,
Dat hem ne mach dat sonneschijn
Geliken nit na minen wane
Meer dan der sonnen doet die mane,
Of dan dat sterrelicht en doet
Den dage, daert af wesen moet
Verdonkert ende wederslegen.
Nu moet ons beiden dan gewegen
Tin schonen paradise wert
Die selve Got, die dat verclert
Al met hem selven ende geven
Dat wine int eewelike leven
Beschowen moten sonder inde!
Want die u des in velen ghinde[3])
Berechten soude, en wart geboren
In hondert ijaren hir tevoren.
f.289r°. Dis gi mi vragt, dis motti nu
Hir met gepaijt houden u.
Want nit te meer dan ic en can,
Op welken tijt dat hi mi an
Dat ic sijn werdelike anschin

1) Zie boven bij II, 2846.

2) Zie boven bij II, 13723 en III, 2048.

1902 *l.* benam. — 1921 dan, *niet in het hs.*

3) Zie boven bij II, 5107.

Also ter liden mach besin,
Tevollen sijns versaedt gewesen,
So nes in mi dat ic van desen
Berechte u bat, dis gi mi vraget."
Dos heft die welgerakde maget
Gedisputeert tin selven stonden
Op dese dinc, so dat si vonden
Heft die solutie die si sochte;
Want properliker nit ne mochte
Die questie wesen gessolvert,
Noch bat hir op gedisputeert
Dan haren vrint Lutgart, die fine,
Na dat men vindt in din latine
Ende in den boeken staet geschreven,
Berechtet heft al hir teneven.
Want een die wilde wel besoeken
Dat staet gescreven in den boeken,
Ende hi dan wel besochte binnen
Dat boec van gheesteliker minnen,
Hi vonde aldaer dieselve wart
Daer die verkorne magt, Lutgart,
Die questie met solveerde lise;
Want alse ons Salamon, die wise,
Daer segt van eere Godes brut
Die alles leeds es comen ut
f.289v°. Ende alle sondelike dinge
Die deren, bi den Gods gehinge
Verkuschet [1]) hevet ende onwert,
Ende oc tin paradise wert
Met vriën wille es opgevlogen
So hoge dat si heft geplogen
Bi wilen schowen dat anschin
Daer hen die ingele in besin,
Dat schone ende dat gebenedijde,
Ende si dan waent in somen tide
Daer spaciëren metten ghenen
Din si begert ende hi dan henen
Vert sonder beide ende sine can
Sijns nit gebruken langer dan,

So roept si ende segt: „Owi,
Waer vlit hi? Waer ontfaert hi mi
Die minen gheest verswelten doet?
Waer es hi nu die minen moet
Met sire vaderliker doeget
Met corter ioijen heft verhoeget?
Wat magic don? Wats mi geschit?
Ic soekene ende in vindes nit."
Nu hoert: Met dosgedanen warden
So was die questie van Lutgarden
Ontbonden ende gessolvert.
Hir op so heft gereciteert
Die vroede man, die Jacobijn,
Dat was tin tiden een divijn
Ende een der bester predekaren,
Die doe betide ghinge [1]) waren,
f.290r°. Die van Lutgarden heft verlijt
Al oppenbare op enen tijt,
Dat hi nie mensche in erterike
En vant, die so volcomenlike
Antwerde gaf op dat bedit
Van din scrifturen, die men nit
En can met herten noch met sinne
Vergronden, daer die Godes minne
En es int herte nit becleven,
Alse hem die vrowe aldaer teneven
Berechtte met suptilen warden,
Daer hem ontgroetten ende onsswarden [2])
Die dinge, daer die herte reene
Toe mach geraken ende allene
Experiëntie doet verstaen.
Wat wondre? Want si heft gegaen
Ter minnen scholen, daer si vant
Din meester, die hare al ontbant
Int herte binnen sonder wart,
Dat noit mensche en wart verclart
Noch met scrifturen, noch in boeken,
Die clerke, meenic, die besoeken
Die littere ende an dat bedit,
Dat herte en mach vergronden nit
Hen si met helpen van der minnen,
Hen nit ten nawsten en bekinnen.
Hoe dit mach sijn, salic u saen
Met proeffenessen don verstaen,
Op dat ghijs wilt en argument:
Een din gebrekt experiment
f 290v°. Int herte binnen van kinnessen,
Hi heft ter gheesteliker lessen,
Die Got met suten leerne vestt
Der silen daer hi binnen restt,
Der herten ogen so verbonden,

1) Hetzelfde als onwert en onmare; van verkuschen, d. i. *versmaden, verachten*. Het woord is tot heden slechts gevonden in het (eveneens Limburgsche) *Lev. v. Jezus* c. 46 („hi moet den enen (*heer*) lief hebben ende den andren *verkuschen*"), en c. 226 („doe *vereuschdene* (Christus) Herodes ende sine liede ende bespottene"). Het woord heeft natuurlijk met *verkiesen* niets te maken. (Meyer *L. v. Jez.* Aant.). Waarschijnlijk is de oorspronkelijke bet. *verontreinigen*; vgl. *Mnl. Wdb.* op cunscen. *Ver-* heeft dan de ontkennende of privatieve beteekenis, ook eigen aan het praefix in *verachten*. Waarschijnlijk moet ook aldus gelezen worden voor vertuschen, boven II, 1263. Dat *verkuischen* ook de tegenovergestelde bet. kon hebben, nl. die van *netjes maken*, *versieren*, *tooien*, blijkt uit het 17de-eeuwsche *verkuischt* (*Uitlegk. Wdb.* 4, 218; Oudem. 7, 364).

1980 Glosse: Salomo dicit in Cantico Canticorum: Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est; quesivi et non inveni illum etc. (*Hooglied* 5, 6).

1) d. i. *in trek*, *gezien*. Deze bet. is nog niet door voorbeelden gestaafd. Zie *Mnl Wdb.* op genge.

2) Zie bij III, 1572.

Dat hi verdiepen noch vergronden
En can met herten noch met spraken
Die kunst van ghesteliken saken.
Wat wondre das? Want hets gescreven:
Die lettre doedt, die gheest doet leven.

XI. *Van din dat ene stemme wart gesendt dar si lach, die seide: delicie mee esse eum filiis hominum.*

Hoert noch en bispel van der maget,
Die Godes minne int herte draget;
Hoert wat ic u noch sal bedieden,
Die u dis minnens plegt genieden.
Ic sal u seggen dat u mach
Wel greijen, want ic doe gewach
Van saken die u selven toe
Behoren. Wildi weten hoe?
Ic sal u dbispel, ochte ic can,
Ontbinden ende u toegen dan
Hoe dat u selven toebehoert
Dat ic u nu sal brengen voert.
Op enen dach die maget fijn
T Aiwires op har beddekijn
f.291r°. Van ouderdoeme al lach verswart;
Oec waren doegen so verstart
Der maget worden ende blint,
Dat sine sagen nit en twint
Alsic in een der kapiteele
Vertrac van desen derden deele,
Dis noch u somen wel gedinkt.
Dos lach die maget al vermikt [1])
Ende affoleert in din lichame.
Mar so was meerre die mesquame
Daer met gebonden was har leven,
So meer die gheest was opgeheven
Tin schonen paradise wert;
Ende so was meer dat lijf vertert
Van ouderdoeme ende onderbrachtt,
So min van binnen was vercrachtt
Die gheest van dingen die behoeren
Den live toe; want sien noch hoeren,
Noch smaek, noch rieken, noch gevulen,
Die menech herte don verkulen
Van innechliker ufeningen,
Lutgarden gheest nit so bedwingen
En conden, dat sijs it temin
Gepoeget heft na har gewin,
Ochte it te min heft loens beijaget.
Mar doe die welgerakde maget
Onsslapen lach in derre wise
In eenechheiden ende lise
Lit metter minnen besech wesen
Din gheest van binnen, quam mettesen
f.291v°. Van boven neder effens [1]) hare
Met schonen warden oppenbare
Dos sprekende eenre stemme lut:
„Mijn spaciëren, mijn dedut,
Mijn abanoijement [2]), mijn wenschen
Dats emmer wesen metten menschen."
Dit was gesproken in latijn
Met warden die gescreven sijn
Int boec van Salomoens wijsheiden;
Daer staen die wart die wi nu seiden
Bescreven, alse ons die divine
Orkonden. Mar Lutgart, die fine,
Al was si, daer dat Godes wart
Toe was gesproken, oppenbart
En waest nochtan nit hare alleene;
Het hoerde noch der vrowen eene
Die sat vor hare aldaer si lach.
Die twee si hoerden dat gewach
Van derre stemmen; mar Lutgarden
Was dat prosent van desen warden,
Die waren minlijc ende schone,
Gesendt van uten hogen trone.
Idoch so dankdens beidegader
Gode, onsen eeweliken vader,
Die vrowen met gestaden sinne.
Mar wildi dat ic u beginne
Te toegene hoe die selve wart
U oc gerieven, die verclart
U wett van sonden ende sijt
Gesuvert ende wel gevrijt
f.292r°. Van sondeliken overdaden?
(Want die hen selven so verladen
Van sonden dat si bat geliken
Din evelbaren, din si wiken,
Dan imene el — want van hen vlit
Gods gracie — die ne meenic nit,
Mar Godes vrinden sprekic toe)
Hoert dan, ic sal u seggen hoe
Die selve wart u oc gerieven,
Die Ihesus Kerst din tween gelieven
Met suter stemmen sendde aldaer:
Men vindt gescreven over waer
Dat alle Godes creaturen
Die beide liggen ende ruren
In erde, in watere ende in lochte,
Also Got makede alse hem dochte

2032 Glosse: Apostolus: Littera occidit, spiritus autem vivificat (II *Cor.* 3, 6).

Opschrift: *Hs.* gesedt; hominum *herhaald.*

1) d. i. *verzwakt*, *uitgeput*, *geen macht hebbende over haar ledematen.*

2051 *l.* verminkt.

1) d.i. *nevens, neffens.* Zoo ook *Mask.* 656. Vgl. *Mnl. Wdb.* op effens; de twijfel aangaande de verklaring der laatstgenoemde plaats aldaar wordt door deze opgeheven.

2) d. i. *genoegen*, *genot.* Vgl. Duc. 9, 170 op esbanoier.

2081 Glosse: Delicie mee esse eum filiis hominum.

Dat si in staden mochten staen
Din mensche ende wesen onderdaen
Dat heft gedurt tote an din tide,
Datten met sinen fellen nide
Die viant heft te valle brachtt;
Want sider dat hi heft verwrachtt
Din scheppere van din creaturen,
So es hem worden bi naturen
Contrarie al dat Got geboet.
Wa'nt boven hem die ingel sloet
Die porten van din paradise
Met vasten sloten, so dat hise
Noch nimen el van din geslachte,
Na dat hi Gode also verwrachte,
f.292v°. En conste ontdon in lange sent.
Oc wart dat erdersche element
Contrarie hem, dat sonder pine
Hem onderdanech plach te sine;
Want erde, water ende locht,
Die bi naturen gaven vrocht
Ende alles goeds tevollen gnoch
Al ongepijnt na sijn gevoch,
Al teenen gadere hem onsseiden
Dat recht van onderhorechheiden;
So daden vogele ende beesten;
Ende al, dat wilen plach geleesten
Te rechten dinst den irsten mensche
Ende sijn gereet te sinen wensche,
Wart hem contrarie, doe hi beet
Din appel ende al sonder cleet
Hem staende vant bi sinen wive
Ende si bi hem met bloten live,
Daer die confusie ende die vaer
In beiden siden was so swar
Dat si hen dekden beidegader.
Dos vurde Adaem, onse irste vader,
Hem selven ende ons allen mede;
Want die tevoren socht [1]) no rede,
Noch quale en dogde noch verdrit,
Sent dat hi hem geraden lit
Dat hi din appel biten woude,
Heft hi gedogt hitte ende coude;
So doet hi honger ende dorst;
Sne, winter, hagel ende vorst
f 293r°. Es hem contrarie worden al.
Nochtan dat migelste ongeval
Dat ons, kaitiven, was bedaget
Ende daer die werelt met geplaget
Was lange sent, dat was dat varen
Ter hellen, daer toe gheechent [1]) waren
Adaem ende Yve ende algemeene

2128 dat, *niet in het hs.*

1) d. i. *ziekte, zucht.* Zie II, 4725; III, 5231.

2) d. i. *aangewezen, toegewezen in eigendom* of ook *gearresteerd, gegijzeld,* hier en elders in de bet. *verplicht, genoodzaakt,* en van een persoon gezegd. Zie *Mnl. Wdb* op eigenen. Vgl. II, 7358.

Dat van hen quam, groet ende clene.
Waest ijonc, waest out, so wat so lijf
Tin tide ontfinc, waest man, waest wijf,
Dat moste al liden dor die doet
Ter hellen wert; want het geboet
Die hogste coninc, Got, die Here,
Die op Adame was so sere
Verbolgen, dat hijt vele onsachte
Gewroken heft op alt geslacte
Mar doe die wrake menech ijar
Beide even groet ende even swar
Dorlopen hadde al erterike,
Die dat geslachte al ijammerlike
Gewegen plach ter hellen wert,
Got, die die salechheit begert
Van allen menschen, nit die doet,
Dor sine ontfarmechheide groet
Heft enen raet daer iegen vonden,
Warbi die wereit wart ontbonden
Van derre plagen weder al
Ende afgedaen dit ongeval.
Want hi, die vol es van genaden,
Doe hi din mensche sach verladen
f.293v°. Met aldos commerliken bande,
Ende hi sach trekken die viande
Ter hellen wert al sonder crinc [1])
So wat van modre lijf ontfinc,
Hi die allene mechtech was
Te loessene ons, kaitiven, das,
Te rade es worden dat hi woude
Hir neder comen daer hi soude
Din starken uten crite ijagen
Ende ons verloessen van der plagen
Daer wi becommert waren mede.
Maer hoe hi sider dat gedede
Ende hoet hem worden es te suren,
Dats al verclart in din scrifturen
Bat dan ict u verclaren mochte.
Die die scriturén dan besochte,
Die ewangelie soude hem maken
Al cont dat hi van derre saken
Begerde weten, want si sprekt
Op die materie ende ontdekt
Dat van der maget utverkoren
Got selve en mensche wart geboren
Dor onsen wille in erterike.
Oc sprekt si voert hoe salechlike
Hi leefde drie en dertech ijaer.
Sijn ongemac lanc ende swar,
Dat hi verdroch dor onsen wille
Beide oppenbarlike ende stille
In sinen live, aldaer teneven

2182 *l* geslachte.

1) Zie II, 5322.

2204 Glosse: Ew.: Cum fortis armatus custodit atrium suum etc.

2212 *l.* scrifturen.

Met waren warden staet bescreven.
f.294r°. Oc seggen ons dewangelisten,
Die sagen, hoerden ende wisten
Al dat geschide in sinen dagen
Din Godes sone, ende alle dragen
Si over een van Ihesum Kerste,
Dat hi dor onser alre berste
Hem lit tormenten ende pinen,
Bespuwen, trekken, slaen, traïnen,
Don lachter ende pine groet,
Ende an den cruce toter doet
Gewerdden lit mettin lichame
Die felle Yoeden, die noch blame
An hem en spaerden noch torment,
Want si van herten waren blent
Ende al te sere ut haren sinne.
Nu hoert: dos wart die Godes minne
Din menschen weder oppenbart,
Die daer tevoren so verswart
Geweset hadden van din fellen,
Diese alle trac met hem ter hellen,
Dis noit negheen ne conste ontfaen.
Dos wart ons weder wide ontdaen
Die porte van din paradise
Ende afgeleget die divise [1])
Van onser swarre doemenessen
So dat niman ne mach gemessen
Der Gods genaden die se soekt.
Hirbi so pro(e)vic u dat roekt
Harde utermaten ende sere
Der armer menschen Got, die Here;
f.294v°. Want hi, die al met eenen warde
Geboet, vir, water, locht, groenswarde [2]),
Ende sonder pine ende ongemac
Met corten warden die hi sprac
Was scheppere alre creaturen,
Dat hi so sere hem lit tesuren
Dat loessen werden van ons menschen,
Dat was litteeken dat sijn wenschen
Ende sijn dedut es hem genieden
Te wesene emmer metten lieden;
Nit met hen allen, mar allene
Met sinen vrinden, die so reene
Ende so van sonden sijn verclart
Gelikerwijs dat was Lutgart,
Dat si dire eeren werdech sijn.
Want ic ende die gelike mijn
Die emmer leven van genaden
In hope, op dat wi sijn ontladen
Van hovetsonden, sonder waen
Die gracie mogen wel ontfaen.
Mar sider dat die Gods meltheide
So verre strekt, alsic u seide,
Die gracie, dat si tons gerakt
Die noch en sijn nit al volmakt
Noch nit zoo goet alse ons behoevet,
So es met lichten wel geproevet
Dat si Lutgarden bat becam,
Die boven ons verre ute nam [1])
Van heilechheiden, dan ons armen
Die dat gebreken noch bekarmen
f.295r°. Van onser mensceliker noet.
Mar dor hare edelheide groet
Mote ons die maget wel gedegen
Verwerven dat wi moten plegen
Al selker werke in onsen tide
Dat igewelc van ons gebide
Dat hi die gracie sonder inde
Met Gode in sinen rike vinde!

XII. *Van din dat onse Here te hare quam ende hare beval dat si besech ware met drin dingen.*

Nu gawi voert ende ons gereeden
Die magt ten inde wert geleeden,
Want si den inde nakende es.
Nu gawi dan ons pinen des
Dat wise met gerechten love
Geleeden totes konings hove,
Dar wert daer si nu henen vart.
Want over een wel es Lutgart
Dis wert, dat mense in alre wise
Met goeder onst love ende prise.
Wildi dan weten hoe die magt
Tin hogsten hove was gedagt
Eer si van derre werelt schit,
Daer sinen vrinden Got versit
Van allen din dat si begeren,
So hoert, ic saelt u dan vercleren:
f.295v°. Tin tiden doe die Godes brut
In enen ijare ghinde [2]) al ut
Har oude leven hadde brachtt,
Die ons, kaitiven, heft gewrachtt
Also dat wi sijn gheechent alle
Ter doet, die ons met ongevalle
T Adaems tiden ane wis
Doe hi van Yven alsen ris
Din appel nam ende hine beet,
Dats Got, die alle dinge weet,

2247 *l.* on(t)staen *of* ontgaen?
1) d. i. *vonnis, uitspraak.* Zie Duc. 9, 151 op devise.
2) d. i. *de aardkorst, de aarde,* eng. *greensward.* Een merkwaardig woord, waarvan tot heden slechts één voorbeeld (in *Brandaen*) was opgeteekend. Zie *Mnl. Wdb.* 2, 2156.

1) d. i. *uitsteken, uitmunten.* Vgl ndl. *uitnemend. Opschrift*; dat si, *bij vergissing herhaald.*
2) d. i. *op een jaar na.* vgl. 2349. Zie over ghinde bij II, 5107 en vgl. III, 2479, 2560.
2317 *l.* T Adames (?). Vgl. Inleiding: *De Versbouw, Syncope,* 6.

Doe hi vernam dat bi naturen
Nit lange en soude mogen duren
Lutgart, die vrowe, in desen live
(Want hare onssonken alle vive
Die sinne ende si wart cranc ende out
So dat si der naturen schout
Vergelden moste in corten tide,
Dis si wel vro was ende blide
Want menech ijar had sijt begert),
Te sire brut lief ende wert
So quam hi selve op enen dach
Daer si in eenechheiden lach.
Nu hoert met welkerhande warden
Dat hi beginnen sal Lutgarden
Te noedene ende wat hi hare
Bevelen sal: „Lutgart, die kare
Mijns vader ende mine brut,
Saen salic u don comen ut
Beide alles leeds ende alre pinen.
Saen salic comen metten minen
f.296r°. Ende u sal halen, want ic weet
Dat u verweget ende es leet
Dat versten lanc van desen varne.
Nu hort, Lutgart, wis ic u warne
Ende oc wat ic van u begere,
Bidis ic ben nu comen here
Om u te leerne wat het si:
Met drin articlen seldi mi
En ijaer noch dienen sonder wanc;
Daer met seldi din vollen danc,
Dis gi sijt wachtende, al volmaken.
Nu hoert na mi, dit sijn die saken:
Dat irste point daer gi mi mede
Selt dinen, dats dat gi din sede
Van mi te dankene houdt, Lutgart,
Van din dat ic an u gespart
En hebbe gracie noch genade,
Mar sonder schande ende sonder schade
Hebbe u getrowelike onthouden;
Des dankes hebdi mi vergouden
En migel deel in uwen tide,
Want sonder wanc ende sonder mide
Hebdijs geplogen tote noch
Dis ic vermane u; mar iedoch
Willic dat gi des sonderlinge
En ijaer noch plegt, ende ic gehinge
Dat des in uwer helpen sijn
Beide ingle ende seraphijn
Ende alle sante ende oc santinnen.
Wildi die helpe dan gewinnen
f.296v°. So staeter na, dats wel gedaen.
Hebdi dit irste wel verstaen,
So horet dander: dats, Lutgart,
Dat gi der menschen, die verswart
Van sonden sijn, weist advocate,
Daer ic u toe te helpen late
Dit naste ijaer; so seldi dan
Beide over wijf ende over man,
Beide over rike ende over arme
Mi bidden dat mi hars ontfarme.
Dat derde artikel van den drin
Dis gi, Lutgart, selt moten plin,
Dats dat gi boven alle saken
U herte u pijnt geniedech maken
Met enen sonderlingen niede
Tontfane uwe eewelike miede
Die gi daerboven hebt beijaget,
Ende dat, mine utverkorne maget,
Gestade altoes die wille si
Met welken dat gi tote mi
Begert te comene, ende u ghere
Si wakende op dat comen here,
Daer ic u met sal visenteren
Te goeder tijt ende absolveren
Van desen werelliken bande,
Ende dat gi blijft al sonder ande
In desen live noch en ijaer.
Dit sijn drie pointe nit te swaer
Die ic bevele u, kare mijn;
Mettesen motti besech sijn
f.297r°. Dit naste ijaer, ende anders nit
En eischic u; mar wel versit
Dat ghi se kirt in ufeningen,
Want si u vrocht toe selen bringen
Die eewelike u sal geduren."
Dos sprac van alre creaturen
Die scheppere ende rekkere es.
Mar doe met blider herten des
Hem danken waende al sonder sparen
Lutgart, so was hi hare ontfaren
Tin hogen paradise wert.
Doch bleef hare herte wel verclert
Van allen commere an din tide;
Want dat se dikke makde omblide,
Dat was dellende ende dat tumult
Van derre werelt, die vervult
Van commere es in allen staden,
Dis soudsi wesen schire ontladen.
Oc seldi weten over waer
Dat an din selven tide aldaer
Gedanket heft met bliden moede
Ende ongespart Lutgart, die goede,
Gode, onsen eeweliken vader.
Nu hoert: hir mogdi allegader
Echt merken ende wel verstaen
Dat Got Lutgarden hadde ontfaen
Te sonderlinger minnen, want
Eer hise ontcommerde ende ontbant
Van desen live, el nit van hare
En heft hi gheeschet dan si ware
f.297v°. Allene onledech met drin saken.
Aldos began der doet genaken
Ende es ten inde wert gecregen
Lutgart, die maget wel gedegen.

XIII. *Van din dat onse Here ende onse Vrowe te hare quamen ende sise trosteden.*

Int selve ijaer op enen tijt
So lach die magt gebenedijt
Ende een gebet beginnen soude
In welken dat si danken woude
Omodelike ende oc met trowen
Beide onsen Here ende onser Vrowen
Van haren menechfouden goede.
So heft gedaen met bliden moede
Lutgart, die vrowe, aldaer si lach;
Meer dan ic u geseggen mach
Wart daer gegeven lof ende eere
Van sire brut Gode, onsen Here,
Van gaven die si hadde ontfaen.
Mar eer dat beden was voldaen,
So quamen daer gevaren lise
Van boven uten paradise
Die coninc van din hogen trone
Ende oc die coninginne schone
Ende edel, die so moeder es
Dat si ne weet negheen gemes
Van haren schonen magedoeme,
Mar es van allen magden bloeme.
f.298r°. Si quamen beide aldaer Lutgart
Lach ende beedde ende ongespart
Hen beiden dankde sonderlinge
Van alre gracíliker dinge
Die si van beiden hadde ontfangen;
Ende oc en lit si dat verlangen,
Dat si verdroch, nit ongeclaget.
Mar eer die welgerakde maget
Ten inde quam van harre beden,
Her Ihesus Kerst, die van geneden
Al vloijet, heft der vrowen toe
Gesproken; hort, ic seggu hoe:
„Lutgart", sprac hi, „die kare mijn,
Dat wi hir beide comen sijn,
Die hogste vrowe ende ic met hare,
Dis motti lude ende oppenbare
Ons beiden danken; want omme u
Te trostene es hir comen nu
Die alrehogste coninginne.
Dis heft verdint die starke minne
Die in u herte wakende es
Tons beiden wert. Nu sijt gewes
Dat gi in corten dagen ghinde
Vollevet hebt ende uwen inde
Sijt harde nakende. Oc, Lutgart,
So wett dat u mach na die vart
Wel harde langen, want noch seer
Noch pine en staet u nemmermeer
Te doegene, alse u brosche leven
Faillíren sal ende u begeven;
f.298v°. Mar mettin schonen magedinen
Agnesen ende Katerinen
Salic u setten int getal,
Daer u die vroude comen sal
Van allen sinnen toe gevloten,
Ende u die schat sal sijn onssloten
Van al din paradijschen goede.
Owi, Lutgart, ho wel temoede
Sal u dan wesen, daer gi mi
So na selt comen ende so bi,
Dat gi mijns selt en vol gebruken
Ontfaen ende ic u sal ontpluken
Uwe ogen, die mi selen schowen!
Des dankt, Lutgart, der hogster vrowen,
Want si gedoegen nit ne welt
Dat gi it langer sijt gequelt
Van derre werelliker pinen;
Mar dat ic emmer metten minen
In corten stonden u ontfa
Int paradijs, daer steet si na." —
„Dat do ic," sprac die vrië maget;
„Lutgart, die minne die gi draget
Te minen lieven kinde wert,
Van alre nosen die u dert
Wel machtech u te loessene es.
Nu sijt, Lutgart, dan wel gewes
Dat saen volmakt sal sijn die crone,
Die gi daerboven in den trone
Selt spannen mettin Godes karen,
Die vor u henen sijn gevaren
f.299r°. Ter feesten wert van hemelrike.
Daer suldi comen sekerlike
In corten dagen ende ontfaen
Din loen daer gi hebt na gestaen
Getrowelike in uwen tite.
Nu weist terasten ende blide
Ende al aflegget u beclagen;
Dit sal geschin in corten dagen."
Aldos so wart te goeder trowen
Van onsen Here ende onser Vrowen
Getroest Lutgart aldaer si lach.
Mar wetti wis si weder plach?
Ic saelt u seggen: groten danc
Gaf sijs hen beiden sonder wanc
Met vriën wille ende sonder sparen
Sent dat si denen sijn gevaren
Daer si ne letten lange nit.
Maer watter sent es na geschit,
Dat segt die bruder die bescreef
Die vite; want dat si ne bleef
Mar IX weken ochte min
Te live sent, dat screef hire in.
Dit heft die maget welgerakt
Ere andere sider cont gemakt,
Die doc allene mochte weten

2521 *l.* tide.

Van haren dingen die secreten;
Dat was Sybilie, die ijonfrowe,
Want sise vant altoes getrowe
Verholenlike ende oppenbare;
Daeromme lit sijt weten hare
f.299v°. Ende ander menech goet bispel,
Dat doe betide nimen el
En mochte weten dan allene
Sybilie, dar die maget rene
Har herte ontdekken iegen plach,
Want si was die noch nacht no dach
Van hare en schit, no vroech no spade,
Ende oc plach si bi haren rade
Te werkene, alse in dat latijn
Ons doet verstaen die Jacobijn.

XIV. *Van din dat se onse Vrowe ende sente Yan Baptiste quamen visiteren.*

Doe noch die maget wel gerakt
En lettelkijn bat was genakt
Der uren van des lives inde,
Dat was in XII dagen ghinde
Of daer omtrent, alsic versta,
Der wilen daer si lange na
Geropen hadde in haren tide,
So quam die al gebenedijde,
Die Godes moeder, die allene
Es moeder ende maget rene;
Ende die Baptiste sente Yan,
Din oc Lutgart so lief gewan
In haren dagen daer tevoren
Dat sine meer hadde utverkoren
Dan andre sante, hi quam met hare
f.300r°. Ter steden daer die Godes kare,
Lutgart, tin tiden was gelegen.
Nu hoert wis si daer selen plegen:
Si gruttense eerlike alle beide;
Daerna die Godes moeder seide,
Die magt es edel ende fijn:
„Lutgart, die utverkorne mijn,
Dat wi hir weder comen nu,
Dats omme noch te trostene u,
Want wi vernemen alle dage
Beide an die bede ende an die clage
Daer gi ons dicke met versoekt,
Dat gi, Lutgart, nemmeer en roekt
Te wesene in dit erterike.
Nu weist terasten; sekerlike
In corten stonden ende saen
So seldi des en inde ontfaen;
Ende oc, Lutgart, dis sijt gewes
Dat u die wech geslegen es
Tin rike wert van ghinder boven,
Daer gi met ons selt Gode loven
Al sonder inde ende emmermeer,
Daer beide commer ende seer,
Pine ende leet af es geverret,
So datter nimen hem en erret
Noch en beclaget, noch en weet
Wat commer es ochte ander leet;
Want daer noch honger nes noch dorst,
Noch snee, noch hagel, rijm noch vorst,
Noch daer en es torment noch pine,
Daer emmermeer u staet te sine.
f 300v°. Mar wildi horen wat daer es?
Verstaedt, ic saels u don gewes:
Daer es die volle karitate
Die sonder inde ende sonder mate
Met onvergangeliker vromen
Makt salech alle die daer comen;
Daer es die blischap ende die feeste
Die alre hoegeste ende die meeste
Die daer ochte elre wesen mach;
Daer es die eewelike dach
Die emmermeer es even claer.
Hort wat gi noch selt vinden daer:
Ghi selt daer horen melodijen,
Den suten sanc van sinfoniën,
Den sanc van hemelscher musiken
Die u sal don van ioyen priken [1]);
Daer seldi schowen dat gi kinnet,
Daer seldi vinden dat gi minnet,
Ihesuse, u soete minnekijn,
Die u sal in den arme sijn
Met groter eeren daer ontfangen.
Owi, Lutgart, hoe mach u langen
Na die verwende sameninge,
Daer gi selt schowen teenen ringe
Die vire ende twintech seniore
Daer boven in den hogen koere!
Daer seldi sien die patriarken
Met groten love ende oc met starken
Vrolike lovende allegader
Gode, onsen eeweliken vader;
f.301r°. Daer seldi vinden die propheten
Die daer wel hoge sijn geseten;
Dapostelen, die marteleren
Die alle u comen daer begeren;
Daer seldi sien die magedine
Die Gode loven sonder pine
Met claren sange ende ongespart.
Oc seldi singen daer, Lutgart,
Dat sute vers, daer int gemeene
Den hogsten loven met allene
Die hir behilden sonder blame
Die suverheit van din lichame.
Nu haest u dan ende sijt gereet,
Te derre vrowden sonder leet

1) d. i. *juichen.* Vgl. Ruusb. 6, 74: „met den handen *priken* ende plauderen." Het is het ndl. *prijken,* dat thans, als bij Kil., de bet. *pronken* heeft.

Sstaet u te comene eer it lanc.
Des mogdi ons wel weten danc,
Want wi ne willen langer nit
U laten doegen hir verdrit;
Dit es die wille van ons beiden.
Nu gaet u dan, Lutgart, gereiden,
Want wi u noeden sekerlike
Ter feesten groet van hemelrike."
Doe dese wart ten inde quamen,
Orlof die Gods gelieve namen
Ende op tin paradise wart
Gevaren sijn. Doe bleef Lutgart
Daer liggende alse en blide wijf;
Want daer si omme altoes kaitijf
Har selven achtte, sonder waen
Dis soudsi schire en inde ontfaen.
f.301v°. Owi, hoe blide was die moet
Der vrowen doe si dat verstoet!
Wi soud u wel met corter spraken
Di vrowde mogen cont gemaken
Die si gevulde? Sijt gewes
Dat mi te lanc te toegene es
Die grote blischap ende hoe sere
Sijs heft gedankt Gode, onsen Here.
Dos heft die magt gebenedijt
Vrowen Sybiliën oc verlijt
Ende andren vrinden din sijs onste.
Mar doe die Godes brut begonste
Te disputeerne op dese dinc,
Een van din vrinden dis ontfinc
Groet wonder hoe dat wesen mochte
Bidis si hem van buten dochte
So blent, dat si noch schijn no dach
En discerneerde noch en sach;
Bidis began hi spreken toe
Der magt ende ondervinden hoe
Dat wesen mochte. „Ic saelt u saen."
Lutgart andwerdde, „don verstaen;
Waer est dat mi die ogen sijn
So blent dat si noch dach noch schijn
En mogen schowen; mar en es
Van buten nit, dis sijt gewes,
Dat ic die Godes vrint beschowe."
Daer na begonste aldos die vrowe
Op dat bedit van derre saken
Te disputeerne: „Die genaken,"
f.302r°. Sprac si, „din eeweliken schine
Daer Got verclart met al de sine,
Dats met hem selven (want hi es
Die schijn die sonder al gemes
Beide onderscheedt ende oppenbart
Dat hi verlichtt ende hi verclart),
Si mogen wel bi namen kinnen
Die Godes vrint; mar die van binnen
Gesuvert sijn, dat sijn allene
Die dat verstaen ende el neghene."
Dos heft Lutgart getermineert
Die questie. Mar die disputeert
Op die scrifturen, ghi nemt ware
Of sise wel ende oppenbare
Solveerde. Yasi, sonder waen;
Want die scrifture ons doet verstaen
In somer stede al die gelike.
Nu mote Got van hemelrike
Ons allen geven selc geval
Dat wi daer boven int getal
Na desen live werden vonden,
Op welken tijt dat wi ontbonden
Na desen live selen sijn,
Dat ons die eewelike schijn
Verclare ende ons dat lange leven
Na dit vergaende si gegeven!

XV. *Van din dat si din nonnen vorseide dat si na hare doet geplagt souden siin ende warumme.*

f.302v°. Tijn tiden dat Lutgart, die vrowe,
Van allen leede ende allen rowe
In corden dagen soude wesen
Beide al onthachtt [1]) ende al genesen,
So sat bi hare op enen dach
Sybilie, die se goemen plach
Met karitaten ende in minnen,
Ende andre nonnen van daer binnen
Die al den dach bi twen, bi drin
Dar quamen tuoeven ende sin
Lutgarden, die hen soude ontfaren
Saen, dis si alle droeve waren,
Want si ontfruchtten dat verlis
Dat hen tin tiden ane wis
Dat si Lutgarden hir verloren.
Mar hoe die maget utverkoren
Din vrowen heft gesproken toe,
Goet es dat ic u weten doe,
U closterlieden namelike,
Die om dat goet van hemelrike
Dat erdersche hebt gelaten al.
Hoert hare hoe nu kastijen sal
U, die de werelt hebt gelaten
Ende u den dinst van karitaten
Onssinken laett ende u verwegen,
Lutgart, die maget wel gedegen:
„Gi vrowen", sprac die fine maget,
„Van enen pointe hebbic beclaget
f.303r°. Mi iegen u, dat wetti wale,
In somen stonden; mar die tale

2647 *l.* Staet. — 2665 *l.* Wie.
2666 *l.* Die.

2705 *l.* hi (?). — 2721 *l.* corten.
2728 *l.* toeven.
1) d. i. *verlost, bevrijd.* Vgl. *Lucid.* 2640: „van den bande al *onthecht.*"

Heft noch geweist al over nit.
Dis hebbic lange en swar verdrit
Verdregren, want ic ben gewes
Dats Got tonswert verbolgen es.
Dat point, gi vrowen, dats dat wi
Beide algemeene ic ende ghi
Ende alle die van derre abdijen,
Die omme omlost ter fermerijen
Hir comen na den clostersede,
Die Gods getiden, daer wi mede
Din hogsten wert betalen souden,
Wart dat wi wel vergelden wouden
Van onser werschap dat gelage,
Te VII tiden van den dage
En ghelden nit na sijn gevoch,
Al hebbe wi der stonden gnoch,
Mar onvergouden laten achter,
Dat sonde beide es ende lachter;
Want selke laten hen verdrieten
Des geldens, die nochtan genieten
Der karitaten van hir binnen;
Selke andre laten hen verwinnen
Met treger ufeningen so
Dat si din viant maken vro
Met haren gheldene ende blide,
Want rockelose in allen tide
So ghelden si dat Gods gelage
Beide alle nachte ende alle dage.
f.303v°. Nu siet, gi vrowen, dit dat mi
Tonswert mescomt; want alse wi
Professie don, so wetti wale
Dat wi onss selves altemale
Vertijen ende ons binden daer
Met allen din, si licht si swar,
Dat in die regele es gesereven.
Die dan in clostre hen begeven
Om dat ghewin van harre baten,
Wat gaet hen over dat si laten
Met eranken wille hen so verbouden,
Dat Godes dinst blijft onvergouden,
Din igewelc, si wijf si man,
Die singen ende lesen can
Ende es begeven, sonder mide
Vergelden moste in allen tide
Na dordenanche van den dage?
Nu hoert, gi vrowen; dese clage
Hebbic gedaen spade ende vroech,
Dikke ende menechwerven gnoch
Op u, dat wetti alle wel;
Mar over spot ende over spel
Verstondijt al. Mar, sonder waen,
Gi vrowen mijn, dat was mesdaen;
Want over waer so seggic u,
Al houddi over scheren nu
Dat ic u segge ende over nit,
Die hogste vader, die versit
Al dat men doet in erterike,
Hi sal masschin des hastelike
f.304r°. Ende anders u dan ic nu doe
Gewagen. Wildi weten hoe?
Ic saelt u seggen, gi ijonfrowen;
Mar wel verstaet dat ic in trowen
Ende oc met droever herten des
U sal gewagen. Sijt gewes
Gi vrowen mijn, dat Got, die Here,
Op al din closter es so sere
Verbolgen, dat in corten dagen
Dit schinen sal; want swarre plagen
Mogdi wel wachtende alle wesen
Na mijn verscheeden, want van desen
Es emmertoe dat iugement
Gedichtt van Gode op alt convent
Van der abdijen, dat so swar
Sal wesen, dat ghijs alle vaer
Selt hebben beide ijonge ende oude,
Want uwer alre es die schoude
Van derre wraken. Mar, Got danc,
Dit blijft in versten even lanc
Dat ic in desen broschen live
Met u, gi vrowen, staende blive,
Dat lange nit bi aventuren
En sal na desen dach geduren,
Want ic ben beide cranc ende out.
Nu siet, gi vrowen, dat die schout
Van din getiden die gi leset,
Alse u Got an dat gi geneset,
Gi, die hir comt ter fermerijen,
So dat ghijs mogt vor Gode lijen,
f.304v°. Voertane bat dan tote nu
Vergouden si; dat radic u!"
Dos sprac die Gods gebenedijde
Met droever herten ende onblide
Din vrowen toe. Mar dat gi hoert
Mijn dicht en lettelkijn bat voert,
Dijs biddic u; so mogdi weten
Ochtic Lutgarden tin propheten
Met allen rechte leggen mach,
Die dese wrake aldos versach
Ende oppenbarde vor den tijt
Dat si geschide, alse ons verlijt
Der vrowen vite ende ons orkonden
Die vrowen selve die onstonden
Der wraken daer wi dichten ave.
Want sider, doe in haren grave
Lutgart, die maget, was geleget,
Dat, alse ons dat gescrefte seget,
Geschide in corten dagen sent,
So sendde Got op dat convent
Die wrake horribel ende swar;
Want altehant begonsten daer

2751 *l.* Verdregen.
2756 *l.* onlost.
2843 *l.* Dis. Vgl. 2719 *tijn* en 2995 *ijlanc.*
2848 Si, *vervangen door* sijnt, *in margine.*

Te queelne alle die ijonfrowen
Meerre ende minder, die met trowen
Din Godes dinst en hadden nit
Vergouden; ende, alse ons beghit
Der vrowen vite, in corten dagen
So storven van der selver plagen
Der vrowen XII ende meer.
Dis doegden jammer ende seer
f.305r°. Die andre alle, ende oc in vare
Was igewelke dat op hare
Van derre wraken mochte vallen
Dat lot. Dos hevet op hen allen
Gewroken wonderlike sere
Die negligentie Got, die Here,
Gelijc dat hen die fine maget
Tevoren seide al ongevraget:
Lutgarden meenic, die hen das
Van Godes halven bode was.
Oc seget voert in dat latijn
Die wise man, die Iacobijn,
Dat hi tin tiden visiteren
Quam dat convent ende instrueren
Die nonnen metten Godes warde.
Daer vant hi datten so verswarde,
Dat hijs en sonderlinc gewach
Dede in die vite; want hi sach
Van tween gesustren die begeven
Daer binnen waren, dat si bleven
Beide even sere ende even saen
Van derre wraken so bestaen,
Dat si tesamen oc verschiden.
Oc segt die broeder van hen lieden
Dat hi se utleedde ende hise beide
Eens dags in enen grave leide.
Mar doe die wrake, daer ic u
Gedichtt af hebbe al tote nu,
Al dat convent van dire abdijen
Bi Gods gedoege, die kastijen
f.305v°. Die vrowen wilde, hadde overronnen
So lange, dat van XIIII nonnen
Was afgekervet dat getal,
Got, die iugeert die werelt al,
Hi heft bi beden van Lutgarden,
Die wilen dat met haren warden
Gelovede allen din ijonfrowen
Dat si altoes te goeder trowen
In har gedinge soude wesen,
Die andre alle don genesen,
So dat die wrake noit sent
En hadde macht op dat convent,
Nit eer nochtan dan altemale
Was van din vrowen ende wale
Gekorrigeert die sware exces,
Daer noch af geseget es.

2912 *l.* Daer u noch.

XVI. *Van din dat si enen haren vrint verdingde met beden iegen Gode.*

Nu siwi hi den inde comen
Van derre viten, daer u somen
Masschin na langet; mar nochtan,
Op dat ghijt wilt volhoren dan,
Salic u seggen een bispel,
Dat u masschin sal greijen wel,
Wildijt verstaen, ghi die u wett
Van binnen wesen so besmett
Ende u van sonden so verladen,
Dat u behoeft der Gods genaden.
f.306r°. Nu hoert dan, dat es wel gedaen,
Want goede exemple gerne ontfaen
Dats een begin van goeden seden.
Van enen mensche, die verbeden
Was van Lutgarden, salic u
Dat ijoneste exempel seggen nu
Van din dat wrachte in haren tide
Lutgart, die Gods gebenedijde.
Nu hoert wat ikker ave las:
Ter vrowen tide en mensche was,
En werellic ende een van din
Die roekeloser dinge plin.
Idoch so was hi met Lutgarden
Bekant, die hem met suten warden
Plach geven goet kastiëment,
Want si sijn herte vant so blent
Te Gode wert, dat si onttrit
Van hem dat sider es geschit:
Dat was dat hi bi Gods gedoege
Hem werpen soude in selken poege [1]),
Warbi dat hi der Gods genaden
Verboeren soude ende hem verladen
Met sonden meer dan int gevoech.
Des hevet hem tevoren gnoch
Gewarnt ende gnoch gesegt
Die Godes brut; mar so vertregt
Sijn herte was ende so gevaen,
Dat hijs en conde nit verstaen.
Daeromme es desen sent gevallen
(Daer Got af verden mote ons allen!)
f 306v°. Dat hi met eere onkuscher sonden
Hem leverde ende gaf gebonden
Al willens sider din viant.
Mar omme dats hare onderwant
Lutgart, die maget wel gedegen,
Dar omme en hevets nit vertegen
Die Gods genade, al was hi sere
Verwaten noch; want Got, die Here,
Hem inspireerde in enen tide

1) *pooch*, d. i. *streven, begeerte*. Zie Hadew. *Poëzie* 86, 41; Despars 3, 47; 62.

Dat hi sijn herte weder vrijde
Ende hi te biechten es gegaen
Ende absolutie heft ontfaen
Van pristers monde na den sede,
Van din daer hi den hogsten mede
Verbolgen hadde. Mar nochtan
In groter vreesen bleef die man
Ende ongetroestt harde utermaten;
Want hi noch gheesteliker baten
Noch anders goeds en wart geware,
Daer iwent stille ochte oppenbare
Sijn herte af binnen wart verhoeget;
Mar alsen man die sonder doeget
Ende sonder gracie levende es,
Also gevulde en groet gemes
Van alre gheesteliker vromen
Die mensche; want hem was benomen
Devocie, ende goet geval
Was hem onssegt van bedene al;
Want waest bedage, waest benachte,
Dat hi die knin ter erden brachte
f.307r°. Ende hi des bedens wilde plegen,
So was die sonde altoes dar iegen,
Die wederniedde al sijn gebet.
  Dos hilter noch sijn scheren met
Die evelbaren, die tiran,
Bi Gods gedoege. Oc wart die man
Ter herten binnen so genoopt
Van vresen, dat hi ware onthoopt
Ende al onssett van groten rowe,
En hadt gedaen Lutgart, die vrowe,
Die desen twist sent nam op hare.
Want doe die mensche wart geware
Ende hi ijlanc so bat verstoet
Dat hi hem pijnde iegen spoet,
Es hi te rade worden dis
Dat hi Lutgarden sijn verlis
Ende sinen commer altemale
Ontdekken soude al sonder hale
Daer so sijn herte af was geplagt;
Want hi was seker van der magt,
Die al dengenen stont in staden
Die hars behoefden ende ontladen
Van harre noet begerden wesen,
Dat si hem selven oc van desen
Dis hi gevulde, op dat si woude
Bestaen des pine, ontladen soude.
  Mettesen rade es wech gestreken
T Aiwires wert Lutgarden spreken
Die mensche sent op enen tijt.
Daer wart der vrowen al verlijt
f.307v°. Van derre saken die meswinde
Van din beginne al toten inde.
Daerna so bat met droever herten
Die mensche, die van derre smerten
Harde utermaten was verswart,
Der Godes brut dat si sijn wart
Vor Gode wilde reciteren
Alse advocate, ende inpetreren
Die gracie daer hi sonder was.
So harde bat der vrowen das
Die mensche, datter Godes karen
Ontfarmde van din moederbaren
Dat hi so harde was gesnevet,
Ende si hem vaste ontheeten hevet
Dat si vor Gode wesen soude
Sine advocate, op dat hi woude
Voertane in beternessen staen.
Dos heft in har gedinge ontfaen
Vor hem te biddene an din tide
Lutgart, die Gods gebenedijde.
  Mar watter sent es na gevallen,
Wildijt verstaen, masschin u allen
Sal vromen: Doe Lutgart, die vrowe,
En lettelkijn van sinen rowe
Hadde opgelichtt din armen man
Met harre antwerden, so began
Vorvoets te quitene har gelof
Die vrowe ende in dat Godes hof
Daer si wel bi der herten conste
Din us [1], te taelne si begonste,
f.308r°. Vor desen daer wi dichten ave,
Dat Got van sinen sonden gave
Din armen mensche en vol pardon;
Also begonste har orison
Ende oc naemt inde also gelike.
Want Gode van din hemelrike
Te biddene over din sondere
Materie was van haren ghere.
  Mar datter Gods gebenedijder
Te voren nie noch noit sider
En was gevallen noch en es,
Geschide aldaer; want een gemes
Van audienchen si gevulde,
Ende oc van binnen so verkuulde
Der vrowen herte aldaer si lach
Ende si der besechheiden plach
Die si te vorderne hadde ontfaen,
Dat si in din wel heft verstaen
Dat noch tin mensche wert was sere
Verbolgen Ihesus Kerst, die Here.
Want hi, die allewege antwerde,
Van allen din dat si begerde,
Der maget edel ende fijn
Plach senden metten boden sijn,
So dat ter vrowen nit nonssat
Van saken daer si over bat
Sine ondervantse schire altoes,
Hi lit se nu so graciloes
Ende so verkult van innechheiden,
Dat si dis troests noch moste ontbeiden

1) d. i. *den zede, het gebruik, de gewoonte.* Van lat. *usus*, ofra. *us*, nog over in *les us et coutumes.* Diericx, *Mém.* 2, 463 staat het woord in de bet. *dienst*, welke ook aan het ofra. woord eigen is.

f.308v°. Wilde ochte en wilde an haren danc.
Mar doe har selven vant so cranc
Die maget ende so ongedegen
Dat si ne conste nit volplegen
Dis bedens noch na haren wille,
Bleef si noch liggende al stoestille
Ende al in een met groter cracht
Met beden worstelde ende vacht
Iegen den hogsten van den trone
Die, iegen dat hi was gewone,
Noch werde hem so, dat hi ne lit
Lutgarden seghe vechten nit.
Dos bleef die Gods gebenedijde
Dis dags verwonnen; mar betide
Dis anders dags sal si der saken,
Op dat si can, en inde maken.
Mar neen si nit; want doe was comen
Die ander dach die was genomen
Te disputeerne op dat gedinge,
So ginc besuken sonderlinge
Van haren vrinden igewelken
Die maget ende hidden elken
Van santen ende van santinnen,
Die si met sonderlinger minnen
Hadde onderslegen, dat hi ware
In din gedinge so met hare
Dat si victorie hebben mochte
Ende inpetreren dat si sochte,
Daer si schone allegeren sal.
Mar Got, die here es over al,
f.309r°. Al hevet hem wel gnoch behaget
Dat allegeren van der maget,
Nochtan en heft hi nit so saen
Der vrowen bede noch ontfaen;
Want doe dat bidden was begonnen,
Got, die ne wilde noch nit onnen
Din menschen dat hi worde ontladen
Van sire ontfarmeliker schaden,
Hi heft Lutgarden hir teneven
Din spoet van biddene echt ontgeven.
Want noch devocie groet no ele(e)ne
Noch en verclarde har herte re(e)ne,
Noch troest en gaf noch toeverlaet
Van inpetreerne, noch aflaet
Din armen mensche en heft gelovet.
Dos es Lutgarden noch ongrovet [1])
Dat impetreren van der saken,
Want Got met dosgedaenre wraken
Noch wilde wreken op din man
Die overdaet. Mar des began
Meshagen utermaten sere
Lutgarden, want si noit ere
Sent dat si je geboren wart
So ongenadech noch so hart
Din hogsten iuge en hadde vonden.
Dos bleef die mensche noch gebonden
Met sinen commere an din tide,
Want hem die Gods gebenedijde
Met harre pinen nit so saen
En conde in staden noch gestaen.
f.309v°. Mar doe die werde Godes brut
Hadde echt din langen dach al ut
Gedingt, ende si wart echt geware
Dat Got ne wilde nit dor hare
Noch don, mar dat al even stranc
Tin mensche wert die Gods ondanc
Noch staende bleef, van swaren moede
Want so verboudt Lutgart, die goede,
Dat si dat bidden varen lit
Dat hare en conste in staden nit
Gestaen, ende anders heft begonnen
Te taelne; al was si noch verwonnen,
Si sal masschin nu brengen voert
Selk argument dat bat gehoert
Sal wesen ende al sonder beide
Ontfaen. Nu hoert dan hoe si seide:
„Geweldech Got, almechtech vader,"
Sprac si, „din wiken moet algader
Dat leeft ende dat ontlevende es,
Ende die ne wett engheen gemes
In allen dingen die gi doet,
Want gi sijt mechtech ende vroet
Te doene algader dat gi wilt,
Dat ic des menschen schermeschilt
Geweset hebbe al tote nu
Ende over hem gebeden u,
Dat hebbic omme dat, Got Here,
Gedaen, dat gi mi wilen eere
Hitt selve wesen advocate
Der menschen, die hars selves bate
f.310r°. En sochten nit. Mar ochtic ben
Gesett te biddene over hen,
Waer es gevaren die genade
Die ic, Got Here, u helden dade
Tin mensche wert, mochtt mi geschin?
Warumme wildi nemen din
Dat allen menschen es gereet?
Warumme sidi nu so wreet
Die oit [1]) plagt wesen goedertiren?
Wildi u selven dos verdiren
Ende dos uwe gracie ons ontgeven,
So wee ons allen die nu leven!
Want mensche engheen, no man no wijf,
Die hir ontfaet van moedre lijf,
En es so goet die enen dach
Hir sonder sonde leven mach.
Wat holpet dan dat ic die tale
Die ic moet seggen, langer hale?

1) eig. *te zwaar vallen*, hier in de bet. van mnl. *ontfechten*. In een anderen zin boven III, 1572.

3125 *l.* ie.

3140 *l.* Wart.

1) hier *oit* eenlettergrepig; het eenige voorbeeld in het geheele werk.

Wat mijns geschit, Got, Here mijn,
Deen van den twen moet emmer sijn:
Of loestt din mensche van der noet,
Daer hi af dogt din wederstoet,
Ende uter pinen die hem dert,
Ende hem verleent dat hi beghert;
Ochte uten boeke, daer ic bem
Gescreven in, ic si met hem.
Wildi din mensche dos begeven,
Dat boec daer ic in sta bescreven
Ende daer gi uwer vrinde namen
In hebt gescreven altesamen,
f.310v°. Dat si al idel van den minen
Ende ic tire eeweliker pinen
Mettin verdoemden gheechent si;
Ochte in din boeke aldaer met mi
Dis menschen name oc hebbe stat
Daer ic, Got Here, u over bat."
Hoert hir echt wonder van Lutgarden:
Eer dat bedit van desen warden
Ten inden quam, Got, die ne conste
Der vrowen nit dis hi hare onste
Onsseggen langer, sonder beide
Antwerdde weder ende seide:
„Lutgart, so hebbic liever dan
Dat in din boeke si die man
Gegeven stat, dan ikker ut
Dade u, mine utverkorne brut.
Nu sijt terasten ende u nit
En laett vernoijen dat ic lit
Tantwerdene u ten irsten male.
Ic ben gerecht, dat wetti wale;
Dar omme en mochtic nit so saen
U bidden vor din mensche ontfaen,
Daer ic op was verbolgen so.
Mar sijt in hogen ende vro;
Al hebbic lange nu geswegen,
Die dinc te besten es gedegen,
Want ic des menschen wouden sal
Dor uwer beden wille ende al
Es hem vergeven die mesdaet.
Nu heft die man en vol aflaet
f.311r°. Van derre sonden; mar wel sie
Dat hi van selker hem onttie
Voertane meer ende hem gemate
Van swaren sonden, die ic hate
In alle menschen. Dos sal hi
Versoenen weder iegen mi;
Ende oc gelovie u, Lutgart,
Dat desen mensche, daer gi wart
Dos besech over, nit allene,
Mar uwen vrinden algeme(e)ne
Ende al dengenen die u maken
Hare advocate in haren saken,
Si groet, si cleene, al sonder waen
Sal uwe bede in staden staen."

3201 *l.* inde. — 3227 *l* allen (?),

Dos heft Lutgarden weder lise
Die coninc van din paradise
Te rasten brachtt. Mar wildi dan
Dat ic volsegge van din man
Dat ikker af gescreven vinde,
Ic beens gereet: eer toten inde
Die Gods antwerde comen was,
Die mensche weder al genas
Van sinen commerliken vare;
Want sonder beide hi wart geware
Dat hem die Gods genade beide
Gaf weder troest ende innechheide,
Devocie ende goet geval
Van bedene ende weder al
Die gracie meerre dan tevoren
Lange in hem selven was verloren.

XVII. *Van din dat si bleef sic liggende ende dat se dabt van Haffelghem quam visiteren.*

f.311v°. Nu siwi comen toten tide [1])
Dat Got Lutgarden makde blide
Daerboven in sijn paradijs
Daer si nu dat gebloijde rijs
Gegaedt met sente Agneesen dreget.
Nu es u die proces geseget
Van harre viten toten inde;
Hoe si met vriër herte minde
Din hogsten coninc van din trone
Ende oc wat sijs outfinc te lone
In haren live, hebdi gehoert.
Nu salic u vertrekken voert,
En laettijs u verwassen nit,
Hoe si van derre werelt schit.
Mar ic, kaitijf, hoe salic dorren
Met dichtene uppen [2]) ende porren
Dat henen varen van der maget?
Ellendech man! wats mi bedaget,

3252 Die, *in margine, van een latere hand.*

1) Deze ontboezeming is gansch persoonlijk. Slechts de grondgedachte vindt men bij Cantimpré, die zich uitdrukt als volgt; „Hinc ergo, quantum ad ipsam, dies sequitur exultationis et laudis; ad nos vero et omnes illos qui ejus patrocinii solatio vivebamus, dies luctus, dies gemitus et moeroris; dies, inquam, quem ego, infelicissimus omnium, nec praeanticipare, ut saepius eam rogaveram, morte potui, nec subsequi possum, omni miserior orphano derelictus."

2) d. i. *beginnen*, *ter hand nemen*, *ondernemen* of *voor den dag brengen*. Mnd. *uppen*, mnd. *ufen*, *uffen*. Het woord is misschien wel tot enkele mnl. dialecten beperkt geweest: oppen is althans tot heden in het Mnl. niet gevonden; doch vgl. ndl. *opperen* en De Jager *Freq.* 2, 414 vlg.

Dat ic Lutgarden moet geleiden
Ter doet wert ende mi gereiden
Te seggene hoe mi orfenijn
Ter werelt lit die moeder mijn,
Die ic met ogen noit en sach!
Haddic gebeden doch den dach
Dat ic Lutgarden hadde moegen
Met ogen sien, temeer in hoegen
f.312r°. Waric met rechte bleven das!
Mar neenic nit! want mi ne was
Die onst van Gode nit gegeven!
Dos benic, arm man, weese bleven.
  Mar sidi dat gi wilen wart,
Gods utverkorne magt Lutgart,
Dats armer menschen advocate
Die boven redene ende mate
Van swaren sonden sijn besmett,
Al benic, moeder mijn, onssett
Van uwer iegenwerdechheiden,
Dire ic in goeden hope ontbeiden
Moet even lanc dat ic hir blive
Noch staende in desen broschen live,
Nochtan so hopic, maget vri,
Dat gi selt laten wesen mi
Met andren weesen int getal
Der welker cure u Got beval
Ende advocate u wilde wesen!
Want ic ben een van allen desen
Die uwer helpen meest behoeve;
Want die mi dikke maken droeve,
Dat sijn die sonden die mi deren:
Si setten mi mettin sonderen,
Dire advocate u Got geboet
Te wesene. Aldos hebbic groet
Din hope dat gi mi selt laten
Genieten oc der selver baten
Dire alle die genieten noch.
Mettesen salic wesen doch
f.312v°. In dat getal, doedi mi recht,
Want ic u dinst[1]) ben ende u knecht,
Ende emmermeer lude ende stille
Sal bliven des met goeden wille
Tu selven wert, wildijs mi onnen;
Want ic beghic mi so verwonnen
Van uwenthalven, vrië maget,
Dat u gerechte minne draget
Die herte mijn met goeder trowen.
  Nu biddic, alse mire vrowen,
U, magt vriëdel ende goet,
Dat gi mi gracie ende spoet
Verleent te telne, of ghijt gebidt,
Hoe gi van derre werelt schidt,
Want die materie comen es

1) In de bet. *dienaar*, waarin het woord ook in de verwante Duitsche talen voorkomt, was het woord tot heden slechts eenmaal (*Lanc.* II, 14214) in het Mnl. gevonden.

So verre, dat ic langer des
Mijns danks geswigen nit ne can.
  Nu hoert ende u laett seggen dan
Hoe Got sine utverkorne maget
Tire hoger feesten heft gedaget
Daer si met allen santen nu
Regneert; darna so salic u
Des dichtens saen en inde maken.
Nu laett u dan met corter spraken
Volseggen hoe Lutgart, die vrowe,
Ontkommert wart van allen rowe
Ende hoe si overmids die doet
Wart absolvert van alre noet.
  Het was in enen somer clare
Int alre schoenste van den ijare
f.313r°. Onlange na den chinxen dach
Dat Got, die alle dinc vermach
In hemele ende in erterike,
Lutgarden wilde vrowdelike
In sinen paradijse ontfaen.
Nu hoert hoe hi dat heft gedaen:
Doe si in VII dagen ghinde
Genaket was hars lives inde,
Dat was ens saterdags die legt
In dire octaven die men plegt
Te virne van der Triniteit
(Dats van der Gods drievoldechheit),
So wart bestaen Lutgart, die fine,
Van enen tregen redekine
Dat nit te licht, noch nit te swar
En was, mar rechte middelbaer,
Ende so getempert int gevoech,
Dat het die maget wel gedroech.
Iedoch en was het nit so clene,
Hen ginc der vrowen so te beene,
Dat si dis dags al beddevast[1])
Bleef liggende, ende oc an den tast
Van haren pulse het baerde wel
Hem selven, want hi wart so snel,
Dat hi met quader hastechheiden
Gaf teeken van onttempertheiden.
Dos bleef die Gods gebenedijde
Te bedde liggende an din tide,
Want het die Godes wille was.
  Mar hoe die magt vriëdel das
f 313v°. Hem heft gedankt met corter spraken
En soudic u nit eont gemaken;
Want si wel wiste al oppenbare
Dat Got die sikheit wrachte in hare
Ende ordineerde selve also
Die dinc; dis was har herte vro
Meer dan ic u geseggen mach.
Dos bleef tote op din donresdach
Die maget liggende al verswart,
Mar emmer was dat Godes wart
In haren mont gestadelike.

1) Vgl. *Tijdschr.* 15, 129 vlgg.

Den coninc van din hemelrike
Heft si gedankt met bliden moede
Van sinen menechfouden goede,
Dis si in haren dagen gnoech
Vercregen hadde ende int gevoech
Oc voert gedeelt al sonder sparen
Dengenen dis behoevech waren.
Oc hevet hem gedankt die vrowe
Dat si van commere ende rowe
Voert an ontkommert soude wesen.
Dos lach si al in een mettesen
Onledech sider toten dage
Din ic u noemde, ende alle slage
Wart so verswart dat ongemac,
Dat het der vrowen ave brac
Van allen din den appetijt
Daer menschen liden met den tijt,
Dat was van spisen alretiren.
Mar doe begonste aldos faillireu
f.314r°. Lutgart, die vrowe, ende oppenbare
Die nonnen worden dis geware
Dat si tis lives inde wert
Was verdech, alle so ververt
Si worden, beide ijonge ende oude,
Dat ic vergronden nit ne soude
Al haddic in mire helpen das
Platone, hoe groet daer binnen was
Die ongedout van haren rowe,
Die sagen dat Lutgart, die vrowe,
Der doet was nakende ende saen
Des lives en inde soude ontfaen:
Si screwen ende weenden alle;
Van ijammerliken ongevalle
Beklagden hen grote ende clene.
Mar Godes brut, Lutgart, allene
En heft des rowen nit gesmakt.
Dat quam bidis si was genakt
Din dage daer si lange na
Geroepen hadde. Mar ic ga
Teverre voert! Kaitivech man,
Wat magic don? want ine can
Geswigen noch geseggen voert:
Swigic, so blijft al ongehoert
Ende onvolcomen mijn gedichte;
Ende seggic voert, so magic lichte
Mijn seer verniwen dat ic drage
Van harre doet, dat ic beclage
Ende emmermeer beclagen sal,
Want si mi brengt en ongeval
f.314v°. Te handen, dis mi nemmermeer
En mach gedinken sonder seer.
Daeromme salic soeken doch
En lettel versten ende noch
En ander dinc tevoren tellen,
Eer ic mi selven ga verquellen
Met seggene hoe si henen schit,
En laettijs u verwassen nit.
Dis manedages vor den tijt
Dat Gods vrindinne wart gevrijt
Van allen werelliken sere,
So quam van Haffelghem en here,
En broeder, daer die vrowe lach.
Wildi sijns namen een gewach?
Die vite ons seget dat Willem
Sijn name was; van Haffelghem
Was hi conveers. Die goede man
Hi sprac aldos der vrowen an,
Want dat si moste in corten stonden
Van desen live sin ontbonden
Heft hem gedochtt al oppenbare:
„Vergave Got dat hir nu ware,"
Sprac hi, „mijn gheestelike vader
Van Haffelghem, die so algader
Heft sinen sin an u geleget
Dat hi ons sermoneren pleget
Van uwen dogdeliken seden!
Ware imen dan enwech gereden
Die hem van uwenthalven nu
Vertrokken hadde hoet es met u
f.315r°. Ende uwen staet dade hem verstaen,
Mi dunke, het ware wel gedaen!
Want dat hi gerne soude comen
Daer ghine ontboedt, hadde hi vernomen
Hoet staet met u, dat weetic wale."
Antwerde gaf op dese tale
Die maget weder ende ontbant
Din selven broeder altehant
Dis hi noch doe ne wiste nit,
Want Got der vrowen weten lit
Ter selver wilen daer si af
Din bruder dese antwerde gaf:
„Her Willem," sprac si, „sute vrint,
En danken hebdi wel verdint
Dat ghi mi hebt gewagen des.
Mar van den here ic ben gewes
Dis comste ic emmertoe begere,
Dat hi sal margen comen haere
Ende orlof nemen ane mi
Ende ic an hem, ende alse wi
Dan scheeden, nemmermeer masschin
En selen mi sine ogen sien,
Want ic hem saen ontfaren sal."
Dos sprac Lutgart; mar boven al
Din bruder wonderde hoe van desen
Die magt dos seker mochte wesen,
Want hi der comsten van din here
Tin tide aldaer no min no meere
En moedde; want in corten dagen
So was die abt, dis wi gewagen,
f.315v°. Gekirt te lande wert van denen.
Dat heft en lettel don meswenen
Van derre dinc din goeden man;
Doch swech hi ende hem hilt daer an
Dat hem die maget heft ontdekt,

3476 *l.* here.

Want hi dos peinsde: si vertrekt
Van Godes halven dese wart,
Bidis met beden dese vart
Heft si verworven sekerlike,
Want si din here op erterike
Begert te sprekene eer dit leven
Werdt met verscheedene hare ontgeven.
Aldos gedroech dis heren waen
Ende sijn gepens; mar die verstaen
Der vrowen wart te rechte woude,
Ic wane, hijs hem wel vugen soude.
Mar van din bruder willic nu
Dit laten ende ontbinden u
Van derre comsten din proces,
Daer dos geprofeteert af es
Met waren warden van der maget
Doe derre werelt was bedaget
Die dijnssendach ende overleden
Die manendach, so quam gereden
T Aiwires boven an dat velt
Van Wavre wert al sinen telt
Die abt ende al sijn ingesinde.
Mar dis hi so van herten minde
Die maget, dat hi gerne quam
Daer hi se vant, din wech hi nam
f.316r°. Ende es tin clostre wert gevaren.
Daer hevet enen moederbaren
Ontmoett die abt van Haffelghem,
Die utin clostre iegen hem
Gestreken quam die hem sal don,
Eer hi sal liden, selc sermon
Dat hem sal swar te hoerne wesen.
Idoch hi aneverdde desen
Ende seide: „Vrint, en lettel staet
Ende segt mi eer gi voerder gaet,
Wat doet van Saintteron mijn vrowe?
Es si gesont?" — „Van groten rowe
Magic u tellen, sute vader,"
Die ander sprac, „daer nu algader
Die closter met verladen es.
Wildi berechtt dan wesen des,
So hoert, ic seggu ijammer groet:
Die vrowe leget over doet
Ende es van qualen so bestaen,
Dat sijs nit lichte en mach ontgaen;
Des loept dar binnen die nimerde.
Nu haestt u, gi ende u geverde,
Wildise spreken, radic u;
Want men dar seget dat si nu
Es so vercrankt, dat si den dach
Trammeer cume overleven mach."
Doe dese wart ten oren quamen
Din goeden man, sloch hi tesamen
Sine hande ende seide: „Acharme, owi,
Wel sute vrowe, en seldi mi
f.316v°. Ontfaren dan dos hastelike?
Got, die regneert in hemelrike,
Motu gesparen, vrowe goet,
Ende so vertrosten minen moet,
Dat ic van u terasten blive!
Want blevic achter u te live,
So wee mi dat ic wart geboren!"
Mettesen sloch hi voert met sporen
Ende es gereden sonder beide
Tin clostre wert, want hasteehheide
Gaf hem die vaer van derre dinc.
Dos voer hi henen sonder crinc
Ende es t Aiwires in gecregen.
Daer quamen hem die vrowen iegen
Met drin, met viren, die hen alle
Van ijammerliken ongevalle
Beclagden; want dat si Lutgarden
Verlisen mosten, nit ne sparden
Die nonnen daer te clagene hem.
Dos wart die abt van Haffelghem
Geleidt ter vrowen daer si lach.
Sybilie, dine comen sach
Van verren, want si bi der maget
Doe sat, si seide al ongevraget:
„Hir comt van Affligbem mijn here
Die abt, her Yan, dar u so sere
Heft na gelanget, vrowe goet."
Do wart Lutgarden so die moet
Van groter vrowden al verclaert,
Dat si sat op ende dese wart
f.317r°. Gesproken heft: „Des mote wesen
Gedankt die goede Got!" Mettesen
Es so genakt die goede man,
Dat hem began te sprekene an
Die vrowe ende seide: „Kare mijn,
Hir motti willecome sijn!
Van uwer comsten benic blide,
Want het genaket es den tide
Dat ons hir scheeden sal die doet.
Want die van niwte mi geboet
Ende dede leven ende waken [1]),
Hi sal mi weder schire ontmaken.
Dis dankic hem met groten love,
Want hi tin eeweliken hove
Mi heft genoedt, daer ic sal saen
In die possessie sijn gedaen
Alsic van desen live scheede.
Darwert te vaerne ic mi gereede,
Mijn sute vrint, dat si u cont;
Want nu genaket es die stont
Dat mi van commere ende seere
Sal absolveren Got, die Here.
Mar dis die sede also gedreget
Dat elc bekarmen gerne pleget
Van sinen vrint die henenvart,
Al moet van rowe sijn geswart
U herte, vrint verkoren mijn,

3548 *En*, stellig zóó in 't hs. = ende.

1) *Waken*, dat is *geboren worden*.

Van din gescheede en stukkelkijn
Dat tuschen mi ende u sal schire
Gevallen, want ic henen kire,
f.317v°. Nochtan so biddic ende mane
U bi der trowen die ic wane
Dat tuschen mi ende u noch levet,
Dat gi dis drovens saen begevet
Ende u getroestt laett sijn van din
Dat gi mi, armer weesen, sien
En selt nemmeer in desen live;
Want sidermeer dat ic u blive
Altoes getrowe, al varic nu
Daer Got gebidt, so mogdi u
Getroestt wel laten sijn van desen.
Oc willic u dis seker wesen,
Mijn werde vrint, mijn sute vader,
Alsi dat wi nu bedegader
Hir scheeden bi den Gods gehinge,
Dat ic sal weder cortelinge,
Op dat gi mi wilt consenteren
In din, u comen visiteren
Ende u vertoegen wat mi sal
Got, die met volre maten al
Vergeldt daerboven sinen vrinden
Dis si met trowen hir verdinden,
Daer geven teeweliken lone,
Daer mi gelovet es die crone
Te spanne mettin magedinen
Agneesen ende Katelinen,
Die ic van herten sonderlinge
Geminnet hebbe. Ere ander dinge
Willic u maken oc gewes,
Dat mensche in erterike en es,
f.318r°. No man, no wijf, die kovle dreget,
Daer mi dat scheeden af verweget
Gelijc van u; want sekerlike
Verstaet dat ic in erterike
En late liever creature
Dan u; want sent dat gi die cure
Gedregen hebt van minen live,
So es wel recht dat ic u blive
Te vrinder das. Noch willic u
Cont maken eer wi scheeden nu,
Mijn werde vrint, dat mi wel sere
Van u vertroestt heft Got, die Here,
Daer u al goet sal ave comen;
Want over waer hebbic vernomen
Dat gi behoert den sinen toe."
Antwerde gaf der vrowen doe
Die abt met wel gestaden sinne
Ende seide: „Vrowe, dese minne
Es mi ter herten so bequame,
Dat ikker al dat goet en name
Van derre werelt over nit!
Want dat gi selve dis begheit
Dat ic van uwen vrinden ben
Der liefster een, ende ic met hen
In uwen brieve sta bescreven,
Dat sal mi groten hope geven
Van salechheiden; want dat ghi
Altoes sel bidden over mi,
Dis benic hopende ende blide.
Mar dat ic rowech banderside
f.318v°. Ende onverduldech wesen moet
Alse ons die doet hir scheeden doet,
Dis es te wonderne al te maten;
Want alsic moet dat liefste laten
Dat ic ter werelt ie gewan,
Wat wondere es al droevic dan?
Al weetic, vrowe goedertiren,
Dat nutte u es dat henenkiren
Ter feesten wert van hemelrike,
Daer Got, die Heere, u vrowdelike
Festeeren ende grueten sal,
Nochtan magic mijn ongeval
Met allen rechte wel beclagen
Dat mi, kaitiven, sal bedagen
Alsic die iegenwerdechheide
Van u verliese, op dat die beide
It lange durt, die mi van u
Ende u van mi sal scheeden nu.
Want mochtic bi den Gods gehinge
U volgen doch it cortelinge,
So waric een wel salech man!
Wouddi dat visiteren dan
It saen geleesten dat gi mi
Ontheeten hebt, want alse wi
Van een gescheeden selen wesen,
So hebdi mi also gelesen
Met suten warden een geles
Dat mi van u ontheeten es
Dat gi saen weder visiteren
Mi comen selt ende instrueren
f.319r°. Van uwen state, ochtic u dis
Gehinge. Mar wildi din kis
Van desen visiteerne laten
Te mi wert (want ic utermaten
Ben ongedegen ende onwert
Al selker eeren, want mi dert
Die wederstoet van minen sonden),
So biddic dat te desen stonden
Dit visiteren si geleget
In versten, mar nit al onsseget.
Want alse Got gebieden sal
Dat ic dit leven late, ende al
Dat ic ter werelt ie gedede
In warden ende in werken mede
Din hogsten iuge moet vertrekken
Ende sonder helen moet ontdekken
Met groten sorgen ende in vare
Al daer die consciëntie hare
Af schuldech weet, dan sal mi comen

3660 *l.* beghiet.

3666 *l.* selt. — 3682 *l.* kaitive.

Dat visiteeren meer te vromen
Dant soude in desen tide nu.
Bi derre saken biddic u
Dat het so lange si verdaget." —
„Dat si, dit lovic", sprac die maget;
„Alse u dit leven sal ontgaen,
So salic comen ende ontfaen
Din gheest van u in mijn geleide
Ende u sal vuren daer wi beide
In groter vrowden, kare mijn,
Ende onverscheeden selen sijn
f.319v°. Voert ane meer in allen tide.
Nu weist in hoegen ende blide
Want dit failliren nit ne mach"[1]).
Aldos so saten al den dach
Die twee gelieve ende ander saken
Hanteerden ende hen onderspraken
Met groeten niede in beiden siden;
Want dat si nemmermeer gebiden
En souden voert in haren live,
Dis waren si tevollen rive,
Dat was der spraken die si daer
Hanteerden met geninde. Maer
Al datter voert gesproken was,
Dat bleef verholen, want hem das
En lit verbidden noit sint
Die goede man, dat hijs en twint
Vertrokken hadde ochte oppenbart.
Mar dat hem heimelike wart
Van saken, die verholen waren,
Die vrowe ontbant, die oppenbaren
Hi met orlove en mochte nit,
Dis heft hi sider ons beghit.
Mar doe die tijt van din gescheede
Genaket was, met groten leede
Es opgestaen die goede man,
Ende also schire alse hi began
Orlof te nemene an die vrowe,
Wart so bestaen van groten rowe
Sijn herte binnen, dat hire af
Gewarech gnoch litteeken gaf;
f.320r°. Want so te suchtene hi begonste
Dat hi volbrengen nit ne conste
Met staden noch geseggen al
Die wart, daer hise met beval
Te Gode. Aldos met halven warden
Heft hi din orlof an Lutgarden
Genomen ende es wech gegaen.
Oe wart van hem daer menech traen
Gelaten eer hi denen schit.
Wat wondre das? Want hi daer lit
Die Gods vrindinne in selker wise,

1) Of dit verwezenlijkt werd vernemen wij niet; Cantimpré *kon* er in de *Vita Lutgardis* niet van gewagen, daar Abt Jan eerst in 1262 overleed; onze dichter ook spreekt er verder niet over.

3738 *l* tevoren (?).

Dat hi wel seker was dat hise
En soude nemmermeer beschowen.
Dos es gescheeden van der vrowen
Verswart van commerliken sere
Dis dags van Haffelghem die here.

XVIII. *Van din dat si van erterike schit ende op welken tijt.*

Nu es die abt enwech gevaren.
Nu laett ons kiren daer wi waren
Eer wi dit dicht van hem begonnen,
Dats daer wi seiden dat die nonnen
Groet ijammer dreven doe si sagen,
Dat emmer moste in corten dagen
Lutgart des lijfs en inde ontfaen.
Nu siwi daer: mar laett ons gaen
Met staden voert, dis biddic u,
Want wi den tide naken u
Dat ic geleiden moet die vrowe
f.320v°. Ter doet wert, dis ic groten rowe
Itoe gevule int herte binnen.
Idoch so wil ic nu beginnen
Te seggene hoe si henen schit,
Want ic die verste langer nit
En can getrekken; nu hoert dan:
Doe sos ten inde wert began
Lutgart te gane ende si der doet
Was nakende, alle ijammer groet
Die nonnen makden ende seer,
Alsic u seide en lettel eer.
Daer was dat karmen harde ghinge[1]);
Si karmden alle sonderlinge,
Ende elke also bedroefde hare
Alse of Lutgart har moeder ware.
Daer was gewent, daer was gescrowen.
Met karitaten ende in trowen
Was daer gedint der Godes brut;
Si quamen in, si gingen ut.
Al dat Lutgarden it te vromen
Ochte it te baten mochte comen,
Dat was met staden so gedaen
Dags elke en danken heft ontfaen,
Want elke wasser toe gereet:
Die eene brac, die andre sneet,
Ene andre temperde een ghelaf[2]),

3784 *l.* nu.

1) d. i. *in vollen gang*. Vgl. *Mnl. Wdb.* op genge, 3).

3808 *l.* Dats

2) d. i. *laafdrank, koeldrank* (Hooft). Het woord zal wel komen van den stam van *laven*, hoewel de vorming eenigszins vreemd is. Of is het woord het als znw. gebruikte bnw laf (of gelaf), dat ook van den smaak gezegd wordt? In dit geval zou men kunnen vergelijken ndl. *liflafjes*, d. i. *lichte en lekkere spijzen*, vooral voor zieken geschikt.

Ene andre dat der vrowen gaf
Als si gelavet wesen woude.
Dos dinden beide ijonge ende oude,
Meerre ende mindre sonder wanc
f.321r°. Vrowen Lutgarden even lanc
Dat Got gesparde har werde lijf;
Want daer ne was no man no wijf,
Conveers noch monck, hem en dochte,
Opdat hi it der vrowen mochte
Gedienen daer si dranc ochte at,
Dat hi moste emmer dis te bat
Gevaren, want si souden laten
Deelechtech sijn der karitaten
Ende alles goeds ende alre vromen,
Die hare ie was van Gode comen.
Dos lach die vrowe ende al denghenen
Die quamen ende ghingen henen,
Dat Godes wart sprac sonder mide
Ende ongespart tote an den tide
Dat hare ontgeven wart die macht
Van sprekene ende het hare ontfacht,
Dat was tin nasten donresdage.
Doe wart Lutgarden alle clage,
Ende al geroep, ende al gelut
Benomen, want har spreken ut
Dis selves dages es gegaen.
Want doe collacie was gedaen,
So quam Sybilie daer si lach
Van buten in, want sise plach
Begoemen ende hars nemen ware.
„Sybilie," sprac die Godes kare
Doe sij verhoerde ende si vernam
Dat daer Sybilie gaende quam,
„Mine utverkorne, comt bi mi
f.321v°. Hir sitten, want ic ende ghi
Saen terre werelt scheeden selen.
Daeromme willic u bevelen
Den hogsten coninc, onsen Here,
Die met hem selven emmermere
Motu vergelden al dat goet
Dat gi gedaen hebt ende doet
Mi, armer weesen, dagelike.
Dae motu Got van hemelrike
Daer boven in dat lange leven
Te loene hem selven over gheven,
Want ic tevollen nit ne can
U dis gedanken. Nu sijt dan
Bevolen Gode ende onser Vrowen;
Ende allen santen, die beschowen
Dat Gods anschin, bevelic u;
Want hets genakt der wilen nu
Dat ons die doet hir scheeden sal.
Got, die iugeert die werelt al,
Motu ontfaen in sijn geleide!"
Doe gaven een versuchten beide
Sybilie ende ver Lutgart,
So dat die trane al ongespart
Hen beiden sepen op die wangen
So rasch, dat harre engheene in langen
En conde en wart gespreken nit.
Wat wondre das? Want die besit
Wat an dat scheeden hen gelach,
Wel sonder twivel weten mach
Datt amper [1]) was in wederside.
f.322r°. Idoch die Gods gebenedijde,
Lutgart, dis droevens hare onttoech,
Want het der silen lettel doech,
Al eischet over recht die moet,
Die bi naturen droeven doet
Die herten daer die minne in levet,
Alse hen dat scheeden hir ontgevet,
Daer si met trowen resten in.
Dis lit die maget haren sin
Getrostet sijn van din gescheede.
Mar dis Sybilie noch met leede
Int herte binnen dat verdroch,
So sprac die vrowe: „Hets nu gnoch,
Sibilie, laett u droeven staen;
Al motic van u scheeden saen
Ende u begeven metten live,
Ochtic u metter silen blive
Getrower dan ic was tevoren,
So hebdi lettel goet verloren.
Laett u getrostet wesen dan;
Got, die ons beiden goedes an,
Hi sal int eewelike leven
Die sameninge ons weder geven.
Mar hoert, Sybilie, wat ic u
Met corten warden segge nu,
Want schire ic sprake leggen [2]) sal:
Die closter van Aiwires al
Van santen ende van santinnen,
Ende oc van vrowen, die hir binnen
Tin Godes dinste gheechent waren
f.322v°. Ende sijn ter feesten wert gevaren
Van hemelrike, es nu so vol,
Dat cume en winkel ochte en hol
Es idel bleven, daer en si
En heilege in, die alle mi
Festeeren comen ende selen
Die henenvart van mi bevelen

3843 *l.* si (?). — 3854 *l.* Daer (?).

1) Dus bestond dit woord reeds in de 13de eeuw, alzoo twee eeuwen vroeger dan de tot heden bekende oudste bewijsplaats. Vgl. *Tijdschr.* 10, 155. Andere voorbeelden, eveneens uit de 15de eeuw, vindt men bij *Boëth.* 229*d* en 265 *b*, op beide plaatsen met *bitter* verbonden, en gezegd van medicijnen.

2) d. i. *nederleggen*, *staken*. Hier staat dus die sprake leggen met *de spraak verliezen* gelijk. Deze bet. heeft leggen ook in het Mnl. Vgl. Lübben 2, 654 *a*, en ndl. „het halleluja *leggen*," waarover A. Beets gehandeld heeft in *Tijdschr.* 16, 290.

Gode, onsen eeweliken vader,
Ende op geleiden allegader
Ter feesten wert van hemelrike
Din gheest van mi, daer eewelike
Hem es geloft te spanne crone.
Nu segget dan, dat u Got lone!
Sybilie, die verkorne mijn,
Din vrowen die hir binnen sijn,
Din ouden ende din ijongen beide,
Dat se in der iegenwerdechheide
Der Godes vrint hen so bedragen
Met eeren, dat si hars gewagen
Te Goede ende si hen das beloven
In Gods presentie ghinder boven."
Dit waren dalre ijoncste wart
Die terre werelt sprac Lutgart,
Die utverkorne Godes brut.
Mettesen warden so ginc ut
Der vrowen spreken altemale,
Want si met pinen dese tale
Volsproken heft ende over macht.
Dos bleef si liggende al din nacht
Ende oit sider sonder sprake;
f.323r°. Mar blide, in hoegen ende in wake
Te Gode wert so scheen si wel
Met eenechheiden; want nit el
En gaf te merkene har ansichte
Dan dat met gheestiliken lichte
Har herte binnen was onsteken.
Dos lach die maget sonder spreken
Al toten nasten saterdage.
Acharme! hoe node ic dis gewage,
Al motic mi geninden das,
Die dach Lutgarden gheechent was
Hars lijfs tontfanc en salech inde!
Die dach hi warpse utin ellinde
Van alre werelliker noet;
Die dach hi traese dor die doet
Int onvergangelike leven;
Die dach Lutgarden heft gegeven
Dat lange licht, dat se eewelike
Beschinen sal in hemelrike,
Want Got hare alles goedes an
Dis dages, alsic u began
Te seggene; ende alse ons velijt
Die vite, ontrent die vespertijt,
So heft hare ogen wide ontploken
Die Godes brut, die si beloken
Hadde over menech ijar gedregen.
Mettin so wilde Got gewegen
Din gheest op wert, dats wale in schine.
Daeromme ontplocc se sonder pine
Die Gods vrindinne, ende also saen
f 323v°. Als si die ogen hadde ontdaen,
Die staende bleven oit sent
Ontploken wide alse of si blent
Geweist en hadden noch tevoren
Hars siens no meer no min verloren,
So schit die sile in Godes name
Ende ongestoert van din lichame,
Ende es gevaren met geleide
Der ingle ende der sante beide,
Die daer van Godes halven waren
Geleiden comen thenenvaren
Der Godes brut, wel salechlike
Ter blischap wert van hemelrike.
Daer wert Lutgarden gheest gedaen
In die possessie ende ontfaen
Met groter ioyen, daer se mede
Har brudegoem festeren dede
Die harre comsten blide was.
Daer songen *Deo gracias* [1])

3929 *hs.* Gods.

3940 *l.* gheesteliken. — 3957 *l.* verlijt.

3970 Glosss: Migravit autem pia Lutgardis anno dominice incarnationis MCC XLVI, XVI kalendas julii, etatis sue vero anno LXIII.

1) Tot verklaring van deze en de andere hier gebezigde liturgische termen, diene het volgende, ons gedeeltelijk medegedeeld door den Heer Dr. L. Schmedding, S. J. te Katwijk aan den Rijn.

Deo gracias, een gebed dat alleen uit deze twee woorden bestaat, en herhaaldelijk in de liturgie wordt gebruikt, niet enkel in het brevier, maar minstens even vaak daar buiten.

Regnum mundi et Omnem Ornatum saeculi contempsi propter amorem Domini mei Jesu Christi quem vidi, quem amavi, in quem credidi, quem dilexi", het responsorium waarmede de achtste lectio van den derden Nocturnus sluit in het „officium commune nec virginis nec martyris".

Veni Sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus praeparavit in aeternum", de antiphona vóór het „Magnificat" in de eerste vespers van het officium commune virginum". In de Nocturnen van hetzelfde officie komt hij nogmaals voor.

Pulchra facie, sed pulchrior fide, beata es virgo Maria, respuens mundum laetaberis cum angelis, intercede pro omnibus nobis. Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus referam nescio", een deel van een oud romeinsch officie ter eere der H. Maagd uit de 8e eeuw (aangeh. door Batiffol, *Histoire du bréviaire romain* bl. 139).

Audi filia et vide, et inclina aurem tuam et obliviscere populum tuum et domum patris tui", *Psalm* 44 (45), vs. 10, waarmede de tweede Nocturn van het „officium commune virginum" geopend wordt.

De hymne *Jhesu, corona Virginum* komt in het hedendaagsche brevier voor zoowel in de Laudes als in de Vesperae van het officium commune virginum. Naar eene eenigszins gewijzigde redactie staat zij bij Daniel, *Thesaurus Hymnologicus* I, 112 (eene andere hymne met dezelfde aanvangswoorden, bij Dreves, *Hymni inediti*, bl. 198).

Beide ingle ende seraphine.
  Oc quamen voert die magedine,
Ende alle songen met geninde
Dat *regnum mundi* toten inde,
Ende alle seiden: „Maget fijn,
Ons motti willecome sijn,
Want wi uwe salechheit begeren!"
  Oc quamen voert die marteleren
Met roden stolen ghachemmeert;
Van hen so wart gessaluecert
Lutgarden gheest met groten goeme:
f.324r°. „Gode, alre magde brudegoeme,
Ende oc ons allen, maget vri,
Sijt wellecome, spraken si;
Gebenedijt si Got, die Here,
Beide eewelike ende emmermere
Die u gesament heft met ons!"
Darna begonstense een respons
Der silen teeren van der nonnen,
Dat *veni sponsa* was begonnen.
  Oc quamen voert die confessore,
Die Godes vrint, die seniore,
Die wilen na den Godes danc
Gepoeget hadden sonder wanc
Ende oc na deewelike vrome,
Ende alle seiden: „Willecome,
Gebenedijde Godes brut!"
Daerna so makdense een gelut
Met stemmen clar ende onbedwongen
Ende alle teenengader songen
En liet dat *pulchra facie*
Beghint *sed pulchrior fide*;
Dat songen si der vrowen teeren.
  Oc quamen voert die werde heeren,
Die Gods apostlen algemeene,
Ende alle seiden: „Maget reene,
Groet willecome ons motti wesen!"
Oc was gesongen daer van desen
Ihesu, corona virginum;
Ende *o Lutgardis, speculum*
Dewangelisten songen na.
f.324v°. So daden *audi, filia,*
Die patriarken, die daer quamen
Mettin propheten altesamen;
Ende alle grutten blidelike
Lutgarden. Mar van hemelrike
Die alrehogste coninginne,
Si toegde sonderlinge minne
Lutgarden, daer si iegen quam;
Want in hare arme sise nam
Ende seide: „Willecome, schone,
Die Got, de koninc van den trone,
Heft utverkoren, kare mijn!
Echtt motti willecome sijn,
Want uwer comsten benic vro!"
Daerna begonste *in iubilo*
Te singene onser alre Vrowe
Op minne ende op gerechte trowe
Der silen teeren van der maget.
  Dit heft algader wel behaget
Lutgarden. Mar die lof ende eere
Die si ontfinc van onsen Here,
Nam ut ende alles ginc tevoren;
Want hi der maget utverkoren
Van willecomen was so rive,
Dat mensche en quam in desen live
Sent dat die werelt Got geboet,
Die al bescriven mochte hoe groet
Die feeste was ende dat dedut,
Daer Got Lutgarden, sire brut,
Behelsede ende hit willecome
f.325r°. Ende hise in deewelike vrome
Dede in possessie ghinder boven,
Daer sine werden ende loven
Sal emmermeer ende eewelike.
  Dos wart Lutgart in hemelrike
Ontfaen doe si van henen schit
Ende si dit brosche leven lit;
Want sijs verdinde in haren dagen
Gelic dat oit wilen plagen
Die Godes vrint, daer si nu mede
Restt in den eeweliken vrede.
  Nu motte ons Got, die melde vader,
Verleenen dat wi allegader
Den wegen daer die vrowe in ghinc,

O Lutgardis speculum zal wel het begin zijn eener hymne, waarin de eigennaam veranderd is, om haar op deze gelegenheid toepasselijk te maken. *In iubilo*, is misschien eveneens het begin van een responsorium of antiphona of hymne; vgl. voor den vorm het door Acquoy, *Het Geestelijk Lied*, bl. 65, aangehaalde kerstlied, dat begint met *In dulci iubilo*". Wellicht ook is met „jubilum" bedoeld eene soortgelijke beteekenis als vermeld wordt bij Ducange: „productionem cantus in finali litera antiphonae seu cujusvis cantus ecclesiastici" b. v. op de volgende ald. aangehaalde plaats: „unde quidam longam neumam (= pneumam) cum organis jubilant, quae Jubilum vocatur." Vgl. het *Lexicon der Kirchlichen Tonkunst* van P. Utto Kornmüller: „*Jubilus, Jubilatio* heissen die melodischen Anhängsel, welche an das Alleluja des Graduale sich anschlieszen und über dem letzten *a* des Alleluja oft in sehr ausgedehnter Weise gesungen werden. Man nannte sie früher auch Neuma..... Die allelujatischen Jubilen wurden im Mittelalter auch Sequentiae genannt, denen man später Worte unterlegte; man erweiterte diese zu ganzen hymnenartigen Dichtungen, welche dann den Namen Sequenzen oder Prosen erhielten." — „*In Jubilo* singen" kan dus beteekenen: „het alleluja aanheffen met rijke variaties" of ook „eene sequentie zingen welke met deze woorden begint".

3994 *l.* ghachemeert.

So volgen moten sonder krinc
Gestadelike in onsen tide,
Dat igewelc van ons gebide
Dat hi ter eeweliker vromen
Ten ijoncsten dage mote comen!

XIX. *Van din dat die lichame sleeht ende onbevlect was doe si verscheden was.*

Nu es der silen wel geplogen
Want sijs ter rasten wert gevlogen
Daer si der blischap sonder inde
Gebruken sal; want dat si minde
f.325v°. Met vriër herten wilen eer,
Dis es si nu ende emmermeer
Voert an sal in gebruke wesen.
Daeromme latic u van desen
Ende seggu voert van groten rowe,
Die wart verheven, doe die vrowe
Van desen cranken live schit.
Mar harde en wondere u des nit,
Al was die maget wel gedegen
Tin paradise wert gekregen,
Dat si nochtan die bleven daer
Ende dat verstonden over waer,
En consten nit al ongeelaget
Die doet beschowen van der maget.
Wat wondre? Want in allen saken,
So was Lutgart, die hen gebraken,
Vor alle wijf ende alle man
Har toeverlaet. Wat wondre dan
Dat si Lutgarden doet bescrowen?
Wat wondre dat si van der vrowen
Nit gerne en schiden? Sonder waen
Wel mach dis wondrens ave staen
Die merken welt wat si verloren
Doe van der maget utverkoren
Hen dat gebenedijde leven
Ende die presentie wart ontgeven.
Wat wondre dan al scrowen si
Ende owach! riepen ende owi!
Die sonder lijf daer liggen sagen
Lutgarden? Nu laett u gewagen
f.326r°. Van din lichame en lettelkijn:
Die vite ons seget dat so fijn,
So wit, so suver ende reene,
So mettin doden ongemeene
Der vrowen lijf was altemale
Van boven toten voeten dale
Al daert gestrekt ter erden lach,
Dat noit man lichame en sach
Die doden mensche min gelece;
Want swart, noch ongedaen, no bleec
En was, noch donker die lichame;
Mar snewit ende al sonder blame
Van alre vlekken lach hi daer.
Dat scheen miracle oppenbar;
Want die dat meneech disciplinen,
Dat vasten ende dat ander pinen
Daer hi hem selven met versleet
So meneech ijaer, ende ander leet
Dat hi noch dogde, merken woude,
Groet wonder hem dis hebben soude
Dat Got din doden live gaf,
Sent dat die gheest verschit daeraf,
Dat cume levende eneeh man
Ochte eneeh wijf behouden can:
Dat was van ijogden die gedane.
Mar die besochten watter ane
Geliggen mochte, hi soude vinden
Dat Got denghenen dine minden
Aldos met rechte weder loent,
Alse hi die silen boven croent
f.326v°. Ende installeert met hem te sine,
Dat hi van graciliken schine
Din live compensatie doet
Dat metter silen wederstoet
Al moetgemeene ende onvermeden
Die sonden daer si iegen streden.
Aldos gevil Lutgarden oc:
Want si die ogen wide ontploec
Alse andre menschen bi naturen
Die luken moten, dats tire uren
Dat si die doet te deele ontfaen,
Ende alse bleec ende ongedaen
Oc moten werden die lichamen,
Want daer si livechheit af namen
Dats hen ontgeven metter doet.
So wis Lutgarden an so groet
Die Godes gracie daer si lach,
Dat igewelken, die si sach
Daer liggen, dochte al oppenbare
Dat si dis lijfs in inne ware
Bat dan si wilen was tevoren.
Wat wondre? Want sent dat geboren
Die maget wart in erterike
So darr ic mi wel sekerlike
Vermeten das, dat si nontfine
Nie pleeht van schameliker dine
In din lichame ende al bidis
Die liveehheit hem ane wis
Alse hem dis levens hir gebrac.
Mar wat die bruder noch vertrac
f.327r°. Van din lichame in sijn bedit,
En willic achterlaten nit.
Daer segt hi noch van din ijonfrowen
Dat selke dine quamen schowen,
Eer si van hem gescheeden sijn,
Van Gode ontfingen enen schijn
En een gebrue int herte binnen
So groet van gheesteliker minnen,

4082 *l.* nu.

4156 *l.* die se. — 4175 *l.* Ende.

Dat oppenbare hen selven dochte
Dat hen bat wesen nit ne mochte,
Al hadden si van allen din
Dat menschen oghe mach ghesin
Din wensch, ochte enech mont gewarden[1]);
Mar sijn versament met Lutgarden,
Hadt mogen sijn, tin selven tide
Al ongespart ende sonder mide
Hadde igewelke ende sonder toren
Vor al der werelt goet verkoren:
So wel denghenen was te moede
Die sagen dat Lutgart, die goede,
Van schonre ijogde lach so clar.
Dit was en teeken oppenbar
Dat Got ter hogster apoteken
Dar nemmermeer ne mach gebreken
Der vrowden die altoes gedurt,
Lutgarden gheest hadde op gevurt
Ende in possessie daer gedaen.
Nu motons laten so gestaen
Got, die van niwte ons geboet,
Dor sine ontfarmechheide groet
f.327v°. In dit verwatene erterike,
Dat met Lutgarden eewelike
Int onverganghelike leven
Ons die possessie si gegeven!

XX. *Van din dat en wijf genas van haren minxle do si din lichame halp dwaen.*

Sent dat ic u van din lichame
Gewagen hebbe, eist u bequame,
So salic noch en lettelkijn
Vertrekken dis in dat latijn
Der viten meester doet gewach
Van hem die daer verscheeden lach.
Nu hoertterna, dat u Got lone:
En teeken utermaten schone
Salic u seggen, daer Got mede
Al over waer bekinnen dede
Hen allen die daerbinnen waren,
Warwert die sile was ghevaren
Doe si verschit van desen live.
Nu hoert van enen doeden wive
Mirakle ende wonder groet:
Tirst dat Lutgarden hir die doet
Ontkommert hadde ende sonder leven
Was die lichame allene bleven,
So quamen brudere ende nonnen
Ter fermeriën wert gherunnen
f.328r°. Dis lijks te plegene, als er toe
Behoert; verstaedt, ic seggu hoe;

1) d. i. *onder woorden brengen, uitdrukken*. Zie *Mnl. Wdb.* op gewoorden (gewaerden). Zoo ook III, 5045. — 4222 *l.* gheronnen.

Hets noch t Aiwires ende elwar
Die clostersede, alse imen daer
Van sinen levene es onthachtt,
So werdt op hoer besiden brachtt
Dat lijc in heimeliker stede.
Daer ufent men din clostersede
Daer ic af seide, an din lichame;
Want menne dweet tote in die hame
Van boven ende al toten teen;
Men dweet hem beide arme ende been,
Hande ende voete, ende altemale
Die andre lede. Ende alse wale
Die doede mensche in allen staden
Gedwegen es, mettin gewaden
Die hem gherieven werdt bedekt
Dat lijc, ende averecht gestrekt
Ende op die bare also geleget.
Des closterseden, dis men pleget
In andren steden, sonder mide
Was an die Gods gebenedijde
Geplogen daer; want mense droch
Op hoer besiden daer men dwoch
Met goeden staden willechlike
Dat lijf, dat hir in erterike
Van alre vlekken quite was.
Want die hen onderwonden das
Die nonnen waren van daerbinnen,
Die so met sonderlinger minnen
f.328v°. Lutgarden hadden onderslegen,
Dat si dis wilden gherne plegen.
Mettin ijonfrowen stont en wijf
Die onghebroksam ende stijf
Hadde enen vinger van der hant,
Die oc dis dwaens hare onderwant
Geliker wijs dat dandre daden.
Mar dat din wive quam tonstaden
Dat minxel was, dat hare en lit
Dis vingers wel gebruken nit;
So hadt tevoren menech ijar.
Mar nu sal werden oppenbar
Die vorgesegde prophetië
Die van Oignijs sprac ver Marië
Wel lange wilen dar tevoren,
Die van der maget utverkoren
Dos propheteerde ende een gewach
Der vrowen dede aldaer si lach
Ende seide: „In al die werelt wijt
So gracieus op desen tijt
En es no man no wijf die levet,
Die selken spoet van biddene hevet
Vor andre menschen alse doet
Van Saintteron mijn vrowe goet,
Lutgarden meinic, die van sonden
Heft menege arme siele ontbonden.
Mar dats van binnen noch allene
Dat si met Gode werkt gemeene,
Die reformeert al met geneden
Dat si verdingt met haren beden.

f.329r°. Mar alse onthachtt van desen live
Die magt sal wesen, die so rive
Nu werkt van binnen, dan sal si
Van buten oc, gheloevets mi,
Die Godes teekene oppenbaren.
Dan sal ghesont van denen varen
Die ongesont daer comen sal;
Beide ongemac ende ongeval,
Ende ander leet ende andre quale
Sal sijn benomen altemale
So welken dat met groter trowen
Din troest sal suken van der vrowen."
Dos sprac die Gods gebenedijde
Aldaer si lach tin selven tide
Dat si van desen live schit.
Mar die welt merken dat bedit
Van desen warden, hi mach saen
An dit exempel wel verstaen,
Dat nu sum es gereciteert,
Datt metter daet wel concordeert;
Want doe dat wijf, — daer ic begonste
Dit bispel af, die wale en conste
Dis vingers nit gebruken, want
Hi lach gevouden in die hant
Ende ongherechtt bleef al in een —
Lutgarden lijf dar met ghereen,
So wart dat minxel hem benomen,
Ende so te pointe es wedercomen
Ende so genesen altemale,
Dat sijs gebruken mochte wale
f.329v°. Ghelijc der andre an din tide
Ende oit sent. Owi, hoe blide
Dat wijf es worden, doe si sach
Din vinger, die gevouden lach
Ende al verminkt ende al verloren
So lange wilen daer tevoren,
Gerechtt te pointe weder staen!
Van groten wondre rip si saen:
„Helpt, Here Got! Wats mi geschit!
Ghi vrowen, hoert, ghi vrowen, sit
Wat nu ter wilen Got, die Here,
Hir heft ghewrachtt! Dat Got u eere!
Siet wat bi helpen van der maget
Al ongebeden heft beijaget
En arm, en ongedegen wijf!
Siet hoe mijn vinger die so stijf
Tevoren stont, nu tesen stonden
Van sinen minxele es ontbonden!
Owi, gebenedijde vrowe,
Die allen commer ende rowe
Sijt overleden ende comen
Daer ghi der eeweliker vromen
Te vollen plege nu ghesmakt,
Al benic quact ende ongerakt,
Nochtan so dankic u van din
Dat ghi so schire ende onversin
Uwe overvloedege edelheit
Ghemeene al metter mogentheit
Die ghi daer boven hebt ghewonnen
An mi te toegene hebt begonnen!"
f.330r°. Dos sprac dat wijf; ende die met hare
Daer stonden ende al oppenbare
Dat wonder sagen, allegader
Gode, onsen eeweliken vader,
Met blider herten sonder wanc
Lof gaven ende groten danc,
Die dor Lutgarden eeren wille
Al ongebeden ende al stille
Geswegen gaf dat si begerde
Din wive. Ende oc quam die nimerde
Gevlogen saen in dat convent
Van daer, want lange en conde ment
Verbergen nit. Mar sonder mide
Wart daer verheven an din tide
Die Godes lof in allen staden;
Ende oc Lutgarden, die beraden
Die gracie hadde, gaven sijs
Met groter onst lof ende prijs,
Mar alremeest, dat seggic u,
Dat wijf daer wi af dichten nu
Dit bispel, stille ende oppenbare
Isent, want die miracle bare
Ter herten alremeest ghereen.
Dit was der irster teekene een
Daer ons te dichtene ave lit
Materie, sent dat si verschit
Ende es te rasten wert geeregen,
Lutgart, die maget wel gedegen.

XXI. *Hoe die lichame ter erden wart gedaen ende waer si begraven legt.*

f.330v°. Nu gawi voert ende ons gereiden
Ter sepulturen wert geleiden
Dat lijc daer wi nu dichten ave,
Ende hoe Lutgart in haren grave
Besloten wart, laett ons volseggen
Eer wi dit dichten neder leggen.
Het was op enen sonnendach
Daer dewangelie op ghelach
Die *homo quidam* es begonnen.
Dis dages bruedere ende nonnen
Mettire abdessen altesamen
Ende overeen te rade quamen.
Waer men dat lijc begraven soude
Was daer gheraden: selke woude
Dat leggen in den closterpant;
Selke in den kerkhof buten, want
Die clostersede also gedroech;
Ende oc met groter eeren gno(e)ch
Die gaven desen raet, hen dochte
Dat men Lutgarden leggen mochte
Mettin ijonfrowen van daerbinnen;
Want die met gheesteliker minnen
In Godes dinste wilen eer

Versament waren, emmermeer
Tegader mochten liggen wale.
Maer dese raet ende dese tale
Noch dire abdessen noch hen somen
Die daer te rade waren comen,
f.331r°. En heft ten besten nit behaget,
Want dat men die vercorne maget
Te gravene uter kerken droege
En soude hen dunken nit ghevoege;
Maer daer men die gebenedijde
Versuken mochte in allen tide,
Ende daer si iegenwardech ware
In allen stonden, dat men hare
Van sepulturen gave stat,
Dat soude gaden vele bat.
Dos dissenteerden onderlinge
Die vrowen. Mar van din gedinge
So sijn si bleven allegader
In haren ghesteliken vader,
Den abt van Alne [1]), ende alle das
In hem ghegaen, bidis hi was
Daer iegenwerdech. Nu hoert dan
Hoe desen twist die goede man
Heft afgelegt met corden warden:
„Ghi vrowen," sprac hi, „die Lutgarden
Wilt buten leggen opt kerkhof,
Ghi wilt der vrowen haren lof
Ende u en groet ghewin ontgeven,
Want men ne soude aldar teneven
Noch visiteren, noch versoeken
Har graf, noch men ne soude roeken
Der vrowen nit na har betamen.
Och duchtic dat men saen hars namen
Vergeten soude, opdat men sage
Dat si verworpenlike lage
f.331v°. Begraven als en ander wijf.
Mar ochte en mensche die sijn lijf
In cranken wesene heft vertert
Met selken lieden es so wert,
Ochte inpetreert met cleenre haven
Dat hi in kerke legt begraven,
Wie sal Lutgarden dis veronnen,
Die ginder boven heft ghewonnen
Dat sitten mettin Godes bruden?
Die dos Lutgarden welt vereruden,
Hijs onberaden, want men soude
Met rechte in selvere ende in goude
Beslaen die maget wel gedegen,
Gelijc dat men mach sien beslegen
Die Godes vrint in somer stede,
Opdat gedroege also die sede.

1) Deze abt was Johannes Onkelin. Volgens de Bollandisten was hij de tiende abt van dit klooster, dat hij van 1231 tot 1266 bestuurde. Hij overleed den 8n April van dit jaar. Dom D. Berlière: *Monasticon Belge, I, pp.* 333—334.

4400 *hs.* ver(k)corne. — 4417 *l.* corten.

Daeromme seggic oppenbare,
Bidis het onghevuge ware
Dat mense groeve ginder ut,
Dat men der werder Godes brut
Aldar teneven daer si lach
Doe si der besechheiden plach
Van haren beden telker uren,
Sal geven stat van sepulturen;
Daer dunkt mi dat het best gherievet,
Opdat u allen dan ghelievet
So dat gi consenteert met mi;
Want daer mach elc die maget vri
Besuken dis hem welt genieden,
Daer salt bat vugen allen lieden,
f.332r°. Die schout van harre bedevart
Te quitene, alse hen sal Lutgart
Verworven hebben hare behoeve,
Dan of mense uter kerken groeve.
Want over waer darr ic mi das
Vermeten, die so melde was
Din wive ghistren in den dage,
Die se onversin ende sonder clage
Van haren minxele heft genesen,
Dat si altoes sal melde wesen
Denghenen die van harre noet,
Si licht, si swar, din wederstoet
Met beden selen comen hare
Ontdekken stille ochte oppenbare,
Daer se ongedout verdragen af.
Waer sal men mogen dan en graf
Der vrowen maken bat te staden
Dan in die kerke, op dat sijt raden,
Daer meest dis rades an geleget?
Want daer men meest versuken pleget
Die Godes vrint, daer salt best vugen,
Ghi vrowen, laettijt u genugen."
Eer dese wart te inde quamen
So concorde(e)rden altesamen
Die vrowen, die din clostersede
Beschermen wilden, ende mede
Begonsten liën altehant
Ende seiden: „Sute vader, want
Ghi ons met redenen hebt verwonnen,
Ende oc want wi Lutgarden onnen
f.332v°. Dat si met sonderlinger eeren
Begraven si, na dat ons leeren
Die wart die ons gesproken sijn,
Dat wel Lutgart, die maget fijn,
Dis werdech es, so dunkt ons goet
Dat ghi der vrowen maken doet
En graf dart alrebest gherievet,
Want het ons allen wel gelievet."
Mettesen rade es sonder beide
En graf ontploken daer men leide
Behouden in din werden schat.
Dat was ter nameliker stat,
Daer bi costumen plach te doene
Lutgart, die vrowe, har orisoene.

Aldar teneven wart ontploken
En graf, daerbinnen wart beloken
Met groter eeren die tresoer,
Te closter wert, nit verre op hoer,
Besidens koers in die noertside;
Daer legt die Gods gebenedijde,
Daer legt die magt van hogen name,
Daer restt Lutgart, die so bequame
Din hogsten coninc was ende es,
Dat hijs hen allen doet ghewes
Die helpe suken noch an hare
Met groter herten. Mar nemt ware,
Ghi vrowen, die daer binnen dragt
Abijt, dat gi die fine magt
Eert ende werdt in allen stonden
Met herten beide ende oc met monden
f.333r°. Ende emmer weist hare onderdaen;
Want si u mach in staden staen
Ende inpetreren dat ghi soekt
Altoes an hare, op dat u roekt
Dat ghise werdt met goeder trowen;
Want gi dis schuldech sijt der vrowen
Meerre ende minder allegader.
So sidi oc den hogsten vader
Te dankene emmermeer van din
Dat hi Lutgarden heft versin
Met u te restene ewelike
Ende oc te sine in hemelrike
Uwe advocate in allen saken.
Nu laett u dan met corter spraken,
Ghewerdegdijt, ghi vrowen mijn,
Van uwen vrint gheraden sijn,
Dat ghi Lutgarden sonder wane
Eert ende werdegt even lanc
Dat Got ter werelt u gespart;
Want sonder twivel sal Lutgart
Hen allen die se selen minnen
Met goeder herten, don ghewinnen
Die Godes gracie ende gheven
Na dit vergangelike leven
Don igewelken, die se minde,
Die lange blischap sonder inde.

XXII. *Van din dat si bruder Damase vorseide welken vinger hi behouden soude van hare.*

Der vrowen vite hebbic bescreven
f.333v°. Na die materie, die gegeven
Mi was van hare in din latine.
Nu hebdi dire exempelkine
Van harre viten gnoch gehoert.
Nu gawi dan tracteren voert
Van dingen die geschiden sider
Dat ons der Gods gebenedider
Na desen levene hir gebrac,
Ende een exempel dat vertrac
Van hem die wise predekare
Laett ons volbrengen, hoe van hare
En vinger hem te handen quam
Sent dat die maget inde nam;
Want bi miraclen es geschit
Die dinc; daer omme en willic nit
Datt onvertrokken achter blive.
Tin tiden doe van desen live
Lutgart den inde was genakt,
Der minnen kracht, die emmer waekt
Ende in begerten wesen doet
Des menschen herte ende sinen moet
Onledech makt met vremden saken,
Si dede int herte binnen waken [1])
Oc enen wonderliken ghere
Din g(h)oeden man, din predekare;
Want hi viseerde in sinen rade,
Waer datten Got verduren [2]) dade
f.334r°. Die Godes brut, die fine magt
In desen live, alse hem bedagt
Dat scheeden worde van der vrowen
Daer hi met sonderlinger trowen
Was an becleven, dat hi soude,
Waert dats hem Got ghehingen woude,
Van haren lichame enen pant,
Der vrowen hovet ochte ene hant,
Verwerven te memoriale,
Gherne utermaten ende wale
Beslaen in selver ende in gout
Ende hebben dat in sijn behout.
Mettesen rade es wech gekregen
T Aiwires wert die Godes deghen,
Die goede man, die Iacobijn.
Daer heft hi van den wille sijn
Din raet verholenlike ontdekt
Ende alse in bichten al vertrekt
Hen somen, die der vrowen waren
Meest speciael; mar doppenbaren
Van din secreten hevet sere
Verboden hen Damaes, die here,
Ende oc met trowen dis gebeden
Dat si der vrowen ave sneden
Thoft, ochte ene hant, ochte alle beide,
Eer mense in haren grave leide,
Ende sijt hem hilden ende gaven;
Want noch van schatte, noch van haven
En kose hi goet engheen daer voere,
Al gave hem Got van allen koere

4514 *l* goeder(?). Vgl. III, 4540.
4524 Dis, *niet in 't hs.*

1) d. i. *ontwaken, opkomen.* Vgl. III, 3589.
4570 *l.* predekere. — 4572 *l.* Waert.
2) d. i. *beweenen, betreuren.* Mhd. *verturen*; vgl. mnd. *verduren* en hd. *bedauern* (mhd. *betûren*). Vgl. Kluge op dauern, 2e Art.

f.334v°. Dat in die wide werelt es.
Mar die ijonfrowen, daer hi des
Ontdekde iegen sinen wille,
En swegens lange uit an stille,
Noch lange en hebben nit verholen
Dat hen te heelne was bevolen;
Want alse hi segt van selken wiven
Dat cume it mach verholen bliven
Dat si verstaen, si goet, si quaet,
Si, daer die bruder sinen raet
Verholenlike hadde an genomen,
Sijn altehant ter vrowen comen
Ende die secreten altemale
Ontdekden hare al sonder hale;
Mar dat ne was mar omme dat,
Dat wanic wel, dat si te bat
Die dinc te pointe mochten bringen,
Waert dats die magt wilde hen gehingen.
Mar neen si nit, dat seldi saen
An hare anwerde wel verstaen
Die si din bruder hir teneven
Sent tenen stonden heft gegeven.
Want sider quam op enen tijt
Ter vrowen, alse hi selve lijt,
Damaes, die wise predekare,
Ende also saen alse hi bi hare
Geseten was, na dat salut
So sprac Lutgart, die Godes brut,
Ende seide aldos: „Mijn werde here,
Mi wondert utermaten sere
f.335r°. Hoe dat ghepens in uwen moet
Heft vonden stat, dat men mi doet
Van u verstaen; want men mi ghevet
Te wetene, eist dat ghi verlevet
Mi, armer weesen (dis nochtan
Ic wel geloeven nit ne can,
Want hastech es die saen geloevet),
Dat ghi gebeden hebt mijn hoevet
Ende ene van den handen mijn
Hen somen die hir binnen sijn.
Mar wis gi plegen soudt darmede,
Ghevilt dat men mi ave snede
Mijn hoft endt u te handen quame
Alsic ter werelt inde name,
En canic wel gemerken nit;
Want selden imene es geschit
Dat hi van enen doeden wive
Dat hoft begerde in sinen live
Dar ut te trekkene een solas."
Dos sprac Lutgart. Mar her Damaes,
Die welgerakde predekere,
Doe hi vernam dat sinen ghere
Die Godes brut hadde ondervonden
Van din ijonfrowen, die ne conden
Dat hen in rade was gesegt

4606 *l.* al stille. — 4622 *l.* antwerde.

Verhelen nit, wart hem ontwegt
So die memorie, daer hi sat,
Van schamden, dat hi al vergat
Sijns selves ende en wiste wis
Antwerden; want hem anewis
f 335v°. Van binnen selken wederstoet,
Dat hi van buten wart al roet
Van schamenessen. Mar die here,
Al was hi wederslegen sere,
Nochtan so heft hi hem bedachtt
Ende dese antwerde weder brachtt
Ende seide: „Nu vernemic wel
Dat wives tonghe es al te snel
Ende harre spraken al te rive!
Daeromme es sot die enen wive
Geloeft te verre ende iwent segt
Daer noet van swigene an gelegt,
Want wives tonge es sonder hale.
Dat hebbic an mi selven wale
Nu ondervonden, want in trowen
Haddic ghebeden din ijonfrowen
Dat si die dinc, daer ghi mi nu
Af seit in talen, iegen u
Verborgen hadden ende al stille
Geswegen des. Mar minen wille
En hebben si nit wel gedaen;
Dats mi te leede nu vergaen.
Mar sider meer dat ic van hen
Si lief, si leet, gewroeget ben
Ende u die dinc es worden maer,
So seggic u, vrowe, over waer
Ende sonder scheren, dis gheloeft,
En blijft mi nit van u dat hoeft
Na dat verscheeden tenen pande
Van u, ochte alle beide uwe hande,
f.336r°. Dat ic en blive sonder seer,
Noch vro van herten nemmermeer
En werde, vrowe, opdat ic blive
It lange boven u te live.
Want alsic sal die liefste dinc,
Die ic ter werelt ie ontfinc,
Verliesen moten, vrowe mijn,
Wie mach mi dis wankonstech sijn
Dat ic daer over doch beghere
Al selken pant, die van mi were
Die ongedout van minen rowe?" —
„Des werdt geprovet", sprac die vrowe,
„Ochte u mijn hoeft te pande blivet!
Men siet bi wilen dat beclivet
Ene hastege echtinge[1]) al tematen,
Dat seggic; want gi u selt laten
Wel mindren pant van mi genugen;
Want u mijn hoft en soude vugen

1) d. i. *plan*, *voornemen*; ook III, 4945. Vgl. echten, dat in het *Mnl. Wdb.* vermeld wordt in de bet. *van plan* of *voornemens zijn*.

Nit wel te dragene achter lande.
Dis motti u met mindren pande
Gepaijt houden, dat sal wesen
Dat minste vingerkijn van desen [1])
Daer gi so groet din ghere af draget."
Darna so trac die fine maget
Die hant met staden uter mowen
Ende op en hout, dat lach verhowen [2])
Beneven hare, heft si geleget
Din vinger ende aldos geseget:
„Dit sal hi sijn; maer, sonder waen,
Al es hi cleene ende ongedaen,
f.336v°. Hi sal u werden noch te suren,
Eer ghine ontdragen ochte ontfuren
It verre selt van derre stede."
Dos sprac die maget ende hir mede
Es des geswegen, want hen beiden
Quam gnoch van andren besechheiden
Tevoren, daer si hen den tijt
Met corten. Mar na dat verlijt
Die predekare ende ic daer vinde
Bescreven, willic toten inde
Dit bispel brengen ende voert
Vertrekken hoe der vrowen wort
Te prophetiën sijn gedegen.
Des dags doe henen was gekregen
Ter blischap wert van hemelrike
Lutgarden gheest, die bi den like
Daer bleven worden dis beraden,
Dat si der doder vrowen daden
Der tande vele ut haren monde;
Oc sneden si ter selver stonde
Der vrowen af dat vingerkijn,
Daer dit vertrec af heft gesijn.
Dat wart gelevert dire abdessen,
Die wilde van gedinkenessen
Din vinger te memoriale
Onthouden. Dos wart in sindale
Gewonden schone ende opgeleget
Dat vingerkijn, na dat men pleget
Te leggene op in tresoriën,
In kerken ende in kancsiën
f.337r°. En heilegdom. Nu laett u dan
Voert seggen van din goeden man,
Die des en wiste algader nit;
Want doe van desen live schit
Die Godes brut, en was hi daer
Nit iegenwerdech, dis hi swar
Sijn ongeval heft sent beclagt.
Mar sider, doe die fine magt
In haren grave was besloten
Ende die nimerde quam gevloten
Int lant dat si verscheeden ware,
Ende dat vernam die predekare,
Es hi met hastechheiden groet
T Aiwires comen, daer hi doet
Lutgarden vant. Dis hem so sere
Bedroefde dant Thomas, die here,
Dat hijt verbergen nit ne conde,
Want uter dieper herten gronde
Trac hi dat suchten, alse hi quam
Ter vrowen grave ende hi vernam
Dat hi din pant, din hi begerde
(Want hi begraven lach in derde)
Verkrigen nemmermeer ne mochte.
Doch ondervragde ende ondersochte
Die goede man ochte it daer ave
El bleven ware ut haren grave
Dat hi te pande mochte ontfaen.
Ende alse hem seker was gedaen
Mettire antwerden van din nonnen
Dat wel becliven was begonnen
f.337v°. Die profecië van der magt
(Want daer hi na so lise vragt
Ende dat hem gheechent was van hare,
Datt buten erden bleven ware,
Dat was har minste vingerkijn),
Wart so vertroestt die Iacobijn
Ende so verhoegt in sinen moede,
Dat hi din rowe lichte onstoede
Daer sic af was sijn herte binnen,
Mochte hi dat vingerkijn gewinnen
Daer nu sijn hope an hanget al.
Nu hoert hoe hijs beginnen sal:
Al mach hijs lichte noch gemessen,
Hi ginc met staden dire abdessen
Ontdekken hoe Lutgart, die fine,
Van haren minsten vingerkine
Har testament hadde so gemakt
Doe si den inde was genakt,
Dat het te deele hem bliven soude.
Mar doe verhoerde wat hi woude
Dat vroede wijf, eer hi volquam
Ende eer die bede har inde nam,
Daer hi din vinger waende mede
Behouden, alse hi sider dede,
Heft si die tale hem ondergaen
Ende seide: „Wale hebbic verstaen
An dat beghin van uwen warden
Dat gi din vinger van Lutgarden
Vercrigen waent, her predekare;
Mar bi der trowen, die ic hare
f.338r°. Ben schuldech, bruder, neen ghi nit,
Al segdi dat sine u onthit.
Ic ben met rechte naerre das,
Bidis ic hare abdesse was
Ende oc hare ghestelike moeder.
Dis radic u, wel soete broeder,
Dat ghi des biddens ave staet
Ende in u selven troest ontfaet

1) Van Marie d'Oignies had Jacob van Vitry ook een vinger als reliquie behouden.

2) *d.i.* een verhouwen hout dat lach bi hare; *een verhouwen hout* zal wel zijn *een blok hout*, *een blokje*. Vgl. mhd. *verhouwen* en mnd. *vorhouwen*.

Van derre dinc, want die begeren
Welt lange dis hi moet ontberen,
Hi doet hem selven ongemac."
Die Jacobijn doe weder sprac:
„In rechten trowen, vrowe mijn,
En magic nit dat vingerkijn
Verkrigen, dat sal mi te leede
Vergaen. Doch willic uwen eede
Don reverentie ende nu
Al ongemoijt laten u.
Want dat ic pijnde iegen spoet,
En dochte nit. Nochtan ic moet,
Si lief i leet, si vroech si spade,
Din vinger hebben; mar die stade
En es nit comen noch die tijt.
Daromme es dat gi nu sijt
Dos ongenadech. Mar, in trowen,
Hets mi ontheeten van der vrowen
Dat ikken sal in mijn behout
Noch sien. Dat doet mi wesen bout
Din teeschene; ende oc benic des
Wel seker ende wel ghewes
f.338v°. Dat dit failliren nit ne mach;
Want die van binnen dat versach
(Dat was Lutgart, die fine maget),
Mi profeteerde al ongevraget
Dat ic en soude nit daer an
Failliren mogen, mar nochtan
Mostic ontbeiden, woude en woude
Eer mi die vinger werden sonde:
So salic don, want het moet wesen.
Doch biddic u dat ghi van desen
U bat beraedt, want minen ghere
En mach nit sijn dat ic verwere,
Noch nit ne mach hi sijn verkuelt
Tote an der stont dat hi gevult
Hem gnoch gedaen. Dos motic bliven
Tonrasten, want si moet becliven,
Die profecië, hoe ict verdrage."
Dos sprac die bruder. Mar die clage,
Noch dat vertrek van sinen warden,
Noch dat ontheeten van Lutgarden
En pondereerde nit die vrowe.
Dos bleef verladen noch met rowe,
Met ongedoude ende oc met sere
En stukke sent Damaes, die here.
Mar sider, over lange stonde,
Doe hi sine ongedout en conde
In hem gebruden [1]) langer nit,
Na dat sijns selves wille hem rit,
Es hi noch anderwerf gekregen
T Aiwires wert. Daer sal hi plegen
f.339r°. Dis biddens noch op aventure
An dire abdissen, want nature
Der vrowen herte heft so gewrachtt
Dat het werdt anders saen bedachtt
Al durt har wille en stukkelkijn.
Hir op heft hem die Iacobijn
Verlaten ende es comen voert
Daer hi sal wesen bat gehoert
Masschin dan hi tevoren was.
Want tirst dat hi der vrowen das
Te biddene ochter heft begonnen,
Dat si dis vingers hem wilde onnen
Daer so sijn wille op was vervloten [1]),
Heft hem tehant die vrowe onsloten
Ende op geloken har forchir
Ende dos gesproken: „Sieten hir,
Din vinger, din ghi so begert;
Ende oc hebbikkene also wert,
Dat ikkene u noch nimene el
En gave. Mar ic moede wel
Dat u din eechende ende onthit
Lutgart. Daer omme en willic nit
Dat hi u langer si onsseget.
Want mijn geloeve also gedreget,
En haddene u Lutgart, die goede,
Ontheeten nit, dat hi noch stoede
Te sinen pointe an din lichame.
Nu nemten dan in Godes name;
Mar dit sal wesen bi vorwarden,
Dat gi die vite van Lutgarden
f.339v°. Bescriven selt te goeder trowen;
Want u dat wesen van der vrowen
Bat kundech es, dat wetic wale,
Dan imene el, want sonder hale
Was hare intentie iegen u.
Op dit convent salic u nu
Din vinger laten henen dragen,
Al selens hen masschin beclagen
Die vrowen die hir binnen sijn."
Doe rechte hem op die Jacobijn
Met groter vrowden ende aldus
Sprac: „*Benedictus Dominus!*"
Owi, hoe blide was sijn moet!
Ic wane al ware hem al dat goet
Gelevert op van enen rike,
Hine hadde nit so blidelike
Algader dat tin tide ontfaen,
Alse hi din vinger heft gedaen.
Hi kusdene harde menechfout,
Hi leidene op in sijn behout,
Hi dankde vrolike onsen Here,
Hi seide: „Glorie, lof ende eere,
Geweldech Got, motu bekliven!"
Oc seide hi: „Vrowe, ic sal bescriven
Lutgarden vite ende u van desen
Tevollen onderhoerech wesen;

1) d. i. *geheim* of *besloten houden*, *verbergen*. Vgl. broeden trans. in de bet. *koesteren* en ndl. *broeien*, intr. *in het geheim werken* (*Mnl. Wdb.* op broeden, Intr. 2).

4883 *l.* echter.

1) Vgl. boven bij II, 6411, 6986.

Want sonder twivel seggic u
Dat mi van derre ghichten nu
Bat hondert werven es te moede,
Dant al te minen wille stoede
f.340r°. Dat derre abdijen toe behoert!
Nu doet der vrowen comen voert
En deel dergherre die meer weten
Dan ic masschin van din secreten,
Daer Got dic maget met bescheen,
Ende ons laett dragen over een.
So salic u bescriven dan,
Ten alre besten dat ic can,
Lutgarden vite, ende u met trowen
Sijn onderdaen alse mire vrowen
In allen din dat ghi gebidt;
Nochtan eer gi mi dit gheridt,
So haddics echtinge ende wille
Ontfaen. Want, swegic dis al stille
Dat Got Lutgarden teeren dede,
So waric wert dat men mi snede
En deel der tongen uten monde!
Mar neenic nit! Want ine conde,
Al pijndecs mi, verbergen nit,
Noch dor gemac, noch dor verdrit,
Noch dor gewin, noch dor mesquame,
Lutgarden dogt ende haren name,
Der geesteliker moeder mijn!
Gebenedijt so motsi sijn!"
Aldos gewan die predekare
Din vinger ende aldos van hare
So wart hi dichtende an din tide
Die vite, na dat hem verlijde
Hars selves wesen dire hem gaf
Materie vrai van dichtene af.

XXIII. *Van din dat si ere vrowen oppenbart wart in visione ende ene nonne hare volgen hit.*

f.340v°. Nu restt die magt van hogen prise
Daer boven in din paradise
Ende emmermeer regneren sal;
Nu hevet si verworven al
Daer si na poegde in haren dagen;
Nu es van commere ende clagen
Die sile ontkommert ende comen
Daer si der eeweliker vromen
En vol gebruken heft ontfaen.
Dat salic u betoegen saen
Met corten warden ende lichte,
Wildi volhoeren mijn gedichte.
Tin tiden dat Lutgart, die fine,
Beide alle nose ende alle pine
Was overleden sonder blame,
Ende in sijn graf lach die lichame
Besloten schone alse hem betam,
Ene edele vrowe, alsic vernam
Bi horen seggene over waer,
Die van Champagnen wilen daer
Van verren lande comen was,
Ende, alsic in die vite las
Ende ons dic oudre noch verlijen,
Die varen lit van ere abdijen
f.341r°. Die digniteit daer si tevoren
Met eren groet toe was verkoren,
T Aiwires binnen droch abijt.
Ver Ysabeel, alse ons verlijt [1])
Die vite, was genaemt die vrowe.
Dat si oc Gode was getrowe
In allen dogdeliken werken
Mach ondervinden ende merken
Wel bi hem selven die besiet
Dat si dabdië varen lit,
Lant ende mage, ende sonder ande
Quam dienen Gode in vremden lande.
Der selver nonnen, daer ic u
Dit bispel af begonste nu,
Onlange na der vrowen doet
Got dor sine edelheide groet
Dat hem hare ordenlike leven
Bequame, en teeken heft gegeven
Warbi sijs seker worden es,
Ende oc noch eens dis si gewes
Begerde wesen an din tide:
Dat was hoe Gods gebenedijde,
Lutgart, daer boven wart ontfaen
In hemelrike, ende also saen
Alse hir dat leven inde nam,
Ochte in die Gods presentie quam
Die gheest van hare, ochte it van pinen
Verladen bleef daer Got den sinen
Laett doegen commer ende leet
Eer hise in sinen rike ontfeet,
f.341v°. Die hir van dagelikschen sonden
Nit al ontkommert noch ontbonden
En schiden van din broschen live.
Nu hoert hoe Got din goeden wive
Des heft berechtt met groten goeme:
Ens nachts so vil in enen drome
Die vrowe aldar se onslapen lach
Op haren dormtere ende sach

4951 *l.* pijndics

1) Bij Cantimpré en Broeder Geraert heet deze non Elisabeth de Wans. Vóór hare komst te Aywières was zij, volgens de Bollandisten, abdis van het klooster van Saint Didier, »dans la Campanie Gauloise," zegt M. Heynen. »*In Campania Galliae apud S. Desiderium fuerat Abbatissa*". — »St. Désir, monastère de Bénédictines, près de Nogent-sur-Seine, ancienne Champagne. Voir *Gallia Christiana*, édition de Dom Piolin. t. XI, p. 855." H. Nimal: *Vies de quelques unes de nos Grandes Saintes au Pays de Liège*, p. 236, en *Fleurs Cisterciennes en Belgique*, pp. 148—150.

Van boven comen enen schijn:
Deus! peinsde si, wat mach dat sijn
Dat van daerboven also clar
Gevlogen comt? Mar doe bat naer
Die schijn was comen, si vernam
Dat daer Lutgart gevaren quam
Van boven utin paradise.
Nu hoert in welkerhande wise
Quam ghachemeert die schone maget:
Al dat den ogen wel behagt,
Dat sach si bliken over hare;
Alse of si metter sonnen ware
Gecleedt, also was har abijt
Licht ende clar; en wit samijt
Dorwrachtt met selvere ende goude,
Daer menech steen din ic u soude
Qualic genoemen, binnen scheen,
Die so din dormtere over een
Verlichtten, dat negheen gewach
En helpt daertoe, want men ne mach
Die cracht van hen nit al gewarden,
Dat ommecleet was, dar Lutgarden
f.342r°. Die nonne in sach gesett so wale
Van boven toten voeten tale,
Dat noit hare ogen die gelike
Noch na, noch vore in erterike
En sagen. Mar dat schone anschin
Dat bloet hem selven lit besien,
Verstarde met so claren schine
Hare ogen, dat si sonder pine
Nit wale en conste dat beschowen.
Aldos quam gaende toter vrowen
Lutgart, die magt van hogen konne.
Doe wart die welgerakde nonne
Int herte binnen so vervroijt
Dat si dos sprac: „Die nu ende oit
Sijt ende wart gebenedijt
Ende emmermeer selt wesen, sijt
Hir willecome in dit ellende,
Die ic te goeder tijt bekende,
Lutgart, die Godes brut onss Heren!
Want dat gi met dos groter eeren
Gesalegt sijt in hemelrike,
Dis sal genieten sekerlike
Beide ic ende elc die u des an.
Nu biddic u dat gi mi dan
Van uwen state al dat bedit
Vertrekken wilt, ende ochte u it
Int purgatorie stont te sine
Eer gi met dosgedanen schine
Gesalegt wordt, dat gi mi nu
Berechten wilt, dis biddic u."
f.342v°. Doe gaf antwerde al sonder beide
Der nonnen weder ende seide
Lutgart, die welgerakde magt:
„Ver Ysabeel, dis gi mi vragt,
Dis salic u berechten gerne,
Want recht nit nes dat ics u werne.
Die staet van mi es soe gedaen
Dat ic dar boven hebbe ontfaen
Die lange blischap sonder seer,
Daer ic sal loven emmermeer
Din hogsten coninc van den trone,
Die mi der marteleren crone
Te spanne int eewelike leven
Met sente Agneesen heft gegeven.
Daer benic vro, daer benic blide,
Daer lovic Gode in allen tide,
Daer hebbic al dat ic begere,
Daer comt mi toe al sonder were
Dat hogste goet van allen sinnen;
Den Hogsten loven ende minnen
Met allen santen eewelike,
Dats mijn ambacht in hemelrike.
Nu willic u, ver Ysabeel,
Berechten voert ochte enech deel
Mi ane wis van selker pinen
Alse in dat vegevir den sinen
Got doegen laett ende ochtic it
Dis virs gevulde. Nenic nit,
Noch meer noch min, no groet no cleene,
Want ic was suver ende reene
f.343r°. Van alre sondeliker smetten.
Daeromme en conde mi geletten
Noch vegevir, noch ander leet.
Mar alsic daer beneven leet
Ende ic dat doegen van din sielen
Versach die broiden [1]) ende wi(e)len [2])
Ende in tormente waren groet,
Ende ic se screijen dor die noet
Van commere ende van wewiten
Hoerde ende krisselen ende criten
Ende hare onsalechheit bekarmen,
Began mi hars so sere ontfarmen
Dat icse sechhende altehant,
Warbi dat icker vele ontbant
Van groter pinen daer se in waren,
Die alle sijn met mi gevaren
Ter feesten wert van ghinder boven,
Daer si nu danken ende loven
Ende selen loven emmermeere
Den hogsten coninc, onsen Heere."
Na dit vertrec so heft der nonnen
Die dit te schowene heft begonnen,
Gedochtt in haren drome voert
Dat si dos spreken heft gehoert
Die magt van eeweliken prise

5033 *l.* magt.—5059—60 *Scandeer*: vervroijet: oiët.

1) d. i. *geroosterd werden,* van het hier intr. gebruikte *broeien.*

2) van wallen, d. i. *koken, opbruischen. in heftige beweging zijn.* Ook in *V. d. L. o. Heren* wordt dit woord herhaaldelijk gebruikt van de zielen in de hel. Zie het Gloss. ald.

Teere andre wert in derre wise
Ende seggen: „Machtelt, volget mi!"
Dos hit die nonne ende oc was si
Van ijaren kinsch ende ongedagt
Die hare volgen hit die magt.
f 343v°. Mar doe ver Ysabeel, die vrowe,
Dat hoerde, en lettelkijn van rowe
Har herte binnen wart beswart,
Bidis allene ver Lutgart
Machtelden hare volgen hit
Ende sise en noedde mede nit
Te volgene hare; ende omme dat
Ripse op die maget ende bat,
Ochte het die Godes wille ware,
Dat sise lite oc volgen hare
Ende seide: „Magt gebenedijt,
Die so met Gode gheenegt sijt
Dat hi u alles goedes an,
Seldi Machtelden laten dan
Allene u volgen ende mi
Begeven terre noet? Mar ghi,
Die oit wart al vol genaden
Ende allewege stondt in staden
So wien dat helpe sochte an u,
Dat gi mi, armer weesen, nu
Daer wert gi vart laett volgen mede,
Dis presenteric mine bede
U, maget schone ende utverkoren,
Ende dat ic hebbe an u verloren
Laett mi an u verhalen doch!" —
„Ver Ysabeel, des motti noch
Ontberen," sprac die maget fijn;
„Want tesen tide en mach nit sijn
Dat gi mi volget. Mar van desen
Laett uwen moet terasten wesen,
f.344r°, Want ic u segge al sonder waen
Dat gi mi oc selt volgen saen;
Mar dit ne mach nu tesen tide
Gevallen nit." Doe wart so blide
Der nonnen moet van dire antwerden,
Dat si vil neder toter erden
In knigebede ende onsen Here
Met blider herten dankde sere
Al in din drome; ende eer die danc
Was al volcomen, so ensprane
Ver Ysabeel, ende oc Lutgart
Vor weder op te hemele wart.
Dos es dat vision volcomen.
Mar hoe men sider heft vernomen
In corten dagen dat bedit
Van desen drome, alse ons beghit
Die vite ende ic gescreven vinde,
Recht es dat ic u voert ontbinde
Met corten warden, ochtie can.
Nu helpt mi hir, ghi vrowen, dan,
Die in din closter wart begeven
Tin tide, ende ochtic hir teneven
U segge waer, so volgeds mi:
Sent dat Lutgart, die maget vri,
Die ijonge nonne hit volgen hare,
So segt die vite al oppenbare
Ende ons die vrowen noch verlijen,
Dat altehant ter fermeriën
Die ijonge Machtelt was gedaen;
Want eer it lanc wart si bestaen
f 344v°. Met swarre socht so utermaten,
Dat si dat leven moste laten
In corten dagen, na die wart
Die profeteerde ver Lutgart
Van haren volgene in din drome.
Oc poegde met so groten goeme
Ter eeweliker rasten wert
Isent die nonne, al was ververt
Har herte binnen van der doet,
Dat si presumptie hadden groet
Die van din welgerakden kinde
So schone hem toegen sagen dinde,
Dat si Lutgarden sekerlike
Ter feesten wert van hemelrike
Gevloget ware ende emmermeer
Met volre blischap sonder seer
Soude eeren, werden ende loven
Din hogsten coninc ginder boven.

XXIV. *Van der wraken dar si af hadde geprofeteert ende hoe si gestilt wart.*

Tin tiden dat Lutgart, die vrowe,
Hadde overleden allen rowe
Ende si ter eeweliker vromen
Was met volmakder eeren comen
Daer si na pogde manech ijaer,
So wart die profecije waer,
Die profeteerde in haren dagen
Die maget; want met swarre plagen
f.345r°. Wart so ghegheccelt dat convent
Van dire abdiën, dat noch sent
Noch dartevoren sele verdrit
En was darbinnen nie geschit;
Want van din vrowen die begeven
Daer binnen waren, staet gescreven
Dat van virtienen dat getal
Nam ave ende oc dat ander qual
Van sochten [1]) ende van teerchainen
Der gherre die hen plagen fainen [2])
Ende hen te gevene al te trege
Int gelden van den Gods gelege [3])

5189 *l.* volgets.

5211 *l.* Gevolget. — 5223 *l.* ghegheecelt.

1) Vgl. III, 2160, 5197, 5231 en II, 4725.

2) hetzelfde als *feinen* (*Mnl. Wdb.*) dat ook wederk. kon worden gebruikt, evenals hem vensen.

3) d. i. *het betalen van hetgeen men aan God schuldig is*, m. a. w. *het bidden. Gelege* komt ook

En migel deel, alsic vertrac
Doe ic van derre wraken sprac.
  Mar doe die negligentie gnoch
Gewroken was, so dat verwoch
Die scarpe gheecelc al te sere
Din vrowen, die op onsen Here
Kraijerden stille ende over lut
Ende op Lutgarden, sire brut,
Beide alle dage ende alle nachte,
Ende dat der maget hars gedachte
Alteenen baden ijonge ende oude
Met starken beden, Got, die woude
Vertoegen dat die fine maget
Die gracie hadde an hem beijagt
Dat si din closter mochte ontladen
Van derre wraken ende in staden
Staen al dengenen die op hare
Kraijrden stille ochte oppenbare,
f.345v°. Hi dede al over waer bekinnen
Der vrowen ere van darbinnen
Die oc der wraken hadde ontfaen
En migel deel, dat sonder waen
Lutgarden bede soude wesen
Warbi dis ongevals genesen
Die closter soude in corten tide,
Ende dat die Gods gebenedide
Met harre macht van derre wraken
Saen soude en salech inde maken.
  Mar hoe die vrowe dat vernam
Daert ons te wetene ave quam,
En mach nit bliven ongesegt,
Want Godes lof daer an gelegt,
Die gaf Lutgarden selke macht
Van inpetreerne. Op enen nacht
So quam en vision tevoren
Der nonnen dis si groten toren
Hadde int begin van din beschowe
Mar weder schire wart die vrowe
Gesett te rasten van din vare:
Want dat en volk, dat droemde hare,
Ter kerken ingewaden quam,
En fel, en tornech ende en gram,
Dat al die kerke met gewoude
Onssetten ende ontmaken soude,
Mochtt enegssins das overcomen;
Want over waer heft si vernomen
Dat hem dis pijnde met geninde
Dat ombestirege [1]) ingesinde
f.346r°. Dat in die kerke was gerakt.
Oc heft dat wreede volc gemakt
So groet gemalsch hare ende ghens
Ende hem gepijnt so menegssens
Die kerke onssetten altemale,
Dat oc har lijf die nonne wale
Verliesen waende al onverwert.
Oc wart die vrowe so ververt
Van din geruchte in haren drome,
Dat si met eenen starken goeme
Began te roepene: „Helpe, owi!
Owi, Lutgart, si doeden mi!
Wat magic don? Owi, kaitive!
Si roven mi van minen live!
Helpt mi, Lutgart, ut derre noet!
En doedijs nit, ic blive hir doet!"
Doe dese clage was gedaen,
So sach si voert dat quam gegaen
Lutgart, die vrowe, ut haren grave
Wel gewarneert met enen stave,
Ende die daer makden dat gelut
Met groter hasten ijagede ut
Ende uter kerken alle dreef
So datter een nit in ne bleef.
Doe dochte voert der selver nonnen
Die dit te schowene heft begonnen,
Dat die gebenedijde magt,
Doe si dat volc hadde ut geijagt,
Tin grave quam al sonder beide
Ende hare also daer binnen leide
f.346v°. Alse het gerievede din lichame.
  Dos heft die magt van hogen name,
Lutgart, die vriheit van der kerken
Behouden. Mar die wilde merken
Van desen drome al din proses
Gelijc dat hi vertrokken es,
Hi mochte oc vinden dat bedit
Wel bi hem selven, want het nit
En diskordeerde van der saken,
Dats van der nameliker wraken,
Waromme dat hi was vertoegt

elders voor in de beteekenis van *gelage*; de eigenlijke bet. is *wat men schuldig is voor gemaakte verteringen*. Vgl. *Mnl. Wdb.* op gelage, en hier III, 2758:

Die Gods getiden, daer wi mede
Din hogsten wert betalen souden,
Wart dat wi wel *vergelden* wouden
Van onser werschap dat gelage.

en vlgg., vooral 2774:

roekelose in allen tiden
So *ghelden* si dat Gods *gelage*.

Vgl. vs. 2832:

„die schout van den getiden
die gi leset."

Zoo zal ook II, 6682 de uitdr. *quiten har gelege* moeten worden opgevat, nl. voor de zieke non heeft zij uit alle macht met hare gebeden hare plichten vervuld, d. i. „zij heeft voor haar de vurigste gebeden opgezonden." *Vore* schijnt aldaar adverbiaal te zijn gebruikt of alleen met *al* verbonden te moeten worden. Doch *gelege* hangt niet van *vore* af: in dezen zin moet de aanteekening aldaar worden gewijzigd. — 5247 *l.* magt.

1) d. i. *tengelloos, toomeloos, dolzinnig.* Vgl Stallaert 2, 252. — 5317 *l.* proces.

Der nonnen. Mar die nawer poegt
Na dat verstaen van din bediede,
Hi si dis seker, dat die liede
Die dat gheruchte maken daer,
Die wrake horribel ende swaer
Bedidde wel terechte; want
Sent dat Lutgart hare onderwant
Dat wreede volc met haren stave
Te ijagene ut, daer wi nu ave
Din droem bedieden, so ne was
Darbinnen nimen die hem das
Beclagen mochte, alsic versta
An dat latijn, dat hem te na
Die wrake lach; mar die ijonfrowen,
Die daertevoren so teblowen
Geweset hadden, weder alle
Genasen van din ongevalle.

XXV. *Van din dat Beatrijs van Ravia genas bi harre cracht van enen geswelle.*

f.347r°. Eer wi dit dichten neder leggen
Willic met corten warden seggen
Hoe vrindelike in staden stoet
Die maget edel ende goet,
Sent dat si schit van erterike,
Hen allen, die getrowelike
Hare helpe sochten ende op hare
Kraijrden stille ochte oppenbare.
Wildi dan horen van Lutgarden
En lettel noch, met corten warden
Salic u seggen hoe si sent
Hare helpe sendde in dat convent,
Ende ere nonnen wel geboren
Die men met rechte wel tevoren
In din gedichte noemen mach,
Willic tevoren don gewach;
Dat was van Raevie Beatrijs [1]),
Die was gerakt in alre wijs
Na welgerakder vrowen sede,
Want si was goet ende hovesch mede.
Van derre nonnen segt die brif,
Dat si din closter al verhif
Met haren patrimonigoede
Van commere ende van ermoede
Daer hi verladen mede was;
Want si lit varen dat gedwas
f.347v°. Van erterike ende es geeregen
T Aiwires in der silen plegen.
Daer poegde so na har gewin
Die nonne ie sider, dat sire in
Tin Godes dinste gheechent wart,
Dat si met groter eeren tart

1) Deze Beatrijs stierf, volgens Tarlier en Wauters, in de maand Augustus 1263.

Din graet op sent van dire abdiën;
Want ons die vrowen daer verliën
Dat sise in haren ijoncsten dagen .
T Aiwires sent abdesse sagen.
Van derre nonnen salic u
Vertrekken, wildijt horen, nu
En schone exempel ende en waer,
Dat noch die vrowen plegen daer
Vertrekken, ende ons es van din
Verlijt die sagen dat gesehin.
Der nonnen, dire ic doe gewach,
En groet geswel verheven lach
Omtrent den hals op enen tijt,
Sent dat die magt gebenedijt
Gescheeden was van desen live.
Nu hoert, eer ic u voert bescrive
Van din exemple din proces,
Hoe dit geswel genamet es
Ende hoegedaen es die nature
Van din antracen [1]). Die die cure
Van wonden ende van geswellen
Bestaen te dragene ons vertellen,
Dat het karbonkel es genamt.
Oc seggense alse het es gekramt [2])
f.348r°. Ochte op die hant, ochte op din voet,
Ochte elre daert Got wassen doet,
Dat het voert ane in dandre lede
Sendt een geschot, so dat si mede
Oc moten plechten an dat seer:
Dos wekert het ilanc so meer
Ende inwert sinkt met groten staden
So lange, dat het comt gewaden [3])
Ter herten toe; dan eist volgaen,
Want nit ne mach der doet onstaen,
Alse het ter herten es gerakt,
Die mensche, want alse het genakt
Der ssegen [4]) van der livechheiden,
Des menschen leven, dat verbeiden
En can sijns wedersaken nit,
Ontfaert der herten ende ontflit.
Aldos hadde oc al sonder were
Van din vermaledijden swere
Die welgerakde Beatrijs

1) *Antrace*, *antraes* (vs. 5442), van gri. *anthrax*, kool; vgl. ndl. *pestkool*, benaming van een kwaadaardig gezwel, en Vgl. *Mnl. Wdb.* op carbonkel (en drawonkel).

2) Van cramen hier gebruikt in de bet. *opkomen* (?). Vgl. cramen, 2) in *Mnl. Wdb.* en ald. de uitdr. vorwert cramen, *naar voren komen, vooruit komen, veld winnen*. Vgl. III, 5510 en 5622, en *porren*, vs. 5453.

5402 *l.* woekert.

3) Vgl. bij III, 1430, 5275.

4) d. i. *siege*, *siedse*, zetel. Vgl. beneden vs. 5595 Over *livechheit*, levenskracht, zie bij II, 7189 en Vgl. III, 4152, 4166.

Har lijf verloren, mar dat sijs
Der Godes brut, der vriër magt,
Lutgarden, heft die noet geclagt,
Die sijs verdroech met groten vare.
Want doe die nonne wart geware
Der groter vreesen die gelach
An dat geswel, dat men ne mach
Met cirurgijen niet verijagen,
Began si karmen ende clagen
Ende driven ijammer harde groet,
Want sire af waende bliven doet.
f.348v°. Doch vant si selve in haren rade
Dat si op trowe ende op genade
Lutgarden soude har ongeval
Bevelen daer si ave qual.
So dede si sent met goeder trowen;
Want enen wijl, die van der vrowen
Was bleven hare, heft si gesochtt
Ende din omtrent den hals geknochtt,
Daer die karbonkel ane wis;
Want groet geloeve ontfinc si dis
Int herte binnen dat si soude,
Waert dats hare onderwinden woude
Lutgart, die vrowe, in corter stont
Genesen sijn ende al gesont.
Nu hoert miracle ende wonder:
Tirst dat si din antraes hadde onder
Din wijl bedekt ende hi genakt
Was din geswelle, alse ons wel makt
Die vite cont, ende ons verkinnen
Die vrowe selke van daer binnen
Die doe begeven waren daer,
So seggic u al over waer
Dat sonder beide ende altehant
Har selven so genesen vant
Die sieke nonne, ende so verdreven
Al dat geswel van daer teneven
Daert was geporret an din hals,
Dat si Lutgarden dis gevals
Genendelike ende sonder mide
Helt sent gedankt in allen tide.
f.349r°. Oc seggic u wat noch daer binnen
Geschide ere onderpriorinnen:
Ver Ode wanic dat si hit.
Dat goede wijf hadde een verdrit
Ende ongemac van enen swere
Op enen tijt, die sonder were
So lach verheven op hare hant,
Dat hi bekommerde ende bant
Al toten ellenbogen toe
Din arm. Nu hoert, ic segge u hoe
Si quite wart van din geswelle:
Doe si vernam dat sijn gestelle
Wart al te lanc ende al te breet,
Ende si ne conste al sonder leet
Verdragen langer nit die pine,
Heft si gesochtt die medicine
Die Beatrisen hals genas,
Dat van Lutgarden wile was
En heilegdom. Dat heft ver Oede,
Die wel gedegene ende die vroede,
Gebonden daer si dis geswels
Gevulde meest, alsonder els
Van cirurgijen it dar toe
Te doene. Ende alse quamen doe
Die twee contrarie over een,
Dat seer, dat daertevoren scheen
So quadertiren, sonder beide
Al sijn stampijen [1]) neder leide
Ende es gekregen van der hant,
So dat die nonne har selven vant
f.349v°. In corter stont schone ende wale
Genesen weder altemale.
Also gelike es oc genesen
Alse u vertrokken es van desen
Tin selven tiden een caplaen,
Die dat messambacht heft gedaen
Daer binnen lange in dat convent
Ende an din tide aldaer omtrent
Van goeden seden was vermart.
Genamt was hi mijn her Alart;
Aldos bescrijften ons die vite.
Die goede man hadde oc wewite
An enen dume van der hant;
Ende also schire alse hire ane bant
Lutgarden heilegdom, der vrowen,
So es die swere enwech gevlowen
Al sonder beide, ende hi genas,
So dats in sinen prise was
Wel vaste isent in allen tide
Lutgart, die Gods gebenedijde.

XXVI. *Van din dat ere nonnen die hoftswere wart gesachtt ende hoe si van ere quetchingen genas.*

Noch van ere andre es gescreven
Die oc daerbinnen was begeven
Ende oc ver Ode was genamt [2]),
Dat hare int hovet was gekramt
f.350r°. En hovetswere, en fel, en wreet,
Daer si af dogde menech leet
Beide alle dage ende alle nachte.
Dos moste leven wel onsachte
Ende overliden haren tijt
Die nonne. Mar hoe si gevrijt

1) Stampie, eig. een *danslied* (*Maleg.* 1057; *Brab. Y.* V, 641; *Rein.* II, 3499), staat hier in de bet. *geweld, kracht*, welke zich ontwikkeld heeft uit die van *geweld, lawaai, rumoer.* Nog heden hoort men in ndl. dialecten, b. v. „als de leeraar niet op zijn tijd komt, maken de jongens *stampij*." Volgens Schuermans, zegt men *stampeis* te St. Truiden en in Zuid-Brabant.

2) Volgens Cantimpré was deze Ode van 's Graven-Brakel (Braine-le-Comte), in Henegouwen.

Wart sider van din hovetswere,
Willic u seggen; nu hoert here:
Het was op enen somer schone,
Dat liliblomen sijn gewoene
Te wassene ende die rosen staen.
So quam op enen dach gegaen
Die selve dire ic doe gewach,
Aldaer Lutgart, die vrowe, lach
Besloten schone in haren grave.
Daer vant si, daer wi dichten ave,
Gevugt in ordne ende al ombe
Geregelt op der vrowen tombe
En parement van liliblomen.
Die plach die nonne altoes verdoemen;
So heft si nu ter wilen oc
Gedaen, want sise noede roec.
Dos leet si over ende lit
Der vrowen graf, want si onttrit
Din hovetswere op dat si quame
So na din bloemen, dat si name
Van hen te riekene enen ghoere.
Mar eer si quam ter closterdoere,
Wart si beraden dat si woude
Daer weder kiren daer si soude
f.350v°. Besuken met experimente
Lutgarden macht, daer din convente
So menech goet plach comen ave.
Dos kirde weder toten grave
Die selve nonne, aldaer si vant
Die liliblomen; ende want
Si wilde proeven dat si sochte
(Dat was of si berieken mochte
Die libloemen sonder schade),
Heft si geplukt van enen blade
En lettelkijn dat si beroee.
Daerna began si rieken oc
Hare ende ghens der bloemen eene
Ende daerna dandre algemeene.
Mar dat men u te wondre mach
Vertrekken, so si meer dis plach,
So si gevulde min dis sweren,
Die hare en conde nit gederen
Met sinen stokene an din tide.
Dos heft die Gods gebenedijde,
Lutgart, der nonnen daer teneven
En vrai experiment gegeven
Van harre macht, want si verdreef
Din swere, ende sijs al quite bleef.
Mar alse die ijonfrowe an hare
So saen der baten wart geware,
Began si menechfout te doene
Hare beden ende hare orisone
Daer si die gracie hadde ontfaen.
Nu laett u seggen wat gedaen
f.351r°. Noch hevet dor Lutgarden eere
Der selver nonnen Got, die Here:
En nachts die selve was gelegen
Daer se eere beden wilde plegen
In demsternessen bi den grave;
Mar doe si dis was comen ave
Ende si dat beden laten woude,
Tirst dat si hare oprechten soude
Ontfinc si daer en migel doegen,
Want si ontmoette metter oegen
Dat ort van enen kandelere,
So dat si waende al sonder were
Die oge, ende sonder wedertale,
Verloren hebben altemale.
Doe gaf si enen groten krijt
Ende seide: „Magt gebenedijt,
Wats mi geschit? Es daer toe comen
Mijn beden, dat mi es genomen
Mire ogen sien? Hebbic dor u
Dire ogen licht verloren nu,
So es te leede mi vergaen
Dat beden dat hir es gedaen!"
Darna gegreep si altehant
Hare oge metter rechter hant
Die uter ssegen was gedreven
Ende heft se weder in geheven
Dar si tevoren plach te stane.
Maer eer tevollen quam daer ane
Der vrowen hant, so was van desen
Hare oghe weder al genesen.
f.351v°. Doe wart in hoegen ende vro
Der nonnen moet, die hare also
Dire ogen licht behouden was.
Aldos gevil dat si genas
Van tween mesquamen tenen tide;
Want die tevoren sonder mide
Began wankonnen dis Lutgarden
Beide in gedachten ende in warden,
Dat si die quetchinge hadde ontfaen
Dor haren wille, al even saen
Wart si ontkommert so van beiden,
Dat si der Godes mogentheiden
Dis heft gedankt al oppenbare
Ende oc Lutgarden, die van hare
Tonrechte was gekalengirt.
Dos heft te baten wert gekirt
Lutgart, die vrowe, in allen stonden
Al dis si hare heft onderwonden.

XXVII. *Van din dat Marie van Andene genas van enen gruweliken hovetswere.*

Noch was ene andre in dabdie
Die van Andene ver Marië
In dat latijn ons es genamt,
Dire oc int hovet was gekramt [1])

5573 *l.* Ens (?).

5602 *l.* dis.

1) Zie bij vs. III, 5396.

Tin selven tide en hovetswere
So migel, dat si sonder were
Dat lijf verliesen waende wel
f.352r°. Van groter pinen; want nit el
Dan helpe roepen ende kriten
Van commere ende van wewiten
En was har ambachtt an din tide.
Dis plach die nonne al sonder mide
Beide alle dage ende alle nachte,
So dat si dandere alle brachte
Met haren doegene in verdrit,
Want sonder rowe en conden nit
Die andre nonnen wel verdragen
Dat sise also teblowen sagen.
Dis wart gedregen over een
Van al denghenen die ghereen
Dat leet ter herten, dat men soude
Lutgarden levren in gewoude
Dat ongemac van derre qualen:
Want die so gerne plach onthalen
Harre alre beden die met trowen
Hare helpe sochten, derre vrowen
Soude oc in staden gerne staen.
Mettesen rade es wech gegaen
Der vrowen ene al sonder beide
Ende enen wijl, daer ic af seide
En schone exempel hir tevoren,
Die van der maget utverkoren
Daer bleven was, heft si gewonnen.
Din bonden si der siker nonnen
Aldaer teneven dar din swere
Dogde alremeest die martelere,
Die nonne meinic, die daer lach
f.352v°. Gestrekt ter erden ende „owach!"
Met luder stemmen ende „owi!"
Alteenen rip. Mar wildi mi
Geloeven wonderliker saken,
So salic u dan kundech maken
Mirakle ende wonder groet,
Dat Got, die alle dinc geboet,
Aldaer Lutgarden teeren dede:
Tirst dat der vrowen hoeft darmede
Verbonden was, alsic vertrac,
So voer enwech dat ongemac,
Ende op ter selver uren stont
Die nonne weder al gesont
Ende al genesen, so dat sijs
Gaf oit sent lof ende prijs
Dat si der baten wart geware,
Lutgarden stille ende oppenbare.
Noch was ene andre an din tide
Dire oc die Gods gebenedijde
Also gelike in staden stoet,
Want sise ontkommerde ende ontloet
Van enen commerliken bande;
Hoert hare, ic seggu welkerhande:
Die vrowe in arebeide ginc
Van enen kinde ende eer ontfinc
Dat kint geborte in erterike,
So wart die moeder ijammerlike
Getormenteert in din lichame.
Oc was so migel die mesquame
Van hare doegene ende so groet,
f.353r°. Dat sire af waende bliven doet.
Doch wart die vrowe also beraden
Die so van pinen lach verladen,
Dat fisiciene onsseiden hare
(Want si verhoerde an die nimare
Die van Lutgarden daer omtrent
Was ghinge worden ende ie sent
Gemeerret wart in allen stonden,
Dat menech wart bi hare ontbonden
Van swaren commere an din tide),
Dat si die al gebenedide
Versuken soude in dese noet;
Want si int herte binnen groet
Ontfinc din hope, aldaer si sere
Bekommert lach, dat Got, die Here,
Hars leeds soude achten sonder waen,
Op dat se in hare gedinge ontfaen
Ende harre curen wilde plegen
Lutgart, die maget wel gedegen.
Mettesen rade es wech gevaren
T Aiwires wert en moederbaren
Met hastechheiden, want hem das
Gebeden van der vrowen was,
Dat hi met hasten voere en wege
Ende hi dis heilegdoms verkrege
Dat daer was bleven van der magt.
Dos voer enwech ende heft beijagt
Die bode en haren gordelkijn,
Daer wilen met die maget fijn
Plach sijn begordt naest haren live;
f.353v°. Dat sendde men din sieken wive
Van dire abdiën metten ghenen.
Dos voer die bode weder henen
Ende op gelevert heft der vrowen,
Die noch alteenen lach teblowen
Van groten leede in din lichame,
Dat gordelkijn, daer so bequame
Af was der vrowen dat prosent,
Dat sijs ne wilde noit sent
Gelosen; mar, wat sijs te bat
Gewan, verstact, ic seggu dat:
Doe si dat gordel van din bode
Ontfangen hadde ende si op Gode
Geroepen hadde ende op Lutgarden
Dat si har leven noch gesparden
Ochte harre beider wille ware,
Began si knopen al omme hare
Dat vorgenoemde gordelkijn.
Mar wat die vite in dat latijn
Al hir teneven ons beghit
En latic achter bliven nit,

5685 *l.* haren.

Want recht es dat ict u bescrive:
Tirst dat din ongesonden wive
Lutgarden gordel was genakt,
So wart die Gods genade ontwakt
Te hare wert, ende si gelach,
Van pinen, die si sere onssach,
Ontkommert, eer sijs wiste wart [1]).
Dos halp die Godes brut, Lutgart,
Getrowelike in elker stonde
f.354r°. So welken dis verdienen conde
Beide in din closter ende buten.
Mar nu es tijt dat wi besluten
Der vrowen vite ende ons onttin
Dis dichtens, want van allen din
Dat ic vinde in latijn bescreven
Hebdi volhoert der vrowen leven.
Dis willic u Gode, onsen Here,
Bevelen; mar ic biddu sere
Dat gi die vite van der maget
Also met goeden seden draget
Int herte binnen, dat sire in
Beclive; want en groet gewin
Mach hi beijagen, die met trowen
Lutgarden volgen welt, der vrowen,
In haren wegen die si ginc.
Noch biddic u ene andre dinc:
Dat elc die horen ende lesen
Sal desen boec, mi late wesen
Met hem deelechtech an dat goet,
Dat hem die Godes gracie doet
In vastene ende in disciplinen,
In wakene ende in alre pinen
Daer hi sijn leven met kastijt;
Ende allegader, die hir sijt
Versament tesen inde nu,
Bidt over mi, dis biddic u.

Dit es de conclusie van desen boeken.

f.354v°. Nu es dit boec ten inde comen.
Got gheve dat het mote vromen
Hen allegadren die dat lesen,
Also dat si gebetret wesen
Van din exemplen die daer in
Bescreven sijn om har gewin!
Nu hebbic u met goeder trowen
Die vite van der heilger vrowen
Ten inde brachtt al sonder crink.
Din selven wech din wilen ginc
Die welgerakde Iacobijn
Diese eer bescreef al in latijn,
Hebbic gehouden overal,
Alse igewelc wel lijen sal
Die hem op dat latijn verstaet;
So dat ic sonder loes beraet
Al dis geloves volcomen ben
Dat ic eer dede in dat begen:
Dat was dat ic volbrengen soude,
Waert dats mi Got gehingen woude,
Der vrowen leven, dat ic u
In didsche al hebbe ontbonden nu.
Nu dankic u, geweldech vader,
Die hebt in u behout algader
Dat leeft ende dat onlevende es,
Geweldech Got, u dankic des,
Dat gi mi hebt din spoet gegeven,
Dat ic en ben nit achter bleven
f.355r°. So noch van din gelover mijn
Ine waens wel al volcomen sijn.
Oc dankic u, vrieëdele magt,
Die nu met allen salegen dragt
Daer boven dat gebloijde rijs [1])
In dat verwende paradijs
Ende oc selt dragen emmermere,
Wel schone magt, u dankic sere
Dat gi mi hebt in allen stonden,
Alsic altoes hebbe ondervonden,
In desen werke bigestaen,
Dat ic te makene hadde ontfaen
Dor uwen wille, maget rene,
Want ghi sijt, vrowe, die allene
Mine herte boven alle nonnen
Met uwer minnen hebt verwonnen!
Ghi sijt degene, vrowe goet,
Die mi in minnen leven doet
Ende die mine herte heft utverkoren,
Ende die ic minne al sonder toren,
Ende sonder kir ende sonder wanc
Altoes sal minnen even lanc
Dat ic in dese werelt blive,
Ende sal noch meer na desen live,
Kanic geraken, maget schone,
Dar gi met eeren spannet crone,
Daer boven, daer ghi sijt gerakt,
Daer goede minne werdt volmakt!
Mar dis ic noch mi selven weet
Aldaer te comene ongereet
f.355v°. Daer gi sijt, vrowe, die ic minne,
Dis ic onwerdech mi bekinne,
Dis biddic u genendelike,
Want ic u weet van wille rike,
Vrieëdele magt gebenedijde,
Dat ghi mi gheft in minen tide
Kracht ende macht, wille ende stade
Also te levene sonder schade
Dat ic tire eweliker vromen
Van ghinder boven mote comen,

1) d. i. *een woord*, *iets*. Vgl. De Jager, *Lat. Versch.* 139 vlg.

5801 *l.* gelove. — 5802 *l.* In (?).

1) Vgl. *Flor.* 1250; *OVl. Ged.* 2, 115, 94. Bedoeld is de palmtak.

Wanneer dat mi dit broche leven
In derre werelt sal begeven.
Oc biddic dat si mede wesen
Die dese vite selen lesen,
Altoes met mi in din gebede,
Ende dat deghene oc plechten mede
Ende alre vromen met genieten
Die ben en laten nit verdrieten
Daer si die vite lesen horen,
Also dar toe te ghevene oren
Dat sise mogen wel verstaen.
Ghot gheve dat si moten saen
Hare werke also ten besten kiren,
Dat si ne moten nit failliren
Si(ne) moten oc aldaer geraken,
Daer si der hogster vrocht gesmaken
Daer boven in dat lange leven
Alse hen dit corte werdt on(t)geven,
Dat es ter feesten ghinder boven
Daer alle sante Gode loven.
Daer motewi comen altesamen!
Nu segget allegader: Amen.

5841 *l.* brosche. Vgl. III, 5019.

5852 *l.* Got.

LIJST DER VERKLAARDE WOORDEN EN TERMEN.

A.

Abanoyement, znw., *genoegen, genot*, III, 2081.
Aenslaen, ww., *beginnen*, II, 11556, 12604, 13073. Vgl. Uteslaen.
Aldoscerwijs, bw., *aldus*, II, 1712, 2590, 5320, 7565, 7923, 11671, 12468, 12902. Vgl. Soscerwijs, II, 1094.
Alles, bw., *in alle opzichten*, II, 5785.
Alredagelike, bw., *elken dag, dagelijks*, III, 242.
Amper, bnw., *zuur, wrang, scherp, bitter*, III, 3875.
Antrace, antraes, znw., *pestkool*, III, 5392, 5442.
Arger, znw., *leed*, II, 9925.
Argere, znw., die —, *de verderver*, II, 12205.
Audi filia, psalm waarmede de tweede Nocturn van het „officium commune virginum" geopend wordt, III, 3984.

B.

Baïment, znw., *spel*, II, 13843.
Beddevast, bnw., *bedlegerig*, III, 3359.
Bekeer, znw.; in bekeere hebben, *onder zijne macht hebben*, II, 9356.
Bekramen, ww., *besluiten*, II, 11794.
Bereckken, ww., *besturen*, II, 11475. Zie Rekken.
Besteken, ww., *prikkelen, drijven*, II, 12373.
Brauwen (brawen), ww., (van een jachtvogel) *de oogleden toenaaien*, II, 7192; gebrauwet, *roerloos*.
Broeien (broien), ww., *broeien, geroosterd worden*, III, 5112.

C.

Chelkinc (?), II, 11200.
Cherken, ww., *rondgaan*, II, 9945.

D.

Dant, znw., *Dom*, II, 973 en passim.
Deo gracias, een gebed, III, 3984.
Devise (divise), znw., *vonnis, uitspraak*, III, 2250.
Dienst (dinst), znw., *dienaar*, III, 3310.
Dosich (docsech), bnw., *suf*, II, 9446, 9512.

E.

Echtinge, znw., *plan, voornemen*, III, 4707, 4945.
Effens, voorz., *nevens, neffens*, III, 2077; II, 13743, 13756.
Elles, vnw., hetz. als els, *anders*, II, 14518.
Ende, znw., over —, *ter zijde*, II, 2363.
Evelbaren, znw., *de Booze*, II, 3330, 5105, 9026, 9121, 10791, 13447, 13855; III, 2987 en passim.
Evelschale, znw., *de Booze*, II, 13441.

F.

Fainen (feinen), ww., *veinzen*, III, 5232.
Fenestriere, znw., *non die op de draailade (rol) past*, fra. *tourière*, II, 11846.
Frankise, znw., fra. *franchise*, II, 13885.

G.

Gebiden, ww., *beleven*, II, 12432; III, 1126, 3276.
Gebruden, ww., *geheim* of *besloten houden, verbergen*, III, 4869.
Gebruken, st. ww., (praet. gebrooc), *gebruiken*, II, 2846, 6540, 6545, 8910; III, 1885.
Gedades, bw., *steeds*, II, 6519, 6576, 7461, 8101; III, 1254.
Geeroch, znw., *gesteen*, II, 6142.
Gelage (gelege), znw., *maaltijd*, III, 1215, 1236; *wat men schuldig is voor gemaakte verteringen*, II, 6682; III, 5234. Vgl. III, 2761, 2775.
Geloffast, bnw., *door eene belofte verbonden*, II, 11526.
Gelovesam, bnw., *geloofelijk, geloofwaardig*, II, 14076.
Geniedech, bnw., *verlangend*, II, 9852.
Geniedeu, ww., hem —, *behagen scheppen*, III, 1748, 2036.
Geperte (*l.* gesperte?), znw., *troep, bende*, II, 5163.
Gestaen, bnw., *standvastig, volstandig*, II, 12500.
Geswade, znw., *troep, bende*, II, 11036.

Getrachte, znw., *listig plan, laag*, II, 3077, 3183, 3623.

Gewoorden (**gewarden**), ww., *onder woorden brengen, uitdrukken*, III, 4181, 5045.

Gheëchent (**gheechent**), deelw. van **egenen**, **eigenen**(**echenen**), *aangewezen, verplicht*, III, 2172, 2315, 3195, 3905, 3946, 4785, 4893, 5371. Vgl. II, 7358.

Ghehinde. Zie **ghinde**.

Ghelaf, znw., *laafdrank, koeldrank*, III, 3811.

Ghinde, bw., *nabij, na*, II, 5107, 7203, 10389, 12685; III, 30, 112. 131, 1930, 2312, 2479, 2560, 3345 en passim. Zie de aant. op II, 5107.

Ghinge, bnw., *in trek, gezien*, III, 1992; *in vollen gang*, III, 3797, 5692.

Got houde, begin eener zegenspreuk, *God hoede* (*u*), II, 12334.

Groenswaerde, znw., *de aardkorst, de aarde*, III, 2258.

H.

Heffen ende leggen, ww., *oppassen* (*een zieke*), II, 6525.

Heldekoppen, ww., *knikkebollen*, III, 15.

Heranderwerven, ww, *herhalen*, II, 9581.

Herna, bw. en tusschenw., *hier, kom hier*, III, 1805.

Hoveden, ww., *gehoorzamen*, II, 1946, 12630.

I.

In iubilo, begin van een responsorium of antiphona of hymne (?), III, 3984.

Itoe, bw., *reeds, alreede*, II, 10007, 10010, 10216, 10925 en passim.

I, J (IJ).

Jagen, ww., in een spreekwoord, II, 13545.

Iegedage, bw., *dagelijks*, II, 5375, 7438, 9452, 9886 en passim.

Ihesu, corona virginum, hymne, III, 3984.

Iogede (**jogde**), znw., *jeugd*, II, 1467, 3601.

Iu(w)eel, znw., *kostbaarheid*, III, 128.

K.

Kalande, znw., *de eerste van de maand*, II, 10422.

Kawarde (**cawoerde**), znw., *pompoen, kalebas*, II, 13902.

Kint, znw., **no kint no kraet**, *kind noch kraai*, II, 501, 5063; III, 1433.

Koop, znw., **groten coep**, *in overvloed*(?), II, 6397.

Cont, bnw., **enen wesen cont**, *getuigen, iemand iets verzekeren*, II, 2736.

Kraet. Zie **kint**.

Kramen, ww., *opkomen, zich uitbreiden*, III, 5396, 5510, 5622.

Crijt, znw., (verb. nv. **cride**) *strijdperk*, II, 7151.

Crinc, znw. (**sonder crinc**), *gebrek*, II, 5322; III, 2199, 3560, 4070, 5781.

L.

Lanc, bnw. en bw., **even lanc dat**, *wanneer*, III, 38; *terwijl*, III, 170 e. e.

Leec, znw., *lied*, II, 2673.

Leggen, ww., *nederleggen, staken*; III, 3901, **sprake leggen**, *de spraak verliezen*.

Leggen (**heffen ende —**). Zie **heffen**.

Livechheit, znw., *levenskracht*, II, 7189; III, 4152, 4166, 5409.

Loke, znw., *haarlok, haar* (?), II, 3833.

M.

Meskiesen, ww., *eene slechte keus doen*, II, 9638.

Mikken, ww., **hem —**, *zich schikken, zich neervlijen* (?), II, 14338.

Moetgemeene, bnw. en bw., *eensgezind*, II, 6119; 2317, 4733, 7073, 8685, 13711; III, 1091, 4143.

Muniment, znw, *versterking*, II, 4554.

N.

Niewet, znw., *niet*; **te niewete** (**niwte**), *te niet*, passim; **bi niwte ghinde**, *zoo dicht mogelijk*, II, 7203.

O.

O Lutgardis, speculum, begin eener gewijzigde hymne, III, 3984.

Oit, bw., eenlettergrepig, III, 3171, elders overal tweelettergrepig. Vgl. Inl. bl. LX.

Occusoen (**Okison**), znw., *reden van klagen, reden*, II, 5436, 8346, 9152, 9158 (?), 9163, 10790, 13400; III, 540, 1283, 1427, en passim.

Onbestierich (**omb.**), bnw., *teugelloos, toomeloos, dolzinnig*, III, 5282.

Ontgroven (**ongroven**), ww., *te grof, te gemeen zijn*, III, 1572; *te zwaar vallen*, hetz. als mnl. **ontfechten**, III, 3118.

Ontgroten, ww., *te groot, te moeielijk zijn*, III, 2004.

Onthacht, deelw. van **onthachten**. *verlost, bevrijd*, III, 2722, 4227, 4283.

Ontpointen, ww., *uit zijn verband brengen, aan iemand zijn rust en vrede benemen*, III, 223.

Ontraden (**onttreden**), ww., *vreezen*, II, 3971; 2552, 4081, 4232, 5369, 5455, 5577, 5581, 5692, 9028, 10785, 12750; III, 1210, 1446, 2939, 5534.

Ontswaren (**onsswaren**), ww., *te moeielijk zijn*, III, 2004. Vgl. III, 1572.

Ontwaren, ww., *berooven*, II, 4714.

Onverstaert, bnw., *niet verblind*, III, 1899. Vgl. II, 13723 en III, 2048.

Oo, znw., *ooi*, II, 9059.

Verwerken, ww., *insluiten, wegbergen*, II, 11867, 12040, 12935.
Vighe, znw., *boon*, II, 694. Zie *Mnl. Wdb.* op fijt.

W.

Waden, ww., *gaan*, III, 5404. Vgl. III, 1430, 5275.
Waken, ww., *geboren worden*, III, 3589; *ontwaken, opkomen*, III, 4568.
Wallen, ww., *koken, opbruischen*, III, 5112.
Waloppen, ww., *draven*, II, 12591.
Wederkeren, ww., *omkeeren, veranderen*, II, 14083.
Wedernieden, ww., *bestoken, zich verzetten tegen*, II, 12444, 13406, 13449, 13560; III, 2985.
Weewite, znw., *pijn*, II, 3524, 10336; III, 5115, 5498, 5628.
Weldane, znw., *weldaden* (?), II, 8725.
Welverdich, bnw., *welvarend*, II, 10335.
Wenen, ww., *wennen*, II, 6290.
Werderen, ww., *achten*, II, 8223, 2494.
Werren, st. ww., *in de war maken*, II, 11643.
Wet, bnw., *nat*, II, 7171.
Wort (wart), znw., *woord*; wart weten, *een woord, iets weten*, III, 5743.

BESPROKEN PERSOONSNAMEN.

Aubeiose, de Albigenzen, II, 493.
Beatrijs van Denremonde, kloosterzuster van Zwijveke, II, 12167.
Beatrijs van Raevic, Beatrix van Rèves, abdis van Aywières, III, 5357.
Bernart, predikheer, III, 1499.
Boudewijn van Barbenchon, Boudewijn van Barbençon (gemeente bij Beaumont, in Henegouwen), III, 1692.
Damaes van Bellenghem, Thomas van Cantimpré, II, 11765. Thomas, II, 11942; III, 676, 997, 4768.
Frederik II, keizer van Duitschland, III, 532.
Godevaert van Brakel, beschermer van Aywières, II, 12912.
Innocentius III, paus, II, 1827.
Iordaen, Jacobijn, III, 229.
Jacob van Vitry, prediker en geschiedschrijver, II, 752; III, 776, 4714 en passim. Eene tot dusverre onbekend gebleven autobiographie van den man zal wel III, 776 vlgg. bedoeld wezen.
Jan van Lier, geestelijke uit het bisdom van Luik, II, 2175.
Jan I, Abt van Affelghem, II, 8140; III, 3781.
Lutgart, Lutgart Limnos, kloosterzuster van Aywières, II, 7139.
Marie de France, Hertogin van Brabant, II, 12513.
Marie van Oignijs, Marie d'Oignies, heilige, II, 2881; III, 4714.
Ode van 's-Gravenbrakel, kloosterzuster van Aywières, III, 5509.
Onkelin (Johannes—), Abt van Aulne, III, 4413.
Sibilie, Sibylla van Gages, kloosterzuster van Aywières, II, 10583.
Symon, leekebroeder van Aulne, II, 3250.
Tatren, Tartarine, Tartaren, III, e. 8 opschrift, 1405, 1627.
Yolent, kloosterzuster van Aywières, II, 10583. Vgl. II, 3769 vlgg.
Ysabeel, Elisabeth de Wans, kloosterzuster van Aywières, III, 4990.

BESPROKEN PLAATSNAMEN.

Affelghem, zie Haffelghem.
Alne, Aulne, Cisterciënser-abdij, II, 3248.
Bellenghem, Bellinghen, gemeente in Brabant, II, 11765.
Flerus, Fleurus, gemeente in Henegouwen, III, 1699.
Foinni, Foigny, Cisterciënser-abdij, II, 970.
Gaijs, Gaies, Gages, gemeente in Henegouwen, II, 10583.
Haffelghem, vermaarde Benedictijner-abdij bij Aalst, II, 8059.
Haspengouw, landstreek in de provincie Luik, vroeger ook een deel van Belgisch-Limburg omvattende, II, 4366.
Jotrum, klooster op den oever der Marne, II, 11768.
Cort Saint Stevene, Court-St. Étienne, gemeente in Brabant, II, 12933.
Milen, Mielen of Nonnen-Mielen, gehucht bij St. Truiden, II, 15.
Monstris aan de Samber, Moustier-sur-Sambre, gemeente in de provincie Namen, II, 3769.
Raevie, Rèves, gemeente in Henegouwen, II, 1421.
Saint Didier, St. Désir (volgens H. Nimal), klooster bij Nogent-sur-Seine, III, 4990.
Swiveke, Zwijveke, Cisterciënser-abdij bij Dendermonde, II, 12157.

VERBETERINGEN EN TOEVOEGSELS.

TWEEDE BOEK.

Vs. 592 : deze *l.* : dese
〃 618 : *hs.* sine *l.* : sinen
〃 1052 : daah *l.* : dach
〃 1094 : sosterwijs *l.* : soseerwijs
〃 1217 : groet. *l.* : groet
〃 1263 : vertuschen *l.* : vercuschen en zie III,1965
〃 1267 : hoge *l.* : hogen
〃 1702 : aldaer *l.* : aldaer
〃 1712 : aldosterwijs *l.* : aldoseerwijs
〃 2074 : *hs.* nochten *l.* : nochtan (?)
〃 2200 : sunderlinge *hs.* : sonderlinge
〃 2399 : algader *l.* : algader
〃 2476 : gingen *hs.* : ginge
〃 2502 : hefft *hs.* : heftt
〃 2590 : aldosterwijs *l.* : aldoseerwijs
〃 2756 : aveeoepen *l.* : avecoepen
〃 2855 : auderwerf *l.* : anderwerf
〃 2885 : gewonde *l.* : gewoude
〃 3385 : oe *l.* : oc
〃 3628 ; beraet *l.* : baraet
〃 4205 : dach *l.* : dach
〃 4510 : outladen *l.* : ontladen.
〃 4576 : Der *l.* : Die
〃 4740 : gi vrowen *l.* : gi vrowen,
〃 5252 : allen *l.* : alle
〃 5472 : danc *l.* : danc.
〃 5486 : *hs.* XII (ook in het opschrift van dit hoofdstuk) *l.* : XIII, zooals in de inhoudsopgave en de *Vita Lutgardis.*
〃 5537 : drageu *l.* : dragen
Vs. 5641 : minnen *l.* : minen
〃 5884 : laten *hs.* : late
〃 6041 : oogen *l.* : ogen
〃 6097 : *hs.* antwerden *l.* : antwerde (?)
〃 6206 : seide. *l.* seide:
〃 6678 : vrie *l.* : vrië
〃 6682 : Aanteekening: Zie bij vs. III, 5234.
〃 6868 : die *l.* : di
〃 7300 : es *l.* : es
〃 7553 : *hs.* hop ic *l.* : hopic
〃 7558, Aant. : 7558 *l.* : 7554
〃 7594 : Ai *l.* : Aï
〃 7653 : verschonet *l.* : verschouet (?)
〃 7861 : doolden *l.* : doelden
〃 8063 : Nirwen *l.* : Nirwen
〃 8269 : uoch *l.* : noch
〃 9360 : karmen *l.* : karmen,
〃 9852, Aant. : belast *l.* : belust
〃 10976 : jonge *l.* : ijonge
〃 11314 : behouden *l.* : behouden.
〃 11861 : *hs.* waalsche *l.* : walsche
〃 12340 : hadde *l.* : hadde.
〃 12671 : comen *l.* : comen.
〃 13158 : biunen *l.* : binnen
〃 13375 : berecht *l.* : berechtt
〃 13753 : also *l.* : also!
〃 13774 : alse *l.* : also
〃 14475 : Nochseget *l.* ; Noch seget
〃 14531 : Begint met eene alinea.

DERDE BOEK.

Vs. 506 : Goede *l.* : goede
〃 532, Aant. : Heilege *l.* : Heilige
〃 675 : somen *l.* : somen
〃 676, Aant. : Hîstoria *l.* : Historia
〃 1023, Aant. : 1023 *l.* : 1022
〃 1429 : brut *l.* : brut,
〃 1572, Aant. : nergens elders *l.* : nergens, behalve in dit gedicht; zie III, 3118.
〃 1699, Aant. : Aisean *l.* : Aiseau
Vs. 1800 : sonden *l.* : sonden.
〃 1865 : tale. *l.* : tale,
〃 2079 : stemme *l.* : stemmen
〃 2172 : gheechent [1]) *l.* : gheechent [2])
〃 2281 : zoo *l.* : so
〃 2702 en 3127 : *l.* : zonder alinea.
〃 3166 : Die ic *l.* : Die ic (?)
〃 4833 : Si lief i leet *l.* : Si lief si leet

INHOUD.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — Leiden.